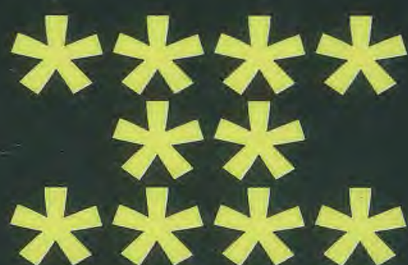
PAUL ANGHEL

ZĂPEZILE DE ACUM UN VEAC

roman

IEȘIREA LA MARE

ALBATROS

Vp

Paul Anghel

ZĂPEZILE DE ACUM UN VEAC

roman

X

Ieșirea la mare

ALBATROS
București • 2004

*„Ibi creduntur esse cardines mundi“**

---

* „Acolo se crede că sunt țâțânile lumii“
Pliniu cel Bătrân (*Historia naturalis*, IV, 26, 11)

I

Un vînt uscat și cald pusese în mișcare gunoaiele. Urcau spre cer noianuri de fum, desfăcîndu-se în pale tot mai subțiri deasupra orașului. Ardeau arhivele furnizorilor de război, mai înainte de a veni să-i surprindă controalele. Ardeau și depozitele militare ; săptămîni în șir, înainte de Congresul de la Berlin, pompierii municipali nu izbutiseră să țină în frîu incendiile, care și-au frămîntat vîlvătăile zi și noapte, sub niște călduri de iad. Apoi o scurtă ploaie cu funingeni, o scuturătură, cît să vopsească-n negru zidurile și acoperișurile caselor.

Văzut de departe, incendiul părea că nu-i privește pe cetățeni — nu ei puseseră focul, nu ei aveau datoria de a se chinui să-l stingă. Mișcarea orașului era ca și nulă. Se agitaseră doar sacagiii, mînuitorii tulumbelor, cum și un personaj municipal focos, un consilier în chestiunea apei — lipsea apa —, care a și pus o primă concluzie scrisă la acest caz național : „În eventualitatea unor incendii și mai mari, în secolii următori, va trebui adusă apă din Dunăre".

În tot acest răstimp, Dunărea nu-și schimbase poziția față de oraș, care se afla aproximativ la echidistanță și față de fluviu și față de munți, cele două realități — mișcarea și nemișcarea — între care era plasat Bucureștiul. Legat de incendii, nu se mai putea pune în nici un caz problema strămutării Capitalei ; nu mai exista nici o energie și mai presus de orice nu existau fonduri. Chestiunea mutării se punea, retoric, numai la ceas de invazii. Or, invaziile trecuseră, și atunci pentru ce să te muți, să-ți iei calabalîcul și să pleci aiurea ? Unde, în cer ? În chestiunea

apei aduse din Dunăre, la caz de incendii, altcineva peste un secol putea să avizeze în consecință, cînd va fi fost să fie. Un consilier municipal de altcîndva putea să scrie atunci, în viitor, pe același referat : *Se aprobă !*, punîndu-și mai jos apostila. Apoi data. Nu înainte de a lua cunoștință de cealaltă dată, anterioară, și de a se minuna : „— Domnule, omul ăsta a avut prevedere. Ce cap au avut bărbații noștri de-acu' un veac. Bravos de trei ori !" Și mai apoi : „Căci azi, cu mijloacele tehnice de care dispunem, e simplu să aduci apă din Dunăre ca să stingi un incendiu. Dar atunci ? !"

Incendiile continuau, au mai ținut o vreme, tratate cu aceeași indiferență. Se petreceau oricum în afara urbei, la margine. Deși fumul, ridicat într-o pîclă stătătoare, era acum întins pe o vastă cuprindere cerească, disproporționat de vastă față cu micimea orașului de jos, care-l ignora suveran : „— Fie, să ardă !" Orașul era același, mai mic totuși din perspectiva fumului care dovedea prin anvergura-i neagră că acolo jos va fi ars totuși ceva important, nu orice, vreun nimic. Altfel de ce atîta fum ?

În zonele vulcanice, ale planetei, oamenii se acomodează de obicei cu trepidațiile, cu erupțiile, cu emanațiile de fum și revărsările de lavă, se obișnuiesc pînă acolo încît nu le mai simt, nu le mai văd. Ei le simt și intră în panică doar atunci cînd acestea le primejduiesc brusc existența, viața de fiecare zi, iar atunci își iau lumea-n cap, fug. În rest, fumul din zonele vulcanice e un fapt divers. În istorie, lucrurile stau la fel în clipa în care principalii protagoniști dispar — vulcani, imperii ! — iar teatrul acțiunii este abandonat pentru o vreme. La un anume moment, fumul din combustiile acestei acțiuni umane numită istorie urcă spre cer în indiferența generală, ca și cum n-ar mai fi. Cineva bate un cui în perete, nepăsîndu-i de fumul evenimentelor mari, cum se întîmpla și-n București, pe str. Caimatei nr. 65, prin luna iulie. Altcineva bea apă, fără să-i mai pese de zguduirile istoriei.

Orașul părea abandonat într-un golf secat al timpului ; istoria se mutase în aer.

Curios este că oricînd şi-n orice loc există oameni dispuşi să prelungească peste limită starea excepţională, în iluzia unui alt sfîrşit, mai avantajos. Aceştia nu consimt în ruptul capului că lucrurile sînt fără întoarcere, căzute sub placa unui epitaf.

La Istanbul, nu cu mult înainte de Congres, încă se mai agita Robcănescu. Oricît dispreţ atrăgea acesta asupra-i, prin blasfemiile pe care le arunca asupra românilor, înflăcărarea lui pentru cauza otomană părea sinceră. Robcănescu ar fi fost în stare să dea ocol arenei goale, cu torţa stinsă în mîini, strigînd de unul singur, cu ultimele puteri : „— Am învins !". „— Cum adică am învins ?" ripostau foarte ades otomanii. „— Păi am învins, fiindcă învingătorii se vor încăiera, curînd pe stîrvul nostru, şi vor cădea unul după altul într-un măcel general. Ce vreţi mai mult ? Nu doreaţi să cadă ? Poftim, vor cădea." Această asigurare, cu aspect profetic, atrăgea interesul naiv. Robcănescu spunea ceea ce învinşii doreau din inimă să se întîmple în viitorul cît mai apropiat. „— Acum, la Berlin, le-a mai spus Robcănescu, Bismarck bate raţa." Turcii rămăseseră cu gura căscată. Ce însemna să bată raţa, cum putea Bismarck să bată o raţă ? ! Savantul a explicat că, la curţile italiene din timpul Renaşterii, cînd un amfitrion voia să-i otrăvească pe invitaţii la un anume banchet, fără a lăsa urme, le servea acestora la masă o raţă otrăvită, dar nu oricum — cu chimicale adică ! — ci otrăvită prin propriile toxine, rezultate prin bătăi. A bate raţa însemna a pregăti otrava, cum făcea acum şi marele cancelar german, căruia îi reveneau ciocanul prezidenţial al Congresului şi calitatea de amfitrion. „— O să vedeţi ce otrăviri în serie vor urma !" le-a mai spus Robcănescu. Şi repetînd : „— Bismarck bate raţa". Apoi cu patos : „— Pînă la sfîrşitul secolului sau chiar mai devreme va avea loc, în mod sigur, o încăierare generală. Din nou se vor izbi unii cu alţii, cap în cap, la poarta Constantinopolului, pardon a Istanbulului, în peninsula Gallipoli, ca şi atunci cînd a căzut Bizanţul. Acum, însă, Bizanţul verde nu va mai cădea".

Otomanii au hotărît să grăbească trecerea lui Robcănescu la islamism, ca să se asigure de acest sfîrşit nădăjduit cu ardoare. Nu le putea scăpa din mîini profetul, deşi acesta, probabil din grabă, nu-i prevenise pe diplomaţii care se pregăteau să plece la Berlin cum să facă să nu atingă raţa otrăvită. Nu se putea, zarurile fuseseră aruncate, timpul curgea fatal, şi la Istanbul, şi la Berlin, şi la Paris, pretutindeni.

La Petersburg încă se mai agita contele Ignatiev, şi el neîmpăcat cu eventualele rezultate ale Congresului. „Urzitorul războiului“ se amăgea cu gîndul că ostilităţile ar putea reîncepe, dacă nu în sud, măcar în răsăritul extrem. În primăvară, Ignatiev se vînturase pe drumurile continentului, din capitală în capitală, în încrucişare cu alţi disperaţi porniţi din sens contrar, inclusiv Brătianu, cu nădejdea de a schimba cursul lucrurilor. Nu izbutise. Ceea ce nu reuşiseră armatele nu mai puteau reface diplomaţii decît în mică măsură. Acum, la Petersburg, lui Ignatiev războiul i se imputa ca un eşec personal. După Congres, ţarul nu l-a mai primit pe conte. L-a primit doar Hamburger, omul de paie al curţii, ca să-i spună, probabil în numele vechii camarile : „— Generale, prezenţa voastră aici e dispensabilă“.

Umilitoare în sine, replica suna şi mai usturător în prezenţa unor martori. În cabinet se afla şi generalul conte Olsufiev, cel care în primăvară ar fi trebuit să preia postul de guvernator general al Bucureştilor, dacă oraşul ar fi fost ocupat. Întorcîndu-se spre Olsufiev, Hamburger i-a spus fostului guvernator, ca să audă şi Ignatiev : „— Generale, războiul e isprăvit. Veţi pleca la Bucureşti într-o altă misiune : reglarea unor socoteli restante. Dar în civil !“

Sosise deci timpul civil, Ignatiev se vedea scos din rol. Urma la rînd Olsufiev. Dar în civil.

Armata română nu revenise în cazărmi. Trupele aduse de pe frontul balcanic, reîmprospătate cu noi unități, întărite și cu noul contingent, rămăseseră în munți, cu arma la picior, pe Argeș, pe Dîmbovița, pe Ialomița, pînă pe Valea Prahovei. Tensiunea militară încă nu cedase. Retrase din jurul Bucureștilor, trupele țarului se răzgîndiseră, ocupînd poziții de luptă pe o linie mult lărgită, exterioară Capitalei, o gură de clește care se putea închide oricînd. Cele două părți se supravegheau reciproc, nu doar pe hartă, ci și pe teren, prin vedete de noapte, prin plutoane de roșiori și sotnii de cazaci, care porneau în incursiuni spre celălalt teritoriu, ca să se edifice asupra schimbărilor de dispozitiv intervenite între timp. Nu surveniseră schimbări. Ambele părți aveau grijă ca nimic să nu se schimbe de la un ceas la altul.

— Cît mai ține ? l-a întrebat un soldat pe altul cu care patrula spre Dunăre.

— Întreabă-i pe ei ! și omul a arătat spre cealaltă parte a întunericului.

Nici „ei" nu știau cît mai ține. Raporturile între cele două oștiri deveniseră aproape normale. Partenerii se respectau în zonele de contact, nu provocau incidente, nu speculau incidentele intervenite absurd, conservau cu grijă starea anormală. Un prefect din zona de ocupație a armatei țarului a pus aceeași întrebare : „— Cît mai ține ?" — unui polcovnic de cazaci, cu prilejul unui incident repede stins de amîndoi :

— Cît credeți că mai ține ? a repetat prefectul. Situația e totuși destul de neplăcută.

— Înțeleg, nu-i plăcut, a convenit vorbitorul străin. Ca și noi să ne simțim bine, nu numai dumneavoastră, ar trebui să construim aici niște cazărmi.

— Cazărmi ? ! și gazda, năucită, s-a înverzit la față. Militarul străin a căutat să fie și mai explicit, pentru deplina edificare a localnicului :

— Ar trebui să-i înțelegeți totuși și pe ai noștri, care-și pierd uneori răbdarea. Beau apă străină, pun capul pe

pernă străină. Ar trebui să se introducă şi o rotaţie a trupelor.

Prefectul a ridicat mîinile implorator :

— Vă rog să nu transmiteţi această sugestie la Petersburg !

Cuvîntul „cazărmi", cuvîntul „rotaţie" au trecut prin fir telegrafic de la prefect la guvern şi au provocat o nouă alarmă. Urma oare să se permanentizeze ocupaţia, să se repete o situaţie absurdă din urmă cu cincizeci sau o sută de ani, cînd trupele ruseşti — intrate în ţară pentru cîte un război — rămîneau aici cu anii ? Convocat la Ministerul de Război, la generalul Cernat, pentru explicaţii, generalul Drenteln ar fi atras atenţia părţii române că blamata Convenţie din 4/16 aprilie încă funcţionează, că Rusia va menţine culoarul ei spre Bulgaria, prin România, peste orice împotrivire.

— Bine, a replicat Cernat, dar Bulgaria nu mai e azi o raia turcească, e un principat autonom. Ne aflăm, domnul meu, într-o altă realitate.

Drenteln, militar precis, robit ordinelor, nu consimţea să ia act de noua realitate şi lucrurile s-au reîntors la vechea realitate, conform vechilor convenţii şi ordine. Armata se învăţase în ultimă instanţă cu acest război al nervilor, mai greu de îndurat decît războiul obişnuit — noţiunea de obişnuit/neobişnuit îşi pierduse noima, ca şi noţiunea de pace.

— Pe cît se vede, a spus un guraliv din munţi, care-şi bea ceaiul cu mîna pe armă, va trebui să facem faţă cu forţe unite, noi şi ei, acestei stări excepţionale. Întrebarea este totuşi cît va mai dura ?

Dar cine putea şti ? În decursul primăverii, soldaţii nu araseră, săpaseră fortificaţii — şanţuri, retranşamente, redane, ca la Plevna. Tot ca la Plevna se hrăneau de la cazan. Primiseră echipament nou, arme noi. Îşi înnoiseră echipamentul şi oaspeţii. Lucrurile păreau stabilite, aşezate pe o durată inaproximabilă. Şi fiindcă nonsensului trebuie să i se găsească totuşi sensul, un mai bătrîn în grad a încercat, la o popotă, să lege lucrurile de azi cu cele de ieri.

— În 1812, a început acel veteran, retragerea oaspeţilor a fost încă şi mai anevoioasă. Era la timp de vară, grîul nu fusese secerat, şi armatele lui Alexandru Întîiul

nu se lăsau duse, ca şi azi, deşi se isprăvise războiul. Li s-a pus atunci la dispoziţie, ştiu de la bătrînul, douăzeci şi cinci de mii de căruţe, luate prin rechiziţie. Aş, credeţi că s-au dus ? !

— Acum e totuşi altfel, l-a contrazis un camarad mai tînăr. Există astăzi drumul de fier, retragerea va fi mai uşoară.

— Şi împăratul e altul, a observat un alt optimist, îl cheamă Alexandru al Doilea. Iar convingerea asta o au şi ei, să ştiţi de la mine. Am discutat cu un anarhist de-al lor. Ei bine, vor pace.

— Pace va fi sigur în viitor, a spus un camarad şi mai optimist, cînd va urca pe tron Alexandru al Treilea.

Cuvîntul pace n-a mai impresionat, îşi tocise şi sunetul. N-a tresărit nimeni cînd, într-o bună zi, un soldat l-a strigat în gura mare, peste linii :

— Pacea, măă !

După încremenire, urale. Valul de urale care s-a dezlănţuit fusese provocat de acel răcan. El a venit spre unitatea lui în pas alergător, s-a oprit speriat, a urlat cu palmele la gură pe toată valea, ca şi cum ar fi strigat :

— Măă, vine potopul !

Imprudentul nu şi-a mai putut lua cuvîntul înapoi, să şi-l înghită, din acel cuvînt — sămînţă rebelă — s-au născut balaurii speranţei. De cîte ori se putea amăgi o trupă ? O dată fusese armistiţiul — deci făgăduinţa păcii, apoi pacea cu otomanii — urmat de întoarcerea în ţară, pentru ca din nou toate să se dovedească amăgiri, din nou instrucţie de luptă, tranşeele, ciocnirea iminentă. În fine, pacea !

*

In corpore blazaţi, ofiţerii diviziei lui Cerchez au fost luaţi prin surprindere — nu se putea ca trupa să ştie ceea ce ei nu aflaseră, surprinderea impunea gravitatea, mutrele aspre, echiparea ca pentru atac, dar cineva trebuia totuşi să dea un ordin, orice fel de ordin, chiar un ordin

stupid, or nu l-a dat nimeni, şi, involuntar, mutrele domnilor ofiţeri s-au destins, inundate de un fel de lapte dulce. Era cu neputinţă ca cineva să mai congeleze acele figuri în poza marţială anterioară a unor persoane care dispun de subalterni. Subalternii forfoteau pe-afară, în debandadă. La popotă s-a lăsat o moleşeală, ca vara, după un prînz bogat, deşi în munţi era răcoare, iar prînzul fusese precar. Totuşi cineva s-a dezmeticit şi, în loc să răcnească un ordin sau să contramandeze ordinul dat anterior, a avansat o propunere menită să lumineze minţile :

— Domnilor, să vedem mai întîi ce fac ei !

— Da, să vedem ce fac ei, bună idee !

„Ei" erau ceilalţi, nici amici, nici inamici, nişte aduşi pe capul lor ca un blestem, şi cîţiva ofiţeri s-au echipat, deşi doar unul trebuia să întreprindă incursiunea în cealaltă zonă. Toţi dădeau sfaturi, cu grabă : „— Ia-o la vale, pe pîrîu !". „— Ştiu eu !" Căpitanul Tomescu mai făcuse asemenea incursiuni, era de meserie cercetaş, a preferat să plece singur, a încălecat, deşi camarazii l-au silit să accepte şi o escortă. Chiar şi-n noile împrejurări se cerea niţică prudenţă.

În aşteptarea care s-a lăsat, din nou tăcere, o tăcere încordată. Doar chibriturile şi ţigările conversau. A apărut şi comandantul diviziei, fusese informat ; Cerchez i-a salutat pe ofiţeri şi s-a retras la locul lui ca să-şi fumeze pipa. Părea apatic, sleit de insomnii, nu credea nimic. A şi spus-o într-un tîrziu, sorbind din ceai :

— Mi-e frică, de la o vreme, să nu cumva să fim abandonaţi aici. Pur şi simplu uitaţi, şi noi şi ei. Căci cine să-şi mai amintească acum, cînd istoria s-a mutat în altă parte, cine să-şi mai amintească de noi, de ei ?... Tot timpul războiului mi-a fost teamă să nu rămîn cu unitatea mea într-un unghi mort.

De mai mult timp în Cerchez se insinuase o apatie urîcioasă, un scepticism otrăvit cu care comandantul diviziei simţea că nu va mai putea lupta, cum nu poţi lupta cu imaginile nesăbuite dintr-un coşmar. Cursul faptelor îl confirma : evenimentele se desfăşuraseră în chipul cel mai arbitrar cu putinţă, împotriva voinţei lui şi a celorlalţi, care încercaseră să le ţină piept. Într-o noapte de insomnie

i-a fulgerat prin mintè spaima : „Dacă rămînem într-un unghi mort ? Dacă rămînem abandonaţi în arbitrar cine ştie cîtă vreme !“ Refuzul de a accepta — „Asta nu e cu putinţă !“ s-a izbit de întrebarea replică, ţîşnită instantaneu : „— De ce nu e cu putinţă ?“. „Nu e cu putinţă, şi-a spus, fiindcă nu e logic. Cît timp se poate prelungi o situaţie ilogică ? Cerchez trăia încă iluzia că situaţiile ilogice se văd de la distanţă, ca un turn care ar sta să cadă, ca o coloană militară împinsă pe marginea unei prăpăstii, gata să se rostogolească în vid împreună cu malul, ca de la sine. Situaţiile ilogice, îşi spusese cîndva, se năruiesc de la sine. Acelaşi instinct al logicului, aceeaşi fervoare naivă pentru buna judecată îi făcea să se ţină teferi, într-un optimism nevindecabil şi pe subalterni. Pe aceştia ar fi vrut să-i trezească. Dar parabola despre abandonarea într-un unghi mort, cu care debutase conversaţia de la popotă, a primit imediat replica.

— Asta nu se poate întîmpla, domnule general ! l-a contrazis pe Cerchez un tînăr ofiţer deştept şi bine şcolit. Asta nu se poate întîmpla decît în cazul în care o poziţiune centrală devine laterală printr-o mişcare neprevăzută a evenimentelor. Or...

— Şi cine-ţi garantează dumitale că poziţiunea centrală, pe care dumneata o ocupi cu trupa, n-a devenit între timp laterală ?

— Dar nu se poate ! a insistat cu ciudă tinerelul. Noi ocupăm aici o poziţiune centrală.

Cerchez a zîmbit sceptic, îl indispunea atîta copilărie.

— Ei bine, a mai spus el, închipuiţi-vă că ordinul de lăsare la vatră ar veni peste cincizeci de ani ! Ce v-aţi face ?

Mînie, burzuluieli, proteste în cor.

— Dar ar fi oare posibil, domnule general ? s-a mirat o voce care a dat glas contrarierii unanime.

Generalul i-a necăjit mai departe, încordînd peste limită aşteptarea subordonaţilor.

— Acum vă invit să extindeţi raţionamentul înapoi, de la războiul de azi la războaiele napoleoniene, de la acestea la cruciade, de acolo în antichitate. Cîţi dintre

combatanţii acelor războaie n-or fi rămas uitaţi, ca şi noi, în cîte un unghi mort ! Ei bine, toţi aceştia, toţi cei de ieri, dacă nu mureau, mai trăiau. Şi tot aşteptau lăsarea la vatră, ca şi noi acum. Imaginaţi-vă ce aşteptare...

Aşteptarea n-a mai durat mult, Tomescu s-a întors niţel derutat, chiar abătut. S-a aşezat în scaun, a sorbit din cafeaua care se răcise, nu ştia ce să spună. Camarazii aşteptau cu sufletul la gură, erau legaţi de ceilalţi, de „ei“, de reacţia „lor“.

— Domnilor, a spus Tomescu, am senzaţia că „ei“ nu ştiu nimic.

— Culmea !

Totuşi valul odată pornit nu s-a mai putut stăvili, se rupsese ordinea. Soldaţii intraseră într-o grabă haotică, într-o foame a pregătirilor, ca atunci cînd, în cazărmi fiind, primeau învoirea de duminică. Venea într-adevăr şi duminica, era într-o zi de sîmbătă, după chindie, un recrut ţinea întinsă cureaua unui veteran, ca acesta să-şi ascută briciul. Veteranul tocmai se bărbierea pentru sărbătoare, dar vestea l-a făcut să uite de ras, omul a rămas cu jumătate din faţă plină de spumă.

— Ce se întîmplă, mă ? a strigat el pînă la urmă, de ce nu ţii bine cureaua ?

Începuse vînzoleala, pregătirea bagajelor. Se presupunea că şi dincolo, la „ei“, începuse. Cîţiva soldaţi, fără arme, fără ca nimeni să le ordone, au luat-o pe pîrîu la vale, către „ei“, ca să vadă ce fac. N-au înţeles mare lucru, nu vedeau ce se petrece dincolo, dar unul dintre flăcăi a strigat peste linii :

— Hai acasă, oameni buni. De-acu gata !... Fiecare la casa lui.

S-a simţit şi dincolo o mişcare, apoi urale. Apoi o armonică. Soldatul s-a întors cu sufletul la gură, la ai lui, ca să le trîmbiţeze vestea :

— Fraţilor, pleacă !

Soldatului i se părea că-şi făcuse ultima datorie, aruncase cuvîntul eliberator : „Fraţilor, pleacă !“ Tot el strigase peste linii : „De-acu gata !“ Ceea ce nu putuse obţine un ofiţer dobîndise el, atît de simplu, printr-un cuvînt.

Desigur, nu îndemnul acelui mucalit a fost hotărîtor, dar ofițerii au constatat la puțin timp că soldatul avusese dreptate : cei dinspre vale plecau la vale. Evenimentul avea să-l privească direct pe un ofițer care, în tot timpul campaniei, primise misiunile cele mai ingrate : locotenentul Arghir. Cînd l-a poftit la el, comandantul resimțea deja starea de jenă și n-a știut cum să înceapă :

— Arghir dragă, a spus el foarte stînjenit, ceea ce-ți cer acum nu e un ordin, e, ca să zic așa, o pură rugare. N-ai vrea tu, dacă te rog, să-i conduci pe oaspeți din spate, cu escadronul tău, pînă la frontieră ? E ultima ta misiune.

Generalul conte Olsufiev a plecat spre București, în ținută civilă, ca să-și îndeplinească noua misiune. Venea în România nu singur, nu într-un voiaj de plăcere, ci în fruntea unei solemne comisii compusă din procurori și experți, desemnată de Petersburg să ancheteze hoțiile cu furnituri și echipament militar. Contele urma să evalueze „cuantumul fraudelor de război" de pe fostul front. Acestea, pe cîte se șoptea, ar fi fost enorme, atît pe teatrul balcanic, cît și pe teatrul caucazian, nu numai pe cele două fronturi — asiatic și european —, dar și-n spatele frontului, din spate și pînă în prima linie, pe toate liniile. La o evaluare prealabilă, efectuată la Petersburg, se constatase incredibilul : liniile furturilor țîșniseră brusc în sus odată cu primele schimburi de focuri dintre ruși și turci, ca să crească apoi aberant, cu fiecare bătălie pierdută sau cîștigată, să stagneze în momentele de acalmie militară, apoi iar să se dezlănțuie vijelios în sus, spre absolut — și asta cînd ? tocmai în clipa de apogeu a războiului, cînd se dădea ca certă victoria finală ! Transpusă în curbe statistice, această victorie finală echivala matematic cu un dezastru, desigur nu militar, nici politic, ci economico-financiar, deși planșele elaborate de experți, care traduceau în linii și culori această neagră situație, arătau foarte frumos.

La Berlin, unde se spera a fi soluţionată problema daunelor, nu putea fi soluţionată problema fraudelor, tot de război, acestea urmînd a reveni în contul fiecăreia dintre părţile în conflict, dincolo de orice amestec străin. Căci ce vină avuseseră turcii pentru cît de mult păgubiseră ruşii, lăsînd să prospere — încă din timpul războiului — o pletoră de îmbogăţiţi, antreprenori de furnituri, traficanţi de arme, carne, nutreţuri, femei, alcool, posesori ai unor averi sardanapalice, făcute peste noapte, la care Petersburgul închisese ochii ? ! Şi reciproca, la Istanbul. Drept care Congresul de la Berlin înţelegea să lase ca părţile în conflict să-şi lingă fiecare rănile, după pace, cît mai discret cu putinţă.

Surprizele l-au întîmpinat însă pe conte încă de la frontieră. La Ungheni, liniile de garaj, care ar fi trebuit să fie uriaşe — căci se plătiseră anticipat antreprenorilor, — erau cu mult mai mici faţă de proiect şi de sumele avansate pentru construcţie. Desigur, existau nişte linii dar de proporţii modeste. Într-o altă staţie de pe traseul Ungheni-Tecuci nici o linie de garaj, pămîntul se afla „în starea lui primitivă“, cum s-a consemnat într-o ciornă de raport. Aceasta însemna că pe acele linii, inexistente, nu fuseseră garate trenuri, nu circulaseră trenuri — sau circulaseră trenuri-fantomă. De la acele trenuri-fantomă, prin deşirarea ciorapului, s-a ajuns la o unitate militară-fantomă, care fusese trimisă probabil pe nişte cîmpuri de luptă-fantomă, acestea atestate ca reale în scripte şi pe hărţile de stat-major. În cursul unei singure nopţi de drum, proporţia acestei unităţi inexistente a ajuns, în mintea contelui, la nivelul unei divizii — o divizie-fantomă, „divizia de suflete moarte“, cum a şi numit-o şeful comisiei pentru a defini fenomenul.

Apoi, ştergîndu-se la ochi ca să alunge halucinaţia : „Vor fi avut şi otomanii vreo divizie-fantomă ?“ După felul cum se desfăşuraseră lucrurile, în partea finală a războiului, cînd inamicul nu mai opunea rezistenţă, era clar că armata otomană fusese populată majoritar cu fantome. Cine le-a traficat ? Cel mai mare scandal era acela de a se constata că în timpul războiului se făcuse într-adevăr un intens trafic cu „suflete moarte“. Anumiţi antreprenori,

fără scrupule, procedaseră asemeni lui Cicikov. Era vorba despre un personaj de invenție, dintr-un roman fantezist, scris pe vremea țarului Nicolae Întîiul. Dar timpul se schimbase. Era oare cu putință, s-a întrebat generalul, ca în plinul epocii moderne, în cadrul unui război înzestrat cu un teribil arsenal tehnic, strategic și tactic, dar mai ales cu controale financiare severe, să supraviețuiască forme de trafic demne de vremile arierate ? Sau întreagă această poveste ținea de superstiție, era o fantasmagorie de front !

— Nu-i vorba despre nici o superstiție, înălțimea voastră ! a încercat un subaltern să-l lămurească pe conte. Nici urmă de cai verzi pe pereți, căci s-a traficat și cu cai.

— Cu cai ?

— Cu cai morți.

Afirmația l-a zguduit, contele era un mare iubitor de cai.

— Dar atunci, a spus el, ducînd lucrurile și mai departe, înseamnează că s-a traficat și cu puști-fantomă, puști care nu fac zgomot...

— Tot ce e posibil.

— Totuși spuneți-mi și mie, a strigat Olsufiev, ridicînd brațele a neputință, cum e posibil să se organizeze o bătălie-fantomă, într-un loc-fantomă ? Nu vede nimeni ?

— Ba vede, a convenit cineva. Cei interesați văd și tac.

— Și ceilalți ?

— Ceilalți nu văd nimic. Îndeobște, fantomele nu se văd.

I s-a explicat contelui, pe îndelete, că în urma fiecărei bătălii rămînea disponibil un număr apreciabil de morți, cai și oameni, care puteau fi lăsați mai departe vii, în scripte, înlesnindu-se astfel în contul lor tot soiul de tranzacții. Ar fi fost vorba despre așa-numitele „rezerve disponibile“, formate uzual din dezertori, dispăruți, persoane răpite de Ohrana, pe care antreprenorii „le cumpărau“ ca să alcătuiască formațiuni fictive de luptă. Acestea trebuiau mai întîi echipate, hrănite, înarmate — cu material inexistent, ca apoi aceleași formații să dispară.

— Cum ? !

— Să se vaporizeze adică în niște lupte fictive, dar minuțios consemnate în acte. Se și spunea că groaznicele

înfrîngeri din 8 şi 18 iulie, anul precedent, s-ar fi datorat în bună măsură utilizării unor „unităţi-fantomă", care, deşi căzuseră glorios, n-au putut împiedica acel dezastru militar. La rîndul lor, otomanii ar fi utilizat, tot atunci, o „cavalerie-fantomă".

Trenul curgea lent spre Bucureşti prin noaptea fierbinte. Peisajul redevenise familiar, o cîmpie vastă, un fel de stepă. I s-a şi spus generalului că stepa aceasta continua de fapt stepa euroasiatică.

— Ai putea spune că te afli în Asia, a comentat cineva, dar de fapt eşti în Europa. Situaţia aceasta tranzitorie continuă pînă la Porţile de Fier.

Din sens contrar cu drumul de fier, pe o şosea prăfoasă, mărşăluiau cîteva unităţi ruse, care părăseau teritoriul român. Întunericul se aşternuse în urma trupelor, ca de la sine. Generalul conte Olsufiev nu consimţea totuşi să accepte că acele unităţi pe care le vedea — cu ochii lui — de la fereastră, erau alcătuite din fantome. S-a şi întors spre subalterni, adresîndu-li-se global :

— Spuneţi-mi, rogu-vă, domnilor, ceea ce văd eu pe fereastră reprezintă oameni ?

— Depinde, înălţimea voastră, i-a răspuns unul dintre subalterni. Noi trimitem în afara Rusiei soldaţi unul şi unul, ei ni-i dau înapoi transformaţi în fantome. Şi zîmbind : *Nous sommes ici aux portes de l'Orient...*

Totuşi nu putea fi adevărat, şi generalul a încercat să-şi revină. Războiul fusese groaznic, dincolo de Dunăre cîmpiile erau scăldate în sînge, care încă nu se zvîntase. Acel sînge urcase în valuri pînă la înălţimea Balcanilor. Văzuţi din perspectiva sacrificiilor, a sîngelui scurs, aceşti munţi verzi, albi iarna, arătau roşii. Evidenţa roşului, care nu se putea şterge, punea sub semnul întrebării evidenţa coloanelor de cifre reprezentînd furturile. Se furase, desigur, dar nu atît cît pretindeau răuvoitorii, care erau în stare să nege tot.

— À propos, a întrebat generalul, întorcîndu-se spre subalterni, românii cum stau cu furturile ?

— Proporţional cu numărul lor, i s-a răspuns.

— Ar însemna că la ei s-ar fi furat ceva mai modest ?

— Exclus. Ei au o vorbă, pe care vă rugăm s-o rețineți : la noi cînd se fură, se fură ca-n codru.

Se vedeau de la fereastra vagonului și niște codri. Peisajul avea alt stil, diferit de al stepei. În compartiment răzbise o răcoare plăcută și un fel de întuneric tandru. Totuși intrarea în zona codrilor nu l-a liniștit pe șeful comisiei. Generalul a închis fereastra.

Pentru prima oară, după luni de singurătate, Rășcanu a avut sentimentul că cineva cotrobăiește noaptea prin casă, prin dulapuri și lăzi, ca să-i fure actele. Senzația tulbure, de nesiguranță, s-a transformat pînă la urmă în insomnie. Rășcanu a isprăvit prin a dormi treaz, pîndind zgomotele din interiorul casei. La fiecare zgomot, un scîrțîit de dușumele, un pocnet al mobilei, tresărea. Odată, după miezul nopții, a intrat în alarmă auzind pași pe scara mare. Pașii erau moi, aproape imperceptibili, pașii cuiva care-și lăsase încălțările la intrare, pipăind prin întuneric treptele de lemn cu piciorul gol. Apoi o sincopă : intrusul se oprise, sigur, în fața unui portret pe care părea că-l examinează. Avocatul a aprins lumînarea, a ieșit cu panică din dormitor, pînă-n balconul scării mari, a privit spre holul rămas în întuneric, dar nu s-a liniștit nici cînd a constatat că nu era nimeni. A mai așteptat. Din coridorul care ducea în sufragerie a pîlpîit o lumină. Lumina s-a apropiat, a crescut, o purta în mîini tante Clotilde, care s-a și oprit în dreptul scării, privind întrebător în sus. Simțise deci și ea. Bătrîna era în cămașa de noapte, cu un voal alb pe umeri. N-a tresărit cînd l-a văzut, a consemnat inocent :

— Oncle Theodore, dumneata ?

— Sînt eu ! a protestat stăpînul casei, care s-a și retras.

Bătrîna dialoga cu stafiile. Ce să caute în casă fratele său Theodore, care murise în urmă cu ani ? Rășcanu

a lăsat-o acolo, în hol, pe tante Clotilde şi a revenit la el, dar n-a mai putut aţipi. După un timp a sărit din pat, a îmbrăcat halatul, a coborît în birou, a trecut şi dincolo în bibliotecă, a aprins toate lămpile şi candelabrele. Ce se putea fura ? În neputinţa de a întreprinde un control, avocatul a privit dulapurile, cărţile din rafturi, scrinurile cu acte. Strînsura de hîrtii de preţ, în iluzorie ordine — ordinea întîmplării, ordinea veacurilor — i s-a părut strivitoare. De unde să înceapă, cu ce. S-a repezit spre casa de fier, conţinînd actele cu sigilii. Lipsea cheia, care era în birou ; nu, era sus, în dormitor, avocatul a urcat şi a coborît, a deschis uşa ferecată, apoi a descuiat şi uşile de la compartimentele mici. Actele, — vreo treizeci şi ceva — păreau intacte, altminteri n-aveau decît o valoare muzeală, proprietăţile se modificaseră sau dispăruseră între timp. Aceste pergamente cu peceţi conservau doar umbra timpilor prin care Răşcanii se prefiraseră, actele nu mai aveau valoare juridică, poate doar filologică sau arhondologică, nişte simple curiozităţi bune de dat în dar Academiei. La fel actele de danie la Sfîntul Munte, la Mînăstirea Sinai şi-n alte zone unde Răşcanii fundaseră aşezăminte, care probabil nu mai existau. „O avere e reală cînd iese din mit, şi-a spus avocatul, cînd devine obiect de litigiu." Existau din belşug şi asemenea acte, încuiate în dulapuri masive de stejar, pe care avocatul nu le-a mai deschis : testamente, foi de zestre, hotărîri în varii procese de succesiune, hotărnîciri de moşii. Capitolul litigios din existenţa Răşcanilor reprezenta un coşmar. Dar cine să aibă interes să sustragă o singură filă din acest război troian al pămîntului, al disputelor pentru pămînt, un pămînt care, între timp, acoperise generaţii de oameni ! Şi de unde să înceapă ?

Mai departe istoria Răşcanilor eşua în nimicuri care se prelungeau pînă la zi. Duium de lăzi, rafturi, sertare pline cu fleacuri. Tot soiul de scrisori de amor, tot soiul de invitaţii la varii ceremonii — decese, botezuri, nunţi, aniversări, tot soiul de mărunţişuri, aşa-numitele amintiri, pînă la bilete. În epoca mai nouă abundau fotografiile, amintirile deveniseră imagini. Pe cine ar fi putut

interesa o poză dintr-o vacanță la Ems sau o ilustrată din vremea studenției lui Alexandru Rășcanu la Paris ? Existau desigur și niște hîrtii mai importante : niște scrisori-mesaj din vremea Revoluției lui Tudor, în care Rășcanii fuseseră amestecați. Un protocol secret de aderare la Societatea Filarmonică. O copie a Proclamației de la Islaz, cuprinzînd niște prevederi radicale, în chestiunea țărănească, prevederi suprimate nu se știe de ce mînă. Un dosar cu scrisori cifrate, din vremea Unirii. În anexă, un carnețel legat în marochin ascundea cifrul acelei corespondențe, fără de care cuvintele, numele proprii, locul și ora acțiunii erau de neînțeles. Rășcanu descoperise carnețelul la întîmplare, dar între timp rătăcise dosarul. Unul fără celălalt, dosar sau carnețel, deveneau de neînțeles, cum și erau acum. Cine să mai priceapă numele, locul și ora acțiunii ? „Uneori istoria nu e numai banală, și-a spus, e și criptică." Apoi obosit : „Totul se perimează".

Se făcuse lumină. Înecat în hîrtii, avocatul n-a simțit revărsarea zilei decît în clipa în care menajera a deschis ușa, surprinzîndu-l pe jos, printre albume și dosare.

— Vă aduc cafeaua aici ?

A cerut să i se aducă în sufragerie și a trecut să se spele de praf. Îl inundase praful, îl simțea în nări și pe piele. Un praf urîcios, ardeiat. și amar, ca în mormintele faraonice, acel praf mucegăit și otrăvitor despre care citise. Un praf care ucidea. După baie, senzația de otrăvire a căilor respiratorii n-a dispărut. Nici mîncărimea de piele, poate iritarea nervoasă. Care s-a accentuat la cafea, în timpul discuției cu tante Clotilde.

— L-ai simțit pe oncle Theodore ?

— Pe cine ? !

— Eu l-am văzut.

A rîs nervos.

Destăinuirea bătrînei, că l-ar fi văzut pe oncle Theodore, l-a făcut pe avocat să lase ceașca și să zîmbească.

— Eram eu, a precizat Rășcanu, în cămașa de noapte. Ba nu, îmi pusesem halatul.

Bătrîna însă a insistat, era convinsă că-l surprinsese pe scară pe oncle Theodore.

— Da, a spus ea, as-noapte erai tu, dar în noaptea cealaltă a fost oncle Theodore.

Dar oncle Theodore nu era altul decît fratele lui Rășcanu și tatăl lui Theo. Theodore murise tînăr, în urmă cu douăzeci de ani, tante Clotilde, mai vîrstnică fiind, n-avea de ce să-i spună unchi. De ce se întinerea, ce reprezenta cochetăria aceasta cu totul deplasată ? Sau nu se referea la Theodore ? Avocatul și-a amintit că și pe Garussi îl chema Theodore, dar cu numele grecizat, Theodoros. Această asociere, Theodore-Theodoros, i-a dat o senzație neplăcută de care nu știa cum să scape. Ce să caute Garussi în casa lui, la miez de noapte ? De vină era bătrîna care vorbea în dodii și care folosea anapoda cele două nume. A rugat-o să precizeze :

— La cine te referi ?

Bătrîna l-a privit buimacă. Nu-l vedea pe el, îl vedea probabil pe celălalt, umbra din timpul nopții.

— Oncle Theodore, a continuat a bîigui bătrîna, s-a oprit în dreptul portretului lui nenea Tudorache. L-a contemplat, parcă voia să se confrunte, să-și reconstituie asemănarea. Și uimită, aproape fericită : Semăna leit.

— Cine cu cine ?

— Theodore cu neica Tudorache. Ce te miră, nu e fiul lui ?

Rășcanu nu se mai mira, dialogul lui tante Clotilde cu stafiile, început încă din toamnă, continua și căpăta forme din ce în ce mai bizare. Pe Rășcanu îl obseda acum altceva, spaima din cursul nopții i se clarificase : „Ceva se fură, și-a spus. Apoi epuizat de nesomn : Nu-mi dau seama ce".

Și-a amintit că Anne, la plecarea spre Davos, îi recomandase să aibă grijă de chei. Și să nu lase sertarele deschise. Apoi a ieșit în oraș, dar pe drum și-a amintit că din nou lăsase sertarele deschise.

Răşcanu luase cu el neliniştea de care voia să scape, aducînd-o afară, în lumina tare a soarelui, care l-a orbit. Revenise într-o zi vastă şi goală, o zi fără ţărm. Nici un reper, o dezmărginire sterilă, ca atunci cînd cutreieri prin spaţiul unui vis absolut gol de figuri, fie chiar groteşti, de reliefuri, fie şi himerice. În această zi, sub albul luminii, nimic. Nu numai el avea această senzaţie, dar şi cei din jur, toţi oamenii. Tante Clotilde, de pildă, pierduse pînă şi reperul temporal, discuta cu fantomele. Se plasase încă din toamnă într-o altă vîrstă a timpului, cu alţi contemporani. Fiindcă, ce altceva reprezentase invocarea acelor călăreţi, pe care bătrîna pretindea că i-ar fi văzut în grădina casei inundată de brumă, într-un zori de ziuă ? Tante Clotilde avusese atunci presentimentul, ba chiar evidenţa unei mişcări de suflete fără căpătîi, prin octombrie sau noiembrie, cînd la Plevna războiul stagna.

Într-o dimineaţă, la ceai, tante Clotilde întrebase : „— I-aţi simţit ?“ „— Pe cine ?“ „— Pe ei. Eu i-am simţit. Se presimţea că vin“. „— Alec, tu ştii ceva ? a întrebat Anne. Dac-ar fi ce spune ea, ar fi scris presa !“ Pe atunci, în toamnă, se aştepta sosirea corpului imperial de gardă, deci nimic mai normal ca despre cei nou-sosiţi să scrie presa. „— Au intrat în oraş noaptea, acum vreo două săptămîni, a mai spus tante Clotilde, şi de atunci n-au mai plecat. Prezenţa lor m-a intrigat. Cu atît mai mult cu cît cîinii din cartier nu lătrau. Cînd s-au oprit sub fereastra mea, am dat să strig...“ Bătrîna domnişoară nu s-a lăsat însă, în aceeaşi zi s-a deplasat la consulatul rusesc unde a repetat povestea. Unul dintre diplomaţi ar fi devenit palid, povestea cu fantomele, pe care avocatul a respins-o, l-a făcut în schimb pe acel domn să tremure de emoţie, ca şi cum bătrîna domnişoară ar fi intrat involuntar în posesia cine ştie cărui secret. Ceva ca un ciorap se deşirase în văzul unei persoane din societatea locală şi acel domn superstiţios părea speriat. Atît ar fi întrebat : „— Oameni sau cai ?“

Răşcanu respingea superstiţiile. Iată însă că în dialogul lui tante Clotilde cu fantomele apăruseră şi persoane din

casă, din trecutul casei, oncle Theodore, nenea Tudorache, adică chiar tatăl său. Era bine că evadase din aerul casei, că ieşise în lumina goală, ocolind trăsura care îl aştepta la scară.

Pornise pe jos spre oraş. La colţul străzii, un cerşetor. I-a dat bani. După cîţiva paşi, altul. Mai încolo, altul. După război, se înmulţiseră cerşetorii, care se înşiruiau acum de-a lungul drumului ca singurele repere reale. Printre aceştia şi cîţiva invalizi. Şi un ins în cîrji, dar foarte arogant care îşi etalase pe veston, la vedere, „Crucea trecerii Dunării". Pentru acesta, Răşcanu nu mai avea mărunţiş disponibil. Îi secase însă şi disponibilul de milă. A căutat, dar în gol.

Pe la prînz, Răşcanu l-a întîlnit pe bătrînul Dissescu, piaza rea, din nou a dat să-l evite, dar bătrînul nu s-a lăsat ocolit.

— Vezi, aibi grijă de acte, l-a prevenit Dissescu. Îţi cotrobăieşte cineva prin casă.

Bătrînul Dissescu îi ghicise neliniştea, avocatul încerca s-o nege, să se convingă singur că trăise în cursul nopţii o stare de halucinaţie.

— Ce să-mi ia ?! exclamă el. Cea mai mare parte dintre hîrtii o voi arunca în foc. Hîrtii inutile, maculatură istorică, gunoaie...

— Aici greşeşti, l-a corectat bătrînul, nu toate sînt gunoaie !... Şi-apoi să ştii de la mine, au apărut de la un timp scormonitorii prin gunoaie. Şi neted : Te avertizez că Garussi caută ceva.

A simţit că-i albeşte faţa ; de prisos să întrebe ce caută Garussi, totdeauna acest scormonitor în gunoaie căuta ceva, răscolea cu rîtul în ceva. Garussi avea vocaţia urîtului, cum unii au vocaţia riscului sau vocaţia crimei.

— Garussi ţine să se înnobileze, i-a şoptit Dissescu, apropiindu-se, vîrîndu-i-se în suflet.

Răşcanu s-a tras îndărăt. Bătrînul însă a insistat în a veni mai aproape, ca să-l întrebe confidenţial :

— Ştiai că ţi-e frate vitreg ?

— Garussi ?! şi Răşcanu s-a smuls, dar s-a şi clătinat, ca sub congestie.

— Liniştește-te ! și Dissescu l-a prins de braț. Deocamdată insul e într-o agitație teribilă. Caută hîrtii. Simte că acu-i momentul ca să iasă la drumul mare. Acu se desfundă haznalele. Apoi, din nou la ureche : M-a și consultat.

Au intrat împreună într-o cafenea, unde Rășcanu s-a lăsat împins. Avocatul a căzut într-un scaun și a băut apă. Deja transpirase.

— Să nu-ți închipuiești că-l secondez cumva ! a încercat să-l convingă Dissescu, dar asigurarea aceasta neliniștea. El însuși a spulberat-o : Știu, n-ai cum te debarasa de el. Doar să-l ucizi.

Îndemnul i-a trecut avocatului pe lîngă urechi, starea de neputință și leșin se prelungea. Dissescu s-a arătat grijuliu. I-a oferit propria batistă să-și tamponeze fruntea. Apoi tot el a retras îndemnul la crimă, aruncat într-o doară :

— Nu poți să-l ucizi. Ar ieși o dandana și mai mare. Ai oferi chiar dumneata confirmarea.

Avocatul n-a mai avut puterea să audă, nici să se ridice din scaun și să iasă din cafenea. A rămas prostatic, placid.

— Nu știu ce-ți rămîne să faci ! și Dissescu a pus punct chestiunii, ridicînd din umeri.

Au tăcut mult timp amîndoi. Abia într-un tîrziu, bătrînul — rămas solidar cu victima — a căutat un alt culoar pentru ieșirea din impas. Trebuia mai întîi să-l acomodeze pe Rășcanu cu acest impas.

— Știu, e neplăcut să te trezești așa, peste noapte, frate de sînge c-un fitecine. Asta-i altceva decît rudeniile regale sau imperiale, care sînt abstracte. Prin *mon frère* sau prin *mon cousin* legitimezi o solidaritate de rang. Dar așa, să te trezești frate de sînge c-un derbedeu, c-un bătrîn derbedeu ! Și cu uimire : Știi că acuși, acuși Garussi al nostru bate spre șaptezeci de ani ?

Abia acest amănunt l-a dezmeticit întrucîtva pe Rășcanu. Amănuntul i s-a părut incredibil, ca și întreaga poveste. Uimirea i-a țîșnit involuntar.

— Garussi ?!

Dissescu a întărit dînd din cap. Rășcanu se trezise acum. După șoc, izbutise să se detașeze, să iasă într-o stare rece, de indiferență, ca și cum chestiunea nu l-ar fi privit direct. A negat presupunerea lui Dissescu despre vîrsta lui Garussi.

— Imposibil să fie atît de bătrîn. Și cu silă : N-are mai mult de cincizeci.

— Te înșeli. Gloaba nu e mînz. I-am văzut cu ochii mei atestatul de botez. Chiar el mi l-a arătat cu fală ! E botezat în anul 1813, dar e născut în 1812, taman nouă luni după pacea de la București.

— ?!...

— Aici e nodul chestiunii. Garussi se pretinde a fi copil natural al lui Tudorache Rășcanu, tatăl dumitale. În consecință vor urma necazuri. Licheaua s-a trezit, a dobîndit conștiința de sine, prepară revanșa. Vrea partea lui de avere, ca prim născut din neam, în plus își revendică și numele. Și-a tipărit cărți de vizită. Nu știai ? Se va numi de aici încolo Garussi-Rășcanu. Theodoros Garussi-Rășcanu.

Rășcanu s-a lăsat în speteaza scaunului, moleșit din nou. Și-a făcut totuși vînt cu o gazetă. Canonada de știri negre continua. A lepădat gazeta, a încercat să-și revină :

— Bine, a îngăimat, dar pentru toate aceste susțineri mai trebuia și probe.

— I-am spus-o și eu. Dumneata ești om de drept, chiar așa i-am spus. Ai slujit ani în șir, ca secretar, la biroul unui mare avocat. Slujești încă. Ce dovezi ai ? Ai vreo probă ?

Rășcanu începuse a urmări dialogul, sărind peste neplăcerea de a convorbi cu Dissescu. Își punea nădejdi, Dissescu îi ținea locul, argumenta bine, fusese și el un mare om de drept.

— Ce probe îmi trebuie ? mi-a răspuns Garussi, cu ifos. Vezi asemănarea ! Asta nu-i o probă ? Uită-te la mine, sînt un Rășcanu veritabil. Privește-mi mîinile. Vezi și curbura nasului...

— E nebun.

— E şi nebun !... Dar nu l-am slăbit. Mîinile dumitale ? m-am mirat eu. Astea nu-s mîinile Răşcanilor. Poate curbura nasului. Nu ştiu, nu sînt fizionomist. Ca băiat, ar trebui să semeni mai curînd cu mama dumitale, cu kera Caliopi.

— I-ai spus-o ?

— Cît priveşte genealogia dumitale, i-am mai spus, despre asta mai este de vorbit. Sînt multe de zis despre acest subiect obscur. L-am lăsat atîrnat de-un fir de păr.

Şi Răşcanu rămăsese suspendat într-un fir de păr. S-a ridicat totuşi şi a ieşit.

— Aibi grijă de hîrtii, i-a strigat Dissescu din urmă. Pune-le sub cheie !...

Lui Răşcanu îi era clar : răul se încuibase în casă, în interiorul familiei. Nu de azi de ieri. Răul se insinuase în măruntaie, căpătase un chip, un nume, numele unui individ de care nu se mai putea debarasa decît prin scandal. Avocatul simţea că trebuia să întreprindă grabnic ceva, să scape de Garussi.

A renunţat să urce în trăsura unui birjar, a pornit pedestru spre casă pentru a medita. Îl prevenise şi Anne, în urmă cu cîteva luni, acolo în munţi, la graniţă, cînd îşi luaseră bun rămas : „Nu-i lăsa hîrtiile casei pe mînă, nu-l lăsa singur în birou". Ultimul cuvînt al consoartei nu admitea dubii : „Rezumă-l doar la chestiunile tale de tribunal !" Anne ştia deci. De ce nu i-o spusese limpede ? De ce-l lăsaseră toţi într-o inocenţă de copil ? Auzea însă din urmă glasul lui Dissescu : „De ce inocenţă, cum îţi poţi îngădui să fii atît de naiv, domnule ? Nu vezi că-ţi seamănă leit ?" Cine, Garussi cu el ? !

Ideea unei indiviziuni carnale cu Garussi îl umplea de oroare, peste chestiunea averii. „Cum e cu putinţă ? şi-a strigat, oprindu-se în loc. N-avem nimic comun." „Se poate, consimţea acelaşi Dissescu, dar intervine factorul

asemănării. Priveşte la curbura nasului, priveşte-ţi mîinile !" „N-ai spus dumneata că astea nu-s mîinile Răşcanilor ?" Îi venea să-şi taie mîinile.

Răşcanu a urcat într-o trăsură de piaţă şi a pornit spre verişoara Alice. Trebuia să se dumirească, să iasă din absurd.

— Ce ţi se pare absurd ? i-a spus verişoara Alice. Doar istorii ca acestea s-au petrecut mai în fiecare dintre marile noastre familii... Să zicem că noi doi am fi avut o legătură, din care ar fi rezultat un copil...

Răşcanu nu şi-a putut stăpîni tulburarea, a dat să îngaime „exclus", dar s-a reţinut şi a rămas confuz.

— De ce exclus ? l-a întrebat ea, degajat, senin. Vrei să spui că n-ar fi fost nimic grav, nimic ieşit din comun, partenerii avînd aceeaşi condiţie. Dar sînt cazuri cînd se transgresează această condiţie. Lumea noastră a fost ieri ceva mai liberă. Vezi cazul Grădişteanu, care-ţi dă atîta bătaie de cap. Ce vină are Avesalom Mînzu că-i fiu natural al colonelului ? Ai mai aproape de tine cazul Theo. Ce vină are Theo ?

Avocatul a aprins o ţigară, apoi a stins-o cu nervi. Se simţea încercuit, constrîns la recunoaşteri penibile, a dat să plece.

— Nu pleca. Te invit să duci lucrurile pînă la capăt. Eşti un om lucid.

Era lucid, dar refuza să ducă lucrurile pînă la capăt, n-avea puterea. Revolta şi-a împroşcat aburii fierbinţi în altă direcţie :

— Cum de nu mi-a spus nimeni ?

— Ce să-ţi spună ? l-a mustrat ea. Astea sînt lucruri tratate întotdeauna cu discreţie, acoperite cu toată grija. Există, ştii bine, nişte convenţii.

— Care acoperă ororile ?

— De ce orori ? Trebuie să vezi lucrurile aşa cum se prezintă, omeneşte. Ce ţi se pare oribil în ideea de fiu natural ? Noţiunea însăşi are puritate : fiu natural ! E altceva, te rog să crezi, decît fiu legal, fiu legiuit, fiu artificial. Aceasta este de fapt convenţia !... Şi zîmbindu-i : Vezi cît de labilă e graniţa dintre moral şi imoral ?

— Observ. Mi-e silă.

— De ce ?

Alice i-a împins în faţă cafeaua, pe care el n-a atins-o. I-a spus apoi cu tandreţe :

— Norocul tău este că poţi discuta cu mine lucruri foarte delicate, pe care nu le-ai putea discuta cu nevastă-ta. Este ca şi cum ai vorbi singur... Apoi din nou mustrător : Nu s-ar putea spune că viaţa a fost ingrată cu tine. Mai curînd tu ai nedreptăţit-o. Ai fost un om fără curaj.

— Eu ?

— Să luăm cazul lui nenea Tudorache. Să spunem c-a greşit. Aventura lui cu kera Caliopi a fost notorie. Nu ştiu dacă n-a fost mai importantă, adică mai răsunătoare decît pacea de la Bucureşti. A fost, să ştii, evenimentul de pomină al anului 1812...

Răşcanu a încercat să protesteze, să nege. De fapt din nou nu voia să audă.

— Dac-ar fi fost aşa, a avansat el, ecourile ar fi ajuns în mod sigur pînă la mine.

— Ţi-am spus că totul a fost acoperit cu grijă, prin convenţie. Cine să se mire, de ce s-ar fi făcut caz ? Garussi a avut statutul unui copil de casă. A primit o educaţie îngrijită, desigur de un al doilea rang. A fost crescut ca un fidel. Nu e şi astăzi secretarul tău ? Îţi poartă geanta.

El s-a ridicat, hotărît să curme coşmarul.

— Alice, i-a spus cu duritate Răşcanu, înţeleg că vrei să mi-l bagi pe gît cu orice preţ pe acest individ. Ajunge !...

Ea a rămas impasibilă, n-a consemnat măcar revolta lui.

— Nu pricep totuşi, s-a mirat Alice, cum de nenea Tudorache nu te-a prevenit într-un fel înainte de a muri. Şi aceasta intră în convenţie. Ar fi trebuit să-ţi spună, măcar să ţi-o sugereze : aibi grijă de Theodoros.

— Să am grijă eu ?!

— E în uz. E un mod de a preveni ulterioarele rebeliuni ! Ca cea de azi.

— Alice dragă, i-a strigat el, tremurînd, ai devenit avocatul acestui individ abject ?

— Dar nu fac decît să te pun în fața unor evidențe. N-ai cum să-l ștergi din existența ta, nu înțelegi ?

Dar privindu-l, Alice s-a speriat. Lui Rășcanu îi zvîcnea din nou ochiul stîng, semn al iminentei congestii. L-a implorat să se așeze, l-a condus la canapea, l-a ajutat să-și scoată gherocul și ghetele. A recunoscut apoi că ea e de vină, nu trebuia să procedeze așa, să-l secondeze pe panta acestor amintiri oribile, neverificabile în fond, niște nimicuri dubioase de familie, dar care, iată, puteau zdruncina sănătatea și chiar rațiunea unui om normal.

— Iartă-mă ! l-a implorat ea. Apoi mai calmă, trecîndu-i răspunderea : Tu știi mai bine cum să procedezi.

— Ce pot să fac ?

— Nu-mi dau seama. Să te edifici mai întîi de unul singur. Să cauți printre hîrtii. Mă gîndesc totuși dacă nu cumva legătura lui nenea Tudorache cu kera Caliopi n-a fost de altă natură, pur sentimentală. Totul e sub sigiliul tainei. Cine știe ce-a fost de fapt între ei ? În fond, ușor să legi de gîtul cuiva un copil. Multe se spun, se pot spune atunci cînd martorii lipsesc. Chiar el, Garussi, ce martori are ?

Consolările acestea lunecoase și tulburi i-au accentuat lui Rășcanu starea de silă și panică. Sila față de Garussi și față de întreaga poveste, panică față de viitor. Ce urma să se întîmple ? S-a îmbrăcat în silă, s-a încălțat. O detesta și pe Alice, o colportoare de aceeași specie cu bătrînul Dissescu.

— Pleci ?

— Ce pot să fac ? Am să mai revin.

Din ușă, Alice i-a mai spus :

— Nu mă mai căuta aici. Mă mut la Krașmaru. Sînt metresa lui.

Și această revelație l-a scîrbit.

Generalul conte Olsufiev era absolut hotărît să scoată din mister escrocheriile, să le facă vizibile, să le aducă la lumină prin evidența actelor. „Poftim, actele strigă sin-

gure, se văd. Aşa cum se văd jertfele, care iarăşi strigă, strigătul jertfelor — acestea reale — se aude pînă la cer." Apoi cu înverşunare : „Dacă azi nu facem lumină, mîine va fi prea tîrziu".

A împărtăşit acest gînd subalternilor, care l-au aprobat. Într-adevăr, trebuia procedat rapid şi fără milă. Altfel „valorile" se prefăceau, se contrafăceau, îşi schimbau calitatea, dimensiunea, volumul, devenind de la o secundă la alta neidentificabile. Nu mai puteai să ştii mîine — dacă nu acţionai azi — din ce fel de fonduri, din ce cont anume apăruse o moşie sau o herghelie, sau o prăvălie, sau un hotel, sau un palat. Acestea deja apăruseră, ca ciupercile după ploaie, în tot imperiul, încă din vremea cînd dincolo de Dunăre ploua cu sînge. Era de presupus că recoltele de astfel de ciuperci vor creşte, deşi ploile de sînge se opriseră.

Trenul trecuse de Ploieşti, oraşul care-l găzduise pe ţar în urmă cu un an. Era seară, pasagerii se apropiau de Chitila, dar lumina sporea. Călătorii intraseră acum în zona unei iluminaţiuni feerice. Unul dintre subordonaţi, cel mai zelos, îşi continua divagaţiile, ajunse de-acum în fantezie pură :

— Ştiaţi că-n pacea de la Bucureşti, din 1812, în anexele secrete, exista şi un punct privind schimbul de fantome ?

— ? !

— Ce vă miraţi ? !

— Păi şi turcii făceau trafic cu suflete moarte ?

— Oho, şi încă ce trafic ! Moda sufletelor moarte ar fi fost introdusă tocmai de ei. Căci numai otomanii aveau mania de a exagera, lucrînd cu cifre false, în toate cronicile şi-n toate actele lor. Cînd un sultan cîştiga o bătălie, ca să-l flateze pe padişahul victorios, cifra morţilor şi cifra prinşilor aparţinînd celor învinşi erau obligatoriu dublate sau triplate. Apoi moda a trecut şi la noi, într-o vreme cînd Europa lucra deja cu cifre exacte.

— Asta n-o ştiam !

— Dar în timpul păcii de la Bucureşti s-a trecut, în sfîrşit, la o primă reglare a conturilor şi-n această parte a lumii, cu ocazia schimbului de prizonieri. S-a hotărît atunci să se restituie fiecărei părţi stafiile care-i revin, iar în

continuare să se lucreze cu cifre exacte. Eu cred însă că nici atunci nu s-a lucrat cu cifre reale.

Olsufiev își privea năucit subalternii. Asculta o poveste fantastică, tipic orientală, o halimà. Dacă ce auzise era real, asta nu mai era istorie, era un basm incredibil. A întrebat :

— Cîți ani au trecut de la acea pace ?

N-a răspuns nimeni, întrebare și răspuns au căzut înapoi, în acea lumină feerică, rămasă între timp în urmă.

Ajuns în București, contele n-a vrut să întîrzie nici la hotel și nici la consulat, unde îl aștepta baronul Stuart, s-a simțit dator să facă imediat o vizită de curtoazie prefectului poliției orașului, și practic să intre în preliminariile anchetei. Afacerea nu suporta amînare, nimic nu trebuia lăsat pentru a doua zi, iar Radu Mihail a fost de acord cu graba aceasta întru totul legitimă. Prefectul era un bărbat afabil, dar și prompt la datoriile sale, ca și Olsufiev. Cei doi domni au stabilit că se cunosc, măcar din vedere, ca pasageri ai aceleiași istorii. Șeful comisiei nu s-a risipit în amabilități, voia să înceapă imediat ancheta, chiar de a doua zi, de la primul ceas al dimineții, și voia să înceapă nu oricum, ci cu o descindere inopinată la cel mai important depozit : depozitul de furnituri de la Chitila.

— Dar ați trecut pe lîngă depozit ! a observat prefectul Bucureștilor, destul de încurcat. Tocmai ardea. N-ați văzut incendiul ?

Cei doi domni au trecut imediat la fereastră, care era deschisă. Afară deja ploua cu funingeni.

*

Făcea furori și la București anecdota despre Bismarck văzut ca bucătar al păcii : Bismarck bate rața, Bismarck otrăvește Europa. Și Rășcanu se simțea otrăvit. Avocatul plecase de la verișoara Alice invadat de dezgust, un dezgust care-l luase în stăpînire. Înghițise fără a ști cînd ceva grețos, iar acum, după ce aflase, trăia nepu-

ținta de a expulza corpul indigest. Alice amanta lui Krașmaru, Garussi frate de sînge cu el. Alice îi mărturisise cu cinism legătura ei amoroasă cu bancherul. Tot cinic depănase și legătura lui Tudorache Rășcanu cu kera Caliopi, din care rezultase Garussi. Printr-un absurd de care avocatul nu răspundea, Garussi părea parte din el, pînă acolo încît nu-l mai putea smulge. Alice i-o spusese cu un pic de cruzime : nu mai poți face nimic, Garussi ți-e frate de sînge. Nu mai poți să-i modifici curbura nasului, nici mîinile. Mîinile voastre sînt identice. Curate sau murdare, nu mai are nici o importanță, sînt aceleași mîini. Insuportabil era să-l vadă pe Garussi ca pe un dublu al lui — aceleași mîini, aceeași curbură a nasului ! — și să nu poată scăpa de această imagine la fel de rezistentă, la fel de tare ca și propria-i persoană. Avocatul n-a mai fost în stare să-și reprime revolta împotriva tatălui : „Ce mi-ai făcut, domnule !"

Întors acasă, Rășcanu a refuzat să înghită vreo îmbucătură. S-a retras în birou, a trecut mai apoi în bibliotecă, pe care o lăsase răvășită. Răsturnate peste tot, actele familiei rămăseseră într-o vraiște în care nu mai putea înota. Ar fi trebuit să le adune totuși, să poruncească slugilor să le strîngă în saci, să le urce undeva într-un pod, sau, și mai bine, să le dea focului. Să intervină o purificare benefică. Un foc de mari proporții ar fi pus capăt coșmarului. Numai așa putea scăpa de tot acest trecut tulbure, separîndu-se definitiv de spectrele lui. Deși, aruncînd sau nu hîrtiile în foc, vinovăția lui Tudorache Rășcanu rămînea. „Ce mi-ai făcut, domnule ?"

A trecut în holul mare pînă la scară, să-și vadă tatăl. A întors spre el o privire neagră. Tînărul Tudorache Rășcanu îl ațintea abstract din cadra lui aurită. Nu-i păsa de nici o imputare. În tinerețea nerăspunzătoare de sine a bărbatului din tablou era ceva recalcitrant și rebel, un fel de „lăsați-mă liber, nu dau seama nimănui de nimic !" Tudorache sfidase epoca prin întreaga lui ținută. Era altfel costumat — fără giubea și beniș, se demarca vestimentar de generațiile precedente, poza în om nou. În mîna dreaptă, tînărul ținea un echer de fildeș,

piesă care îl încîntase cîndva pe fiu. Înzestrarea raționalistă a neamului, luciditatea și simțul măsurii păreau figurate tocmai prin acest echer. Mîna dreaptă a tînărului se sprijinea pe o carte, un tratat științific. Pe cotor, o deviză scrisă în litere de aur : *Ex nihilo nihil*. Apreciind aceste elemente, echerul și deviza, Rășcanu l-a mai întrebat încă o dată : „Bine, domnule, și-atunci cum ai făcut ce-ai făcut ? !" Tudorache nu răspundea, își arăta fără sfială mîinile, nu însă și curbura nasului. Pictorul n-avusese buna inspirație de a-l surprinde pe Tudorache în profil sau în semiprofil, îl văzuse frontal, ca să-i fixeze obrazul prelung, buzele, ochii. Ochi tulburi, greu descifrabili, contrastînd cu linia calmă a obrazului, dar răspunzînd în nervozitatea buzelor. Buzele păreau crispate cu efort, buze senzuale. Rășcanu a încheiat dialogul cu posesorul echerului : „Ce mi-ai făcut dumneata, domnule, este incalificabil !"

S-a retras în birou sleit, lăsînd întunericului neînțelesul închis în tablou. Tudorache sfidase în chip suveran viitorul, consimțind să se îngroape în clipa lui. Ce-i mai păsa ? Îl lăsase pe cap cu Garussi. Acum Rășcanu trebuia să se debaraseze de Garussi, să scape de el, cu orice preț. Chiar și sacrificînd ceva. „—Ia ce poftești, chiar o parte din avere. Nu însă și numele !" Simplu de spus : a-i fi cedat lui Garussi ceva însemna implicit o recunoaștere a numelui. O recunoaștere indirectă, ceea ce și dorea omulețul. Stîrpitura. Tîrîtura. Aberația genealogică. Epitetele negre s-au strîns, au început a clocoti, apoi au și irumpt în cascadă ca într-un pamflet al Domnului de la „Timpul". El, frate de sînge cu Garussi ! El, solidar cu o negațiune morală ! El, braț la braț în istorie cu Garussi. S-a și văzut în ipostaza de Cavaler al Tristei Figuri, secondat, pe o mîrțoagă, de omulețul cinic. „O, și-a spus, situația lui Don Quijote a fost cu mult mai fericită ! El și-a ales scutierul, mie în schimb mi-a fost impus printr-o fatalitate carnală. Voi merge braț la braț cu Garussi pînă la Judecata de Apoi." Oroare.

Oroarea se revărsa încet, șovăielnic dar continuu, un mîl de care Rășcanu nu se mai putea feri. Își trăsese din

baltă un picior ud, după discuția cu Dissescu, apoi celălalt picior, după întîlnirea cu Alice. Se refugiase acasă, baricadîndu-se, dar mîlul îl urmărea. Îl regăsise, cu spaimă, și-n interior, în revărsarea hîrtiilor. Inutil să le arunce, inutil să-l recunoască prin absurd pe Garussi, mîlul rămînea. Greșeala lui Tudorache era organică, o preluase neamul, devenise stigmat, precum hemofilia sau sfrinția, sau paralizia ereditară, căci el, acum, se simțea un paralizat. „Domnule, i s-a adresat din nou tatălui, ca să paralizezi gestul urmașilor, printr-o simplă gafă, e o performanță !" Performanța era de proporții. Cum o putuse izbuti Tudorache ? Cum reușise să-și piardă mintea ? Și cînd ? ! Într-un an de răspîntie, cînd lumea ardea. „Domnule, i-a strigat, clocotind, n-ai putut să-ți alegi un alt moment istoric pentru aventura dumitale descreierată ?"

Tudorache era la vîrsta aventurii, desigur. Aventura te alege, n-o alegi tu. Fiul a convenit asupra acestui lucru, pe care totuși nu-l putea accepta. La vîrsta aventurii fiind, Tudorache nu era totuși un imberb. Ținea în mînă echerul, avea o bună judecată, jura pe rațiune. Rațiunea l-ar fi putut obliga să vadă, ar fi trebuit să-l oblige să vadă, rațiunea îi indica opțiunea. Opțiunea era clară, fiul a răspicat-o : „Cum ai putut, domnule, să uiți de pămînturile dumitale de peste Prut, de moșiile de dincolo, cînd tocmai atunci se juca soarta lor ?" Dintr-o lovitură, într-un moment de nebunie, Tudorache sacrificase și neamul — îl impurificase, dar și pămîntul neamului, de care uitase într-o clipă de pierdere a sinelui său. Iresponsabilitatea stupefia. „Ți-ai fi închipuit, i-a mai spus fiul, că eu, azi, în acest ceas penibil, sînt obligat să repar gafele dumitale ?" Apoi în neputință : „Dar cum ? Pe ce să mă sprijin ?" I-a revenit în gînd deviza din tablou : *Ex nihilo nihil.*

Trebuia să-și revină totuși, să se adune, să-și pună mintea în ordine. Oricît i-ar fi fost de greu, Rășcanu trebuia să apuce în mînă echerul omului din portret. Să măsoare, să cumpănească, să decidă. „Numai responsabilitatea ne ține vii, teferi, treji." Și-a spus și s-a trezit, sub un impuls de energie. Da, trebuia să apuce echerul, să revină

la responsabilitatea publică mai întîi. Erorile precedente se puteau compensa, se puteau corija, se puteau contracara. Chiar şi eroarea lui Tudorache Răşcanu, eroarea publică, eroarea de a fi absentat de la un ceas al răspunderii. Nu şi greşeala faţă de familie, care, dacă era reală, nu mai avea leac. „Important este, a încheiat Răşcanu, să te plasezi în timp, să nu ieşi din timpul tău."

Timpul presa. Timpul public, nu doar timpul familiei. Numai nişte iresponsabili, ca cei din guvern, îşi putuseră îngădui să angajeze ţara pe un drum care, iată, ducea din nou la pierderi. La Berlin urma să se discute soarta ţării, destinul ei după recent isprăvitul război. Avea să se repete oare povestea păcii de la Bucureşti, pe care Tudorache Răşcanu o ignorase ? Din nou i-a strigat tatălui : „Cum ai putut, domnule, să-mi pui în circă nu numai chestiunea familiei, dar şi moştenirea acelei păci blestemate de la 1812 ? !" Spunîndu-i-o, spunîndu-şi-o, avocatul a întors spatele tatălui şi a revenit în prezent. Ignorase prea mult prezentul, risipindu-se în nimicuri de familie. Afişase adesea blazarea. Chiar în chestiunile de familie. Se lăsase purtat de apele cotidiene, fără protest. Acum însă trebuiau oprite apele, deviate de la cursul fatal, printr-un gest hotărît.

Trecuse de miezul nopţii. A ieşit la fereastră. În aer mirosea a hîrtii arse şi a funingine. Ceva trebuia întreprins chiar a doua zi, şi locul cel mai potrivit era parlamentul, forul suprem al ţării. O rezoluţie de cenzură, formulată în termeni drastici, în chestiunea păcii care se ticluia la Berlin. Acolo, Bismarck bătea raţa, pregătea festinul Congresului, şi perfidele preparative trebuiau oprite. Răşcanu se simţea capabil să pună în lucru discursul, trăia chiar plăcerea de a-l începe. Îl şi prinsese gesticulaţia, frămîntarea prealabilă apariţiei la tribună. Avea auditoriul asigurat, începuse să simtă frisonul aulei. Avea pe limbă chiar şi gustul iute al primei fraze, care ardea, trebuia doar s-o arunce, lapidar, pe hîrtie.

S-a aşezat satisfăcut în scaun, a prins condeiul. A renunţat însă cu o grimasă : Parlamentul intrase în vacanţă.

Nu totul ardea, nu totul fusese aruncat în foc, deşi totul devenise fragil, volatil, nesigur. Evenimentele mari ieşiseră din uz, expirau, ajungînd acte moarte, simple hîrtii, îngrămădite în maldăre la Arhivele Statului. Dar şi aici erau în primejdie, primă victimă a incendiilor. În urmă cu un an, hîrtiile de la Arhive fuseseră ameninţate de ape, acum stăteau sub ameninţarea focului.

La nici un ceas după sosirea contelui Olsufiev, s-a zvonit că şi la Arhivele Statului, la mînăstirea Mihai Vodă, ar fi izbucnit focul. În crucea nopţii, un slujbaş de la depozit a bătut la uşa domnului Hasdeu, care locuia în oraş, somîndu-l să vină grabnic la instituţia în pericol. Domnul Hasdeu a venit, aşa cum sărise din pat, în cămaşa de noapte. Pe drum, în trăsură, slujbaşul s-a dezbrăcat de surtuc şi a rămas în vestă, ajutîndu-l pe director să îmbrace acel surtuc cam strîmt, pentru a nu-i diminua prestanţa. Ce ardea ? Încă nimic, deşi în aer se simţea fumul. Domnul Hasdeu a rămas în clopotniţa mînăstirii tot restul nopţii, patrulînd cu privirile peste întinderea oraşului, gata să tragă cu propriile-i mîini frînghiile clopotelor şi să dea alarma.

Veghea nocturnă în clopotniţa mînăstirii lui Mihai i-a dat mai tîrziu directorului o dispoziţie sumbră. A doua zi a fost mohorît, acru, pus pe arţag. În urmă cu un an, domnul Hasdeu făcuse un raport către guvern în chestiunea „infiltraţiunilor de apă care deja pun în pericol actele statului", acum trebuia să revină, încă şi mai drastic, în chestiunea focului. Dacă incendiile continuau, aşezămîntul Arhivelor ar fi trebuit pus sub protecţiunea unei companii de pompieri. „Aceşti domni oare nu-şi dau seama, a strigat domnul Hasdeu, că memoria statului se face scrum ?" Sau ia apă, o ia apa ! ar fi trebuit să adauge. „Guvernanţii de azi, a mai strigat domnia-sa, prin curtea mînăstirii, nu reacţionează decît in extremis : apă-apă !, foc-foc !"

De fapt guvernanţii nu reacţionaseră nici in extremis. Ultimele acte de la Arhive, cele otomane, aflate la suprafaţă, erau ameninţate de foc, actele mai vechi, cele din

adînc. actele latine ale nației, fuseseră amenințate de ape, iar acum mucegăiau. La raportul din urmă cu un an, în chestiunea inundațiilor, guvernul nu trimisese nici un răspuns. Acum, în chestiunea incendiilor, din nou guvernul tăcea. Spre mînăstirea Mihai Vodă nu pornise în marș compania de pompieri solicitată grabnic de Hasdeu, așa cum ar fi fost normal, astfel încît domnul director a trebuit să organizeze o proprie formațiune de luptă cu focul, bazîndu-se pe „elemente locale". Paleografi de greacă și slavonă au pus mîna pe căldări și tulumbe, copiști de persană și arabă au lepădat condeiele, înșfăcînd cazmale și lopeți, ieșind din pivnițele cu hîrtii mucegăite și cățărîndu-se pe zidurile de incintă, unde se depozitase nisip. Un tînăr turcolog urcase și mai sus, se cățărase pe acoperiș, lîngă turlă, ca să strige, la nevoie, cum se striga odinioară cînd năvăleau turcii.

Ceva mai liniștit în privința turcilor/incendiilor, domnul Hasdeu s-a putut concentra asupra raportului către guvern. Lucrarea trebuia să fie scurtă și edificatoare, definind clar pericolul, ca sub lumina unui fulger. „Arde memoria statului, dacă nu se iau măsuri. Tot ceea ce generațiuni după generațiuni au adunat cu osîrdie și sacrificii va dispărea. Și iată ce dispare !" A înșirat ceea ce ar fi urmat să dispară, pînă a obosit. Apoi, savantul a suprimat ultimele fraze în care se enumerau averile de la Arhive, lăsînd doar prima propoziție care începea cu arde. Era de ajuns. A lăsat apoi condeiul și s-a întrebat : „Oare acești domni nu văd că arde ? !" Și-a răspuns din nou de unul singur : „Cum să vadă ? Acești domni se mîngîie cu gîndul că istoria expiră odată cu fiecare act consumat, că istoria fatal dispare. Las-o să ardă ! Aiurea. Arde, dar revine. Istoria revine, domnilor, cu o putere dementială, dacă o ignori." Apoi și-a zîmbit, satisfăcut de ultima propoziție, a zîmbit cinic, ca la o conferință cînd, adresîndu-se publicului, i-ar fi vizat indirect pe cei în cauză : „Desigur, domnii o ignoră (istoria). Probe, mărturii, documente ? Resturi eliminate la sfîrșitul unui festin, zvîrlite la groapa de gunoi a timpului, cu graba de a întinde iarăși masa și de a consuma. Poftim, zic domniile lor cu șervetele la gît, sîntem gata să abordăm noile feluri. Vor fi, își spun, siguraminte mai

bune. Aiurea, le spun, sînt la fel, dar dumnealor n-au cum o şti. Pentru aceşti domni prezentul este nimic altceva decît un act pur de consumaţiune." Pe domnul Hasdeu l-a cuprins un fel de silă faţă de atîta inocenţă hulpavă. Apoi revoltat, cu suferinţa de a nu putea înţelege mecanismul optic al acelor precare fiinţe. „Cum văd ?" s-a întrebat cu stupoare. „Sau nu văd, şi-atunci n-au cum şti ?" Între acei domni şi domnul Hasdeu se instituise deja o separaţiune, nu de specie, ci de regn, acei domni n-aveau într-adevăr cum şti, şi-a spus, cînd în optica lor documentele erau lipsite de cea de a treia dimensiune, din chiar clipa cînd expirau. Hîrtiile aruncate la arhive erau, pentru ei, doar nişte simple hîrtii uzate, măsurabile în lungiş şi-n curmeziş. „Văd bidimensional, a tras încheierea domnul Hasdeu, încîntat de a fi pus diagnosticul. Văd slove sau cifre pe spaţiul unei file, simple semne. La atît se restrînge pentru ei documentul, cînd iese din uz."

Domnul Hasdeu vedea nici vorbă tridimensional, era convins, cum era încredinţat că documentele în sine au o valoare tridimensională care nu poate să scape ochiului comun, cînd acesta nu era infirm. Apucînd noul fir şi-a continuat rechizitoriul într-o direcţie neprevăzută, de o amploare cosmică, deşi nu total incongruentă cu prima. În contrast cu optica adversarilor, sub ochii domnului Hasdeu fiinţa documentului sărea din pagină, printr-o conversiune magică, din clipa cînd o atingea cu privirea. Dintr-o dată, fiinţa fragilă ascunsă în semne ieşea la vedere şi se întrupa în cele trei dimensiuni ale sale, uneori în mai multe. Metamorfoza se petrecea atît de rapid încît Hasdeu, transformat la rîndu-i în fiinţă a unei alte lumi, anterioare, n-apuca să-şi potrivească bine ochelarii. El însuşi spunea studenţilor în paleografie, prevenindu-i asupra riscurilor : „— Domnilor, documentul te soarbe. Actul vechi are o uriaşă capacitate de atracţie, de reconvertire la legea universului său, încît, uneori, cu greu mai scapi deasupra". Domnul Hasdeu scăpa deasupra numai atunci cînd se iveau incongruenţe în text, cînd fiinţa documentului redevenea text, cînd poticnindu-se într-o rădăcină eronat transcrisă sau într-o greşeală de caligrafie, striga contra scribului/scribilor din

veac : „Aştia nu mai ştiu latina (sau elina, sau araba, sau otomana) ? !“ Şi drastic : „— Daţi actul la retranscris, ca să înţelegem ce s-a întîmplat“. Şi furios : „Ce dracu, ăştia nu mai ştiu în ce timp trăiesc ? !“ Erau apostrofaţi cei din epoca de redactare a documentului, care-şi pierduseră prin cine ştie ce capriciu al soartei „cîrma temporală“. Apoi mai calm, către studenţi : „Epocile au stilul lor inconfundabil, care-şi pune amprenta asupra-le precum o lege cosmică. Epocile nu se confundă unele cu altele deşi se leagă unele de altele, curgînd împreună, inexorabil. Dar timpii acestor epoci sînt incongruenţi. Căci nu se poate confunda un document din vremea ramsesizilor cu unul din vremea ptolemeilor, un act din vremea sultanilor osmani, cu altul din vremea succesorilor debili, precum sînt cei de azi, un pergament din timpii lui Mircea cu o hîrtie de epocă fanariotă.“ Şi explicit : „Cînd asemenea ruperi intervin e semnul că s-a întîmplat ceva, o eroare. Ce ?“ Studenţii ascultau răpiţi, domnul Hasdeu cădea răpit la rîndu-i în fumul ipotezelor. Ce eroare putuse interveni pentru ca acel document să nu-şi dezvăluie pe deplin şi dintr-o dată înţelesul ? Un nou simptom temporal, care se insinuase sub scula de scris a unui scrib arhaic ? Vreo invazie, deci o administraţie străină care răsturnase datinile şi protocoalele vechi ? Sau, cine mai ştie, vreun banal viciu de arhivă, care făcea ca acte din varii epoci să fie amalgamate împreună, la hazard ? Incongruenţa timpilor apărea în acest caz grosolană. Avîntîndu-se într-un solilocviu asupra documentului, domnul Hasdeu trecea treptat la un colocviu, în care implica şi lumea, ca să ajungă pînă la urmă la un adevărat rechizitoriu, în care cele două părţi, el şi lumea, se despărţeau din nou. Din nou savantul împrăştia fulgere, în dreapta şi-n stînga, şi către cei de ieri, şi către cei de azi, către toţi cei ce-şi pierduseră „cîrma temporală“. Replica justiţiară : „Dar cum nu-şi dau seama ?“ măsura indignarea ultimă, după care urma o pauză de respiraţie sau gînd, apoi revenirea la vocea normală : „În fond, de la ce pornisem ?“

Aceeaşi întrebare s-a reluat şi acum : „În fond, de la ce pornisem ?“ Şi regăsind firul : „A, da, de la incendiu !“

Pauză : „Ba nu, pornisem de la faptul că aceşti inşi văd bidimensional". Şi din nou, cu mînie în creştere : „Domnii de la guvern nu izbutesc să vadă documentele decît sub forma unor pure suprafeţe, fără pondere şi fără volum". Apoi reconfirmîndu-şi diagnoza : „Da, văd bidimensional, nu plat, ci plan". Şi cu o grimasă : „Viziune plană, istoria văzută ca o tablă de scris sau ca o foaie de hîrtie, care rabdă tot, absolut orice. Cum orice ? Ei bine, orice ! De unde nesăbuinţa cu care hîrtiile istorice sînt aruncate la coş".

Domnul Hasdeu trăia acum umilitoarea senzaţie de a fi pus paznic la un coş de hîrtii. Un rîndaş al istoriei. De ce nu un grăjdar, rămas singur de strajă la grajdurile lui Augias, în mînă cu o furcă de rînit bălegarul ! O imagine şi mai umilitoare, pe care a respins-o : „Dar să vină focul, a urlat, sau apa, pentru ca toate aceste dejecţiuni abominabile să se spele !" Apoi şi mai radical, în duh vechi-testamentar : „Sau potopul". De la ideea potopului care să spele tot, domnul Hasdeu a trecut la o imagine cu mult mai avantajoasă pentru sine : el în chip de Noe, călăuzind pe noianuri de ape nava burduşită cu actele ţării. Acest rol care îi revenea, împotriva tuturor, i-a dat satisfacţie : „Aşa da, şi-a spus, aşa nu se va pierde nimic". Important era acum ca nava pusă sub cîrma domnului Hasdeu să ajungă la un mal. Şi să nu se mai înece. „Trebuie oare să ne înecăm, chiar în clipa în care am ajuns la un mal ?" s-a întrebat, istovit.

Ideea s-ar fi cuvenit dezvoltată ; odată ajunşi la un mal, românii uitau prea lesne, întorcînd senin spatele trecutului lor, lăsîndu-l în paragină, apelor sau focului. Domnul Hasdeu îşi cunoştea bine neamul, el avea un vechi război şi cu naţia : era de ajuns ca valul să treacă, pentru ca toată naţia să uite, hălăduind mai departe, în sărăcie sau huzur, către alt val. Las'că trece şi asta ! „Domnilor, ar fi vrut Hasdeu să strige şi către cei din naţie, veţi vedea că nu trece ! Mai înţelept este să conservaţi trecutul, imediat ce se desprinde de prezent. Fără trecut, veţi fi singuri în faţa viitorului. O naţie singură !"

Examinînd chestiunea singurătăţii, domnul Hasdeu şi-a dat însă imediat seama că problema se tranşase în ceea ce-l privea : era singur, faţă în faţă cu focul, deja relegat

unui trecut sortit incendiului. Nu apa, ci focul. El, unic salvator, dar nu în ipostază de Noe, ci de umil pompier. Ca să salveze acest trecut, „memoria statului", domnul Hasdeu trebuia să-și scoată cămașa lungă, în care rămăsese din noaptea precedentă, și să îmbrace postavul grosolan al uniformei de pompier al statului. Sau să urce în turlă și să tragă clopotele : arde !

Încă nu ardea. Părea că focul s-ar fi îndepărtat de Arhive, lăsînd mînăstirea lui Mihai Vodă în falnica ei singurătate din vremile vechi. Mînăstirea domina Capitala — de asta o și așezase Mihai acolo. Se și spunea : fără Mihai Vodă, Bucureștii nu există. Căci ce nu se afla acolo, în hrubele mînăstirii, ca hîrtii de taină, ca pergamente cu peceți, ca odoare ? Doar capul lui Mihai lipsea, acesta se afla — prin vitregia soartei — dincolo de munți, de Cîmpia Turdei, sub o cruce anonimă, chiar pe locul unde marele voievod fusese descăpățînat. Acel Domn nu glumise, în înfruntarea cu istoria el își jucase capul. Directorul Arhivelor ar fi vrut să aducă la București și acest odor, așezîndu-l chiar în lăcașul lui Vodă Mihai. Totuși chiar și fără acest odor, domnul Hasdeu trebuia să apere avuțiile de la Mihai Vodă, cu capul. Cine-ar fi răspuns de eventualele pierderi ? Capul lui Hasdeu !

De la ce pornise ? A, da, de la un memoriu către guvern. Nepierzîndu-și capul, domnul Hasdeu a redus în ultimă instanță memoriul la esențial. Important era un număr bine definit de cereri, pe care acei domni să le priceapă. Le-a formulat, pe puncte :

1. Un post stabil de pompieri la Arhive. O companie sau măcar 1 (un pompier).

2. Saci de iută — pentru acte ;

3. Săpun — pentru clăbuc contra flăcărilor ;

4. Oțet — spre a fi pulverizat preste tot unde ar apărea pericolul.

5. Tulumbe.

Tulumbele nu puteau lipsi. Era exclus să se poată stinge un mare incendiu, cum ar fi fost să fie cel de la Arhive, fără jerbele de apă ale tulumbelor. Căci dacă după un potop ceva mai rămînea — după un pîrjol nu mai rămî-

nea nimic. Chiar şi şterse, pergamentele salvate după un potop mai puteau fi utilizate, peste o eră, ca palimpseste. Dar după un pîrjol ? Deasupra vîlvătăilor, topindu-se în cer, ar mai fi plutit, poate, tot mai agonic, pînă la desăvîrşita stingere, doar cîteva semne : poate *epsilon*, poate *delta*, poate *omega*. Dar de ce să se sfîrşească totul ? Domnul Hasdeu vedea deja tulumbele la lucru, într-o ripostă grandioasă, culminînd cu fantastica încrucişare dintre irupţiile de flăcări şi curcubeiele de apă. Acolo, în cer, apa şi focul, zbătîndu-se laocontic şi încercînd reciproc a se învinge, ca în ceasul încăierării lor iniţiale, ar fi izbutit în cele din urmă să-şi separe puterile, lăsînd clădirea Arhivelor în splendoarea ei primă. Dar pentru asta trebuiau tulumbe. A se recurge la mijloace primitive, antediluviene, cum erau căldările, cănile, ibricele, zelul personal, în epoca tulumbelor, era o barbarie, ba chiar un pur nonsens. Putea rămîne guvernul insensibil, mut, orb, surd ?

S-a primit doar oţet, într-o infimă cantitate, oţet, care a şi fost împrăştiat în încăperile cu acte la zi. După o vreme, în cursul aceleiaşi veri, actele otomane au prins a mirosi a oţet. Deja se oţeteau.

În cursul verii, vizibilitatea fusese bună şi Rufino a putut să-şi continue nestînjenit explorările sale asupra cerului. Acum însă cerul era închis printr-un plafon de funingeni, şi observaţiile astronomice erau dificile. Rufino se mutase cu luneta pe acoperiş. În podul casei nu se mai putea trăi, zăpuşeala era nesuferită, puţinul aer pătruns prin lucarnă era fierbinte şi răumirositor, mai cumplită însă decît orice era insomnia, o trezie acidă care îl chinuise pe Rufino toată vara. Ca să se calmeze făcea calcule matematice şi explorări. Prin iulie, observase în zona stelei Beta, din Centaur, un fenomen curios, nu fără legătură cu o anume mişcare de nouri galactici, care pusese în frămînt întreagă această regiune astrală. Astronomul a

urmărit cu încordare noul fenomen, noapte de noapte, pînă i s-au umflat ochii, pînă cînd vederea i s-a luat, i s-a refuzat fizic, și atunci Rufino a recurs la văzul interior — calculul. Nici pe această cale însă confirmarea nu s-a lăsat surprinsă, n-a venit și nu putea veni. Ceea ce i se refuzase pe calea observației i se refuza și prin calcul : în acea zonă a cerului pe care o frecventase neostenit, cu luneta, nopți în șir, nu putea să apară dintr-o dată — de la o noapte la alta — un obiect pe cît de bizar pe atît de mare, la niște proporții pe care distanța cosmică le desmărginea îngrozitor. Dac-ar fi fost așa, viteza de deplasare a obiectului ar fi fost fantasmagorică. O asemenea viteză era de neadmis fizic, cum era de neadmis dimensiunea, pe care și calculele și bunul simț le respingeau. În întregime, noul obiect cosmic apărea ca o sfidare. „— Cînd putea să apară ? ! s-a întrebat Rufino, sufocat de emoție. Este cu neputință să-l fi văzut în univers numai eu.“ O asemenea arătare cerească ar fi fost normal să fie consemnată pe hărțile astrale mai vechi, încă neperimate, căci ce se putea perima în cîteva sute de ani, de la Galilei sau Kepler încoace ? Rufino cunoștea vechile hărți cerești, le știa pe de rost, cum cunoștea și cerul, ca pe propriul buzunar, totdeauna gol. Într-o altă noapte albă, fenomenul i-a provocat o stare ca de ultragiu : a privit mult obiectul incredibil, pe care a isprăvit prin a-l numi, lăsîndu-și mîinile în jos, Infractorul. „Infractorul“ l-a terorizat și-n nopțile următoare, Rufino a căpătat un fel de furie față de noul punct astral, apoi treptat furia i s-a convertit în satisfacție. Un nesațiu, conjugat cu o beție crudă : obiectul intrase în formulă, se lăsase prins apoi și închis într-un șir numeric. Gata, îi venise de hac.

N-a cedat totuși ispitei de a bea din cupa biruinței, a hotărît să mai verifice o dată, și încă o dată — și pe cer și pe hîrtie !, apoi și-a zis că nu-i onest să bea de unul singur cupa, a coborît de pe acoperiș în casă, s-a spălat, s-a bărbierit, s-a ferchezuit, și-a pus sacoul cadrilat și lavaliera, și-a lustruit în fine ghetele, a pornit plutind spre oraș, s-a oprit la primul oficiu poștal, a depeșat întîi la Roma. Primul om care ar fi trebuit să afle noutatea astronomică era Schiaparelli, astronomul care descoperise

„Canalele din Marte“ și pe care Rufino îl iubea. Un al doilea om, pe care doar îl stima — căci încă nu descoperise marea cu sarea ! — era domnul Camille Flammarion, de la Paris. Cel de al treilea se afla dincolo de Canalul Mînecii, la observatorul din Greenwich, acest savant — un domn sobru — era chiar sir George Briddell, astronomul șef al coroanei britanice, iar sir George stătea călare de mult timp cu luneta sa pe meridianul zero al lumii. A depeșat un text scurt, indicînd precis coordonatele, fără comentarii de prisos. Nu era cazul ca el să strige Evrika !, nu se cuvenea, o puteau face ei, după ce-l verificau minuțios.

S-a întors apoi acasă fericit, beat de bucurie, a așteptat să vină noaptea. Treptat s-a destins, luneta se afla în aceeași poziție, pe acoperiș. Deplasarea minimă a lunetei de pe Terra nu putea modifica poziția pură a astrului. „Infractorul“ probabil îl aștepta, în aceeași zonă din infinit. Nu s-a mai grăbit. „Infractorul“ nu-și putea schimba coordonatele nici azi, nici mîine, nici peste un mileniu, dacă determinările lui Rufino erau exacte. Și erau. „Infractorul“ mai putea deci aștepta. Rufino voia să-i spună bună seara, înainte de a intra în pat, fără nici o umbră de ostilitate. Fără pică. Fără reproș. Relația dintre cei doi isprăvise prin a fi candidă și cordială.

A urcat, a privit, s-a frecat zăpăcit la ochi : din nou incredibilul, dar în invers : „Infractorul“ dispăruse. În focarul lunetei a apărut o pată neagră. Din nou Rufino trebuia să depeșeze celor trei, ca să-și denunțe eroarea sau să rectifice ceea ce a văzut :

„Văd pe cer o pată neagră în zona Beta-Centaur. Rectificați, vă implor.“

Dar jos, în curte, pe pămînt, țiitoarea lui Rufino a scos un țipăt ca din gură de șarpe :

— Săriți, moare pisica !

Gipsy, pisica lui Rufino, se zbătea în spasme. Năucit, astronomului i s-au șters din minte și „Infractorul“, și pata neagră, s-a repezit afară, a ieșit în curte, a privit catastrofa. A strigat și el, strangulat de spaimă :

— Moare pisica.

— Și ce dacă moare ? s-a auzit o voce de după gard. Și același glas de mitocan al vecinului, căci vecinul vor-

bea !, a mai zvîrlit : Auzi colo, piere lumea şi el boceşte că-i moare pisica !

Rufino, subit, a izbucnit în plîns. Spasmele pisicii muribunde trecuseră în el, şi femeia, văzîndu-l, s-a îngrozit.

— Moare Rufino ! a strigat ea, încercînd să-l prindă în braţe pe astronomul care se clătina.

L-a tăbîrcit sus, în mansardă, unde Rufino s-a năruit în pat. A plîns pînă cînd i-au secat ochii, durerea, gîndurile, pînă cînd, cu desăvîrşire golit, s-a trezit urmărind cu privirea oarbă, înstrăinată de sine, o muscă pe tavan. Musca l-a privit şi ea, din poziţia incomodă în care se afla, privirea omului şi privirea muştei s-au ciocnit atît de dur încît insecta, cedînd, a zburat. Rufino s-a frecat la ochi : ceea ce se întîmplase jos, în curte, era oare real ? !

L-a fulgerat pe loc o bănuială, pe care mintea i-o refuza. Era oare de conceput că vecinul i-ar fi putut otrăvi pisica ?

Căderea din cer a lui Rufino era totuna cu o izbire de sol. A coborît din nou pe sol. Pisica Gipsy încă se zbătea, se răsucea, se chircea, astronomul nu putea îndura suferinţa, se învîrtea frîngîndu-şi mîinile în jurul felinei în spasme. O pisică făloasă, cu blana în dungi ca la tigri, cu ochi aurii, nespus de mari, acum ficşi, dilataţi de o spaimă care-i încremenise cercurile pupilelor. Gipsy nu-şi dădea seama ce se întîmplă cu ea. Rufino s-a oprit şi a strigat din nou : „Moare !“ Apoi s-a învîrtit în juru-i neputincios, i-a privit zbaterea, a strigat încă o dată : „Moare“ !

Animalul se zvîrcolea în iarbă, icnea, se opintea să scoată laptele înghiţit cu de-a sila, printre dinţi, l-a scos pe gură şi pe nări împreună cu o fiere albă. Muierea a udat-o pe Gipsy cu apă, mîţa se zbuciuma acum în apă, crispată de junghiuri şi cîrcei din viscere. I se încreţise

blana, horcăia. Cînd muierea a încercat să-i dea încă o dată lapte, Gipsy a rămas cu limba înțepenită între dinți. „Moare ! a strigat și femeia. Fă ceva !"

Ce putea face Rufino ? A repetat și el : „Moare !" Apoi către vecini, către omenire : „— Nu există-n București un veterinar ? Dar mor animalele !" A intrat să se îmbrace, a ieșit, s-a reîntors să-și ia pălăria, pisica încă se zbătea, Rufino uitase banii, i-a găsit asupră-i, a pornit după un veterinar, deși era limpede că-n București nu exista un medic veterinar pentru pisici, singurul doctor autorizat în boli de animale mici sau mari murise de tifos pe front. Muriseră și oameni, pentru aceștia totuși fiinţaseră servicii sanitare, spitale, ambulanţe, lazarete, acum mureau animalele, pisica Gipsy, și lumea era indiferentă. La primul spițer, pe care l-a trezit din somn, bătîndu-i în oblon cu pumnul : „— Domnule, moare pisica !", Rufino a primit un răspuns consternant : „— Și ce dacă moare ?". S-a învîrtit prin centrul pustiu al urbei, era după miezul nopții, a încercat să trezească din somn încă vreo cîțiva spițeri adormiți „— Domnule, moare pisica !", apoi a schimbat formula, fără rezultat : „— Domnule, moare o ființă !"

A luat o birjă. Singurul om la care a găsit înțelegere a fost doctorul Darsh. Ultimul spițer, căruia i se adresase, i-a îngăduit lui Rufino să folosească aparatul telefonic, iar Darsh i-a răspuns de la celălalt capăt al firului electromagnetic : „— Unde se află ființa ?". S-au întors împreună în mahala, cu birja, doctorul Darsh avînd asupra lui trusa pentru intervenții și o siguranță de sine care l-a liniștit pe astronom. Deși Darsh, după primul consult, n-a ezitat să pună sentința : „Pisica moare." Era spre ziuă, pisica încă se zbătea, sub veghea femeii și a medicului. A fost fără folos și frecția cu camfor, aplicată de Darsh. Apoi și o clismă. Și un ceai narcotic, pentru calmarea spasmelor, pe care animalul l-a expulzat. Chiar și Rufino a consimțit să accepte dezastrul și l-a eliberat pe medic. „Moare".

Dar Gipsy și-a continuat agonia încă mult timp după plecarea lui Darsh. Nu agonia, ci zbuciumul de a nu putea muri. Pisica nu murea, deși se chinuia să moară, sfîșiată între două forțe contrare, egal de puternice, care

și-o disputau. Rufino nu-și reprezentase în nici un fel moartea, pînă atunci, acum o vedea și era uimit. „Moartea, și-a spus Rufino, este fenomenul care, odată declanșat, nu mai poate fi oprit, doar întîrziat. Ca și creșterea." Căci pisica în spasme creștea și se chircea, mișcată ca de o pulsație între doi poli, unul mai puternic decît celălalt, creșterea se confunda cu descreșterea, moartea era deci un fel de armonică. Moartea era însă și un spasm erotic, un fel de rut. Gipsy se zbătea ritmic, posedată parcă de rut, apoi s-a prăvălit într-un fel de orgasm, într-o orgie. Sudori, bale, ochi în extaz. „Apă, apă !" a strigat femeia ; Rufino i-a făcut un semn : „Las-o așa !". Moartea era și-un fel de naștere, un spasm de naștere, expulzarea vieții, prin viață, ultimul spasm de viață — sau primul : naștere. Orgasm, orgia morții, — aceleași spasme. Aceeași zbatere, puterea de a expulza, ultima putere, cea care împinge afară viața din viață.

Era mai cumplit chinul la carnivore ; ierbivorele mureau probabil mai ușor. Plantele și mai ușor. Cît de ușor ? Rufino nu știa cum mor animalele, cum mor plantele, aflase în schimb, cu cîteva ceasuri înainte, cum mor stelele, galaxiile. Lucrurile se petreceau la fel și la scara mare. Dacă ochii nu-l înșelaseră, „Infractorul" putea să fie un astru stins, în stingere, o galaxie în stingere, totuna.

Apoi încă o prăbușire, a țipat femeia și Rufino s-a trezit. „— Cine-a ucis-o pe Gipsy ?" a urlat ea. El a repetat automatic : „— Cine-a ucis-o pe Gipsy ?", dar răspunsul s-a instalat instantaneu în Rufino cu evidența unei axiome : dacă Gipsy n-ar fi fost ucisă, acum mai trăia. A urlat ca un nebun : „— Cine a ucis-o pe Gipsy ?". Și clocotind : „— Domnilor, trăim într-o lume de nebuni, cine-a putut-o ucide pe Gipsy ?" Femeia a strigat, împingîndu-l la acțiune : „Fă ceva !" Ce să facă ? Întrebarea țîșnită din mînie — „Cine-a ucis-o pe Gipsy ?" — s-a transformat brusc în „— Cum a putut-o ucide ?", deși femeia nu contenea să-l îndemne pe astronom : „— Fă ceva !"

— Ce ?

— Du-te la poliție ! Eu știu cine i-a dat otrava !

— Eu nu ştiu. Nu vreau s-aud, nu pot să aud ! s-a apărat Rufino, ducîndu-şi palmele la urechi. Mă întreb însă cum, cum e cu putinţă ? !

— Uite că e cu putinţă. Fugi !

A pornit nebun pe străzi, să-şi astîmpere ori să-şi aţîţe indignarea. S-a oprit în faţa unei secţii de poliţie, a ezitat să intre. Ar fi însemnat să depună un denunţ. Împotriva cui ? I s-ar fi cerut, sigur, să pronunţe un nume, să avanseze măcar o bănuială. Sau să lase lucrurile în vag, la nivelul unei anonime constatări : „Pe strada cutare, la numărul cutare, a fost ucisă o pisică." Ei şi ? i s-ar fi putut răspunde. Domnule, dumneata nu pricepi că-n cursul acestui război au fost ucişi mii şi mii de oameni ? Să răspundă la rîndu-i : Ei şi ? În cazul pisicii Gipsy, gravitatea era pură, crimă fără motivare, suind brusc la un nonsens absolut. De ce ? Omul acela, căci precis un om era în cauză, arăta ca orişicine, ca mine şi ca dumneata. Nimic în firea şi înfăţişarea lui nu te prevenea, nu te avertiza asupra crimei posibile. Şi atunci ?

A trecut prin faţa unei alte secţii de poliţie — culoarea de verde, n-a intrat, s-a lăsat într-un scaun, la o cafenea. A cerut apă la gheaţă, băutura i-a făcut bine. Un poliţai, în trecere, l-a salutat. Acelaşi domn s-a întors din drum şi a cerut apă la gheaţă. Era năduşit de căldură şi extrem de grăbit. Să-l oprească ? Ce să-i spună ? Crima depăşea proporţiile obişnuite, era o crimă desmărginită, de proporţii cosmice, da !, măsurabilă în „ani lumină", cu putinţă de înţeles doar de Schiaparelli, de Camille Flammarion sau de sir George Briddell, de la Observatorul regal din Greenwich. Aceştia da, lucrau cu proporţiile mari. Dar erau astronomi, sustraşi Terrei, istoriei, timpului pedestru, ca şi Rufino. Cum să-i facă pe cei trei să priceapă ce pierduse el ? Cum să-i urce sau cum să-i coboare, cît de cît, la o înţelegere aproximativă, ar fi trebuit să le spună : „— Domnii mei, universul cel mare e monoton. Oricît de bogate par cîmpiile astrale, oricît de inedite sau de miraculoase par fenomenele ce se petrec acolo, nimic comparabil cu viul din universul nostru infim." Spunînd „viu", Rufino se gîndea la Gipsy, dar şi la şobolanul pe care-l eliberase în iarnă, dar şi la papagalul din colivie sau la femeia de lîngă el, singurele fiinţe vii pe care le

cunoştea destul de bine sau destul de aproximativ. Ca să nu greşească, a mai adăugat, adresîndu-se unui auditoriu imaginar : „Cînd mă gîndesc la viu, am în vedere nu numai ființa neajutorată, cea despre care v-am vorbit anterior (în care o includ pe mîța Gipsy, pe şobolan, pe papagal, pe menajera mea), dar şi lumea spiritului. Oamenii nu mor, pe oameni îi salvează spiritul, ei trăiesc în spirit. Au trăit pînă ieri, cînd s-a produs funestul accident."

Formulînd noțiunea de accident, Rufino era dator să revină el însuşi în lumea accidentală, care iată refuza lumea transcendentală, la care n-avea acces decît omul. Era deci dator să lucreze cu oamenii din timp — cu polițistul, cu magistratul, cu primul ministru, cu capul bisericii sau cu capul țării. În fond, crima le revenea acestora sau revenea istoriei : „Domnilor, răspundeți de această crimă. Căci şi omul, individul accidental, criminalul adică, vă aparține. L-ați înregistrat în scripte la naştere, îl veți înregistra la deces ; între timp însă, el, monstru, a provocat un deces. De ce ?"

Întrebarea, des repetată, nu era inutilă ; aceasta căpătase între timp un accent nou. Nu rațiunea crimei interesa, căci nu exista vreuna, ci irațiunea. Irațiunea ieşise, iată, la drumul mare, devenea un rău public. Omul public trebuia avertizat. Fără să ştie cînd, dar cu toată convingerea, Rufino a scris o depeşă, care începea cu :

„Sînt în fața unei pierderi ireparabile..."

Şi care sfîrşea cu :

„Dacă cineva a putut ucide o ființă nevinovată — precum o stea sau o galaxie, sau o pisică, acel cineva, nu ştiu cine, un om, va putea da mîine foc lumii, universului întreg".

A plecat, lăsînd telegrama pe masă, luat pe sus de un alt gînd. N-o uitase totuşi, o ducea cu el, în cuget, în răsuflare. Între timp îşi făcea vînt cu gazeta „Timpul", proaspăt ieşită-n vînzarea matinală. A stat apoi din nou în loc, a privit cerul tulbure, şi-a spus :

„Răul din om a rupt lanțul. Acum e liber".

II

Parlamentul intrase în vacanță înainte de a afla hotărîrile Congresului. Măsura părea inspirată, fiindcă nimeni — nici prințul și nici guvernul — nu stăpînea mașinăria parlamentară, or, la Berlin, trimișii țării trebuiau să lucreze în liniște. Orice șicană din spate — o rezoluție de cenzură, o interpelare imprudentă ar fi atras atenția asupra Bucureștilor, împiedicîndu-i pe premier și pe ministrul de externe să întreprindă acolo, la fața locului, ceea ce era de datoria lor. În mesajul său la închiderea Corpurilor Legiuitoare — „după o activitate neobosită, care s-a prelungit peste șapte luni" — prințul ceruse mandatarilor țării înțelepciune, unitate și calm, invocînd exemplul înaintașilor, „purtarea părinților noștri, cari, prin patriotismul, prin înțelepciunea și prin unirea lor, au știut a feri și păstra țara în mijlocul furtunilor și al restriștilor celor mai cumplite".

Presa a remarcat totuși precipitarea cu care fuseseră închise Camerele. A fost străvezie intenția guvernului de a nu-l pune pe premier între două fronturi — pe de-o parte Congresul, cu oculta culiselor lui, pe de alta, Parlamentul, cu tribuna, dar și cu ocultele lui, cu turbulența lui, care ar fi indispus desigur persoanele adunate sub cupola marelui areopag european. Confruntarea de forțe ar fi fost și inegală : București și Berlin, cei șapte mari, cei mai mari !, și ceilalți — mulți dar mici, peste toate prost plasați, fiindcă totuși la Berlin, nu la București !, se punea la cale soarta lumii. Printr-o translație geografică a evenimentelor, Bucureștii își pierduseră brusc impor-

tanța. Întrebarea pe care a formulat-o gazeta „Timpul" strecura un început de neliniște : de ce în clipa cînd se punea la cale soarta lumii noi stăm cu brațele încrucișate ? Întrebarea fusese formulată în alți termeni și de o altă gazetă : cu ce atuuri pleacă la Berlin domnii Brătianu și Kogălniceanu, dacă-și permit să se lipsească, fie și de la distanță, de sprijinul parlamentului român ? Sau vor să pună din nou parlamentul în fața faptului împlinit, cum se mai întîmplase în atîtea dăți, asumîndu-și acum pacea, așa cum ieri își asumaseră războiul ? Nu se punea în discuție persoana prințului, care le acordase celor doi depline puteri, dar se strecura un semn de întrebare asupra însăși ideii deplinelor puteri. Se putea pune atît de simplu soarta unei țări în mîinile a numai doi inși, oricît de înzestrați de natură, oricît de bine capacitați prin hîrtia de acreditare, marcată cu sigiliul princiar ? Prin acea hîrtie, publicată în Monitorul Oficial, țara se angaja, cu anticipație, „de a primi ca bune și de a face să se execute cele asupra cărora Plenipotențiarii Noștri se vor fi învoit cu Congresul, conform instrucțiunilor ce le-au fost date". Dar cine, ce oameni normali își puteau lua răspunderea „de a primi ca bune și de a face să se execute" niște hotărîri despre care nu se știa încă nimic ? Acestor domni, Brătianu și Kogălniceanu, nu le tremura oare mîna, cu anticipație, ducîndu-se a lua condeiul și a subscrie ? Și contrareplica, logic formulată : dar oare celorlalți domni, celorlalți șapte mari de la Congres, nu le va tremura mîna apucînd condeiul pentru a subscrie ? Actul ce urma a se subscrie se făptuia în fond printr-o translație a răspunderii. Actul precedent, războiul, se subscrisese cu sînge pe o uriașă suprafață, cuprinzînd cîmpii, dealuri, munți, de pe două continente. Actul imediat următor, pacea, urma a se subscrie de alte persoane, cu cerneală, pe un sul de hîrtie. Era mai simplu, nici vorbă. Unele persoane din parlament au și plecat imediat în vacanță, la moșie sau la băi, după închiderea lucrărilor, fericite că această translație geografică, dar și a răspunderii le scosese din rol. În fond, despre toată această chestiune se putea aviza și în toamnă.

La București, după plecarea celor doi plenipotențiari, se întinsese vacanța.

În drumul spre Berlin, cei doi plenipotenţiari au resimţit ca pe o binefacere liniştea lăsată în urmă. Aşteptarea parlamentului, pe durata vacanţei, îi făcea bine îndeosebi lui Brătianu, îl asigura. Premierul lucra normal mai ales în momentele de vacanţă parlamentară sau în clipele cînd, reclamat de afaceri urgente, era scutit de a mai călca pe la Cameră şi pe la Senat, în acele incinte în care sub orice fotoliu se afla pitită scînteia incendiului politic. Iar arde ! Unde ? La Cameră. Sau la Senat. Acum sediul incendiului se mutase, ardea la Berlin, dar pînă acolo mai era drum. Premierul avea răgazul să-şi pună în ordine hîrtiile şi gîndurile, pentru a nu se prezenta în faţa înaltului areopag cu spontaneitatea lui faimoasă, cea cu care se înfăţişa la Cameră sau la Senat, vrînd să dea senzaţia că intră în dezbatere pe nepregătite, luat prin surprindere. Acolo ades îşi arăta mîinile — goale — pozînd în inocent şi-n dezarmat, chiar spunînd-o : „Domnilor, în această cestiune m-aţi luat prin surprindere." De data aceasta, premierul nu voia să fie luat prin surprindere, nici să insinueze că ar fi călcat imprudent — prins de vălmăşagul evenimentelor — în cîmpul vreuneia din chestiunile puse în dezbatere la Berlin.

Aflat la fereastra compartimentului, dar fără să observe goana priveliştilor, Brătianu se supunea el însuşi unui chestionar prealabil, la care singur răspundea, ca şi cum s-ar fi aflat în faţa Parlamentului sau a Congresului, sau, poate, a unui forum ultim, însemnat cu o siglă divină. Trebuia să răspundă oricui şi oriunde, fie şi unui Areopag Ceresc, trebuia să aibă pregătite răspunsurile, chiar dacă nici unul dintre cei şapte mari de la Berlin nu l-ar fi întrebat nimic, sau, mai rău, l-ar fi silit să tacă. Întrebările şi răspunsurile se rînduiau elementar, ca în *Divanul sau gîlceava înţeleptului cu lumea,* acea carte scrisă de înţeleptul principe Dimitrie Cantemir, pe care premierul o citise în tinereţe, deşi multe lucruri nu-i plăcuseră acolo. Un gînd al învăţatului principe l-a făcut pe atunci s-o închidă : *„Cu înţelepciune de vei cerca, lumesc ceva plăcut nu vei afla".* Ceea ce, încă de pe atunci, i se păruse excesiv de bisericos şi de exagerat. Gîlceava înţeleptului cu lumea era alta, o înţelesese chiar autorul *Divanului,* care şi el se avîntase în gîlceava politică a lumii,

pînă acolo încît își pierduse tronul. În politică important era să nu pierzi, cel mai bine să cîștigi, la nevoie să nu pierzi prea mult. Capital era să nu te lași descoperit, precum Cantemir sărmanul, care jucase cu un singur atu, precum Brâncoveanu, care deși jucase cu mai multe atuuri, se lăsase totuși descoperit, pierzîndu-și și tronul, și capul. Important era deci, în ultimă instanță, să nu-ți pierzi capul. Dar cum să nu-ți pierzi capul ? Făcînd lista bărbaților ce-și pierduseră capul — capul, nu cumpătul ! — în vălmășagul istoriei românești, premierul a ajuns la o priveliște înspăimîntătoare, acele capete fără trup îl țintеau de peste tot. Unde și cînd greșiseră, în ce clipă anume își pierduseră cumpătul ? Important era deci să nu-ți pierzi cumpătul, ca să-ți păstrezi capul.

Conu Mihalache moțăia, cu capul în piept, îl istovise iureșul pregătirilor, acum se lăsase în voia trenului, cu o mînă pe manșonul de pluș al banchetei, cu cealaltă pe ghiozdanul care conserva, sub lacăt, actele țării. Kogălniceanu nu consimțise să cedeze secretarilor acest ghiozdan. Fața ministrului de externe avea, sub durata somnului, ceva încordat și împăcat cu sine, în același timp ; mîna dreaptă ținea actele, mîna stîngă era involuntar destinsă. Întorcîndu-se să-i spună ceva și văzîndu-l moțăind, premierul l-a privit cu simpatie pe secundul său. Se bizuise pe acest om care stătea cu mîna pe ghiozdan și care, foarte ades, luptase singur. Lui Brătianu îi convenise această angajare solitară. Politica, spunea ades Brătianu, se face de unul singur, altfel pe cine tragi la răspundere ?, dar acum premierul compunea împreună cu conu Mihalache un binom, și cei doi ar fi trebuit să funcționeze ca o singură persoană. Dar oare cei doi nu acționaseră și pînă atunci ca o singură persoană ? Da și nu. Fiecare s-ar fi putut retrage din echipă, separîndu-se din acțiunea comună, girată cu numele pînă la o anume clipă. Kogălniceanu, iată, mergea mai departe, gira cu numele și cu persoana și această clipă. În acea clipă, tot în somn, conu Mihalache mutase ghiozdanul de pe banchetă pe genunchi.

Premierul a privit din nou pe fereastră ceva mai împăcat. În fond, indiferent de actele din ghiozdan, indiferent de argumentele din memoriul deja redactat, Brătianu era hotărît să se prezinte în fața înaltului areopag la fel ca și

la Cameră, senin și spontan, dînd senzația că s-ar afla cu mîinile goale, doar cu dreptatea sa. La Cameră, la areopagul de la Berlin sau la Areopagul Ceresc, chestiunea era aceeași, întrebările erau date, răspunsurile ar fi trebuit să se înșiruie, ca și dictate, fără nici un echivoc. Le și auzea, în rafale, întrebările îl țînteau, indiferent dacă i le-ar fi pus trimisul unei gazete sau un trimis al Areopagului Ceresc. Brătianu nu s-ar fi sfiit să răspundă Areopagului Ceresc in corpore, la modul unui dialog deschis între A.C. și B.

A.C. : *De ce-ați făcut războiul ?*
B. : *Credeți că se putea altfel ? Dar, mai întîi de toate, noi n-am vrut să facem război. Ne-am ținut neutri, cît am putut. Cînd am văzut însă că nu se mai poate, am intrat și-am făcut războiul cu toată nădejdea. Noi de fapt am vrut să spargem peretele care ne înăbușa dinspre sud.*
A.C. : *Intenționați să spargeți și pereții care vă înăbușe dinspre vest și dinspre est ?*
B. : *La o asemenea întrebare să-mi permiteți să nu răspund. Dar puneți-vă în situația noastră : am fost prinși în triunghiul a trei imperii, un triunghi al morții. Azi deja răsuflăm ușurați dinspre o latură.*

Ar mai fi fost ceva de spus la acest punct, dar premierul deja se avîntase prea mult, încredințînd gîndul vorbei, cînd ar fi trebuit să tacă și vorba și gîndul. Gîndul se făcea totuși auzit, în surdină :

B. : *Căci v-aș întreba eu la rîndu-mi, cum să trăim, nelăsîndu-ne striviți, între panisla-*

mism, între pangermanism și între panslavism, aceste infernale puteri, care se bat cap în cap la hotarele noastre ?

A.C. : *Și Convenția din 4/16 aprilie ?*

B. : *Ce alt act putea să ne garanteze integritatea teritorială decît această mult discutată convenție, subscrisă de țar ? E un act internațional, o înțelegere libersubscrisă între două părți ce și-au asumat îndatoriri maxime, legîndu-se să le respecte strict. Noi n-am rupt Convenția. Cerem și acum să fie respectată. Ce alt fel de acte pot garanta bunele raporturi între state decît asemenea convenții ?*

Conu Mihalache se trezise între timp și venise la fereastră. Nu lăsase ghiozdanul din mînă — acolo se afla Convenția. Și-a frecat pleoapele, a privit zborul unei cîmpii secerate și miriștea goală care se vedea.

— Ca să vezi, a consemnat ministrul de externe, nemții au și secerat. Acuși, acuși ies la aratul de toamnă. Noi încă n-am apucat să intrăm în lanuri cu secera.

— Păi noi încă n-am isprăvit războiul...

Pe peronul gării Berlin n-au fost jurnaliști. Fuseseră cu o clipă mai înainte, cînd, cu un alt tren, din direcția vest, sosise Disraëli, trimisul Marii Britanii.

•

Cu mult timp înaintea deschiderii lucrărilor Congresului, prințul a avut sentimentul că deja un ireversibil se pronunțase. Congresul venea *post festum.* Congresul

reprezenta, e drept, un corolar al războiului, dar se afla totuşi undeva departe de fostul teatru al luptelor, într-o margine, la Berlin. În ce măsură putea să schimbe marginea situaţia centrului ? Cei şapte mari nu mai puteau împiedica ireversibilul, oricîte manevre, coterii, chiţibuşuri de procedură ar fi fost puse la bătaie. Formele nou-născute din mişcarea tectonică a războiului nu se mai puteau şterge şi nici nu mai puteau intra înapoi, readuse cu sila, pe hărţile vechi. Era exclus ca Imperiul Otoman să-şi mai poată menţine frontiera la Dunăre, era exclus ca Rusia să mai revină la Strîmtori, de vreme ce nu le putuse nici măcar atinge. În spaţiul intermediar renăscuseră deja acele forţe capabile prin ele însele să se apere. Cum se apărau şi românii în Carpaţi. Liniştit, prinţul s-a reîntors din munţi la Bucureşti, ca într-o stare de vacanţă.

Linişte şi în Capitală. Încă nu ardeau depozitele. Prinţul n-a zăbovit la palatul din centru, unde nimic de seamă nu-l reţinea. În absenţa unui alt eveniment mai important, prinţul s-a retras în reşedinţa de la Cotroceni, unde doamna Elisabeta, în sfîrşit eliberată de o multitudine de spaime, făcea muzică. Prinţul s-a instalat aici, preocupat să-şi pună în ordine corespondenţa, în timp ce nişte acorduri muzicale senine îi temperau din cînd în cînd întrebările, îl iritau adesea, dar îl şi asigurau că tot ceea ce se petrece în jur e normal. Totul urma să reintre în normal — de ce nu ? —, îl îndreptăţea să spere şi teancul de scrisori primite de la prinţul Karl-Anton, epistole care măsurau timpul, punîndu-l în ordine. Tată şi fiu se regăseau în acelaşi sentiment asupra timpului, la tată încă şi mai înalt, printr-o superioară dominare. O scrisoare de la sfîrşitul primăverii sublinia pentru fiu acest sentiment :

> *„Oricît de grave şi încurcate sînt lucrurile din România, totuşi eu însumi nu sînt atît de neliniştit — precum spre exemplu scumpa ta mamă, care în iubirea sa pentru voi vede peste tot numai pericole, lăsîndu-se dominată de cele mai mari spaime şi sfîşieri“.*

Prezența mamei se insinua totdeauna, epistolar, prin asemenea accente. Cei doi bărbați, tată și fiu, îi consacrau întotdeauna reverența unei paranteze, după care treceau mai departe, ca și acum :

> *„Desigur, situația ta poate să fie imens de dificilă, dar conștiința neclintită a dreptului ajută la răbdarea celor mai mari nedreptăți, pentru ca, pînă la urmă, buna ordine a lumii să ajungă a învinge..."*

„Buna ordine a lumii" îi apărea acum fiului mai îndepărtată decît în clipa cînd primise epistola, totuși nu de neatins. Puteri necunoscute subminau parcursul pînă acolo, un drum cu atît mai greu cu cît ținta se muta. La fiecare nou avînt apăreau surprize. Deși aflat departe, prințul tată avea în vedere aceste surprize :

> *„Procedarea țării tale are în tot cazul o parte bună, la care ea n-a țintit și anume : a atras, mai mult ca oricînd, atenția Europei asupra României. Închipuiește-ți că despre Turcia învinsă nu s-a vorbit atît de mult cît despre țara ta ! Sentimentul general de dreptate a fost știrbit, iar vătămarea s-a exprimat cu energie împotriva violenței pe care cel mai tare a făcut-o celui mai slab, aliatului care i-a sărit în ajutor la nevoie. Niciodată n-am auzit glasul poporului rostindu-se cu atîta curaj. Primirea ta entuziastă în Valahia Mică e o dovadă că toate știrile ziarelor despre slăbirea relațiilor tale cu poporul sînt curate invenții."*

Dar cine putuse lansa în Europa asemenea știri ? În timpul blocadei ruse, corespondenții presei străine se re-

trăseseră din București, singura sursă de informații privind situația din țară era o gazetă din Petersburg, *Courier de St. Petersbourg*, difuzată larg în străinătate. Se desfășura oare și un război al știrilor ? Dar situația internă era mai stabilă decît oricînd. Senat, Cameră, presă, populație, armată ajunseseră în fine la unison, tocmai în acest timp de zguduire extremă. România, i se părea prințului, obținuse o stare de spirit normală, într-un timp anormal. Mai departe, ca să-l sustragă pe fiu obsesiilor negre, prințul Karl-Anton încerca să-l încînte cu amintirea casei și a familiei, rămase departe, în prima patrie, cu mirajul primăverii în Alpi :

> *„Aici avem o primăvară nebun de frumoasă. Deși sîntem în mai, vegetația e la apogeu, iar căldura tot atît de intensă ca-n iulie. Parcul de la Krauchenwies a fost mărit și înfrumusețat, totul e aranjat pentru primirea voastră.“*

O primire mereu amînată, de la an la an — poate de Paște, poate de Crăciun. Paștele trecuse, venise vara, poate de Crăciun. Prințul și-a șters din ochi mirajul vetrei prime, deși tatăl insista :

> *„La 1 iulie se va inaugura linia noastră ferată prin valea Schmaien, prin Strassberg, Ebinsen, Bolingen la Hechingen... Azi, de aici la Stuttgart doar cinci ore...*
>
> *...Am pus să se restaureze întru totul sala cavalerilor din castel. O să găsești aici multe lucruri schimbate și înfrumusețate. Grădinile, drumurile, aleile sînt gata. Totul te așteaptă...“*

Căldurile erau nesuferite în București. Prințului i se refuza pînă și drumul la Sinaia. Presupunînd neputința

fiului de a părăsi locul supliciului, prinţul Karl-Anton mai scria :

> *„De-aici înainte va trebui să te concentrezi asupra dezvoltării interne“.*

Cu un elan puber, cu un impuls nestăpînit, prinţul a pus capăt lecturii. A părăsit pupitrul rigid cu scrisori şi a trecut dincolo, în odaia de muzică.

— Draga mea, ce-ar fi să plecăm la Sinaia ?

Doamna a lăsat să-i cadă mîinile de pe clape, muiată de surpriză. Noutatea acestei propuneri, dar mai ales tonul formulării au făcut-o să roşească. Uzual, formula ar fi trebuit să sune altfel : „— Ar dori Alteţa-Voastră să facem împreună un drum la Sinaia ?“ Şi răspunsul : „— Desigur, dacă Alteţa-Voastră n-are nimic împotrivă“. Cele două formule se puteau comunica şi epistolar. Dar formulele fuseseră rupte.

— Da, a strigat doamna, ca un copil.

— Atunci Văcărescu ar putea să se ocupe de drum ! a decis Alteţa-Sa, după care a revenit la sine, s-a reîntors la pupitru, ca să reia lectura corespondenţei.

Mai rămăsese o scrisoare, lăsată fără răspuns din partea-i, provenind de la Nicolas. Era de fapt o scurtă depeşă din Pera. Marele duce Nikolai Nikolaevici, fratele suveranului Rusiei, nu izbutise să pună piciorul în Constantinopole decît ca invitat particular al sultanului. După vizita de curtoazie la padişah, în 18 aprilie, Nicolas îi telegrafia amabil prinţului, rupînd în sfîrşit o îndelungă tăcere ostilă :

> *„Îngăduindu-mi-se a lăsa comandamentul armatei, din cauza stării sănătăţii mele, simt plăcerea să-mi amintesc de raporturile noastre personale şi de timpul petrecut împreună“.*

Telegrama îi parvenise cu întîrziere, cînd prinţul se afla în retragere la trupe. I-a fost prezentată prinţului în timpul ceaiului din zori, la o popotă de regiment, cînd

Alteța-Sa convorbea plăcut cu ofițerii despre necazurile vieții de campanie. Comandantul îi raportase tocmai că „Onor domnul Vasile Alecsandri trimisese armatei o broșură, cu titlul «Ostașii noștri», în cîteva sute de exemplare, iar chestiunea era cum să se împarță acea tipăritură ?, pe companii, pe grupe sau pe numărul de știutori de carte ?" Prințul a lăsat în suspensie chestiunea împărțirii broșurii și a citit mai departe, cu satisfacție, textul telegramei lui Nicolas :

> *„Îți sînt recunoscător, cu sinceritate, pentru amintirea frumoasă ce mi-ai lăsat-o și Te rog să transmiți armatei Tale mulțumirile mele".*

Mulțumiri tardive. Textul merita însă alăturat broșurii lui Alecsandri, care tocmai se distribuia, s-a și distribuit regimentelor aflate în marș. Și prințul se afla în marș, un timp nu i-a putut răspunde lui Nicolae, nu știa unde să expedieze depeșa : la Pera, la Petersburg ? De la Istanbul, Nicolas ținuse drumul drept pe Marea Neagră, pînă la Odesa, fără a se mai abate pe la București, ca să-i exprime direct mulțumirile augustului său văr și armatei sale. Acesta i-a scris în schimb prințului Karl-Anton, atunci pe loc, ca să-și exprime încă o dată încrederea în soartă :

> *„Am speranța în steaua mea bună și sînt ferm convins că o să izbutesc a fonda la Dunărea de Jos un stat solid, cu o armată de nădejde, care să atragă tot interesul Europei. Niciodată această mică țară nu fusese crezută în stare să respingă așa de energic cereri nedrepte".*

Acum ar fi trebuit să-i răspundă totuși și lui Nicolas. Ce ? A lăsat chestiunea în suspensie, după Sinaia. Sau după Berlin.

*

Adela hotărîse să se întoarcă la Gîrbovi, erau insuportabile căldurile din Bucureşti. Olanele acoperişului, cărămida zidurilor încinse ziua pînă la starea de jăratec îşi emanau dogoarea noaptea, nopţi albe şi fierbinţi. Pe Adela o ţineau captivă şi visele. Acestea, multe şi fără noimă, halucinau percepţiile, conturul lucrurilor, chiar şi vocile pe care le auzea, cînd ades era trează. Visa ades trează şi se uimea de ceea ce vede. Alteori, conştientă fiind, încerca să se împotrivească, să anuleze imaginea din vis, s-o şteargă ca pe un rînd scris greşit într-o epistolă, dar rîndul revenea, nu se lăsa şters, creştea haotic.

Aşa crescuse, în noaptea precedentă, un zid de turn sub care Adela se afla. Curios, zidul nu părea nou, aparţinea unei vechi construcţii, care creştea însă fantastic, în sus, fantastic de oblic, iar acolo, sus, pe coronament se vedeau lucrînd nişte oameni. Nu se putea înţelege prea bine dacă fiinţele care munceau pe coronament erau oameni sau furnici, dar aflîndu-se jos Adela se mira cum acele fiinţe lucrătoare nu-şi dau seama că zidul pe care îl înalţă creşte strîmb, înşurubîndu-se absurd în cer, odată cu ele. „Ce fac, s-a întrebat, dacă se prăbuşeşte ?" Apoi Adela s-a liniştit întrucîtva. „E asemeni turnului din Pisa", şi-a spus ea, fericită că a găsit explicaţia. Apoi încă şi mai uimită : „E o minune cum nu cade !". Minunea lumii creştea însă vertiginos şi spaima a strîns-o din nou de gît pe femeia aflată la bază, pînă la sufocare. Adela se găsea neputincioasă sub masivitatea strîmbă a zidului, care, după un timp, fugind în înălţime, i-a depăşit marginile vederii, silind-o să-şi acopere ochii. Uimirea se amesteca acum cu groaza. Nu mai putea fugi, deşi trebuia. N-a mai stat, a încercat să se smulgă din loc, a şi ţîşnit, în competiţia cu zidul care fugea în înălţime, acoperind acum cerul. O altă groază a fulgerat-o însă, oprind-o brusc în loc : „Unde-i el ?" El nu era. Nu era cu ea. Din rămăsese undeva în urmă. Unde ? S-ar fi putut ca Din să fie sus, acolo, cu oamenii de pe coronament, s-ar fi putut să fie jos, sub temelii, amestecîndu-se cu alţii, fiindcă şi jos se lucra. L-a strigat cu toată fiinţa, leşinînd într-un sunet, apoi s-a trezit.

Poruncise decuseară pregătirea bagajelor şi a trăsurii. Fetiţele erau la Gîrbovi. Nu rămînea decît să se îmbrace şi să plece. Ieşind din pat, odaia şi lucrurile din jur i s-au părut Adelei nefireşti, prea mici, imediat tangibile. Duşumeaua era prea aproape de picior, prea aproape uşa care ducea în sala de baie. Prea mică i s-a părut şi cana de porţelan, cu care o slujnică i-a turnat apă, ca să se limpezească. A zăbovit apoi într-un fotoliu, cu palmele la tîmple, încercînd să alunge negurile somnului, să iasă de sub umbra acelui turn lugubru care era cît pe-aci s-o strivească şi-n vis şi după.

Afară, oraşul i s-a părut urît, trăsura se strecura prin nişte uliţe meschine, cu case joase şi pomi umili. Uliţele nu erau nici măcar labirintice. Turnul pompierilor, pe lîngă care echipajul a trecut, a rămas în urmă ca o infirmare a turnului din vis, topindu-se singur în lumina albă. La barieră, trăsura Adelei a fost oprită de nişte domni sosiţi de undeva din provincie, care debarcaseră din trăsura lor şi aşteptau pe cineva din oraş. Unul dintre domni i s-a adresat politicos, cu pălăria în mînă :

— Nu ştiţi, a ars ieri noapte casa Bazilide ?

Chipul acelui bărbat trăda o mare spaimă ; îi era teamă să intre în oraş cunoscînd c-ar fi ars casa Bazilide, şi dorea infirmarea sau confirmarea, de la primul om întîlnit. Adela nu ştia nimic şi domnului i s-a părut incredibil :

— Cum, n-aţi auzit c-ar fi ars casa Bazilide ?... Casa aceea cu geamlîc, încadrată de două prăvălii cu obloane verzi... Ar fi ars cică şi prăvăliile.

— Cînd ?

Domnul a părut contrariat, oare doamna nu ştia pe ce lume se află ? !

— V-am spus, ieri noapte sau azi-noapte. Am fost anunţaţi prin depeşă.

Adela trăia neputinţa de a răspunde ceva şi chiar suferinţa de a nu putea fi de folos acelei persoane speriate. A dat din umeri şi a poruncit vizitiului să pornească trăsura. Cel rămas la barieră i-a strigat mînios :

— Cum, doamnă, chiar nu ştiţi ce-aţi lăsat în urmă ? !

Ce rămăsese în fond în urmă ? Pentru Adela doar visul cu acel turn strîmb, din umbra căruia încă nu ieşise.

Încă nu putea. Dincolo de oraş, a intrat în nemărginirea lanurilor de grîu, scufundate în apa de aur a soarelui. Deschiderea vastă a zărilor a liniştit-o pe femeie. Lumina îi făcea bine. Şi aerul. Şi drumul umed, strecurîndu-se timid printre oceanele aurifere. „A cui o fi moşia ? s-a întrebat, fără a vrea să ştie a cui este de fapt. Moşia este a lui Dumnezeu, e prea frumos ce se vede aici !" A surprins-o mai apoi faptul că pe întinderea lanurilor nu se vedea ţipenie de om. „E ca-n vis !" şi-a şoptit Adela, şi, ca să se încredinţeze că nu trăieşte în vis, a cerut trăsurii să oprească şi a coborît.

Pantofii lăsau urme în praful auriu, moale. Intrînd în lan, Adela a simţit acele spicelor, pe care le-a şi atins cu mîna. A rupt un pai, l-a privit, a urmărit un gîndac rubiniu, care a continuat să urce spre spic, neştiind că se află la o înălţime ameţitoare deasupra pămîntului. Gîndacul putea fi dus cu spic cu tot, cine ştie unde. Deşi părea stăpîn pe drumul lui. Era el stăpîn ? Adela s-a reîntors la trăsură, a urcat, s-a lăsat apoi drumului galben care nu se ştie unde ducea.

Pe la amiază a ajuns la o rîpă galbenă, unde-ar fi trebuit să fie un pod, peste o apă. „Aici va fi fost Ialomiţa ? s-a întrebat. Cum de-a secat, cînd ?" O aşteptau, iată, surprize şi înainte. Din scocul albiei ieşiseră la vedere spinările unor bolovani mari, care ardeau în soare. Valea rîului era dezolant de urîtă. Şi prundişul ardea.

— De-ar veni ploile ! a spus omul de la cai.

Omul a coborît şi a prins caii de căpestre. I-a îndemnat cu biciul. Animalele s-au împotrivit să intre în albia cu bolovani. Omul le-a lovit. Roţile trăsurii au prins a scrîşni în prundiş, apoi s-au poticnit din piatră în piatră. Pe la mijlocul albiei curgea totuşi un firişor de apă. Vizitiul a oprit şi a lăsat caii să se adape. „Cum de nu simt zăpuşeala ? !" s-a mirat Adela. Nu transpirase, nu simţea setea, deşi caii beau lacom din apa rîului. „E ca-n vis ! şi-a mai spus Adela. E ca în visele acelea cînd, trecînd prin foc, nu simţi nici o dogoare."

Această plutire dincolo de lucruri nu era totuşi numai a ei. Cu o zi înainte, Adela îl întîlnise pe Răşcanu şi scurta conversaţie cu el i-a dat sentimentul că şi avocatul plu-

teşte, lăsîndu-se dus înainte sau înapoi de nişte himere. După cîteva banalităţi protocolare, Răşcanu o întrebase : „— Ţi-aduci aminte, astă toamnă mi-ai povestit că m-ai visat la un bal de epocă, făcînd reverenţă sau chiar vorbind cu o persoană în malacof, kera Caliopi. Cine-i kera Caliopi, ce ştii de ea ?“ Adela nu-şi mai amintea visul, nu izbutea să-şi reamintească nici de acea întîlnire invocată de Răşcanu. I-a răspuns într-o doară : „— Nu ştiam că te preocupă visele. Şi nedumerită : Şi tu visezi ? !“ „— Eu ? !“ „— De ce te sperii ? Nu-i nimic grav în asta“, l-a liniştit ea, deşi bărbatul era evident emoţionat. Apoi, luîndu-şi bun rămas de la el : „— Tu crezi că eu răspund de visele mele ?“

Acum însă Adela îşi amintea dialogul din toamnă. Îl întîlnise într-adevăr pe Răşcanu, la o serată. Avocatul părea absent, abulic. Îl întrebase : „— Pe ce coclauri hălăduieşti noaptea ? Te-am visat, nu mai ştiu cînd, la un bal, valsai cu kera Caliopi“. El a părut atunci şocat. De ce ? Adela, în schimb, era abia acum nedumerită de curioasa lui revenire la un lucru uitat.

Caii tîrau din nou trăsura printre bolovani. Adela a privit în urmă. Se vedeau pilonii podului, nişte menhire ţinînd de o altă realitate. Se vedea şi rîpa urîtă, reală. Adela simţea că trebuie să iasă din chinga sufocantă a viselor şi să privească lumea aşa cum era.

Pe Adela au întîmpinat-o la Gîrbovi şirele de paie, nalte cît munţii, abia aduse de la arie cu carele. Administratorul izbutise să isprăvească secerişul orzului şi al secarei, să bage boabele în hambare. I-au făcut bine şi lătrăturile cîinilor, mugetul vacilor întoarse de la păşune, cîrcîitul păsărilor. Atmosfera de ogradă, de bătătură cu animale şi oameni a liniştit-o pe doamnă. Era spre seară şi deja se aprinsese focul la sălaşul slugilor. Se pusese la fiert mămăliga într-un ceaun uriaş. Mirosul mălaiului

dat în clocot, în amestec cu fumul de vreascuri avea gustul unei amintiri calme și bune. I-au plăcut și femeile desculțe, cu poalele sumese, care purtau pe creștet albii de rufe aduse de la rîu. Muierile nu se puteau înclina în fața doamnei — nu puteau clinti capul, dar au defilat prin fața ei ca niște statui și i-au zîmbit.

Întîlnirea Adelei cu fetițele, cu cele două cățelușe și cu guvernanta i-a dat o stare de regăsire pe care n-o cunoscuse de mult. Această familie pămînteană de care Adela ținea a făcut-o să simtă certitudinea că nu va mai zbura nicăieri de aici înainte, că va rămîne în cuibul conacului, lîngă odraslele ei și lîngă oameni. Deși întîlnirea a debutat greu, mama aștepta cu emoție întrebarea „Unde-ai fost tu atîta timp ?“, știindu-se bine că mamele rămîn întotdeauna acasă, numai tații se duc.

— E foarte greu să simți că nu-ți aparții ! le-a mărturisit ea fetițelor, fără a se preocupa dacă cele două copile înțeleg ceea ce spune mama. Apoi mai tîrziu, în cursul mesei : Viața este sigur ceva ce ne depășește și care poate să ne poarte uneori pe un alt meridian...

Ar fi vrut să spună alt tărîm, dar ar fi complicat înțelegerea. Ce era acel alt tărîm ? O lume care nu-ți aparține, timpul de ieri ? Ar fi trebuit de fapt să le explice multe : de ce tatăl lor lipsește, de ce se află pe alt tărîm. Unde se află celălalt tărîm ? E real acel tărîm, era iluzoriu ? Era totuși ceva tangibil, un alt pămînt pe care Adela călcase și-n vis, și-n clipe de trezie. Uneori după întoarcerile din vis privea lumea cu ochi noi, n-o mai recunoștea. Recunoștea în schimb lucrurile visate, le regăsea ades cu suferință sau cu bucurie. Totuși pendularea aceasta trebuie să se curme. Cineva trebuie să se ocupe de casă, de slugi, de familie, de pămînt, de toate lucrurile care curgeau orizontal, asemeni unui rîu. Care nu trebuia să sece. Ca niciodată mai atentă, Adela s-a interesat de fetele ei, a ascultat lămuririle guvernantei, le-a condus ea însăși la culcare.

— Să-mi povestiți mîine, la ceai, ce-ați visat ! le-a îndemnat închizînd ușa.

Vîntul zorilor a regăsit-o calmă, în starea din ajun. A ascultat din nou cu plăcere mișcarea curții, scîrțîitul cumpenelor de la fîntîni, strigătele slugilor. Se reîntorseseră

georgienii, care fuseseră găzduiţi la conac în primăvară. Sotnia georgiană, condusă de colonelul Aţhaşvili, păzea drumul de fier construit de ruşi, peste cîmpie, pînă la Dunăre, iar aceşti străini deveniseră nişte familiari ai oamenilor curţii. Una dintre fetiţe o întrebase pe Adela : „— Mamă, ce caută georgienii pe la noi ?". „— Georgienii, le-a răspuns ea, au o luptă cu turcii, pe care însă n-au izbutit s-o ducă la capăt prin ţara lor. Şi-atunci au venit aici la noi." „— Atît de departe ? ! s-a mirat una dintre copile. Dar ei se află, aici, la noi, pe alt meridian !" Fetiţa ar fi trebuit să spună „pe alt tărîm", ar fi fost mai nimerit, dar a întrebat altceva : „— De unde sînt ei ?". „— Din Caucaz."

Pe alt tărîm se aflaseră şi prizonierii turci găzduiţi la conac, după încheierea luptelor. Turcii şi georgienii ocupau remize şi grajduri diferite. Se întîlneau ades la apă, aşteptînd cînd unii, cînd alţii, ca ceilalţi să scoată ciuturile din fîntînă. Unii purtau arme, alţii nu. Pe prizonieri îi păzeau nişte soldaţi români. „— Mamă, o întrebase cealaltă fetiţă, ce caută turcii la noi, ei n-au ţara lor ?" Şi turcii se aflau pe alt meridian sau pe un alt tărîm. „— De unde vin ei ?" fusese întrebarea. „— Din Anatolia." Fetiţele văzuseră în cursul anului şi mari coloane de oameni blonzi, cum nu erau nici turcii, nici georgienii, nici românii. „— Aceştia de unde sînt şi unde se duc ?" „— Sînt de la Marea Baltică, de la Marea Albă, din Munţii Urali. Se duc spre Balcani." Între timp mişcarea năucitoare de oameni străini se mai liniştise. Dar pe chipul copilelor stăruia întrebarea : „— De ce ?" Adela nu putea răspunde în cîteva cuvinte acelui „de ce". Şi-a răspuns doar sieşi, foarte aproximativ : „Toţi luăm parte la o poveste care ne depăşeşte". Şi mai tîrziu : „Toţi ne aflăm în altă parte decît acolo unde ar trebui să fim." După plecarea turcilor, în spaţiile locuite de ei a rămas un iz de trupuri istovite şi bolnave. Argaţii au ars ţoalele cu care se înveliseră, au văruit încăperile, au împrăştiat nisip proaspăt pe jos. Cîţiva prizonieri, seceraţi de tifos, fuseseră îngropaţi în dosul parcului, dincolo de zidul de împrejmuire. Acum plecau şi georgienii. Adela fusese prevenită că Aţhaşvili şi caucazienii lui doresc să-şi ia bun rămas de la stăpîna locului.

I-a primit la peron, după orele nouă. Stonia se afla aliniată la distanță. În față, Ațhașvili și Soso Geoparidze, dar lipsea Andro.

— Și Andro ? a întrebat ea.

— Locotenentul Andro Amilahvari nu mai este, a anunțat-o simplu colonelul. N-a suportat întoarcerea, a mai spus el. Și Andro, și noi toți, am fi vrut să ne întoarcem acasă pe dincolo.

Pe georgieni îi ținuse treji și-i împinsese în luptă visul de a se întoarce acasă „pe dincolo", prin poarta sudică a Caucazului, după ce-ar fi luat în copitele cailor întreaga Anatolie. Visul lor se spulberase însă între timp pe Balcani. Cercul caucazienilor se frînsese în iarnă, la pace.

— De-acu alții, după noi, a adăugat Soso Geaparidze, care preluase gradul lui Andro la comanda sotniei.

Oamenii din sotnie păreau istoviți, împăcați sau neîmpăcați cu neizbînda lor, gata să se întoarcă acasă, oricum ar fi, ca și otomanii, în urmă cu o lună. În spatele șirurilor de soldați se aflau caii morților. Și calul lui Andro. Bagajele locotenentului fuseseră legate strîns, la șa. Alături era și calul lui Gogla Amașukeli, căpitanul sotniei, care căzuse la trecerea Dunării. Dar Soso părea nemulțumit, fierbea pe loc, își mușca mustața. Se vedea că nu suferă gîndul de a se întoarce acasă fără biruința rîvnită.

— O să se așeze lumea ! a mormăit un soldat.

— Dacă pacea nu-i dreaptă, lumea nu se-așază ! a strigat Soso.

Adela a privit cu simpatie spre acești munteni aprigi care aduseseră cu ei mirajul unui vis ce-i depășise. Nemulțumit de cuvintele lui Soso, care răscoleau niște răni, Ațhașvili a intervenit cu un ton de ordin :

— Ho, gata ! Și către Adela, scuzîndu-i : Toți sîntem ca după o beție. Dar o să treacă. Acum scurtăm drumul spre casă. Acu, la întoarcere, mergem spre Caucaz cu vaporul, pe Marea Neagră. Cine știe dacă, pe lumea asta, ne-om mai întîlni...

Adela ar fi trebuit să răspundă cu o formulă — munte cu munte se întîlnește, dar om cu om, a tăcut însă, re-

ținînd însă că și Ațhașvili împarte lumea în două tărîmuri, „lumea asta“ și „lumea cealaltă“, în care sigur oamenii urmau a se întîlni.

Colonelul a poruncit apoi încălecarea. Era clipa de bun rămas. Înainte de a sări pe cal, Ațhașvili a trecut și a sărutat mîna Adelei.

— Mulțumim pentru pîine și apă ! a mai spus el, rostind ultima formulă.

Adela a rămas mult timp în prag, resimțind golul acestei despărțiri. Georgienii îi lăsaseră mîhnirea lor. Și turcii. În urmă, într-un pămînt străin, rămăseseră niște morți, ai unora, ai altora, ai nimănui. Oamenii, și-a spus Adela, lucrează fără a ști bine ce fac la acel turn din vis. De fapt, și-a mai spus, oamenii merg în cerc, dar cu amăgirea drumului drept. Cu această iluzie, ei o țin tot înainte, — deși se învîrt mereu, în cerc. S-a retras la ea, în dormitor, dar gîndul cercului n-a părăsit-o. „Măcar cercul georgienilor a fost vizibil, și-a mai spus. Și l-au propus chiar ei. Pe Balcani, cercul lor s-a frînt la acută. Acum se întorc acasă.“ Și ea se afla într-un cerc, își dădea bine seama. Un cerc vertical, de fapt o roată care se învîrtea încet dar sigur. „Nu-mi dau seama încă, și-a spus Adela, care e treapta următoare în cercul meu.“

Rășcanu căpătase certitudinea că perfidul Garussi îi cotrobăise prin hîrtii. Într-un scrin uitat descuiat se aflau niște gravuri și acuarele vechi dintr-un alt veac, plus niște hîrtii mai recente, pe care stăpînul casei nu le controlase. În pat fiind, avocatul a căpătat o bruscă străluminare, a sărit din așternut cu panică, a coborît în bibliotecă și s-a dus direct la scrinul buclucaș. Coborînd, vedea clar acel obiect care nu trebuia să lipsească din scrin : un desen înfățișînd niște cai în galop, trei perechi de cai Isabelle, trăgînd un echipaj de lux. O poveste cu niște cai, scandalos de scumpi, dați în dar de Tudorache Rășcanu, îi evocase desenul. Desenul îi reținuse cîndva atenția și prin-

tr-un amănunt : prin fereastra cupeului ieşea afară un voal verde de damă, care fîlfîia înapoi ca un fum răsucit. Desigur, desenul lipsea. Unde-s caii ? Unde-i voalul verde ? Cum de nu deschisese scrinul de atîta timp ?

Scrinul aparţinea mătuşii Olimpia, sora mai mare a tatălui, supravieţuindu-i acestuia foarte mulţi ani şi reprezentînd, cu mutra ei acră, mustrarea familiei faţă de nebuniile din tinereţe ale lui Tudorache. Bătrîna îi arătase cîndva acel desen, pe care imediat l-a şi pus sub cheie : „Uite pe ce s-au dus averile boiereşti !" Şi cerîndu-i parcă socoteală nepotului : „— Ştii cît fac aceşti cai în banii de azi ?". Pe chipul cutremurat de indignare al babei se vedea suferinţa că lipsesc moşiile, vreo două, pe chipul lui Răşcanu cel de atunci nu se vedea decît o destindere amuzată faţă de maniile bătrînei care intenta procese trecutului în modul cel mai absurd. Fiului i se părea pe atunci că tatăl avea dreptul de a dispune cum pofteşte de averile neamului, la fel ca şi el, în calitatea-i de moştenitor legiuit. Ce-i păsa mătuşii Olimpia de felul cum fratele ei Tudorache îşi tocase averea ? Ce-o privea pe ea aventura tînărului Tudorache cu kera Caliopi ? Gelozie pur feminină, care se accentuase cu vîrsta, o gelozie împinsă pînă la forma excesiv monstruoasă de a judeca un act expirat, un mort, nişte morţi. Şi atunci ?

Dar lipseau caii şi avocatul s-a învîrtit furios în jurul scrinului cu hîrtii, neştiind unde să-i mai caute. Lipseau şi nişte epistole scrise în greceşte, care fuseseră anexate desenului. Răşcanu îşi amintea de vreo cinci. Era acum doar una, probă că şi desenul, şi celelalte patru scrisori existaseră. Cineva le sustrăsese, vrînd să lase dovada că piesele lipsă fuseseră acolo pînă în urmă cu o zi sau două. Avocatul a deschis cu emoţie epistola rămasă, care nu cuprindea decît vreo cîteva rînduri, purtînd la sfîrşit, în loc de semnătură, o singură iniţială : K.

„Caii tăi mă poartă în zbor. Mă răpesc. Mă duc în vis ca nişte fiinţe cu aripi, chiar şi cînd nu eşti cu mine. Dar încă o dată eşti nebun,

întreci tot ceea ce mintea mea ar putea închipui. E prea mult, îmi spun. E prea mult ? mă întrebi. Şi dacă mă întrebi, ţi-o spun : Mai bine îmi dădeai un mînz. Unul singur. Deşi cred că îl am. Îl simt cum mişcă. K".

Deci asta era : vestirea mînzului. Răşcanu s-a lăsat într-un scaun, să răsufle. Se va fi lăsat în scaun, fără suflare, şi primitorul biletului. Dacă Tudorache ar fi fost măcar atunci conştient, rupea pe loc biletul. Dar îl uitase sau îl lăsase, poate intenţionat, pentru succesori, inclusiv Garussi. S-ar fi putut ca Garussi să fi scos o copie după bilet, dar şi el i-l cedase, în chip graţios, pentru ca avocatul să se dumirească cine era mînzul. Garussi îi furase în schimb caii şi celelalte scrisori, care trebuie că vor fi fost cu mult mai importante. Scrisorile acelei femei către Tudorache vor fi conţinut în mod sigur probele definitive. Lui Garussi nu-i mai rămînea decît să le pună la bătaie, să tragă procesul, să convoace părţile — pe Tudorache Răşcanu, pe kera Caliopi, pe el ca moştenitor al averii, apoi să etaleze probele. Un proces cu fantome, nici vorbă, inclusiv caii Isabelle erau fantome, dar un proces de răsunet, cum fusese şi cel al moştenirii Grădişteanului, de care avocatul încă se mai ocupa.

I-a întors spatele lui Garussi, a izbucnit din nou împotriva tînărului din portret, rămas dincolo, în hol : „Poftim, domnule, ce mi-ai făcut, trăindu-ţi iresponsabil clipa dumitale !" S-a ridicat şi a început să se plimbe nervos prin încăperea vraişte. O îndreptăţea acum pe mătuşa Olimpia în revolta ei. „Cînd ai în răspundere o familie nu procedezi aşa !" La vîrsta aventurii, Tudorache avea deja familia în răspundere directă, nu numai pe cea de atunci, dar şi pe cea din viitor. „Cum adică uiţi de toate ? Te sustragi răspunderilor care revin clipei tale şi te arunci, îi arunci pe toţi în neant ? Nu ţi-a păsat că-n urma dumitale timpul creşte strîmb ?"

Avocatul nu se descărcase suficient, simțea că mai are muniția disponibilă, ca și la bară, cînd nu epuiza argumentele în timpul unui discurs. Era în dreptul lui legitim să acuze, să înfiereze vinovăția, nu numai în numele propriu, dar și în numele a tot ceea ce urmase. „Căci un gest, și-a mai spus, orice gest, nu se face numai din perspectiva prezentului, dar și dinspre viitor." Îl indigna acum tocmai această opacitate a tînărului față de viitor și voia să-i găsească un nume. Nu izbutea, constata rezultatul : Tudorache întorsese spatele viitorului, punîndu-le urmașilor în circă o moștenire penibilă. Și cînd ? A izbucnit din nou adresîndu-i-se : „Dar să fi stat cu sabia în mînă la hotar, căci aveai în spate o moșie de apărat, pămînturile de la Cahul, mai la vale de Rășcani, care pe atunci ne aparțineau !"

Trimițîndu-și tatăl la datorie, Rășcanu s-a mai liniștit întrucîtva. Întotdeauna frazele bine găsite îl calmau, avocatul trăia sub vraja frazelor, avînd pe clipă sentimentul, chiar certitudinea, că o tiradă bine rostită echivalează cu soluția rîvnită, că soluția juridică îi și aparține, o are în buzunar. „Gata, n-am încotro, le spunea clienților, sînt nevoiți să accepte soluția noastră chiar dacă nu vor, căci e singura." Nu atît de sigur era avocatul cînd trebuia să reconsidere punctul de vedere contrar, în cazul unui proces pierdut. Proceda atunci ezitant și cu jenă : „Vedeți, faptele au un curs ireversibil. E ușor să te instituí judecător aposteriori, să indici un curs pe care evenimentele nu-l confirmă. Nu putem lua totuși dorințele noastre drept realități. Foarte ades sîntem nevoiți să ne înclinăm fruntea în fața unei evidențe neplăcute."

Ghimpele îndoielii îl lucra pe Rășcanu și acum, în fața evidenței neplăcute. Cu neplăcere trebuia să ia act că Tudorache, la ceasul lui, se aflase într-o mare dilemă. Desigur, Rășcanu îl trimisese pe tînăr în luptă, dar cu cine ? Să fi stat Tudorache cu sabia în mînă alături de turci, împotriva rușilor ? Să se fi înscris „volintir" în armata sultanului sau în armata țarului ? În ce armată să fi luptat Tudorache, cînd românii pe atunci nu mai aveau armată ?

A reluat plimbarea prin spațiul cu hîrtii. Îi era acum teamă că, ducînd și mai departe gîndul, lucrurile vor

curge ca de la sine către o disculpare. Firesc, i-a venit în minte, tot ca de la sine, femeia aceea. Apăruse în cale, iată — în calea lui, în calea lui Tudorache, — în chip oportun. În calea lui Tudorache apăruse cert în mod oportun. O nenorocire inevitabilă. Ce să fi făcut Tudorache ?

Rășcanu a răspuns fără să ezite, ignorînd în chip absurd filiația : „Mai bine murea".

*

Înainte de a pleca la Sinaia, prințul l-a primit pe Dimitrie Brătianu, care tocmai revenise de la Constantinopole, unde fusese trimis într-o misiune de mediere cu fosta putere suzerană. Alteța-Sa însărcinase cu această gingașă solie pe un bărbat sobru și cumpănit, care ar fi inspirat încredere oricărui interlocutor, un om politic neimplicat în conflictul cu Poarta, deși era chiar fratele premierului. Faptul că trimisul purta același nume cu „făcătorul războiului" provocase inițial confuzie la Istanbul. „Brătianu vine să facă canossa !", s-a scris cu satisfacție în presa de pe malul Bosforului. „Românii s-au săturat de marele lor aliat și se întorc cu căință la Poartă." Apoi, după ce s-a aflat despre cine-i vorba, o rectificare : „Un alt Brătianu vine să dreagă oalele sparte de premierul Brătianu". Însuși Dimitrie, prin întreaga sa atitudine, confirma acest presentiment al otomanilor, el se ținuse în rezervă față de acțiunea fratelui mai mic, acum venise „să dreagă oalele sparte de acesta", chiar și avea să fie poreclit „dregătorul de oale", iar la plecarea din București, același Dimitrie declarase unei persoane : „Ce-avem noi cu turcii ?"

Cu un alt accent, aceeași întrebare și-o pusese și Kogălniceanu, în iarnă, imediat după încheierea războiului, cînd inițiase primele demersuri pentru normalizarea relațiilor prin monseniorul Lippi : „Ce-avem noi cu turcii ?" Pentru ca imediat să se explice : „Gata, s-a isprăvit războiul. Prima recunoaștere a stării de pace trebuie să vină

de la Bucureşti şi de la Istanbul." Spusese Istanbul şi nu Constantinopole, pentru a-i flata pe cei care încă erau nevoiţi să accepte numele european al capitalei imperiului. „Dacă eu vreau să fiu cum vreau eu, şi celălalt vrea să fie cum vrea el !" ar fi spus Kogălniceanu. Deci Istanbul.

Prinţul îl aştepta pe Dimitrie Brătianu cu plăcere şi emoţie, în prelungirea stării de vacanţă. În primul rînd voia să afle ce face „Omul de la Istanbul", „Omul bolnav", adversarul pe care nu-l văzuse la chip, dar cu care încrucişase armele. Înţelegînd nerăbdarea Alteţei-Sale, Dimitrie Brătianu a intrat direct în subiect :

— În primul rînd, Abdul Hamid e un om tînăr şi pînă la un anume punct fermecător. Cred că ştie franţuzeşte, pare că înţelege, deşi în tot cursul conversaţiilor s-a slujit de tălmaci. Acum s-a redresat nervos, a scăpat de spaime. Aş spune chiar că experienţa războiului i-a făcut bine sultanului.

— Chiar aşa ?

— Chiar aşa. Mai întîi că războiul l-a scos pe Abdul Hamid din unele incertitudini privind geografia imperiului. Ştiţi bine că geografia n-a fost partea tare a otomanilor. După marii sultani, cei care au fixat frontierele puterii cu sabia, au venit la rînd succesorii debili, sultani care habar n-aveau unde se află plasată cutare ţară, cutare apă, cutare sistemă de munţi Or, Majestatea-Sa Abdul Hamid ştie astăzi pe de rost numele locurilor unde s-au dat marile bătălii din acest război. Mîine, adică a doua zi după Congres, va afla precis unde vine pe hartă Bulgaria, Serbia, Grecia, Muntenegru, desigur şi România.

— Ce metamorfoză ! s-a mirat Alteţa-Sa. De ce-i oare necesar să-ţi alegi nenorocirea ca pedagog ? N-ar fi putut ajunge la un acelaşi rezultat pe o cale normală ?

Dimitrie Brătianu a părut mai conciliant, disculpîndu-i pe otomani :

— Trebuie să-i înţelegem : atîtea ţări, atîtea popoare, atîtea religii, sub o singură administraţie, şi aceasta proastă. Era greu să se facă distincţia, pînă mai ieri, între o raia şi între un principat autonom. Şi mai dificil era, pentru funcţionarul otoman, să plaseze pe hartă principatul autonom, între atîtea raiale. Unde să-l pună, în Africa, în Asia, în Europa ?

Partea tare a prințului era geografia, și Alteța-Sa a zîmbit. Nu-și putea imagina că un conducător de neamuri sau de neam, preluînd o moștenire, nu preia mai întîi geografia, cum el însuși o făcuse încă înainte de a sosi în noua țară. O asemenea inocență era oare de admis ? A și formulat nedumerirea, iar fratele premierului i-a răspuns :

— Inocența lor istorică e și mai și ! Nu-și închipuie cum și de unde au apărut atîtea popoare care le stau pe cap. Nu pot înțelege cum aceste popoare, greci, armeni, arabi, persani și alții sînt și mai vechi decît ei, că se găseau acolo unde sînt încă din momentul invaziei otomane, o invazie care le-a schimbat soarta. Cum naiba să priceapă că toți aceștia și alții duium doresc altă soartă ? Consternarea lor la începutul războiului a fost totală.

— Dar acum, la sfîrșit ?

— Deziluzia. Un sentiment de cumplită dezamăgire față de toate aceste popoare care s-au ridicat cu armele. Dar cum a fost cu putință ? se întreabă mai toți marii demnitari, pocnindu-și palmele. Dar ce le-a lipsit, ce n-au avut la noi vor găsi dincolo ?

— Dincolo, unde ?

— În Rusia, să zicem, sau în Austro-Ungaria. Otomanii nu-și imaginează că popoarele pot avea și altă soartă decît aceea de a trece dintr-o mînă în alta. Ei văd războiul recent isprăvit ca o intrigă a rivalilor, menită să momească niște biete raiale, care s-au și lăsat amăgite, nedîndu-și seama că vor trece sub o nouă stăpînire, poate cu mult mai rea. O dublă deziluzie deci : pe de o parte rivalii, celelalte imperii, pe de alta popoarele, cu naivitatea și viclenia lor congenitală. Să vă spun sincer, a mai adăugat Brătianu, mi-a fost milă de ei. Pur și simplu milă. Marii demnitari se află prizonieri unei neînțelegeri absolute, din care nimic și nimeni nu-i poate clinti. Poftim, mi-a spus Savfet-Pașa, indicînd demonstrativ popoarele ingrate. Poftim, mi-a zis el, le-am dat o constituție ! și cu un gest a aruncat de pe birou, pe covor, textul constituției adoptate acum un an și ceva. Cine mai are azi o asemenea constituție ? m-a întrebat el, s-a întrebat de fapt. Rusia ? ! Și a rîs. Austria ? a rîs iar. Ei bine, mi-a spus el, noi am avut naivitatea de a încerca să guvernăm popoarele în mod constituțional, după moda europeană, o modă pe care de fapt n-o res-

pectă nimeni. Le-am dat dreptul tuturor naţiilor din imperiu să treacă, fără discriminări, la naţiunea turcă. Toţi, dacă doreau, puteau să fie turci. Şi voi aţi fi avut acest drept !... I-am răspuns, foarte politicos, că n-am vrut să fim turci şi nici să facem parte din imperiu.

Pe prinţ, aceste generalităţi introductive l-au obosit totuşi. Le cunoştea. Era şi cald, prea cald pentru a se zăbovi atît de mult în preliminarii ; îl interesa în primul rînd reacţia sultanului, cu aceasta ar fi trebuit să înceapă Dimitrie Brătianu.

— Şi Abdul Hamid ?

— Cum v-am şi spus, mi-a fost simpatic. M-a primit cu extremă cordialitate, la modul european, o cordialitate care se adresează Alteţei-Voastre. A fost deosebit de amabil în ceea ce vă priveşte. M-a şi întrebat : Vrea prinţul Carol, acum, după război, să se proclame rege ?

Prinţul era vizibil emoţionat, sultanul îi intuise gîndul mai bine decît oricine. Cel care relata convorbirea părea mai puţin încălzit de acest gînd, îl socotea probabil prematur, dar a continuat a povesti, după o scurtă pauză :

— În ceea ce mă priveşte, a mai spus Sultanul, nu pot să urez decît deplină fericire Majestăţii-Sale.

Părea un punct cîştigat. Cu un gest magnanim, Abdul Hamid deja îi acordase prinţului titlul de Majestate, trecînd peste treapta intermediară de Alteţă-regală. Deşi o incertitudine stăruia. Să fi fost sultanul în neputinţă de a proceda altfel ? Să fi fost un gest de generozitate ? Să fi emanat recunoaşterea dintr-o pură indiferenţă faţă de el ca subiect regal ? Era greu de ales sensul exact. La Ydil-Kiosk, în palat, unde avusese loc primirea, era probabil cald. Abdul Hamid putea să fie moleşit de căldură sau chiar buimac, incapabil de vreun gînd consistent. Povestitorul a confirmat presupunerea.

— În palat era cald. Patru servi mînuiau evantaie din pene de struţ, ca să răcorească aerul. Un serv se ocupa de mine. Sultanul mi-a surîs cu bunăvoinţă, apoi mi-a spus : Am auzit că în curînd vom dispune de nişte morişte mecanice pentru răcorirea aerului. Ceva în genul moriştilor de vînt, dar mişcate cu puterea electricităţii. Şi zîmbind iar : Mă amuză moriştile. Sînt partizanul acestei reforme.

A zîmbit şi prinţul. Celălalt sultan, Abdul-Aziz, pe care Alteţa-Sa îl cunoscuse în urmă cu doisprezece ani, cînd primise firmanul de domn, era cu totul dezinteresat de tehnică. Abdul-Hamid în schimb, iată, părea partizanul progresului, chiar exaltat de ideea progresului.

— Voi extinde şi drumurile de fier. Sînt pentru un progres fără zguduiri ! a decretat Majestatea-Sa, după care audienţa a luat sfîrşit.

Sfîrşitul fusese brusc, puţin edificator, prinţul era stînjenit de o asemenea încheiere, totuşi n-a vrut să suspende subiectul şi l-a reţinut pe Dimitrie Brătianu la dejun. A fost prezentă şi doamna Elisabeta. Partea exotică şi anecdotică a vizitei la Istanbul o putea amuza. Probabil că Dimitrie i-o şi rezervase.

— O a doua întîlnire cu sultanul, a început el, a avut loc în atelierul de tîmplărie al Majestăţii-Sale.

De-ajuns ca doamna să lase din mîini tacîmurile şi să-şi exprime mirarea :

— Cum, şi sultanul face tîmplărie ? ! Ce coincidenţă !...

Era tîmplar în ceasurile libere şi prinţul, deşi în tot cursul războiului Alteţa-Sa nu avusese răgazul să intre în atelier, să se ocupe de fasonatul lemnelor. Sultanul iată o făcea, revenise la normal. Coincidenţa între micile preocupări ale celor doi bărbaţi, stăpînitori de neamuri, era de bun augur şi doamna a subliniat-o, privind către augustul partener :

— Ce ziceţi de asta ? ! Apoi către Dimitrie : Şi cum era în atelier ?

— În atelier era cald. Alţi cîţiva servi cu evantaie răcoreau aerul din jurul tîmplarului suprem. Faptul de a fi fost introdus în acest colţ de intimitate al padişahului a fost socotit un mare succes. Eu însumi am fost tulburat de această onoare şi mult timp l-am privit pe Abdul Hamid cum cioplește cu tesla un stîlp, fără a putea scoate un cuvînt.

— Ciоplea un stîlp? a întrebat doamna, foarte curioasă.

— Da, un stîlp sau aşa ceva. Cu timpul stîlpul s-a împuţinat, prin cioplire, şi suveranul a trecut la un alt drug, pe care l-a introdus la strung, un strung cu pedală. În acest moment mi-am permis să intervin cu o propoziţie. Am

spus că, în viitor, în mod neîndoielnic, strungurile se vor învîrti singure, grație progresului tehnic și electricității. Suveranul n-a răspuns, dar simțeam că m-a aprobat. Majestatea-Sa urmărea cu maximă concentrare strunjirea lemnului. M-am gîndit, privindu-l, că e totuși primul care săvîrșește o asemenea ispravă. Între timp, lemnul se subțiase, cuțitul îl strunjise prea tare și sultanul părea nemulțumit. Drugul căpătase dimensiunea unui băț. În fond de la ce s-a pornit ? a întrebat Majestatea-Sa, referindu-se cu siguranță nu la acel băț, ci la războiul nostru cu Poarta. Și privindu-mă direct : Ce-ați vrut și n-ați avut ?

Prințesa părea la rîndu-i nedumerită — de la ce se pornise în fond ? Prințul era iritat.

— Nu m-am sfiit să declar, a continuat Dimitrie, că totul pornise în fond de la faptul că relațiile între părți fuseseră inechitabile. La ce vă referiți, la tribut ? a strigat Majestatea-Sa. Dar tributul a fost un nimic, a răspuns tot el. De tribut vă iert, poftim. Și altceva ? Nu m-a mai lăsat să vorbesc, a bătut din palme, a dat o poruncă, apoi s-a întors și s-a concentrat asupra strungului. L-a pus în funcțiune. Mult timp nu s-a auzit decît uruitul strungului, pînă cînd în atelier a apărut Savfet-Pașa, foarte asudat. Strungul s-a oprit. Savfet-Pașa i-a predat sultanului o hîrtiuță, pe care erau consemnate — mi-am dat seama imediat — revendicările românești din 1876, așa cum fuseseră redactate pe puncte de domnul Kogălniceanu. Vă amintiți revendicările. Ce ceream noi ?

Doamna Elisabeta s-a arătat foarte interesată să afle, prințul a rămas rezervat. Dimitrie Brătianu a etalat revendicările, pe puncte :

— Dreptul de a bate monedă, dreptul de a conferi decorații, dreptul de a stabili relațiuni consulare cu orice stat, în sfîrșit un mic litigiu privind niște insule din Delta Dunării. Sultanul a lepădat hîrtia infimă și s-a întors spre mine : Și pentru atîta lucru ați făcut război ? m-a întrebat.

Surprinsă de întrebare, prințesa a rămas *bouche-bée*. Secondînd-o, Dimitrie Brătianu a lăsat o pauză, după care a spus :

— Vă spun sincer că și mie întrebarea mi s-a părut derutantă. A fost ca o reducere la absurd din care nu m-am

putut dezmetici imediat. O clipă am trăit jena, ba chiar inadmisibilul acestei situațiuni : să fi fost necesar să sacrificăm zece mii de oameni pentru dreptul de a onora cu decorații niște domni care n-au făcut nimic pentru țară ? Și chiar în chestiunea relațiilor consulare : le stabilisem deja cu toate puterile interesate, fără a jertfi un singur om. Cît privește ostroavele din Delta Dunării, păi merita un ostrov, care azi e, mîine nu, șters de un val, să ne avîntăm în pîrjolul unui asemenea război ?

Doamna Elisabeta nu mai știa ce să creadă, a privit speriată, de la unul la celălalt :

— Alteță, a bîiguit ea, să fi fost războiul acesta o imprudență ?

Alteța-Sa n-a dat atenție întreruperii, nici domnul Dimitrie Brătianu, care a tușit totuși, marcînd momentul. Se vedea încă o dată că Dimitrie, pacifist și neutralist notoriu, dezaprobă războiul, implicit acțiunea fratelui Ion de care se lepăda. O făcuse și la Istanbul ? Prințul aștepta cu alarmă pe chip, doamna nu mai avea glas.

— Sultanul nu s-a oprit decît la un singur punct de pe hîrtiuța aceea, a continuat Dimitrie. A spus : Știu că la voi e un paradis al monedelor...

— Dar aceasta este o catastrofă ! a strigat prințul, cu revoltă.

— Sultanului i se pare un rai, o probă de huzur.

Întrevederea ar fi putut să ia sfîrșit. Pentru prinț devenise limpede că nu lui Dimitrie trebuia să i se încredințeze misiunea de a normaliza raporturile cu Istanbulul, ci altcuiva, desigur nu fratelui mai mic, oricum altcuiva care să aibă tăria ripostei, energia de a răspica răspunsul țării. Alteța-Sa a ripostat :

— Și n-ați spus sultanului că pînă și aceste nimicuri, aceste drepturi minime, cum le-a și numit, am fost nevoiți să le smulgem prin război ?

— Ba am spus, dar altfel ! a precizat Dimitrie. E regretabil, am spus, ca Înalta Poartă să acorde azi, după război, ceea ce ar fi fost normal să acorde în condiții de pace. Noi am vrut pace

Pacifismul lui Dimitrie se răspicase din nou. Inclusiv faptul că nu aprecia la superlativ ceea ce fratele său și prințul obținuseră prin război.

— Desigur, am adăugat, făcînd o reverență, această situație nu e imputabilă Majestății-Voastre, care a urcat pe tronul semilunei de nici doi ani împliniți. Această situație e legată de litigiul nostru anterior cu Poarta, pe care nu doresc să-l mai evoc.

— Și nu l-ați evocat ? !

— Nu, fiindcă sultanul a tresărit, rebifîndu-se. Nu înțeleg, a ripostat Majestatea-Sa, v-au oferit rivalii noștri mai mult, o situație mai bună ? A fost Rusia sau Austria mai generoasă cu voi ?

Am îndrăznit să obiectez faptul că problema este inadecvat formulată. Problema n-a fost ce ne-au dat unii sau alții, problema a fost ce ne-au luat și unii și alții. Dar era cald...

Era cald și la Cotroceni. Prințul voia să curme audiența, care se prelungise, fără a aduce la lumină răspunsul rîvnit : accepta sultanul să stabilească raporturi normale cu tînărul stat reprezentat de Alteța-Sa ? Nici doamna nu mai suporta tensiunea și a întrebat :

— Și cum s-a terminat întrevederea ?

— Fie ! mi-a spus sultanul, oprind cu un gest evantaiele. Pentru noi nu e greu să concedem la relații normale ! mi-a declarat. Și ridicînd mîinile a neputință : Gata, v-ați desprins. Să vedem însă ce veți face cu ceilalți. De ei cum vă mai desprindeți ?

Alteța-Sa a reținut acel gest de neputință al sultanului. Întotdeauna cînd otomanii erau slabi îi cedau pe români rușilor sau austriecilor : „Să vedem cum vă descurcați !" Pe prinț îl interesa însă acum nu situația românilor, care îi revenea direct, ci felul cum se va descurca mai departe imperiul însuși, împins cum se afla acum pe marginea abisului. I-a și pus întrebarea lui Dimitrie, iar acesta a răspuns, dînd din umeri :

— E probabil că sultanul va abroga constituția și va reveni la guvernarea autoritară. Experiența constituțională l-a dezamăgit.

Coloana în retragere înainta printr-un nour de colb, în direcția răsăritului. Escadronul lui Arghir o urmărea la pas, prin colb. Caii erau moleșiți de căldură. Oricît ar fi fost de strict ordinul — „Nu-i scăpa din ochi !" —, mai mult nu se putea face. Important era ca Arghir să nu-i depășească pe cei conduși din spate, să treacă, Doamne ferește, dincolo de ei, tot înainte, cum se întîmplase în iarnă cu turcii, dar sub viscol. Colbul răscolit de copite era moale ca și zăpada. Dar fierbinte. O pulbere fină le intra soldaților și cailor în ochi, aburindu-le vederea. Fără să vrea, locotenentul a ordonat oprirea și repausul, cît să-și tragă răsuflarea oamenii și caii.

Opriseră și oaspeții. Și ei erau istoviți. Bine-ar fi fost, și-a spus Arghir, dacă cele două părți ar fi convenit mutual să rămînă pe loc doar atît cît să se așeze colbul. Apoi iar la drum, dar păstrînd distanța, poate nițel mărită, pentru ca pînzele de praf să nu împiedice urmărirea reciprocă. Vedeți-vă voi liniștiți de drum, că ne vedem și noi. Pînă la frontieră urmăm aceeași cale. Apoi, adio. Arghir era interesat ca acest adio să se răspice cît mai curînd. Gata, fiecare la casa lui, toate au o margine.

Cea mai ingrată situație intervenea atunci cînd, prin ceață, prin viscol, prin colb, unitățile în relație de urmărire riscau să se amestece. Ca acum. Arghir a așteptat ca nourii de colb fierbinte să se risipească. Era mai cuminte așa, pentru ambele părți. Nu s-ar mai fi iscat confuziune sau, Doamne ferește, vreo ciocnire nedorită. Trebuie să nu ne stînjenim reciproc, și-a mai spus locotenentul, pînă scăpăm cu bine unii de alții. Și unii, și alții. Respirăm ușurați, fiecare dincoace de marginea lui.

Cățelușa Puck stătea la marginea drumului, supraveghind iapa lui Arghir. Puck nu suferea iapa, mereu o mîrîia, o pîra. Cît timp ofițerul își vedea de alte treburi, Puck nu scăpa iapa din ochi. Arghir știa că litera regulamentului, privind caii, e întrupată în Puck și de aceea nu mai dădea atenție calului său de călărie, îl lăsa în grija cîinelui. Cîinele și calul erau lăsați în grija ordonanței, dar Puck înțelegea că și soldatul de ordonanță îi este dat în

pază, drept care l-a admonestat și pe soldat, cînd acesta a încercat să se apropie de iapă și s-o curățe de praf. Observînd incidentul, Arghir a restabilit ierarhia, arătînd cățelușei cravașa. Întîi el, el era șeful, apoi ordonanța — deci ordinea umană, mai întîi !, apoi calul de călărie, apoi cîinele căruia îi revenea misia de pază a întregului grup viu. În consecință, Puck s-a supus soldatului de ordonanță și a admis să fie periată pe blană, pe labe, pe bot. A primit serviciul ca pe un lucru înțeles de la sine, cu un pic de ofensă pentru întîrziere — Puck era o cățelușă de lux.

Apoi iar la drum, cîteva ceasuri bune, în urma coloanei rusești, prin colbul fierbinte. Acum Puck alerga înainte, însoțea grupa de avangardă condusă de un sergent, și cățelușa treiera harnic între grupă și Arghir, ca să aducă vești. Vești însă nu erau de adus, trupa se scurgea lent prin marea de praf. Peste un timp însă Puck a lătrat — iar se opriseră. Arghir s-a enervat, a împuns cu pintenii, a dat fuga pînă hăt în față, l-a întrebat pe sergent :

— Ce naiba s-a mai întîmplat ?

— S-au oprit ca să bea apă.

Arghir a dat să înjure, dar s-a oprit la timp, s-a înfrînat. I-a stat în gît cuvîntul rău, auzindu-l în gînd, ca în iarnă, pe colonelul Prodan : „— Lasă-i, dragă, să bea apă".

Atunci, în iarnă, protestase. Acum s-a scărpinat în cap și i-a spus sergentului, repetînd cuvintele lui Prodan :

— Lasă-i, dragă, să bea apă.

„— Pe adversar, mai spunea același colonel, trebuie să-l lași să bea apă. Și vouă vi-e sete, și lor. Nu fiți normanzi !" Arghir nu voia să fie normand și i-a lăsat pe străini să bea apă. A ordonat din nou pe loc repaus.

„Foarte bine, și-a spus mai apoi, am timp să inspectez recruții, să-i văz cum se ocupă de cai în timpul repaosului." Recruții nu mai erau totuși recruți, fuseseră încorporați în primăvară, acum era vară, dar nu erau deprinși cu marșuri lungi. Arghir fusese imobilizat cîteva luni într-o vale, pe o poziție fixă, unde nu se făcuseră marșuri. „Ia să-i văz cum își țin caii în condiția de marș. Să văz dacă nu cumva au desfăcut pachetajul sau au slăbit chingile !" Arghir cu mîna lui le arătase soldaților cum se face pachetajul, cum se împăturesc efectele, cum se-nfășoară sul, cum se leagă lîngă șa, la spate. Un pachetaj rău făcut e o nenorocire.

avertiza el, căci se hrentuieşte, se pierd obiectele, se cauzează calului răni. Pentru ca regulamentul să le intre bine în cap, Arghir silise recruţii să înveţe pe de rost prevederile privind pachetajul, după aceeaşi cărţulie de întrebări şi răspunsuri, insistînd mai ales asupra deosebirii dintre obiectele tari şi obiectele moi

> Întrebare : *Cum se procedează cu obiectele tari aparţinînd pachetajului ?*
> Răspuns : *Obieetele tari se aleg, se dau la o parte şi se pun în raniţă.*
> Întrebare : *Şi obiectele moi ?*
> Răspuns : *Obiectele moi se pun în pachetaj.*

Urma şi o întrebare perfidă, repetată an de an, prin tradiţie :

— Dar sabia ?

— Sabia nu se pune în pachetaj, nici în raniţă. Sabia se ţine la şold.

Arghir era curios să vadă cum stau soldaţii cu pachetajul, dacă pachetajele se prezintă reglementar, după un marş atît de lung. Era dispus să fie aspru, să facă tărăboi, dar, din nenorocire, sau din fericire, pachetajele se prezentau normal. Un singur recrut slăbise chinga calului.

— De ce-ai slăbit chinga, prostule ? Şi aspru : S-a dat repaos scurt sau repaos lung ?

Se dăduse repáosul scurt şi soldatul surprins în greşeală era să intre în pămînt de ruşine şi necaz. Arghir i-a poruncit să strîngă chinga, a încălecat şi a trecut din nou în faţă.

— Ce fac, dragă, încă mai beaù apă ? ! a întrebat el, furios.

Coloana în retragere se desfăşurase de-a lungul albiei unui rîu, într-o mare dezordine. Era dezordinea popasului sub iadul căldurii. Căruţe regimentare, cai şi oameni intraseră de-a valma în apă. Acum trupa nu se mai vedea, se năruise de pe mal, se desfăcuse în bucăţi, iar acolo, în vale, se auzea doar forfota. Ţîşneau din cînd în cînd trîmbe de apă, se înălţau evantaie de stropi, se lăţise bălăceala,

Trupurile oamenilor, trupurile cailor nu mai puteau părăsi răcoarea, nu se mai puteau desprinde din ea, chiar de s-ar fi tras cu tunul. Trupa lui Arghir fremăta pe loc. Fremăta pe loc și sergentul din avangardă, reîntors lîngă comandant, fremăta și Puck.

— Domnule locotenent, a îndrăznit sergentul, n-ar fi bine să ne desfășurăm și noi mai la deal ?

— Unde la deal ? a tresărit Arghir, sleit și el de sete.

— În susul rîului. E apa mai rece...

— Exclus ! a decis Arghir, hotărît să rămînă pe loc. În timpuri normale, desigur ! ar mai fi vrut să spună el, escadronul se putea muta mai la deal, unde apa era mai rece și orice incident era exclus. Acum însă nu se putea părăsi poziția. În timpuri normale, desigur, trupele se puteau amesteca. Ce mare lucru ca oameni de arme diferite, de nații diferite, de grade diferite să bea aceeași apă sau să se scalde în același rîu ? Dar la vremi ca acestea, exclus. Dacă intervenea, Doamne ferește, cine știe ce surpriză ? Exclus. Totuși Puck a încălcat ordinul, a pornit la fugă spre albia rîului, dar mai la deal, după care s-a întors udă leoarcă, fluturîndu-și coada. Și-a reluat apoi poziția reglementară, la cîțiva pași de iapă. Cățelușa își făcuse dreptate, iapa nu.

Locotenentul a scos ceasornicul, era de mult timpul ca ceilalți să iasă din rîu și să plece. Cît timp ținea reglementar o adăpare, dar o baie, cît timp ? ! Ceilalți înțeleseseră în fine și ei că „ceilalți" sînt nerăbdători. Că așteaptă. Că nu mai pot răbda. Și ei au început în fine, dar anevoie, să iasă din rîu. Căruțele regimentare își scrîșneau acum roțile în bolovani, trupa se încolona dincolo, pe celălalt mal, întîrziații alergau ducînd cu ei ultimele căldări și bidoane cu apă.

— Încălecarea ! a ordonat Arghir, fără a mai adăuga : descălecarea la rîu. Se știa și fără ordin. Descălecarea nu putea să fie decît la rîu.

Dar rîul era sec, o băltoacă sleită. Cînd dispăruse, domnule, apa și cum ? ! Soldații și-au scos capelele, și-au făcut vînt, fluierînd a pagubă spre albia goală.

— Mă, fraților, a strigat unul, de-ar veni măcar o ploaie...

Arghir a ordonat totuşi descălecarea. Descălecaseră şi ceilalţi, nu departe. Se pregăteau să pună tabără. Stăteau pe loc. Iarăşi s-a fluierat a pagubă. Cît mai aveau să stea, pînă cînd ? Spre seară locotenentul a trimis ştafetă înapoi, la divizie, cu raport asupra situaţiunii. Un raport scurt : „Ruşii stau pe loc." Apoi încă o noapte de nelinişte, de zăpuşeală şi nervi.

În zori, ştafeta s-a întors aducînd locotenentului un ordin la fel de scurt : „Rămîneţi pe loc". Suplimentar, comandantul mai adăugase, spre dumirirea lui Arghir, dar oral, ca de la om la om :

„Se stă pe loc şi la Berlin".

III

La Berlin, un prim duş rece : prinţul Bismarck nu i-a primit pe trimişii români ; cei doi au trebuit să consimtă la o întîlnire protocolară cu contele Bülow, la Ministerul german de Externe.

Era de prisos ca termenii întîlnirii să mai fie raportaţi prinţului. Totul fusese scurt şi sec. Pe obrazul brun al contelui Bülow se citea deja refuzul lui Bismarck de a consimţi la un dram de înţelegere pentru „chestiunea română". În ceea ce-l privea, contele Bülow poza în grefier posac, primea şi înregistra documente, fără să arunce asupra-le măcar o privire. Memoriul celor doi, inclusiv scrisoarea introductivă către marele cancelar, a rămas pe blatul de marmură al mesei, acolo unde fusese depus, ca semn despărţitor între gazdă şi oaspeţi. S-ar fi cuvenit ca măcar această scrisoare să fie parcursă. Măcar penultimul alineat.

> *„Subsemnaţii, bazaţi pe spiritul de dreptate şi pe bunăvoinţa cu care Europa s-a arătat pururea către România, cutează a spera că Marile Puteri vor binevoi a-i asculta mai înainte de a delibera asupra intereselor româneşti."*

Subscrişii se aflau de faţă şi aşteptau ca deliberarea să înceapă. Contele Bülow şi-a permis să observe, lăsînd pe loc acele hîrtii, că Germania se află foarte departe de România şi de toate „chestiunile ei". Dar cînd se produ-

sese o atît de bruscă translaţie încît cele două părţi, legate una de cealaltă pînă atunci prin mii de fire, să se găsească acum la o asemenea distanţă ? Se afla Germania mai aproape de Rusia sau de Imperiul Otoman ? Răspunsul îl putea formula doar marele cancelar, iată de ce acele hîrtii ar fi trebuit înmînate direct destinatarului în cauză de către plenipotenţiarii români. Cei doi au insistat. Brătianu a cerut încă o dată să-l întîlnească pe prinţul Bismarck, contele Bülow a răspuns rece :

— Ca preşedinte al Congresului, în cazul cînd va fi ales ! prinţul Bismarck nu v-ar putea primi decît riscînd să prejudicieze perfecta distanţă pe care trebuie s-o menţină faţă de toate părţile interesate. Şi după o pauză : Excelenţa-Sa n-ar putea în nici un caz să împieteze asupra poziţiei sale de arbitru.

— Dar dorim să-l întîlnim tocmai în calitatea sa de arbitru ! a insistat Kogălniceanu.

— Sau în calitatea de cancelar al imperiului ! a adăugat Brătianu.

— Calitatea de şef suprem al imperiului o deţine în clipa de faţă kronprinţul ! a lămurit contele. După tragicul atentat, care ne-a cutremurat pe toţi, prinţul Friedrich a preluat frînele imperiului şi le va ţine, cu orice dificultăţi, pînă la data restabilirii kaiserului. Vă sfătuiesc să-l vizitaţi pe kronprinţ !

Desigur, cei doi intenţionau să-l viziteze şi pe kronprinţ. Urmau a-i remite o scrisoare afectuoasă din partea prinţului Carol. Semnificativ însă era că prinţul Bismarck nu se lăsa abordat nici în calitatea-i de virtual preşedinte al Congresului şi nici în calitatea de cancelar. Se retrăsese într-o poziţie abstractă, cu totul neconvenabilă „cauzei române“ şi profund dezamăgitoare pentru cei doi trimişi. Cu contele Bülow ar mai fi fost de discutat şi nişte chestiuni practice, legate de participarea germană la drumurile de fier româneşti. Premierul român avea chestiunea pe agendă, dar scopul vizitei fusese altul. Era probabil că Bülow ar fi fost dispus să prelungească audienţa, dacă partenerii ar fi vrut să abordeze problema drumurilor de fier. La nişte dosare, care atîrnau greu, s-ar fi opus nişte contradosare, dosarele germane. Brătianu a preferat să nu amestece lucrurile. La Berlin sosise şi Câmpineanu, în

fruntea unei delegații financiare române, care să negocieze cu băncile germane în afacerea drumurilor de fier. Fusese dorința prințului Carol ca această „chestiune nevralgică“ să fie soluționată cu urgență, paralel cu Congresul sau chiar mai iute : administrația drumurilor de fier trebuia să revină României, ca întregire la actul de la 9 mai din anul precedent. Cum ar fi urmat să se procedeze ? Partea română țintea răscumpărarea, partea germană făcea răscumpărarea ca și imposibilă, condiționînd-o prin plata prealabilă a datoriilor și a dobînzilor. „Dar plătiți-vă întîi datoriile !“ strigase același Bülow în primăvară către consulul român la Berlin. Somațiunea fusese prompt transmisă la București. Somațiunea implica și alte pretenții, acționarii germani erau dispuși să extindă afacerea din domeniul financiar în cel politic. Brătianu îl prevenise pe Câmpineanu și asupra acestui aspect : „Nu-i lăsa să încurce planurile. Finanțele-s finanțe, politica e altceva !“

Pauza se prelungea stînjenitor, ambele părți trebuiau să ia act de impas și să curme, într-un fel, starea pe loc. Domnul von Bülow a luat act în sfîrșit de documentul de pe masă, l-a atins cu mîna, l-a trecut fără a insista lui von Radowitz care era secretarul Congresului. Acesta a dispărut cu hîrtiile. Nu era îndoială că în cabinetul prințului Bismarck scena urma să se repete : cancelarul avea să ia act sau nu de document, von Radowitz sau altcineva ar fi intervenit oportun, și l-ar fi cruțat probabil pe cancelar de osteneala de a mai cerceta, dispărînd undeva cu hîrtiile.

— Și-atunci ce ne mai rămîne de făcut ? a întrebat Brătianu, de fapt s-a întrebat.

— Vă rămîn culisele, a răspuns simplu contele Bülow.

•

Fără ca Rășcanu să mai vrea să-l întîlnească, bătrînul Dissescu i-a ieșit din nou în drum, i-a ținut calea, dar de această dată nu ca să-l ațîțe, ci ca să-l prevină în aceeași chestiune : Garussi.

— Nu-l zădărî, fă-te că nu știi nimic. Afișează același dispreț, care ți-e caracteristic, și lasă-l pe mîna mea.

Dissescu părea acum posedat de afacerea Garussi pînă acolo încît nu mai voia s-o împartă cu nimeni, nici măcar cu Rășcanu, ca victimă. I-a spus-o :

— Ca victimă, vei face imprudențe, vei proceda grăbit și cu nervi. De asta nu-i niciodată bine să-ți pledezi singur cauza, angajează-ți întotdeauna un avocat, sau, dacă ești bolnav, nu încerca să te tratezi singur, chiar dacă ești medic. Afacerile personale se dau pe mîna unor profesioniști ! a mai avertizat.

— Dar sînt un profesionist !

— Aiurea. În asemenea chestii ești un ageamiu. N-ai instinctul oamenilor și nici al locului, parcă n-ai fi de pe-aici. Te vei purta cu Garussi ca un om slab.

— Sînt un om tare.

— Aș', ai scrupule.

— Mă voi corecta.

— Da de unde, nu poți. Ai repulsie față de reversul păcătos al lucrurilor. Dac-ai fi chirurg n-ai fi în stare să intri în bubă cu cuțitul. Ți-ar tremura mîna, ți-ai cîrmi nasul în lături. Și revenind la subiectul obsedant : Ei bine, și-n afacerea Garussi e ceva care pute.

Rășcanu a devenit atent, deși repulsia începuse deja să-l lucreze.

— Tocmai de asta, i-a declarat Dissescu, am luat eu în mînă povestea. Nu te alarma, nu-ți cer nimic. Dacă-mi iese, și trebuie să-mi iasă, nu-ți iau un singur leu onorariu. Numai că trebuie să nu mă încurci, să nu-mi dai peste mînă, să nu mă tragi de mînecă...

— Îți promit că nici nu apar la tribunal !

— Dar n-am nevoie de nici un tribunal, a strigat Dissescu în culmea înverșunării. Astea-s daraveri care n-au de ce ajunge la tribunale, care trebuie ucise în fașă, după datina locului.

Rășcanu deja s-a retras un pas înapoi.

— Îmi miroase urît.

— Ei și ?

— Nu pot răspunde unor orori anterioare cu o oroare ca asta de azi.

— Auzi colo ! a rîs bătrînul. Parc-ai vorbi de sfinți sau de îngeri. Stai să ți-l citez pe omul dumitale, ca să văd dacă-ți mai dă mîna să judeci așa : „Nu uitați că sîntem în Valahia. Aici întîi se bat falsurile, abia după aia adevărul cu falsul". Sînt chiar vorbele lui.

S-au așezat la o masă de cafenea. Rășcanu încerca să se apere de năvala de gînduri contrare, dezlănțuită și întreținută de bătrîn, care nu-l scăpa din mînă.

— Garussi ți-a spus vorbele astea, a reluat el, à propos de procesul coanei Leanța Grădișteanu și de noul pretendent la moștenire, care a apărut astă toamnă ca din senin.

— Chestiunea nu-i soluționată nici azi ! i-a reamintit Rășcanu.

— Dar ar putea fi soluționată, a replicat bătrînul, dacă dovedești că Avesalom Mînzu nu-i fiul Colonelului.

Rășcanu a respins soluția, fără a vrea să-l mai asculte :

— Nu pot consimți la ceva nelegal. Tocmai de asta am și amînat procesul Grădișteanu.

— Dar totul e confuz, cețos, nelegal, s-a avîntat bătrînul. În asemenea afaceri n-ai cum să apuci firul adevărat și să mergi înainte, drept la țintă.

— Și atunci cum procedezi ? a sărit Rășcanu. Cum procedezi în cazul acesta ? Apuci un fir fals ?

— De ce fals ? Și cu satisfacție : Iată, eu am acum proba că Garussi nu-i fiul lui Tudorache Rășcanu. Să se bată el cu acest fals, dacă e vorba de vreo unul. I-am și spus-o direct : Domnule, astea nu-s mîinile Rășcanilor. De nas, ce să mai vorbim. Și rîzînd : Trebuie să-ți mai spun că grecul a căzut pe gînduri. Și-a privit mai întîi mîinile. I-am zis : Nu le mai suci și învîrti. Astea nu-s mîinile Rășcanilor. Să nu crezi, dragă, i-am mai zis, că-l apăr pe bătrînul Tudorache, dar nu-i semeni. Nu te-arunci în nici un fel spre partea lui. Apoi l-am ispitit : Nu ți-ar conveni mai degrabă o ascendență franceză ? Tot prin kera Caliopi !... N-aș spune că nu i-au sticlit ochii. Garussi e omul gata să sară în orice barcă, numai să-i faci semn.

Pe Rășcanu îl cuprinsese sila. Nu atît față de Garussi, pe care îl știa, cît față de bătrîn. Disponibilitatea acestuia de a pleda orice cauză, de a scoate basma curată pe oricine, chiar dacă, în acest caz, pe Tudorache, i se părea

dementială. Se vedea și-n fervoarea cu care Dissescu povestea :

— Bine-nțeles, grecul a rezistat. Sînt fiul kerei Caliopi, mi-a zis, și-al lui Tudorache Rășcanu, care i-a fost amant. I-am zis : E greu de reconstituit, dragă, pomelnicul amanților ei. Nu fiindcă-s mulți — turci, greci, moscali, armeni, franțuzi, dar pentru că la răspîntia dintre veacuri a fost pe-aici o mare tăvăleală.

— Asta e drept, a convenit Rășcanu.

— Ai dovada, i-am mai zis eu, că Tudorache Rășcanu a trăit maritalmente cu kera Caliopi ? „Dovada sînt eu !" a strigat el. În acte, i-am zis, dumneata ești Zagudi. Ești adoptat de un oarecare Tache Zagudi, om de casă al Rășcanilor, care ți-a fost și naș, te-a botezat. „Ei și ?" Cum ei și ! i-am zis, dar în actul dumitale de botez scrie clar, la rubrica tatălui : „Fiu natural al domnului Henri Beyle".

— De unde-ai scos-o și pe asta ? ! a strigat Rășcanu, și el uimit.

— N-are importanță cum am ajuns la hîrtia cu pricina. Proba lui Garussi sînt acei cai Isabelle, pe care ți i-a sustras din scrin, plus niște bilete de amor schimbate între Tudorache și kera Caliopi. Proba mea e acest act. Domnul Garussi e fiul natural al domnului Henry Beyle. Am proba !

— Henri Beyle ? ! și surpriza l-a făcut pe Rășcanu să stea mult în derută, apoi să caute cu gîndul.

— E un obscur scriitor francez. Mie unuia nu-mi place. A intrat în literatură sub numele Stendhal. Îl agreezi ?

— Pe Stendhal ? ! Și în perplexitate : Dar ce să caute Stendhal la București ?

— Asta m-a întrebat și Garussi. Acest Henry Beyle de care vorbești dumneata, mi-a zis el, n-a pus piciorul pe-aici, prin Valahia. Imediat, eu am remarcat prompt : Văd că te-a obsedat chestiunea !

— Începe să mă preocupe și pe mine ! a spus Rășcanu, ațîțat.

— M-a preocupat, a zis Garussi, fiindcă nu-i real. Căci atunci dumneata ai putea să pretinzi, la fel de ușor, că mă trag din Papa de la Roma.

— Şi nu-i aşa ?

— Nu-i aşa, i-am spus, şi ţi-o spun şi dumitale, căci în capul Papei n-am acte. Or, în privinţa dumitale am acte, i-am zis, pornind de la certificatul de botez şi isprăvind cu mîinile. În sfîrşit, n-am mai putut să mă abţin şi i-am turnat-o : rasa asta de mîini nu se află pe aici, domnule, poate pe la Grenoble, de unde a venit tăticuţul dumitale. Faci prost că le etalezi. Cînd umbli prin casa Răşcanilor, eu ţi-aş recomanda să umbli cu mănuşi !

Răşcanu era amuţit de demonstraţie, şi-a luat un respiro, dar scurt :

— Şi el ?

— Garussi s-a domolit pe moment, deşi fierbea înfundat. A luat-o altfel : Ce spui dumneata, mi-a zis, ar fi de luat în seamă dac-ar fi ceva de capul acestui Henry Beyle. Căci ce altceva a lăsat decît un pseudonim literar şi nişte cărţi care cu greu se pot citi ?... Te aprob, i-am zis, domnul Stendhal nu scrie bine, nici mie nu-mi place. E uscat ca iasca şi n-are stil.

— Absurd.

— De ce absurd ? Garussi m-a aprobat. Grecul respira ceva mai liniştit, afirmaţiile mele îi oblojeau o spaimă. Totuşi nu l-am cruţat. Am să-ţi spun eu ceva, i-am zis, à propos de lipsa de stil : şi-n acest punct vă asemănaţi. „Eu cu el ? !" a strigat omuleţul, făcîndu-şi cruce.

— Are dreptate.

— Perfect, dă-i dreptate şi împarte-ţi averea cu el.

Clocotind de indignare, Răşcanu a sărit din scaun :

— Nu-nţelegi, domnule, că nu pot miza pe argumente false, pe fantezii, numai ca să mă debarasez de el ? Şi ca la bară : Cum să admit paternitatea acestui franţuz, cînd n-am proba că kera Caliopi ar fi fost în pat cu el ?

Bătrînul a rîs, apoi i-a spus cu tonul cel mai sigur, tonul revelaţiei :

— Domnule, Garussi are mîini plebeene. Apoi sec, plat, terestru : În privinţa patului ? Dar patul există, dragă, e pacea de la Bucureşti, acest tractir odios în care misiţii lui Napoleon au fost prezenţi, alături de ruşi şi de turci. Pe cine să mai introduc în acest pat ? Deocamdată mă opresc la Stendhal. Şi mustrător : Ţi-am spus c-a fost p-aici o tăvăleală mare !...

Acasă, Rășcanu s-a retras la el, în birou, cu gîndul de a nu ceda ispitei. Nu trebuia să consimtă la această trîntă prin întuneric cu Garussi, spre care îl atrăgea Dissescu, chiar dacă rezultatul final i-ar fi surîs. I se părea nedemn să mînuiască acte nesigure, colportări provenind din tradiția orală, cancanuri. Ce să caute Henry Beyle la București ? În ce măsură l-ar fi slujit acest nume sau altul în descotorosirea de Garussi ? Ar fi fost util poate să deschidă vreo carte a lui Stendhal, cel mai bine jurnalul, să se convingă singur dacă ipoteza Dissescu are vreun dram de plauzibilitate. A găsit într-un raft romanele, citite mai de mult. A găsit și *Jurnalul*, neparcurs, nu-l interesase Stendhal în chip deosebit, pînă atunci. A deschis totuși *Jurnalul*. Infirmarea presupunerii lui Dissescu venea chiar din prima pagină :

„Ceci n'est qu'un journal destiné a m'observer moi-même". [1] Și-n paranteză : „Par prudence, ne sachant où mettre mes papiers, rien de politique, tous les noms changés" [2].

Deci nici kera Caliopi, nici voiajul în Valahia ! Nici un fel de note care să-i atesteze prezența la București, în blestematul an 1812. Rășcanu a vrut să închidă definitiv chestiunea, dar la puțin timp în casă a dat buzna Dissescu, fără să se mai anunțe :

— Garussi fierbe ! l-a vestit el. A trecut mai adineaori pe la mine. Individul cercetează *Jurnalul* și i se pare a fi găsit niște infirmări chiar din primele fraze.

— Ca și mine ! a spus Rășcanu, apoi a deschis cartea și a citit cu glas tare : „Ceci n'est qu'un journal destiné à m'observer moi-même." Nu rezultă de nicăieri c-ar fi fost omul unor misii secrete.

— Și paranteza ? Citește mai departe : „Par prudence... rien de politique, tous les noms changés". Tocmai cu asta

---

[1] „Acesta nu-i decît un jurnal destinat spre a mă observa eu însumi."

[2] „Din prevedere, neștiind unde să-mi pun hîrtiile, nimic despre politică, toate numele schimbate."

l-am încurcat pe Garussi, dar l-am încurcat și mai departe.

— Cu ce ?

— Păi cu ce scrie amănunțit în *Jurnal* și mai ales în ce nu scrie, evită să scrie. Poftim : între anii 1805-1806, Henry Beyle se afla la Marsilia, după ce se vînturase prin Italia, doi ani încheiați. Între 1807-1808 se afla în Germania, la Brunswick, la Ulm, la Ems, la Viena. Între 1810-1811, bîntuia iarăși teatrele și cafenelele Parisului. În 1812 pornește spre Rusia...

— Ei și ?

— Și nu bagi seama că pe acest drum, spre Rusia, jurnalul lui Stendhal se rupe ?

— Și ce dacă se rupe ?

— Așa mi-a obiectat și Garussi, iar asta mă scoate din minți ! Păi taman acolo, în ruptură, între aprilie și august, intervine abaterea lui prin Valahia.

— Da, a recunoscut și Rășcanu, aici intervine un gol. Să vedem cu ce-l umpli !

— Păi îl umplu cu acte de arhivă, protocoalele secrete dintre ruși și turci, în care se atestă și-un trimis secret al lui Napoleon. Și-l mai umplu, ca să știi, și cu tradiția orală de la Hanul lui Manuc.

— Simple colportări, bănuiesc.

— Și ce dacă ? Și împrăștiindu-și avuția : Se spune, astfel, că Henry Beyle n-ar fi stat la han, unde s-ar fi subscris pacea, el ar fi locuit pe cîte se știe la cafeneaua lui Iani în odăița din fund. De-acolo, prin acoliții din București, și-ar fi tras sforile. El era omul contelui Pierre Daru, intendentul șef al armatei Corsicanului, care-l trimisese chipurile la București ca să cumpere sare.

— Sare ?!

— Nu un drob, cum îți imaginezi, ci cîteva mii de care cu coviltir, căci Napoleon pusese în marș spre Rusia un milion de oameni. Afacerea cu sare era perdeaua, o pusese la cale tot Manuc, și tot prin el, kera Caliopi a trecut de la Tudorache la franțuz, ca să-l spovedească, să afle strategiile Corsicanului. Prin iulie, idila s-a isprăvit, ofițerul lui Napoleon a plecat spre Rusia și a izbutit să ajungă din urmă armatele, taman cînd Moscova ardea.

Incendiul Moscovei îl ştii din *Jurnal*. Incendiul de la Bucureşti îl afli acu de la mine. Tudorache Răşcanu s-a răzbunat şi el cum a putut. Cînd s-a născut copilul, bastardul adică, nimic mai simplu decît să-l pună în cîrca spionului : „fiu natural al domnului Henry Beyle".

— Oribil ! a şoptit Răşcanu.

— De ce oribil ? Oribil a fost întreg acel an, 1812, de care uite că nici azi nu scăpăm, prin urmări. Şi dumneata, şi Garussi, amîndoi adică, trageţi încă la căruţa anului 1812. Şi cu un ton de ameninţare : Vreau însă ca nici domnul Henry Beyle să nu iasă basma curată. Ar scăpa prea uşor. Cît trăiesc, fac tot ce pot să-i întregesc jurnalul. De ce-ar face-o doar ruşii sau turcii ? Deocamdată am promisiunea unor desene de-ale lui, sustrase din odăiţa lui Iani, aflătoare încă la Bucureşti. N-a apucat să le rupă. Acestui domn îi plăcea să schiţeze ochi şi buze de femei. Ce zici ?

Răşcanu refuza să mai asculte.

— Garussi se teme să nu descopăr cumva ochii sau poate buzele kerei Caliopi printre hîrtiile uitate pe-aci. Ce zici ?

Răşcanu l-a condus pe bătrîn pînă la peron, nu voia să-l mai asculte. Voia să scape şi de Garussi, şi de Tudorache, şi de kera Caliopi, şi de Dissescu, de tot acest trecut oribil în care era cît p-aci să se înece. I-a şi spus :

— Nu consimt să mă înec în trecut. Mi-a ajuns pînă-n gît această poveste. Nu accept să mai cad înapoi în aceste culise.

— Dar toată istoria e o cădere în culise. Dezmeticeşte-te. Ne salvăm în prezent prin culise.

— Aiurea ! şi i-a închis bătrînului uşa.

Oricît i-ar fi fost de greu, Răşcanu trebuia să se întoarcă la prezent, la singurul moştenitor disponibil, al numelui şi al averii : Theo.

*

Brătianu îşi cumpănea atent atuurile : nu totul era pierdut, nu totul trebuia să fie pierdut în confruntarea de culise. Mai sceptic, conu Mihalache trăia jignirea de a nu

fi fost acceptat la masa verde, pe locul care i se cuvenea. El se vedea dintru început acolo, reprezentînd partida victoriei, chiar dacă la dreapta s-ar fi aflat marele kneaz Gorceakov, cu care avea un litigiu, chiar dacă de cealaltă parte, în partida înfrîngerii, se afla reprezentantul Porții, un oarecare Karatheodory-Pașa, cu care nu mai avea nici un litigiu. Jignirea îl lucra lăuntric, dîndu-i un aer de ofensă și o taciturnie cu care Brătianu nu se împăca.

— În politică, i-a spus premierul, lucrurile nu sînt așa cum ai vrea dumneata să fie, ci așa cum sînt ele. Asta-i situația.

— Și dumneata te poți împăca cu situația aceasta ?

— Cine-a spus că mă împac ? Eu constat și lucrez în consecință.

În situația dată, Brătianu nu putea să nu revină la realități. Veleitarii fuseseră scoși din scenă și împinși în culise ; pe scenă, mai rămîneau cei tari și mari : teribilul *Drei Kaiserbund*, alianța celor trei împărați — al Rusiei, al Austro-Ungariei și al Germaniei, care se vădea fermă, ieșise la lumină. Cu o nădejde totuși : atitudinea kronprințului Friedrich, care preluase frînele Germaniei. Bismarck ținea în mîini Congresul, dar Fritz ținea în mîini coroana, fie și provizoriu. Era primul și poate cel mai important atu.

— Cînd avem întîlnirea cu kronprințul ? a întrebat premierul.

— Încă nu ne-a fixat ziua și ora.

Mai era prezentă și Anglia. Ajuns la Berlin, Brătianu a constatat cu plăcere că locuia la același hotel cu Disraëli, alias lord Beaconsfield, marele artist al combinațiilor victorioase, cel de al doilea în secol după William Pitt. Cei doi oameni politici avèau multe să-și spună. În primăvară, guvernul britanic profitase de încordarea militară ruso-română din Carpați, ca să forțeze la Strîmtori. La rîndu-i Brătianu profitase de încordarea de la Strîmtori, ca să-l țină la respect pe fostul aliat pînă în preziua Congresului, punîndu-se tacit la unison cu Londra — strîngeți Dvs. la Strîmtori, că strîng și eu la Carpați, sau, nu destindeți fără a mă preveni ! Normal, cele două părți — care știau ce fac — ar fi trebuit acum să-și strîngă bărbătește mîna, deși Brătianu nu aștepta o recompensă, solicita doar un

pic de sprijin în chestiunea lui. Şi poate ar fi avut asigurat acest pic, dacă la cîrma politicii britanice ar fi rămas lord Derby. Dar lord Derby se retrăsese de la timonă prin martie, fiind înlocuit cu lord Beaconsfield, care destinsese la Strîmtori fără a-l mai preveni pe premierul român. Acum, la hotel, recentul lord evita să-l vadă pe premierul român. De ce, se întreba Brătianu, cînd şi Dissi, adică succesorul, ar fi trebuit să fie un gentleman ! Politica britanică era în fond aceeaşi, un gentleman îl înlocuise pe alt gentleman. Dar raţionamentul l-a enervat pe ministrul de externe, mai sceptic între timp. „— Cum de ce ? Politica e aceeaşi, dar şi alta. Englezii sînt nişte pragmatici. Tocmai dumneata faci caz de instituţia gentlemanilor ?!" „— Da, eu. Ce ţi se pare surprinzător ! Există, ar trebui să existe, în orice act politic, un dram de loialitate faţă de parteneri indirecţi ! !" „— Fie, dar ţi-ai făcut interesele cu mine. E drept şi eu cu tine. Acum te faci că nu mă vezi ? Nu eşti un gentleman !" Mica lecţie l-a binedispus pe conu Mihalache, tocmai fiindcă venea de la Brătianu, un om care juca pe interes şi pe clipă. Amîndoi participaseră la joc, cu tot riscul, iar acum însă, la unison, nu consimţeau să accepte scoaterea la margine.

Sosise între timp la Berlin şi marele kneaz Gorceakov, care locuia la reşedinţa ambasadorului Rusiei, prinţul d'Oubril. Pe Gorceakov, Brătianu nu voia să-l vadă, şi împrejurarea l-a ferit de acest posibil accident. Voia în schimb să-i întîlnească, încă din preliminarii, pe virtualii componenţi ai Alianţei latine, în care liberalii români investiseră atîtea nădejdi : pe Waddington, trimisul Franţei, pe contele Corti, reprezentantul Italiei, singurii care puteau susţine fără a şovăi cauza micii surori latine de la Dunărea de Jos. Franţa n-avea interese egoiste la Congres, a judecat cu bun temei premierul, în spatele lui Waddington se afla simpaticul Gambetta, misionarul idealurilor nobile ; în spatele lui Corti se afla Italia, care ura Germania, detesta Austro-Ungaria, nu vedea cu ochi buni Rusia. Mai era, oricum ar fi fost el, chiar şi Karatheodory-Paşa. Pierzînd tot, turcii puteau să fie obiectivi, măcar o dată în istorie.

Peste toate, în mintea lui Brătianu se insinuase ideea că Dumnezeu e logic. Ar fi vrut să împărtăşească această

constatare şi conului Mihalache, dar ministrul de externe i-ar fi răspuns sigur cu acel blestemat proverb românesc : „Pînă la Dumnezeu te mănîncă sfinţii". Adevărat, nici vorbă, dar aceşti sfinţi — credea premierul — erau şi ei oameni. Chiar şi Disraëli nu putea să-l evite la nesfîrşit. „Ce Dumnezeu, e totuşi un gentleman, oricît de recent." La fel şi ceilalţi — cît puteau fi de neînţelegători, de impermeabili, de bornaţi în cîmpul propriilor interese ? Politica, spusese adesea Brătianu, este cîmpul tranzacţiilor. Acesta nu-i cîmpul absolutului, domnilor, declarase premierul în parlament, acel cîmp aparţine lui Dumnezeu. Or, noi trăim în relativ, cu Cel de Sus ne întîlnim rar, cînd n-avem încotro. „— În acest caz, replicase cineva, ne întîlnim rar şi cu logica !" „— Nu zic ba, a răspuns Brătianu, oameni fiind, mai greşim. Chiar şi atunci cînd îşi urmăreşte ţinta, omul nu merge drept ca glontele. Mai coteşte şi el." Era acum de văzut cum cotesc ceilalţi, cum va coti Brătianu. Era mai ales de observat unde sînt coturile şi cotiturile noii situaţii. În această stare de spirit. fără a se lăsa îmbătat de iluzii, Brătianu n-a mai ezitat şi a telegrafiat prinţului :

„Sfatul meu este să vă instalaţi la Sinaia pe durata lucrărilor Congresului. Aveţi trebuinţă de repaos."

*

Starea de vacanţă a prinţului, pe care şi-o acorda, a ţinut tot timpul pregătirilor pentru drum. Era fără însemnătate dacă vacanţa se petrecea la Krauchenwies sau la Sinaia, cu atît mai bine la Sinaia, unde liniştea era aproape geologică. Reintra acum în munţi fără griji. Evenimentele aveau un curs ca şi asigurat, de care nu mai trebuia să se ocupe. Alteţa-Sa a trăit chiar plăcerea de a şti că liniile telegrafice care trec prin Sinaia se aflau cu mult mai jos decît mînăstirea unde era de obicei găzduit, că celelalte veşti importante îi parveneau prin curieri care călătoreau pînă la Cîmpina cu trenul, iar de acolo înainte

călare. Nici faptul că nu trăgea „la casa lui“ — construcția castelului fusese abandonată pe durata războiului — nu-l mai deranja. Urma să-și acorde un scurt repaos montan, fără confort, în prelungirea vieții de campanie, dar altfel, absolvit de niște preocupări grave, tămăduit de niște alarme. Desigur, de-a lungul drumului ar fi observat și mișcarea trupelor rusești, și mișcarea trupelor române, dar trupele țării erau calme, aveau starea de spirit a prințului. În acest moment de destindere și calm, l-a surprins o întrebare a prințesei :

— Alteța-Voastră nu are emoție pentru acest drum ?

— De ce să am emoție ? a replicat el surprins.

— Pentru întîlnirea cu ei. Cu banda !...

— Care bandă ?!

— Cum, nu știți ? ! Și sufocată : Banda lui Zarafu.

El a rîs și a liniștit-o. În munți fiind, prințul aflase de banda lui Zarafu și de măsurile ce se luaseră pentru prinderea tîlharilor. După război se înmulțiseră răufăcătorii, fapt normal la vremi de răspîntie. Dar legat de aceasta, prințesa trăia un adevărat frison romantic la gîndul unei întîlniri cu hoții, fie la dus, fie la întors, oricum pe drum, în munți. Doamna Elisabeta visa o asemenea întîlnire ; era imperios necesară și o ultimă surpriză pe care evenimentele o mai puteau oferi acestui suflet de copil, într-un timp aproape expirat.

— Chiar nu vă temeți că vom fi atacați pe drum ? a insistat ea.

— De ce să mă tem ?

Liniștea bărbatului i-a provocat sensibilei ființe o ușoară dezamăgire. Ar fi dorit ca și lui să-i fie teamă, să participe la emoție. Încă din copilărie prințesa cultiva excepționalul. Cînd nu-l întîlnea, cum se întîmplase înainte de război, doamna se lansa în lecturi care-i stimulau imaginația, provocîndu-i fie oroarea, fie mila. Încă din primul an al sosirii în țară prințesa descoperise resursele literare locale pentru saturarea acestui apetit, iar o baladă a domnului Vasile Alecsandri cu titlul „Grui Sînger“ îi provocase pe atunci frenezia. I-a și recitat-o augustului soț, ca prim exercițiu de limba română :

„Cine-a aflat în lume de Codrul-fără-viață
Și n-a simțit în suflet un crunt fior de gheață ?"

Prințul reținuse pe loc versurile, care-i reaminteau poemele lui Tieck, prin feeria gheței și prin asprimea imaginii montane :

„În cea pădure veche, grozavă, infernală,
Cărarea-i încîlcită și umbra e mortală."

Prințesa recita euforic, aspirînd versurile, noile cuvinte pe care le rostea surprinzător de bine, mai bine ca el, deși prințul n-a mai prizat și restul poemei, care se rostogolea dezordonat și gongoric :

„Și arbori, stînci, prăpăstii și oricare făptură
Iau forme uriașe prin negura cea sură,
Aspecte fioroase de pajuri, de balauri,
De smei culcați pe dîmburi,
de șerpi ascunși în gauri"...

Aici, chiar în acest punct, a intervenit un litigiu : prințul a propus o rectificare a ultimei rime — nu „gauri" ci „găuri" !, tînăra doamnă a obiectat că „găuri" nu rima cu „balauri" și atunci tot ea a propus să se modifice „balauri" prin „balăuri", dar prințul a pretins că „balăuri" nu exista auditiv în limba română. „— Dar gauri există ?" „— Nici gauri !" „— Și atunci ?" Chestiunea avea să rămînă fără soluție. Vina era a bardului care, în acest caz, procedase cu o iresponsabilitate suverană.

După o pauză, prințesa a insistat în a-l contrazice pe prinț, aducînd un alt exemplu, pe care era cît p-aci să-l cînte :

„Am un leau
Și vreau să-l beu."

— În acest caz, a replicat ea, cum spune Alteța-Voastră, ca să iasă rima :

Am un leu
Și vreau să-l beau ?

Prinţul a fost cu totul intrigat, nu atît de imposibilitatea rimei, cît de suspectele cunoştinţe lexicale ale doamnei. El se îngrijise ca prinţesa să înveţe limba română cu cei mai autorizaţi profesori, o medita în mod special domnul August Treboniu Laurian !, o corija şi pastorul Neumeister, şi atunci pe ce cale pătrunsese în mintea doamnei acel cîntec de mahala ?! De la cine-l învăţase, ce societate frecventa ? Cum descoperise acel mediu într-un timp atît de scurt ? Micul litigiu a introdus între cei doi o răceală, o suspiciune, pe care doamna a dilatat-o inocent printr-un alt exemplu folcloric :

„La cîrciumă, la Şosea,
Bea naşul cu fină-sa...“

Ceea ce, după o expresie populară autohtonă, a pus capac. În discuţia de acum era însă vorba nu de o chestiune de rimă — „gauri/balauri“, „beau/leau“, de fantezie adică, ci de realitate. În munţi acţiona — prinţul era dator s-o ştie ! — banda lui Zarafu, un tip mai sîngeros decît Grui Sînger. Prinţesa asocia oroarea faţă de isprăvile acestui tîlhar cu mila, fiindcă, dacă întîlnirea cu banda ar fi avut loc, prinţul ar fi fost nevoit s-o apere pe doamnă, să-i prindă şi să-i reprime pe bandiţi, trimiţîndu-i la ocnă sau spînzurîndu-i. Deşi în România era abolită pedeapsa cu moartea !

— V-aş ruga totuşi să-i cruţaţi ! a cerut ea. N-aş dori să se petreacă vreo scenă crudă.

— Pe cine să cruţăm ?

— Pe cei din banda lui Zarafu.

Prinţul a calmat-o mut, dar în pasiunea pe care doamna a pus-o în trăirea subiectului extravagant Alteţa-Sa a desprins şi unda unui reproş. I se reproşa poate lipsa de ocrotire masculină — apărarea unei doamne nu putea fi lăsată în grija personalului, fie chiar militar, aceasta revenea de obicei bărbatului, şefului casei, constituind preocuparea lui fundamentală, rostul lui pe lume. Ca şi, pe alt plan, apărarea unei societăţi care cădea, de asemeni, în sarcina principiului ordonator. Prinţului îi reveneau atribuirea demnităţilor şi indemnităţilor, promovarea ordinei şi reprimarea dezordinei. Altfel ce rost avea pu-

terea ? Sau puterea, după marile evenimente, intra în vacanță ?

Dar subiectul extravagant l-a captivat și pe prinț. Țara peste care Alteța-Sa domnea producea nu numai grîne, vite, fructe, vinuri, lemn de foc, petroleu, dar și povești cu briganzi, numiți local haiduci, sumedenie de haiduci care compuneau cu numele lor o genealogie paralelă cu cea a voievozilor. Și haiducii fiind pierduți în mitologie, ca și voievozii, confundîndu-se cu nebulosul mitologic al țării. Printre ei străluceau astfel Toma Alimoș, „boier din țara de jos", apoi Novăceștii, de asemeni boieri, apoi Grozea, Corbea sau în Ardeal Pintea. Mai aproape de timpurile moderne, pe vremea lui Tudor Vladimirescu haiducise tot un boier, Iancu Jianu, despre care scrisese și domnul Ion Ghica. Faima acelui haiduc trecuse în popor ; în ajun de an nou, flăcăii din aproape toate satele românești se travesteau în jieni și-i jucau isprăvile pe la casele oamenilor. Pe vremea lui Cuza, acționase Tunsu. Haiducul avea, zice-se, o îndrăzneală corsicană, el fusese numit cu porecla pe care soldații francezi fanatizați i-o dăduseră lui Bonaparte : Tunsu. Poveștile cu haiduci, traduse de pastorul Neumeister, iar mai tîrziu de doamna Mite Kremnitz, o încîntau pe prințesa Elisabeta, care la rîndu-i se apucase să compună povești cu haiduci. Acești bărbați o fermecau mai întîi prin rangul lor social — toți erau niște nobili, care, în viziunea ei, vorbeau franțuzește și nemțește (mai rar turcește !) și purtau nume de arbori — Paltin, Brad, Stejar, Frasin ș.a.m.d. Toți, ca revoltați ce erau, se avîntaseră să facă dreptate, s-o dăruiască de-acolo de sus celor umili, aflați jos, săracilor și neajutoraților, pentru care doamna nutrea o adîncă milă. Ca și față de haiduci, de sacrificiul lor neînțeles, pentru că toți, dar absolut toți, sfîrșiseră tragic. În această stare de exaltare, doamna însăși închipuise o poveste de inspirație folclorică — „pe un motiv românesc" — în care un haiduc, din nou un Paltin, pentru a face dreptate unui orfan, urcase pînă la Vîrful cu Dor. Un foarte apreciat pictor, domnul G.D. Mirea, ar fi urmat să realizeze un important tablou pe aceeași temă. Un poet, domnul

Eminescu, ar fi urmat să traducă basmul prințesei din nemțește în românește.

Dar haiducii ca personaje sociale interveniseră și-n timpul domniei prințului, amestecîndu-se uneori în destinul oamenilor curții, chiar în al celor mai apropiați. Astfel fusese haiducul Soare, un nume bine cunoscut, chiar dacă nu prin balade. Despre acest temerar, care haiducise prin Teleorman, îi vorbise cîndva căpitanul Grădișteanu, el însuși — în calitate de șef de poteră — fiind amestecat într-o aventură romantică legată de urmărirea hoțului prin păduri. Ceea ce Grădișteanu nu-i spusese, prințul aflase însă mai tîrziu, ținea de un adevărat roman. Ca să prindă hoțul, tînărul ofițer Grădișteanu i-a luat mai întîi urma și i-a identificat gazdele. Locotenentul — căci pe atunci Grădișteanu era locotenent — s-a instalat pînă la urmă la o ibovnică a hoțului, de asemeni faimoasă prin izbitoarea-i frumusețe, poreclită ca atari : Mîndra lui Soare. Locotenentul a așteptat apoi hoțul, o zi, două, nouă, rămînînd cu ibovnica lui Soare și fiind practic prizonierul Mîndrei. Ca să-și salveze bărbatul, coana Leanța Grădișteanu ar fi intervenit la vodă. S-a pus apoi ea însăși în fruntea unei alte potere, formată dintr-o companie de lăncieri și a înconjurat gospodăria rivalei. Ca să-și salveze ibovnica, Soare s-ar fi aliat cu alte bande de hoți punînd la rîndu-i asediu casei cu bucluc și dublînd cordonul de lăncieri. Ce-a ieșit ? Din legătura cu Mîndra lui Soare ar fi rezultat singura odraslă a ofițerului, un copil ilegitim, poreclit Mînzu, oficial Avesalam Mînzu, înscris de curînd printre pretendenții la averea Grădiștencei.

Acum prințul se întreba : ce-i rezervase timpul în materie de haiduci, ce surpriză a soartei ? După cîte se vedea, prințesa își punea mari nădejdi, dorea o aventură excepțională, visa ca el — Alteța-Sa ! — să se confrunte direct cu marele tîlhar. Și mai voia, nici vorbă, ca aventura să se termine cu bine. Pentru ca, de Crăciun, isprava să poată fi istorisită cu lux de amănunte la Krauchenwiess, fără a da emoții ascultătorilor decît strict pe durata povestirii. Pentru un început de vacanță era bine.

Rășcanu nu trebuia să se lase tîrît într-o luptă de culise, totuna cu o răfuială de gang. El nu trebuia să-l accepte ca oponent pe Garussi, fie și din silă, trebuia să-l ignore, să și-l scoată din cap. Salvarea numelui și a averii nu putea veni pe această cale. Dar pe care ?

Îl avea acum în minte pe ginere, pe Toma, de care ar fi trebuit să se lege sufletește. Mai gravă însă decît iminența pierderii fetei era senzația de răceală pe care o simțea față de acest străin. În primăvară, la întoarcerea acasă, după ce-o condusese pe Hélène pînă la frontieră, s-a trezit într-un imobil pustiu, față în față cu un străin : Toma. Tînărul soț s-a purtat cuviincios, discret, chiar cu un fel de panică în fața șefului casei. Nu știa cum să i se adreseze, evita și formula „tată" și formula „domnule", Rășcanu ezita între „dumneata" și „tu", tante Clotilde îi spunea pe nume, personalul domestic observa reticent duelul chinuitor dintre cei doi bărbați.

Prin plecarea lui Hélène, Rășcanu obținuse în casă un străin cu care nu avea ce face. Nu-i era copil, fie și prin alianță — ca ginere, nu-i era nepot — ca Theo, nu-i era slugă — ca Garussi, nu-i era prieten. Diferența de vîrstă era prea mare ca să se instituie între cei doi o consonanță de idei sau preferințe. Toma rămînea inert și opac între el și Hélène, ca un zid intervenit între două ființe ce se iubeau. Ce-i putea totuși reproșa ? Poate nefericita funcție de accident pe care i-o rezervase soarta. Atunci cine avea vreo vină ?

O clipă, avocatul s-a întors cu gîndul la Theo. L-a revăzut la vîrsta la care nepotul fusese adus în casă, la nici trei ani. Băiețașul era antipatic și prost crescut, victimă a mediului din care provenise. Cei doi copii, fiica și nepotul, se dezvoltaseră divergent, deși bucurîndu-se de aceeași afecțiune — nu și a unchiului, care a făcut totdeauna o distincție între Hélène și Theo. Hélène creștea spontan, ca o moștenitoare legitimă a virtuților familiei, Theo ca un recalcitrant, un uzurpator. După un timp, suferința lui Rășcanu a fost cea de a ști că nu Hélène va duce mai departe numele familiei, ci Theo. Hélène

era pierdută pentru neam, prin căsătorie, or Theo, prin progeniturile lui de după căsătorie ar fi urmat să perpetueze numele Rășcanilor la infinit, asociind niște defecte insuportabile. Apoi ruptura, ambele rupturi : Theo refuzase ostentativ să mai facă parte din familie, Hélène — prin căsătorie — ieșea din onom tica neamului, iar acum ieșea — ieșise — și din viață. Nu fusese oare nedrept cu Theo ?

Lui Theo îi refuzase tot, în primul rînd afecțiunea, Rășcanu o recunoștea cu stînjenire. Nu era oare îndreptățită reacția nepotului față cu o autoritate pe care, în absența sentimentului, tînărul o respingea ? Cine îl provocase pe tînăr dacă nu el ? Bine, putea răspunde Theo, nu m-ați dorit, dar odată ce-am apărut, odată ce exist printr-o fatalitate, recunoaște-ți-mi fatalitatea și purtați-vă în consecință : dați-mi afecțiunea sau lăsați-mă să mă descurc cum pot, s-o caut aiurea. Nu era oare aceeași și problema „claselor ilegitime", a claselor din flori ? Acestea apăruseră ca din senin, apoi se impuseseră, ca o fatalitate. Raportul între stăpîni și slugi, între boieri și țărani se mai putea menține, acum, după război, la simplul și grosolanul raport de reciproce îndatoriri ? Datoria rezultă dintr-o constrîngere, și-a spus Rășcanu, e un imperativ *ab extra*, afecțiunea interiorizează constrîngerea, o face suportabilă, o încălzește, o umanizează. Prin datorie, Rășcanu îi dăduse lui Theo tot, nici o discriminare față de Hélène !, retrăgîndu-i de fapt totul, în lipsa afecțiunii.

Dar cum să-i dea afecțiune acestui copil bizar, care s-a înfățișat din prima clipă ca un cumul de cusururi ? Cum să dai iubire unei ființe care nu reclamă iubirea, prin întreg felul ei de a fi ? Rășcanu nu-l iubea pe Theo, fiindcă tînărul nu inspira iubirea. Căci ce altceva era iubirea decît acordul spontan între două ființe, ambele purtătoare de dragoste ? Era cazul ? Iar dacă nu, atunci ar fi trebuit ca dragostea să decurgă în chip nefiresc, dintr-un imperativ, eventual reciproc acceptat : hai să ne constrîngem la reciprocă iubire, să isprăvim prin a ieși din regimul rece al datoriei, o datorie care ucide orice umbră de sentiment. Era mai francă datoria, loială, chiar dacă insuportabilă. Probă reacția de răzvrătire, ura. Ar fi reacționat altfel Rășcanu, acceptînd la caz de nepu-

tință asistența lui Theo, emanînd din simplă datorie ? O, ar fi respins-o ca nedemnă de el, umilitoare la absolut, simplă milă.

Rășcanu a căutat într-un album o fotografie a lui Theo, a găsit una, o poză care nu spunea nimic, înfățișa un sugar nici urît și nici frumos, un copil. Țîncul acela nesemnificativ, absolut oarecare, nu îndreptățea nici apropierea tandră și nici respingerea, decît doar în măsura în care reprezenta ideea de copil. Da, copiii merită să fie iubiți, indiferent cum sînt, indiferent cui aparțin. Copilul aparținea totuși familiei, deci trebuia iubit. Trebuia iubit mai ales în măsura în care confirma niște așteptări. Căci dragostea este totuși o așteptare confirmată, iubirea răspunde iubirii. Ceea ce nu s-a petrecut. A urmat respingerea, iar acum Rășcanu se întreba : era oare fatal ca oamenii să se respingă unii pe alții în interiorul aceleiași familii, sau, în alt plan, clasele în interiorul aceleiași societăți? Era normal ca oamenii să coexiste prin simplă datorie ? Cui rezervau iubirea : hazardului sau unui pur impuls egoist ? Pe Theo, avocatul ar fi trebuit totuși să-l iubească fie și dintr-un pur impuls egoist. Acest copil, oricum era, aparținea familiei. Ar fi repudiat el oare, în cazul unei nașteri nefericite și-n cazul în care el, Rășcanu, ar mai fi trăit, un copil al lui Hélène, avînd aceleași cusururi ca Theo ? L-ar fi iubit, desigur, cu toată suferința.

Dar poate că Theo merita iubit, indiferent cum era. Cîteva trăsături, din portretul lui generic, erau convenabile : o anume demnitate, împinsă pînă la recalcitranță — dar defel vulgară, chiar nobilă !, o anume înverșunare — semn al apetitului pentru ținte mari, de unde inflexibilitatea !, o anume disponibilitate pentru risc — indiciu al bărbăției, dar și al generozității, căci în fond numai cei generoși trec ușor peste propria persoană. Theo ar fi trebuit să semene cu mama lui, o servitoare, dar, curios, copilul semăna leit cu taică-său, cu Theofil, și se vădea a fi un Rășcan. Atunci de ce Rășcanu să-l repudieze ? De ce să-l împingă într-o poziție nedemnă față de situația familiei, a neamului, o poziție în care tînărul se refugiase din spirit de replică ! Tînărul îi dăduse replica meritată : dacă voi nu mă vreți, nici eu nu vă vreau.

Ar fi trebuit totuşi, venise momentul, ca Răşcanu să-l recupereze, fie şi din datorie. Nu ca nepot, ca fiu. Măcar din datoria de a-i trece partea de avere, care-i revenea. Din datorie, dar şi din responsabilitate. Răşcanu nu putea răspunde la o iresponsabilitate juvenilă cu o iresponsabilitate echivalentă, care ar fi părut cinică în cazul său. Cum adică, i s-ar fi putut spune, dumneata pedepseşti atît de drastic un capriciu juvenil ? Domnul Răşcanu, s-ar mai fi spus, face caz de independenţa în atitudini, de libertatea opiniei, dar clachează la primul impas. Theo în fond a procedat ca un om liber. Nu era normal ca tînărul să-i întoarcă spatele ? Oricît ar fi fost de umilitor pentru el, Răşcanu trebuia să-l vadă pe Theo şi să-l aducă acasă.

Ajuns la Sinaia, prinţul nota în jurnal :

„Tot drumul de la Câmpina la Predeal e ocupat de Regimentul 3 Călăraşi, din cauza bandelor de tîlhari“.

Apoi şi mai amănunţit, pe o altă filă :

„Din cauza bandelor de tîlhari, care fac nesigură calea Ploieşti-Predeal — cu opt zile înainte a fost atacată diligenţa — trăsura princiară a fost escortată de un escadron de călăraşi, ceea ce a dat călătoriei un anume fast“.

Pînă la Floreşti, echipajul princiar fusese însoţit şi de trăsurile membrilor guvernului, ceea ce dăduse o şi mai mare solemnitate alaiului. Doamna Elisabeta era încîntată că acei domni în alb s-au constituit într-o escortă de vacanţă, iar la despărţire, luîndu-şi adio de la domniile

lor, a trăit frisonul necunoscutului. Mai departe a fost protejată numai de militari călări. Prinţul a mai notat :

„Doamna s-a bucurat în chip deosebit la ideea romantică, cum că-n apropiere, pe povîrnişurile munţilor, ar putea fi tîlhari. Din nenorocire, înainte ca perechea princiară să ajungă la Sinaia, a început ploaia".

Ploaia l-a rupt pe prinţ de lume. Perdelele grele de apă au împrejmuit zile în şir mînăstirea în care era găzduit, împiedicîndu-l să ajungă şi la şantierul castelului, aflat în paragină, şi, în oraş, la oficiul poştal. Un adjutant al curţii făcea drumul de la poştă de două ori pe zi, dar nimic pe firul telegrafic. Ar fi trebuit ca chiar Alteţa-Sa să întreprindă un drum pînă acolo, să constate dacă linia funcţionează, dacă nu intervenise cumva o defecţiune, dar nerăbdarea i se părea umilitoare şi a încercat să şi-o frîneze.

Prinţesa, în schimb, era fericită, în sfîrşit respira, scăpase de canicula din Bucureşti. Scăpase şi de tîlhari, deşi regreta. Pe doamnă o încînta ploaia, o vrăjeau draperiile de apă, aroma de smirnă din mînăstire, ritmul lent al picăturilor pe acoperiş. Ar fi vrut să arpegieze un preludiu la ploaie, simţea notele în degete, dar în mînăstirea Sinaia nu exista orgă şi nici un alt instrument muzical, măcar o spinetă. Un clopot mic de bronz suna orele de rugăciune, după ritul ortodox. Mai era şi o toacă, instrument acustic brutal, cu o ritmică foarte aparte. Bătăile ciocanului în scîndura de lemn, întretăiate cu sunetele clopotului, compuneau singura muzică. Era totuşi bine. În această atmosferă, doamna Elisabeta putea relua povestea despre „Vîrful cu Dor", drept care s-a şi apucat să scrie. Povestea curgea harnic, paralel cu lucrările Congresului de la Berlin, iar dacă ploaia ar mai fi ţinut cîteva săptămîni, exista buna şansă ca frumoasa istorioară să fie dusă pînă la fine.

Pe prinţ euforia literară a consoartei îl irita. Nu era cu putinţă atîta sustragere din presiunea clipei, chiar dacă clipa hotărîtoare avea să-şi sune bătaia undeva hăt departe, la Berlin. Într-o după-amiază, Alteţei-Sale i s-a

părut că penița doamnei Elisabeta face prea mult zgomot. Prințul a ieșit din chilia care-i fusese rezervată și a trecut în biserică. Era un loc ideal de reculegere, mai ales că-n incintă nu era nimeni. Cinci pași dus, pînă în fața altarului, cinci pași întors, pînă la ușă, apoi drumul dus și întors, între cele două abside laterale. Preumblarea a ținut pînă la ceasul de vecernie, cînd în incintă au pătruns călugării. A revenit în chilie, dar doamna nu isprăvise de scris. Afară încă ploua.

După refuzul cancelarului Bismarck de a-i primi pe trimișii români, prințul își îndreptase toate nădejdile către kronprinț. Friedrich nu-l putea uita, nici trăda. Relația prințului cu moștenitorul coroanei germane era atît de veche și atît de sigură încît nimic n-o putea clinti. Desigur, interveniseră în ani unele sîcîieli, mici incidente de orgoliu, care nu puseseră însă nici prietenia și nici rudenia la încercare. În cîteva rînduri, direct sau indirect, Fritz voise să-i pună la probă afecțiunea, uneori la modul glumeț, alteori serios, cu oarecare gravitate. À propos de afecțiune, odată, într-o vacanță pe Rin, cînd îl reîntîlnise pe kronprinț, acesta îl chestionase grav, încruntîndu-și sprîncenele : „— Spune-mi, în fond, care patrie o iubești tu mai mult, patria reală sau patria datoriei ?“ Prințul a încruntat la rîndu-i sprîncenele : nu înțelegea. A replicat : „— Vorbești de parcă patria datoriei n-ar fi reală !“. „— Eu te întreb pe care o iubești mai mult !“ Din nou derută, dar nu față de chestiunea în sine, ci pentru modul sofistic în care kronprințul o formulase. Prințul a răspuns fără să ezite : „— Dar datoria mea e patria mea !“

Acum aștepta. Insistase încă de la plecarea celor doi ca întîlnirea cu kronprințul să-i fie relatată amănunțit, replică cu replică. Acum știa că abordarea kronprințului a pretins preparative. Conu Mihalache fusese nevoit să alerteze toate relațiile lui germane, din vremea studenției la Berlin, dar și pe cele mai noi, aferente curții. Brătianu a solicitat sprijin de la Krauchenwiess, unde familia prințului Karl-Anton se mutase. Lui Vârnav-Liteanu, consulul român la Berlin, îi reveniseră cîteva chestiuni protocolare, foarte importante, atîta timp cît între Bismarck și kronprinț intervenise o stare de încordare, legată cert de sim-

patia pe care Fritz nu ezita s-o manifeste față de prințul Carol. Era la mijloc un sentiment de familie, kronprințul nu uita că este, sangvin, un Hohenzollern, mai mult chiar, voia să se știe. O știa însă și cancelarul, care ar fi spus : „Kronprințul și-a ales cel mai prost moment ca să dea glas sentimentelor sale de familie. Mai simplu era să facă o vizită la Sinaia. Aş fi fost de acord."

Se conturase deja o dramă, confruntarea dintre datorie și sentiment, dar tema ținea de teatrul clasic francez, mergea la Racine, nu la Berlin, și, în consecință, fiind foarte ocupat, Bismarck l-a însărcinat pe prințul Hohenlohe să trateze chestiunea, s-o tranșeze, fără a mai fi necesar ca asprul tutore al imperiului să mai treacă pe la palatul imperial. Hohenlohe era prieten cu prințul Karl-Anton, cu kronprințul Friedrich, cu prințul Carol. Fusese intim amestecat în afacerea aducerii prințului Carol în România, în legătură cu el se puteau nutri speranțe. Dar Hohenlohe nu era un Hohenzollern și-n consecință nu cunoștea pendularea între datorie și sentiment. Ca german, el era strict omul datoriei, și cei doi trimiși români se temeau, oscilînd între teamă și speranță. Amănuntele acestea îi erau cunoscute prințului dintr-o scurtă scrisoare a prințului tată, care era la rîndu-i foarte îngrijorat de mersul „afacerii române" la Berlin. Putea Fritz să sacrifice o prietenie tocmai în ceasul în care prințul avea cea mai mare nevoie de ea și cînd kronprințul i-o putea dovedi în modul cel mai direct, chiar acum, în clipa cînd ținea în mîini coroana ?

A așteptat. Vârnav-Liteanu primise însărcinarea să redacteze un raport amplu asupra întîlnirii și să-l transmită telegrafic filă cu filă. Ceea ce-ar fi urmat să se petreacă acolo era nu doar o întîlnire între cei doi români și kronprinț, ca șef al statului german, ci între prinț și kronprinț ca membri ai aceleiași familii, ca prieteni.

Relatarea telegrafică a sosit în zori, într-o zi cu ploaie, la un ceas cînd de obicei ești trezit de veștile proaste. Veștile nu puteau fi totuși proaste, Alteța-Sa a anticipat, apreciind grosimea raportului, numărul de pagini și de cuvinte și socotindu-le convenabile pentru importanța întîlnirii, care durase mult. Nu s-ar fi putut discuta într-o

simplă vizită protocolară chestiuni atît de grave ca cele aduse de delegații români la cunoștința lui Fritz. Prințul a apreciat și faptul că cei doi n-au intrat în subiect *ex abrupto*, ci s-au interesat mai întîi de starea sănătății kaiserului.

Kogălniceanu l-a informat pe kronprinț, în introducere, deși nu mai era necesar, că starea sănătății împăratului Germaniei preocupase toată lumea bună din România : la București, după aflarea „groaznicei știri", guvernul poruncise un serviciu divin pentru kaiser, la care luaseră parte, alături de perechea princiară, toți miniștrii, plus corpurile legiuitoare. Ministrul român de externe a repetat apoi textul telegramei de consolare trimisă la Berlin de prinț și prințesă, care începea cu aceleași cuvinte reluate în conversație și de kronprinț : „Ne lipsesc cuvintele ca să ne exprimăm... etc", încheindu-se cu : „Ne rugăm lui Dumnezeu ca fapta să nu aibă prea grave urmări". Citind, prințul a apreciat această conduită a ministrului său.

Dar, odată debitat acest text, primul punct de pe agenda întîlnirii ar fi trebuit să fie epuizat. N-a fost însă așa. Kronprințul a preluat imediat chestiunea „gravelor urmări", informîndu-i pe cei doi că starea kaiserului era departe de a fi bună.

„— Închipuiți-vă, atentatorul a tras cu o pușcă cu două țevi. Într-o primă telegramă, transmisă la București prin Alvensleben, vă informasem că împăratul a fost lovit la brațul drept și în obraz de mai multe alice. Ei bine, acum știm exact situația. A fost lovit de treizeci de alice în obraz, la amîndouă brațele și-n spate. Optsprezece alice l-au lovit în coif."

Pe prinț nu-l mai interesau aceste amănunte, era avid să afle ce se întîmplase mai departe. Kronprințul, se scria mai departe în raport, a luat apoi de pe birou o fotografie a armei mînuite de atentator, pe care a trecut-o celor doi miniștri români. Amănuntul din raport a reținut și atenția prințului. Piesa propriu-zisă se afla depusă la procuratura imperiului, pentru proces. Pe același birou, într-o scrumieră, se aflau și cîteva alice — nu alicele corp delict, ci doar cele care se risipiseră pe jos, pe lîngă victimă. Brătianu s-a ferit să le atingă — probabil din superstiția că

dacă ar fi făcut-o l-ar lovi şi pe el o năpastă !, Kogălniceanu, în schimb, a cîntărit alicele în palmă, le-a sunat, a constatat că nu-s grele, păreau destul de uşoare !, le-a depus înapoi în scrumieră.

De la starea kaiserului, care încă nu-şi revenise, kronprinţul a trecut imediat la un expozeu asupra atentatorului, un oarecare Nobiling, iar cei doi miniştri au fost datori să întrebe cine era acest Nobiling, şi cum îndrăznise ! Întrebare normală, foarte firesc ca miniştrii săi s-o formuleze. Şi-o pusese şi prinţul. Kronprinţul se afla încă sub starea emoţiei. A adăugat noi amănunte :

„— Ştiţi că atentatorul, foarte grav rănit, a încercat mai întîi să se sinucidă ? El a izbutit să rănească mortal şi un soldat din gardă. Pînă la urmă a fost prins şi imobilizat. Atunci, pe moment, toţi am fost preocupaţi nu atît de atentator cît de starea kaiserului".

Normal, de asemeni, ca cei doi să repete întrebarea : cine era acest Nobiling ? Nobiling, s-a răspuns, iar amănuntul i-a reţinut atenţia prinţului, făcea parte dintr-o bună familie germană — era german, nici evreu, nici francez !, era in-te-lec-tu-al !, dar, din nenorocire, era socialist. Sarcina justiţiei devenea cu atît mai grea, mai plină de răspundere, cu cît nu era în joc doar o persoană, ci o mişcare, mişcarea socialistă, acel şarpe cu multe capete care scosese capul (capetele), în Europa. În această chestiune, kronprinţul a fost scurt şi decis :

„— Germania a născut socialismul, Germania îl va lichida. Şi după o pauză : Vom proceda mai hotărît decît Rusia, să ştiţi".

Bine, dar mai departe ? s-a întrebat prinţul, nervos. Mai departe însă, kronprinţul a evocat o altă nenorocire, tot germană, pe care a împărţit-o, pe larg celor doi. În 18 mai, deci înainte de atentat, cel mai mare vas de exerciţii al marinei imperiului se dusese la fund, în Marea Mînecii, în urma ciocnirii cu un alt vas german de război care purta — imaginaţi-vă ! — chiar numele împăratului Wilhelm.

„— Închipuiţi-vă, a strigat kronprinţul, naufragiul a precedat atentatul. Vedeţi între cele două evenimente vreo legătură ?

Bine, şi mai departe ? Oricît de dureroase erau cele două evenimente, naufragiul şi atentatul, Friedrich trebuia totuşi să ajungă la subiect, ceea ce aşteptau şi trimişii prinţului, cu nerăbdare. În raport se spunea :

„Mai departe kronprinţul a schimbat tonul, a devenit simpatic, luîndu-ne părtaşi la o mică agendă cu întîmplări de familie, legate de casa imperială şi de casele înrudite, întîmplări care, în mod sigur, ar putea interesa şi curtea de la Bucureşti. Acum kronprinţul era vesel".

Pe prinţ l-a indispus veselia kronprinţului, nu mai putea citi, nu-l mai interesau nimicurile de familie, a parcurs textul lui Friedrich în zbor :

„— Leopold şi Antoaneta, cred că ştiţi, au stat opt zile la Paris. Acolo s-au întîlnit cu Filip şi cu Maria".

Filip, Maria, Leopold, Antoaneta ? Îl mai puteau interesa pe prinţ aceste nume ?

„— A fost tot atunci şi mătuşa Maria, Marichen cum îi zicem noi, şi Marie de Monaco."

Ce se mai putea adăuga, înainte de a închide subiectul ? Kronprinţul şi-a reamintit de o ultimă întrebare pe care voia s-o adreseze celor doi :

„— À propos, voi nu v-aţi dus să vizitaţi Expoziţia Universală de la Paris ?"

Culmea ! Nu, nu se duseseră, cei doi se aflau la Berlin, nu la Paris. Kronprinţul le-a mai spus că suferă îngrozitor de căldură. Dacă aceste nenorociri — catastrofa maritimă şi atentatul — nu s-ar fi abătut pe capul Germaniei — plus Congresul !, Alteţa-Sa şi familia s-ar fi aflat de mult în altă parte, într-o zonă mai rece şi mai senină. Dar aşa !

„— Sînt obligat să-l reprezint pe Kaiser !" a spus Alteţa-Sa cu voce obosită.

„— Tocmai ! a prins momentul din zbor Kogălniceanu. E un noroc pentru noi că ne aflăm acum aici."

Fără a mai aştepta vreun îndemn, ministrul român de externe s-a şi avîntat în expozeul pentru care venise, evitînd detaliile, dar nepierzînd o clipă temperatura expunerii, astfel încît amfitrionul a fost obligat să asculte, reluîndu-şi din nou mina gravă. După care, Alteţa-Sa a zîmbit cu regret :

„— Ce păcat !“ a spus kronprințul, încheind întrevederea atît de lungă și atît de plăcută. „Ce păcat !“ a repetat Alteța-Sa. „Ca reprezentant al kaiserului sînt obligat să mă mențin deasupra părerilor. Închipuiți-vă !“

Bismarck promisese că la Congres se va purta „ca un samsar cinstit“ ; kronprințul se declarase „deasupra părerilor“. Deasupra părerilor fiind, kronprințul deja făcuse o prostie : în urma atentatului, dizolvase Reichstagul, ceea ce lui Brătianu i se părea lipsit de sens. I-o și spusese lui Vârnav-Liteanu înainte de audiență : „— Pentru un atentat să dizolvi parlamentul ? Ce prostie !“ Apoi cu un gest blazat : „— Fritz n-are cap politic.“

Prințul a închis raportul și a ieșit la fereastră. Ploua. Apoi din nou s-a întors asupra dosarului : un singur amănunt voia să mai afle, un amănunt edificator : dacă Friedrich arborase în timpul întrevederii ordinul „Steaua României“ pe care prințul i-l decernase, după întoarcerea sa de pe front. A citit :

> *„Kronprințul s-a prezentat în ținută civilă. La rever, doar rozeta Ordinului casei de Hohenzollern.“*

Deci nu arborase ordinul. Kronprințul se purtase mai rău decît un străin. Pe prinț l-a cuprins frigul.

Oricum s-ar fi desfășurat întîlnirea cu Theo, Rășcanu se pregătea să-i spună nepotului, cu toată solemnitatea :

— Theo dragă, dispui de o moștenire importantă. Îți va reveni și partea mea. Am aflat că aștepți sau că ai deja un copil. Vreau copilul tău.

Dar dacă Theo ar fi ripostat din nou ca un rebel ce era ? Căci ar fi fost cu putință ca rebelul să-i arunce în obraz, fără să-i pese de nimeni, toată nebunia lui.

— N-am nevoie de averea dumitale ! Apoi şi mai jignitor : Te sfătuiesc să întemeiezi cu ea o fundaţie. I-am şi găsit un nume foarte bine asortat : fundaţia neantului.

Şi-n acest caz, Răşcanu ar fi trebuit să-şi ţină firea. Ceea ce avocatul era dator să obţină — întoarcerea lui Theo, trebuia să obţină la orice preţ, chiar cu preţul demnităţii călcate. Generalul Davila îl înţelesese, conveniseră împreună ca Theo să fie invitat în cancelaria rectorului de la medicină, post pe care generalul îl preluase la întoarcerea sa de pe front. Davila s-a şi executat conştiincios, l-a introdus pe student în cancelarie, apoi i-a interzis retragerea în clipa în care rebelul a dat cu ochii de unchi. Theo a scos un „Aha !" semnificativ, a făcut stînga-mprejur, dar s-a trezit faţă în faţă cu acelaşi Davila, care-i tăiase calea din spate.

Văzîndu-l zburlit, ca întotdeauna, Răşcanu s-a înduioşat instantaneu, pînă la pragul lacrimilor. Era totuşi fiul fratelui său, fiul său adoptiv, fiul său — în lipsă de altul. I-a spus cu emoţie :

— Dragă Theo, am venit să te poftesc acasă. Nu-mi pasă de doctrina ta, de toate ideile sau rătăcirile tale...

Pentru Theo era evidentă stratagema lui Davila, care ţintea să-l readucă acasă. I-a spus şefului familiei, surprins în acest flagrant delict de slăbiciune :

— Dar ce, e casa goală ?

— Eu sînt de vină ! a intervenit Davila, încercînd să modereze vexaţiunea. Theo şi-a imaginat că întîlnirea aceasta am ticluit-o noi doi. Trebuie să-l înţelegi. Şi către tînăr : Dragă Theo, te înşeli. Eu şi domnul Răşcanu nu ne-am pus în prealabil de acord în privinţa ta. Sfatul meu de a te pune sub o protecţie n-are nimic de-a face cu invitaţia lui oncle Alec. Poţi să nu te întorci, eu te menţin la spital. Totuşi, vreau să ştiu de ce. Domnul Răşcanu îţi oferă, iată, pînă şi libertatea deplină a opiniei !

— Merci. N-am nevoie de ea. Mi-am luat-o singur. Şi mi-o menţin. Îmi revendic şi consecinţele, care nu-l privesc. Asiguraţi-l pe domnul Răşcanu că nici ţarul Rusiei şi nici poliţia română nu-l vor trage la răspundere pentru opiniile mele.

Davila s-a încruntat, îl iubea prea mult pe acest boboc sau pui rătăcit, ca să nu-l pună la punct.

— Stai jos ! a poruncit el, militărește. Pe mine nu mă intimidează aerele voastre.

Theo s-a așezat pînă la urmă pe scaun, din silă față de acest francez devenit român, care voia să pară mai român decît românii. S-a văzut și din vorba următoare a generalului, care s-a adresat lui Theo ca reprezentantul unei întregi grupări :

— Mo, țara-i bună, vremea-i rea ! Și amenințîndu-l cu degetul : Să nu care cumva să schimbați țara !

— Ba noi țara vrem s-o schimbăm ! a tunat Theo.

— Atunci nu-ți mai dau concursul meu ! s-a rebifat Davila. Du-te unde știi, du-te și-n Siberia. Eu unul nu mai fac teorie cu voi.

Era un mod de a-l da afară sau de a-l ignora pe tînăr, fiindcă în continuare Davila a conversat în franțuzește cu Râșcanu pe cu totul alte teme. Generalul a readus în discuție „aventura domnului Gherea", un socialist răpit de Ohrana, și asta de ce ? aceasta, pretindea Davila, rezultase tocmai din „neîncrederea acelui domn în capacitatea statului gazdă de a-l apăra".

— Și dispune acest stat de capacitatea de a-și apăra cetățenii ? a sărit Theo, din nou agresiv.

Se vedea că tînărul detesta franceza, limba aristocrației moldo-valahe, după greaca Fanarului, iar cei doi au tresărit în fața acestei reacții de plebeu. Ca fiu de boier, Theo era totuși un boier, Davila a continuat să-l trateze ca atari, mustrîndu-l mai întîi în franțuzește și abia apoi trecînd la proverbele și zicerile românești preferate, cea mai preferată fiind „gura bate kurul", ziceri de care Theo n-a vrut să știe, în replica sa vehementă :

— Căci, s-a avîntat tînărul, ce-ați rezolvat prin acest război ? Vă întreb pe dumneavoastră ca general, fie și medic, îl întreb pe onor domnul deputat Râșcanu, ca reprezentant al Camerei, fie și-n opoziție !

— Oprește-te ! a cerut Râșcanu, cunosc partitura ! Și către Davila, în limba aparteului : I-am obiectat anul trecut nu atît precaritatea unor opinii radicale, pe care vîrsta le calmează, dar faptul că procedează ca un imberb. Trebuie să crească, trebuie să învețe. Personal nu mă pot dezangaja față de soarta lui.

— Angajează-te, domnule, față de soarta societății! i-a strigat Theo. Scutiți-mă de acest mic egoism familial. Voi avea o profesie, nu te nelinişti.

— Da, a confirmat generalul, Theo va avea o profesie, e un student destoinic. Şi-n franţuzeşte, zîmbind : Extravaganța lui nu mă alarmează.

— Noi în schimb vom alarma întreaga societate ! a trîmbițat tînărul. Vă previn, ca s-o ştiţi !

Răşcanu asista calm, nici măcar deprimat, deasupra binelui şi răului. Ar fi fost normal ca unchiul să se crispeze, să se strîmbe la obraz, să-i pulseze un ochi, ca în clipele care vesteau o iminentă congestie, dar oncle Alex, fără a-l lua în seamă pe nepot, s-a întors spre general, ca să-l lămurească :

— Nimic nefiresc, înţelegi ? Theofil, fratele meu şi tatăl său, s-a despărțit într-un mod similar de familie. E probabil vorba despre un atavism, un blestem de neam. Şi tot aşa, la fel ca Theo, Theofil s-a încurcat cu o femeie sub condiția lui. Apoi către Theo, binevoitor : Măcar Esthera te înţelege ?

Starea de congestie a trecut la Theo, tînărul se îmbujorase şi tremura.

— Nu permit ! a protestat el.

Davila s-a ridicat, gata să se retragă, discuţia căpătase o turnură intimă, dar cei doi au insistat să-l reţină, nu voiau probabil să rămînă singuri.

— Nu există între noi intimităţi ! a spus Răşcanu, cu amărăciune. Despărțirea noastră a fost publică. Theo îşi închipuia c-ar fi vorba de un divorț între generații. Eu unul nu cred. Am crezut într-o bună normalitate a lumii, întemeiată pe raportul consacrat bărbat-femeie, părinţi-copii, eu şi celălalt, noi şi ceilalţi...

Theo nu l-a lăsat să continue, l-a răsturnat prompt :

— Şi v-aţi trezit c-a ieşit altceva : clase, războaie, revoluţii ! De ce nu vă asumaţi această istorie dezastruoasă, pe care aţi făcut-o pînă acum ?

— Şi veţi face voi alta, nedezastruoasă ?

— Hotărît da !

— Theo ! a intervenit Davila, încercînd să-l calmeze şi trimiţîndu-l la acelaşi proverb : „Gura..."

— Lăsați-l să-și ducă pînă la capăt concertul. Se va epuiza curînd această declamație, cu toate productele ei de bibliotecă.

— Nu se va epuiza cîtă vreme în lume va exista suferință.

Davila voia să se împartă între unul și celălalt, să readucă armonia :

— Dragul meu, a intervenit el, cu toată convingerea, dar remediul la suferință a fost deja adus. Și candid iluminat : Ce este creștinismul, te întreb, vă întreb ? !

— Ha, ha ! a rîs Theo. Au cuvîntul în chestiunea creștinismului un sceptic și-un ateu ! Apoi, profetic, provocînd instantaneu crisparea celor doi : Suferința nu se va stîrpi, domnilor, decît atunci cînd vor fi arși cu fierul roșu cei ce provoacă suferința.

— Religia urii ! a izbucnit Rășcanu.

— Impasul religiei iubirii ! a fixat Theo cu satisfacție. Cu tot cortegiul ei de impasuri : impasul pietății filiale, impasul pietății față de stăpîni, de instituții, de state. Nu vă simțiți răspunzători față de tot acest grandios impas ?

Discuția însăși era în impas și Rășcanu a încercat s-o scurteze. Nu înainte de a recădea într-o stare apatic meditativă, în care a început să gloseze ca pentru sine :

— Cui îi lipsește iubirea de cer îi mai rămîne virtutea. Cui îi lipsește virtutea îi mai rămîne iubirea de oameni. Cui îi lipsește iubirea de oameni îi mai rămîne politețea. Apoi ca pentru un vast auditoriu, deși tot în șoaptă : Acest text înțelept, reprezentînd o adevărată scară a valorilor morale, mi l-a încredințat un prinț asiatic, și eu l-am reținut, acceptînd că are o bună aplicație, nu numai la vechii oameni ai Chinei sau ai Indiei, dar și la români. Nouă nu ne-au lipsit iubirea de cer, nici virtutea, nici iubirea de oameni, nici politețea. Am în fața ochilor pilda țăranului român. Acum însă, iată, a apărut în lume un om lipsit de toată această scară a însușirilor nobile, pînă și de ultima : politețea.

Theo rămăsese încolțit în scaun, Davila părea vizibil stînjenit ; în ceea ce-l privea generalul își aplicase probabil scara și observase că nu stătea prea bine. În consecință a și oftat, ca un suferind de mai multe boli. Oricum

își revendica pietatea, iubirea de oameni și politețea. Răbufnind, Theo a aruncat scara pe fereastră printr-un simplu gest :

— Țăranul român ? ! a strigat el, eludînd însușirea minimă. Atunci nu-l cunoașteți. Domnilor, trăiți în ficțiune pură. Și din nou profetic : Vai de voi cînd acest țăran pios, virtuos, politicos, o să pună mîna pe ghioage și o să vă dărîme cerul în cap.

— Din ce abis de sălbătăcie pot ieși asemenea vorbe ? ! și-a șoptit Rășcanu. Apoi tare : Vai de țara care ridică asemenea apostoli ai dezastrului !

— Din ce abis ieșim ? a retorcat Theo. Din abisul pe care-l și aveți sub tălpi !

Davila s-a distribuit între ambii, apoi s-a repezit să închidă ferestrele. Nu-i convenea scandalul, ecourile de public. Dar Rășcanu se ridicase violent, cu neputință de oprit. I-a strigat nepotului un cuvînt greu, de neimaginat în gura lui, un cuvînt care a explodat ca o bombă :

— Banditule !

*

Temerea prințesei era neîntemeiată, banda lui Zarafu nu opera în munți, nici la șes, ci la orașe. Bandiții erau specializați în spargeri de noapte cu omor, nu în tîlhăria la drumul mare. Datele obținute de poliție erau în bună parte false. Deși îmbrăcați în uniforme de dorobanți — presa făcuse mare caz în legătură cu aceste uniforme, iată, se spunea, unde a ajuns armata ! — membrii bandei erau niște civili, unii însă și cu stagiu la ocnă.

Primul șef, Guță Ignat, fusese înjunghietor de porci la ajun de Crăciun, nici nălbar, nici casap, nici parlagiu, doar înjunghietor, omul care aplica godacului strîns între pulpe prima lovitură de cuțit. Dar ce om iute. Pentru asta îl și pofteau mahalagiii de Ignat, și tot pentru asta l-au răsplătit cu porecla. Treaba lui Guță era scurtă : ceata

gospodarului, alcătuită din vecini, scotea grăşanul din coteţ şi-l punea la fugă. Îl alergau care mai de care, nebuneşte, cu chiote şi fluierături, în bătătură, dar şi pe uliţi, în încrucişare cu alţi porci fugari, cît să-i pună sîngele-n galop, să-i frăgezească-n spaime carnea. La goană participau şi cîinii. Muierile se ascundeau prin case ; stăteau la pîndă doar mîţele, presimţind crima. Acest Ghiţă, pe front, fusese tare în atacul la baionetă.

După el venea Mitică Bunu. Acesta era un blînd, un blajin, un milos. Părea ivit din oastea Papei, ştia pe de rost multe rugăciuni, învăţate la Slănicul Prahovei, la ocna de sare, din care nu-l putuse scoate războiul, abia pacea îl adusese afară, la lumină. Nu-i tremura mîna pe cuţit, dar ochii lui lăcrimau. Cînd tăia în carne, parcă tăia ceapă.

Mai era prins tovarăş cu cei doi şi un ţigan, care se pretindea turc, unu Alivancea. Acesta o făcea pe turcul prin mustăţi şi prin fes. Prin restul apucăturilor însă, trăgea a staroste de criminali. Cu o putere de Goliat, ţiganul era specializat în răsucitul şi ruptul mîinilor, în pocnitul coastelor, cum şi-n smulsul picioarelor din şolduri, de la ouşoare. Săvîrşea crîncena ispravă scurt, din cîteva mişcări, pe muteşte, iar victimele n-aveau timp să scoaţă nici hîc. Oasele pîrîiau ca la ruptul ştiuleţilor de porumb, noaptea, la furat. Alivancea lucra de obicei pe întuneric, intrînd primul în exerciţiul groazei.

În bandă se mai oploşise şi-un bărbier, unul Zaheu Zahidi, bun la cazne şi chinuri îndelungi, cînd cei călcaţi refuzau să dea cheile de la lăzile cu aur şi diamanticale, pe care altminteri ţiganul Alivancea le fărma în mîini ca pe nişte prescuri. Dar Zahidi îşi continua meticulos isprava, fără să-i pese că metalîcul şi pietrele fuseseră între timp deşertate în saci şi puse pe cai. Lui Ignat, căruia îi era silă de tortură, meşteşugul grecului îi dădea greaţă.

— Lasă-l, bă, striga Ignat, nu vezi că-i ţîşneşte fiere pe nări şi pute a c... ?

Acest Ignat — primul şef al bandei şi omul care isprăvea iute — băgase groaza în trei judeţe. El şi-ar fi sporit mai departe faima, pe calea firească, dacă n-ar fi fost

uzurpat peste noapte de un novice, băiat de zaraf, student în medicină, înhăitat de la o clipă la alta cu tîlharii, chiar din secunda cînd aceştia au pătruns în prăvălia lui tătîne-su. Novicele n-a stat pe gînduri : el a luat comanda caznelor. Fără el, Zahidi n-ar fi izbutit nimic, căci zaraful era mai tare la os decît hoţii. Fiul îl urmărea de mult, cu duşmănie. Între tată şi fiu era o pîndă aprigă, de ani. Şi chiar dacă n-ar fi intervenit accidentul cu hoţii, oricum lucrurile se limpezeau : căci fie tatăl îşi ucidea fiul, ca să scape de urmărirea acestuia, fie fiul îl lichida pe bătrîn, dar poate că nu cu atîta beţie, doar cu disperare. „Medicinistul" i-a şi urmat în aceeaşi noapte pe hoţi, nu i s-a mai spus Miti, ca-n copilărie, ci Zarafu, iar toată banda, încăpută de-aici înainte pe mîna lui, s-a numit banda lui Zarafu. O bandă pe care nimeni n-o putea prinde, ca şi cum n-ar fi existat autoritatea în ţară. Criminalilor li se făcuse proces în lipsă, pe baza probelor, se pronunţase şi o sentinţă, se lansase şi un mandat de aducere în faţa tribunalului, iar ocna îi aştepta cu porţile deschise. Ei hălăduiau fără să le pese, ca şi cei şapte mari de la Berlin. Încă înainte de Congres, de fapt paralel cu Congresul, a operat între Carpaţi şi Dunăre, şi o „mică internaţională a crimei" : banda lui Zarafu. De prinderea bandei trebuia acum să se ocupe armata, însuşi generalul Cernat.

IV

Deschiderea Congresului era un eveniment expirat, care nu-i mai putea interesa pe cei doi, nici măcar ca ceremonie. Lumea berlineză își amintea doar că ziua deschiderii Congresului fusese o zi toridă, cu un cer sticlă și cu un aer care frigea. O căldură continentală, fără boare de vînt, făcea ca în capitala germană să nu se miște nici o frunză. În jurul pieței Congresului, jandarmii cu coif metalic și cizme lucii stăteau zi și noapte de planton, încremeniți în nemișcare, ca și copacii. Aceștia fuseseră tunși, cu o săptămînă mai înainte, printr-o ordonanță a poliției, după atentatul împotriva kaiserului, fiind știut că în Germania atentatorii se piteau după copaci sau în copaci. Primă măsură de siguranță : tunderea copacilor. A doua : copacul și jandarmul. A treia : cordoane vigilente de jandarmi călări. În aceste condiții de perfectă ordine, cancelarul Bismarck a putut să apuce în mînă cu toată nădejdea ciocanul prezidențial.

Scena preluării ciocanului a prilejuit, după cîte se spunea, un incident de tot hazul. Cancelarul Bismarck s-ar fi codit inițial. Printr-un gest grațios — gestul prin care un domn oferă locul doamnei, el ar fi oferit ciocanul reprezentantului Franței, domnului de Waddington. Acesta, la rîndu-i, printr-un gest grațios, l-a restituit reprezentantului Germaniei cu toată politețea și cu toată insistența. Nu se știe dacă ceilalți domni, rămași în asistență, ar fi aplaudat, stenografii n-au notat amănuntul, dar prin această broderie de gesturi Franța fusese scoasă din joc, în chipul cel mai grațios cu putință. Tot Berlinul avea să rîdă. După înfrîn-

gerea din 1870, Germania îi oferea Franței, prin domnul Waddington, o consolare, în fapt o decorație de hîrtie. Se conturase, iată, prima antantă franco-germană, dacă nimic neplăcut nu mai intervenea. Dar ce să intervină ? Comicăria avea să continue în tot cursul desfășurării lucrărilor : vrînd să dea senzația că nu se mișcă fără avizul Franței, prințul Bismarck îl consulta ades pe domnul Waddington, în chip special, în orice chestiune, pînă la fleacuri. Vrînd să fie politicos — și izbutind ! — domnul Waddington îl aproba în orice chestiune pe cancelarul de fier, pînă la fleacuri. În aceste condiții, de absolută antantă, chestiunea Alsaciei și Lorenei nu se mai putea pune, nici alte chestiuni, iar Brătianu, urmărind din afară jocul de scenă, l-a întrebat stupefiat pe colegul său : „— Cine-i domnule, canarul ăsta ? !"

Ieșind din joc, Franța nu mai conta pentru „cauza română". Mai rămînea Italia. Dacă și reprezentantul Italiei ceda, însemna că de edificiul „Alianței latine" se alesese praful. Acum era clar că președintele Congresului avea în vedere și o asemenea ispravă. O și declarase : „Congresul sînt eu". Și confirmările n-au lipsit. Pe reprezentantul Italiei, contele Corti, Bismarck pur și simplu îl maltratase. În conclav, unde se discutau numai chestiuni grave, într-un climat de încordare, era nevoie și de un bufon. Lui Corti îi revenise acest rol minim. În momentul cînd s-a pus chestiunea extinderilor teritoriale — firești după un asemenea război ! — și cînd omul Italiei a pretins *sotto voce* măcar Albania sau ceva prin Africa (măcar Abisinia), Bismarck a replicat cu agasare : „— Ce pretindeți, mă rog, după cît știu Italia n-a suferit nici o înfrîngere !" Cît s-a rîs !

Totuși nici cei șapte mari din aulă nu erau scutiți de emoții. Pe obrazul domnului Waddington s-a putut astfel observa o paloare bizară, care se tot accentua, prevestind fie un acces, fie un deces. Franța trecea prin mari solicitări emotive pe chestiunea Locurilor Sfinte, în a căror protecțiune era acut interesată. Printr-un șir de combinații pe care domnul Waddington nu le putea însă pricepe, Franța se trezise dintr-o dată împinsă în afara intereselor europene, spre colonii, unde avea asigurat un noian de conflicte cu Marea Britanie. Aceasta era la rîndu-i depla-

sată, tot fără ştire, spre nişte conflicte de mare perspectivă, şi spre Africa, şi spre Asia, şi spre America Latină. Austro-Ungaria era abia împinsă spre Balcani, îndepărtată de atingerea explozivă cu Germania, dar în atingere neplăcută cu Rusia. Rusia era hăituită pur şi simplu din Balcani, menajată la Dunăre, dar urma a fi sacrificată şi în zona Caucazului, dacă un alt aranjament nu intervenea. Aceste translaţii erau deocamdată abstracte, pe hartă, în nici un fel dureroase, ca şi cele anterioare, premergătoare războiului. Dureroase erau doar pentru cei care aşteptau în afara aulei cu panica pe chip.

Cei doi trebuiau să lucreze repede, să facă tot ce-i cu putinţă, mai înainte de a se ajunge la stadiul chirurgiei pe hartă, cînd totul ar fi fost pierdut.

— Cine e azi pe masa de operaţie ? a întrebat Brătianu, cu neliniştea cursei tot mai accelerate care-l stăpînea.

Vârnav-Liteanu care ţinea legătura cu aula şi-a consultat agenda : deja mai multe frontiere săriseră în aer. A înşirat frontierele modificate drastic pînă la acea oră, dar premierul l-a întrerupt.

— Domnule, a exclamat el, ăştia lucrează ca la drumul mare !...

— Aş, l-a corectat conu Mihalache, pluteşte-n aer un duh de nebunie.

În cazul românilor, starea de alarmă fusese ascuţită printr-un amănunt ventilat în culisele Congresului şi ajuns la cunoştinţa lui Kogălniceanu cu puţine clipe mai înainte : soarta Basarabiei de sud fusese decisă încă înainte de război, la Reichstadt, în iulie 1876, cînd, cu concursul lui Bismarck, împăraţii Austro-Ungariei şi Rusiei subscriseseră o convenţie care urma să se aplice tocmai acum. Conu Mihalache văzuse Convenţia — o copie cu creionul, Brătianu n-o văzuse, premierul nu se îndoia de existenţa actului, dar credea încă în puterea combinaţiilor. El spera încă într-un incident, o intervenţie *Deux ex machina* care să schimbe lucrurile şi să le împingă în sensul rîvnit, rînduind altfel poziţiile partenerilor aflaţi în joc.

— Partenerii sînt aceiaşi ! a reamintit ministrul de externe.

— Da, îi ştiu pe toţi, a confirmat premierul, dar mai sper încă în ceva.

— Să nu cumva să invoci buna raţiune a lucrurilor !

— O, nu ! l-a liniştit premierul. Eu invoc propria mea raţiune, eu nu mă las.

Bătea ce-i drept un vînt de nebunie de care Brătianu nu putea să nu ţină seamă. Neavînd altă cale, cei doi trebuiau să pornească de la realităţi, să reia demersurile, încet, calm, metodic, chiar dacă jocurile erau făcute. Cert, nu mai aveau ce căuta nici la reşedinţa reprezentantului Franţei, nici la aceea a omului Italiei. Acesta mai ales, ca bufon, purta ghinion, iar premierul cultiva nişte superstiţii.

— Şi-atunci pe cine să abordăm mai întîi ? a întrebat conu Mihalache. Să pornim de la partenerii de conflict !

Premierul era în dilemă. Partenerii de conflict — şi Turcia şi Rusia — păreau pasivi, ca în catalepsie, aflaţi adică în somnul agonic de după luptă. Curios, cei care provocaseră evenimentul erau practic scoşi din eveniment, împinşi la o parte, pentru ca grosul prădei să revină altora, celor ce nu vărsaseră un strop de sînge. Cei rămaşi disponibili — reprezentanţii Angliei şi Austro-Ungariei — erau de mult claustraţi în propriile lor interese, deci orbi faţă de „cauza română". Ar fi trebuit o breşă, iar dacă nu măcar o punte de legătură, măcar cu unul.

— Să pornim de la ceea ce ne apropie ! a avansat premierul.

— Să pornim de la ceea ce ne desparte ! a propus conu Mihalache. Să abordăm litigiile pieptiş.

— Asta-i mai greu ! a oftat Brătianu, care avea în vedere întîlnirea — obligatorie — cu marele kneaz Gorceakov. Ar fi fost bine dacă dialogul cu Gorceakov ar fi fost precedat de întîlnirea cu Disraëli. Şi în neputinţă de a ieşi din dilemă :

— Să dăm cu banul ?

Încă o ruptură, intervenită pe neașteptate, a fost aceea dintre Rășcanu și mătușa Clotilde. De la o zi la alta, tante Clotilde căzuse — cum se spunea popular — în mintea copiilor. La ceai, într-o bună dimineață, nu l-a mai recunoscut pe Rășcanu, pe care l-a tratat ca pe un străin, adresîndu-i-se politicos, dar rezervat, cu „Domnule". Față de Toma, în schimb, afișa o familiaritate răzgîiată, ca față de un frate mai mare sau de un văr care-ar fi luat-o sub protecție. S-a așezat ostentativ lîngă tînăr, lipindu-și scaunul de scaunul lui, și ocupîndu-se de el, răsfățat și mărunt cicălitor, cum fac fetițele cu frații sau cu adulții lîngă care se simt bine. Își schimbase și ținuta : renunțase la coafura montantă, cu coc în creștet, trecînd la cozi scurte, legate cu fundițe albe. Nu se mai farda. În locul rochiei sobre, de mohair maron, își pusese o bluză juvenilă și o jupă cu flori, peste care aplicase un șorț de școlăriță. De la amănuntul cu șorțul a și pornit discuția.

— Ați uitat probabil că azi se deschid școlile ! a notificat ea, cu glas infantil.

Obișnuit cu unele din trăsnăile ei, Rășcanu n-a dat atenție replicii, mesteca cu lingurița în ceașcă, meditînd la ale lui, posomorît. Doar atît și-a permis să observe, fără a o privi :

— Școlile se deschid în septembrie, doamnă. Dacă se vor mai deschide în acest an.

— Vă înșelați, domnule, școlile se deschid azi ! a precizat ea. Apoi spre Toma : Nu-i așa, Alec ?

Toma era jenat, a corectat poziția scaunului, apoi s-a întors spre șeful casei, cu aerul că el unul n-are nici o vină. Rășcanu încă nu remarcase schimbarea, era cu gîndurile lui, sorbea din ceai. A divagat :

— Desigur, toată lumea aspiră la normalitate. Parlamentul, spre exemplu, va repune în discuție chestiunea drumurilor de fier. Ca și cum de asta ne arde, acum cînd cazanul satanei fierbe la Berlin.

Toma nu era de acord cu aceste aserţiuni şi a ţinut s-o precizeze, nu atît pentru a sublinia dezacordul în subiectul propus discuţiei, cît pentru a spune ceva, pentru a atenua situaţia nouă din sufragerie.

— Găsesc totuşi normal ca chestiunea drumurilor de fier să se dezbată, a spus el. E oportună, bine-nţeles şi răscumpărarea liniilor ferate.

— Oportună ? ! s-a revoltat Răşcanu. Acum, cînd nu ştim pînă la această oră ce se întîmplă cu pămîntul nostru ?

Polemica s-ar fi încins nestînjenită, dacă tante Clotilde n-ar fi intervenit, stupefiindu-i pe cei doi :

— Eu n-am mers cu trenul pînă acum.

Au privit-o amîndoi buimăciţi. Avocatul nu putea să nu ia act de situaţia absurdă şi a reacţionat mărunt logic :

— Cum n-ai mers cu trenul ? ! a strigat el, zăpăcit.

— Da, n-am urcat pînă azi în tren ! a repetat tante Clotilde cu o uşoară revoltă.

Avocatul s-a edificat, sub un fior rece. Şi-a tamponat tîmplele, a băut apă. Într-adevăr, din unghiul ei privind lucrurile, domnişoara nu putea să meargă cu trenul, pe vremea ei, la vîrsta în care căzuse, nu exista tren. De stînjenirea celor doi a luat act şi tante Clotilde. Îi era evident că săvîrşise o gafă, că dezvăluise unor străini un secret. A socotit oportun să tacă şi să se supravegheze, s-a concentrat asupra micului dejun, lăsînd impresia că şi-a revenit. Cei doi au făcut efortul de a trece peste accident, dar nu s-au mai întors la discuţia despre drumul de fier. Răşcanu a profitat de prezenţa bonei ca să ceară trăsura, deşi fix la orele opt vehiculul era tras la peron.

— Mă iei şi pe mine în oraş ? a îndrăznit tante Clotilde.

— Atît de dimineaţă ? ! s-a mirat el, deja intrînd în joc.

— Dar e ora ! a ciripit ea. Şi cu freamăt proaspăt de şcolăriţă : Într-o clipă sînt gata.

Tăcerea, după retragerea domnişoarei, a fost lungă şi penibilă, nici Răşcanu şi nici Toma n-au găsit nimic să-şi spună şi nici să pronunţe cuvîntul limpezitor. Totuşi, atunci cînd bona a reintrat să strîngă masa, avocatul a avut tăria să-i comunice cu cel mai neutru ton :

— O să te rog s-o conduci pe domnişoara Clotilde în oraş. Plimb-o, distreaz-o, condu-o pe străzi, pe la vitrine, prin magazine. Îmbracă-te repede. Cere să vină cupeul.

Bona a înţeles că se petrecea un lucru neobişnuit. A răspuns discret, înclinînd din cap. De-aici încolo avea să-i spună lui tante Clotilde „draga mea“, luînd-o tandru sub ocrotire. Cum a şi făcut, în clipa cînd domnişoara a revenit în sufragerie îmbrăcată de toamnă. Avea asupra-i şi cortelul, un cortel verde cu mîner de argint, deşi afară nu ploua. Alt şoc, pe care Răşcanu n-a vrut să-l comenteze, rămînînd ţeapăn în scaun. A remarcat că tante Clotilde nu mai folosea parfum — ea care se parfuma abundent !, că-i lipsea şi trusa cu farduri, de care nu se despărţea. Părea acum sfioasă şi grăbită. Şi foarte copilă. Fără a-i lua în seamă pe cei trei, domnişoara s-a apucat să-şi prepare gustarea pentru ora zece, întinzînd unt pe felii de pîine prăjită şi punînd apoi magiun cu lingura.

— Azi e vineri, a spus. Toţi postim.

Feliile suprapuse le-a înfăşurat în şerveţele. Bona a dat s-o ajute, şcolăriţa s-a opus, dar fără violenţă.

— Mă descurc şi singură. Nu-mi place să fiu ajutată decît la treburile grele. Apoi spre Toma : Alec, vii şi tu ?

— Eu o să mai rămîn, a bîiguit Toma. Am de lucru acasă. Dar te aşteptăm.

Şi Toma intrase în joc. Tînărul n-avea decît regretul stînjenitor. că domnişoara îl numise impropriu, cu numele intim al şefului casei, introducînd o rînduială arbitrară în raporturile de familie atît de greu constituite, de fapt neconstituite încă. A privit spre Răşcanu, solicitîndu-i mut aprobarea, dar socrul se ridicase. Pendula din sufragerie bătuse de opt ori.

*

Avocatul nu s-a dus totuşi la tribunal, unde avea pe rol un proces, s-a abătut mai întîi pe la doctorul Darsh, deşi ar fi trebuit să invite acasă, pentru un consult, un medic autorizat. Pe cine ? Şi aceasta era o cale prin care

ştirea despre accidentul din casa Răşcanu putea face vîlvă. A recenzat toate numele medicilor pe care-i cunoştea — cei mai buni o consultaseră pe Hélène ; şi a decis că nu se putea opri la nici unul. În fond la ce bun să mai consulte medici ? Cazul era clar. Separat sau în conclav aceştia ar fi putut spune : „Din nou domnul Răşcanu ne prezintă un caz incurabil. După ftizie, alienarea". S-a oprit totuşi asupra doctorului Darsh, acel original care spusese lucruri inteligente — poate singurele ! — şi la consultul lui Hélène. Era singurul om din oraş cu care-şi putea îngădui să discute ultima nenorocire din casă, fără a se expune bîrfei publice.

— De ce credeţi c-a luat-o razna ? l-a întrebat pe medic, după ce l-a pus la curent, în grabă, cu alienarea bătrînei.

— Dar n-a luat-o razna, i-a răspuns Darsh. Ea se află acum într-un alt prezent, de unde ne ignoră pe toţi.

— Şi socotiţi aceasta o stare normală ?

— Într-un fel, da. Ceva a contrariat-o probabil în viaţa zilnică din casă, vreo brutalitate, vreun refuz, vreo agresiune oarecare. La această vîrstă critică, fiinţele din specia domnişoarei Clotilde ajung la o sensibilitate extremă, care foarte uşor poate devia într-o formă de alienare.

— Dar toţi sîntem sensibili, a protestat avocatul. Ar trebui, în acest caz, să ne alienăm cu toţii ?

— N-am spus asta, v-am atras doar atenţia că ceva din viaţa zilnică i-a devenit domnişoarei neconvenabil. Nu v-aţi ocupat atent de ea ?

— Eu ? ! Dar a fost absolut liberă să se poarte cum vrea. Nu i-a lipsit nimic.

— Poate că totuşi ceva i-a lipsit ! a presupus medicul.

— Ce ? ! s-a mirat Răşcanu. Şi apoi cu revoltă : Domnule Darsh, ar însemna ca toţi cei cărora le lipseşte cîte ceva, un nimic oarecare, să-şi ia cîmpii sau să iasă la drumul mare !

— Şi credeţi că nu se întîmplă ? Dar o seamă de fenomene sociale inexplicabile azi provin tocmai din asemenea lipsuri.

— În cazul acesta ar însemna ca toţi cei lipsiţi, ca toţi săracii, de pildă, să fie nebuni. Avocatul a rîs : Nu, dom-

nule, aici trebuie să fie o cauză organică. Lui tante Clotilde, te asigur, nu i-a lipsit nimic. Şi-atunci de ce-a părăsit prezentul ?

Darsh a început să se plimbe prin cabinet, preocupat de întrebare, dar cu aerul că oaspetele nu-l înţelege, nu pricepe ce vrea el să spună. Şi cum ar fi putut să priceapă ce spunea el, medicul, cînd pacientul prin delegaţie era perfect sănătos ?

— Dumneavoastră, i-a spus Darsh în cele din urmă, nu pricepeţi logica bolnavului. Căci are şi bolnavul o logică, a lui, chiar dacă alienată, din punctul nostru de vedere.

— Şi trebuie să mă conformez alienării lui ? Să-mi pun uniforma de elev, să iau ghiozdanul şi să plec la şcoală numai fiindcă aşa socoteşte că-i logic domnişoara Clotilde ?... Domnule, ar însemna să transformăm omenirea într-o casă de nebuni.

— Exageraţi ! l-a mustrat Darsh. Eu vreau să vă spun un lucru simplu. N-o contrariaţi, lăsaţi-o în lumea ei, n-o aduceţi cu sila în prezent. Şi zîmbind obosit : La drept vorbind, prezentul de azi e absolut neconvenabil.

Aici, în acest punct, Darsh avea dreptate, prezentul politic era într-adevăr absolut neconvenabil, dar de aici şi pînă la alienarea lui tante Clotilde era cale lungă. Avocatul a obiectat.

— Tante Clotilde nu poate să fie o victimă a timpului, în sensul în care vezi dumneata lucrurile. În primul rînd, ea nu face politică şi deci nu participă, precum eu sau dumneata, la acest timp înveninat. Viaţa nu i-a pus în faţă nici o dilemă, şi atunci de ce să se alieneze ?

— Prin contagiune, domnul meu ! a strigat Darsh. Şi cu elan : Vedeţi, după război, probabil încă din timpul războiului, lumea s-a umplut de alienaţi. Ştiţi cît sînt de mulţi ? Ştiţi cît de mulţi au rămas pe aici pe la noi la Bucureşti şi în restul ţării ? Aţi fost la Mărcuţa ? Ei bine, aşezămîntul e ticsit. Dar, trebuie să ştiţi, cei mai mulţi circulă liberi. Umblă liberi, şi toţi oferă aparenţa unor oameni normali.

Răşcanu a simţit un frison de oroare. Dacă era aşa — probabil că Darsh ştia ce spune — lumea se transformase într-un ospiciu fără ca cei răspunzători să-şi dea seama. A privit din nou spre doctor cu îngrijorare : oare

nu exagera ? Nu cumva aprecierea privind numărul nebunilor provenea de la o persoană exaltată în negativ ?

— Din fericire, a continuat Darsh, majoritatea acestor alienați este pacifică. Sînt mai rare cazurile de paranoia agresivă, de paranoia vandalică, așa cum o numesc eu, o maladie care s-a manifestat din plin în război. Sînt mai dese în schimb, acum după, cazurile de melancolie, de abulie discretă, de sustragere tacită din prezent, de alunecare volatilă într-un viitor bizar, idilic sau sumbru, așa încît nu-ți mai dai seama care-i linia ce separă normalitatea de anormalitate, trecutul de prezent, prezentul de viitor.

— Ceea ce spuneți e foarte grav ! a observat Rășcanu. Nu mă împac deloc cu ideea de a conviețui cu anormalitatea, fără să ne dăm seama.

— E și greu să ne dăm seama, a oftat Darsh. Războiul, ca fapt anormal, a ridicat nivelul anormalității umane la cote imposibil de admis anterior, așa cum marea în furtună ridică valuri. Cine să mai observe talazurile mari ?

Dar avocatul nu se împăca cu această interpretare a lui Darsh, care vedea istoria ca boală. Îi venea să-l întrebe : Domnule, dumneata crezi că istoria e patologie ? Sau și mai explicit : Dumneata crezi că presiunea istoriei asupra insului e un act arbitrar ? A preferat să pună altfel chestiunea, în termeni medicali, termeni pe care — evident — Darsh îi ignora :

— Nu pot accepta ideea că maladiile de care vorbești dumneata ar avea o cauză generală și nu una individuală, strict fiziologică !

— Dar n-am spus altfel ! s-a apărat medicul. Eu nu ignor cauza fiziologică, alta în fiecare caz, eu doar pun în vedere o cauzalitate generală.

— Cu care cum se poate lupta ? a strigat Rășcanu. Ce facem, tratăm nebunii sau tratăm societatea ? !

— Iată o chestiune care mă depășește ! și Darsh a încrucișat brațele.

Mai departe însă, discuția între cei doi domni a devenit calmă și aplicată cazului. Judecînd la calm lucrurile, rememorîndu-le pentru Darsh, lui Rășcanu i-a devenit clar că unele simptome de alienare prevestiseră încă mai de mult actuala stare de risipire a mătușii. O

anume fervoare frivolă, mai ales primăvara, la vremea înfloririi liliacului, cînd tante Clotilde se echipa eclatant și se farda puternic, ca o artistă de varieteu, apoi vara la vremea rozelor, cînd domnișoara arbora toalete solare și decolteuri ample. Tante Clotilde se calma spre toamnă, în anotimpul ploilor, cînd intra într-o ținută cucernică, aproape monahală. Toate aceste izbucniri erau însă foarte bine cenzurate, prin educație, iar cei din casă simulau că nu le observă. Nimic nefiresc, în fond, pentru o bătrînă domnișoară cu un capital erotic neconsumat și care, peste asemenea extravaganțe, era o pudică. Dar și o persoană de inițiativă. În toamnă, la Grecuța, tante Clotilde potolise țărăncile răsculate prin simpla ei prezență acolo, prin candoarea cu care le chestionase asupra necazurilor și prin ardoarea cu care s-a zbătut mai apoi ca să le îndulcească viața. Fecioara era spontan însuflețită de idealul binelui public. Și atunci de ce ? Cînd atîtea estrade îi convocau prezența, cînd atîtea cauze îi solicitau dăruirea, de ce tante Clotilde să se retragă în copilărie ? Iată dilema. Era de ajuns că se încercuise această dilemă, că ambii o vedeau destul de clar, dar mai departe ce era de făcut ? Și ambii s-au retras de o parte și de cealaltă a dilemei.

— Vă sfătuiesc să n-o internați pe domnișoara Clotilde, a recomandat medicul. Cazul nu e grav și nu presupune măsuri extreme. Vă voi prescrie niște calmante, o dietă, un anume regim de plimbări și de gimnastică. Inutil să-i prescriu pilulele Darsh. Nu sînt un panaceu universal.

Darsh a făcut ultima mărturisire cu tot regretul. Cu oricîtă știință și cu oricîtă bunăvoință, omul era un neputincios, o recunoștea în chip sincer și liber, și atunci de ce mai venise la el ? Avocatul îl alesese însă tocmai pentru faptul că Darsh era sincer și liber, lipsit de prejudecăți, gata oricînd să admită neputințele artei lui sau neputința lui personală. Colegii de breaslă greșiseră calificîndu-l drept un escroc. Dar din nou Darsh a trecut la generalități.

— Nu trebuie să vă faceți griji, asemenea bolnavi sînt blajini, cuminți, la locul lor. Unii dintre ei își chivernisesc cu atîta discreție boala încît trec nebăgați în seamă. Din nou, linia de demarcație între normal și anormal e

cu neputință de observat. Cu totul altfel ar sta lucrurile cînd bolnavul, un asemenea bolnav, ar manifesta voința de a-i converti pe cei din jur la viziunea sa.

— Cum adică ? s-a alarmat Rășcanu.

— În cazul dat, dacă domnișoara Clotilde, de pildă, ar încerca să vă împingă pe toți, cu de-a sila, în copilărie. Atunci, desigur, bolnavul devine periculos și trebuie internat.

Nu era cazul, dar chestiunea ca atare l-a suscitat pe Rășcanu, care a căzut pe gînduri.

— Din fericire sau din nenorocire, a continuat Darsh, societatea nu le pune la îndemînă acestor alienați modești cadrul necesar pentru realizarea proiectelor lor. Cadrul acesta le revine de drept alienaților legali, marilor alienați ai istoriei, alienații politici. Aceștia sînt cei care smintesc lumea, provocînd alienarea în serie. Apoi cu ton profesional : Credeți că mai e cazul s-o consult pe domnișoara Clotilde ?

— Nu, a răspuns avocatul, ridicîndu-se.

Darsh l-a condus pînă la ușă cu toată afecțiunea. În prag, medicul i-a mai spus lui Rășcanu, roșindu-se ca un adolescent îndrăgostit :

— Știți că eu continui să mă preocup de cazul domnișoarei Hélène ? ...Sînt aproape de găsirea unui remediu. Și cu ton extatic : Sigur, Hélène va fi salvată.

Și Darsh era nebun.

Întîlnirea cu britanicii urma să aibă loc la opt seara, nu la hotel — unde locuia Dissi — ci la reședința ambasadorului, lordul Odo Russel. Ambii români așteptau cu emoție întrevederea, punînd în așteptare — Brătianu mai ales — o voință de miracol. În această tensiune, premierul l-a întrebat pe conu Mihalache cu ciudă, mai înainte de a urca în trăsură :

— Ce este un gentleman, dragă, te rog să-mi spui ?

Ministrului de externe nu-i ardea de glumă. El însuşi se afla în tensiune. A privit urît spre premier, n-a răspuns imediat, în sfîrşit, în drumul spre reşedinţă, conu Mihalache a răbufnit :

— Un gentleman este în primul rînd un om care observă cu stricteţe un cod propriu de comportare, de la care nu se abate. Înţelegi ?

Debitînd definiţia, îl ţintea pe Brătianu, care părea că ascultă candid.

— Nu impune altora acest cod, a continuat conu Mihalache, îl respectă pe al altora. E clar ? Cel care-l respectă pe al său e la rîndu-i un gentleman !

— Asta se ştie ! a admis premierul.

— În al doilea rînd, gentlemanul îşi schimbă interesele, ca oricare om. În cadrul noilor interese, el aplică acelaşi cod de comportare. Fără însă a se simţi dator să-i prevină şi pe ceilalţi de schimbarea sa de atitudine ! Dar imputîndu-le cînd aceştia nu iau act de noua situaţie, de vreme ce-l cunosc. În acest caz, ceilalţi nu sînt gentlemeni ! În al treilea rînd...

— Vrei să spui că e vorba de un monstru de egoism ?

— Nu, căci în clipa în care un gentleman întîlneşte în cale un alt monstru de egoism, el nu se miră, nici nu se mînie, procedează în legitimă apărare. Partida se rezolvă ca între gentlemeni.

— Şi dacă al doilea monstru nu cedează ?

— Atunci lupta continuă pe viaţă şi pe moarte, pînă cînd cel de al doilea e lichidat.

Căzut în melancolie, Brătianu ar fi dorit să zică : „— Acest final l-aş fi vrut şi eu !“, dar replica lui a sunat altfel, un punct surprinzător pus dialogului, tocmai cînd coborau :

— Ar fi culmea ca tocmai Anglia să ne reproşeze c-am fi făcut jocul Rusiei !

Marchizul de Salisbury, care i-a primit pe cei doi — lord Beaconsfield nu s-a prezentat la întîlnire —, nu le-a făcut însă acest reproş românilor. Discuţia a debutat neutru, pornind de la starea vremii. A continuat neutru, cu tot soiul de observaţii asupra vieţii politice de pe continent, ca între persoane care se cunosc şi se

respectă. S-au evitat punctele fierbinți. Un singur avantaj : englezii nu erau moraliști, nu pozau în profesori de etică, într-o pauză de subiect, lord Odo Russel, citîndu-l pe Gladston, a spus, ca să spună ceva : „—Anglia n-are prieteni, Anglia n-are dușmani, Anglia n-are decît interese". Lui Brătianu nu-i mai rămînea decît să deplîngă soarta Angliei, țară fără dușmani, fără prieteni, doar cu reci interese. Într-adevăr, soarta Angliei nu era de invidiat. Cu o notă bună, totuși : ea nu-și impunea iubirea cu arma, nu-i păsa dacă obține ura, își veghea strict interesele, oriunde s-ar fi plasat acestea, inclusiv la Dunăre sau la Strîmtori. Relatînd în raportul său această parte a discuției, Vârnav-Liteanu a notat :

„Marchizul de Salisbury a lăsat să se înțeleagă că scena confruntărilor cu Rusia se mutase deja în altă parte, spre Afganistan și Extremul Orient. Noi la rîndu-ne am priceput că cele două puteri refuzau pe moment să se ciocnească. Marchizul a și tradus de altfel situația în termeni de fabulă : Cele două imperii, a glumit Excelența Sa, sînt ființe de specii diferite. Cum să se bată Ursul cu Sepia ? Ca să se bată, Ursul ar trebui să intre în apă — ceea ce nu se poate !, după cum nici Sepia nu poate să urce pe uscat. Dl. Brătianu i-a șoptit d-lui Kogălniceanu, destul de iritat în chiar timpul acestei expuneri : „— Domnule, eu nu sînt naiv, cum insinuează acest individ ! Eu sînt pur și simplu disperat. Astea au fost numerele de joc, pe astea am jucat. Chiar dac-acum, pe clipă, nu-mi iese".

Pornind de la „interese" discuția s-a mai dezmorțit totuși, domnul de Salisbury a observat cu franchețe, cum stătea bine unui gentleman :

— Dumneavoastră nu v-ați observat strict interesele. N-ați sesizat la timp că așa-zisa cruciadă a Rusiei spre Constantinopole nu reprezenta altceva decît un pur interes local.

— Ba am sesizat, a replicat Brătianu. Am știut-o din prima clipă !

— Atunci de ce v-ați aliat cu Rusia ? Ce nevoie era de prezența voastră în acest război ?

Vârnav-Liteanu a notat în grabă replicile pentru raport, îngăduindu-și încă un comentariu :

> *„Domnul de Salisbury nu-i dispus să accepte că, intrînd în război alături de Rusia, noi ne-am ajutat de fapt pe noi înșine, drept care ne-am și bătut cu toată bunacredință. Domnia-sa apreciază contribuția noastră la război drept salutară pentru aliați fiindcă a intervenit în cel mai critic moment".*

— Credeți că a fost atît de importantă ponderea noastră în acest război ? a micșorat retoric Kogălniceanu.

— Oho ! a dilatat marchizul. Nu vă închipuiți cît de mult ați putut încurca lucrurile. Și-n război, dar și înaintea războiului. Fără voi, anul trecut, războiul se putea amîna.

— Chiar ? a părut a se mira Brătianu.

— Chiar ! a asigurat marchizul cu toată gravitatea. Fără Convenția cu voi, din aprilie, Rusia n-ar fi îndrăznit să intre în război cu Turcia, pe linia Prutului, la un pas de Carpați, de frontiera cu Austro-Ungaria, care mai mult ca sigur s-ar fi angajat. Cum s-a mai angajat și-n alte dăți. Riscul unui război, antrenînd trei puteri — nu două ! ar fi frînat Rusia. Și iritat de această situație : Or voi ce-ați făcut ? Ați permis Rusiei accesul pînă la Dunăre, prin acea convenție !, apoi, fără să vă poftească nimeni, ați trecut și Dunărea.

— Ba ne-a poftit Rusia ! a strigat Kogălniceanu.

— Tocmai, a confirmat britanicul, ați făcut și cel de al doilea pas !

— Adică, a dedus Brătianu, să înțelegem c-ar fi fost mai bine dacă războiul începea pe Prut, angajînd nu doar două puteri, ci trei ? Ar fi fost mai bine, pentru noi, dacă am fi expus distrugerii țara ? Și sec : Noi n-am vrut asta !

Kogălniceanu a sărit prompt :

— Cît privește trecerea Dunării, trebuie să știți c-am fost poftiți cu insistență s-o facem. Avem acte ! și ministrul a întins mîna, gata să deschidă ghiozdanul cu hîrtii.

— Nu asta-i important acum ! a spus marchizul. Important e că v-ați angajat, ca să obțineți ce ? Un lucru minim !

— Socotiți independența unei țări un lucru minim ? a ripostat conu Mihalache, congestionîndu-se.

Marchizul n-a cedat emoției celuilalt, a replicat cu răceală :

— Eu mă refer nu la acte gratuite, ci la acte recunoscute internațional. Au recunoscut oare marile puteri independența țării dumneavoastră ?

— Pentru asta ne și aflăm aici ! a punctat premierul. E oare normal ca marile puteri care au garantat ființa României de azi să consimtă la o știrbire ?

— Mă rog ! a convenit marchizul, ca apoi să continue : La fel după cum intrarea dumneavoastră în conflict cu Rusia, după război, precipită din nou lucrurile și le dă o coloratură nefastă.

— De ce, a ripostat Kogălniceanu, cînd noi nu facem altcum decît să apărăm un drept ? !

— Puteați menține liniștiți acest drept, doar vă fusese garantat !, dacă nu era războiul. Acum situația s-a schimbat. Va urma o pace incomodă.

Kogălniceanu a dat glas fierberii lui îndelung reprimate :

— Și noi ce să facem ? Să ne retragem din istorie odată ce am apărut ?

Marchizul de Salisbury n-avea răspuns la o asemenea chestiune care depășea orizontul practic. În încheiere, a

repetat nişte sfaturi spuse românilor şi la Istanbul, înainte de război :

— Îmbogăţiţi-vă, dezvoltaţi resursele ţării, nu alergaţi după iluzii. Întemeiaţi, la Dunărea de Jos, o economie stabilă, un stat puternic şi abia apoi, cînd va veni vremea...

— Dar cum s-o facem, a izbucnit Brătianu, cînd nu sîntem lăsaţi în pace ?

Nici la această întrebare marchizul nu avea răspuns.

După întîlnirea cu britanicii, raportată amănunţit la Sinaia, prinţul a intrat într-o acută nelinişte. Nu era timp de pierdut, în aula Congresului se operau deja tăieturile pe hartă. Cei doi trebuiau să se grăbească, dar cum, în ce fel ? Pe tabla de şah a tratativelor, ca şi pe tabla bătăliilor din urmă cu luni, orice mişcare imprudentă echivala cu un dezastru. Ca şi nemişcarea.

Prinţului i se rezervase însă nemişcarea, consemnarea la punct fix, fără putinţa de a putea aprecia — ca pe front — oportunitatea mişcărilor, şansa unor manevre abile, a unor combinaţii tactice momentane, a unor intervenţii bruşte. Acolo, pe front, la punct fix rămînînd, un rezultat se putea totuşi smulge, printr-o soluţie de ultim moment. Ce se putea smulge acum, dintr-o desfăşurare consumată, definitiv isprăvită ca rezultat ?

Cu toată încrederea ce le-o acordase, pe prinţ îl neliniştea şi cei doi trimişi ai săi, care sigur nu vor fi fost la unison într-o seamă de chestiuni mici şi mari. Unele divergenţe între cei doi sfetnici se pronunţaseră încă din iarnă, cînd Brătianu era gata să-l sacrifice pe conu Mihalache, să-l arunce pradă opoziţiei, cînd Kogălniceanu era gata să-şi prezinte demisia, lăsîndu-i pe cap premierului şi opoziţia, şi naţia şi chestiunea externă. Conflictul fusese depăşit prin intervenţia prinţului, dar divergenţele încă stăruiau, mocneau surd, iar uneori eclatau brusc, chiar în prezenţa unor martori. Astfel, tot în iarnă se făcuse

haz de refuzul lui Brătianu de a participa la o recepţie la consulatul rus, dar nu oricum, ci cu un reproş direct adresat conului Mihalache : „— La ruşi, de-aici înainte, să te duci dumneata. Eu nu pot şi nici nu are rost. Doar dumneata şi baronul Stuart aţi semnat convenţia !“ La care conu Mihalache a retorcat cu furie : „— Eu sau dumneata am subscris convenţia de la Livadia ?“

Ce s-ar fi întîmplat acum, într-un ceas de cumpănă, dacă astfel de confruntări, normale acasă, s-ar fi repetat ? Era pe rol, tocmai, întîlnirea cu marele cancelar Gorceakov, asupra căreia deja Brătianu formulase dubii. După întîlnirea ratată cu britanicii, confruntarea cu marele kneaz era lipsită de premisa oricărui succes. Cei doi aflaseră abia la Berlin, abia după întîlnirea cu Salisbury, de înţelegerea anglo-rusă de la Londra. Între timp, revista britanică *Globe* publicase şi textul înţelegerii, probă că tîrgul se încheiase. Anglia, aprecia prinţul, izbutise să blocheze accesul Rusiei la Strîmtori, consimţind în schimb ca Rusia să-şi sporească ascendentul la Dunărea de Jos, în spaţiul pe care Alteţa-Sa îl moştenise şi-l controla prin tratate. Imediat după aflarea acestei ştiri, Brătianu scrisese la Bucureşti lui C. A. Rosetti : „Nu mi-am închipuit că pînă aici va merge perfidul Albion“. Pînă aici ? se întreba şi prinţul. Da, pînă aici. Mai departe, în aceeaşi epistolă, trimisă Alteţei-Sale la Sinaia, Brătianu nota : „Asta e, am păşit cu stîngul. Nu trebuia să pornim marţea la drum“. Întîlnirea cu britanicii fusese într-o marţi.

Întîlnirea cu Gorceakov ? Din nou necunoscutul. Dar nu acest necunoscut îl alarma pe prinţ, căci jocurile fuseseră făcute, cît reacţia dintre cei doi trimişi ai săi, esenţială pentru impunerea unui bloc de atitudine. Avea să reia Brătianu replica din iarnă : „— La ruşi să te duci dumneata !“, avea să repete conul Mihalache imputarea — „Eu sau dumneata am subscris ?“ Cei doi, impetuoşi şi iritabili — chiar dacă Brătianu mai fin — erau ca două săbii într-o teacă. Teaca situaţiei era imposibil de strîmtă. Avea să se spargă ? Ce se întîmpla în acest caz cu ţara ?

În sfîrşit, prima depeşă, eliptică :

„Întîlnirea cu Gorceakov o ratare.“

*

Printr-un viciu de transmisie, depeşa lui Kogălniceanu către prinţ despre întîlnirea de la ambasada rusă a ajuns la Sinaia cu mult înainte de raportul detaliat al lui Vârnav-Liteanu :

„Întîlnirea cu Gorceakov o ratare".

Nici un rînd în plus. Stilul eliptic aparţinea conului Mihalache. Brătianu ar fi redactat telegrama cu mai mult calm, fără a sacrifica substanţa, la modul : „Întîlnire inutilă" sau „Convorbire formală". Aşteptînd detaliile, prinţul a petrecut o noapte lungă şi albă, măsurînd cu paşi regulaţi curtea mînăstirii. O insomnie sterilă, cu totul diferită de ceasurile de veghe de pe front, cînd se dădeau bătălii. Acolo, pe front, veghea era simultană cu bătălia şi comandantul putea interveni. Da, încă o dată un ordin prompt putea schimba soarta unei desfăşurări militare, chiar cînd totul ar fi fost pierdut. Ce se putea schimba acum în textul unei notificări ce consemna o ratare ?

Apoi, tot printr-un viciu de transmisie, o frază din raport, fără nici un sens :

„Cancelarul somnola într-un fotoliu".

Prinţul a trăit alte cîteva ceasuri grele. Abia spre ziuă, după orele patru, a primit şi raportul, descifrat şi retranscris de secretarul curţii. A citit :

„Bătrînul cancelar somnola într-un fotoliu. I-au ţinut locul în conversaţie, pînă la deplina trezire, contele Pierre Şuvalov şi ambasadorul d'Oubril. Aceştia, ca să-l scuze pe şef, au început prin a spune că lucrările Congresului erau obositoare, că marele kneaz le făcea faţă cu greu, mai mult somnola, mai mult căsca, iar din cînd în cînd îl întreba pe d'Oubril, fixînd cîte-un personaj din distribuţie : „— Cine-i ăla ?"

„— Ce-a spus ?", ca apoi să consemneze : „— Aha !" și să adoarmă din nou." Desigur, cancelarul Gorceakov era ca și absent. Întîlnirea se va fi desfășurat practic în absența lui, înalta persoană fiind înlocuită prin ceilalți membri ai delegației imperiale prezenți la conferință. Toți ceilalți diplomați le erau binecunoscuți celor trei români veniți la întîlnire, inclusiv prințului, care nu participa, doar citea. Era cert că bătrînul fusese inutil deplasat de la Petersburg la Berlin, deplinele puteri pe care i le încredințase țarul puteau fi date cu mai mult folos altcuiva, contelui Ignatiev, spre exemplu, care însă nu face parte din echipa finală. Contele Șuvalov a lăsat tot timpul să se înțeleagă că o povară mai grea decît războiul fusese persoana cancelarului, cu încăpățînările și hachițele lui, cu senilitatea lui impetuoasă, cu voința lui de a fi prezent peste tot, pînă aproape de front — „Căci Excelența-Sa, imaginați-vă, a ajuns pînă la București." „— Mie îmi spuneți ? !" a confirmat Kogălniceanu. „— Pe de altă parte, a mai spus d'Oubril, în istorie lucrurile se desfășoară uneori ca și de la sine, au un curs fatal. Acum, spre exemplu, după ultimele înțelegeri, lucrurile sînt ca și date. Ce nevoie era de prezența Excelenței-Sale aici ?"

Într-adevăr, s-a întrebat și prințul, lăsînd raportul, ce nevoie mai era de prezența bătrînului la Berlin ? A continuat lectura, urmărind relatarea lui Vârnav-Liteanu :

„S-ar fi părut că discuția se desfășoară lîngă un catafalc, dar cancelarul se trezise între timp, el și-a continuat gîndul anterior somnului, în rusește, și ceilalți doi sfetnici i-au răspuns în rusește. Discuția a zăbovit nestingherită de prezența oaspeților, pînă cînd, din întîmplare, ochiul cancelarului s-a fixat brusc asupra d-lui Kogălniceanu.

„— A, Kogălniceanu ! a consemnat Înălțimea-Sa. Voi ce mai vreți ?“

„— Noi ? Bună pace !“ a răspuns ministrul nostru de externe.

Cancelarul n-a fost satisfăcut de răspuns :

„— Ați spus-o și înainte de San Stefano, a notat el ridicînd un deget. Și după asta nu v-ați mulțumit !“

Într-o paranteză, Vârnav-Liteanu mai adăuga :

„Marele kneaz Gorceakov îl ignora cu totul pe dl. Brătianu — „capul răutăților“, dar convenea să stea de vorbă cu dl. Kogălniceanu. D'Oubril însă a atras atenția șoptit, în rusește, că în salon era prezent și celălalt delegat. Cancelarul a mormăit ceva, fără a-l privi pe dl. Brătianu, apoi a poruncit băuturi. A stat posac pînă au fost aduse gustările și băuturile, a răbdat și ceremonia primei sorbituri, cu închinările de rigoare, apoi cu gura plină :

„— Și-așa deci. Ați venit aici să pîrîți Rusia !“

Prințul a lăsat filele cu un gest brusc. Ar fi vrut să intervină chiar el, să dea replica : „Noi nu pîrîm pe nimeni, noi ne apărăm drepturile !“, dar piesa întrevederii fusese jucată, replica necesară fusese aruncată sau

nu, Alteței-Sale nu-i mai rămînea decît să contemple retrospectiv un spectacol în care nu se mai putea schimba o iotă. A citit :

„Dl. Kogălniceanu cunoștea ce-o să urmeze, l-a lăsat pe marele kneaz să-și săreze inima. Înălțimea-Sa mînca și vorbea, avea în minte o listă lungă de imputări, adresate nouă, debutînd cu cele de pe timpul lui Petru cel Mare, trecînd la Ecaterina a II-a, la Alexandru Întîiul, la Nicolai Pavlovici, apoi la actualul suveran Alexandru al II-lea. Sub toc' aceste imputări, echivalînd cu b faceri nerecunoscute, era scris un singur cuvînt : ingratitudine“.

„— V-am scos cu sabia din pîntecele Turciei, fără a profita cu nimic, a mai spus Înălțimea-Sa. Iar acum, cînd, în fine, ne așezăm la masa păcii, ne contestați vecinătatea pe Prut ? ! Apoi cu stupefacție : Era mai bine să vă înghiță Austria ?“

Prințul a aruncat filele, fără a-și mai putea reprima exclamația : „— Culmea !“ Apoi s-a reîntors la filă :

„Și dl. Kogălniceanu și dl. Brătianu au protestat, spunînd cancelarului că era mai bine să nu ne înghită nimeni. Dar Înălțimea-Sa a continuat :

— Sau, dacă am fi avut bună prevedere era poate cu mult mai bine să vă fi alipit cu totul, încă din 1812, ca azi să nu mai fie probleme.“

Din nou un „Culmea !“, apoi o așteptare ; prințul aștepta reacția miniștrilor săi. A luat inițiativa Bra-

tianu, după cum se scria imediat în raport :

„Dl. Brătianu, pe care marele kneaz nu-l onorase între timp cu nici o privire, a intervenit demn :

— În privința înghițirii, să fie limpede : Rusia nu ne-a putut înghiți nu fiindcă n-ar fi vrut, ci fiindcă n-au lăsat-o Austria și Turcia. Cît privește această ieșire din pîntecele otoman, apoi, știți bine, Excelență, s-a făcut și cu baionetele noastre !“

Prințul a însemnat cu roșu pe margine : „Așa, da !“ A urmărit apoi reacția marelui kneaz :

„Marele kneaz s-a zburlit, l-a privit pe dl. Brătianu, dar din nou nu l-a văzut. S-a întors spre dl. Kogălniceanu cu aerul de a întreba : „Cine-i ăsta ?“ D'Oubril zîmbea. Ministrul nostru de externe era deja pregătit să răspundă la tot șirul de mustrări, s-a oprit însă doar la chestiunea „pîrei“, arătîndu-i marelui kneaz că nici vorbă despre așa ceva. La Congres se dezbătea o chestiune de drept, aici se confruntau argumente, acte, fapte, care se dispensau de persoane, or, era un fapt unanim știut că la anul 1812 hotarul Rusiei cu românii se afla nu pe Prut ci pe Nistru.“

„— Cît e de atunci ? a întrebat marele kneaz. Și tot el. Nici o viață de om ! Azi, doar cîțiva mai știm ce-a fost pe-atunci. Mîine n-o să mai știe nimeni. Cine o să-și mai amintească unde a fost frontiera adevărată între noi și voi, pe Prut sau pe Nistru ? În schimb, ingratitudinea voastră de azi

se vede de la o poştă.“

„— Ingratitudine ? ! am strigat noi tustrei.“

Prinţul nu şi-a mai îngăduit întreruperi, a lăsat ca întreaga scenă să se desfăşoare pînă la capăt.

„Dar marele kneaz s-a agăţat de cuvîntul ingratitudine, se înfierbîntase, acum lăcrima ca un copil, cuvîntul era simţit ca o lezare la persoană, mai mult, ca o lezare adusă suveranului Rusiei ; cei doi subordonaţi — Şuvalov şi d'Oubril — au intervenit cu explicaţii, noi nu lezaserăm pe nimeni, discutam în termeni puri o chestiune de drept. — Ba da, au ofensat !, N-au ofensat, n-a fost în intenţia lor !, — Să-şi ceară scuze mai întîi, să recunoască ! Dl. Brătianu şi-a plecat fruntea în semn de împăciuire, dl. Kogălniceanu a rămas ţeapăn, dar, după incident, discuţia s-a înţepenit cu totul. Ostenit, marele kneaz a vorbit cu subordonaţii săi în ruseşte, ignorîndu-ne pe noi, apoi iar a recăzut în binecuvîntatu-i somn.“

Prinţul a zîmbit, era probabil că trimişii săi respirau. A citit mai departe.

„Contele Şuvalov a profitat de răgaz ca să ne pună la curent cu mersul lucrărilor Congresului. Lucrurile nu merg bine, într-adevăr, Rusia se vede silită să accepte mari pierderi, ne-a spus Excelenţa-Sa, desigur nu din propriul teritoriu, dar prevederile tratatului de la San Stefano sînt în prezent ca şi pulverizate de vreme ce s-au negociat între timp

alte și alte ajustări. — Turcia vrea să se mențină la Varna. Noi nu vrem să o lăsăm. Pe de altă parte, Anglia vrea Ciprul, or nouă nu ne convine. Tot Anglia nu consimte să rămînem trei ani în Bulgaria. Zice că-i prea mult. D'Oubril a părut totuși ceva mai concesiv : — Deocamdată aceste tăieturi, reamenajări, ajustări se fac cu creionul, pe hartă. Oricum, nu curge sînge !"

Ce binefacere ! a consemnat prințul. Nu curge sînge, desigur, dar va curge — în mod sigur ! — dacă lucrurile vor continua așa ! Alteța-Sa a subliniat propoziția despre sînge cu un creion albastru.

„Marele kneaz a acompaniat conversația în tot acest răstimp cu un fin sforăit, cît o adiere, suficient de lungă și suficient de bună ca să-l reconforteze, apoi să-l readucă proaspăt printre cei vii. Cînd s-a trezit, părea înviorat de o amintire plăcută, fără legătură cu cele întîmplate :

„— Ce face prințesa Elisabeta ? a întrebat Înălțimea-Sa. Să-i spuneți că-i port un foarte delicat sentiment."

„Cei prezenți n-au redresat și au surîs, inclusiv noi. Așa este marele kneaz, imprevizibil. Dar brusc, Înălțimea-Sa și-a reluat alura ofensivă, întunecîndu-se la chip. Îl țintea din nou pe dl. Kogălniceanu, cu un ochi bulbucat :

„— Și-așa va să zică ! V-ați găsit taman acum să ridicați obiecțiuni, cînd Rusia e prinsă la înghesuială. Apoi cu suferință : Rusia e profund nemulțumită de tot ce se întîmplă azi. Ce mai vreți ?"

Prinţul a închis dosarul cu raportul lui Vârnav-Liteanu, nu înainte de a se întreba : Să fi ajuns oare şi acest imperiu în stadiul de senilitate ?

Un accident — o întîlnire întîmplătoare a lui Vârnav-Liteanu cu un consilier al ambasadei Franţei — a introdus pe agenda celor doi, mai repede decît se aşteptau, întrevederea cu domnul Waddington. Brătianu n-a vrut să-l întîlnească pe Waddington. Acesta, fiind francez numai cu inima — „Français de coeur" — pe deasupra şi protestant, avea să fie, presupunea premierul, mai obtuz decît Gorceakov sau decît Bismarck. În consecinţă, premierul a delegat servitutea acestui contact ministrului său de externe, nu înainte de a se mai întreba : „— Cine-i, domnule, ţarca asta care cîrîie a pagubă ? Cum a putut să încapă Franţa în asemenea gheare ? !" Brătianu îl coborîse pe Waddington de la rangul de canar la poziţia de ţarcă — pasăre monoton colorată, care repeta un singur crah, sîcîitor, lucru cu care conu Mihalache, cu instinctul său muzical, n-a fost de acord, căci între timp se informase.

— Waddington e totuşi un domn stimabil ! a introdus el rectificarea. El îşi ţine insistent partitura, care e partitura Franţei.

— Aiurea, cîntă a pagubă.

— Desigur, a revenit conu Mihalache, Waddington nu-i Gambetta. Nu-i nici ducele Decazes, nici vicontele de Goutaut-Biron, nici contele de Chaudordy...

Toţi aceşti diplomaţi străluciţi, înşiraţi de Kogălniceanu, fuseseră înlăturaţi, în echipa de la Berlin se mai salvase un singur om stimabil, domnul de St. Vallier. Vârnav-Liteanu a adăugat precizarea că Franţa voia să facă la Berlin o politică a „mîinilor curate", să nu se amestece, să nu se vîre, iar precizarea l-a iritat pe premier :

— Dar să se amestece, să intervină ! a strigat Brătianu. Ce, politica e o treabă de mîini curate ? Unde-s, domnule, oamenii de altădată ?

Conu Mihalache ar fi vrut să replice : „N-ai spus dumneata că politica se face cu ce ai la îndemînă ? Ăştia-s oamenii cu care Franţa defilează azi“. A spus doar ultima propoziţie şi a plecat la întîlnire, însoţit numai de Vârnav-Liteanu.

Din nou, ore în şir nici o veste de la Berlin, acolo probabil pertractările se înfundaseră. Deşi nu părea cu putinţă, acolo, la Berlin, în fiecare zi cădea o frontieră şi se modifica un stat. Tensiunea l-a silit pe prinţ să iasă din biserică şi să se plimbe afară, în ploaie. Incinta lăcaşului era prea strîmtă, ca şi chilia, era strîmtă însă şi curtea mînăstirii. Ploaia continua. Pînă la poştă, în oraş, nu era departe, totuşi n-a cedat şi şi-a continuat rondul, cu obstinaţie. Imposibil ca la Berlin lucrările să se suspende, doar ca să ascută tensiunea Alteţei-Sale şi nerăbdarea sterilă.

Şi dacă totuşi acolo tratativele stagnau ? La fel se întîmplase şi pe front, cu luptele. Şi luptele stagnau, stagnaseră adesea. Era de-ajuns ca unul dintre parteneri să-şi amelioreze poziţia, să se consolideze pe un front mai avantajos, ca celălalt să piardă brusc din avantaj sau să-şi amelioreze temporar poziţia, pentru ca ambii să se trezească într-un unghi mort. Era penibila dramă a războiului poziţional pe care prinţul o trăise. În asemenea condiţii, marii şefi puteau intra în permisie, nimic nu se putea modifica, de război răspundeau gradele inferioare, sergenţii, care aveau grijă ca situaţia să nu se schimbe de nici o parte. Cine erau sergenţii, la Berlin ?

Totuşi, chiar şi pe front, era ştiut, războiul continua, războiul supravegherii poziţiilor. Îl duceau vedetele de noapte ale ambelor părţi, care explorau cîmpul de luptă într-o stare de perpetuă veghe, împinsă pînă la isterie.

Prinţul trăise şi această stare. Cine erau, la Berlin, vedetele de noapte ?

Mai era şi un astfel de război, al culiselor, care se desfăşura tot noaptea şi tot secret la nivelul statelor majore. Aici se puneau la cale surprizele, se ticluiau acţiunile fulger, întoarcerile de front, retragerile simulate, loviturile, strategiile capitulărilor. Armatele zăceau în noroi şi sînge, amorţite de starea pe loc, cu sergenţi cu tot, dar deasupra lor, în întuneric, mişcau aripile negre sau roşii ale evenimentelor ulterioare care deja se configurau. Ce se pregătea la Berlin ?

Într-o noapte de veghe, la Plevna, aflîndu-se într-o redută centrală, pe care venise s-o inspecteze, prinţul a trăit la un anume moment spaima de a fi ieşit din joc, printr-o mişcare pusă la cale undeva deasupra, în spate sau poate lateral. Reduta centrală, în care se afla, era acum laterală, iar el, comandantul *en chef*, devenise un simplu sergent printr-un invizibil capriciu de strategie. Cerchez nu glumise, asemenea situaţii erau curente pe front. Atunci, acolo, situaţia s-a agravat din clipa în care prinţul a aflat cu alarmă că reduta nu are legătură telegrafică şi că deci e ruptă de restul lumii. Cum nimerise acolo ? Cît timp mai putea rămîne, fără primejdie, în acel unghi mort ? A ordonat atunci, pe loc, să se tragă o linie Morse care să lege reduta de cartierul său de la Poradim. A fugit apoi la Poradim, în lungul liniei, care a şi fost instalată în aceeaşi noapte. S-a liniştit abia în clipa cînd linia a funcţionat.

În zori, prinţul a ordonat ca reşedinţa sa de la mînăstire să fie legată de oficiul poştal din Sinaia printr-o linie similară. Linia a intrat în funcţiune pe la orele nouă, dar nimic de la Berlin. Întîlnirea cu Waddington încă nu avusese loc.

*

Întîlnirea cu Waddington a fost convenţională pînă la un punct, deşi Kogălniceanu nu era omul convenţiilor.

Franţa, a spus ministrul român, într-un mişcător expozeu, ajutase la naşterea României, îi fusese moaşă sau naşă, putea naşa s-o abandoneze tocmai acum, s-o lase adică la ananghie ? Lungul discurs al conului Mihalache a fost primit cu toată rezerva, iar după o pauză s-a dezlănţuit replica pe care acelaşi Vârnav-Liteanu a notat-o conştiincios. De la un anume moment înainte, a declarat şeful diplomaţiei franceze, o ţară trebuie să se ajute şi singură. Ea trebuie să-şi probeze maturitatea, prin bunele rînduieli interne, şi să justifice în acest fel încrederea celorlalte naţiuni.

— La ce vă referiţi ?

— La chestiunea evreiască, la drepturile omului într-un cuvînt.

Conu Mihalache a primit cu dezamăgire drastica intervenţie. Nu el era cel indicat să dea răspunsul ; nu se putea totuşi dezangaja şi a ripostat :

— Mie îmi ridicaţi această chestiune ? Dar îl aveţi în faţă pe omul care şi-a făcut o cauză din apărarea acestor drepturi, pe care le-am şi slujit într-un fel de apostolat. Vă este oare necunoscut faptul că eu am luptat cel dintîi pentru abolirea „sclaviei negre" în ţările române ?

Vârnav-Liteanu a consemnat în notă descumpănirea domnului de Waddington, care nu aflase pînă în acea clipă că şi-n România existaseră negri, deci şi „sclavia neagră" (la fel ca în America pînă la războiul de secesiune). Precizarea că era vorba despre „ţigani" l-a scos din nedumerire pe reprezentantul Franţei.

— Şi tot eu m-am luptat mai apoi, a continuat Kogălniceanu, pentru abolirea „sclaviei albe". Căci aceasta a fost la noi problema ţăranilor pînă la Cuza Vodă. Cît priveşte problema izraelită, tot eu, atît ca ministru cît şi ca om, am izbutit să fac cîte ceva. Şi excedat : Dar întrebaţi-i pe evrei !

Liteanu a notat că reprezentantul Franţei îi întrebase probabil pe evrei, de vreme ce n-a adus nici un repros ţinutei domnului Kogălniceanu. Acesta şi-a înşiruit meritele într-o formă interogativă : nu el, ca ministru, inaugurase prima şcoală izraelită din Iaşi, în 1866 ? Nu

el militase pentru încadrarea evreilor în armată și pentru acordarea de grade ? („Avem azi, iată, ofițeri evrei !"). Nu el ajutase așezămintele — atît cele confesionale, cît și cele laice — să-și impună dreptul de a ființa ?

Mai departe, conu Mihalache și-a expus punctul de vedere asupra problemei în sine : el unul nu era partizanul asimilaționismului (precum dl. Brătianu și precum foarte mulți evrei !), ci al păstrării identității etnice — „căci și noi, românii, ne-am luptat să ne apărăm identitatea !". O identitate pusă însă în acord cu progresul. El, ca ministru, sprijinise evreimea progresistă împotriva retrograzilor, cum există la orice nație. Ca dovadă, întîmplător aflată asupra-i, conu Mihalache a scos o scrisoare de la un lider al Alianței Israelite, care tocmai îi mulțumea, acolo la Berlin. A citit :

> *„Ne-ați ajutat pînă și-n modernizarea instituțiilor noastre. Ați luat partea elementului progresist, liberal, liber-cugetător, care luptă și acolo, și pretutindeni, cu habotnicii, fără însă a incita la reprimarea celor rămași în urmă, ca în alte țări din zonă".*

Conu Mihalache a minimalizat cu un gest modest meritele proprii, ponderînd exuberanța epistolierului, dar a mai citit :

> *„Ați luat partea libertății și a cugetării. Ați vrut ca nici unul dintre ai noștri să nu pățească în lumea de azi ce-a pățit la vremea lui Spinoza".*

Domnul de Waddington a fost brusc interesat :

— Dar ce-a pățit în fond Spinoza ?

Apoi a surîs : intuia ce pățise la vremea lui Spinoza, nu numai din partea marilor religii care oprimau pe atunci cugetarea, dar și din partea coreligionarilor săi, desigur cei înrobiți tradiției, incapabili să meargă mai departe, să înțeleagă că Dumnezeu — un Dumnezeu al

tuturor — se revelează omului doar prin două atribute : gîndirea și extensiunea acesteia.

— Da, a aprobat omul Franței, glosînd liber în marginea gîndirii lui Spinoza — cum ar fi putut la fel de liber glosa și-n marginea lui Montaigne sau a lui Descartes — da, a repetat cu un ton înalt și fin, unde se termină gîndirea se isprăvește și lumea !...

— Adică, a închis cercul conu Mihalache, se isprăvește și Dumnezeu. Nu-l mai putem concepe, ne predăm surprizelor.

Ar fi fost de prisos ca Kogălniceanu să mai adauge : Sînt partizanul unui Dumnezeu rațional ! Părțile erau de acord, în acest punct superior teoretic, și ambele au părut satisfăcute. Era limpede că domnul Brătianu n-ar fi putut susține un asemenea turnir, nu era echipat. Conu Mihalache, în schimb, învățase carte nu numai în Franța istoricilor Restaurației, dar și-n Germania lui Humboldt, de unde un anume pathos romantic. După încă vreo cîteva piruete echivalent distribuite între el și domnul de Waddington, ministrul de la București a mai întrebat, generalizînd :

— Vreți să vă înșir și alte drepturi pe care atît comunitățile cît și indivizii le au deja la noi ?

Dar omul Franței a readus brutal chestiunea pe sol :

— Noi ne referim la dreptul de cetățenie, pe care nu-l au în majoritate !

— Dar la noi sînt două categorii de cetățeni, cei vechi și cei nou-veniți.

— Tocmai. Indiferent cînd au venit, ei trebuie să devină cetățeni. Să se curme odată, măcar acum după pace, cu asemenea inechități.

— De acord, să se curme ! a aprobat conu Mihalache cu toată inima. Dar iată că noi, numai în scurtul interval al războiului, deci într-un singur an, ne-am îmbogățit cu cîteva zeci de mii de refugiați din Rusia. Nu vă mai spun de cei veniți înainte ! Și în impas : Ce facem, îi proclamăm pe toți dintr-o dată cetățeni ?

— Nu se pot admite cetățeni de categoria întîi și cetățeni de categoria a doua ! a precizat domnul de

Waddington. N-o admite nici Germania, nici Anglia, nici chiar Turcia.

Precizarea era importantă, conu Mihalache a răspuns invocînd statutul de periferie al țării, la confinele a trei imperii. Cei nemulțumiți sau persecutați, în unul din aceste state mari, veneau aici, cu privilegiul de supus străin — și-n acest caz sfidau autoritatea ! — sau fără privilegii, ca-n orice țară de azil, și-n acest caz, a recunoscut ministrul, asemenea nenorociți erau victima autorității. Și tot el :

— Ce vreți, cum să te sustragi din barbarie, cînd cei din jur fac totul, mînă de la mînă, ca să ne țină în barbarie ?

Domnul de Waddington părea sincer impresionat.

— Dar locul de azil e sărac, vă rog să mă credeți ! a mai adăugat Kogălniceanu, în încheiere.

— Asta interesează mai puțin, a ținut să sublinieze domnul de Waddington. Important este ca în orice condiții drepturile cetățeanului să fie respectate !...

—Desigur, a aprobat din nou conu Mihalache. Apoi avertizînd, cu glas căinător : Să ferească Dumnezeu să vă treziți mîine cu milioane de cetățeni care nu vă aparțin, proveniți, să spunem, din colonii !

— E chestiunea voastră internă ! a respins domnul de Waddington, trăgînd imediat o linie de despărțire între cele două situații sau regimuri geografice. Apoi revenind : Va fi, accept de pe acum, poate și chestiunea internă a Franței. Cine mai știe azi ?

— Și cum o veți soluționa ?

— Deocamdată trebuie s-o rezolvați voi acolo. E o chestiune *sine qua non !*

Contele de Vallier, prezent la întîlnire, dar care tăcuse tot timpul, și-a permis o singură intervenție, a citat un cuvînt al domnului Pasteur, care părea să definească desăvîrșit poziția Franței. Vârnav-Liteanu a notat :

— *Je ne te demande ni ta race, ni ta religion, ni ta langue, mais dis-moi quelle est ta souffrance ?* [1]

— Splendidă conduită ! a aprobat conu Mihalache. Sper din inimă ca Franța să i se conformeze. Dar, în acest caz, domnii mei, întrebați-mă și pe mine de ce sufăr : *Quelle est ma souffrance ?*

Cu acel *Quelle est ma souffrance,* de fapt cu acel *sine qua non,* răspicat încă o dată, întrevederea a luat sfîrșit. Vârnav-Liteanu n-a știut ce să transmită acasă : *Intîlnire ratată, întîlnire în suspensie ?* Ar fi vrut să-l întrebe pe Brătianu, dar lipsea. Premierul spusese de altfel înainte de întîlnire : Franța se poartă de la un timp ca o doamnă în vîrstă, supărată rînd pe rînd pe toți bărbații cu care a avut de-a face. Conu Mihalache era de cu totul altă opinie. Franța, pretindea el, nu putea fi atît de irațională încît să bruscheze o soluție pe care timpul ar fi adus-o oricum. Franța, gîndea conu Mihalache, era totuși patria rațiunii.

*

Pe firul telegrafic de la Sinaia, o surpriză : un raport de la Câmpineanu. La Berlin, stagnau tratativele și-n chestiunea drumurilor de fier. Băncile germane consimțeau la retrocedarea căilor ferate, dar numai cu o despăgubire enormă. Pentru a face față unei asemenea despăgubiri, prompt plătibilă, trebuiau negociate noi împrumuturi. De la cine ? Consorțiul de bănci amestecat în afacere era dispus să crediteze operația avansînd sumele, dar cu dobînzi enorme. Dobînzile se adăugau la dobînzi. Strînse ghem și restituite țării, liniile ferate căpătau — financiar vorbind — dimensiunea unui șarpe boa care ar fi urmat să devore, în următorii ani, tot ceea ce s-ar mai fi cîștigat — financiar vorbind, în România. Câmpineanu încercase, în cursul tratativelor, să obțină de la creditori un dram de înțelegere. „— Vrem să ne modernizăm !“ expli-

[1] Eu nu te întreb nici de rasa, nici de religia, nici de limba ta, dar spune-mi care ți-e suferința ?

case el. „— Modernizați-vă, dar plătiți !" „— Plătim, dar deocamdată n-avem cu ce. "„— Atunci de ce vreți cu orice preț naționalizarea ?"

Formulată astfel, chestiunea naționalizării drumurilor de fier devenea o pură chestiune de orgoliu. Sau de capriciu. Era acuza care-i fusese aruncată prințului din primii ani ai domniei sale, imediat ce Alteța-Sa se pusese în fruntea cruciadei pentru construcția drumurilor de fier. „Ce trebuință au românii de drumuri de fier ?" se întrebase lumea. „Dar trebuie să intrăm în rîndul lumii !" ripostase prințul. „De ce, ca să fim nemți ?" Apoi insinuarea : „Oare Măria-Sa nu-și dă seama că nemții fură ?" Apoi acuza „Neamțul fură !" Strussberg furase într-adevăr, o probase procesul, o dovedise întreaga afacere odioasă a drumurilor de fier, care-i pusese la grea încercare chiar tronul, dar el ? Prințul ieșise din afacere, cu mîini curate, doar în clipa cînd putuse dovedi că la afacerea drumurilor de fier participase — financiar vorbind, doar cu o singură acțiune, simbolică, o hîrtie albastră în valoare de un leu. Și atunci ? Cu atît mai mult se dovedea, strigase opoziția, că afacerea drumurilor de fier e o chestiune de orgoliu, de pură vanitate. Avea să se formuleze aceeași acuză și acum, în chestiunea naționalizării ? Aveau să-l aștepte noi zguduiri ? Opoziția era acum „albă", nu „roșie", în fruntea partidei anti se afla nu Brătianu, ci oponentul acestuia, Lascăr Catargi. Acum urma să-l apere Brătianu și să-l acuze Lascăr Catargi.

Din nou prințul se vedea pe sine însuși ca un stîlp izbit de valuri contrare. Valurile se puseseră deja în mișcare de la Berlin spre Sinaia și în curînd ar fi urmat să ajungă la București. Mai gravă decît „chestiunea externă" avea să fie „chestiunea internă", probabil în toamnă, o chestiune pe care deja o făcea explozivă, din nou explozivă, afacerea drumurilor de fier. Unele amănunte din raportul lui Câmpineanu aveau în mod sigur să aprindă revolta, să dea foc tribunelor parlamentare și presei. Incendiul începuse deja să se propage de la Berlin spre București, pe firul telegrafic.

A lăsat raportul să se scurgă spre București. Nu-l putea opri. Mai important era ceea ce se petrecea la Berlin în celălalt plan, al politicii.

Şi pe Brătianu, la hotel, îl aştepta o surpriză : vizita unui reprezentant al Alianţei Israelite.

Premierul nu mai putea spune : „Cînd a apărut, domnule, şi problema asta !", îl avea în faţă pe domnul care reprezenta problema, nu domnul Goldmann — care îl vizitase la Bucureşti în urmă cu un an, ci un alt domn, Loeb. L-a şi întrebat cu toată politeţea disponibilă :

— Sînteţi domnul Loeb, cel care a scris broşura aceea ?...

Era vorba despre o broşură-raport cu titlul *La situation des Israelites en Turquie, en Serbie, en Roumanie*, editată în urmă cu un an la Paris şi difuzată şi la Bucureşti. Domnul Loeb a precizat că nu el era autorul broşurii, care aparţinea de fapt altui Loeb.

— Eu sînt Israel Loeb, nu Isidor Loeb, a mai spus. De altfel, datele din broşură s-au primenit între timp.

— Unele s-au şi perimat, a observat Brătianu. Domnul Isidor Loeb a lucrat cu statistici dinainte de război. Şi direct : Ştiţi cîţi oameni de-ai dumneavoastră s-au stabilit la noi în timpul războiului ?

— S-au refugiat din cauza persecuţiilor din Galiţia şi Ucraina ! a lămurit domnul Israel Loeb. Nenorociţii mei coreligionari s-au oprit ca să-şi recapete răsuflarea, în cea mai apropiată ţară, în România. Şi cu ton pedagogic : Vedeţi, prin numărul de evrei pe care-l are în prezent, Rusia ar putea deveni cea mai mare putere iudee din lume.

— Şi de ce n-o ajutaţi să devină ?

Domnul Loeb n-a părut surprins de întrebare, nici de dialectica întrebare/răspuns pe care premierul o stăpînea ; întrebarea şi-o pusese probabil. A oferit răspunsul :

— În Rusia sîntem cei mai mulţi, raportaţi la comunităţile noastre de pe glob, dar puţini, dacă ne raportăm la populaţiile sedentare ale imperiului. Şi-apoi în Rusia abundă, după cum ştiţi, legislaţiile antisemite. Chiar şi azi, în era lui Alexandru al Doilea !

— Siliţi Rusia să vă facă dreptate ! a îndemnat Brătianu cu un accent foarte comunard. Noi sîntem interesaţi, vă susţinem.

— Cum, în ce fel, cînd nici dumneavoastră nu puteţi sili Rusia să vă facă dreptate ?

— Dar atunci, la rîndu-mi vă întreb : e oare normal, domnule Loeb, să ne impuneţi nouă ceea ce Rusiei nu puteţi să-i impuneţi ? Şi Brătianu s-a ridicat în picioare, tulburat, secondat de oaspetele care nu-şi stăpînea emoţia. I s-a adresat acestuia cu francheţe : Domnule Loeb, dar e nedrept ca, profitînd de conjunctură, să se deşarte la noi tot sacul răsăritean al persecutaţilor şi tocmai nouă, celor mai mici şi mai săraci, să ne revină misia să rezolvăm chestiunea. De ce n-o rezolvaţi mai întîi acolo, la faţa locului ? !

— Deci şi dumneavoastră ! şi domnul Loeb s-a lăsat în scaun, golit de orice speranţă.

S-a aşezat şi Brătianu, care nu putea înţelege deziluzia oaspetelui — căci ce părea iraţional sau jignitor în spusele lui ? A şi întrebat :

— Ce vi se pare surprinzător sau nelogic în poziţiunea mea ?

— Nimic nou, a şoptit domnul Loeb, rămînînd închis în amărăciunea sa. Şi cu acelaşi ton, amar : Căci dumneavoastră nu faceţi altceva decît să repetaţi ceea ce s-a mai spus şi să procedaţi à propos de noi cum s-a mai procedat. Mînă de la mînă, toţi, ne împingeţi în diaspora permanentă. Ştiţi ce înseamnă asta ?

Domnul Loeb s-a aruncat într-un lung şi dramatic expozeu asupra diasporei, fenomen care începea în anul 70 al erei creştine, şi care nu se isprăvise încă, nu se isprăvise nici în clipa prezentă, cînd cei doi stăteau faţă în faţă şi cînd diaspora continua. Şi aceasta de ce ? Fiindcă, spunea domnul Loeb, scena pe care o jucau cei doi, exact aceeaşi scenă, mai fusese jucată în istorie de cel puţin cîteva mii de ori : plecaţi de aici, nu sînteţi de-ai locului ! Sau : Ce-aţi venit pe capul nostru să ne cereţi drepturi ? Duceţi-vă pe capul ălora care v-au păgubit mai întîi ! Brătianu a ascultat cu atenţie, apoi a încercat să modereze lucrurile, opunînd oaspetelui faptul că la fel au pătimit şi alte neamuri.

— Este exact, a recunoscut domnul Loeb. Dar aşa cum înţelegeţi atît de bine diaspora armenilor sau a grecilor, care au fost alungaţi de otomani, puteţi pricepe şi diaspora evreilor, care au fost alungaţi de romani. Şi cu suferinţă : Ştiţi ce mare e drama celor care tot pleacă şi iar pleacă ?

— Ştiţi ce mare e drama celor care tot rămîn pe loc ?

Brătianu s-a avîntat apoi la rîndu-i într-un lung excurs, în care a evoçat tot felul de năvăliri, una după alta, a tot soiul de neamuri din nord, sud, est, vest, invazii care nu i-au lăsat pe autohtoni o clipă în pace, să se aşeze cuminte în rostul lor, să fie liberi. Ultima invazie, cea otomană, începută în urmă cu cinci sute de ani şi isprăvită ieri, îl adusese pe Brătianu la Berlin, el se afla la Berlin tocmai în această chestiune. Şi ostenit :

— Credeţi că nouă ne este uşor ?

Domnul Loeb a tăcut, apoi a izbucnit, imediat :

— Şi-atunci ce să facem noi, cei în permanentă mişcare ? Vă întreb pe dumneavoastră, pe voi care-aţi avut norocul să rămîneţi pe loc. Nu trebuie să ne aşezăm în sfîrşit la aceeaşi masă ? Odată izgoniţi, a trebuit să trăim printre oameni. Nu putem să ne stabilim într-un pustiu...

— E normal, a admis Brătianu. Nimeni nu caută locuri pustii. E firesc să-ţi pui vatra lîngă altă vatră, să ceri pămînt şi apă...

— Vă rog să nu ne asimilaţi năvălitorilor. Noi n-am distrus vetre. Dar cerem apă şi cerem un loc pe pămînt. Diaspora e una, năvălirea e altceva. Diaspora începe printr-o tragedie. Să ferească Dumnezeu ca turcii de azi să pornească mîine în diasporă prin Europa !

Brătianu a surîs. Era exclus ca, după Berlin, turcii să pornească în diasporă prin Europa. Accidentul fusese deja evitat. I-a spus oaspetelui :

— Turcii vor rămîne pe loc, le rămîne statul, le rămîne sultanul. Vreau totuşi să vă spun că şi rămînerea pe loc este o tragedie. Şi enumerînd : Micşorări, ştirbiri, ameninţări externe. N-aş vrea să fiu în pielea turcilor de azi.

— Văd că aveţi înţelegere şi faţă de turci ! a consemnat domnul Loeb.

— Cum să nu am. Foarte mulţi turci vor cădea, imediat după Congres, sub stăpîniri străine. Le va fi uşor ?

— Şi-atunci de ce să nu se statueze un climat de toleranţă pentru toţi ? Trăim într-o singură casă, Pămîntul.

Era o evidenţă, şi Brătianu a oftat. A pornit altfel :

— Şi eu am subscris la acest ideal, ba am şi luptat pentru el. Mi-am dat seama însă, cu vremea, că-i aproape himeric. Ca să-l realizezi înseamnă să-i aduci pe toţi la gradul zero. E cu putinţă ? Oamenii nu apar din neant, vin pe lume cu o istorie, aparţin fiecare unei istorii, aduc pe lume o identitate de care nici nu răspund. Poţi să le-o ştergi ?

— Credeţi că dreptul le şterge identitatea ? Credeţi că identitatea creează drept ?

Brătianu a ridicat braţele în defensivă :

— Domnule, mă depăşeşte această dialectică ! Lăsaţi-mă să respir, să rumeg încet fiecare propoziţie, ca să nu intrăm într-un cerc vicios. Să pornim mai bine de la nişte exemple : Iată, eu, la anul 1395, mă trezesc cu otomanii peste Dunăre, care vor să-mi ia pămîntul, cu arma. După logica dumitale n-ar mai fi trebuit să mă bat, ar fi trebuit să încrucişez braţele şi să-i accept : şi ei au un drept la viaţă. De ce dreptul meu ar fi mai drept decît dreptul lor ? Sau un alt caz : în 1812, Rusia îmi ia jumătate din Moldova. Cu ce drept ? Cu nici un drept. Atunci nu m-am putut bate, n-aveam mijloace, dar o fac acu, aici, la Berlin, invocîndu-mi drepturile *ab originem*. Drama dumneavoastră nu porneşte oare şi ea dintr-o origine a răului ? Iată, în cazul vostru, păcatul originar aparţine romanilor.

— Nu numai romanilor !

— Ştiu, a preluat Brătianu. Şi babilonienilor. Şi egiptenilor. Şi-acu vă întreb : îi puteţi uita ? Îi puteţi ierta ?

Domnul Loeb tăcea. Premierul a continuat seria întrebărilor :

— Să fiţi dispuşi oare a uita cu totul Ţara Sfîntă ? Dar pe cei care au distrus-o ?

— Dar cine uită ? ! a răbufnit domnul Loeb, respingînd violent presupunerea.

— Iertarea, în schimb, a mai spus Brătianu, a adus-o pe lume tot un iudeu : Isus.

Domnul Loeb a tresărit cu satisfacţie. În sfîrşit, se ajunsese unde trebuie :

— Foarte bine c-am ajuns aici ! Iată ce s-a tipărit zilele astea la Bucureşti. Şi a scos o broşură pe care a depus-o în faţa premierului : Credeţi că este un gest creştin ?

Brătianu s-a roşit la faţă. Cunoştea broşura, era plină de infamii antisemite. A respins-o jenat cu mîna, căci era jenant.

— Cine este acest domn, autorul adică ? a întrebat domnul Loeb.

— Un oarecare, a minimalizat premierul. Vrea să fie luat în seamă. Caută gîlceavă.

— Cu noi ?

— În primul rînd cu noi. Poftim cum începe : „*Dans ces moments sinistres, quand l'horizon politique de notre cher pays est plus assombri que jamais... grâce a l'ineptie criminelle de quelques aventuriers politiques...*". Şi rîzînd : Mă atacă pe mine. Pe mine şi pe Kogălniceanu. Noi sîntem criminalii inepţi şi aventurierii care am adus România aici !

— Citiţi mai departe !

— Da, văd. Îmi face un întreg rechizitoriu : mii de morţi semănaţi pe cîmpiile Bulgariei, afacerea dezastruoasă a drumurilor de fier, moneda de hîrtie. Şi cu lehamite : Ce să mai citesc ? Le ştiu pe de rost. Mă şi mir că luaţi în seamă asemenea fleacuri.

— Fleacuri ? ! şi domnul Loeb s-a congestionat de mînie.

Premierul a încercat să-l calmeze la modul lui :

— Domnul meu, anul trecut, trimisul dumneavoastră, domnul Goldmann, mi-a pus în faţă nişte alte broşuri, cam la fel. Discuţia s-a desfăşurat cam la fel. Mai apoi domnul Isidor Loeb a scos o contra broşură, în care argumentele Goldmann erau la fel ca ale dumneavoastră. Acum dumneavoastră îmi puneţi în faţă altă broşură, iar în marginea ei discuţia se desfăşoară la fel. Şi mirat : Am senzaţia

[1] „În aceste momente sinistre, cînd orizontul politic al scumpei noastre ţări e mai întunecat decît niciodată... datorită inepţiei criminale a cîtorva aventurieri politici..."

curioasă de a mă întîlni cu una şi aceeaşi persoană. Or, ca să facem un dialog, trebuie să fie mai multe opinii, mai multe persoane.

— Citiţi mai departe !

— Ce să citesc ? A, da ! *„Pour combler le calice de l'amertume dont on abreuve la pauvre Roumanie, les malveillants fils d'Israel* [1]...“ Ei şi ?

Domnul Loeb se ridicase din nou în picioare :

— Domnule Brătianu, este un caz cras de antisemitism. Şi preluînd broşura : Poftim ce mai scrie : *„...Nulle part au monde il n'existe une plus grande agglomération de juifs (comparativement à la masse du peuple indigène) que chez nous, en Roumanie“*. Şi mai departe : *„Oui, la Roumanie est, pour eux, une seconde Palestine, où les aimables descendents de Schyloc...“* [2] Domnule Brătianu, sînteţi de acord cu un asemenea text ?

Brătianu se codea, îl scandalizase evident violenţa textului. A mărturisit-o, cu stînjenire :

— Tonul este inadmisibil.

— Dar fondul ?

Din nou premierul se codea, acum de fapt se bîlbîia. Şi încercînd să-şi revină :

— Eu sînt pentru o rezolvare în fracţii, cum v-am mai transmis...

— De ce în fracţii ? În 1831, evreii din Algeria — care aparţine Franţei — au fost naturalizaţi în masă, printr-un decret semnat chiar de domnul Crémieux.

Brătianu părea că aiurează, repeta deşirat cuvintele spuse de celălalt, încercînd să le înţeleagă :

— Crémieux... naturalizare... în masă... România, Algeria. Şi revenindu-şi, ca după un duş : Domnul meu, n-ar fi mai normal să vă recuperaţi ţara sfîntă ?

— Sînteţi deci pentru soluţia sionistă. Ha, ha ! Nimic de la noi, nimic de nicăieri. Mutaţi-vă pe Lună !

---

[1] „Pentru a pune capac plictiselilor care acoperă sărmana Românie, răuvoitorii fii ai lui Israel...“

[2] „...Nicăieri în lume nu există o mai mare aglomerare de evrei (comparativ cu masa poporului indigen), ca la noi, în România ; da, România este pentru ei o a doua Palestină, unde amabilii descendenţi ai lui Schyloc...“

— Domnule Loeb, dar ideea sionistă nu-mi aparține, eu doar o salut.

Domnul Loeb l-a țintit pe premier în ochi, ultimativ :

— E ultima noastră întrevedere !

— Nu cred. Și Brătianu i-a zîmbit : Întrevederile noastre nu se vor sfîrși cîtu-i lumea.

Domnul Loeb, furios, era deja la ușă ; s-a oprit totuși o clipă înainte de a ieși :

— Vreau să-l văd și pe domnul Kogălniceanu.

Dar conu Mihalache nu isprăvise încă întrevederea cu Waddington, pe aceeași temă. Cînd s-a întors, i-a declarat premierului :

— Alianța latină e moartă.

— Știu, a spus Brătianu. Și scărpinîndu-se în barbă : De-aci înainte vom avea de furcă numai cu cealaltă alianță.

*

Un moment de respiro la Berlin : întîlnirea cu turcii. Vârnav-Liteanu raporta la Sinaia, în stilul său colorat : *„Ne-am simțit bine la turci, ca între rude"*.

Ce-ar mai fi fost de împărțit de-aici înainte cu otomanii, deveniți turci, decît niște regrete altfel văzute de fiecare parte ? Ei — că dependența de Poartă nu ținuse mai mult, românii — că ținuse prea mult. Oricum părțile se cunoșteau prea bine ca să se scutească de preliminarii protocolare și să abordeze discuția ca în familie. Fără a schimba tonul, Vârnav-Liteanu prezenta în raport întîlnirea ca pe o elegie comică. Sau cosmică. În fond, ce-și puteau spune cele două părți decît un adio zîmbitor ? O temere încerca totuși prințul à propos de conduita lui Kogălniceanu. Vulcanic cum era, ministrul de externe ar fi putut să-i jignească pe învinși prin comportarea sa. De ce ? Ar fi fost și inutil și de prost augur pentru viitoarele bune relații. Brătianu ? Deja Dimitrie Brătianu, fratele premierului, adusese de la Stambul vești bune privind reglementarea noilor rapor-

turi. Mai rămînea de văzut comportarea turcilor. Cum putea fi altfel decît bună ! A citit :

„Karatheodory-Paşa a fost gentil şi melancolic. Melancolia lui abstractă şi blajină, tămăduită de suferinţe, nu l-a împiedicat să fie volubil şi fin (ca o aromă rămasă liberă, desprinsă de planta care-o emană, un pur distilat). Mehmet Ali a părut un militar în vacanţă, liber de servituţile care ţin pe sol comandanţii, deşi n-are încă vîrsta retragerii şi nu e în vacanţă. Sadulah-bey a fost pur şi simplu un kiatib, *un poet adică".*

Era exact cum prinţul îşi închipuise şi Alteţa-Sa a pufnit : „Poftim, iată cine a dus de rîpă un imperiu".

„Dl. Brătianu, aflat în formă bună, a deschis braţele cu reală efuziune către otomani, dl. Kogălniceanu a fost ceva mai rezervat, cunoscînd bine că întreaga sa corespondenţă cu Poarta — oricît de solid întemeiată — nu putea să nu readucă în minte nişte proaste amintiri. Dar, curios, nici un resentiment. Karatheodory-Paşa, eliberat parcă de tot acest trecut, a spus exclamativ :

„— Aţi văzut ce s-a întîmplat...".

Prinţul nu şi-a mai reprimat acel „Culmea !", dar cu bună dispoziţie. Cine să vadă ce s-a întîmplat, martorii externi, lumea ? „Culmea !"

„Premierul nostru a confirmat, căinător :

„— Da, am văzut".

După această frază a d-lui Brătianu a urmat o lungă pauză. Kara-

theodory-Paşa, conform tipicului, voia să fie curtenitor şi căuta o cale nepolitică :

„— Şi-acu ce faceţi, dragă domnule prim-ministru ? a întrebat Excelenţa-Sa. Ce face doamna, ce fac copiii ?“

„— Copiii bine, cresc.“

„— Şi doamna ?“

Desigur, a comentat prinţul, Karatheodory-Paşa n-o cunoştea pe doamna Pia, soţia premierului, care se retrăsese pentru vară la Florica, împreună cu copiii. Dar aşa era în această lume a formelor, toate pură formă. În alte condiţii, după acelaşi tipic, marele otoman s-ar fi simţit dator să ofere doamnei şi copiilor unui bun prieten şi nişte daruri — ar fi trebuit să urmeze ceremonia schimbului de daruri, ca în lumea civilizată a Orientului, la care europenii n-aveau acces. Românii făcuseră parte din această lume a darurilor, împreună cu prinţul — chiar şi el ! — acum însă se retrăseseră, şi probabil, Karatheodory-Paşa va fi oftat, ca semn că se afla în pură neputinţă.

„— Ce să facem ? a mai spus Karatheodory-Paşa, asta e noua lume la care s-a ajuns. O lume săracă şi insensibilă. Adică lipsită de suflet.“

„Ca încă o dovadă că lumea Orientului avea totuşi suflet, Karatheodory-Paşa l-a asigurat pe dl. Brătianu că misiunea de conciliere pe care fratele său Dimitrie o îndeplinise la Istanbul se isprăvise fericit :

„— Domnul Dimitrie Brătianu s-a simţit bine la Înalta Poartă, să nu vă îndoiţi. Majestatea sa sultanul l-a primit cu toată deferenţa.“

„Dl. Kogălniceanu surîdea : care Înalta Poartă ? A şi schiţat un gest

spre harta Imperiului, aflată în salon, dar dl. Brătianu s-a încruntat și l-a oprit, socotind de prisos ironia. Gestul a fost totuși reținut de șeful delegației otomane, care l-a interpretat probabil ca o dorință de consolare, căci Karatheodory-Pașa s-a întors spre hartă și a spus, ridicînd brațele :

„Poftim ce-a mai rămas !“

„Privind pielea tigrului, dl. Kogălniceanu mi-a șoptit în românește :
— De-ajuns pentru o țară ! Apoi, redevenind sobru, s-a adresat turcilor în limba de uz a Congresului : „Ceea ce ne arătați a rezultat din operația efectuată la San Stefano ! Și direct către pacienți : Era oare normal s-o suportați fără nici un protest ?“

„— Se putea altfel ? Am fost ca și legați.“

„— Excelență, a izbucnit dl. Kogălniceanu, și noi am fost ca și legați — și sîntem încă ! — dar ne-am zbătut continuu. Ne-am confruntat cu armele, noi și voi, apoi am recurs la diplomație. Apoi zîmbindu-i : Să nu vă imaginați că diplomația e arma neputinței !...“

„Dl. Brătianu a intrat într-un fel de neliniște, îi era teamă pe drept că ministrul nostru de externe se avîntă prea mult : România n-a venit la Berlin ca să apere drepturile Porții. Și atunci ? Dar dl. Kogălniceanu a redresat la limită ; d-sa a vrut de fapt să provoace la parteneri o reacție vitală :

„— Vă încredințați oare soarta în mîinile marilor puteri ? Aici s-a ajuns ? !“

„Marele otoman a ridicat mîinile în sus — aici se ajunsese ! După acest schimb de vorbe și gesturi, ar fi trebuit practic să ne ridicăm și să plecăm, eventual cu formula „Condoleanțele noastre, bine măcar că sînteți sănătoși !", dar dl. Brătianu, profitînd de acest moment de impas declarat, a intervenit cu ton de imputare :

„— Procedarea Porții n-a fost bună nici măcar acum în ultimele sale gesturi. La San Stefano, din nou, a dispus de pămînturi care nu-i aparțineau, cedîndu-le altora, fără a-i consulta pe cei în drept."

„— Puteam face altfel ?"

„— În 1812 la fel ! a intervenit și dl. Kogălniceanu. Ați dat aceluiași partener un pămînt necuvenit, care ne aparținea prin tratate, pe drept."

„— Puteam face altfel ?"

— Dar în 1775, cînd ați cedat Austriei Bucovina, mi-am permis a interveni și eu."

„Dl. Kogălniceanu n-a mai admis ca otomanul șef să replice în același mod neputincios, a dat el răspunsul :

„— Puteați face altfel !"

„— Ce ? a venit întrebarea."

„— Puteați să nu vă însușiți ceea ce nu vă aparține pe drept, ca apoi să dispuneți la bunul plac de aceste avuții străine. Și foarte sever : Iată unde am ajuns ! Ca să recuperăm ce-am pierdut, ca să ne refacem țara, va trebui să ne zbatem poate încă vreo sută de ani."

„— Ce contează timpul ! a spus cu tristețe Karatheodory-Pașa."

„— Pentru cei ce pierd nu contează, într-adevăr !" a punctat dl. ministru de externe."

„— Nu spuneţi aşa ! a implorat Karatheodory-Paşa. Şi cu ardoarea de înecat : „Eu unul nu cred că marile puteri ne vor lăsa să pierim. Marile puteri, minus Rusia, ne vor ajuta să mai salvăm cîte ceva, ce se mai poate, ca să nu cădem pînă la fund."

„— Şi credeţi că nu veţi cădea pînă la fund ? am întrebat."

„— Sper că nu. Şase inşi nu pot decide soarta lumii, iar dintre aceştia unii sînt destul de moderaţi."

„— Chiar aşa ? ! s-a mirat dl. Brătianu, auzind această enormitate."

„— Da, chiar aşa ! ne-a asigurat muribundul. Şi exemplificînd : Anglia doreşte numai Ciprul. Austro-Ungaria vrea doar Bosnia şi Herţegovina, după cum ştiţi."

„— Şi Rusia ? am întrebat eu."

„— Închipuiţi-vă, se mulţumeşte doar cu restul cît a mai rămas din Basarabia ! Nu e un succes ?"

Hotărît, şi-a spus prinţul, otomanul avea umor. Umorul înecatului.

*

Prinţul a fost nevoit să iasă din pînda de la mînăstire şi să intre direct în acţiune, pe firul telegrafic, în clipa cînd la Berlin s-a desfăşurat ultima întîlnire de culise, întrevederea cu cancelarul Andrassy.

Nu mai era nici un dubiu, contele Gyula putea să fie mulțumit de mersul lucrurilor la Congres: în mod sigur Bosnia și Herțegovina aveau să revină Austro-Ungariei. Și-n acest caz la ce-ar mai fi slujit o întîlnire cu trimișii români? Cultivarea unor relații tandre cu Bucureștii fusese utilă Vienei atîta timp cît convenția secretă de la Reichstadt era nesigură, cît timp între Petersburg și București se menținea o tensiune care putea fi speculată ca presiune. Dar acum, ce rost mai avea? Deși cei doi, plus prințul, încă nutreau speranțe. Contribuise la această stare de confuzie și Bălăceanu, consulul român la Viena, care-l asigurase tot timpul pe conu Mihalache că partenerul său de dialog, cancelarul Andrassy, e o persoană bine, „sinceră și loială". Acum, conu Mihalache era de două ori furios — pe sine și pe Bălăceanu. Acesta, la puțin timp după semnarea convenției de la Reichstadt, transmisese la București un mesaj liniștitor din partea cancelarului Andrassy, după care „Rusia nu formulase nici o cerere scrisă sau verbală cu privire la Basarabia." Și antanta între cei doi împărați a mers bine, cu îndemnuri de moderațiune și calm, transmise la București, pînă în clipa cînd armatele țarului au trecut triumfător Balcanii. Atunci Viena a intrat în panică. Panica a sporit cînd învingătorii au dictat învinșilor pacea de la San Stefano. Contemplînd retrospectiv faptele, Brătianu înțelegea motivul secret al acelei spaime din orașul valsului: din convenția de la Reichstadt se alesese praful. Rusia își făcuse dreptate singură și nu mai era dispusă să împartă cu alții ceea ce izbutise să-și adjudece. Imediată urmare, contele Gyula a devenit sensibil la necazurile românești. El a transmis, prin același Bălăceanu, consolări pentru pățaniile Bucureștilor cu aliații, apoi îmbărbătări cînd conflictul s-a lățit. Cînd englezii au intrat cu escadra în Dardanele, cînd românii și-au retras armata în munți, entuziasmul contelui a atins pragul de sus. Apoi entuziasmul față de români a descrescut pe măsură ce presiunile celor mari și tari au moderat Rusia, au adus-o la Congres, readucînd-o implicit și la termenii anteriori ai înțelegerii subscrise la Reichstadt. Acum con-

venția secretă biruise. Contele putea fi mulțumit, precis era mulțumit. Ce nevoie era ca cei doi să-i strice siesta ?

Întîlnirea se și amînase cîteva zile. Prințul avusese răgaz să viziteze șantierul castelului, care se afla în cea mai proastă stare. Totul trebuia reluat de la zero, începînd cu tranșeele temeliilor inundate de ape și năpădite de bălării. Construcția de la Peleș nu se prezenta altfel decît construcția de la Argeș a lui Neagoe Vodă, din timpul cînd se făurise balada : „Ce ziua zidea, / Noaptea se surpa".

Meditînd la dificultatea de a zidi, la meridianul local, aici, unde totul se surpa, chiar și ziua, prințul n-a pierdut din vedere meridianul celălalt, a rămas în legătură cu stația telegrafică și a rugat ca gazetele străine să-i fie trimise pe șantier. Cotidianul *Die Presse*, care apărea la Viena, i-a adus știrea că în noile provincii pe care Austro-Ungaria urma să le ocupe deja se iscaseră tulburări. Anticipînd asupra rigorilor pe care le-ar fi impus noua administrație, islamicii din Bosnia și Herțegovina protestau. Firesc, contele Andrassy ar fi trebuit să fie indispus. Știrea era confirmată și de *Deutsche Allgemeine Zeitung*, care adăuga noi amănunte. Ceea ce pățiseră autoritățile ruse, în iarnă, în Munții Rodopi, cînd fuseseră silite să reprime o răscoală a mahomedanilor, deveniți peste noapte supuși creștini, pățeau acum austriecii, care nici n-apucaseră să pună piciorul în noile posesiuni. La Berlin, cazanul iadului începuse să fiarbă înainte de a se fi încheiat pacea. Aveau necazuri și cei mari, iată !

Dar prințul n-a mai putut zăbovi în răsfoirea gazetelor, un adjutant călare l-a poftit să coboare în vale, la mînăstire, unde deja aparatul Morse țăcănea. La Berlin începuse convorbirea cu cancelarul Andrassy.

*

Convorbirea se desfășura la reședința contelui Gyula, care ocupa un imens hotel particular cu parc și jeturi de apă. Susurul fîntînilor arteziene era muzical, tempera

aerul torid şi strecura în salonul de audienţă, prin ferestrele deschise, o briză binefăcătoare.

Firesc, contele Gyula era nervos, iritat de neplăcuta situaţie pe care Viena trebuia s-o înfrunte şi despre care presa, inclusiv *Die Presse*, deja vorbea. Iritarea a trecut şi asupra celor doi miniştri români. Şi în Carpaţi, în primăvară, se auzise un zăngănit de arme. Nu-l putea imputa românilor, dar o imputare dorea să le facă. A avansat o generalitate :

— Oamenii pierd din vedere că pînă la urmă tot la pace se ajunge. Şi atunci de ce să zăngăneşti armele ?

Constatarea aceasta nu-i privea pe cei doi, nu ei zăngăniseră armele şi ambii s-au scutit de a mai comenta. Era însă evident că Bosnia şi Herţegovina îi şi stăteau Vienei în gît. Contele Gyula a continuat printr-o récomandare pacifică :

— Şi-n zona dumneavoastră trebuie să se instituie pacea.

— Da, pacea ! a mormăit conu Mihalache. Şi nervos : Credeţi că pacea se poate menţine fără respectarea dreptului ?

— Credeţi că noi îi ţinem cu sila în ţară pe oaspeţii nepoftiţi ? a întrebat Brătianu. Şi dînd din umeri : Dar să se ducă !

— Ca să se ducă, nu trebuie să-i provocaţi !

— Dar prin ce-i provocăm, prin existenţa noastră ? ! a preluat Kogălniceanu. Şi-apoi, excelenţă, nu putem admite că după un război atît de greu să ieşim şi păgubiţi !

Obişnuit, la această replică — auzită şi cu alt prilej — contele Gyula tresărea revoltat : „— Cum să fiţi păgubiţi ? Nimeni nu trebuie să fie păgubit !“, deşi acel „nimeni“ ar fi trebuit de pe atunci să alarmeze, ca şi varianta : „— Toţi ar trebui să ieşim întregiţi !“ în ambele cazuri nedefinindu-se păgubaşul. Acum păgubaşul se definea. Intuind poziţia incomodă a acestuia, contele Gyula a recomandat calmul :

— Tot ceea ce ni se cere, în împrejurarea de faţă — recunosc că-i o împrejurare critică ! — este calmul. Mai presus de orice, calmul.

— Bine, calmul ! a preluat Brătianu, cu nervi. Dar creaţi-ne condiţiunea revenirii la calm !

— Desigur, a aprobat contele. Dar atunci abţineţi-vă, nu fabricaţi incidente.

— Nu noi sîntem cei care le fabricăm !

— Nu spun asta, dar vă repet, se cere mult calm.

— Desigur, calm ! a repetat Brătianu. Apoi cu iritare : Conte, n-ar fi oare mai nimerit ca această invitaţie la calm s-o adresaţi Rusiei ? După cum ştiţi, noi nu ţinem sub ocupaţie nici o ţară vecină, or, în clipa de faţă, noi ne aflăm sub ocupaţie. Şi asta după un război din care am ieşit victorioşi !

Replica netă a premierului nu l-a descumpănit pe conte, care şi-a urmat cu mult calm partitura.

— Ştim, a spus el. Dar mai ştim că războiul e una, iar pacea e cu totul altceva. Acum, noi toţi cei de aici construim pacea. N-aş dori să faceţi notă discordantă. Un nimic poate pune edificiul acesta atît de precar în pericol. Doriţi asta ?

Brătianu n-a mai repetat acel „Noi ?“, devenit interjecţie, s-a rezervat în a-şi face vînt cu gazeta *Die Presse,* care se afla pe masă, Conu Mihalache a pledat însă focos pentru o pace în care ţara lui să fie inclusă cu tot respectul şi cu toate drepturile.

— De ce noi, la o pace dreaptă, am face notă discordantă ? Sau pacea nu va fi dreaptă !

— Oricum va fi pacea, va trebui să ne supunem hotărîrilor ei, dacă vrem s-o menţinem.

La Berlin se adunaseră, era clar, apostolii păcii. Ca suprem argument în favoarea păcii, contele cancelar a invocat un fapt care i-a contrariat pe cei doi : poziţia prinţului Carol.

— Sînt încîntat să ştiu că prinţul Carol a hotărît recent să se supună principiilor păcii de la Berlin, indiferent cum vor suna acestea.

Cei doi s-au privit unul pe celălalt cu stupoare. Brătianu a zîmbit pînă la urmă şi i-a mărturisit contelui, întorcîndu-se spre excelenţa sa.

— Cred că sînteţi indus în eroare. Apoi cu convingere : Prinţul Carol al României nu putea lua de unul singur o asemenea hotărîre.

— Dar a şi luat-o !

— Cînd ?

— A făcut şi o declaraţie.

— Cui ?

— Trimisului nostru diplomatic la Bucureşti, baronul Zwiedeneck. Chiar el mi-a raportat !

— Excelenţă, sînteţi victima unei farse ! a spus Brătianu apăsat.

Premierul procedase brutal. De data aceasta însă Kogălniceanu a fost acela care a încercat să modereze lucrurile :

— Eu l-aş scoate din cauză pe domnul Zwiedeneck, a spus el. Probabil că domnia-sa n-a făcut decît să interpreteze liber o dorinţă proprie.

Brătianu însă a dus şi mai departe lucrurile, pentru a face şi mai clară eroarea.

— Cum vă puteţi imagina că prinţul Carol putea trece pe o altă poziţie, fără să ne prevină ? !

— Lucrul acesta, a adăugat Kogălniceanu, este o imposibilitate în sine.

Convorbirea s-a oprit la acută, în acest punct. Nu exista o altă soluţie decît o confruntare telegrafică cu prinţul. S-a decis pe loc ca Vârnav-Liteanu să plece la oficiul telegrafic şi să depeşeze la Sinaia întrebarea litigioasă : a acceptat prinţul Carol să se supună hotărîrii Congresului, indiferent cum ar suna aceasta ?

*

La Sinaia se înserase. Raportul despre întîlnire nu sosise încă. Dar sosise depeşa de la Berlin cu întrebarea

stupefiantă, pe care Alteța-Sa a citit-o și răscitit-o de cîteva ori. A dictat apoi răspunsul dintr-o suflare :

„Domnul Brătianu este invitat să comunice domnului Andrassy că, în această chestiune (a Congresului), prințul Carol se va conduce numai după interesele României“.

V

La Berlin, în ziua deschiderii Congresului, se mai petrecuse un incident pe care puţină lume îl observase : picînd ca din cer şi sfidînd cordoanele de ordine, un neamţ romantic, Hans Günhter Rust pe nume, izbutise să se strecoare pînă în aulă şi să distribuie acolo, celor şapte mari, un proiect de tratat de pace absolut insurgent. Cei şapte, deja adunaţi la masa verde, ar fi primit proiectul cu mulţumiri, înţelegînd c-ar fi vorba despre un document oficial, inclusiv prinţul Bismarck, toţi nedîndu-şi seama, pe moment, de la care delegaţie provine textul. Cineva chiar s-ar fi apucat să-l studieze, dar deruta n-a durat decît o clipă, în aulă au pătruns cu zgomot jandarmii, care l-au înhăţat pe temerar şi l-au condus afară cu text cu tot.

S-a restabilit desigur liniştea. Intrusul, abia apărut, deja dispăruse, înainte ca în aulă să se fi produs măcar un scîrţîit de scaune. Cei şapte au luat act de incident cu neplăcere, dar pînă la urmă şi-au revenit şi au lucrat în continuare normal. Nu era de conceput că un al optulea putea veni cu o idee nouă, mai rea sau mai bună. Deşi proiectul era judicios conceput, cu respectul formelor şi al formulelor, începînd cu „Înaltele părţi Contractante constată" şi isprăvind cu „Înaltele Părţi Contractante hotărăsc", după care urmau hotărîrile, şi acestea numeroase, judicios înşirate pe puncte, cea din urmă fiind însă paradoxală :

„recunoscînd bunele intenţii care au făcut ca fostul Imperiu Otoman să

se numească pe sine însuși de-a lungul timpului Casa Păcii, Înaltele Părți Contractante revendică pentru comunitatea internațională acest titlu, Pămîntul însuși urmînd a se numi de aici înainte : Casa Păcii".

Cei șapte nu căzuseră, se vede, de acord asupra termenului „Casa Păcii", îi stingherea noțiunea, voiseră probabil să găsească un alt cuvînt, mai adecvat, care n-a mai fost găsit, întreaga chestiune a unei noi denumiri — Casa Păcii, Casa Războiului ? — fiind lăsată în suspensie. Nici nu era presantă această subtilă chestiune — important fiind nu cum numești un obiect, ci cui aparține. Fosta „Casa Păcii" începuse a fi desfăcută și redistribuită perete cu perete. În afara aulei se auzeau mișcări de populații, năruiri de ziduri, zgomote. Operația de desfacere nu dura pentru fiecare bucată decît o zi, maximum două, și era consecința unui război care ținuse un an. Un război mai lung ar fi pretins o conferință de pace mai lungă. Și aceasta la rîndu-i revendicînd eforturi, cheltuieli, cunoștințe de geografie, istorie, artă militară. Existau specialiști pentru ceea ce se petrecea acolo în aulă ? se întreba lumea. Într-o normală evoluție a lumii, da, nici vorbă. Într-o evoluțiune normală, științele ar fi putut ține pas cu dezvoltarea istoriei, furnizînd conferințelor de pace numeroși experți, bine puși la punct în toate disciplinele, y compris filologia, astfel încît să nu se mai făptuiască erori. Dar așa ! În evoluția accelerată a lumii, pe versantul sfîrșitului de veac, pe masa conferințelor de pace ajungeau tot mai des fapte imature, greu de a fi înțelese fără o adecvată și prealabilă pregătire. Pe bună dreptate se punea întrebarea : cine trebuie să decidă în istorie : cei ce o fac sau cei ce o înțeleg ?

Proiectul de tratat de pace prezentat de acel utopist ar fi fost respins zice-se datorită ambiției autorului de a schimba o stare de fapt cu o iluzie. Căci cine ar fi garantat că de-aici înainte Pămîntul ar fi devenit într-adevăr Casa Păcii ? Ultima desfacere de casă, care se făptuia, impunea în mod sigur o reîmpărțire a bucăților în viitorul apropiat, apoi alta în viitorul ceva mai îndepărtat, și atunci ? Dar

și privind înapoi, pînă hăt departe în urmă, lucrurile nu stăteau mai bine. Căci, se mai spunea, întreaga istorie a omenirii de pînă atunci nu fusese altceva decît o succesiune de împărțiri și reîmpărțiri. Și atunci de ce-ar fi fost trași la răspundere numai otomanii, care azi mureau, și nu predecesorii sau succesorii lor ? Dar bizantinii, dar romanii, dar persanii, dar egiptenii, dar indienii sau chinezii antici, cu succesiunile lor de imperatori, bazilei, faraoni, fii ai cerului, care, la rîndu-le, construiseră niște imperii ajunse între timp fantome ? În acest caz ce facem, ne luptăm cu fantomele ? Sau ne luptăm cu succesorii de azi și cu cei din viitor ? Ar fi fost mai normal ca domnii istorici, filologi, arheologi să se bată cu fantomele, fantomele fiind de competența lor. Primul lucru care ar fi trebuit stabilit, mai înainte ca un mare conclav de pace să înceapă, ar fi fost o netă departajare între istorie și prezent. Dar care prezent, cînd istoria îl covîrșea, acoperind prezentul cu cenușă mai înainte de a se fi consumat în întregime ! Pînă și evenimentul aflat în discuție, războiul ruso-româno-otoman, durase o clipă, un an sau mai puțin de un an, un an deja expirat. Deci tot istoricii ar fi trebuit să se ocupe și de prezent. Numai ei puteau înțelege, acuza sau îndreptăți niște imperii moarte — precum Casa Păcii, sau Casa Fericirii, așa cum se mai numea în acte. Numai ei aveau competența s-o facă, prin disciplinele pe care le slujeau. O sumedenie de discipline și subdiscipline, care produceau anual, grație universităților germane, dar și franceze, și chiar engleze, numai și numai mici eruditi : epigrafiști, heraldiști, numismați, sigilografi, medaliști, genealogi, arhondologi, mitologi ș.a.m.d, acești domni fiind dispuși, dacă era cazul, să se constituie într-un congres separat, cu condiția ca chestiunea să le revină în întregime. Le revenea ? Omul cu proiectul făcea parte, bine-nțeles, din această tagmă.

Legat de aceasta se punea întrebarea cînd anume, în ce moment, un imperiu iese din istorie și intră în muzeu ? Cînd, în ce clipă — strict calculată astronomic — un imperiu începe să miroasă a mort ? Din clipa cînd apar primele documente scrise sau din clipa în care anume piese de uz curent — arme, veselă, podoabe — devin piese de

muzeu ? În capitalele tuturor imperiilor în ființă — la Londra, Paris, Viena, Berlin, Petersburg și chiar Istanbul — existau deja mari muzee ale fostelor imperii, cîndva înfloritoare. Exponatele fuseseră scoase la lumină, prin săpături. Dar nu era oare normal ca, și fără săpături, un imperiu — pe măsură ce moare — să treacă la muzeu și să fie inventariat ? Și mai bine ar fi fost ca operațiunea să înceapă din timp, fără mari cheltuieli, avîndu-se în vedere că se putea desfășura la fața locului. Aceiași domni, specialiști în imperii și muzee, așteptau. Operațiunea ar fi pretins totuși o oarecare grabă, pînă cînd limbile unor imperii încă vii nu deveneau limbi moarte. Căci de ce era nevoie să obligi omenirea să nască un nou Champollion, pentru a se putea descifra, în viitor, un document emis de o cancelarie într-o limbă de azi ? Sau, și mai bine, n-ar fi trebuit oare să se inventeze niște științe anticipative, cum și niște tehnici de salvare, astfel încît pe măsură ce evenimentele se nasc, mai înainte chiar de a se naște, să se și conserve deja, în biblioteci, arhive, muzee ?

Toate aceste considerații au rămas însă străine celor șapte participanți la Congres, care au fost preocupați — cu competență sau nu — de cu totul altceva : departajarea. În ordinea alfabetului francez, în care țările lor erau numite în documentul final, aceștia au fost următorii : *Allemagne :* prințul Otto von Bismarck, contele Bülow, prințul Hohenlohe ; *Angleterre :* lord Beaconsfield, marchizul de Salisbury, lord Odo Russel ; *Autriche-Hongrie :* contele Andrassy, contele Karolyi, baronul Haymerle ; *France :* Waddington, contele St. Vallier ; *Italie :* contele Corti, contele de Lounay ; *Turquie :* Karatheodory-Pașa, Mehmet Ali, Sadulah-bey ; *Russie :* prințul Gorceakov, contele Pierre Șuvalov, prințul d'Oubril.

Impresionat de incidentul cu memoriul lui Hans Günther Rust, cătrănit de lipsa de urmări a acelui act temerar, conu Mihalache i-ar fi spus lui Brătianu, la capătul unor zile de petractări vane :

— Dacă nu se mai poate și nu se mai poate, facem și noi un memoriu și-l aruncăm în vînt.

*

Erau de neîndurat aceste chinuri ale memoriei de care Rășcanu voia să scape, ca să poată reveni la prezent. Apasă oare atît de greu trecutul asupra prezentului, s-a întrebat avocatul, încît să te împiedice să-ți miști liber mîinile ? O eroare veche, și-a mai spus, e oare atît de rezistentă încît să n-o poți smulge, oricît te-ai tortura, decît împreună cu un întreg lanț genealogic ? Dar pînă unde se întinde lanțul — pînă la Adam ? — și cum se poate ieși din diabolica înlănțuire ? Prin ignorarea unei verigi, prin ignorarea întregului șir de verigi ?

Rășcanu s-a reîntors la veriga Theo, ignorînd voit veriga reprezentată de Garussi. În replică la atitudinea răzvrătitului, avocatul a revenit la vechea lui atitudine, la antipatia primă față de bastard, împinsă acum pînă în marginea deciziei : „Ce-ar fi să-l dezmoștenesc ?“ Un bun instinct i-l indicase pe copil ca antipatic, de la început. Treptat, în contact cu doctrinele rebele, tînărul căpătase o repulsie față de propriul său neam, mai exact o formă de ură — „ură de clasă“ ! cum o numea el —, o ură la care Rășcanu trebuia pînă la urmă să răspundă. Nu la modul instinctual în care Theo își trăia ura, chiar dacă și cu motivații teoretice, dar la modul civilizat, juridic : „—Domnule, dacă tu nu ne vrei, nici noi nu te vrem, iar noi, cei care nu te vrem, reprezentăm o instituție. Familia !“ Și fericit că găsise formula : „Am dreptul să te excomunic, așa cum Papa îi excomunica odinioară pe infideli. O purificare este din cînd în cînd necesară, pentru ca neamul să dăinuie. Altfel unde am ajunge ?“

Satisfăcut de decizie — dezmoștenirea, Rășcanu s-a reîntors cu alți ochi asupra nepotului, pe care, brusc, nu l-a mai recunoscut. De unde scosese că seamănă cu fratele său Teofil ? Nu, Theo semăna leit cu maică-sa. Băieții seamănă cu mamele. Toate cusururile tînărului proveneau sigur de la mamă. Prin mama lui Theo, Rășcanii s-ar fi înrudit, iată, cu un neam de slugi ale căror apucături se întrupaseră în tînăr. Hotărît, Theo era antipatic prin mamă. Ce-o fi văzut Teofil la ea ? Cu neputință de

înţeles cum Teofil, un tînăr plin de însuşiri, distins din toate punctele de vedere, îşi putuse pierde capul pentru o femeie sub condiţia lui, o fată în casă, o, cum o chema ? Îi era imposibil să-şi aducă aminte pînă şi numele. Era alintată Margherita, de fapt era o Mărgărita, dar fiind mai altfel decît celelalte fete care umflau pernele şi întindeau cearşafurile pe glaful ferestrei la sorit, i se spusese Margherita. Pînă la urmă Margherita a devenit Seniorita, i s-a spus Seniorita, fiindcă se încurcase cu seniorul de la etaj, cu Teofil, aflat în vacanţă. Din această Margheriță sau Senioriță, pe care Răşcanu n-o mai putea reconstitui mental în nici un fel, rezultase Theo, veriga falsă prin care neamul se pulveriza.

Neamul s-ar fi pulverizat penibil, nici vorbă, dacă nu intervenea oportun ideea dezmoştenirii. Theo trăia într-o comuniune liberă cu fata unor librari sau anticari evrei, o anume Esthera. În iarnă, avocatul primise vizita părintelui fetei, un domn Weiss. Acceptînd mezalianţa, avocatul s-ar fi trezit înrudit şi cu neamul Weiss, din care deja rezultase o progenitură. Prin Theo, iată, Răşcanii s-ar fi întins peste margini, riscînd să se amalgameze cu seminţiile străvechiului Orient — pînă unde, pînă la Adam ? ! Ar fi fost greu de făcut faţă scandalului public, aşa cum greu se putuse acoperi celălalt scandal — fuga din mînăstire a sorei Anisia cu un prizonier otoman. Căci, iată, neamul deviase şi pe linie feminină, dovedindu-se focos şi prin femei, adică iresponsabil. Anisia sau Anais dispăruse din aşezămîntul monahal de iarnă, se rupsese de orbita neamului, agăţîndu-se ca disperată de gîtul unui otoman, un ofiţer arab. Anais se afla acum la Cairo — Anais la piramide ! — şi-l asigura epistolar că e fericită. Dacă Anais ar fi avut un copil, acesta ar fi introdus în lanţul Răşcanilor încă o verigă falsă, ca şi veriga introdusă de progenitura lui Theo sau ca veriga reprezentată de Garussi. Dar se puteau şterge aceste verigi, se puteau anula prin simplă ignorare, prin decizia de a le ignora ?

În fond, de cînd intervenise toată această harababură, în care cazul Garussi era cel mai puţin scandalos ? De cînd începeau toate aceste surpări, căderi, mezalianţe, ornate — pentru ţinerea de minte — cu copii din flori ?

Să fi debutat căderea aceasta în epoca fanariotă, cînd aristocrația moldo-valahă a sucombat sub presiuni străine, sau căderea începuse mai de mult, cine știe cînd, în *illo tempore* ? Căderea va fi început mai mult ca sigur încă din vremea năvălirilor barbare, cînd contaminările vor fi fost multe, benevole sau silnice, recunoscute sau nu, legiuite sau nelegiuite, dar reale, unele probate onomastic. Chiar numele Rășcanu avea un radical — *rask* sau *rash* — care îi încurca pe genealogi. Unul dintre aceștia i-a și spus cîndva : „— Numele dumitale e bizar, radicalul *rask* sau *rash* trimite la vikingi, adică la rușii scandinavi ai primului ev mediu." „— Păi cînd au fost vikingii pe aici ?" „— Păi au fost, au coborît din nordul lor pe apele continentului, nu numai pe la slavi, cărora le-au întemeiat statul, dar și pe la noi, și-au tăiat pe aici calea pînă la Bizanț. Au avut la Dunăre factorie, chiar la Rușii de Vede. Ruși însemna pe atunci scandinavi, Rușii de Vede le-au conservat pînă azi numele. Ia amintește-ți, n-ați avut pe acolo moșie ?" „— Domnule, a răspuns Rășcanu cu ofensă, eu sînt autohton." Desigur, era autohton, convins de vechimea numelui, de fuziunea cu pămîntul, totuși tulburarea de atunci stăruia, iar acum se dilatase la proporția unui spectacol de ceață și neguri. Avocatului nu-i mai rămînea decît să constate fatalitatea acestor confuzii și să întrebe : în fond cine sînt eu ? Întrebarea ar fi trebuit pusă altfel : de cine te deosebești tu ?

Rășcanu și-a reprimat însă ambele întrebări, indispus de un nou amănunt : se spunea că și Iorgulescu, țiganul de la cai, care părăsise casa nu de mult timp, i-ar fi fost rudă. Desigur, n-a luat în seamă bîrfa ignobilă, nu fusese niciodată preocupat dacă omul de la cai, omul de pe capră, îi este frate sau văr. Deși acesta resimțea probabil ofensa de a fi ignorat. Iorgulescu procedase totuși demn, nu ca infamul Garussi. Mai întîi părăsise casa, apoi își schimbase numele — din Iorgu, Iorgulescu !, apoi, pentru a-și cuceri un prestigiu public și pentru a se demarca cu totul de neamul Rășcanilor, se făcuse scriitor de cruci. În toate, Iorgulescu voia să pară un gentleman, ca și cum instituția s-ar fi salvat prin el.

Theo nu se consolase încă de dispariția Estherei, chiar dacă în viața lui intervenise — cu titlu pasager — altcineva. Acea ființă, culeasă de pe stradă, fusese însă prevenită : „— Cînd va bate la ușă Esthera, te rog să dispari !“ „— Bine, Pupi, convenise fata, dispar. Înțeleg că ai obligații !“ Esthera însă nu mai bătuse la ușă, cealaltă ființă în schimb se instalase de-a binelea, cu o motivare destul de simplă : n-avea alt adăpost.

După atentatul împotriva kaiserului, Theo era convins că și în alte țări din Europa, nu numai în Germania, se vor dezlănțui represalii. În iarnă, la puțin timp după atentatul împotriva țarului, începuse represaliile Ohrana, acum urma la rînd poliția secretă germană. De ce nu s-ar fi asociat la campanie și poliția română ? O acțiune combinată a polițiilor secrete rusă și germană, plus poliția locală, ar fi putut smulge cu rădăcini cu tot gruparea socialistă română, așa cum era. Ideea că socialiștii români ar fi puțin numeroși și că nu ar fi meritat osteneala nu-i calma pe tineri. Erau utile cîteva măsuri de apărare și în consecință s-a recomandat ca unii dintre combatanți, cei mai deocheați, să se ascundă, să-și schimbe domiciliile. Să se ascundă, desigur, dar fără a păgubi mișcarea. La loviturile poliției, mișcarea trebuia să răspundă cu un plus de forță ; nici o verigă din lanțul internațional al luptei să nu cadă, dimpotrivă, să se întărească, după deviza „Proletari din toate țările, uniți-vă !“. Mai radical decît Marx, colegul Sabin modificase deviza, care suna acum mai seducător : „Disperați din toate țările, uniți-vă !“

Și Theo trebuia să se mute. În afara legăturii cu Vasia Tigheci, care îl expunea, el cultivase o strînsă relație și cu un socialist german, prieten cu Nobiling, cel care trăsese cu pușca în kaiser. „— O vreme trebuie să te retragi !“, i se recomandase. Dar unde ? Îl ținea legat de vechea adresă și speranța că Esthera ar reveni. Esthera ar fi trebuit să nască. Iminența nașterii, iminența mutării i-au readus lui Theo durerea de dinți.

Umilitor era că toate aceste hărțuieli, inclusiv durerea de dinți, îl împiedicau să mediteze la doctrina și la sen-

sul evenimentelor. „— Hăituiţi cum sîntem, îi spusese el colegului Sabin, vom înceta să mai fim în eveniment sau deasupra evenimentului, vom fi împinşi la coadă." „— Asta se exclude! a respins Sabin cu glas incendiar. Dacă evenimentele nu vor fi pe măsura noastră, le vom sili să fie." Desigur, aşa ar fi trebuit. Sabin dădea noţiunii de eveniment un sens crucial. „— Nu te gîndi la cruce, care e instrumentul supliciului, îl avertizase el pe Theo. Gîndeşte-te la eveniment ca instrument al revoluţiei. Altfel, istoria e pierdere de vreme." Era exact aşa şi Theo nu voia să piardă vremea.

Mai întîi voia să se mute, apoi s-o pună la adăpost pe Esthera, dac-ar fi revenit. Apoi să se liniştească, împreună cu ea, şi să treacă la acţiune. Evenimentele erau propice, teroarea nu ajunsese încă la Bucureşti. Ca formă de prudenţă, un pic de teamă nu strica, dar teama nu trebuia să juguleze acţiunea sau s-o întîrzie. Deocamdată însă era somativ să se mute, să iasă în stradă cu geamantanul, ca şi în urmă cu un an, cînd părăsise casa Răşcanilor, dar mai intervenea o plictiseală: să n-o lase în drum pe fiinţa aceea. Acea fiinţă, era convins, îl aştepta în odăiţa de la spital cu îngrijorarea pe chip şi cu aceeaşi replică: „— Pupi, iar ai draci? De-ar veni odată femeia aceea, ca să scapi."

Reintrînd în odaie, fiinţa nu i-a mai dat replica, i-a indicat în schimb un plic, aruncat pe pat. Theo s-a repezit să-l ia. Nu era de la Esthera, era scrisul lui Rudi.

„N-o mai căuta pe Esthera, nu te-a părăsit, am despărţit-o pur şi simplu de tine ca să punem capăt unei situaţii care ne umilea pe toţi. Ai fi putut şi tu să simţi, cu această ocazie, pe propria ta piele, situaţia tragică a evreului în lumea de azi. O situaţie pe care am hotărît s-o curmăm. Esthera va părăsi această ţară. Nu pentru altă ţară — ca aceasta pe care o părăseşte sau ca alta, de acelaşi fel — ci pentru propria ei ţară, singura în care n-o poate

umili, prin simplu fapt că astăzi încă nu există. Va pleca cu mine în Palestina — sîmburele unui stat, care, o sperăm cu toată disperarea, nu va fi ca statele de azi. Fiul tău își va cîștiga pîinea cu sudoarea frunții, conformîndu-se poruncii ancestrale, săpînd în piatra seacă de acolo, pînă va da de apă. După mamă este evreu. E fiul Estherei, iar ea, din această clipă, este mută pentru tine."

Theo a întrerupt lectura. Esthera nu putea fi mută pentru el. O auzea, era convins că se revoltă, o simțea. Cum să nu-i vorbească Esthera tocmai lui ? Dar Rudi preciza :

„Esthera nu vorbește azi decît limba sacră a neamului ei. Ea nu concepe c-ar putea adresa cuvînt unui străin. Sectarism etnic ? De ce fiul Estherei să participe la istoria ta, așa cum au făcut-o toți ai mei pînă azi, și nu la istoria ei, a noastră ? De ce fiul ei să moară mîine pentru țara ta și nu pentru țara mamei lui ? De ce să fie un Peneș Curcanul și nu un Macabei ?"

Ce suită de întrebări absurde ! și-a spus Theo, lăsînd scrisoarea din mîini, dar cutremurat de îndîrjirea lui Rudi. Cînd intervenise această îndîrjire, înainte de Berlin sau în acest răstimp ? Dar însemna că el rupsese și cu propria-i obște. Bunicul Froim, în urmă cu un an, îl povățuia pe același Rudi, imputîndu-i abaterea socialistă, cu niște vorbe canonice : „Urmăriți binele cetății în care v-am dus în robie și rugați-vă pentru ea lui Iehva, pentru că fericirea voastră atîrnă de fericirea ei". (Ieremia, cap.

29,7). Acum Rudi îi scria că hotărîse să iasă din robie, dar la fel ca toți ceilalți, pe cont propriu, nu împreună cu întreaga lume, așa cum își juraseră ei doi, nu cu mult timp în urmă. A citit :

„În locul în care se tratează azi pacea, la Berlin, se va pune din nou — poate și mai ascuțit — chestiunea evreiască. Evreii vor cere drepturi, creștinii recent eliberați nu vor acorda probabil nimic. Domnul Crémieux, președintele Alianței, se va făli că e mai puternic decît Bismarck, jubilînd — în cazul în care va putea dicta !, felicitîndu-se dacă va fi capabil să transforme protocoalele congresului în protocoalele neamului său, care, într-adevăr, după congres, va trebui luat în seamă. Totuși, ce eroare, cînd calea e alta“.

Ce cale ? s-a întrebat Theo, care știa că ei doi, dar nu numai ei, optaseră pentru calea lui Marx. A aflat însă imediat, cu uluire, de un alt deschizător de drum, despre care habar n-avea :

„Calea a fost deschisă de Smolenski : evreii trebuie să-și cucerească propria lor țară. De ce voi toți să aveți cîte una, și noi nici una ? Nu ne mai căuta. Caută-ți unde poți, și dacă poți, Ierusalimul tău ceresc“.

Pe Theo l-a apucat din nou durerea de dinți — un singur dinte de fapt ! — dar care-l tortura în chip bestial. Nu voia totuși să scoată dintele, mai amîna. Nu voia nici lui Rudi să-i răspundă, în halul în care se afla, răvășit de durere.

*

După scrisoarea lăsată de Rudi, Esthera era scoasă din cauză, Theo n-avea de ce să-i scrie fetei şi nici unde. Mai rămînea Rudi. Cu el, Theo trebuia să se explice, pe orice cale. A încercat să-i scrie, fără a-i mai aminti despre Esthera ; relaţia dintre Esthera şi Theo nu-l angaja în nici un fel pe frate. Dar Rudi, iată, se amesteca. A pornit de aici :

„Cu ce drept hotărăşti tu într-o chestiune de supremă libertate, aşa cum este iubirea ? Eu şi Esthera am decis să fim liberi, dincolo de egoismul de clan, clasă, neam. Acum intervii tu, cu o cruzime cumplită, lovind în ea, în mine. De ce ?“

S-a oprit, simţind că n-are aer, poticnindu-se în acel „de ce“. O dată, Rudi îi spusese : „Cu cît se vor înmulţi mai rapid socialiştii, cu atît vor scădea mai rapid naţionaliştii, iar egoismul etnic va dispărea. Socialismul reprezintă remediul universal al acestei boale, care a făcut să curgă atîta sînge nevinovat pe Terra“. Şi altă dată, cu înflăcărare : „— Smulge-i omului identitatea etnică şi va fi numai om. Aceasta trebuie să facem noi, socialiştii, cît mai urgent“.

Acum, Theo constata, cu stupoare, că Rudi nu-şi smulsese din sinele său identitatea stînjenitoare. Intrebarea canonică pe care bunicul Froim i-o pusese nepotului, în urmă cu un an, la sărbătoarea Sederului : *„Ma niştana“* („Prin ce te deosebeşti tu ?“) renăscuse în nepot, deşi atunci Rudi respinsese vehement întrebarea, el nu voia să se deosebească de ceilalţi prin nimic, voia să fie una cu ceilalţi, cu toţi, ca şi Theo. Mai mult chiar, tinerii merseseră pînă acolo încît toţi voiau să-şi schimbe numele, să-şi smulgă pînă şi rădăcinile onomastice, să fie una, peste obîrşii, peste familii, o singură familie. Şi

acum ? Recitind scrisoarea, parcursă cu prea mare grabă, Theo a descoperit sub semnătura lui Rudi un *post scriptum* încă și mai decis, care l-a speriat :

„Pînă cînd să tot îngrășăm țărîna altora cu oasele noastre ? Pînă cînd să răbdăm insulta de a ni se spune : plecați, voi nu sînteți de aici, voi sînteți altceva ! Atitudinea voastră de perpetuă respingere ne-a creat, în sfîrșit. Înțelegem, în sfîrșit, că trebuie să ne deosebim. Și fiindcă toți ne refuză, pretutindeni, ne-am hotărît să ne luăm înapoi, chiar dac-ar fi să pierim, pămîntul care ne revine, Țara Sacră !"

Citind aceste rînduri, Theo și-a dat seama că-n Rudi căpătase glas un sînge nou. Remediului universal, menit să-i salveze pe toți, el îi opunea, printr-o cumplită răsucire, blestematul sine etnic, de care amîndoi voiseră să scape. Probă acel *post scriptum !* Să-i răspundă ? Poate că mai normal ar fi fost să-i transcrie cîteva texte din Marx, acele texte pe care Rudi jurase, abjurîndu-le acum.

A căutat în minte, îi trebuiau cîteva texte din polemica lui Marx cu Bruno Bauer, dar Theo nu mai avea bibliotecă, nici o carte de doctrină nu găsea prin odaie. S-a uitat în preajmă, i-a stat inima, a găsit o batistă de-a Estherei, pe care mîna a și cules-o posesiv. Îi aparținea — ei, lui. Țesătura textilă păstra încă proaspăt izul ei corporal, un amestec amețitor de parfum și transpirație, propriu lenjeriei Estherei. La ce-ar mai fi slujit teoria, cînd Esthera lipsea ? Ce putea pricepe Rudi din această legătură ? Dar Theo se simțea legat și de Rudi. De ce Rudi să dispară din viața lui, de ce să cadă, intrînd și el în nebunia celorlalți ? A început să-i scrie, de astă dată cald, fratern :

„Dragă Rudi, nu te înțeleg. De ce să cazi, de ce să abdici de la ceea ce am

cucerit împreună ? Cum nu-ţi dai seama în ce eroare te plasezi ? Tocmai tu ? !“

Apoi a renunţat. Rudi era omul hotărîrilor definitive. Îl şi auzea contrazicîndu-l furtunos, desfăşurînd argumentele repudiate cîndva :

„— Vreau pămînt, pămîntul meu !“

„— Dar pămîntul e al tuturor, nu m-ai învăţat tu ?“

„— Vreau, înţelege, pămîntul care mi se refuză !“

„— Eu am pămînt, dar nu-l mai vreau. Mă complac în situaţia de dezmoştenit.“

„— Ifos boieresc, simulaţie. Nu-ţi pasă că n-ai, fiindcă ai. Dar eu n-am, plutesc în aer !“

Amîndoi n-aveau aer, amîndoi se sufocau :

„— Dar gîndeşte-te !“ a încercat Theo din nou.

„— Ştiu ce vrei să spui, taci ! Pînă ieri eram huliţi ca migratori, de azi înainte vom fi urîţi ca sedentari !“

„— Şi-atunci ?“

„— N-am soluţie !“ (N-am aer).

„— Avem. Să ne întoarcem la Marx !“

Era de prisos să-i transcrie lui Rudi texte din Marx, cînd acesta le ştia pe de rost. A închis dialogul cu el şi s-a întors cu gîndul la Esthera. Relaţia cu ea fusese liberă, în afara oricăror prejudecăţi de avere, familie, neam. Ca frate, Rudi acceptase legătura tocmai din acest motiv, deşi iniţial privind-o cu ochi răi — el era pentru asceza luptei —, poate şi cu un pic de gelozie, ceea ce l-a silit pe Theo să se explice. „— Nu înţelegi că amorul nostru e absolut liber ? !“ Rudi a replicat, neconvins : „— Liber, dar pînă unde ? Vreau să ştiu pînă unde vreţi să mergeţi cu libertatea voastră !“ A fost rîndul Estherei să intervină : „— Eu îi aparţin ! a strigat ea. Şi el îmi aparţine !“ „— Poftim, a pufnit Rudi, iată o relaţie de reciprocă apartenenţă ! De-aici încolo miroase a proprietate.“ Theo a fost paralizat în faţa acestui nou obstacol teoretic, ivit brusc în calea dragostei lor, Esthera însă a reacţionat pur femeieşte : „— Cînd ţii la ceva, a spus ea, simţi că-ţi aparţine, că acel lucru e al tău.“ „— Da, a secondat-o Theo ceva mai liniştit, cred că iubirea iese din regimul pro-

prietății, este probabil altceva." Dar Rudi era un teoretician redutabil și a reacționat vehement : „— Cum altceva, cînd voi vă aparțineți unul celuilalt, jurînd să nu vă mai despărțiți în veci ?" „— Și ce-i cu asta ? !" a spus Esthera. Cei doi erau naivi și utopici, singură Esthera era pe pămînt. „— Voi fi mamă ! a mai strigat Esthera, într-o altă discuție vijelioasă, între Theo și Rudi, în clipa cînd s-a pronunțat sarcina. Copilul va fi al meu, nu al tuturor." Atunci Rudi n-a mai avut nimic de zis în privința proprietății. Copilul care ar fi urmat să se nască era al ei și al lui, al lui Theo, nu al tuturor. O altă amendare a principiului.

Se despărțiseră totuși, deși își juraseră contrariul. „— Tu ești al meu, nu-i așa ?", „— Tu ești a mea, nu-i așa ?", spuneau „al meu", „a mea" cu voluptate, pînă la pierderea minții, fericiți că-și aparțin. Ce avea asta cu regimul proprietății în societate, după teoria lui Marx ? Acum Rudi voia pămînt, ba chiar o țară, confirmînd în negativ teoria lui Marx, după care, în societatea împărțită în clase, egoismul proprietății se dezvoltă monstruos. Theo a reînceput să-i scrie :

„În chestiunea pămîntului, n-ai dreptate. Și noi luptăm pentru împroprietărirea țăranilor, dar numai ca să distrugem actuala mare proprietate. La fel, sprijinim și statele mici, dar numai ca să distrugem statele mari, actualele imperii. Mai departe, după revoluție, cînd nu vor mai exista nici imperii, nici state, nici proprietate și nici o altă formă de egoism ne va rămîne probabil numai iubirea..."

Dar îl durea dintele. Nu dintele lui Rudi, ci dintele din alveola lui. Durerea era *a lui*, Esthera fusese *a lui*. A lăsat condeiul, nu putea să încheie scrisoarea, nu știa cum. Simțea în gură gustul de sticlă pisată al istoriei umane. Îl tortura durerea.

La puțin timp după împrăștierea proiectului de pace al lui Hans Günther Rust, conu Mihalache s-a trezit într-o situație paradoxală : românii nu fuseseră primiți la Congres, în schimb primeau memorii și chiar vizita unor diverse delegații de dezmoșteniți. Vârnav-Liteanu devenise secretarul acestei agende de întîlniri care se desfășura paralel cu cea din aulă. Consulul român îi prevenea discret pe cei doi miniștri : „— Mîine aveți întîlnire cu armenii, poimîine e prevăzută întîlnirea cu aromânii. Se mai află la Berlin și-un asirian". „—Asirian ? ! a tresărit Brătianu. Păi Asiria n-a dispărut ? Poate că-i vorba de Siria !"... „— Asiria a dispărut, Siria încă nu există ca stat, dar la Berlin a venit și-un asirian, urmaș al Asiriei și Chaldeei care-au fost spaima lumii." „— Ce babilonie !" a mormăit Brătianu.

Premierului i s-a pus în față un maldăr de memorii, manifeste, foi volante, scrise în tot felul de limbi, în alfabete necunoscute, dar și-n limbile de uz ale Congresului. În afara acelui proiect himeric de pace, la Berlin circulau și aceste hîrtii. Cei șapte mari ar fi trebuit să ia act. Manifestele se adresau însă nu numai celor din aulă, ci și lumii, chemau la fraternizarea celor nedreptățiți de timp, scoși la margine, refuzați.

„Pour toutes les personnes qui portent à travers le monde la blessure d'une patrie perdue ou refusée..."

Același text în armeană, aromână, arabă, kurdă, dar și-n limbile unor nații care nu făcuseră parte din Imperiul Otoman. Și dinspre acolo se auzeau glasuri, veneau ecouri chiar de pe partea cealaltă a Pămîntului :

„Pentru toți cei ce poartă prin lume rana unei patrii pierdute sau refuzate..."

Asemenea manifeste apăreau şi dispăreau. Curăţenia Berlinului trebuia respectată strict. Municipalitatea din „oraşul iluziei" hotărîse ca aceste hîrtii împrăştiate în vînt să fie strînse cu măturoaiele, colectate, îndrumate către o moară de hîrtie, laolaltă cu gazetele scoase din uz. Din hîrtie trebuia să rezulte hîrtie. Conu Mihalache se temea ca nu cumva aceeaşi soartă s-o aibă şi memoriul depus de el la secretariatul Congresului. Întrebarea mereu repetată de ministru era :

— Nouă cînd ne vine rîndul ?

În ţară, trupele stăteau pe loc, pe vechile poziţii, şi trupele ruse, şi trupele române. Stătea pe loc şi generalul Cernat, imobilizat la Ministerul de Război, de unde urmărea nemişcarea poziţiilor pe hartă. Deşi o anume mişcare se făcea simţită şi aici : mişcarea jalbelor subscrise de soldaţi, pe care generalul n-o mai putea stăvili.

Mişcarea începuse în primăvară, la vremea aratului, cînd soldaţii ceruseră prin duium de jalbe să lase armele şi să se plece acasă — la arat ; mişcarea se intensificase însă acum la ceasul secerişului, cînd jalbele curgeau cu nemiluita. De prisos să se întrebe : „ce-vor ?", generalul cunoştea cîntecul încă de pe front, din toamnă, din vremea cînd războiul stagna şi cînd soldaţii, în masă, cereau permisiunea să lase armele, ca să-şi culeagă porumbul — „stă porumbul pă cîmp şi noi ne pierdem vremea p-aci. Cînd o fi şi-o fi, facem iar războiul." Acum intervenise însă un cîntec nou. O jalbă îl formula desluşit :

> *„Acu, cînd ne-om întoarce la vatră, ce-o să se întîmple cu noi ? Ai cui sîntem noi, cînd ţara nu ne făgăduieşte nimic ?"*

Din nou, în soldaţi se treziseră ţăranii, dar alţi ţărani, mai colţoşi. Unul dintre aceştia, un colţos, scria negru pe alb, laba gîştei, pe filă :

„Dacă țara nu ne dă nimic, atunci lăsați-ne să ne luăm lumea-n cap...“

Și incredibil :

„...să ne mutăm în altă țară...“

Și la sfîrșit :

„Vrem o țară“.

— Auzi acolo ! a tunat generalul. Adică vor pămînt. Ce putea face ? Domnul Brătianu era la Berlin. Alteța-Sa era la Sinaia. Acel colțos se afla unde se afla, în uniformă și cu arma în mînă. Între toți, strîns ca-n cleşte, Cernat. Clocotul îndelung reprimat al generalului a luat, brusc, o direcție neprevăzută :

— Ce-ar fi să-mi dau demisia ?

Examinînd tabelul întrevederilor de la Berlin, pe care delegația română le avusese deja sau urma să le aibă, prințul a apreciat ca excesiv de grea agenda celor doi. Surparea „Casei Otomane“ scosese la vedere un noian de noi conflicte, necunoscute anterior sau abia bănuite. Pe unele dintre acestea, Congresul nu putea să le soluționeze decît provizoriu sau fals. Bulgarii, încă neconstituiți într-un stat, deja protestau împotriva restrîngerilor pe care Congresul le preconiza în privința dimensiunilor. Statul bulgăresc sta să se nască, dar altfel decît în forma preconizată în iarnă, la San Stefano. La fel protestau și muntenegrenii, cărora li se refuzau teritoriile cucerite în timpul războiului și alipite la statul lor, cu arma. O ligă albaneză, alcătuită din creștini și islamici, încerca să impună atenției Congresului „problema albaneză“, deci problema unui alt nou stat. „— Ce fel de stat, creștin, islamic ?“ întrebase cineva de la masa verde. „— Acești albanezi, ce sînt de fapt, întrebase altcineva, de la aceeași masă, sînt skipetari, sînt arvaniți, cine sînt în fond, cum se numesc ?“ „— Ches-

tiunea este de atribuţia filologilor ! ar fi conchis cei mari. Să se pronunţe mai întîi domnii filologi." Cei de la masa verde aveau să ignore şi alte probleme, relegîndu-le fatal spre soluţionarea vreunui alt congres. Cînd ar fi urmat să se desfăşoare acesta, la sfîrşitul lumii ?

Despre toate aceste chestiuni de culise, prinţul a discutat cu domnul Câmpineanu, care se întorsese abia de-o zi de la Berlin, şi aducea ştiri proaspete, direct de la sursă. Pe scurt, ce făceau cei mari ? Cei mari, a răspuns Câmpineanu, îşi disputau de fapt focul, îşi împărţeau cu gelozie jăratecul, Bismarck patrona operaţia, ca un „samar cinstit".

— Excelenţa-Sa, a mai spus Câmpineanu, n-are nimic împotrivă ca o parte din jăratec să revină Casei de Habsburg. o parte Casei Romanovilor, o parte celorlalţi, fără alegere. Cea mai sigură de sine pare Anglia, care-şi administrează cu iscusinţă incendiile din colonii, oriunde s-ar dezlănţui în imensul imperiu. La Congres, Dissi a declarat într-o pauză : „Anglia are suficientă apă, ca să stingă orice incendiu".

Câmpineanu avea spirit, ca toţi marii boieri amestecaţi în politică. Aici, la Bucureşti, în politică, primau vorbele de duh, pe care însă prinţul nu le gusta. Alteţa-Sa ar fi dorit o relatare exactă a situaţiei, gen proces-verbal. Nici Vârnav-Liteanu, deşi un plebeu, nu era altfel, rapoartele sale telegrafice ţineau tot de literatură şi a le parcurge reprezenta pentru prinţ un chin. Ce s-a spus într-adevăr, ce-a declarat unul sau celălalt ? Cît anume dintr-o situaţie reprezintă sîmburele epic sau dramatic şi cît învelişul datorat povestitorului, martorului ? Aflat în acest dubiu, care-l irita, prinţul l-a întrebat pe Câmpineanu, cu voinţa de a-i impune un răspuns neted, sec :

— Şi acum ce se întîmplă acolo ?

— În aulă, a răspuns Câmpineanu, continuă tăieturile la hartă. Şi dezinvolt : Liniile trec peste munţi, văi, ape, naţii, fără alegere, peste materii moi sau dure, cei care efectuează operaţia sînt surzi la scrîşnetele de afară. Domnul Brătianu pare cel mai derutat, pradă unei neînţelegeri de natură tehnică. Domnilor, spuneţi-mi, ne-a strigat el alaltăieri, ăştia cum taie, după ce criterii ?

— Cum după ce criterii ? ! a întrebat prinţul, surprins, cu nădejdea că totuşi nişte criterii există.

Câmpineanu a povestit mai departe, continuînd a-l imita pe premier, care se afla evident într-o criză de nervi, că lui Brătianu i se părea absurd tot ceea ce vede sau aude.

— Bine, domnilor, ne-a strigat domnul Brătianu, dar statele nu sînt entităţi organice ? Frontierele nu trebuie să protejeze naţii ? Vor domnii din aulă să transforme de pe acum această zonă într-un cazan al iadului ? Cum taie, spuneţi-mi şi mie ?

Era într-adevăr demn de văzut cum se taie la hartă, era teribilă desigur tortura celor de afară. Alteţa-Sa resimţea tortura, aflîndu-se la mare distanţă, tocmai la Sinaia. Câmpineanu a trecut cu povestirea la celălalt partener, coparticipant la emoţii : conu Mihalache.

— Conu Mihalache, care avusese deja o întrevedere — sinceră ! — cu un domn din aulă, a răspuns cu vorbele aceluia, repetîndu-le cu calm, fără nici un accent personal. Erau chiar cuvintele secretarului tehnic al Congresului.

— Domnul von Radowitz ? ! a tresărit prinţul.

— Chiar excelenţa-sa ! a confirmat Câmpineanu. Dar, domnilor, a declarat excelenţa-sa, cu toată sinceritatea, rostul nostru aici e altul. Care ? am tresărit noi. Şi lucrurile s-au limpezit, cînd conu Mihalache ni le-a înşirat pe rînd, aşa cum îi fuseseră spuse. Rostul nostru este, îi spusese excelenţa-sa, să menajăm cît putem Turcia, cruţînd-o de prea multe pagube ; să împiedicăm cît mai mult Rusia de a se întări în spaţiul disputat ; să satisfacem cît mai mult Austro-Ungaria, pentru a o îndepărta de Germania ; să deschidem cît mai larg drum Germaniei în acelaşi spaţiu, dar şi mai departe, spre Orient ; să lăsăm Angliei posibilitatea să arbitreze pe mări, să încurcăm Franţa, să nu îngrăşăm prematur Italia...

Prinţul cunoştea sinceritatea domnului von Radowitz, care fusese consulul Germaniei la Bucureşti, în nefericitul şi fericitul an 1870. Nu se îndoia de cele declarate, aprecia doar ca prematură declaraţia, dacă nu chiar ca pe o imprudenţă. În politică, a meditat prinţul, gîndurile nu se

rostesc aşa, decît numai cînd eşti sigur de rezultat. Era Bismarck atît de sigur de rezultatul final, nu jubila prematur ? Câmpineanu şi-a continuat relatarea, insistînd asupra reacţiei premierului român :

— Şi balcanicii ? a întrebat domnu Brătianu, ţintindu-l pe conu Mihalache, de fapt vizîndu-l pe domnul von Radowitz. Balcanicii să rămînă pe loc, a răspuns conu Mihalache, nu ştiu dacă în numele său sau în numele domnului von Radowitz. Să se încaiere unii cu alţii, dacă poftesc.

— Chiar aşa ? !

— De ce nu ? ! Şi mai departe, la fel de sincer : aceste ţări trebuie să se prefacă treptat în colonii ale industriilor apusene. Se configurează aici, în sud-est, un nou continent.

Cugetările acestea păreau prea brutale şi prinţul le-a pus sub semnul rezervei. S-ar fi putut ca în relatare să se fi strecurat un dram de antipatie, o intenţie de a denatura, fie din partea lui Câmpineanu, fie a lui Kogălniceanu, pentru a compune un portret dezavantajos al domnului von Radowitz ca german. Era oare de crezut ? Brătianu acceptase deja declaraţia, o luase de bună, avansase chiar o primă replică, dacă cele spuse de Câmpineanu erau adevărate.

— Domnul Brătianu a strigat : în acest caz, o să se înmulţească disperaţii. O să vedeţi ! Şi tot el : o să se înmulţească chestiile insolubile.

O chestiune insolubilă deja fusese adusă de Câmpineanu : chestiunea drumurilor de fier. O alta se şi configurase la orizont : chestiunea izraelită. Pe biroul prinţului se afla şi acel memoriu trimis de Cernat, înnegrit de sute de semnături, multe simple cruci negre, împunse cu degetul. Pe acel memoriu, prinţul apucase să noteze :

„Se amînă pentru toamnă“.

Alteţa-Sa a scurtat întrevederea cu Câmpineanu. La Berlin, orizonturile se închiseseră, trebuia să revină — cu oricîtă neplăcere — la chestiunea internă. Aceasta fusese deja definită de conu Mihalache, dacă acelaşi Câmpineanu reprodusese replica exact :

— N-am spus eu că după război or să revină la suprafaţă chestiile insolubile ?

*

O chestiune insolubilă aduseseră la Congres şi aromânii. Dintre balcanici, cei mai disperaţi erau ei, dar despre ei, la Berlin, nici un cuvînt. Şi tocmai ei, nimeni altcineva, erau moştenitorii direcţi, prin obîrşie şi limbă, ai anticei Macedonii. Ignoraţi şi de greci, şi de sîrbi, şi de bulgari, şi de toţi care revendicau un drept la conclavul naţiilor, aromânii s-au adresat fraţilor latini de peste Dunăre, românii, de care nu-i despărţea decît un *a*, un singur *a*, aşa-numitul *a* protetic, după ce mai întîi fuseseră respinşi de cei mari :

— Voi de fapt ce vreţi aici ? Sînteţi de fapt români !

— Noi sîntem a-români ! au apăsat ei, rostindu-şi numele. Nu deosebiţi acest *a* ? E un *a* care ne apropie de români, dar ne şi distinge cu evidenţă şi ca spaţiu, şi ca istorie. Deşi puţini, noi sîntem cei mai vechi locuitori ai peninsulei balcanice. N-aţi auzit de Alexandru cel Mare şi de neamul său macedonean ? Alexandru a ţîşnit ca şi Napoleon dintr-o anume Corsică. Aceasta este Macedonia.

Se auzise, desigur. Aromânii n-au mai fost nevoiţi să scandeze texte din antici, din autorii elini şi latini, toţi cei din delegaţia aromână fiind vorbitori de limbi antice, de greacă şi latină, dar şi de limbi balcanice recente — bulgară, sîrbă, turcă, apărute peste neamul aromân cu întîrziere de milenii.

— Dar de imperiul vlaho-bulgar aţi auzit ? Căci şi-n era creştină am participat la întemeierea unui imperiu, imperiul vlaho-bulgar, care s-a războit cu Bizanţul şi nu numai !...

La lista imperiilor moarte, invocate la Berlin, se mai adăugau două, din aceeaşi zonă, Imperiul lui Alexandru cel Mare şi Imperiul vlaho-bulgar, la care participaseră ca întemeietori aromânii, aceşti munteni balcanici veniţi acum, la Berlin, în redingote, dar şi în costume tradiţionale.

Un memoriu le expunea cauza, pe puncte, cele mai importante fiind menţinerea limbii, a credinţei lor creştine răsăritene, cum şi a unui spaţiu pe care să-l administreze autonom, chiar sub oblăduirea otomană. Căci otomanii, obosiţi deja de atîta istorie, erau de pe acum dispuşi să

fie mai buni, mai toleranţi, mai înţelepţi decît cei pe care preaîndelungata răbdare şi nerăbdarea de a fi îi făcuseră intoleranţi şi răi, mai aprigi în noua lor nebunie decît otomanii. Era mult, era puţin ? Dar la Berlin, unde fierbeau chestiunile mari, vocea aromânilor nu s-a făcut auzită şi atunci i-au ascultat — cu sau fără folos — fraţii lor români, fără să le pese de despărţirea acelui *a*. Cuvintele aromânilor nu difereau în fond de vorbele tari spuse şi la San Stefano, acum însă şi mai focos, cu deznădejde şi tot în dialect ;

— făţem tra s-putem s-armînem Armâni ? S-nu nă chiară fara, s-nu nă chiară limba ? a strigat Mihail Papagheorghe.

Şi altul, Ghiţă Papahagi, mai învăpăiat :

— Un populu di două mili di ani, unlu di mai ma vechili mileti ditu Balcan, dzîţi a lumilei cî va s-băneadzî ca tuti alanti populi.

— Dar să trăiască, a aprobat conu Mihalache, căci are drept la viaţă ca şi celelalte popoare de pe faţa pămîntului.

— Dar cum s-afăţem ? a întrebat şeful aromânilor. Cari chiare limba lui, chiare şi suflitlu.

Erau şase delegaţi. Trei în redingote, cu mănuşi şi ţilindru, trei în costume tradiţionale de Tesalia, Macedonia şi Epir, îmbrăcate anume pentru această vizită. Conu Mihalache i-a invitat să se aşeze, ei au refuzat, au consimţit pînă la urmă să se aşeze doar domnii în redingote, dar pentru puţin timp, căci atunci cînd Mihail Papagheorghe s-a sculat să înmîneze memoriul, s-au ridicat „pi cicioare“ şi ceilalţi trei. Se cerea în acel memoriu „ca tu Thessalie şi Ipir, şi Machedonie, armânii s-nu hibă închidicaţi tra sî zburască limba părintească.“

Ca să se facă mai bine înţeles, Ghiţă Papahagi a recurs la româna literară :

— Desigur, aromânii sînt azi grecofoni, turcofoni, bulgarofoni, sîrbofoni, prin sociabilitate, prin respect faţă de ceilalţi, uneori şi din supunere faţă de cei mai tari decît ei. Aceasta nu înseamnează că ei aparţin acelor etnii sau limbi. Ei nu şi-au pierdut o singură clipă identitatea, care rămîne aromână.

Aproape plîngînd, acelaşi Mihail Papagheorghe a recitat apoi în limba lui versurile unui poet aromân, ne-

cunoscut de nimeni în Europa, în afară de cei prezenţi acolo, de cei rămaşi acasă în munţi, din neamul lui acum atît de mic :

Di sum plocili di murminţi
Strigă a noştri buni părinţi
Blăstemari s-aibă ncasă
Cari di limba lui s-alasă !"

— Blăstemare să aibă cei ce-şi leapădă limba, a întărit ministrul de la Bucureşti, cum şi cei care silesc neamurile să şi-o piardă.

Alături de memoriul oficial, aromânii adăugaseră şi un mai amplu memoriu aparţinînd lui Lucreţiu Parva, pe chestiuni de lingvistică şi filologia aromână. În acest memoriu, redactat în franceză, Parva scria :

„Chaque langue a conçu le Monde d'une manière propre et elle a créé un modele (πἀναλογον) conceptuel particulier qui n'est pas interchangeable avec un autre. Dans sa unicité (ἡ μονάς) il represent pour le Monde un héritage culturel inestimable, un trésor singulièr, un enrichissement considerable pour la multitude (ἡ πολυμορφία) de l'Europe et de Monde entier". [1]

Mai departe Parva îşi ţesea argumentaţia cu cuvinte din limbi cunoscute, recunoscute, dar şi din limbi necunoscute, nerecunoscute, unele definitiv pierdute sau existente pentru doar trei sau cinci erudiţi. Iată, mai scria Parva, din etruscă n-au mai rămas decît vreo cîteva cuvinte. Fără ele, n-am şti azi nimic despre limba pe care o vorbeau aceşti antici locuitori ai peninsulei italice, aşa

[1] „Fiecare limbă a conceput lumea într-o manieră proprie şi a creat un model conceptual aparte, care nu este interşanjabil cu un altul. În unicitatea sa, ea reprezintă o moştenire inestimabilă pentru lume, un tezaur singular, o îmbogăţire considerabilă pentru multitudinea spirituală a Europei şi a lumii întregi."

cum fără aromână nu vom şti mîine nimic despre cei mai vechi locuitori ai peninsulei Haemus, singurii moştenitori în linie directă ai lui Alexandru Macedon. Şi pe margine, de-a curmezişul, în româneşte :

„Sîntem oare atît de mulţi pe planetă încît unii să devenim dispensabili ?"

O situaţie tragică aveau şi armenii. Delegaţia acestora, sporită şi cu câţiva armeni din Bucureşti, avîndu-l în frunte pe şeful cultului, catolicosul Nerses Întîi, trecuse din reşedinţă în reşedinţă pe la toţi cei mari, ca să depună un memoriu. Epuizînd demersurile, delegaţii au trecut şi pe la sediile disperaţilor, ajungînd şi-n faţa lui Kogălniceanu.

— Situaţia noastră este ieşită din comun, a început liderul neamului de la Ararat. Am avut un stat, un mare stat antic, al cărui centru era Araratul, stîlpul lumii. Şi gîfîit, cu ochii pe ceasornic, hotărît să desfăşoare o istorie de trei milenii în cîteva minute : Am avut de furcă cu persanii, cu romanii, cu arabii, cu elinii antici, cu grecii Bizanţului, otomanii doar au izbutit să ne pună la pămînt şi să ne silească să pribegim prin lume. Şi într-un scurt respiro : Faţă de evrei, care şi-au pierdut statul pe vremea lui Titus, noi l-am păstrat pînă hăt încoace. Apoi din nou în avînt : Am dat lumii ceea ce nu vă închipuiţi : împăraţi la Roma şi la Constantinopole, strategi, diplomaţi, arhitecţi, savanţi în ştiinţele numărului, oameni de vitejie care şi-au vărsat sîngele pe toate cîmpurile de luptă ale veacurilor. Şi vouă v-am dat un domn, bine că-l recunoaşteţi şi că-l numiţi cum se cuvine : Ion vodă cel Cumplit. Cînd Leonardo da Vinci a sosit în Armenia...

Un alt armean din delegaţie a socotit prea extinsă expunerea, şi-a consultat ceasornicul, timpul presa, a preluat el discursul, revenind la drama exodului, la tragedia

unui neam fără casă, mutîndu-se din loc în loc, silit să-şi pună vatra printre vetre străine.

— În 1064 a căzut oraşul Ani, cetatea noastră sacră. Ne-am strămutat parte în Crimeea, la Mangop, parte în Armenia ciliciană. În 1375 a căzut Armenia ciliciană. Alt val de refugiaţi. În 1453 a căzut Constantinopolul. Alt val. În 1475 a căzut şi Crimeea sub tătari. Am ajuns cu exodul nostru şi pe la voi. Alexandru cel Bun al Moldovei dăruise armenilor prin hrisov domnesc mari privilegii, alţi voievozi români le-au întărit. Ce vrem noi e limpede, vrem ce vrea orice neam care merită acest nume.

— Ştiu, cunosc bine chestiunea ! l-a asigurat Kogălniceanu.

Dar un alt armean s-a repezit, adăugînd precizarea — foarte importantă — că armenii niciodată nu-şi părăsiseră vatra, lăsînd-o pustie precum alţii, că ei aveau în jurul Araratului peste un milion de oameni, că ei nu cerşeau un pămînt himeric, ci un pămînt cu oameni, pămîntul lor, cu oamenii lor.

— Ştiu, cunosc bine problema ! a repetat conu Mihalache, ca să-i ajute a scurta expunerea.

Armenii de altfel, mai înainte de Congres, făcuseră un lung turneu prin cele mai importante capitale — Paris, Petersburg, Roma, Londra, ca să-şi expună cauza. La Berlin nu fuseseră primiţi oficial, ca şi alţii. Dar, ca şi alţii, solicitau apărare :

— Trebuie să fim apăraţi de vechii năvălitori, otomanii, dar şi de kurzi, cerchezi, persani care vor să ne extermine. Tratatul de la San Stefano ne oferea, printr-un anume articol (articolul 16) nişte garanţii de existenţă. Acum, prin înţelegerea anglo-rusă, acel articol s-a pulverizat. Ieri, ne garanta Rusia. Azi, promite să ne garanteze Anglia. Sîntem minge în mîna marilor puteri ?

— Dar noi ce credeţi că sîntem ? a întrebat retoric ministrul.

— Voi aveţi un stat. Noi n-avem.

Conu Mihalache n-a mai repetat acel ştiu, cunosc chestiunea, acel ştiu nu-i consola pe oamenii de lîngă Ararat. Oriunde ar fi fost risipiţi prin lume, inima lor era acolo, bătea acolo. Dar din nou ceasornicul. Îl scosese din jiletcă

un armean din București, domnul Șaram Hazarian, care s-a scuzat politicos. Era un bun prieten al ministrului. Audiența se sfîrșise, nu prin voința lui Kogălniceanu, ci prin dorința armenilor de a nu întîrzia la o altă întîlnire. Au lăsat în schimb memoriul, pe care ministrul l-a răsfoit. Concluzia era simplă : armenii voiau să le fie restituită vatra lor, doreau un stat, statul lor. La despărțire, conu Mihalache l-a întrebat totuși, zîmbind, pe Șaram :

— Chiar nu vrei să mai rămîi cu noi, la București ?

La Berlin se afla într-adevăr și un asiro-chaldeean, urmaș al unui neam și al unui stat care, în urmă cu trei mii de ani, reprezentase groaza lumii. Ajunși creștini, succesorii acelui neam, puțin numeroși, nici treizeci de mii de familii, fugiseră din Imperiul Otoman, la începutul războiului abia isprăvit, refugiindu-se în Rusia, undeva prin Caucaz. Asiro-chaldeenii nu-și mai revendicau pămîntul, nu mai voiau nici stat. Doreau liniște și un pic de toleranță.

— Voi ce vreți ? fuseseră întrebați, prin acel „voi" numindu-se doar unul.

— Nimic.

— Atunci de ce-ați mai venit ? s-a adresat întrebarea, din nou acelorași „voi", reprezentați prin unul.

— Ca să știți că existăm ! a răspuns acel unul.

Asiro-chaldeenii nu doreau nimic mai mult decît să existe.

Ca o ciudățenie, la Congres a circulat și o poemă latină a lui Parva, un fel de omagiu adus Asiei, ca sediu al tainei, al unui insondabil uman la care lumea avea datoria să cugete în acel ceas, cugetîndu-se pe sine. Poema aparținea unui truver armean din secolul al XVIII-lea, Sayat Nova, care scrisese în georgiană, armeană și azeră — o limbă turcică de pe lîngă Marea Caspică. Numele însuși al

poetului era un pseudonim, anagramarea unei expresii persane, care ar fi însemnat Vînătorul (Culegătorul) de cîntece. Nu se știa precis cînd se născuse Sayat-Nova, trăise oricum în Caucaz, în vechiul Tbilisi, nu se știa nici cînd murise. Versurile, fragment dintr-un epitaf, spuneau ceva despre misterul acelei Asii sublime, care se confunda cu începutul lumii. Parva a tradus în latină epitaful, ca să-l facă inteligibil și Europei :

Mea aqua — ex alia aqua
Non omnes sorbere queunt.

Meum verbum — ex alio signo
Non omnes legere queunt.

Fontes mei — incogniti.

Aceeași poemă, ajunsă și la București, a sunat la fel și totuși altfel în traducerea Bogdaniei Hasdeu, de la Arhive :

Apa mea e dintr-o apă ;
nu oricine o poate bea.
Slova mea e dintr-o altă slovă ;
nu oricine o poate citi.
Temeliile mele sînt necunoscute.

*

Ce răvășire provocase Imperiul Otoman, care debutase totuși printr-un pumn de oameni, prin cei șase sute aduși de emirul Osman pînă în marginea Europei, o Europă care, atunci, în acel an, ar fi putut izbuti să curme minuscula pătrundere printr-un simplu gest. O mie de bizantini, mai puțin de atît, tot șase sute, ar fi putut scuti istoria umană de un întreg capitol greu de sînge, care se încheia acum la Berlin.

Cu toată simpatia lui față de turci, ca neam, conu Mihalache nu putea pricepe cum se putuse petrece eroarea

şi cui în fond îi aparţinea. Unei iresponsabilităţi de-o clipă ? Poate. Căci istoria, şi-a mai spus ministrul, este în egală măsură disputată de iresponsabili şi responsabili, fiind suficient ca aceştia din urmă să adoarmă o clipă, să moţăie o secundă în scaun, pentru ca, în clipa imediat următoare, iadul să se dezlănţuie peste spaţii, peste generaţii şi secole.

Conu Mihalache îşi punea la punct intervenţia pentru a doua zi, insistînd asupra punctelor care favorizau dezvoltările orale, dar uimirile nu-l părăseau — acel „cum a fost cu putinţă !" revenea mereu, refuzînd să părăsească scena. „Da, Imperiul Otoman părăseşte scena. Desigur, asistăm acum la funeralii. Totuşi cum a fost cu putinţă ?" Ce păcat că „tratatul" lui Rust nu fusese citit în plenum, după încheierea dezbaterilor, ca punct final al slujbei de dezlegare.

Sublim ar fi fost, s-a lăsat în visare ministrul, ca textul să fie citit nu de Bismarck, nu de lord Beaconsfield, nu de Waddington sau de alţi beneficiari ai ospăţului final, ci chiar de modestul autor, acel Hans Günther Rust care-ar fi meritat să rostească la căpătîiul defunctului formula „Amen". A recitit :

> „1. luîndu-se act *de înfrîngerea Imperiului Otoman, recunoscută şi subscrisă în tratatul de la San Stefano, în urma victoriei obţinute de Rusia împreună cu aliaţii ei, România, Serbia, Muntenegru, Grecia, în războiul din anii 1877—1878 ;*
>
> 2. luîndu-se act *că această victorie implică şi pe alţi participanţi, nesubscrişi, cei care au contribuit de-a lungul timpului la lupta împotriva Imperiului Otoman, şubrezindu-l, şi care nu mai revendică azi daune sau interese ;*
>
> 3. luîndu-se act *de daunele globale aduse lumii de acest imperiu prin distrugere de numeroase state, prin*

aservirea unor popoare și seminții de pe întinderea a trei continente ;

4. luîndu-se act *de daunele de interes general, cum ar fi : întreruperea unor drumuri comerciale transcontinentale — Drumul Mătăsii, Drumul Mirodeniilor, Drumul Fildeșului, sau a unor drumuri transcontinentale și maritime de pelerini interesînd comunități de cult uriașe — creștini, budiști, mazdeiști etc. ;*

5. luîndu-se act *de distrugerea — prin ignoranță sau fanatism — a unor străvechi monumente, de cult și de cultură — romane, eline, egiptene, babiloniene, asiro-chaldeene, bizantine, persane, georgiene, armene, arabe, grecești, bulgărești, sîrbești, românești ș.a.m.d. ;*

6. luîndu-se act *de aservirea popoarelor cucerite, de siluirile aduse tradițiilor și credințelor acestora, mergîndu-se pînă la ștergerea identității lor etnice și pînă la dispariția unora ;*

7. luîndu-se act, *pe de altă parte, de inanitatea formei imperiale, de carența sa de legitimitate — prin cuceriri arbitrare de pămînturi și nații, de carența sa de coeziune internă — prin amalgamarea unor etnii, tradiții, credințe diferite ;*

8. luîndu-se act *de arbitrariul în conducerea administrației otomane, exercitată în interesul persoanelor direct beneficiare și nu al cetățenilor și societății ;*

9. luîndu-se act *de reprimările sistematice contra inițiativelor pozitive, particulare și sociale, în domeniile economic, umanitar, politic, ceea ce*

condamnă ansamblul societății la stagnare ;
10. luîndu-se act *de incapacitatea statului otoman actual de a-i transforma pe supuși în cetățeni și societatea într-un for al puterii cetățenilor ei ;*
11. luîndu-se act *de politica de impunere a unui ideal social pernicios : expansiunea perpetuă în detrimentul altora, cu suprimarea identității celorlalți :*

PROCLAMĂ :

12. abolirea *Imperiului Otoman, cu simultana ridicare a neamului turc la demnitatea de națiune."*

Lui conu Mihalache i-a venit în minte cuvintele lui Midhat Pașa, rostite la începutul războiului : „Am intrat în Europa doar șase sute și n-o vom părăsi decît cînd vom rămîne șase sute." Ei bine, o părăseau. Punctul 12 ar fi trebuit rostit fix la orele 12, cînd ar fi bătut orologiile din toate marile capitale, semn că ceasul al doisprezecelea al Imperiului Otoman sunase definitiv.

*

În ziua de 20 iulie, la orele 3 și jumătate după-amiază, cei doi reprezentanți români, Brătianu și Kogălniceanu, au intrat în aula Congresului, fiind întîmpinați în picioare de membrii celor șapte delegații.

Luînd cuvîntul, președintele Congresului, prințul cancelar Otto von Bismarck, a comunicat forumului suprem al păcii că, în urma cererii depuse oficial, Congresul a hotărît să-i asculte pe cei doi trimiși români. Memoriul, deja tipărit, fusese înmînat celor șapte.

A fost invitat mai întîi să vorbească Kogălniceanu, care, în cuvîntul său patetic, a comentat memoriul, întemeind prin noi argumentări dreptul națiunii române — a oricărei

națiuni — de a fi pe deplin stăpînă pe destinul propriu, pe teritoriul propriu.

Luînd imediat cuvîntul, la invitația președintelui Congresului, Brătianu a întărit cele spuse anterior de ministrul român de externe prin cîteva noi propozițiuni.

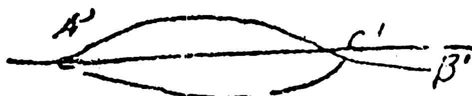
Ministrul de externe a depus apoi, ca argument ultim, lîngă ciocanul președintelui, textul original al Convenției din 4/16 aprilie 1877, prin care Rusia se angaja să respecte și să garanteze integritatea teritorială a României, document întărit cu sigiliul țarului Alexandru Întîi.

Apoi, după retragerea celor doi reprezentanți, asistați în picioare de toți cei șapte mari, ușile Congresului s-au închis.

*

Dissescu s-a ținut de promisiune ; chiar în ziua închiderii Congresului, bătrînul i-a arătat lui Rășcanu niște desene mici, în peniță, înfățișînd ochi de femei. Aparțineau, era clar, domnului Henri Beyle, unele fuseseră reproduse și-n jurnal, cu comentariile autorului :

„Les yeux qui plaisent ont cette courbe très elliptique".

„Les yeux célèstes l'ont surbaissée, au milieux, comme M, moins-fort, bien entendu, que dans cette figure" :

În sfîrşit, bătrînul, în culmea triumfului, a scos şi ultimul desen :

— Uite-acu şi splendizii ochi sau dacă vrei buzele kerei Caliopi, fiindcă în desenul domnului Stendhal ochii şi buzele se confundă.

Armata română n-a fost lăsată la vatră nici după Congres. Un nou ordin, care-l contramanda pe cel precedent, restabilea rămînerea sub arme. Stupoare, apoi destindere : urma parada finală.

VI

În tot răstimpul Congresului, Iancu Ghica a trăit claustrat într-o perpetuă noapte albă. Nopţile albe începeau, calendaristic, pe Neva, la aceeaşi dată, pe la sfîrşitul lunii mai. Pentru general însă regimul insomniei începuse mai de mult. Iniţial i se păruse că nimeni, la Petersburg, nu doarme. Etapa premergătoare deschiderii conclavului de la Berlin fusese un timp al pregătirilor, cînd la departamentele oficiale, dar şi la ambasadele marilor puteri se lucra de zor. Puteai să-l vezi în crucea nopţii pe ambasadorul Angliei, al Germaniei, al Franţei, fără a te mai anunţa. Uşile erau deschise, lumina ardea în saloane pretutindeni. Dialogurile erau precipitate, eliptice, fără piruete protocolare. Nu era timp de forme, de alocuţiuni introductive, cei interesaţi îşi făceau bagajele pentru Congres. Apoi, pe măsură ce lumina zilei a sporit, pe măsură ce lumea de pe Neva a intrat în zodia nopţilor albe, la Petersburg s-a instalat linişte. O linişte albă, fără ţărmi, copleşitoare ca o paralizie. Ceea ce-ar fi urmat să se întîmple se întîmpla deja în altă parte, aici lumea dormea. În plină zi. Zi albă. Sau noapte albă.

Cîtăva vreme, prins de febra generală a pregătirilor, Ghica n-a luat act de tranziţia abia simţită de la noapte la zi — desigur, se lucra noaptea, mai ales noaptea !, cum n-a putut observa — n-a fost în stare !, nici lipsa de tranziţie de la zi la zi, normală în regimul insomniei. L-a şocat însă într-o bună zi absenţa definitivă a nopţii, starea de trezie a luminii, care nu mai amurgea. A suflat în lampă şi a rămas treaz, într-o aură de răsărit de zi sau de asfinţire într-un tărîm luminos, nereal. Erau trei

ceasuri, după miezul nopții. Ieșind la fereastră și deschizînd-o, s-a trezit în plină lumină. Generalul nu apucase să se dezbrace de culcare, nu s-a mai dezbrăcat, a ieșit prudent din reședință, provocînd un imens zgomot la deschiderea ușii, iar apoi la coborîtul pe scări.

Afară, nici un zgomot. Copacii de pe uliți, casele, statuile, bisericile dormeau. Felinarele ardeau alb în ziua albă. Apa dintr-un havuz susura lin, ceva încă era viu. Iancu Ghica a atins apa rece cu degetele, și-a umezit apoi ochii, și-a șters pleoapele cu batista pe care a uitat-o pe marmura havuzului. Lumina n-a sporit pînă spre prînzișor, cînd consulul a revenit la reședință. Lumea încă mai dormea. El a ațipit într-un fotoliu, o clipă doar, dar, trezindu-se speriat, a constatat că trecuse de miezul nopții și lumea în jur iarăși dormea. Afară, zi albă. N-a mai aprins lumina. Ce se putea face într-o imensă noapte albă, în care nu se întîmpla nimic ? A încercat să-i scrie Alexandrinei :

„Sînt insuportabile nopțile albe...“

N-a putut continua scrisoarea. A urmat încă o noapte albă și apoi încă una. În paroxismul insomniei, generalul s-a întrebat : oare noaptea înseamnă numai absența zilei ? Apoi ceva mai tîrziu : oare prezența zilei, în noaptea albă, e doar absența nopții ? În acest vid alb, a fost salvatoare o epistolie de la Feodosia Petrovna, care-i scria :

„Ivan Grigorievici,
în aceste ceasuri grele pentru tine, nu-ți mai rămîne decît să te încredințezi Dumnezeului nostru al tuturor. Te poftesc la mine, ca să plecăm împreună la mînăstirea Optina Pustîni. Te vei ruga acolo liniștit pentru sufletul tău și pentru țara ta.

F. P.“

Ce delicat gest. La plecarea din Constantinopole, generalul primise în dar, ca semn al despărțirii definitive, un pisoi de Angora. Mica ființă, adăpostită într-un coș de

rafie, tapetat cu bumbac, stătea strînsă ghem și torcea. La Petersburg, i se oferea altceva : șansa să se roage, să se încredințeze puterii de sus. Doi dintre nepoții grafinei, ofițeri în armata imperială, se aflau cu trupele la Dunăre, pe lîngă Frătești sau pe lîngă București, ea, în schimb, îl poftea generos, acasă la Prohorini, pentru ca împreună să plece la Optina să se roage Dumnezeului atoateîndurător. Mai mult decît atît, grafina îi trimisese prin același serv, pentru a se iniția, un vraf de cărți și de broșuri ortodoxe, în genul tipăriturilor pe care, în Occident, le difuza Propaganda Fide. Se găseau printre acestea imprimate o viață a Sfîntului Serafim de Sarov, cu ilustrații, și o alta despre starețul Paisie Velicikovski de la Neamț, patronul moral al Mînăstirii Optina. Grafina avusese ideea inspirată de a pune pe cineva din anturajul ei să traducă în franțuzește broșura despre Serafim de Sarov, ultimul sfînt al Rusiei. Prințul Ghica a citit :

„*Lui et Dieu — voilà la Sainteté* și mai departe : „*N'aimez pas le monde ni ce qui est dans le monde. Tout l'Univers est couché dans le mal. Le Royaume du Christ n'est pas ce monde. Le prince de ce monde c'est le Démon.*" [1]

Dar, odată ajuns la Prohorini, generalul avea să asiste, involuntar, la o cumplită scenă. Casa era dată peste cap, servitorimea pregătea de zor maldăre de bagaje, ca pentru un exod, grafina dirija energic aceste operații, Anatol echipat de drum — stătea posac într-un fotoliu, Pierre își frîngea neputincios mîinile.

— Maman, se tot ruga el, te-am implorat să nu-l duci pe Tolea la Optina.

Grafina părea inflexibilă, împietrită în voința ei triumfătoare :

---

[1] „El și Dumnezeu — iată Sfințenia. Nu iubiți această lume și nici ceea ce se află în ea. Întreg universul e cufundat în rău. Această lume nu este regatul lui Cristos. Principele lumii e Diavolul."

— Nu încercaţi să mă siliţi să procedez altfel. Tolea va rămîne acolo definitiv.

Era vorba deci de plecarea lui Anatol şi de rămînerea lui definitivă la mînăstire. Pierre arăta ca un învins, atît a mai putut să îngaime :

— Este inadmisibil cum procedezi. Ar fi trebuit să ţii seama şi de decizia lui !

— Decizia lui ? Şi suverană : Dar Tolea e al meu !

Cel însuşit astfel, prin această decizie unilaterală, părea insensibil la toate cîte se petreceau în jur. Privindu-l cu mîndrie, Feodosia Petrovna a descoperit totuşi un element neconvenabil în echipamentul lui Tolea şi a dat imediat porunci către slugi :

— Schimbaţi-i pantalonii ! Îmbrăcaţi-l cu pantalonii ăi groşi îmblăniţi, că la Optina în curînd va fi frig. Apoi spre general, pentru a-i explica scena la care acesta asista : Pînă acum toată lumea a hotărît asupra lui Tolea, minus eu. Au hotărît anarhiştii, care i-au luat minţile. A hotărît ţarul, care l-a trimis la dreaptă ispăşire na Sibir. Toţi au dispus de el cum au vrut. Ei bine, de aici înainte hotărăsc eu.

— Maman, a intervenit timid şi Marie-Jeanne, dar Tolea nu e un obiect !

— Cine-a spus că-i un obiect ! a respins ea. Dar şi obiect de-ar fi, vreau să-l dăruiesc lui Dumnezeu.

Feodosia Petrovna părea posedată de un duh al posesiunii şi simultan de un duh al dăruirii, care-i disputau sufletul, întreaga fiinţă. Părîndu-i-se că Marie-Jeanne o priveşte dezaprobator, a simţit nevoia să se disculpe :

— Nu, nu sînt o egoistă, cum vreţi voi să insinuaţi. Nu-l iau pe Tolea pentru mine, să se ştie ! Şi cutremurată de suferinţă : Tolea e un copil rătăcit. Vreau să-l salvez.

„Rătăcitul“ revenise în salon, echipat cu pantalonii cei groşi. Îmbrăcase şi un caftan îmblănit, legat pe mijloc cu o curea ; de curea atîrna lingura. Aşa cum era echipat, plus căciula şi cizmele cu turetci de blană, Tolea arăta din nou ca un ocnaş pentru Siberia.

— Mamă, a mai strigat încă o dată Pierre, e un abuz. O să se sufoce.

— Încetaţi ! a urlat grafina, mîndră de această apariţie. Uitaţi-vă la el ce fericit e ! S-a repezit apoi să-l

îmbrățișeze, l-a așezat pe un scaun, a început să-l mîngîie : Tolicika, sufletul meu. Căci nimeni nu te-a înțeles, copil drag. Bobocelule, îngerașule, mugurașule, ghiocelule, căpriorule...

Era absolut mișcătoare scena, slugile plîngeau. Grafina îl mîngîia pe Tolea bocind. S-a prăbușit apoi la picioarele căpriorului și a prins să i le sărute. Acum scîncea :

— Sufletul meu. Și privind în sus spre el, Mater dolorosa, implorîndu-i adeziunea : Hai, arată-le miracolul, dovedește-le că ai un suflet !...

Tolea, răstignit în scaun, cu capul rezemat de spătar și cu brațele desfăcute, părea ca și înghețat. O mănușă căzuse jos, pe parchet. O fată din casă, speriată, a cules mănușa și a depus-o pe pieptul celui rămas inert. Grafina a șoptit ca-n vis :

— Mirele !... Apoi a sărit în picioare, iluminată, și a strigat, indicîndu-l pe Tolea : El e Mirele.

Pierre a întors capul cu o grimasă de dispreț.

— Ce barbarie ! a șoptit el, ridicîndu-se și dînd să iasă din salon. Răcnetul de leoaică al grafinei l-a încremenit însă în prag :

— Barbari sînteți voi ! a strigat ea, însumîndu-i pe toți sub un gest de anatemă. Barbaria voastră împotriva lui Tolea și a Rusiei e unică în istorie. Și repezindu-se spre general, ca la un țărm izbăvitor : Ivan Grigorîci, nimeni nu mă înțelege în această casă, nimeni nu înțelege Rusia. Apoi clocotind : Sîntem în fața unui complot universal, care țintește distrugerea sufletului rus. Toți intră în acest complot oribil : liberali, nemți, anarhiști, jidani, masoni, dar și ruși ca Pierre. Tolea e opera lor. Ai în față acest eșec al unui spirit și al unei țări.

Se descărcase și s-a așezat într-un fotoliu. Lacrimile de milă pentru Tolea se transformaseră în lacrimi de indignare, apoi în lacrimi blajine. Și-a șters apoi și aceste lacrimi. Devenise o laică. I-a poruncit „siberianului" :

— Tolea, drepți, plecăm !

Drumul spre Optina Pustîni — Pustnicia Optinei — era un drum lung, spre interiorul Rusiei. Grafina era fericită că scăpase de Petersburg, această baștină a lui Anticrist, iar la fericirea ei se asociaseră și alți pelerini de lume

bună, între care generalul Iancu Ghica s-a simțit inițial stingher. Această lume pravoslavnică, de extracție aleasă, nu mai vorbea nici franțuzește, nici nemțește, nici englezește — cum se obișnuia în saloane —, ci exclusiv rusește, deși nu cu ostentație. Cei de pe peron, care așteptau trenul, formau nu o societate, ci o comuniune care folosea limba maternă ca pe un limbaj secret, limbajul unei credințe. În trenul spre Optina nu puteau urca decît oameni de aceeași condiție spirituală, indiferent de rangul social, drept care se și aflau acolo, pe peron, nobili și cerșetori, militari la pensie și studenți, burghezi cucernici și oameni de profesiune liberă, domni melancolici, cu plete și cu ochelari. Un asemenea domn, salutîndu-l familiar pe Ghica, i-a spus ceva în rusește. Generalul a mimat o scuză, iar individul s-a retras, mormăind un pardon ; dar un alt cetățean, un rus burtos cu șapcă de birjar, s-a agățat de Ghica și a perseverat în a-i ține un discurs, ornamentat cu gesturi de revoltă, fără să-i pese că partenerul nu pricepe nimic. Singurul personaj cu care generalul putea conversa franțuzește era Tolea, căruia i s-a și adresat, ca să spună ceva :

— *Est-ce que vous vous trouvez bien ?*

— *Mais oui !* a răspuns tînărul, fericit. *J'aime voir tant de monde se donner de la peine pour moi !* [1]

Generalul a făcut mină uluită. Nu-și putea închipui că „prizonierul" se simte bine în toată tevatura care-l înconjura, pe care o și privea de altfel cu vie curiozitate, ca pe ceva ce i s-ar fi cuvenit. Cînd grafina, excedată de treburi, a trecut pe lîngă el și l-a sărutat fugitiv pe obraz, Tolea i-a răspuns cu un sărut fidel. „— *Mon pauvre !*" i-a spus Feodosia Petrovna, mîngîietor. Apoi tînărul a dispărut, aruncîndu-i lui Ghica în treacăt :

— *Je veux faire pipi !*

Ghica l-a așteptat să se întoarcă, dar cuprins de alarmă : dacă Anatol fugise, dacă peste nu știu cîte luni cineva avea să-i semnaleze prezența în Elveția sau în Canada ? Generalul n-avea răspunderi de gardian, în cir-

[1] — Vă simțiți bine ?
— Desigur. Îmi place să văd atîta lume dîndu-și osteneala pentru mine.

cumstanțele date se simțea totuși răspunzător. Din fericire, Tolea a revenit, cu o mină încă și mai destinsă.

— *O mon cher insurgent !* [1] a exclamat generalul, apoi ca să mai spună totuși ceva, l-a întrebat din ce organizație revoluționară făcuse parte.

Anatol n-a divulgat numele organizației lui, era probabil *Narodnaia Volia*, dar l-a asigurat pe general că organizațiile radicale erau foarte numeroase, de toate tendințele și nuanțele, suficient de multe și de înverșunate ca să deà Rusia peste cap. Apoi tot el a zîmbit sceptic și a spus :

— În Rusia de azi totuna este dacă-i ridici pe săraci sau îi dărîmi pe bogați. Rusia stă pe loc.

Aceeași afirmație, altfel formulată, o auzise generalul și de la Pierre, cu o lună în urmă :

— Revoluțiile, la noi, nu se vor sfîrși ! spusese Pierre. Și aceasta fiindcă ceea ce noi nu putem admite e toleranța. Maman nu admite că Tolea e ateu ; țarul nu admite că-n Európa, în unele țări, ce-i drept puține, există un regim liberal. Ideea de liberalism ne face rău, ideea de democrație ne provoacă vomă.

— Fiindcă democrația a fost adusă de anticrist ! a impuns grafina.

— Se poate, a admis Pierre. Dar e bine de știut că la noi ideea de liber arbitru se confundă cu arbitrariul. O chestiune semnificativă, de semantică. Practic, la noi n-a pătruns rațiunea; în schimb huzuresc panslaviștii.

— Ba anarhiștii și ceilalți diavoli ! a retorcat Feodosia Petrovna.

— Între timp, țarul scapă ! a mormăit Anatol, din scaunul lui de ascet, punînd capacul.

Bătrîna îl auzise. Tolea însă, fără să-și dea seama, îi oferise grafinei cel mai viu exemplu de eroare, prin chiar persoana lui apatică.

— Iată de ce vreau să-l salvez pe Tolea ! a spus atunci Feodosia Petrovna. Vreau să-l ajut să se ridice deasupra acestei mlaștine infame în care ne aflăm...

Ca să-l ajute pe Tolea să treacă dincolo de „mlaștina lumii", grafina organizase o adevărată expediție, angajînd și un vagon de marfă, care fusese ticsit cu tot felul de lăzi, baloturi, geamantane, cel mai divers calabalîc. Slu-

[1] O, dragul meu răzvrătit !

gile încă mai cărau. Un vagon cu lucruri inutile îl însoțise pe Tolea și în Siberia. Acum însă era vorba de altceva : nu un exil, ci o rămînere definitivă. Și pentru ca rămînerea să fie bine asigurată, grafina hotărîse să construiască la Optina, în afara incintei, o casă pentru Tolea, de fapt un conac în lege. Un antreprenor rural, un semimujic de latifundie, care călătorea în același tren, preluase construcția, o armată de mujici urmau s-o ridice, după care Feodosia Petrovna ar fi mobilat și utilat casa la stilul european, în timpul cel mai scurt. Argintăria și porțelanurile fuseseră deja cărate în vagonul de clasă, cu mari precauții. Mișcarea grafinei s-a interferat cu mișcarea unei alte persoane feminine, preocupată și ea să supravegheze un transport de bagaje. Cele două doamne s-au salutat rusește, aplecîndu-se una în fața celeilalte pînă la pămînt.

— Îl duceți pe Anatol Dimitrici la Optina ? a întrebat noul personaj.

— Da, Marfa Mateevna, îl duc cu ajutorul lui Dumnezeu.

Marfa Mateevna l-a remarcat pe Anatol, s-a repezit să-i sărute mîna, covîrșită de emoție. Tolea s-a apărat. Apoi femeia, într-o somptuoasă pelerină, a continuat a se agita pentru bagajele ei cărăbănite de un popor de slugi. O uriașă ladă din scînduri nu mai încăpea însă în vagonul de marfă ce-i fusese rezervat acestei doamne și persoana s-a adresat grafinei :

— Feodosia Petrovna, vă rog, pot pune clopotul în vagonul Înălțimii-Voastre ?

Se adusese deci și-un clopot, Ghica era uimit, dar grafina nu era defel surprinsă.

— Desigur, fata mea, a aprobat Feodosia Petrovna, în timp ce mujicii se chinuiau să urce cu frînghiile în vagonul grafinei uriașul cub de scînduri care conținea clopotul.

Ce-i mai putea lipsi lui Tolea ? Grafina a trecut încă o dată în revistă invitații, servitorii și bagajele, apoi a urcat în vagonul de clasă, urmată de nepot și de Iancu Ghica. Generalul nu s-a putut abține să nu comenteze această agitație de încărcare a bunurilor și i-a repetat grafinei acel sfat al lui Serafim de Sarov, pe care îl memorase :

— *N'aimez pas le monde, ni ce qui est dans le monde !...*

— Se poate, i-a răspuns ea, dar această povaţă e pentru schivnici. Tolea nu e încă schivnic. Şi chiar de-ar fi, el rămîne un nobil.

Grafina şi-a făcut o cruce apăsată, marcîndu-şi punct cu punct anatomia sacră, în clipa cînd trenul s-a pus în mişcare. Toţi pasagerii, minus Anatol, au secondat-o. Iancu Ghica a deschis cartea şi s-a cufundat în lectura vieţii Sfîntului Serafim de Sarov, reluînd ultimul rînd citit :

„Le Prince de ce monde c'est le Démon."

*

Pasagerii din vagonul Feodosiei Petrovna se înmulţiseră între timp. După cîteva zeci de verste depărtare de Petersburg, în vagon au început a urca figurile umile, oameni îmbrăcaţi în straie de mujici, bărbaţi şi femei din stepă, nenorociţi care aduceau prea adesea cu ei bolnavi, schilozi, copii suferinzi. Ceilalţi pasageri de lume bună le făceau loc fără protest noilor veniţi, într-o mişcătoare confraternitate creştină. Erau în fond cu toţii pelerini, drumeţi spre Optina Pustîni, care-i chema la sine fără deosebire de rang şi neam. Altădată, acelaşi drum se făcea pe jos, oamenii veneau cu cizmele-n băţ cale de mii de verste pînă la locul unde se rostea adevărul, acum însă era mai lesne, drumul de fier scurtase distanţele şi pelerinii se îmbulzeau.

— Rusia merge spre mîntuire pe drumul de fier ! i-a spus cineva generalului, ca-n vis. Apoi, acelaşi domn, care răsfoia o carte sfîntă, cu ton de certitudine : *La prochaine grande renaissance chrétienne, s'il en a une, s'accomplira sans doute en Russie.* [1]

Acelaşi domn, un limbut după toate aparenţele, s-a străduit să-l introducă pe Ghica în lumea pasagerilor, oferindu-i lămuriri, pe şoptite, despre persoanele mai importante :

---

[1] Apropiata mare renaştere creştină, dacă va fi vreuna, se va împlini, fără îndoială, în Rusia.

— Doamna de colo, de lîngă Anatol, e prințesa Gagarina. Soțul ei a murit pe front, în iarnă. De-atunci, de cînd i s-a adus vestea, nu și-a mai revenit. Face crize de delir care nu-i trec decît cînd e înfășurată strîns în cearșafuri ude. Călătorește cu cearșafurile la ea, bătrînul acela din colț, care stă la pîndă, le are în valiză. Dacă e cazul, intervine.

Iancu Ghica n-a vrut să privească spre prințesă, nici spre bătrînul gardian, dar limbutul insista în sporovăială, trecuse acum la un alt personaj :

— Pe doamna cu clopotul ați observat-o ? E o fostă faimoasă Magdalenă din Petersburg. În intimitate i se spunea Mon Bijou. Acum „bijuteria" e în retragere, dar posedă o frumușică avere. Vrea să întemeieze lîngă Optina o mînăstire de maici. Feodosia Petrovna o tratează cu toată îngăduința, după cum ați văzut. Foarte bine, zice ea, a propos de banii Marfei : i-a luat de la oameni și-acu îi dă lui Dumnezeu.

Ghica a încercat să se cufunde în lectură. Nu mai voia să audă asemenea povești, valabile în fond oriunde. Voise să evadeze din lumea cancanurilor de salon și cafenea, și a izbutit pînă la urmă grație oamenilor umili pătrunși în vagon. Generalul nu și-a dat seama cînd anume s-a întîmplat această prefacere a călătorilor, dar la un anume moment a luat act de ea după miros : mirosurile fine, parfumul de săpun bun și rufărie scumpă al pasagerilor cu care plecase a fost treptat covîrșit de emanații corporale ciudate, dar calde, respirația lumii populare, izurile de mîncare proastă, combinate cu duhoarea de cojoace, cizme de iuft, dar și de flori sforăgite de cîmp, purtate sub cămașă, care trimiteau gîndul spre întinderile Rusiei. Ridicînd ochii din carte, pentru a identifica sursa acestor mirosuri, generalul a trăit o clipă de amețeală : în jur erau numai figuri rurale, bărboase, dar cu ochi inocenți. Generalul se afla de fapt într-un sat circulînd pe șine de tren. El se simțea înconjurat de populația unei stanițe care călătorea împreună cu stăpînii către capătul lumii. Călătorind cîndva spre Athos, i se părea că urcă. Acum nu cobora, dar mergea orizontal spre mîntuire. Fraternizarea în drumul spre mîntuire i s-a părut generalului frumoasă și nobilă, prin credință și limbă, două puncte pe

care şi Iancu Ghica jura. Aici, în tren, nu se vorbea decît ruseşte, iar din cînd în cînd se făcea sfînta cruce. Cu simplitate sau cucernic, stăpînii vagonului făcuseră loc acestor ţărani, care stăteau cum puteau, unii pe jos, la picioarele boierilor, alţii în picioare, printre boieri. Acelaşi domn, cititor de cărţi sfinte, i-a mai spus lui Ghica :

— *L'ère à venir sera necessairement tout à fait différente de l'ère intelectualiste.* [1]

În faţa lui Ghica, lîngă grafină, se instalase un mujic cu muierea lui, un mujic bătrîn, cu un ochi acoperit de albeaţă. Grafina îl cunoştea, convorbea blînd cu el :

— Şi zici că nu te-ai vindecat, Vasili !

— Nu m-am vindecat, înălţimea ta, dar între timp, mulţumind Celui-de-Sus, mi-a murit şi vaca.

Mujicul vorbea şi cu ajutorul mîinilor, repeta mereu cuvîntul „korova“, generalul a priceput pînă la urmă că vaca a fost jupuită, pielea vîndută, iar cu banii rezultaţi se înfăptuia acest drum al mîntuirii, la Optina Pustîni.

— E locul în care se soluţionează insolubilul, ca şi în Franţa, la Nantes ! i-a spus lui Ghica acelaşi domn chel, nu fără un anume accent de maliţie. Şi tot el : Există, din păcate, chestiuni pe care societatea umană, din orice timp şi de oriunde, nu le poate soluţiona. Şi atunci se recurge la această cale : miracolul.

— E bine totuşi că lumea încă mai crede în miracole ! a convenit generalul. În acest sfîrşit de secol e o salvare.

— Asta-i drept, a aprobat grafina. Numai că la miracol nu se poate ajunge dacă eşti un păcătos.

Domnul chel şi-a plecat nasul şi a tăcut. Avea însă o ireprimabilă mîncărime de limbă : a tăcut cît a tăcut, apoi din nou s-a adresat lui Ghica, singurul disponibil dintre pasageri :

— De fapt Rusia e un ocean uman, a spus el. Dacă ţarul nu comunică cu lumea din adînc decît printr-un trimis al ei, un sfînt sau un nebun, inteligheniţia nu comunică deloc, stă la margine, aţîţînd sau cultivînd această stihie populară. Ce amăgire periculoasă !... Relaţia inteligheniţiei cu poporul din care emană e de tip superstiţios, nu raţional. Poeţii adresează poporului incantaţii, anar-

---

[1] — Era care va veni va fi negreşit cu totul diferită de era intelectualistă.

hiştii proclamaţii, filosofii, în măsura în care există la noi filosofi, fac teoria puterii poporului, încercînd s-o ridice la absolutul matematic. Vom vedea ce se va alege din toţi aceştia, cînd acest absolut matematic, acest *Deus irae* se va ridica.

Grafina l-a privit chiorîş pe acest liberal năpîrlit, destul de bătrîn ca să fie tînăr, apoi nu i-a mai dat nici o atenţie. A continuat a vorbi cu mujicii, ocupîndu-se de Vasili.

— De, Vasili, a spus ea, tot răul vine de acolo că nu mai avem credinţă, ca altădată...

— Dar cine a stricat-o, Feodosia Petrovna ? a întrebat mujicul, avid să afle, dar şi revoltat : Luminaţi-mă, ca să înţelegem şi să le dăm la cap. Căci altfel vine sfîrşitul lumii ! Şi Vasili s-a ridicat în picioare, hotărît să facă faţă, fie şi singur, acelui sfîrşit iminent.

— Vedeţi ? ! şi domnul cu mîncărime de limbă i-a indicat pilduitor pe cei doi. Asemenea convorbiri pot avea loc şi la curtea ţarului. Noi practicăm un liberalism sui generis, de la care ţarii nu se exclud. Nicolae Întîiul l-a ţinut pe lîngă el pe Ivan Koreicea, un oracol din popor. Alexandru Întîiul cultiva sectele năpăstuite de biserica oficială, convins că de acolo va afla adevărul. Acum ţareviciul îl ocroteşte pe un anume Ioan de Kronstadt, tot un oracol popular, care e poftit în multe din palatele aristocratice, ba chiar e înconjurat cu mari onoruri de prinţesa Dagmar, viitoarea ţarină. Mujicul smintit sau inocent e înconjurat de ţari cu un adevărat cult. Cu mult mai vechi decît cultul pe care i-l acordă aceluiaşi mujic literatura noastră liberală. Avem de fapt două guri prin care se rosteşte divinitatea : un ţar-mujic, pentru uzul ţarului, şi un ţar-ţar pentru uzul întregului popor. Ce vreţi mai mult ? Apoi şoptit, la urechea generalului : De ce oare n-am avea şi noi un parlament ?

Dar grafina auzise. S-a congestionat de mînie şi a strigat, trezind întregul vagon :

— Ce caută un liberal în trenul de Optina ? Apoi energic : Băieţi, puneţi mîna pe el ! Apoi spre inculpat : Domnule, te poftesc să cobori imediat !

Domnul chel şi-a luat bagajul şi s-a precipitat speriat spre ieşirea din vagon. Vasili era furios. Secondînd-o pe

grafină, el ca bărbat ce era, a socotit necesar să arunce o vorbă pe jumătate amară, pe jumătate amenințătoare :

— Ehei, îi cunoaştem noi pe domnişorii ăştia care calcă pîş-pîş pe la marginea poporului sau pe deasupra lui, da' nu ştiu ce-i în inima gloatei...

Vasili se obrăznicea, îşi luase nişte îndrăzneli pe care i le îngăduia doar apropierea de grafină. Bîntuia în aer un duh sfînt de anarhie. Micul incident a însufleţit pasagerii, cineva a întrebat :

— Ce s-a întîmplat, Feodosia Petrovna ?

— Nimic, a răspuns ea, liniştind lumea. Un mic păcătos.

În tăcerea stînjenită care s-a lăsat, Ghica s-a reîntors la lectură. Într-un tîrziu, Vasili a oftat, apoi a meditat filosofic pentru sine :

— Grele şi multe-s păcatele lumii...

Ghica citise tocmai un text, în cărţulia dată de grafină, în care acelaşi lucru, spus de un mujic, era formulat — explicit ! — într-o frumoasă franceză. I-a plăcut textul : *„Ceux qui vivent dans le corp ne peuvent plaire à Dieux !“* [1] A reprodus pentru cei din jur această propoziţie şi discuţia a căpătat un curs nou, ca într-un salon :

— *Il faut se dépouiller du corps, vivre en quelque sort hors du corps !* [2] a strigat cineva.

Altcineva a protestat, pretinzînd că aceasta nu se poate — cum ai putea să trăieşti fără corp ! Apoi a şi argumentat :

— *Mais alors, la limite de la mortification c'est le suicide !* Şi îndoindu-se : *Telle est donc l'extrémité de la sainteté chrétienne ? Je m'en doute !* [3]

— *Mais oui !* l-a contrazis imediat altcineva, un domn gras, aproape apoplectic. *Je me tue moi-même parce que je ne peux pas vivre impur. Je préfére mourir pour être pur. Je me mortifie moi-même, chaque jour !* [4]

---

[1] „Cei care trăiesc doar în trup nu sînt pe placul Domnului“.

[2] — Trebuie să te desparţi de trup, să trăieşti într-un fel în afara trupului.

[3] — Atunci limita mortificării este sinuciderea. Aceasta să fie extrema sfinţeniei creştine ? Mă îndoiesc.

[4] — Ba da. Mă ucid eu însumi, nu pot trăi întinat. Prefer să mor, ca să fiu pur. Mă mortific eu însumi în fiecare zi.

Acest domn, care se mortifica zilnic, era plin ca un butoi pe care nu-l încăpeau cercurile. Textul însă nu-i aparținea, era un citat din Sfîntul Ioan Scăraru, și propoziția, desprinsă de autorul provizoriu, a ridicat dezbaterea la cote foarte înalte, pe care generalul Ghica nu le putea urmări cu oricît de mare efort. El a așteptat totuși cu pacientă ca nivelul discuției să recadă mai jos, la un punct mai accesibil și lui, în orizontul profan. Discuția a și căzut, destul de rapid, în planul profan, la dilema căsătorie sau castitate, în care și Iancu Ghica putea interveni. I-a venit în ajutor grafina, care a propus participanților o aplicație la principiile formulate mai înainte : cazul Tolea.

— Căsătorie, castitate ?! Nici un punct de concilicre. Punctul arzător al cărnii e sexul. Abia după asta vine stomacul. În al treilea rînd vanitatea. Acestea sînt și cele trei blesteme ale lumii : înmulțirea, foamea, puterea. Or Tolea le-a învins pe toate : e și cast, și vegetarian și simplu cu duhul.

Toată lumea s-a întors spre Anatol, cu uimire și admirație, toți făcînd parte din lumea celor trei blesteme. Tînărul moțăia. Chipul lui palid a impus un respect înfiorat, vecin cu venerația sacră. S-au îndreptat priviri pline de considerație și spre grafina, care s-a apărat însă cu modestie :

— O, nu, nu. Eu sînt, o recunosc cinstit, înapoia lui Tolea cu mult. Am fost căsătorită, ba am făptuit chiar și o mare eroare : i-am dat naștere lui Pierre. Apoi răsuflînd ușurată : Dar prin Tolea mă răzbun.

Castitatea, după opinia Feodosiei Petrovna, reprezenta nimic altceva decît „purificarea absolută sau castrarea completă", adică atingerea nevinovăției pure. Tolea, pretindea grafina, în uluirea generală, atinsese și această performanță : era nevinovat ca un prunc.

— Copilului ăsta, a spus ea fericită, niciodată nu i-a mirosit a fustă. Și prevenindu-i pe cei perverși : Să nu vă închipuiți cumva c-a fost un anormal !

— Dar cum a izbutit totuși minunea asta, Feodosia Petrovna, fără să creadă în Dumnezeu ? s-a minunat același individ rotund.

— Uite c-a izbutit ! a admis altcineva, un expert în asemenea chestiuni, care își mîngîia barba anemică. Și cu un ton savant : Gradul suprem al purității consistă în a rămîne același, adică indiferent, și în prezența ființelor animate și a celor inanimate, și a celor grăitoare și a celor mute. Ca spre exemplu acest tren, care merge, dar și stă pe loc.

— El a ajuns la asta ! l-a asigurat grafina, indicîndu-l demonstrativ pe Tolea. Deși tot ea a mai adăugat : Castrarea fizică nu-i suficientă însă, nu este eficace pînă nu se ajunge la rădăcina sexului, la castrarea metafizică !

Trenul stătea pe loc. Aceasta irita. Lumea populară nu putea participa la discuție, care se purta în franceză, dar și fiindcă termenii folosiți în rusește o depășeau. Vasili urmărea totuși încordat sporovăiala, așteptînd să-i cadă un cuvînt și-n rusește. Chestiunea cu „castrarea metafizică", avansată de grafină, a produs totuși unele îndoieli. Cum se putuse realiza ?

— Asta grație Siberiei, Feodosia Petrovna ! a presupus un domn.

— Ba grație lui, prin asceza la care s-a supus ! Să fie clar : Tolea nu mai are astăzi sex, la el s-a închircit.

— Ce vă mirați ! a tunat cu glas de bas posesoarea clopotului, care pînă atunci fusese mută. Și tot ea : Vă spun eu că așa ceva s-a mai văzut.

Afirmația a înfierbîntat adunarea, provenea de la o autoritate, dar grafina n-a dat atenție fostei Magdalene, s-a făcut că n-o bagă în seamă, acum cînd se discuta un lucru atît de serios și important. Feodosia Petrovna a ațîțat și mai tare curiozitatea uimită a celor prezenți, inclusiv curiozitatea oamenilor din popor, care pricepuseră totuși despre ce-i vorba și se cruceau, atunci cînd a întrebat :

— Știți cum arată azi sexul lui Tolea ? Și după o pauză : Ca un ciorchine uscat. Și către Tolea : Tolecika, nu te sfii !

Tolea nu auzea, părea ca și mort, rămăsese înghesuit între un cerșetor, care se păduchea, și între prințesa tînără, în ținută cochetă de mare doliu.

— El a ajuns, a mai spus grafina, la un înalt grad de purificare, fie şi pe o cale atee, dar care-l face apt să intre în rîndul slujitorilor bisericii.

— Să-l ajute Dumnezeu ! a aprobat Vasili.

Domnul sceptic de lîngă Ghica s-a simţit dator să-l lămurească, în şoaptă :

— Rusia are două serii de sfinţi, înscrişi pe două calendare. Voi cei din Europa nu ştiţi. Unii sînt sfinţii credinţei oficiale, adică ai calendarului oficial, alţii ai necredinţei, ai calendarului secret, care va veni, luîndu-şi revanşa cîndva, la sfîrşitul lumii. Tolea aparţine calendarului secret, dar grafina vrea să-l treacă pe prima tabelă, să-l pună în valoare încă de pe acum, în calendarul oficial, alături de mai-marii zilei. Şi-n încheierea lungului discurs : *Nous sommes touts les complices de Fiodor Michailovitche. Les points d'appui du Dostoiewsky, vous le savez bien, sont l'orthodoxie, l'autocratie, le peuple.* [1]

Acest sceptic vorbea şoptit, grafina nu-l putea auzi, drept care n-a fost anatemizat şi nici silit să coboare din vagon. Făcînd cu ochiul spre Tolea, el i-a mai spus lui Ghica :

— Avem în faţă un demon recuperat. Apoi tare, către grafină : Vă felicit cu umilinţă, Feodosia Petrovna.

Dar în vagon, la prima staţie, a fost urcat cu de-a sila şi un alt pasager, un popă în lanţuri, care urma a fi dus la închisoarea duhovnicească de la Optina. Apariţia a provocat rumoare, fostul preot fiind păzit de jandarmi cu puşcă, plus un călugăr cu o carte de rugăciuni sub braţ. Prizonierul fusese caterisit, exclus din cler şi anatemizat, dar ispăşirea nu revenea aşezămintelor penitenciare civile, ci tot bisericii, în cazul dat mînăstirii Optina, cea care asigura desăvîrşita purificare. Iancu Ghica a presupus că se afla în faţa unui abătut de la dreapta credinţă, un răsculat împotriva dogmelor, dar cineva i-a şoptit că păcătosul ţinea de o altă tagmă.

— E un sodomizat.

— Aud bine ?

---

[1] Toţi sîntem complicii lui Fiodor Mihailovici. Punctele de sprijin ale lui Dostoievski, le ştiţi bine, sînt ortodoxia, autocraţia, poporul.

— Da, n-ați mai auzit ? Sînt și din ăștia. O comunitate de credință e și un cumul de păcate, oriunde în lume. Și teoretic : E lumea !

— Nenorocitul ăsta, s-a auzit vocea altcuiva, trăia cu găinile din ograda lăcașului sfînt. Mai ales cu puicuțele. Le călca.

— Ehei, nu era va să zică un clapon !

Rumoarea iscată de acest caz nu mai putea fi potolită. Față de oroarea acelui păcătos în lanțuri, Marfa Mateevna, care tocmai se închina, reprezenta sfințenia. Și chiar liberalii aflați în vagon.

— Păcatul e cu atît mai mare, a dilatat cineva subiectul, cu cît ticălosul era preot de mir, nu călugăr.

— Avea adică îngăduită muierea !

— Ei și ? Lui i-au plăcut puicuțele. Pe toate le spovedea. Acu o să afle și el calea spre pocăință.

O voce metalică, o trompetă a Ierihonului, a sunat însă brusc, stingînd celelalte glasuri și aducînd peste adunare un fior apocaliptic :

— O să vedeți, de-aici încolo începe Sodoma și Gomora.

Ascultînd această dezbatere, la care nu luase parte decît prin cîteva intervenții, Iancu Ghica medita la forța vitală a acestei omeniri, la clocotul păgîn de viață care o împingea înainte. De o parte stătea Tolea, dincolo de orișice ispite, de alta Marfa Mateevna sau Mon Bijou, o izbăvită, într-un colț se afla și acel popă în lanțuri, pornit pe drumul ispășirii, în toți zbătîndu-se să se rostească un fior creștin. „Ce lume bună !“ și-a spus. La Plevna, generalul cunoscuse și niște alți ruși buni, deși erau niște radicali, adepți ai doctrinei lui Neceaev. Îi cuceriseră admirația fiindcă se comportau ca sfinții. Decalogul acestor asceți sui generis era atît de impresionant încît generalul îl notase într-un caiet : *„Le révolutionnaire est un individu marqué. Il n'a ni intérêts, ni affaires, ni sentiments personnels, ni liens, rien qui lui soit propre, pas même le nom.“* [1]

---

[1] „Revoluționarul este un ins ales. El n-are nici interese, nici afaceri, nici sentimente personale, nici relații, nimic care să-i fie propriu, nici măcar nume.“

Generalul căuta acum în memorie un text din Talasie Libianul sau din Grigorie Sinaitul, pe care să-l alinieze la textul lui Neceaev, fără a fi nevoie să mai schimbe vreun cuvînt. A găsit un text care se potrivea, minus două cuvinte : „le révolutionnaire“ și „la revolution“, care puteau fi înlocuite prin „le croyant“ și prin „le Dieux“. În cazul lui Tolea, grafina schimbase cuvintele cu mîna ei. Acum, în drum spre Optina, cunoscuse și alți sfinți sau candidați la sfințenie, încă neincluși în calendarul oficial, dar foarte numeroși și ei. Era o lume care intimida prin vocația ei misionară. În ateism sau în credință, această lume își impunea constrîngeri ascetice dintre cele mai bizare : o sectă ai cărei fervenți practicau castrarea rituală — scopiții — ajunsese pînă în bălțile Dunării, o altă sectă practica purificarea prin incendiu. Aceștia erau desigur extremiștii unui spirit, care, în media lui, era încorporat în pasagerii din vagon. Mai cuminte decît toți era același Tolea, care moțăia, pendulînd cu capul între umărul cerșetorului și pieptul tinerei prințese îndoliate.

— Aceasta este democrația noastră : umilința și frățietatea creștină ! a proclamat grafina, înglobîndu-i într-un gest de binecuvîntare pe toți pasagerii din vagon, inclusiv pe Marfa Mateevna și pe acel sodomizat. Apoi focos, cu înverșunare : Orice drum are o țintă, noi toți avem una. Ce țintă are însă democrația Apusului, *demonocrația ?*

La capătul drumului spre care trenul înainta, prin noapte, strălucea într-o lumină de auroră boreală oaza spre care aspirau cu toții : Pustnicia Optina. Generalului i-a fost frică din nou, chiar dacă știa că ocuparea Bucureștilor — dac-ar fi fost să se mai întîmple ! — avea să fie săvîrșită de niște sfinți.

*

Între timp, în trenul cu pelerini, către Optina Pustîni, a urcat și Domnul Consul. Iancu Ghica îl cunoscuse la Petersburg și rămăsese cu o plăcută impresie despre acest

fost diplomat care iubea sudul. Şi Constantin Ivanovici Leontiev l-a recunoscut pe general, consemnîndu-l cu plăcere :

— *O, le Roumain !*

Domnul Consul a schimbat cîteva formule de politeţe cu Feodosia Petrovna, cu ceilalţi domni din vagon, după care a revenit la obsesia lui : sudul. Nu avea însă cu cine discuta despre sud, toţi cei din jur erau ruşi. Şi atunci din nou, ca şi la ceainăria de pe Nevski-Prospekt, în iarnă, s-a adresat lui Ghica :

— Cu dumneata mă pot înţelege, i-a spus, fiindcă în mod sigur ai văzut o creangă de portocal.

Remarca a atras atenţia asupra lui Ghica, deşi generalul nu se născuse în sud, sub o creangă de portocal. Totuşi, Domnul Consul a continuat :

— Oricînd ai rupe-o, în orice anotimp, această creangă are pe trupul ei, într-o miraculoasă inflorescenţă, frunze, flori şi fructe. Nimeni, nici'o forţă cosmică nu poate întoarce înapoi, în nefiinţă, aceşti muguri...

— O ! a exclamat generalul, confirmîndu-l.

— Ideea de resurecţie, a continuat domnul Leontiev, nu se putea naşte decît acolo, în sud. Apoi brusc, întorcîndu-se spre Ghica şi izolîndu-l : Cunoşti iarna rusă ?

Ceilalţi pasageri păreau indiferenţi la această conversaţie, care de fapt era un monolog, cineva, totuşi, simţindu-se jignit pentru atingerea care fusese adusă iernii nordice, a intervenit, exprimînd mai mult o nedumerire :

— Constantin Ivanovici, spune-mi, rogu-te, dar nu de acolo din sud vine şi credinţa în Alah, islamismul ?

Domnul Consul a rîs şi a preferat să-şi continue tête-à-tête-ul cu Iancu Ghica :

— Ce ştiu ei ! a spus el superior. Apoi concesiv : Desigur, şi iudaismul, şi creştinismul, şi islamismul s-au născut acolo. Dar aceasta confirmă credinţa mea în acest copac miraculos al sudului. Apoi din nou spre Ghica, de data aceasta cu suferinţă : De ce-aţi rupt cu Sudul ?

Iancu Ghica nu resimțea însă nici o vinovăție. Pînă atunci nimeni altcineva nu-i adresase un asemenea reproș. Domnul Consul însă a continuat a-i imputa :

— De ce-ați sfărmat această sublimă solidaritate cu sudul, pe care otomanii o garantau prin injustiția lor ?

— Vai de mine, domnule ! a strigat Ghica, apărîndu-se cu mîinile. Păi noi ne felicităm c-am scăpat !

— Da, da !... De ce-ați pulverizat această unitate arhaică, de ce-ați ieșit din indiviziune ? Și ferindu-se de o greșită interpretare : Mă refer nu la indiviziunea păgînă, ci la cea creștină ! Fiindcă de aici înainte va începe, în această parte a lumii, haosul națiunilor...

— La ce vă referiți ? a întrebat alarmat generalul.

— Cum la ce mă refer ? !... Nu vă dați seama că o să vă acapareze Apusul, că o să vă invadeze chiar, cu gheața calculului său egoist ? Și într-un strigăt de apocalipsă : Nu gheața imperiilor, gheața Capitalului !

Cele două slujnice, Daria și Mașa, cu care Domnul Consul urcase în vagon, au scos dintr-o boccea o blană și i-au înfășurat stăpînului picioarele. În vagon se făcuse răcoare. Feciorul, un valet bătrîn, de care Constantin Ivanovici nu se putea dispensa în călătorii, a apărut cu samovarul și a distribuit persoanelor din preajma Domnului Consul cești cu ceai. Ghica a băut ceai și s-a pregătit să asculte. Constantin Leontiev, după cîteva sorbituri fierbinți, a urcat la o dispoziție ceva mai bună, deși nu prea :

— Eu am fost împotriva acestui război, a mărturisit el. E motivul pentru care am și demisionat din misiunea mea la Istanbul. Vreți să știți mai amănunțit de ce ? Iată : în 1812, cînd Rusia și-a ieșit din sinele ei, ajungînd pînă la Paris, cu ce s-a întors de acolo ? Cu ideile învinsului. Molipsirea de liberalism a început de atunci !... Acum mă întreb : ce se va întîmpla după acest voiaj nefericit pînă la Constantinopole ? Am izbutit să cucerim cheile Orientului ? O, nu ! Și atunci ?

— Crezi că ne vom molipsi de islamism, Constantin Ivanîci ? a întrebat același individ spăimos.

— Cred că ne vom molipsi de transformări ! a spus Domnul Consul. E singurul rezultat. Căci se confruntă

de aici înainte deschis două lumi, două continente spirituale. De la Renaştere încoace...

În vagon scîncea un copil. Copilul, cu glasul lui de sugar, a atras către sine toată atenţia pasagerilor. Mama, o ţărancă, l-a extras pe prunc din scutece, i-a schimbat pelincile ude, apoi i-a dat să sugă. Feodosia Petrovna a urmărit cu un ochi matern aceste operaţii, intervenind din cînd în cînd cu sfaturi oportune :

— Şterge-l bine şi între picioare !... Aşa !... Cum îl cheamă ? A, Ivan !... Nu-l lega atît de strîns, draga mea !

Dar sugarul continua să plîngă, acaparînd pasagerii, o persoană a propus ca pruncul să fie legănat cu rîndul. Domnul Consul nu auzea plînsul, îşi urma de unul singur peroraţia :

— Aţi întrebat ce înseamnă capital ? Vă răspund. Capitalul e iadul contemporan, e deşănţarea ideii de libertate, întoarcerea acesteia în revers, în haos adică. Capitalul e ateu, o ştiţi bine. Deci veţi pierde credinţa. Capitalul e antinaţional. Deci iluzia naţionalităţii se destramă pe veci pentru voi, adică pentru toţi cei din sud. Capitalul e individualist. Deci veţi pierde coeziunea care vă lega ca inşi, pînă ieri, coeziune care vă aduna într-o lege comună şi într-un sens. Veţi pierde deci şi actualele rînduieli ierarhice. S-a zis că aristocraţia, cu ordinea, dar şi cu sublimul, care e ascensiune. Veţi trăi gregar, în mlaştina democratică a plăcerii egoiste, în lăbărţare civică şi în demagogie. Cetatea eternă se va prăbuşi, veţi avea cetăţi, adică oraşe industriale, inundate de pestilenţa gunoaielor.

— Constantin Ivanovici, nu înţeleg, a strigat un pasager, ne îndemnaţi să ne întoarcem înapoi la antichitate ?

— Nu, a răspuns el, căci noi, ruşii, n-avem antichitate, ca cei din sud, precum domnul ! — şi l-a indicat pe Ghica. Noi trebuie să rămînem pe loc, în starea în care ne aflăm azi.

Lui Ghica din nou îi era frig sau frică. Se ştia că Domnul Consul era partizanul „îngheţării Rusiei", în forma sa prezentă, pentru a-şi păstra „esenţa şi credinţa" şi pentru a nu sucomba în „gheaţa calculului egoist", cu

mult mai corozivă, după cum susţinea apostolul frigului. El şi-a expus din nou teoria, o teorie care-l făcuse indezirabil — în cercurile liberale, urît — în cercurile revoluţionare, privit cu prudenţă — în cercurile panslaviste, cercuri care taxau aceeaşi teorie drept un exces, dar, în acelaşi timp, foarte popular. Unul dintre ferventii „teoriei", aflat în preajmă, a şi întrebat :

— Şi cine, Constantin Ivanovici, ne va garanta rămînerea noastră pe loc ? Majestatea-Sa ţarul, Sfîntul Sinod, Armata ?

Domnul Consul n-a socotit util să acorde vreun răspuns. Cel mai deznădăjduit părea generalul, care nu pricepea cum izbutise ţara lui — şi el pe deasupra ! — să cadă într-o asemenea dandana, dilemă de proporţii universale, formulată cînd se aştepta cel mai puţin, ieşind din gura unui personaj nici măcar oficial. A întrebat :

— Domnule Consul, dar de ce noi, românii, trebuie să fim obligatoriu dependenţi de nord, de sud, de est sau de vest ! E oare fatal ?

Constantin Leontiev a convenit, în sfîrşit, să răspundă :

— Chestiunea nu e numai a voastră, e a celei mai mari părţi din omenirea de azi. Se extinde, da, o lume nouă ! Şi atunci la ce se poate nădăjdui ?

Toate persoanele prezente la acest schimb de idei au tresărit cu fior şi s-au strîns în jurul Domnului Consul, gată a se împărtăşi din noua nădejde, formulată de un diplomat în retragere.

— La ce putem nădăjdui ? a reluat întrebarea şi un alt domn.

Domnul Consul a aruncat, oracolar :

— La un stat gheţar, care să preia funcţia lui Dumnezeu pe pămînt. Şi tot el, cu mîhnire : Din păcate, un asemenea ideal e irealizabil în Rusia de azi, cu ţarul ei liberal, cu biserica ei decăzută, agonică...

Pasagerii din jurul Domnului Consul au bătut în retragere, după aceste cuvinte, nu voiau ca tocmai aici, în trenul spre Optina, să se arunce cu vorbe nesăbuite împotriva ordinei de stat. În aceste condiţii, Domnul Consul vorbea doar pentru sine şi pentru Iancu Ghica :

— Va trebui să-l regăsim pe Dumnezeu.

— Sau să-l negăm total ! s-a auzit o voce din întuneric. Căci tot noi îl vom da lumii pe anticrist !

Domnul Leontiev nici n-a auzit, şi-a continuat peroraţia :

— Va trebui să intervină, a spus el, o reformă religioasă, echivalentă unui nou botez.

Nici cealaltă voce nu s-a lăsat, şi-a urmat nestînjenit partitura :

— Rusia va avea destinul Egiptului faraonic. Acolo, o mulţime sătulă de stat a trecut la creştinismul anahoretic, lăsînd statul să se prăbuşească. Aceasta a fost prima revoluţie a creştinismului, ca religie a săracilor sătui de stat. Ceva mai tîrziu avea să urmeze căderea Romei. Apoi căderea Bizanţului ca stat creştin împilator. Va veni la rînd căderea celei de a treia Rome, Rusia. Deja cîţiva cugetători lucrează în această direcţie. De la Iasnaia Poliana vin veşti că Lev Nicolaevici ar medita la ceva, spre deosebire de Fiodor Mihailovici, care ar medita la altceva, în sens contrar. Acest din urmă domn, care e un anacronic, ar vrea să salveze absolutismul, unindu-l pe veci cu soborniceasca biserică. Ceea ce e o stupiditate. Contele Lev Tolstoi vrea în schimb să rupă creştinismul şi de stat şi de biserică, lăsîndu-le pe ambele să se prăbuşească. Asta da ! Aceasta va fi cea mai mare revoluţie care se aşteaptă, deşi unele spirite, chiar din acest vagon, sînt sceptice. E cu neputinţă, zic aceşti domni, ca ruşii să renunţe la stat. Ei se vor reconstitui sub un alt nume, dar tot sub formă imperială. Absolutismul nostru s-ar afla, zic ei, în interior, chiar în spirit.

Feodosia Petrovna voia să curme cu această dezbatere, care, sigur, îi făcea rău lui Tolea. Tînărul călătorea totuşi spre un tărîm al liniştii. De ce, în drumul spre acolo, drumul purificării, să se întîlnească în chip absurd cu un Dumnezeu al neliniştii ! Grafina, care îl cunoştea bine pe Constantin Ivanîci, le-a făcut semn celor două slujnice ale lui, îndemnîndu-le să cînte ceva, un psalm, ca să-i acopere vocea, şi lui şi celuilalt, din întuneric. Daria şi Maşa au început să cînte. Constantin Leontiev a luat act

de această stratagemă inocentă, a zîmbit şi i-a spus lui Ghica :

— Ce caraghioşi sînt ! Cum se tem de orice gînd, oricît ar fi de timid, cum îi paralizează frica... Apoi concesiv : Adevărul este, dragul meu, că eu nu sînt un arierat, cum pretind adversarii mei din toate taberele, ci un reformator. Domnul Podedonoştev, cu care sînt asimilat de obicei, doreşte o îngheţare sterilă. Eu doresc altceva, o îngheţare fertilă, o curăţire spirituală, o rebotezare...

Copleşit de dialogul divergent, care-l trimitea la antipozi prin fiecare propoziţie, Ghica a izbutit să spună :

— Un popor care pune totul pe achiziţionarea mîntuirii sau pe negarea mîntuirii e un popor viu, un popor care caută...

— Înţelege-ne, i-a mai spus Leontiev, n-o facem numai pentru noi !

Trenul stătea de mult pe loc, încremenit pe şine într-o staţie. Generalul a deschis fereastra să vadă ce se întîmplă, deşi nu se întîmplase nimic : trenul stătea. Doi cantonieri, cu lămpi în mîini, veneau în lungul liniei, ciocănind roţile. Zgomotele ciocanelor sunau strident, în noapte. Undeva, probabil, sub un vagon, se înţepenise o roată într-o osie arsă. Prinţesa în doliu începuse să tremure, poate din nerăbdare, apoi să dîrdîie, apoi să scoată ţipete. Vagonul s-a însufleţit. Bătrînul gardian a scos din valiză cearşaful ud, şi, cu ajutorul femeilor — după retragerea bărbaţilor — i l-a aplicat văduvei pe piele. Domnul Consul a scos capul pe fereastră şi a strigat spre cantonieri, în ruseşte :

— Cît mai stăm ?

— Ehei, cine ştie ? s-a auzit răspunsul.

Profitînd de oprire, un puhoi de pelerini săraci a dat năvală în vagon. Purtau cu ei icoane mari, de lemn, şi prapori uriaşi de pînză, cu ciucuri auriţi, şi cruci de procesiune cu chipul celui răstignit. Aceşti mujici — i s-a spus generalului — veneau tocmai din răsăritul Rusiei, de pe Volga, şi chiar din Siberia, de pe Ienisei. Noii sosiţi s-au înghesuit în vagon, peste ceilalţi, ocupînd cu ustensilele lor sacre toate spaţiile. Vagonul arăta ca un altar

mişcător. Daria şi Maşa cîntau. Au început şi ei să cînte. intrînd în cor :

„Spăla-mă-voi cu isop şi mă voi curăţi,
Şi mai curat decît zăpada mă voi albi...“

În vagon era o lumină de veghe, un semiîntuneric, cei mai mulţi pelerini dormitau sau dormeau, trenul nu se mişca din loc, rămăsese acolo în halta dintre pustietăţile lunare, dar călătorii continuau drumul în semitrezia sau veghea lor, aşa cum apele curg şi noaptea, cînd malurile pare că stau pe loc. În starea pe loc sau în mersul trenului, un glas de femeie povestea ceva ca într-o visare. Apoi alt glas, din alt vis, i-a dat răspuns.

— Ce spun ? l-a întrebat Iancu Ghica, în şoaptă, pe domnul Leontiev, care dormita alături de el.

— Povestesc despre Serafim de Sarov, a răspuns Domnul Consul.

— A trăit de mult ! a consemnat generalul, care nu adormise.

— O, Sfîntul Serafim e aproape contemporan cu noi ! a precizat domnul Leontiev, pe deplin trezit. A apucat, e drept, secolul Ecaterinei şi al Revoluţiei Franceze, dar acel sfîrşit de veac a trecut pe lîngă el ca într-un zbor de fantasme. Nici războaiele napoleoniene, nici răzvrătirea decembristă nu l-au atins pe Sfîntul Serafim. N-aş putea să vă spun nici cînd, nici dacă a murit. Dintre toate cîte s-au întîmplat atunci, în Rusia, numai ceea ce s-a petrecut cu el e real.

— Chiar ?

— Există o istorie reală şi o istorie iluzorie, a mai spus Leontiev. Cea sacră ţine de real. Cealaltă, iată, face victime provizorii ! şi Domnul Consul l-a indicat cu simpatie pe Ghica pe care îl socotea prea prins de provizoriu.

Între timp, una din vocile umile din vagon povestea ceva prin întuneric. Cei doi au tăcut şi au ascultat. Po-

vestea era o simplă poveste sacră despre Sfîntul Serafim, ultimul sfînt al Rusiei. O muiere, Matriona, spunea povestea, intrase într-o zi în pădurea de pini la cules ciuperci. Nu departe, într-o poiană, era Sfîntul. Stătea pe-o cioată, în cămeşoiul lui alb, cu ochii în sus. Matriona nu-l vedea, se tot apleca să culeagă ciuperci, cu gîndul la ale ei şi cu ochii în pămînt. Cînd înălţă însă o dată capul, ce să vezi ? ursul ! Matriona ţipă, namila de urs se sculase-n două labe, s-o rupă. „—Părinte, mor !" — şi Matriona a căzut lată. Sfîntul a făcut un semn către urs, care s-a şi tras îndărăt în pădure, în pustia lui, unde însă a adăstat. Apoi Sfîntul a venit la muiere, a luat-o de subţiori, a ajutat-o să se aşeze pe cioata aceea, ca să-şi vină-n simţiri. Ursul, între timp, s-a întors şi s-a aşternut la picioarele Sfîntului, ca un miel blînd. „—Părinte, mă omoară !" a strigat Matriona, văzînd ursul între ea şi Sfînt. „—De ce ţi-e frică de moarte, fato ? a întrebat Sfîntul. Căci moartea bucurie este." Apoi Sfîntul Serafim a scos din traista lui un darab de pîine, a rupt şi i-a dat ursului, întinzînd o bucată şi Matrionei şi îndemnînd-o să-i dea fiarei în gură, cu mîna ei. „— Părinte, o să-mi înhate pîinea cu mînă cu tot !" a spus ea, tremurînd. „— Nu, maică, nu te teme ! a liniştit-o el. Nu-ţi face nici un rău. Nu vezi cum fiarele sălbatice, precum ursul acesta, ni se supun ? Dac-aş avea nişte foarfeci, acu pe loc l-aş tunde."

Un copil, aflat în întuneric, rîdea, rîdea în hohote, cu glasul lui frumos, copilăresc. Acelaşi glas, oprindu-se din rîs, a întrebat :

— Deduşca, dar de ce nu l-a mîncat ursul pe Serafim ?

— Păi cum să-l mănînce, băiete, cînd chipul sfîntului răspîndea bunătate şi cînd carnea lui amirosea a rai !...

— Dar carnea Matrionei ?

— A carne !... Apoi şoptit : Tu să ştii, băiete, că Matriona e lumea, lumea cea multă şi proastă, care de mult a părăsit raiul, şi care se sperie de moarte de-i tremură carnea.

— Şi ursul ?

— Ursul e Rusia.

Generalul care asculta atent, privind în direcția glasului aceluia, s-a întors întrebător spre Domnul Consul. Acesta a preluat gîndul femeii și l-a tălmăcit într-un mod mai savant :

— Prin acest urs, animal sacru, care stă de-a dreapta Sfîntului și cu care Sfîntul comunică, Serafim se ridică la prestigiul unui evanghelist.

— Deci nu patru, ci cinci ! a notat generalul.

— Leul, taurul, vulturul, îngerul care au stat în preajma lui Marcu, Luca, Ioan, Matei îl vor primi între ei, de aici înainte, și pe urs, ursul Sfîntului Serafim !

— Treceți îngerul printre animale sacre ? ! a întrebat Ghica, mirîndu-se din nou.

— Îngerul e și el o ființă intermediară, mediatoare, ca și leul, taurul, vulturul sau ursul. Prin acest urs al lui Serafim creștinismul nostru nordic se ridică în fine la tăria creștinismului primitiv, din sud, cel ce a fost închipuit în pustia Iudeii și răspîndit prin cuvîntul apostolilor.

Femeia care povestea nu-și încheiase cuvîntul de lămurire către băiețel. Cei doi au ascultat :

— Cînd carnea lumii va mirosi din nou a rai, măicuță dragă, lumea n-o să se mai sperie de Sfînta Rusie și pe pămînt va fi liniște și bună rînduială...

— Și cu carnea aceasta ce mai e ? ! a mai întrebat Ghica. De ce, obligatoriu, trebuie să miroasă lumea a rai ? De ce Rusia trebuie să aducă mîntuirea lumii ?

Întrebarea a rămas un timp în suspensie. Domnul Consul pregătea probabil un nou răspuns savant. Dar aceleiași întrebări, de pe o altă poziție, liberală, îi răspunsese, nu cu mult în urmă, Pierre :

„Mesianismul nostru arde, hrănit indiferent cu care combustibil. Scoateți-l din sufletul rus pe Hristos, cum se încearcă azi, și introduceți-l pe antihrist — așa cum nu se va izbuti !, și mesianismul nostru va arde mai departe, poate și mai triumfător, mai liber. Omenirea de mîine nu-i altceva decît materia mesianismului rusesc, aluatul din care mîinile Mujicului-Țar vor scoate pîinea salvării."

„— Pentru cine, a întrebat Ghica, dacă nu va mai fi Dumnezeu ?"

„Fie şi pentru antidumnezeu. Dar te asigur că pîinea va fi rumenă."

„— Cine poate crede în utopia aceasta ?" a mai întrebat.

„— Deocamdată domnul Fiodor Dostoievski, dar şi mai tînărul domn Constantin Leontiev. Ai să-l cunoşti !"

Îl cunoscuse între timp, îl cunoştea şi i se păruse rezonabil, pînă cu puţin înainte. Dar Domnul Consul rîdea, bine dispus :

— O, nu vă speriaţi voi toţi acei care reprezentaţi lumea profană : Rusia încă doarme. Trezirea ei nu s-a produs încă, pregătiţi-vă pentru acel moment ! Şi cu un fin surîs : Supa n-a dat în clocot, să ştiţi.

— Cum n-a dat ? şi Ghica şi-a gîfîit întrebarea. Aud pocnet de gloanţe, de bombe...

— Mă refer la cu totul altceva ! l-a calmat Domnul Consul. Nu la bombele care au eclatat ieri sau vor bubui mîine, ci la cu totul altceva : la lumina harului. Şi cu suferinţă : Deocamdată Rusia nu-l are. Apoi exaltat : O, nu, Rusia trebuie mai întîi să primească harul şi apoi să-l împrăştie în lume. Deocamdată nu-l are...

— ...

— Dar eu cred în schimbarea la faţă a Rusiei, a mai spus ca-n vis. Altfel n-aş fi rus.

Ce putea să răspundă generalul, care se simţea strîns ca într-un cleşte ! Ghica voia acum să se dezmorţească, ar fi vrut chiar să părăsească vagonul, să se mute în altă parte, dar un alt glas din întuneric a început a povesti. A rămas cuminte la locul lui, în timp ce Domnul Consul se pregătea să-i tălmăcească : Nu departe de sălaşul Sfîntului Serafim era şi o mînăstire de maici, mînăstirea Diviev, a cărei stareţă era una Xenia Mihailovna, o muiere aprigă întru Hristos. Întru toate cele duhovniceşti era vrednică maica stareţă, în afară doar că era cam strînsă la mînă, cu cheile cămărilor tot timpul la brîu, neîngăduind slujitoarelor lui Isus nici să bea şi nici să mănînce altceva decît anafura şi vinul de împărtăşanie. „— Tot ceea ce altceva luaţi, luaţi Domnului, zicea ea, îl furaţi pe Dum-

nezeu !“ Însă Sfîntul Serafim, aproape fiind, a aflat și a poftit-o la mustrare pe stareța hapsînă. „— Ce auzii, maică, tu lași să sufere de foame și de sete orfanele noastre ? Tu ar fi trebuit să le dai fără să știe, să nu încui nimic, să nu le lași să cadă-n păcatul de a fura sau de a rîvni la cele ce sînt pămîntești !... Și-acum du-te, nu te iert, nu mai ai binecuvîntarea mea !“ Maica Xenia a căzut în genunchi, s-a zvîrcolit la picioarele sfîntului, i-a cerut plîngînd iertare, s-a tîrît apoi pînă la chilia ei, a căzut bolnavă și a murit.

— Și Sfîntul nu i-a dat iertarea ? a întrebat cineva din vagon.

— Păi cum să i-o dea !... Căci el era om tare în sfințenia lui, ca și maica Xenia, și la iertare nu se-nduplеca pentru cei păcătoși...

— Măi, măi, tare om !

— Dar și maica Xenia, ce pătimise în tinerețea ei !... Ea era de pe timpul maicii Anastasia, care fusese o stareță încă și mai aprigă decît Xenia, stareța ce fu ea mai tîrziu...

A urmat o altă poveste din Thebaida nordului : maica Xenia, tînără pe atunci, avea pe lîngă ea o novice, sora Oria, care căzuse-n suferință din prea amarnică ajunare, cu post negru. Și Xenia a pus pe foc un vas cu apă, să fiarbă niște coji de pîine, și să-i dea surioarei mai mici de mîncare. Maica Anastasia a prins-o însă asupra faptului și i-a strigat : „— Ce faci, Xenia, întrerupi postul ca să-i dai fetei de mîncare ? Îl furi pe Dumnezeu pentru un om ? !“

— Ce tărie ! a exclamat și domnul Leontiev, care a și repetat morala istorioarei. Nu dați nimic omului, căci îl furați pe Dumnezeu. Apoi admirativ, către Ghica : Vă imaginați ce-ar însemna un stat care să preia acest tezaur de tărie, un stat care să fie administratorul lui Dumnezeu pe pămînt ?

— Și pămîntul ?

— Pămîntul?! Păi merită pămîntul vreun preț ?... Serafim de Sarov nu călca pămîntul, pășea deasupra ierbii reci, la înălțimea de o palmă. Noi, cei de mîine, va trebui să-l privim, același pămînt, încă și mai de sus. Și repetînd cuvintele mujicului : Ce tare om !

— Într-adevăr ! a aprobat Ghica. Apoi speriat : Constantin Nicolaevici, nu credeți totuși că urmînd așa, tot înainte, o să ajungem la un Dumnezeu fără om ?

— Dar oare omul nu trebuie să se confunde cu Dumnezeu ?

— De ce să se confunde ? ! a întrebat cu ingenuitate generalul, mirîndu-se de fapt. Apoi bîiguind : Omul e mai mic, e umbrit de păcate...

— Tocmai, omul e al iadului. Și acum te întreb : cu iadul din om ce faceți, îl lăsați acolo ? și Domnul Consul, cutremurat de revoltă, s-a repezit asupra generalului : Voi ce faceți cu răul ?

— Păi ce să facem ? s-a bîlbîit Ghica.

— Cu diavolul, vă-ntreb, ce faceți ?

Nimeni nu-i pusese pînă atunci o asemenea întrebare, nici el nu și-o pusese. Căci rugîndu-se cucernic în fiecare seară și implorînd „Apără-mă, Doamne, de cel rău !“ nu-și pusese problema unde anume sălășluiește răul și unde este sediul acestuia : iadul. Întrebarea „Voi ce faceți cu răul, cu iadul adică ?“ l-a găsit cu totul dezarmat. Ar fi trebuit să răspundă : „Iadul nu ne aparține. Noi, românii, la mînăstirea Voroneț, l-am zugrăvit în afara bisericii, pe peretele exterior.“ Dar i se părea că argumentul e șubred. Aceasta ar fi însemnat că lumea profană e iadul și că raiul ar fi incinta templului. Desigur, așa era. Dar lumea, ca lume, fusese făcută de Domnul ; putea oare să fie rea ? Și-a amintit niște proverbe și ziceri românești : „Nu-i dracu atît de negru“, apoi „Fă-te frate cu dracu pînă treci puntea.“ Nu putea să le debiteze, n-avea curajul. Domnul Consul i-ar fi spus, mai mult ca sigur : „Ce comodă soluție și naivă ! Coabitați deci cu diavolul. Îl lăsați de capul lui și-n ontologie, și-n istorie !“ Generalul s-a hotărît să întrebe :

— Și voi cum procedați cu răul ?

Leontiev a răspuns ferm, fără a sta o clipă pe gînduri :

— Noi procedăm altfel : îl luăm prizonier și-n istorie, și-n ontologie, și-l purtăm cu noi mai departe pînă-n pînzele albe, pînă la purificarea finală. De ce să ne amăgim ?

Trenul pornise lin mai departe. Ghica a suflat în aburii înfloriți de pe sticla ferestrei, i-a topit și a privit afară

peste pădurile încremenite de pini. Păduri de pini sub lună. A încercat apoi să citească, avea sub ochi o rugăciune tradusă în franceză a sfîntului Serafim de Sarov. O voce în surdină îi șoptea, acompaniindu-i lectura :

— Tot timpul vei auzi în Rusia, oriunde : iartă-mă. Toți își cer iertare unii de la alții și împreună Celui de Sus. Trebuie să recunoașteți că sună altfel decît *pardon*. Apoi aceeași voce, direct : Și-acum iertați-mă, v-am sustras din meditație !...

— O, nu.

A privit din nou pe fereastră. Din nou pădurile de pini. Ce logică într-o pădure ? s-a întrebat generalul, lăsînd pădurile să fugă înapoi, pe lîngă trenul care părea că stă pe loc. Ce logică în această iluzie a mișcării, totuna cu starea pe loc ?

— Am intrat pe tărîmul Rusiei Sacre ! a șoptit aceeași voce. Și somativ : Iubiți Rusia sau nu ? V-am văzut la Petersburg stînd de vorbă cu un anarhist. Adineauri ați convorbit cu domnul Leontiev. Care Rusie o iubiți ?

— Domnule, a strigat generalul cu neputință, cu disperare, cu revoltă, eu nu pot fi solidar cu Rusia și prin Cristos și prin anticrist. Eu cred în Dumnezeu, a mai strigat el. Eu sînt parte din el, nu sînt întregul.

— Dar ați pornit pe drumul mîntuirii ! a insistat vocea.

— Și trebuie să ne mîntuim în cor ? !

— Da, salvare individuală nu există, căci nu știi care-i fiul sau fratele îndrăcit.

— Se poate, a admis, dar eu nu vreau, nu pot consimți să devin prizonierul mîntuirii.

— Toți sîntem prizonierii mîntuirii, toți cîți trăim azi pe pămînt. Ne mîntuim sau nu ne mîntuim, n-avem scăpare. Și indicîndu-l semnificativ : Nici dumneata n-ai scăpare !

— Asta nu se poate, a protestat generalul. Salvarea e o chestiune a conștiinței fiecăruia, salvarea...

Simțea însă că n-are salvare. Domnul Leontiev nu era prezent să-l ajute, trenul își accelerase viteza, micul om părea purtat înainte de o putere astrală. A dat să strige,

apoi n-a mai știut ce se întîmplă — popa își zornăia lanțurile, prințesa țipa, strangulată în cearfașul ud, Daria și Mașa cîntau, fosta Magdalenă a cerut cu glasul ei de clopot să se facă tăcere, grafina părea încîntată de tot ce se petrecea în jur și tot întreba în dreapta și-n stînga : „Ce-i cu voi, dragele mele ?“ Generalul a coborît la prima stație și s-a întors la Petersburg.

VII

La Bucureşti, încă ardeau gunoaiele. Ceea ce se mistuise în foc nu mai conta, important era ceea ce rezultase : marile averi care ieşiseră la iveală în lumina incendiilor. De acestea nimeni nu se putea atinge, înainte de a se fi pronunţat justiţia. La întrebarea : ce arde, unde mai arde, domnilor ? nu se putea răspunde nimic.

Unul dintre furnizori, despre care scrisese presa, Warşavschi pe nume, dispăruse cu puţin înainte de a pune piciorul în Bucureşti contele Olsufiev. Un altul, Kraşmaru, un furnizor autohton, îşi ridicase un palat, pe un teren al statului, fără să-i pese de guvern. În acel palat, decorat cu mozaicuri romane, s-ar fi aflat expus şi un panou de teracotă albă, aparţinînd lui Luca della Robbia, înfăţişînd nişte îngeri. Îngerii nu mai fuseseră văzuţi din primăvară, cînd „zburaseră" dintr-un conac ars, conacul doamnei Leanţa Grădişteanu, care decedase cu un an în urmă la un spital din zona frontului. S-ar fi descoperit tot atunci, sub o duşumea de la Cotul Argeşului, şi o groapă cu bijuterii, pietrării scumpe — mormane de diamante brute, şiraguri de topaze, rubine, safire, ascunse într-un vas de gresie cu capac, de care bătrîna n-avusese ştire, acel vas fiind uitat sub duşumea de o altă Grădişteană, maica mare a colonelului, care le rătăcise cu prilejul unui alt incendiu, cel de la anul 1812, cînd arsese iarăşi o parte din Bucureşti. Pentru ca îngerii sau acele bijuterii să nu mai dispară la vreun foc, acoperişul casei Kraşmaru era acoperit cu plăci de ardezie, o ardezie specială, în reflexe de platin. Palatul atrăgea privirea şi de sus, şi de jos, din stradă, prin

cele două donjoane laterale, prin frontonul enorm decorat cu o friză în arc — un altorelief înfățișînd zeități eline, impunea însă și prin grădina interioară din spate, ocrotită de o vastă cupolă de sticlă, care iradia lumină. Acum lumina incendiilor. Persoanelor indignate, mulțimilor de curioși, amatorilor de „dovezi irefutabile" nu le rămînea altceva decît fie să arate casa Krașmaru, fie să răscolească prin cenușă și prin tăciunii aprinși, doar vor pescui ceva. Încercare zadarnică, traficanții — de brăcinari cu autoritatea — avuseseră grijă să nu lase în urmă nici un ac, nici un fir de ață, încît lumea se întreba scandalizată și cu bun temei : „— Ce-a ars, domnule?!" Arsese desigur ceva important, dispăruseră nici vorbă corpurile delicte !, acestea se presupunea a fi fost prin depozite — cînd faci foc, iese și fum !, dar dacă într-adevăr nu arsese nimic, dacă depozitele fuseseră goale ? Întrebarea revenea, scoțînd din minți persoanele de bună credință ? „— Ce-a ars, domnule, în fond ? !"

Aspectul de calamitate a devenit însă evident din clipa cînd incendiile de la depozitele de furnituri, aflate în exteriorul orașului s-au propagat la imobilele cetățenilor și la stabilimentele particulare. O goarnă de groază s-a auzit din cartierul Lipscani, iar alama a cutremurat cînd cineva cu palmele în sus a strigat spart : „— Arde casa Șiclovan !" Nu s-a știut inițial ce arde, căci întîi a răzbit fumul, talazuri de fum negru, înecăcios, care au inundat străzile comerciale pînă la acoperișuri. Mirosea a lînuri arse, a pielării de animale, a grăsimi, a săuri, a usuc de oaie, a oloiuri intrate-n clocot, a leșii, a lăicere și velințe pîrjolite, a pacoste, dar și a carne friptă, un damf de carne de miel la grătar, amestecat c-un gust iute de brînzării răscoapte — pocneau burdufurile și putinele cu brînză grasă, arome și damfuri care-au stîrnit instinctul de jaf al sărăcimii îmbulzite la foc. Mulțimile s-au avîntat, dar s-au și oprit, s-au tras brusc îndărăt, buimăcite. Cîteva rafale de gloanțe, apoi și cîteva bombe, eclatînd în lanț, au îngrozit poporul care s-a aruncat cu fața la pămînt. Bombele și gloanțele au bubuit în tot cursul nopții — casa Șiclovan era un veritabil arsenal — nici pompierii și nici poliția nu s-au putut apropia de foc, incendiul a ținut pînă la ziuă, mistuind tot. Șiclovan era plecat în Crimeea,

să vază de o pagubă-n oi, băcița se afla la biserică în clipa cînd izbucnise focul, acasă nimeni, în afară de-o slugă proastă, un surdo-mut.

Casa Șiclovan fusese întemeiată lîngă Curtea Veche, fostul palat al Brâncoveanului, zid în zid cu vechile grădini domnești, acoperite între timp cu moloz și gunoaie. Una dintre pivnițele brînzarului ar fi comunicat, se zicea, cu subteranele palatului printr-un canal al haznalei lui vodă. Prin acel canal s-ar fi scurs și aurul lui Șiclovan, topit în foc, în amestec cu noroi, zgură, scîrnă, tăciuni, cenuși, funingeni, de ieri, de-alaltăieri și din veac, debușînd de-a valma în Dîmbovița. De la casa arsă, mulțimea s-a aruncat la malul apei, la gura canalului, doar o pescui din nămoluri o scînteie de aur. Apoi aceeași mulțime s-a reîntors dezumflată pe locul prăvăliei, să răscolească-n cenuși. Dar nevoiașii n-au mai putut răscoli — nu i-a lăsat poliția. S-a auzit atunci un blestem de țigani și împotriva poliției : „Arde-le-ar-casa !"

Deprimarea l-a ținut în casă pe Rufino mai multe zile. N-avea aer, nu mai voia să trăiască, a plutit ca și mort pe această apă a neputinței, bînd apă dintr-o cană, cînd și cînd. Epuizase imputările pe care trebuia să și le aducă, istovise și rechizitoriul adresat lumii, iar acum, dincolo de vinovăția proprie, de culpabilitatea tuturor, rămînea ea, Gipsy, în tot ceea ce pisica fusese pentru ea, pentru el. O iubise ? O ! Îl iubise ? Cert, pisica nu putea trăi fără Rufino. Astronomul nu cunoscuse în lume o altă ființă mai deșteaptă, care să i se dedice. Totul pleda pentru aceasta, inclusiv faptul că-i punea șoareci pe prag. A trecut însă peste acest incident — voia să-l judece mai tîrziu, acum căuta să-i aducă reproșuri, să-i descopere cusururi, să găsească partea ei de vină. Căci și Gipsy avea o vină, o vinovăție esențială, în tot ce se întîmplase.

„Da, și-a spus Rufino, iluminat. Cel mai mare rău la ființele vii este erotismul." O constatase pe Gipsy. „Apoi

instinctul carnivor, nevoia de a devora. Apoi cruzimea." Le-a examinat pe rînd.

Gipsy făcea un tapaj monstruos în clipa cînd se lăsa iubită, afişînd nişte suferinţe, poate chiar trăindu-le, dar care lui Rufino îi dădeau un fior de ruşine. De ce oare se întîmpla aşa ceva ? Legea naturii poate, dar cu tot felul de motani ? Uneori Rufino o şi întreba, aflat în cea mai cumplită perplexitate : „Ce se întîmplă, dragă, poţi să-mi spui şi mie ? Nu înţeleg de ce rămîi în faţa lui, minute în şir, absolut prostită. Ce vezi la el ?" Momentul amorului era la Gipsy îngrozitor, eveniment de proporţii cosmice, care umplea de electricităţi înalte casa, acoperişul, mahalaua, universul. Un răspuns ar fi putut veni dinspre Orion, din Beta-Centaur, acolo unde precis se produsese o catastrofă similară, o fericire sau un dezastru, cine ştie, totuşi ceva inadmisibil. Niţică pudoare nu se putea în univers ? Fiindcă, într-o anume clipă de isterie, partenerii au dărîmat coşul casei, s-au spart olanele, a ieşit lumea la ferestre, lumea bănuia ce se întîmplă, Rufino se afla în curte, jenat, dar după ce zgomotele s-au liniştit, fără să le pese de ce lăsaseră în urmă, cei doi s-au regăsit la acută, pe un alt acoperiş. Au reînceput miorlăiturile.

Apoi căderile în somnolenţa erotică, în vis. Nu se putea întreprinde nimic. Rufino contempla amuţit superba fiinţă predată letargiei, care nici nu mai respira, doar visa. Apoi iar nebunia, dar altfel, fără nici o zbatere, doar canto, un cîntec al întregii fiinţe, absolut cutremurător. Ideea de a-i compune lui Gipsy un imn a pornit de aici. O senzualitate răscolitoare, cu accente carnale primitive, purificate rapid în neputinţă, într-un gungurit suav, ca de columbă. Un glas angelic de mezzosoprană, mai tulburător decît al Adelinei Patti, pe care Rufino o ascultase în iarnă, mai şocant însă decît al divei, fiindcă la Gipsy muzica avea o ţîşnire telurică. Astronomul şi-a spus, înainte de a încredinţa hîrtiei acele exclamaţii muzicale, pe care le-a închipuit şi le-a notat stîngaci pentru ea : „Cu vocea ei viscerală, pisica Gipsy ar face furori la Scala din Milano". A scris melodia „Miracol ce eşti", apoi a regretat, gata să-şi retracteze declaraţia, să facă *mea culpa*, dacă mai intervine ceva. Şi cum să nu intervină în cazul lui Gipsy ! Căci la

rînd, după chestiunea erotismului, venea chestiunea agresivității, agresivitatea provocată de foame.

Foame, dar pînă unde ?, pînă la niște țipete infernale ? ! Soarta șoarecilor era pecetluită din clipa în care în Gipsy se declanșa foamea. Rufino nu cunoștea acest fenomen, se hrănea cu mai nimic, bea puțină apă sau respira profund, cînd îl împungea un junghi stomacal — deci acesta era modelul : rezolvarea foamei printr-o tehnică respiratorie, eventual o respirație umedă, nițel aromată. Dar șoareci ? ! „— Ce găsești tu la șoareci, draga mea, ce gust au ?" Probabil gustul crimei, ca și la oameni, cînd se hrănesc așa cum se hrănesc, cu lăcomie animală.

Animalul Gipsy era totuși de o viclenie rară : pricepînd repulsia stăpînului, i-a pus în cîteva rînduri, pe prag, șoareci semivii, ca să-l tenteze, să-l învețe desigur să prindă și el, să-l dreseze deci. Inițial Rufino i-a mulțumit — da, mi-i depune în semn de omagiu, eu o hrănesc ! — și a aruncat vînatul peste gard, dar ea a insistat, mai ales în perioada maternităților foarte dese, sugerîndu-i că alimentul nu este de disprețuit. Mai mult, că Rufino ar trebui să prindă șoareci, împreună cu ea, chiar dacă nu-i plac, șoareci în sine. Căci nici lui Gipsy nu-i plăceau în fond, se juca de-a cinegetica, se lansase într-un joc pur și crud, ca să-l exaspereze pe astronom. Cert, pisica era o vicioasă, se dedase viciului absolut al vînatului — ca imperiile —, ceea ce era absolut nerațional, un nonsens pur. Rufino \a pus în cauză preluarea unui comportament uman, o contaminare, dar de la cine să fi deprins acest comportament, de la el ? !, aceasta se excludea !, atunci de la altcineva, de la un vecin, precis Gipsy prindea șoareci împreună cu vecinul, răul avea deci o fantastică putere de contagiune.

Sau poate că totuși el era de vină, n-o educase, se dezinteresase de ea. Dacă ea reprezenta instinctul, iată că prin ea Rufino nu se debarasase de instinct, dimpotrivă, îl lăsase să triumfe, de vreme ce tolerase pe Gipsy ca pedagog. Da, în acest punct el era de vină, n-o învățase, nu-i propusese lui Gipsy altceva. „— Hai să facem alt joc, nu vînătoarea." „— Ce ?" „— Gimnastică." Dacă vînătoarea putea fi pentru ea o plăcere pură, o chestiune de mecanică în sine, atunci de ce nu gimnastica ? Gim-

nastica vînătorii, fără obiect, joc gratuit. Un substitut al instinctului, vindecat de viciul vărsării de sînge, ca la astronomi. Prindem Beta din Centaur, o calculăm. Ce satisfacţie obţinem ? De fiecare dată obţinem o eroare de calcul, pînă cînd din eroare în eroare ajungem la un calcul pur.

Desigur, a recunoscut Rufino, se poate pune în acest joc şi o oarecare cruzime, de obicei se şi pune. Ţinta e mobilă, observatorul e mobil, o sferă în mişcare, reperele de determinat sînt la rîndu-le mobile, aceasta-i situaţia noastră în univers, destul de ingrată. Deci chestiunea poate fi împinsă mai departe, la infinit, cu asigurarea că jocul continuă.

Îi spusese odată aceste gînduri şi ei, iar Gipsy l-a urmărit cu ochi ficşi. Părea atunci o emblemă a înţelepciunii sau o enigmă. Doamne, cît de cuminte, cît de frumos îl asculta. Părea că-l absoarbe cu ochii, că pricepe tot. Gipsy era îngrozitor de inteligentă, uneori îi percepea fracţiuni de gînd în naştere, mai înainte ca Rufino să le fi gîndit. Amuţit de viteza acestor percepţii, Rufino a lăsat braţele a neputinţă şi a conchis că „viul e inteligent". Deşi în cazul ei inteligenţa viului se ridica la singularitate. Mai mult : în frumuseţea ei desăvîrşită, Gipsy era întruparea nevinovăţiei pure. A şi clipit atunci frumos, apoi a căscat. „— Te pricep, dar nu pot face altfel, mă-nţelegi ?" a replicat ea. Coada ei mătăsoasă încercuia perimetrul unei existenţe care părea sau chiar era intangibilă. Sfîrcul cozii a şi zvîcnit nervos : „— Noli me tangere..." Altfel spus : nu totul se poate calcula. Era în această fiinţă, ca şi într-o femeie, ceva inaproximabil. De pe atunci Rufino începuse să fie exasperat. De ce oare frumosul nu e totuna cu adevărul ? De unde provine separaţia ? La Gipsy frumosul se asocia cu o anume enigmă. De ce ?

Era totuşi ceva care-o salva postum, peste nebunia amorului şi a vînătoarei, în care Gipsy se lansase, era momentul copilăriei. Acesta-i aparţinuse tot ei. Copilăria ei fusese sublimă, ca şi la progenituri, la puii lui Gipsy. Ca şi la oameni, în fond. Ca pui, Gipsy fusese fenomenală, un miracol al universului. Rufino a observat-o mai întîi, isprăvind prin a cădea în mrejele micii fiinţe. S-au jucat straşnic amîndoi, uneori pînă la istovire — Rufino că-

zuse el însuşi în mintea copiilor, apoi din nou pînda, salturi, muşcături, zgîrieturi din care-a rezultat sînge, da, sînge ! Sînge inocent, sîngele lui Rufino. Atingînd o picătură cu limba, astronomul s-a convins că lichidul vieţii n-are un gust convenabil. Încă o dată sîngele era inutil vărsat. În jocuri, da.

Apoi ruptura. Ajungînd peste noapte adultă — dar cînd s-a întîmplat şi asta ? ! — Gipsy l-a privit dintr-o dată cu alţi ochi pe stăpîn. De fapt nu l-a mai privit, doar îl tolera. Gipsy devenise conştientă de autonomia ei, avea iniţiative, era independentă. Dar pentru ce ? s-a întrebat Rufino din nou. Ca să cadă pradă nebuniei erotice, nebuniei cinegetice, unor acte incontrolabile, absolut demenţiale ? Şi în culmea scandalizării : „— Ce-a făcut Gipsy cu libertatea ei, stau şi mă întreb ? ! O consolare, totuşi, Gipsy evitase singurul moment cu adevărat penibil din viaţa animalelor : cerşitul. Gipsy nu cerşise, nu deprinsese acest urît nărav, deşi se oploşise pe lîngă ea un pisoi cerşetor, pe care Rufino l-a admis în casă. Un escroc de fapt, cerşea fără a-i trebui, se învăţase să cerşească în sine, spre dispreţul lui Rufino şi al lui Gipsy, care din nou se dovedea a fi o suverană.

Tulburat de această experienţă, Rufino şi-a mai spus : Pînă mai ieri cerşeau oamenii, ceea ce era deplorabil. De aici înainte, după război, fapt inadmisibil, vor cerşi probabil şi animalele.

Berlinul, din punctul de vedere al guvernului, dar şi al opiniei publice, fusese un eşec. O pierdere teritorială, o compensaţie teritorială, o independenţă condiţionată. „— Dar să fi venit la faţa locului să vadă cum stau lucrurile !" urla mut ministrul de externe, triind şi rupînd hîrtii. În cabinetul care devenise strîmt. Se desfăcuseră bagajele, lăzile cu acte, şi cei doi, Kogălniceanu şi Mitilineu, înotau printr-un noian de hîrtii oficiale. Acum

ministrul rupea hîrtii, tria hîrtii, își separa acțiunea personală de acțiunea statului pe care îl reprezentase, se despărțea pe sine de sine. Înainte de Berlin, Kogălniceanu spunea predilect „politica mea" așa cum spunea „țara mea" sau „persoana mea", acum tria, rupea, își extrăgea persoana. I-a și spus lui Mitilineu care-l asista neputincios :

— Vezi acolo, jos, lîngă covor, o depeșă. Dacă mi-e adresată mie personal rupe-o.

— De ce s-o rup ?

Secretarul culese de jos depeșa și o citea.

— Da, a confirmat, vă este adresată personal, ca ministru de externe !...

—Nu mai sînt ministru de externe.

Conu Mihalache rămăsese nestrămutat în hotărîrea de a demisiona. Trecuse și la pasul următor : acum ardea hîrtii, aruncînd resturile în vîlvătăile din șemineu. Privea cum flăcările îl mistuiesc pe el, prin ceea ce fusese pînă în acea clipă.

— Domnule ministru, a intervenit din nou Mitilineu, o să se spună că participăm cu mica noastră contribuție la incendiul general, acum cînd toți și rușii și turcii, ba chiar și nemții, își ard hîrtiile.

— Eu particip doar la incendiul propriei mele persoane !, a spus ministrul, ca pentru sine.

Voia să vadă și cenușa, iar între timp rupea mecanic, mărunțea hîrtiile rupte. Părea el însuși mirat de răceala cu care săvîrșea operația, fiindcă după furia din primul moment a urmat apatia, răceala, înstrăinarea. Cine-i adresase această scrisoare ? N-a mai recunoscut semnătura. Probabil un admirator, vreun cirac, cineva care încercase să-i transfere conului Mihalache speranța proprie în izbînda pe care el, ca ministru, se angajase s-o obțină prin intrarea în guvern. A citit textul :

„Domnule Ministru,
Prezența Dvs. în guvern vă garanta integritatea țării..."

Era un document de interes public sau privat ? A rupt epistola, a trimis-o în foc. O alta, tot o scrisoare, îi aparținea direct și prin conținut și prin caligrafie. Era de fapt ciorna unei scrisori adresată de conu Mihalache prințului, anțărț, cînd se dezbătea chestiunea trecerii Dunării și cînd el îl avertiza pe șeful statului că orice înțelegere trebuie să se bizuie pe un document. Textul suna acum ca o mustrare căci privea conservarea hîrtiilor :

> *„Je prie donc Votre Altesse de me faire dire si la demande impériale a été faite à Votre Altesse verbalement ou par écrit. En tous cas toutes les pièces qui s'y rapportent doivent être soigneusement gardées."* [1]

Dar erau și scrisori particulare, foarte numeroase, chiar dacă se adresau omului cu răspundere publică. Era greu de despărțit acțiunea publică de acțiunea privată, chiar în lucrurile cele mai mărunte : cum să te rupi de tine ? Mitilineu încerca să țină piept. În unele chestiuni, domnul Kogălniceanu ca ministru — care încă răspundea de portofoliu — trebuia să pună rezoluții, să aprobe sau să respingă hîrtii, fiind vorba de afaceri curente, la zi. Acestea nu puteau fi lăsate pe capul succesorului, ar fi fost nedelicat. Conu Mihalache a acceptat să îndure și această tortură legată de încă vreo cîteva rezoluții, avizări, aprobări.

O ultimă hîrtie aflată în mîna lui Mitilineu îl privea pe Robcănescu. Era o cerere de repatriere. În dosar se afla și un referat al autorității otomane, care susținea repatrierea, cum și o implorare din partea monseniorului Lippi, din care se putea deduce că prizonierul dăduse Istanbulul peste cap. În această afacere un mic amestec avusese și Mitilineu, care, în intervalul cît șeful lipsise, aflînd că Robcănescu e hotărît să treacă la islamism, și-a

---

[1] „Rog deci Alteța-Voastră să-mi comunice dacă cererea imperială a fost făcută Alteței-Voastre verbal sau în scris. Oricum, toate piesele care privesc acest subiect trebuie să fie păstrate cu grijă."

îngăduit să telegrafieze la Istanbul, rugîndu-l pe monseniorul Lippi :

> *„Faceți totul, dar absolut totul ca acest nenorocit să treacă la catolicism. Cheltuielile ne revin“.*

Și această piesă se afla la dosarul spre care ministrul refuza să privească. Secretarul a insistat — pentru ce această mică chestiune să rămînă succesorului pe cap ? ! Apoi convocînd noi argumente :

— Domnule ministru, aveți milă. De fapt, dacă vreți să știți, pe Robcănescu l-a trădat istoria. Aceasta n-a curs în direcția în care el o sconta. Și atunci individul ce să facă ?, a trădat-o la rîndu-i. Dar e un tip de talent, are chiar geniu.

Fără a mai cerceta hîrtiile, pe care Mitilineu le împingea insistent, Kogălniceanu a scris pe dosar : „Se respinge“, după care a pus apostila.

— Domnule ministru...

Ministrul a rămas neclintit ca un zid. Pe întreaga lui figură se citea refuzul : „Asta nu !“ Mai concesiv însă cu oamenii, mai cu seamă după război, Mitilineu a extras discret dosarul, ca să-l trimită lui Brătianu. Voia să-și cruțe șeful, aflat în cea mai proastă umoare și care ades, la enervare, lua decizii pripite. Dacă totuși era să se comită vreuna, s-o comită altul, un om mai experimentat : domnul Brătianu.

*

Brătianu căuta de mai mult timp un caz pilduitor, care, printr-o pedeapsă exemplară, să satisfacă opinia publică vexată de proporțiile de neînchipuit ale fraudelor de război. Mișelia aceasta i se părea greu de îndurat dacă se puneau în cumpănă contrariile, stările de la antipozi : jertfele și furturile, mizeria și luxul, zgîrcenia (premierului) și risipa (subordonaților), răbdarea (soldatului) și desfrî-

narea (elitelor). Războiul rupsese chingile, sau cum spusese un străin, la vreme de război (foc, cutremur) oamenii își ies (reintră) în (din) propria lor natură. Pedepsele trebuiau să fie cu atît mai drastice cu cît coeficientul social de siguranță era mai periclitat, chiar abolit. Ar fi trebuit, pentru lichidarea răului, o energie iacobină — ghilotina sau spînzurătoarea, „Ordinul Sfintei cînepe", cum scria Domnul de la „Timpul", negru pe alb, iar în acest punct Brătianu nu putea să nu fie de acord cu acest domn insuportabil.

Presiunea opiniei publice, incitată de opoziție, ajunsese pînă în casă, s-a exprimat o dată la prînz prin ochii mirați și înlăcrimați ai Piei : „— E-adevărat că s-a furat atît ?" El a aruncat șervetul și a strigat : „— Da, s-a furat. Se fură !" Și clocotind : „— Dar există justiție, se vor lua măsuri !" „— Dar cum s-a putut întîmpla una ca asta ? ! s-a cutremurat doamna, pocnindu-și palmele. Tu n-ai știut ?" „— Ba am știut, știu, a recunoscut el, dilatînd retoric culpa. Am un vraf de denunțuri." Părea gata să răstoarne acolo pe masă, sub ochii îngroziți ai familiei, muntele de denunțuri. Mai ales după Berlin curgeau denunțurile. La Finanțe — în chestiunea evaziunilor fiscale, la Domenii — în chestiunea datoriilor restante ale arendașilor față de stat, un stat jumulit și prin intermediul celorlalte departamente, inclusiv Cultele, în sfîrșit la Culte — o afacere cu parohii vacante, traficate în contul unor popi băgați în politică. Doar departamentul Războiului scăpase teafăr, cu fața curată, dar aceasta grație armatei, care spălase obrazul statului cu sîngele ei. Pia și-a lăsat mîinile moi, pe marginea mesei ; abia a mai putut întreba : „— Dar cum de s-a întîmplat una ca asta ? !" „— Uite că s-a întîmplat ! a răspuns soțul obosit. Modelul îl dau tot cei mari, imperiile. Cînd te duci să-i spargi altuia casa, cu puști și tunuri, cu o armată regulată, ce să facă tîlharul de rînd ? Atacă și el. Nu numai tîlharul, dar și găinarul. Toți ies la drumul mare !" Se mai răcorise după această ieșire, dar n-a mai putut cotinua dejunul, s-a retras în birou, modestă cameră de lucru. A auzit însă replica Piei. „— Bine, Jean, dar cum va trăi lumea așa ? !" Vechea pornire spre mizantropie, impulsul de a vedea oameni așa cum sînt, cu răul lor, s-au accentuat în mintea premierului, dîndu-i însă acum o cris-

pare : chiar aşa erau ? Da, aşa erau. Brătianu făcuse lumea — războiul — cu ce putuse, cu ce avusese la îndemînă. Chiar el protestase, la un anume moment, cînd i se imputase precaritatea, chiar ticăloşia colaboratorilor : „— Ce să fac, n-am alţi oameni ! Daţi-mi alţii, cei buni se retrag, stau la o parte, sînt neutri. Istoria se face probabil cu ticăloşi şi scelerați !“ Aceasta ar fi trebuit să i-o spună Piei, să i-o spună măcar lui Ionel, care rămăsese la masă. Acest sfat, poate cinic, era util : „— Dragul meu, ascultă-mă, slujeşte-te de tot ceea ce ai la îndemînă. Cei buni se retrag sau mor, cum s-a întîmplat şi acum, în război. Toţi cei buni au murit pe front. În spate, cu mine, la serviciile auxiliare, au rămas doar răii şi ticăloşii. Uite ce pleavă !“ „— Bine, ar fi putut răspunde copilul, încă naiv, dar în acest caz, lumea stă să piară !“ „— Nu, ar fi trebuit să răspundă tatăl, lumea nu va pieri. Au nevoie de lume tocmai cei răi. Altfel de ce-ar ţine-o în viaţă, nu ca s-o sugă ? Cei buni se retrag, de preferinţă în moarte, lasă lumea la cheremul răului.“ Şi amar : „— Ce să faci ? Te slujeşti şi de cei răi, ca să împingi lumea înainte“.

Pînă la un punct Brătianu se împăcase cu acest întuneric al naturii umane, acceptîndu-l ca pe un dat fatal. „Ăştia-s oamenii, n-ai ce să le faci !“, spunea adesea. Sau : „Omul nu merge drept ca glontele, mai coteşte şi el, ca să-şi atingă ţinta !“ O spusese chiar el, la parlament. Omul coteşte, desigur, dar cît, mai ales pînă unde ? „Pînă unde se poate !“ o spusese tot el. Acum, Domnul de la „Timpul“, ca şef stratosferic al opoziţiei, striga că nu se mai poate. Şi avea dreptate, desigur. Pe acest plan, Brătianu îl aproba. Trebuiau introduse noi legi, nu numai în privinţa recompenselor — se dăduseră, slavă Domnului noiane de decoraţii ! dar şi a pedepselor.

Dar poate c-ar fi trebuit meditat şi la un alt regim al recompenselor. Recompensele simbolice — tinichelele ! — nu mai ajungeau. Cel care făcuse un lucru concret, pentru naţie, dorea şi ceva palpabil, bine sunător sau plăcut la miros, oricum util. Nu bronzul; aurul ! Dacă nu aurul, măcar pămîntul ! În întindere, nu în volum. În volum se accepta desigur aurul. Pe care îl şi înşfăcaseră furnizorii de furnituri, cavalerii de industrie, fără să mai întrebe pe nimeni. Cu Warşavschi şi Kraşmaru în frunte.

Da, era somativă într-adevăr şi chestiunea recompenselor. Aceeaşi opinie publică dorea pedepse, dar şi răsplăţi. Aceiaşi domni deputaţi din opoziţie ar fi fost acum dispuşi să manevreze şi bomba răsplăţilor, indicînd retoric mulţimile : „— Poftim, poporul n-a fost răsplătit !“ „— Cum n-a fost răsplătit, domnule, ar fi putut replica premierul, cînd s-au dat decoraţii ?“ „— Să se mai dea, sînt şi alte persoane care bine merită !“ „— Acum cereţi, după Berlin, cînd şi moneda se află în inflaţiune ?“ „— Nu dorim inflaţiune, dorim dreptate !“ „— Dar tocmai dumneavoastră aţi fost contra decoraţiilor ; n-aţi spus anul trecut că decoraţiile sînt un mijloc de corupţiune morală ? Acum sînteţi pentru ? !“ — „— Dumneata eşti contra la tot, noi sîntem pentru !“ „— Ei bine, atunci, să v-o spun pe şleau : mai înainte de a împărţi alte noi decoraţii, doresc să instituim un tribunal pentru fraudele de război !“ Ar fi trebuit imediat să înşire numele, pornind de la Warşavschi şi Kraşmaru. Cu Warşavschi în frunte, toţi hoţii la tribunal. Daţi pe mîna poporului. Cu un complet de judecată intransigent, absolut iacobin. Şi cu o neclintire a prinţului, care ar fi trebuit să respingă comutarea pedepselor, asemănătoare cu neîndurarea lui Iehva. O sentinţă fără milă, cu recursul apriori respins. Oricîte urlete s-ar fi dezlănţuit în parlament ! Da, nu exista pedeapsa cu moartea, dar se putea crea ad-hoc o procedură specială. Ca la vreme de război. Acum, după război ? Da, după, căci procedura specială ţinea în fond de starea excepţională pe care o introdusese în societate războiul. Un climat de abolire a legii, de fărădelege. Dar cine s-ar fi opus pedepsei cu moartea, pe care o cerea chir opoziţia, însuşi Domnul de la „Timpul“ ? Brătianu şi-a reamintit. În privinţa pedepsei cu moartea exista un precedent legal. Execuţia capitală nu mai trebuia inventată, era deja prevăzută în regulamentul militar, expres prevăzută în justiţia de front, pentru înaltă trădare. Se aplicase pe front ? Nu. Pe front nu trădase nimeni. Trădarea intervenise în spatele frontului şi privea societatea civilă. Foarte bine, să se aplice pedeapsa cu moartea şi-n societatea civilă : *Fiat justitia, pereat mundi.*

Ceva mai calmat, premierul a putut trece la hîrtiile curente, hîrtiile bancare aduse de amicul Carada. Acum afa-

cerea drumurilor de fier, o afacere încîlcită, care pretindea încordare și liniște. De la un timp, Brătianu prefera să mediteze asupra chestiunilor financiare acasă, unde era mai multă liniște. În apa rece a calculului, fără o numeroasă asistență în jur, cusururile se vedeau mai bine. Și cum să nu se vadă, cînd săreau în ochi de la o poștă.

— Carada, tu nu vezi ? !

— Văd, s-a apărat Carada, dar ar fi trebuit să vază mai înainte domnul Câmpineanu.

Noul ministru al finanțelor, Câmpineanu, semnase la Berlin, chiar în timpul desfășurării Congresului, un acord de împrumut cu un concern de bănci, pentru răscumpărarea drumurilor de fier. Dar Câmpineanu se grăbise, preluînd graba premierului de a încheia cît mai urgent afacerea. El lucrase precipitat și imprudent, necăscînd bine ochii.

— Bine, domnule, s-a mirat premierul, dar de ce nu m-a întrebat și pe mine ? Eram doar la Berlin !...

— Îi dăduseți depline puteri ! a observat Carada.

— Ei și ? Dar eu eram acolo !

Delegația financiară condusă de Câmpineanu lucrase la Berlin, paralel cu delegația politică, avîndu-l în frunte pe premier, dar fără a se interfera. Brătianu avea atîtea pe cap, lucruri cu mult mai grave și mult mai presante. Carada a sugerat-o, premierul a protestat :

— Și asta era o chestiune presantă !

Mai ales cînd aceasta ar fi trebuit să fie, în viziunea lui Brătianu, prima recompensă acordată nației, după război : răscumpărarea drumurilor de fier. După oprirea hemoragiei de pe front, trebuia stăvilită, chiar suprimată, hemoragia aurului, lichidarea conturilor cu compania feroviară străină, răscumpărarea căilor ferate. „— Cînd pentru un leu trimit oameni la ocnă, aș fi dispus să trimit !, cum să las un fluviu de aur să se scurgă din țară ? ! spusese el. Domnilor, în chestiunea drumurilor de fier, paguba e atît de mare încît, vă rog să credeți, îmi lipsește o comparațiune.“ Dar a găsit-o totuși, tot el : „Este ca și cum Dunărea ar curge invers, vărsîndu-se nu în Marea Neagră, la noi, ci în Germania“. Declarația aceasta, făcută cînd Brătianu se afla în opoziție, era de fapt un atac împotriva prințului, ca patron simbolic al drumurilor de fier, și a patriei lui de

obîrşie, Germania, unde-şi aveau sediul antreprizele tehnice şi băncile. Răscumpărarea reprezenta un fericit prilej de a lichida şi un cont sentimental restant : prinţul era al naţiei, căile ferate deveneau ale naţiei, după războiul victorios. Această speranţă de a intra în ordine şi pe acest plan se izbea însă de imprudenţa lui Câmpineanu, de graba sau de neghiobia ministrului său.

— De ce, domnule, a mai strigat Brătianu, a lucrat cu bănci de mîna a doua ? Cînd ştii ce ai de pierdut sau de cîştigat nu procedezi la întîmplare, lucrezi cu rechinii cei mari. Numai pe ăştia ai de unde să-i apuci !...

Carada a fost însă rezervat faţă de această propoziţie. Politica lui Brătianu de a se confrunta cu rechinii mari, de a nu evita confruntarea cu aceştia, n-avusese totuşi la Berlin un sfîrşit bun. Pierderea era prea mare, se numea Basarabia, subalternul nu s-a sfiit să rostească iarăşi cuvîntul. Premierul l-a privit cu ochi furioşi.

— Ascultă, Carada : n-am cedat-o republicii San Marino, mă-nţelegi ? Cei care-au cedat-o, nu eu !, au cedat-o Rusiei. Or Rusia are de unde-o da înapoi, află de la mine !

Cei care-o cedaseră erau alţii, ceilalţi rechini, pe care Brătianu nu-i mai pomenea. Nenorocirea era acum însă alta : în afacerea drumurilor de fier intervenise o prostie, neimputabilă altora, o neghiobie proprie, căzută taman într-o foarte importantă chestiune de decizie.

— Câmpineanu nu ştia că nu-i de capul lui ?

— N-aţi dat dumneavoastră deplină responsabilitate miniştrilor ?

Da, dăduse deplină responsabilitate miniştrilor, iar aceştia, asumîndu-şi puterea, aveau libertatea de a-l contrazice pe primul ministru, dacă era cazul, mergînd cu protestul lor pînă la demisie. În deplină responsabilitate faţă de politica sa externă, conu Mihalache îşi şi anunţase demisia. La fel şi generalul Cernat. Să-şi dea demisia şi Câmpineanu ! Da, era simplu, dar eroarea rămînea. Replica, ţîşnită imediat, din stupoare şi neputinţă, i se adresa nu lui Carada ci sieşi :

— Cine dă seama, frate, de atîtea erori pe care le făptuim în contul naţiei ?

Trebuia întreprins ceva şi în privinţa responsabilităţii ministeriale. Ce? Căci dacă furnizorii, cavalerii de industrie atacau la drumul mare, după legea lor, în deplină responsabilitate faţă de actele lor — ca şi tîlharii, care dacă-s prinşi sînt ucişi — miniştrii nu puteau face caz de responsabilitate, ieşind basma curată prin demisie. De ce demisia ? Ca prim act, desigur. Dar apoi ? Dar în viitor ? Chestiunea nu se putea soluţiona printr-o restrîngere a responsabilităţii ministeriale, mai curînd prin asumarea colectivă a responsabilităţilor, sau şi mai bine, prin delegarea unor atribuţii suplimentar premierului în funcţiune. Dar în acest caz mai era responsabil de actele lui un ministru fără responsabilitate ? În cursul războiului, Brătianu pendulase între tendinţa de a-şi asuma mai multe portofolii şi între acordarea deplinei responsabilităţi fiecărui ministru în parte. Greşise — i-o spusese şi opoziţia — în ambele cazuri. Acum însă dilema revenea şi rămînea intactă, ba părea mai gravă decît înainte. Cînd ar fi urmat să se intre şi pe acest plan în normal ?

O clipă pe Brătianu l-a bîntuit gîndul demisiei. De ce în fond n-ar fi urmat şi el pilda lui Kogălniceanu ? S-ar fi întors la liniştea casei şi a familiei. N-o merita ? De ce alţii da şi el nu ? Puterea nu era doar o navă la bordul căreia să rămîi permanent. Să mai treacă şi alţii la timonă, să înfrunte valurile. În navigaţia politică se schimbă doar timonierul, puterea rămîne. Somaţiunea „Lăsaţi puterea !" o strigase el însuşi în atîtea rînduri. Da, ar fi trebuit să lase puterea, dar pe mîna cui ? A Câmpinenilor ? Sau a „Mihăileştilor, Fundeştilor, Pătîrlăgenilor", cum striga Domnul de la „Timpul" ? Puterea nu putea fi lăsată pe mîna oricui, decît dacă ai fi acceptat ca însăşi nava statului să se ducă la fund. Deja o zdruncinaseră izbirile marilor rechini. Trebuia oare să accepte şi spărturile provocate de şobolani ?

— Nu, Carada, a spus hotărît premierul, cu glas tare. Nu las puterea.

Secundul era uimit, fraza nu intra în consecuţie logică cu cea precedentă. A dedus însă că şeful e hotărît să repare eroarea lui Câmpineanu, pe o cale oarecare, că nu-i dispus

să lase chestiunea în seama unei guvernări albe, dacă aceasta ar veni. Deci să nu vină !

— Ai și alte chestiuni ? a mai întrebat șeful.

— Da.

Era memoriul lui Robcănescu, pe care secundul se pregătea să-l etaleze. Privind dosarul, premierul a făcut un gest a lehamite.

— Și mai e un atac groaznic în „Timpul".

Brătianu s-a crispat. Îi displăceau atacurile la care n-avea replică, mai ales atacurile de presă, la care nu putea răspunde, n-avea cum, din lipsă de condei. Pe amicul Rosetti atacurile îl amuzau, punea mîna pe pană, răspundea sau punea ciracii să răspundă. „— De ce nu răspunzi ?" îl întreba ades acesta. „— Lasă, răspund la parlament." Acolo, la bară, era cu totul altceva, lucrurile se epuizau repede, ca la duel, față la față, cuvînt contra cuvînt. Dar aici, în fața neantului, ce să răspunzi ?

— Și ce mai scrie Domnul de la „Timpul" ? a întrebat, scărpinîndu-se-n barbă.

— Nu e sigur că-i el, căci nu semnează.

Era și aceasta o modalitate de eschivă, deși sub cea mai curată apărare : anonimatul de partid. Anonimatul alb, în acest caz. Atac cu mîinile albe. Și atacul era într-adevăr groaznic :

> *„Decît să admită o tăietură în trupul țării, domnul Brătianu trebuia mai curînd a admite să i se taie un braț întreg. Să se fi întors ciung de la Berlin. Așa, da !"*

A tăcut, înghițind paharul, apoi a trecut iute la altceva, ca să uite neplăcerea. Acum, pe alt plan măcar, Brătianu trebuia să se desdăuneze — nu el, țara ! să-și răzbune paguba, nimic de aici înainte să nu se mai piardă, de vreme ce se pierduse atît. Brătianu avea această miraculoasă putere de a-și șterge cvasiinstantaneu din minte displăcerile, ba chiar de a-și tămădui leziunile, astfel încît să poată ieși senin în fața adversarului, dacă era cazul, cu brațele deschise, ca în fața unui amic. Acum îi atîrna însă nițel

brațul. Nu l-a mai putut întinde spre dosarul lui Robcănescu, la care voia totuși să revină ; a schițat gestul.

— În fond ce-a vrut nenorocitul ăsta? a întrebat în silă.

— A vrut să treacă la islamism.

— Și pentru atîta lucru să-l repudiem ? ! s-a minunat Brătianu, deja tămăduit de amintiri.

Luînd condeiul, premierul a scris pe marginea dosarului doar patru cuvinte, prin care aproba repatrierea : „Orice bun e bun." Apoi a semnat.

Rășcanu se simțea inundat de mizerii, mai ales după Berlin. I se părea că istoria intrase pe ulița mică, eșuînd într-o fundătură. Nimeni și nimic n-avea cum s-o mai scoată de-aici. Avocatul considera că războiul fusese provocat printr-o criză de personalitate, de personalități care să facă față evenimentelor, să le soluționeze convenabil pentru lume. Pe plan intern, își spunea, Brătianu nu-i o personalitate. Un om care stă la pînda conjuncturilor nu poate tăia țării un drum îndrăzneț, așa cum, pe plan european, nu se dovedise a fi nici Bismarck. Declarația cancelarului că va proceda la Congres „ca un samsar cinstit" îl scandalizase. Astfel și ieșiseră lucrurile dintr-un asemenea samsarlîc. Ce putea acum urma decît o depravare a moravurilor, o cădere de proporții astrale ! Scăpate din coeziunea vechilor centre de putere, noile lumi se vor prăbuși. Ca și familiile lipsite de principiul ordonator întrupat într-un pater familias. Fără a fi el însuși un autocrat, admițînd familial și social jocul opiniilor și conflictul între generații, cu divergențele fatale ce intervin, Rășcanu vedea cum orice principiu era în prezent subminat, și cel autocratic, și cel democratic, acesta aflat la început de drum. Și atunci ?

Încă o încercare a avocatului de a-l recupera pe Theo eșuase. La spital, unde Rășcanu s-a dus într-o doară, a găsit în camera rebelului o domnișoară de condiție du-

bioasă, care s-a prezentat cu numele mic, un nume curios, o poreclă : Miètte.

— Miètte și mai cum ? a întrebat el.

— Miètte, așa mi se spune ! a ciripit fata.

— Dar cine vă poate numi așa ? ! s-a revoltat el.

A privit apoi mai atent acea persoană, strident echipată, cu aer de fată de stradă — într-adevăr era o firimitură !, apoi s-a interesat de Theo.

— Pupi nu-i acasă.

A aflat că pe Theo îl chema Pupi, tot o poreclă. Domnișoara nu știa nimic despre el, nici cu ce se ocupă, nici cărui neam aparține. Se închegase un cuplu, Miètte și Pupi, un cuplu de lume suburbană, ca atunci cînd timpul intră în degringoladă. Dar parcă nu tot așa se petreceau lucrurile și la scara mare ? La Istanbul, în timpul războiului, se insinuase în haremul sultanului o micuță caucaziană. La Petersburg, o altă ființă intrase în indiviziune cu țarul, separîndu-l din cuplul cu țarina. La București, modestul cuplu Pupi-Miètte. Niște căderi indiferent de plan. Căderi pur și simplu.

— Și cînd revine Pupi ? a întrebat Rășcanu, ca să curme întrevederea.

— Păi cine știe ! a răspuns fata. El e foarte necăjit, îl doare și-un dinte.

Chestiunea cu dintele l-a amuzat pe avocat. Dacă totul cădea în minor de ce n-ar fi apărut și o majoră durere de dinți ! Întrebarea pe care și-o punea acum Rășcanu era totuși mai moderată, deși mai generală prin perspective : totul cade sau totul se repetă ? Theo, în planul lui modest, repeta eroarea tatălui său. Țarul și sultanul repetau erori anterioare. Dar repetarea erorii conduce la cădere, eroare egal cădere. Să fi fost căderea-eroare un blestem ontologic al speciei umane ?

La club, masa lui era ocupată de un bătrîn din veacul precedent, pe care personalul nu îndrăznea să-l deranjeze. Rășcanu i-a respectat locul și a trecut în sala de biliard, revenind la masă după ce bătrînul se retrăsese. Bătrînul mîncase și discutase cu Dissescu, la masa rezervată lui, de fapt mai mult discutase. Venise să vadă, să se mire, să priceapă în ce lume nouă supraviețuia. Rășcanu l-a întrebat pe Dissescu :

— Nu i se pare totul absurd ?

— Dimpotrivă, totul îl minunează.

— Bine, dar el e asemeni unui dinozaur din era precedentă. Ce mai poate înțelege din lumea de azi ? Nu-i așa că totul i se pare pitic ?

— Greșești. Totul i se pare azi uriaș. Mi-a spus că i se pare c-a ajuns să trăiască într-un carbonifer al formelor.

— Aiurea, carboniferul formelor uriașe va veni mai tîrziu și va fi strivitor pentru ființa umană. Mașini-locomobile, nave cu aburi, dirijabile, fire telegrafice împînzind văzduhul...

— Știi că toate astea îl încîntă ? A auzit că un anume doctor, din București, Darsh, și-a instalat telefon. Ei bine, bătrînul vrea să-i dea telefon. Și surîzînd concesiv : Ce vrei dragul meu, noi vedem sticla pe jumătate goală, cei bătrîni o văd pe jumătate plină. Cît privește România...

— De mirare că fie și un singur ins poate să vadă feeric România de azi...

Lui Rășcanu totul i se părea confuz, echivoc. Echivocul stăruia și-n aer. Ce putea pricepe din toate acestea un Dissescu sau acel bătrîn uitat de timp ? Noroc că Dissescu s-a retras și la club a apărut profesorul de logică, domnul Titu Maiorescu. De la un timp, domnul Maiorescu își strînsese plasele logice, ca un pescar rămas pe un țărm pustiu, abandonat și de pești și conmilitoni, ceata cu care hălăduise pe ape, în metafizică. Evenimentele îl făceau să pară un singuratic sau un însingurat, atît de însingurat încît ar fi vrut ca evenimentul acesta ieșit din comun al singurătății sau singularității sale să se vadă : și eu sînt singur, ce vă faceți ?

Cel mai simplu ar fi fost, pentru Rășcanu, să discute cu domnul Maiorescu despre noțiunea de echivoc — dacă așa ceva se putea admite în logică !, dar filosoful era apatic și formal. Cei doi, după salutul obișnuit, au convenit să cerceteze fiecare, în tăcere, cartea de bucate, pentru ca apoi să tacă împreună. Rășcanu știa că în asemenea momente de criză, la români — poate și la alte neamuri — își făcea loc o anume exasperare filosofică, purtată de cugetători ad-hoc. Aceștia meditau asupra soartei sau destinului la meridianul local, distribuind publicului pilule amare de

genul : „Avem destin, dar n-avem soartă“ sau viceversa, la încrucișare cu profeții : „Ne așteaptă o cumplită catastrofă !“ sau „Va veni totuși dreptatea, avem un destin providențial“, — și aceștia numeroși, în fruntea ultimilor așezîndu-se cu autoritate domnul Hasdeu.

Pretextul începutului de conversație l-a dat retragerea de la o altă masă a generalului Cernat, care i-a salutat pe cei doi și a ieșit, cu un aer de ofensă adresat lumii.

— Cernat demisionează ! a notat Rășcanu.

— Normal ! a aprobat profesorul de logică, recent reintrat în Cameră, unde fortifica opoziția. Și Kogălniceanu demisionează.

Cei doi, Rășcanu și Maiorescu, se stimau la limita unui consens de idei, niciodată știrbit pînă atunci. Știrile catastrofice îi confirmau în acest consens.

— Numai guvernul este vinovat de complacerea în această situație anormală ! a sancționat profesorul de logică. Și foarte hotărît : Tot ceea ce se întîmplă azi în România este anormal.

Sancțiune severă și dreaptă, cum ședea bine parlamentarului în opoziție, revenit în voce. Totuși generalizarea părea pripită.

— Dar oare ceea ce s-a întîmplat ieri era normal ? a întrebat Rășcanu, din spirit de replică.

Rășcanu nu vorbea în nici un caz ca un „roșu“, ca un ins care-ar repudia trecutul nației, consensul dintre cei doi se menținea, avocatul pusese exclusiv chestiunea externă, pe care războiul încă n-o lichidase, o lăsase-n doi peri. Or, dacă războiul nu lichidase pe deplin o stare de lucruri anormală, însemna că războiul nu fusese normal. Partenerul de dialog respingea însă acest punct de vedere.

— Războiul a fost cu totul normal ! a aprobat aposteriori domnul Maiorescu. România trebuia să se elibereze de Turcia. Nu accept însă ceea ce se întîmplă azi. Și constat neputința de a ieși din situație...

— ...care a debutat însă, a punctat Rășcanu, cu putința de a nu intra în situație !

— Crezi că exista o asemenea putință ? a întrebat domnul Maiorescu. Eu unul nu cred, a precizat domnia-sa. Și rectificîndu-și timbrul : Eu sînt convins că nu exista.

Dar guvernul n-a procedat logic. În consecință a acționat ilogic. Și ridicînd plafonul dizertației către generalizări : Important este să simți cînd apare o situație ilogică, să știi să nu te plasezi în ea. Situațiile ilogice, din principiu, trebuie evitate. Fiindcă nu se pot soluționa cu instrumente logice. Cînd nu le eviți, recurgi la soluții aberante, procedezi ca un nebun. Cum se întîmplă azi.

Rășcanu începuse să se încălzească. Propozițiile emise de domnul Maiorescu îi conveneau. Consensul cu profesorul de logică, la care ținea atît de mult, prindea să se înfiripe.

— Credeți că în situația noastră, din primăvară, a întrebat Rășcanu, armata n-ar fi trebuit să-și facă datoria ? Dumneavoastră ați fi acceptat să fim dezarmați ?

— Cum să accept ? a protestat energic domnul Maiorescu. Constat doar că nu trebuie să se ajungă într-un asemenea impas. Să nu fim adică în situația de a ne pune existența în mîinile unor țărani prost înarmați. Și cu patos : Domnule, românul nu e om de arme.

Rășcanu nu l-a contrazis imediat, nici el nu era om de arme ; revendica totuși anume însușiri pentru români. A întrebat :

— Credeți că sîntem oameni de logică ?

— O, doar vedeți !

— Credeți că sîntem oameni de vocație aplicativă ?

— În stadiul de azi ? ! !

— Credeți că sîntem oameni de credință ?

— O !

— Dar atunci ce sîntem ? a întrebat Rășcanu, intrînd el însuși în exasperare.

— Aceasta va rămîne de văzut. O va preciza viitorul. Eu unul nu doresc altceva decît ca românii să fie niște oameni normali.

— Cum ?

— Oameni.

— Și țara ?

— O țară normală, a spus domnul Maiorescu. Desigur, nu o parohie a rușilor, un vilaet al turcilor, un district austriac sau un departament francez. Va trebui să ne precizăm mai întîi o identitate.

— Oare n-o avem ?

Consensul începuse a se nărui. Rășcanu nutrise iluzia că măcar în timpul războiului nația ajunsese a fi la unison. Acum iarăși se năruia în fracții ? Și chiar în interiorul aceluiași partid ? ! A ripostat prin propria-i identitate de boier și om al rosturilor publice :

— Dar avem o tradiție !

— Ce tradiție ? și domnul Maiorescu a lăsat anume o lungă pauză care să măsoare distanța între concept și realitate. A umilinței poate ! Facem caz de ea, așa cum facem caz, acum, de viitor. Ce viitor ? Cel mai grav delict pe care l-au comis guvernanții de azi este că ne-au expropriat de prezent.

Domnul Maiorescu dădea un alt sens noțiunilor de prezent și de expropriere : un om și o societate scoase din rosturi, ca azi, erau un om și o societate scoase din prezent. Exproprierea devenea o frustrare în sine, prezentul — fără o posesiune asupra prezentului — devenea un prezent ca și absent. În acest caz ce mai conta tradiția sau viitorul ? Respingînd apriori orice alte interogări, profesorul de logică a răspuns global :

— Identitatea trebuie mai întîi s-o probăm printr-o existență normală.

Scurt și logic. Cu aceasta Rășcanu era de acord, dar nu în sens burghez. Ce însemna oare, în viitor, o existență normală ? Abolirea a tot ceea ce fusese pînă atunci ? Ar fi însemnat tot o expropriere. Cu aceasta nu putea fi de acord nici profesorul de logică, un burghez cu veleități albastre. Domnul Maiorescu a resimțit totuși jena situației de a părea mai aristocrat decît aristocrații și a spus, superior :

— Va trebui pînă la urmă să știm s-o luăm de la a. Și prevenind cu indexul : Dar printr-un act conștient !

— La care, a întrebat Rășcanu, cum putem ajunge ? Măcar să tragem cuvenita concluzie din acest act pilduitor care a fost războiul.

— Pilduitor pentru cine ? a ricanat profesorul.

— Pentru noi înșine, să spunem.

Formula era „roșie“, dar domnul Maiorescu a avut delicatețea să nu-l indice pe autor : Brătianu. Profesorul de logică a spus cu mîhnire, ca să închidă subiectul :

— Dar sîntem oare în stare să existăm prin noi înşine ?

— Asta vreau să văd şi eu ! a spus Răşcanu, chiar şi vrînd să pună punct.

Obosiseră ambii.

Răşcanu a reluat peste cîtva timp discuţia cu domnul Maiorescu, întorcîndu-se ambii la ideea normalităţii, abordată anterior. Oare lumea nu putea reveni la normal ?

— Oare nu sîntem capabili să revenim la normal ? a întrebat Răşcanu. Nu sîntem în stare să existăm prin noi înşine ?

— În condiţii normale, desigur ! a replicat profesorul. În condiţii normale poate exista prin sine însuşi orice om, oricare popor. Apoi iritat : Numai că iată, n-avem asemenea condiţii !

— Sîntem deci obligaţi la acte excepţionale, a preluat Răşcanu.

— Care la ce conduc ? a întrebat retoric profesorul. La triumful iraţionalului, aşa cum se vede acum.

Concluzia căzuse impecabil, ca o izbire bine ţintită cu tacul, la biliard. Avocatului nu-i mai rămînea altceva de făcut decît să admire măiestria partenerului şi să declare chestiunea pe veci soluţionată.

— Domnule Maiorescu, credeţi că sîntem prizonierii unei aporii a existenţei ?

Problema era frumoasă, domnul Maiorescu şi-a frecat cu plăcere barbişonul. Provocat de chestiune, a urcat şi mai sus, deasupra meridianului local. A spus cu nostalgie :

— Ca să înfrunţi o asemenea problemă îţi trebuie o reală vocaţiune metafizică. O avem ? Nu sînt de această opinie. Nu sînt de părerea că ţăranul nostru ar fi un Kant care n-a ajuns încă la conştiinţa de sine.

Răşcanu a înţeles că de la „conştiinţa de sine" erau respinşi şi ţăranii, majoritari, dar şi boierii, deci el. Apărea,

în consecinţă, o clasă nouă sau o elită, pe care o reprezenta, probabil, numai domnul Maiorescu. L-a examinat şi i-a concedat buna alură, era totuşi un român. Domnul Maiorescu s-a recuzat totuşi de la această calitate minimă, prin fraza următoare, de fapt printr-un dubiu cartezian :

— Nu ştiu dacă avem această vocaţiune.

Chestiunea era mai lată decît părea, căci un popor fără trecut — doar umilinţe, fără prezent — doar confuzie, fără o reală vocaţie metafizică, aptă să-l scoată din contingent, mai putea revendica un viitor ?

— Deocamdată trăim de azi pe mîine, a mai spus profesorul de logică. Ne prezidează instabilitatea şi arbitrariul, după cum vezi.

Acum Răşcanu dorea să vadă ce sens va scoate conferenţiarul de la masa în doi din această situaţiune incomodă. Constatări catastrofice emisese şi domnul Hasdeu, la conferinţa sa publică din primăvară, cînd vorbise despre predestinare şi destin. Fără a rosti numele Necuratului, Răşcanu a mai întrebat :

— Socoteşti că naţiei române nu i-ar reveni totuşi nici o misie în istorie ?

— Ce misie ? !

— Să lupte, să zicem, cu răul...

Domnul Maiorescu a surîs minimal. Vedea în faţa ochilor numai hasdei şi simţea trebuinţa să-i reducă pe toţi la dimensiune liliputană.

— A, cunosc sursa ! Şi cu un gest amplu de convenire : E un mod de a ne autoflata. Apoi negativ : Nu vom izbuti nimic dacă vom cultiva în continuare asemenea mistificaţiuni. Şi cu elan : Să facem şcoli de meserii, să învăţăm a ne sufla nasul în batistă, nu cu degetele pe jos, să avem adică batiste ; să avem latrine la domiciliu şi la colţuri de uliţă, să învăţăm a vorbi şi a scrie, fără a pune virgulă între subiect şi predicat ; să introducem universalitatea măsurilor. Chiar dacă eschimoşii au şase luni de noapte pe an, ziua şi noaptea tot cu ceasul se măsoară, chiar şi acolo la ei ! Şi domnul Maiorescu a scos demonstrativ din jiletcă ceasornicul. Şi imediat : O ceapă cîntăreşte peste tot la fel. Şi-n acest caz nu e oare anormal ca o ceapă să coste la Bucureşti de trei ori mai ieftin decît la Berlin ? !

Exemplul cu ceapa era usturător, dar nu apăruse întîmplător. În ziua precedentă, cînd revenise la club, generalul Cernat mîncase ceapă cu icre — o ceapă ieftină. Domnul Maiorescu nu suporta ceapa. El împinsese mai încolo, la marginea mesei, farfurioara cu resturile urît mirositoare, uitată de chelner, dar mirosul oribil îi persista încă în nări, după o zi. A glosat mai departe, pornind chiar de la acest exemplu : lipsa de promptitudine a chelnerului.

— Să fie prompţi, probi, exacţi, modeşti. Să ne vedem precis măsura, să ştim ce se poate şi ce nu se poate. Să introducem realul în plasele logice, din care să nu ne mai scape.

Părea evident că domnul Maiorescu se afla încă sub impresia acelei conferinţe a lui Hasdeu, care flatase vulgul. În acea direcţie se plasau retardierii, eschimoşii. N-o spunea, dar dădea replică Monstrului, punct cu punct, deşi într-un cadru privat. Urmărindu-l, Răşcanu se gîndea la ecoul pozitiv pe care l-ar fi putut avea aceste idei, dac-ar fi fost larg împrăştiate în marele public. Dar profesorul de logică nu era un semănător, precum aristocratul extravagant de la Arhive, era un om de castă sau club. Se simţea bine printre cei puţini.

— Pot continua ? a întrebat domnul Maiorescu.

— Poftim !

— Să renunţăm la demagogie, la grandomanie, la viziunile latinomane şi dacomane, care ne falsifică. Să punem capăt inflaţiei de genii.

— N-avem genii ?

Întrebare şocantă, la cine se referea onor domnul Răşcanu ? Cumva la Brătianu, aclamat pe uliţi, înainte de impasul de la Berlin, sau la Hasdeu ? ! Domnul Răşcanu avea datoria să indice măcar un geniu la români. N-a indicat, deci nu-l recunoştea pe Brătianu — lucru absolut normal, dar nici pe Hasdeu !, şi-atunci profesorul de logică s-a liniştit. A mai spus, simulînd dificultatea :

— Eu deocamdată nu văd. Apoi izbucnind : Nu de genii ducem lipsă, ci de o medie dezvoltare. Avem trebuinţă de personalităţi, de per-so-na-li-ta-te. De individualităţi, de in-di-vi-du-a-li-ta-te ! Nu se cunosc individualităţi la ameobe, specie minoră, doar la speciile superioare !

Mai departe, Râşcanu cunoştea teoria, domnul Maiorescu i-o formulase şi-n alte dăţi, acum mînca. Urmărindu-l cum pudrează cu piper şi cu sare porţiunile decupate, cît de elegant, cît de abil utilizează tacîmurile, avocatul a rememorat teoria, ca pe un acompaniament :

„— Dar existenţa persoanei presupune *ipso facto* conştiinţa persoanei, deci libertatea persoanei, dreptul acesteia de a se manifesta. Or, la noi s-a procedat viceversa : s-a acordat un regim maxim de libertăţi publice, în lipsa persoanelor şi personalităţilor care să beneficieze." Răşcanu a adăugat mental : Avem sare, dar n-avem ce săra. „În condiţia dată la ce-ar mai sluji geniul ?" Răşcanu a adăugat : La ce ne-ar mai trebui şi piperul ?

Domnul Maiorescu aşezase convenabil solniţa lîngă farfurie. Cochiliile stridiilor şi lămîia stoarsă fuseseră împinse la o parte, forme fără fond. Urma să abordeze supa. A lăsat însă lingura şi a spus :

— E timpul să dăm persoanei locul său. Primo : s-o avem !

După război lipseau deci şi persoanele şi personalităţile. Această lipsă nu putea fi compensată prin arogarea pretenţiei de a avea genii. Domnul Maiorescu a sorbit din supă; nu i-a convenit, a îndepărtat farfuria, a glosat mai departe :

— Ceea ce ne oferă azi guvernanţii este inacceptabil (immanjabil), din mai multe puncte de vedere, şi aş vrea să le examinăm împreună, pe rînd. Mai întîi independenţa, de care se face atîta caz. Şi aceasta, după cum vezi, e o formă fără fond, atîta timp cît nu-i recunoscută de nimeni.

— Dar ca sentiment interior ?

— Aş admite, dacă ruşii nu s-ar plimba încă pe aici pe la noi ca la ei acasă. Cearcă să ieşi din Bucureşti, te vei izbi încă de trupele ţarului !

Era o exagerare polemică, ruşii începuseră retragerea. Răşcanu n-a vrut totuşi să-l contrazică, a întrebat lejer :

— Nu crezi că e o situaţie provizorie ?

Domnul Maiorescu a răspuns din nou teoretic :

— Îţi atrag atenţia asupra unei situaţii blestemate, la acest meridian : permanenţa provizoriului !

— Şi limba ?

Ce i-o fi venit lui Rășcanu să arunce această întrebare, tocmai cînd se adusese o altă supă și un alt tacîm? Domnul Maiorescu a tăcut solemn, concentrîndu-se asupra supei. Tăcerea sa putea să însemne că limba are totuși ceva, dincolo de provizoriu, poate chiar un geniu al ei. Mai urma ca cineva să-l exprime, o persoană, o personalitate, apărea deci un caz de preexistență a fondului și de absență a formei. O nouă aporie? Căci ce era geniul? Domnul Maiorescu sorbea satisfăcut. O formă a unui fond preexistent sau un fond care instituia o formă? Fond și formă se aflau într-un raport de condiționare sau de reciprocă excludere? Își tamponase acum buzele de șervetul de olandă. Căci dacă limba se reducea la pură formă, atunci te puteai întreba: de ce forma aceasta? Și atunci devenea legitimă propoziția acelui faimos contestatar al românilor Louis Joly, pe care și Rășcanu și domnul Maiorescu o cunoștea: „A qu'a sert la langue roumaine?". Domnul Maiorescu a evitat situația critică printr-o recunoaștere, după ce mai întîi a depus lingura pe suportul de argint:

— Limba are individualitatea sa, desigur. Poate are și geniu. Dar însăși întrebarea dumitale indică faptul că ne aflăm încă în regimul naturii. Se schițează vreo posibilitate de transcendere, pe acest plan? A surîs: Mai întîi să știm unde să punem virgula.

Desigur, avocatul nu-l putea contrazice, n-avea nici un argument. De la ce porniseră în fond și cum ajunseseră la chestiunea limbii? Rășcanu încerca să-și rememoreze conversația în termenii esențiali. Ce vruseseră să clarifice, care chestiune? Avocatul simțise instinctiv nevoia de a compune cu ajutorul cuiva un bilanț. Cu ce ne-am ales, ce ne mai rămîne de făcut, contăm pe ceva? Voia să pună punct. Totuși mica chestiune de punctuație încă îl mai tulbura:

— Și crezi că destinul nostru va fi altul, în clipa în care cu toții vom ști unde să punem virgula? Crezi că măcar atunci vom trece din regimul naturii în regimul spiritului?

Domnul Maiorescu a preluat densitatea dramatică a întrebării și i-a răspuns printr-o întrebare:

— Crezi că dacă noi, în clipa asta, am dispare, s-ar pierde vreo filă din eternitatea spiritului ?

Ca să opună un răspuns, Rășcanu ar fi trebuit să recapituleze sau să enumere acele performanțe ale spiritului local, candidînd la eternitate, începînd cu ce, cu cine, dintre cei vechi sau dintre contemporani ? Pînă și contradicția „loc“ — „spirit“ nu se putea soluționa. Zîmbind, domnul Maiorescu i-ar fi putut spune : „— Vezi că n-a sosit timpul unui asemenea recensămînt ? Căci de la cine să pornim, de la Asachi, de la Alexandrescu, de la Alecsandri, dac-ar fi s-o luăm de la a ?... Sau de la... ?“ S-a evitat, desigur, numele lui Hasdeu. Nu s-a rostit numele domnului Eminescu. Dar profesorul de logică nu s-a hazardat pe acest teritoriu atît de nesigur. A admis, consolator :

— Vom intra în normal. Vom accepta pînă la urmă universalele logicei. Și ca o ilustrare laterală : Iată, a venit toamna, aș vrea să ies din București, măcar pentru cîteva zile, măcar pînă la Viena. Dar crezi că se poate ? Deși ar fi normal. Mă voi consola probabil cu un drum la mînăstiri.

După procesul intentat de „roșii“, domnul Maiorescu simțea nevoia unei revanșe, pe care viața sau istoria contemporană ar fi trebuit să i-o acorde. Căci profesorul se mișca într-adevăr într-un cerc strîmt. În jur, mitocănime. Mai încolo, țărănime. Și mai încolo, neant. În centrul acestor cercuri concentrice, persoana sau personalitatea adevărată se sufoca. Rășcanu ar fi vrut să-l îmbărbăteze măcar la modul teoretic. Prea multă lume fusese expropriată de prezent.

— Nu cred că ni se va refuza la infinit normalitatea ! a spus Rășcanu, ca să consoleze.

— Să sperăm. Și domnul Maiorescu, cu exactitudinea-i cunoscută, a ilustrat chestiunea normalității cu persoana sa : Iată, am revenit la Cameră. Ei și ?

Dar după tot acest schimb de vorbe înalte amîndoi simțeau trebuința unei întoarceri la viață, la realul existenței așa cum era. A început tot domnul Maiorescu :

— Am auzit că Warșavschi, Krașmaru and comp. vor fi urmăriți în justiție. Nu-i exclus. Apoi familiar, ca între avocați : A propos, nu vrei să preiei dumneata un proces

cu furnizorii ? Acum, după reintrarea mea în parlament, ar fi anormal să mai lucrez pentru ei.

— Eu ? ! a protestat Rășcanu. În nici un caz.

— Da, a bombănit domnul Maiorescu. Înțeleg, ți-ar fi penibil.

A urmat o pauză în care domnul Maiorescu a examinat nota dejunului, cifră cu cifră. Rășcanu știa că, din afacerile prospere cu furnizorii, domnul Maiorescu își cumpărase o casă.

— Onorariul e bun ! i-a mai șoptit profesorul de logică.

Și domnul cu barbișon a scris suma, pe același colț de hîrtie.

Și prințul simțea că ceva în conjunctura astrală se schimbase după Berlin. Întors la București, după scurta ședere la Sinaia, Alteța-Sa a găsit o lume obosită, blazată, dar și iritată prin cîteva voci. Mult nu mai ținea pentru ca în aer să țîșnească scînteia mîniei. Nu putea să mai dureze mult și o voce din public, un apostol al mîniei, să ridice glasul — un index revendicativ, țintind spre guvern, cer, eternitate, anatemizînd pămîntul și convocînd răzbunarea. Lucrurile alunecaseră deja pe această pantă. Nu întîmplător la Berlin, chiar în ziua deschiderii Congresului, un atentator încercase să curme viața împăratului Wilhelm. Și la Istanbul se dibuise un complot. Poliția lui Abdul-Hamid intervenise însă la timp, astfel încît acolo în sud n-au mai bubuit armele. La Petersburg însă se produsese o altă cădere, tot astrală, iar aceasta l-a afectat pe prinț mai mult decît celelalte două.

Printr-o indiscreție de curte s-a aflat că la întoarcerea sa de pe front, în iarnă, țarul n-ar fi tras acasă, la Peterhof, unde îl aștepta țarina, ci ar fi rămas în Petersburg, instalîndu-și amanta, pe o anume Catia Dolgoruki, la Palatul de Iarnă. Camarila ar fi ținut secretul cu dinții

strînși, acum era evident că din acest motiv se îmbolnăvise în iarnă țarina, cum tot limpede era că reîmbolnăvirea Mariei Alexandrovna, în vară, chiar în timpul Congresului, nu putea fi pusă în legătură decît cu oficializarea amantei. Ce cădere ! șoptea lumea. Într-un asemenea moment de deosebită gravitate, țarul pica din înălțimea-i sacră în triunghiul profan, la nivelul unui bărbat oarecare, un ins cu soție și amantă. Camarila s-a zbătut ca știrea să nu facă valuri, să nu treacă de pereții saloanelor, nici dincolo de frontieră, dar, prin cancaneria diplomaților, prin scrisori cifrate, amănuntul a intrat în ventilația unor curți europene și nu numai. Știrea ar fi ajuns pînă la Tokio, în auzul împăratului Moutz-Hito și al împărătesei Harouko, iar cei doi ar fi trimis spre Europa un surîs asiatic. La Palatul de Iarnă căzuseră perdelele și se vedea alcovul. Voia țarul să iasă din istorie și să se retragă în alcov ? Cele mai multe dintre curți au procedat însă cu tact, n-au lățit scandalul, de unde probabil faptul că reîmbolnăvirea țarinei n-a trezit reacția protocolară așteptată. Maria Alexandrovna suferea singură la Peterhof în indiferența aproape generală.

Nu și a doamnei Elisabeta, care i-a scris Mariei Alexandrovna o lungă epistolă de consolare, fără a intui ce dureri răscolește. Sustrasă cu totul politicii, aflată într-o zodie de suferință sau bucurie rară, prințesa nu știa prea bine pentru care motiv precis s-o consoleze pe țarină — pentru boală sau pentru infidelitate ? lucrurile au rămas epistolar confuze, deși puse la cheia unui foarte înalt sentiment. A doua zi, la ceai, cînd s-a revăzut cu Alteța-Sa, doamna Elisabeta nu știa cum să-l informeze pe prinț despre scrisoare, nu-și dădea seama dacă el știe ceea ce se întîmplă la Petersburg. Dar el a rupt gheața prin întrebarea lui predilectă :

— Oare așa ceva e cu putință ? !

După care nu și-au mai vorbit, el cu gîndul la țar, ea cu gîndul la țarină, pe portative diferite. Ceea ce se petrecea la Petersburg i se părea prințului greu de închipuit. Căci dacă la Istanbul complotul, reușit sau nu, reprezenta nimic altceva decît o lovitură de palat, la fel ca cele anterioare, dacă atentatul de la Berlin aducea un dram de noutate, fiind comis de un socialist, ceea ce se petrecuse

la Petersburg era o cădere morală pură, o pulverizare a sacrei persoane în praf. Era aşa ceva cu putinţă ?

Retras în cabinetul de lucru, prinţul a consultat corespondenţa diplomatică, trecînd în grabă peste rapoartele consulilor din celelalte capitale şi oprindu-se la raportul consulului de la Petersburg. Ceea ce Alteţa-Sa citea — darea de seamă asupra scandalului — citeau probabil şi alţi principi, regi, împăraţi, chiar dacă nu simultan, chiar dacă în alte variante de redactare, dar respectînd faptele. Fapte mici, fără semnificaţie în ordinea curentă, inadmisibile în marea ordine. Povestea avea şi o vechime : ţarul o cunoscuse pe Catia, fiică a prinţului Dolgoruki, cînd aceasta avea zece ani. La puţin timp după această vizită întîmplătoare la Teplovka, în perioada unor manevre, prinţul Dolgoruki a murit, iar ţarul s-a însărcinat în chip graţios cu tutela celor şase copii rămaşi orfani, inclusiv a Catiei. Tutorele a internat-o imediat pe copilă la pensionatul Smolnîi, iar cînd a revăzut-o peste ani, Catia l-a trăznit pe ţar cu frumuseţea ei.

Aici prinţul s-a oprit din lectura raportului, ca să reexamineze faptele. Da, pînă la un punct totul era posibil, a admis Alteţa-Sa. Pe Alexandru al Doilea îl obosise puterea, deja simţea coroana ca pe o povară. O păţise şi Alexandru Întîiul, imediat după victoria împotriva lui Napoleon, cînd împăratul Rusiei glorioase simţise ispita de a ieşi din istoria mare şi de a se retrage în anonimat. Atunci, însă, în 1812, Alexandru Întîiul descoperise Biblia (Noul Testament). Nepotul, Alexandru al Doilea, o descoperise pe Catia. Domnişoara i s-a dat augustului protector la optsprezece ani, într-o zi de iulie, într-un pavilion aflat între Peterhof şi Krasnoe-Selo. „Ce slăbiciune !“ a notat prinţul. „Cîtă tărie totuşi, notase Ghica, în raport. Lumea de aici admiră faptul că ţarul a răbdat totuşi opt ani încheiaţi.“

Apoi totul s-a rostogolit : prima naştere a Catiei, o noapte de groază, ea şi însoţitoarea ieşind din casă pe stradă, în căutarea unei trăsuri. Birjarul le depune la o intrare secretă a Palatului de Iarnă ; răvăşit, protectorul o introduce pe gravidă în salonul îngheţat al ţarului Nikolai Întîi, tatăl său, unde, pe un divan incomod, Catia

dă naştere unui băiat, botezat Gheorghi. Apoi al doilea copil, Olga, apoi al treilea, care moare, provocînd amantului o imensă sfîşiere. Dar prinţul a lăsat hîrtiile, în imposibilitatea de a-şi putea imagina cum se va sfîrşi minora poveste. Era de vină ţarul, desigur, care devenise între timp un Alexandr Nikolaici oarecare !, dar şi ea. Ea devenise o Catia oarecare, şi cei doi, Alexandr Nikolaici şi Catia s-au complăcut în penibil. Se retrăgeau pentru vară în Crimeea, el la reşedinţa imperială, împreună cu ţarina, ea într-o vilă din apropiere, la Buiuk-Sarai, unde ţarul o revedea, ca să-şi dezmierde copiii, să se încredinţeze dezmierdărilor sudului, să cultive flori. Adio preocupării politice, reformelor pe care „Liberatorul" le iniţiase, Renaşterii pe care Rusia o aştepta, în locul acestora un ţar devenit Alexandr Nikolaici, cultivînd flori la Buiuk-Sarai, protejîndu-şi bastarzii. Sau cultivîndu-şi mica fericire, în regimul incognito, prin staţiunile de vilegiatură din Europa. Multe persoane de bine, mai nota Ghica, l-ar fi recunoscut pe ţar la Ems, unde, ca un simplu particular, ocupa vara împreună cu Catia o vilă discretă, numită „Petite Illusion". Să fi trăit ţarul iluzia că nimeni nu-l vede ? Iluzia era acum violent spulberată, chiar Majestatea-Sa dăduse la o parte perdelele şi strigase : vedeţi-mă aşa cum sînt, sînt un simplu Alexandr Nikolaici. Şi nimeni nu-l putuse împiedica !...

Mai rămînea de văzut totuşi cum avea să reacţioneze Rusia la toată această poveste. Ghica nu era zgîrcit cu detaliile : la Petersburg se reactualizase vechile porecle cîndva atribuite ţarului : „le mouton féroce", „le bélier féroce", dar şi „le pauvre mouton", cu gîndul la sacrificiul berbecului, căci fatal „berbecul feroce" ar fi trebuit să fie sacrificat. Un manifest împotriva ţarului, lansat în urmă cu ani, cunoştea o nouă ediţie, fiind tradus şi-n franceză, ca să ia cunoştinţă de text şi lumea internaţională :

> *„Il nous faut, non un tzar, non un empereur, un élu de Dieu, non un mantheau d'hermine cachant l'incapacité héréditaire, mais un chef élu*

et payé pour ses fonctions... Si Alexander II ne veut pas le comprendre et faire du concessions volontaires au peuple, tant pis pour lui !“ [1]

Lumea petersburgheză, nu și cea moscovită, îl despărțise deja pe țar de Rusia — Rusia e una, țarul e altceva ! — important era, spunea lumea, ca Rusia să nu eșueze moral. Cea mai radicală reacție à propos de țar ar fi avut-o, la o serată, din nou contesa Feodosia Petrovna Prohorin, care îi declarase lui Iancu Ghica, în auzul invitaților : „— Mai bine cădea sub glonțul Nadiei ! Salvam și ideea de țar, păstram curat și obrazul Rusiei“. Rezulta c-ar fi fost mai bine ca țarii sau împărații culpabili să cadă sub gloanțele sau bombele anarhiei — cum se și încercase — decît ca niște mari puteri să eșueze moral, precum acum Rusia. În ceea ce-o privea, Feodosia Petrovna își mutase deja bagajele în troica țareviciului. Deja troica se și configurase în viziunea grafinei : țareviciul (viitorul țar), la centru, cu frîiele Rusiei în mînă, iar de-a dreapta și de-a stînga, Pobedonosțev și patriarhul Moscovei, ca sfetnici.

Deși, mai scria Iancu Ghica, nu toată lumea vedea astfel lucrurile. Nici un om de bine n-ar fi cutezat să pună cuvîntul „vinovăție“ în dreptul țarului. Vinovați erau alții, deja se căutau, vinovată era mai cu seamă o anume direcție din viața publică, o anume mișcare de idei, iar persoanele cu vederi liberale arătau spre partida panslavistă. Văzut așa, Alexandr Nikolaici părea o victimă, un suveran pătruns de bune intenții, dar care, smintit de panslaviști, părăsise calea fructuoasă a reformelor, îndrumînd Rusia pe puntea șubredă a expansiunii pînă-n muchea prăpastiei. Ce aveau a face micile păcate ale țarului cu prăpastia care se deschidea acum în fața imperiului, după Berlin ? Partizanii expansiunii tăceau.

[1] „Ne trebuie nu un țar, nu un împărat, un ales al lui Dumnezeu, nu o mantie de hermină ascunzînd incapacitatea ereditară, ci un șef ales și plătit pentru funcțiile sale... Dacă Alexandru al II-lea nu vrea să înțeleagă și să facă voluntar concesii poporului, cu atît mai rău pentru el.“

După ei, vinovat era nu țarul ci camarila nemțească. Aceasta tîrîse Rusia pînă în punctul fatal, dar mai ales corupția și lipsa de credință. Nu încurcătura cu Catia și nici expansiunea, ci „reformele" lui Alexander Nikolaevici erau acelea care favorizaseră haosul moral. Or pentru aceasta erau de vină nu Catia ori bieții bastarzi, ci liberalii. Se ajunsese, iată, pînă acolo încît în gimnazii se micșoraseră orele de religie, introducîndu-se în locul „sacrei științe" latina și greaca. Și logica ! Și matematica ! Încă o eroare : dezvoltarea învățămîntului pentru domnișoare, care erau rupte de familii și îndrumate către pensionate, precum cel de la Smolnîi, instituții în care ideile anarhiste bîntuiau în voie. Domnișoarele, în loc să brodeze, învățau să mînuiască pistolul, cum se întîmplase în iarnă cu aceeași mereu invocată Nadia Mirski. Despre „demoni" sau „demonizați", uneori persoane de bună condiție, care jertfeau doctrinelor rebele, nu se spunea nimic. Printr-o convenție lesne de înțeles numele „diavolului" nu se rostea. Căci cine, ce om de onoare putea concepe o răsturnare a Rusiei cu fundul în sus, cînd pentru sancționarea vinovaților existau tribunale, închisori, locuri de recluziune ? Să se isprăvească cu Berlinul și-apoi fără grabă, dar hotărît, să fie încolonați cei răspunzători de dezastru pe drumul ispășirii : Siberia. „— Da, Siberia, perora Feodosia Petrovna. Acolo vor trebui să putrezească toți, și Ignatiev, și marele kneaz Gorceakov !"

Era limpede că după Berlin aveau să urmeze importante reglări de conturi, remanieri guvernamentale, căderi de guverne și chiar de coroane. Aici, acasă, prințul se întreba cu un început de îngrijorare ce avea oare să se întîmple ? Ce punea la cale opoziția ? Ce urma să pățească Brătianu în cazul în care Basarabia de sud ar fi fost predată, așa cum se stipulase deja ? Acolo, la Petersburg iată, o doamnă rostise deja sentința, în numele întregii Rusii revoltate. Cu mult mai lucid decît persoanele cu care purta dezbateri, Iancu Ghica scria pentru cei de acasă, în concluzia raportului său :

> *„Pentru cel puțin cîteva sute de ani vecinătatea cu Rusia e fatală, cum a fost pînă adineauri vecinătatea cu Imperiul Otoman".*

Şi mai departe, avertizînd :

> *„Din acest „adineauri“ nu trebuie să se tragă concluzii pripite. Indiferent cum va fi, pravoslavnică sau nihilistă, sau, prin absurd, comunardă, Rusia va ocupa în chip compact orizontul nostru dintre două puncte cardinale, răsărit şi nord, cu o tărie şi cu o nesfîrşire de bloc planetar. Va trebui să medităm la această situaţie, nouă în istoria noastră, şi de alt tip decît relaţia cu otomanii, care eşuase într-o timidă şi nevinovată vecinătate“.*

La sfîrşitul raportului, destul de sumar, Iancu Ghica îşi îngăduia o nebunie : transcria rugăciunea lui Serafim de Sarov. Nu fără a o preceda cu un comentariu :

> *„Această rugă a Sfîntului Serafim este utilă, acum, şi pentru noi, şi pentru ei“.*

Urma ruga, în traducere franţuzească :

> *„Mon Dieu et Seigneur de ma vie*
> *délivre-moi de l'ésprit d-oisiveté*
> *de découragement*
> *de volonté propre*
> *et de vaines paroles“*
> *(Métanie)*[1]
>
> *„Mais l'ésprit de chasteté*
> *d'humilité*

[1] „Dumnezeule şi Stăpîne al vieţii mele
slobozeşte-mă de duhul trîndăviei —
de descurajare
de voinţa proprie
şi de cuvinte deşarte."
(Metanie)

de patience
et d'amour
accorde-le a Ton serviteur
(ou a Ta servante)"

(Métanie)

„O mon Dieu et mon Roi
fait que je voie mes propres péchés
et que je ne juge pas mon prochain
car Tu est béni dans les siècles
des siècles

(Métanie) [1]

La sfîrşit, Iancu Ghica mai adăuga :

„Oricum, pe moment, pe cît sper, relaţiunile noastre cu Rusia au ieşit din vinerea patimilor".

*

Opinia publică bucureşteană a fost brusc trezită într-o joi de glasul gazetarilor desculţi care strigau în gura mare :

— Atentat contra domnului Brătianu !... Atentat contra domnului Brătianu.

Scînteia sărise în aer, gazetele erau smulse din mîini.

---

[1] „Iar duhul curăţiei
al umilinţei
şi al dragostei
dăruieşte-le slujitorului Tău
(sau slujitoarei Tale)"
(Metanie)

„O, Dumnezeul meu şi regele meu
fă-mă să-mi văd propriile păcate
şi să nu-l judec pe aproapele meu
ca să fii binecuvîntat în veacul
veacurilor."
(Metanie)

— Există un Dumnezeu ! a tunat cineva, cu glas triumfător. Morţii se răzbună.

— Gata, a trîmbiţat altcineva, am intrat în rîndul lumii. Avem atentatori, avem atentate. Şi jubilînd : Domnilor, lista e deschisă. E ceasul ca naţia să-şi facă dreptatea.

Cum a doua zi era vineri, se spera într-un Te Deum pentru premier. Lumea ar fi fost dispusă să se înghesuie pe Dealul Mitropoliei, cum o făcuse şi pentru ţar, şi pentru kaiser, cu aceleaşi prilejuri cvasifunebre. Dar autoritatea a suspendat Te Deumul mai înainte de a-l fi anunţat oficial. Atentatul fusese neizbutit.

Un bucureştean euforic, ieşind dintr-un stabiliment unde se comenta aprig chestiunea, s-a întors din uşă şi i-a întrebat pe cei rămaşi în jurul halbelor :

— Aţi văzut drac mort ?

Atentatul s-a produs la puţin timp după întoarcerea de la Berlin şi a intervenit pe un fond de agitaţie şi de învrăjmăşire a opiniei publice încît nimeni nu s-a mirat de grozăvia faptului, nici măcar victima. Brătianu venea spre casă cu trăsura, după ce avusese o audienţă de lucru la prinţ, cînd, în drumul spre oraş, pe dealul Cotrocenilor, un individ înarmat a ţîşnit brusc în faţa vehiculului, speriind animalele. Caii şi-au luat năluc, au răsturnat trăsura, premierul a fost prins dedesubt. Nu s-a ştiut dacă individul a izbutit să tragă, vizitiul pretindea că da, Brătianu că nu. Sosind rapid la faţa locului, poliţia n-a mai găsit individul, nici corpul delict, glontele.

— Aş, a spus opinia publică, în aceeaşi seară, ca să-l lichideze pe domnul Brătianu, individul ar fi trebuit să fie armat cu un glonte nou, cu glonte auto-mobil. Căci nu domnul Brătianu a zis acu un an la parlament : Domnilor, omul nu merge drept ca glontele, mai coteşte şi el ! Domnul Brătianu coteşte, coteşte necontenit. Ca să-l atingi,

ca să comiţi adicătelea un atentat izbutit, îţi trebuie un glonte auto-mobil.

Cea mai mare spaimă a tras-o Davila, în casa căruia a fost adus imediat premierul, cu brancarda. Contuziile corporale şi mai ales şocul cranian îl alarmau pe şeful medicinei de război. Generalul medic locuia în Cotroceni, aproape de Facultate, iar casa lui s-a transformat pentru cîteva zile în spital înconjurat de patrule de poliţişti. Încă o spaimă : dacă atentatorul sau atentatorii reveneau cu bombe ? Casa era nouă ! „— Mo, le-a strigat Davila poliţiştilor, să nu mai prind pe-aici picior de anarhist !" „— Anarhiştii sînt la dumneavoastră, la Medicină !" au ripostat oamenii poliţiei, care ştiau că Medicina e un cuibar de agitaţie comunardă.

În aceeaşi seară a sosit la căpătîiul bolnavului cu mare emoţie şi Alteţa-Sa. Prinţ şi sfetnic au rămas cîteva clipe împreună, fără martori, încît nu s-a aflat nimic din ce şi-au vorbit. La ieşirea Alteţei-Sale s-a auzit totuşi glasul slab al premierului care recomanda, ca şi testamentar :

— Aveţi grijă de paradă !

VIII

Instrucția pentru paradă a început într-un moment neprielnic, cînd recruții noului contingent, cei proveniți în urma recrutărilor din toamnă, nu ajunseseră decît la lecția de minimă orientare în pluton, companie, regiment, sau la lecția imediat următoare despre ofițerii care-i comandau, după aceeași binecuvîntată cărțulie.

„Întrebare: *De ce garnizoană ține regimentul nostru?*
Răspuns *(în cor): Regimentul nostru ține de garnizoana Iași (sau Roman, sau Vaslui, sau Ismail).*“

Dar regimentul cu garnizoana Iași se afla la Tîrgoviște, regimentul cu garnizoana Vaslui se afla la Pitești, regimentul din Ismail se afla la Rîmnicu Vîlcea. Fiecare unitate era în altă parte decît acolo unde ar fi trebuit să se afle, la baștina ei, armata se găsea în prelungirea stării de război, pe dealuri, în munți, în sedii provizorii. Un comandant deștept s-a gîndit totuși să profite de situațiune și să bage recruților „nițică geografie“ în cap. Dacă cutare regiment se afla la Vîlcea, măcar recruții să afle cum se numește garnizoana județului Vîlcea și unde-i sediul ei — la Râmnicu-Vîlcea!, și așa mai departe pînă la învățarea județelor și garnizoanelor, chiar cînd trupa se afla în marș de la un loc la altul.

Cu chestiunea numelui și adresei comandanților lucrurile au fost ceva mai încurcate. Nici un comandant nu se mai afla la casa lui — cutare stradă, cutare număr, pentru

ca recrutul să învețe aceste repere și să știe a se orienta ulterior. Totuși întrebarea din cărțulie n-a fost suprimată, a fost doar nițel modificată, conform circumstanțelor :

> „Întrebare : *Cine este comandantul vostru, cum îl cheamă ?*
> Răspuns *(în cor) : Comandantul nostru este domnul colonel / cutare /.*
> Întrebare : *Și unde stă ?“*
> *Tăcere buimăcită, după care răspunsul în cor :*
> Răspuns : *Comandantul nostru stă... (apoi cu elan) : Vom afla unde stă cînd regimentul nostru se va întoarce la domiciliul lui legal.“*

S-a suprimat totuși cuvîntul „legal“, armata nu se afla ilegal acolo unde se găsea — era doar în propria ei țară ! — și s-a reluat corul pînă la penultimul cuvînt, acel „lui“ abrupt. Dar, departe de a se sfîrși, împrejurările s-au încîlcit și mai tare, cînd, revăzîndu-se ordinul cu atenţiune, s-a constatat că armata toată trebuie să se pregătească de paradă. Și recruții ? Și ! „— Cum, domnule, cînd ăștia abia au intrat pe poarta regimentului ? !“ Care poartă, nici poartă nu exista, regimentul nu se afla în garnizoana lui legală. „— Cînd ăsta, recrutul adică, habar n-are care-i mîna dreaptă și care-i a stîngă, a continuat același revoltat. Trebuie să începi întîi cu mîinile, apoi cu picioarele și-abia p'ormă să-l aduni într-un singur corp, corpul oștirii !“ În urmă cu un an, aceiași ofițeri primiseră ordinul absurd să-i introducă pe recruți direct în instrucția de luptă, acum, tot absurd, direct în instrucția de paradă. Ca și cum s-ar fi putut. „Cu războiul hai, treacămeargă, a mai perorat același ofițer, caz de forță majoră, dar cu parada ? !

S-a înghițit ordinul, desigur, ordinele nu se discută, deși ar fi fost timpul măcar acum după război să se dea ordine judicioase, nu ca la foc. Fiindcă instrucția pentru paradă nu mergea, mergea greu cu recruții — stîng, drept,

stîngul, asta merge la veterani, la oameni experimentați, dar la țărani, la indivizi abia aduși din satele lor, prinși ca cu arcanul, să-i pui să bată pasul în fața Măriei Sale și a Doamnei Elisabeta ? !

Discuțiile au continuat cu toată pasiunea la popote, paralel și fără contenire, desfășurîndu-se, în regim de zi și noapte, instrucția de paradă.

— Armata toată trebuie să defileze, așa e normal.

— Ba nu-i normal, căci nu toată armata a fost pe front. Aceasta-i parada victoriei.

— Dar e normal ca la parada victoriei să ia parte și armata de mîine, recruții.

— Atunci de ce nu și armata de ieri, morții.

Cel ce aruncase acest cuvînt a provocat un moment de fior. Despre morți nu se mai vorbea, toată lumea îi uitase, acaparată de grijile cotidiene.

— Păi pe morți, a spus cineva, îi reprezintă cei vii. Și tot el : Stegarii, care au căzut primii în luptă, sînt înlocuiți acum de alți stegari. Dar steagul, drapelul regimentului, merge înainte. Asta-i viața, fir-ar să fie.

Cu acest „Asta-i viața !“ s-a reluat instrucția, cu un și mai sporit elan. Era și frisonul întoarcerii acasă, care mobiliza trupa. Nimeni n-a mai cerut permisie, au căzut pretextele — caz de boală, deces în familie etc., oamenii nu mai voiau să se întoarcă acasă decît in corpore, pe sub Arcul de triumf.

O situație aparte aveau voluntarii transilvăneni. Casa lor era dincolo de Carpați, aici doar luptaseră. Dar ca să se vadă lupta lor, bravura de care dăduseră dovadă, ardelenii solicitaseră printr-un memoriu scris ca toți, indiferent de regimentul de care aparțin, să participe la paradă ca unitate deosebită, un fel de corp al voluntarilor. Erau și singurii care purtau tricolorul la căciulă, la pălăria de vînător sau la capela de tunar. Ei voiau să se vadă că sînt români, celorlalți puțin le păsa sau nu le păsa, căci cine să-i conteste la ei acasă că sînt români ! Ca să se vadă și mai bine, voluntarii ardeleni voiau să defileze cu berbecul în frunte, un animal mascotă, pe care îl căraseră cu ei și peste Dunăre, pe front.

— De unde a apărut, domnilor, în armata noastră moda animalelor mascotă ? s-a mirat cineva la ceai. Asta la englezi, înţeleg. Britanicii defilează cu papagali, cu maimuţe, cu ţapi ca scoţienii, dar noi ? ! Acum, poftim, ăştia cu berbecul.

— Nu poţi să te opui ! a intervenit un alt camarad, care avea sub masă, la picior, un căţel. Eu, par exemple, nu m-am despărţit o clipă de Rex al meu. Şi admonestînd căţelul-jucărie : *Rex, vienne ici, Rex !* Apoi confesiv : Mă veţi întreba ce-a reprezentat pentru mine căţelul, ce-am văzut eu în fiinţa aceasta fragilă ? Ei bine, tot. Căci, în lupte, Rex a fost tot timpul lîngă mine. Şi atunci vă întreb : pot să nu-i acord satisfacţia paradei finale ?

Dacă ar fi fost prezent, era probabil că şi Arghir ar fi ridicat pretenţia de a veni la defilare cu căţeluşa Puck. Cineva pe front îi făcuse lui Puck o poezie, tot un joc de popotă, dar care i-a încîntat pe camarazi, pe ofiţerii obosiţi de lupte.

„Puck e numai ochi :
Ptiu, să n-o deochi !
Puck e numai glas,
un bumb de atlas
ţine loc de nas.
Cînd face arrêt,
Tresar spăriet.
Cînd face apport,
Mă prefac că-s mort.
Cum să mă mai port ?
Salturi, joc, ham-ham,
Ce minune am !
Acum unde-o fi ?
„— Puck, vienne ici !“
Puck aleargă sprintenă,
prin gloanţele grindină.

Cel ce a recitat poezioara l-a evocat şi pe stăpînul căţeluşei, sublocotenentul Paciurea, care căzuse la Griviţa. Puck trecuse de la Paciurea la locotenentul Arghir.

— Şi poezia vă mai amintiţi cine a scris-o ?

— Un pretor militar, unu Lucreţiu Parva.

— Încă un mort.

S-a lăsat o pauză stînjenitoare : băteau morţii la uşa amintirilor.

— De Petrescu se mai ştie ceva ?

— Ar fi murit cică într-un spital.

Ofiţerii căzuseră într-o dispoziţie melancolică, nepotrivită clipei, potrivită desigur mai tîrziu, cînd, întorşi acasă, aveau să revină cu gîndul în ieri şi alaltăieri, unde aveau să-şi regăsească rănile, isprăvile, camarazii dispăruţi. Acum însă nu era admisibil, şi altcineva a vrut să-i scoată din punctul mort, evocînd un om viu :

— Ce om şi Arghir ăsta, domnilor ! a început acel căpitan. Nu zic, băiat bun, cu tragere de inimă la oaste, bate talpa cu soldatul, dar prea aprig, prea legat cu frînghia de regulament.

— Şi ce, nu-i corect ?

— E corect, nici vorbă, dar uneori te expui surprizelor şi rişti s-o păţeşti. Cum era s-o păţească Arghir astă primăvară, în munţi, cînd se afla cu escadronul lui pe Drumul Maicilor.

De-ajuns ca interesul să se trezească. Căpitanul care a aruncat nada a fost silit să spună pînă la capăt toată povestea. Arghir se aflase astă primăvară în munţi, cu escadronul lui, pe Drumul Maicilor, într-o pustietate. Ordin strict : nu trece nici pasărea ! Şi n-a trecut. Numai că într-o zi, de Paşte, apar pe acel drum nişte trăsuri elegante, pline cu cucoane, plus un domn cu barbişon de ţap. Arghir opreşte echipajele, dă jos ţapul şi-l percheziţionează. Iese scandal.

— Căci cine credeţi că era ţapul ? a întrebat retoric povestitorul.

— Cine, cine ? l-au asediat cu întrebări camarazii, foarte excitaţi.

Povestitorul n-a vrut să-i divulge numele, deşi i-a şoptit cuiva la urechi iniţialele (ţapul era un fost ministru, parlamentar în opoziţie şi filosof.) Dar, după acest inci-

dent, adunarea a revenit la dispoziția lirică anterioară. Un tînăr ofițer a evocat întîlnirile de la popotă de pe front, cînd lucrurile se petreceau cu totul altfel.

— Era, domnilor, între noi o fraternitate, o...

Acel o ! sugera imposibilitatea de a putea compara situațiunile, și tînărul, fără a prelungi așteptarea, s-a apucat să recite o altă poezie, care i-a reîntors pe toți cu fața spre celălalt tărîm :

Aseară, la popotă, în clinchet de pahare,
Un jurnalist britanic ne-aruncă o-ntrebare :

„— Ce vreți, în fond ? Dar dînșii ?
De ce și pentru ce ?“
Tăcum : răspunsul nostru venea din secole.

„— Și pentru ce chiar astăzi v-a prins în gheară pripa ?
Ce-ar fi ca păcii, iarăși, voi să-i aprindeți pipa ?“

— O, nu, i-am zis, în moarte sîntem legați cu toții.
Ori azi, ori niciodată. Nu ne-ar ierta nepoții

De i-am lipsi, poimîine, de-această întemeiere.
(S-au spart pahare goale de vin, cognac și bere.)

El, Valter, stătea singur ; ținea în mînă cupa.
Afară-n întuneric dăduse-n clocot trupa.

Văd căpitanul sumbru, simt tremuru-i de buză,
Prăsimt că cerul crapă, englezul se amuză,

Văd dinții strînși, în creștet mi se ridică pěrul,
Amic îmi este Plato, amic și adeverul.

Eu vreau, strigat-a Valter, răspunsul să mi-l spun
În zgomot de mitralii și-n bubuit de tun.

Nu s-a mai repetat exuberanța de atunci, deși ofițerii retrăiseră momentul, revăzuseră ca-n vis silueta lui Valter, poate și silueta lui Parva, care-și scrisese compoziția în Peștera lui Auerbach, chiar pe masa popotei. Deasupra textului, Parva notase dedicația : „Domnului Valter Mărăcineanu, un ofițer simpatic, cu care am ciocnit un pahar, înainte de atac“.

Cînd a sunat goarna, Rex a lătrat, ofiţerii s-au ridicat, şi-au strîns centiroanele, şi-au pus chipiile transpirate, s-au repezit afară. S-a reluat instrucţia de luptă — pardon !, de paradă.

*

După încercarea de atentat, în Bucureşti se insinuase o atmosferă de bănuială, care tindea spre nebunie. Opoziţia nu se astîmpăra, deşi guvernul scosese de pe rol procesul împotriva liderilor albi, încă din iarnă, deşi albi şi roşii fraternizaseră în timpul sesiunii secrete din primăvară. O primă anchetă stabilise că Ohrana nu era amestecată în atentat — ruşii aveau altele pe cap ! — şi atunci rămîneau disponibili pentru odioasa afacere doar albii. Caz cras de răzbunare *ad personam*. Îndepărtată de la putere, expropriată de laurii victoriei, de aura marelui eveniment care fusese războiul, inclusiv ai micului eveniment care urma — se pregătea parada ! —, opoziţia dădea la om, lipsită de orice alt mijloc politic de persuasiune asupra opiniei publice. Albilor nu le mai rămînea decît cuţitul, pistolul, bomba, în afara otravei din coloanele „Timpului". Ideea că românul n-ar fi om de arme, cum afirmase domnul T.M. la clubul conservator, o blasfemie surprinsă prompt într-o notă a lui Iordache — ideea şi nu blasfemia ! —, fusese dezminţită, prin război. Dar armele sunau din nou — se pregătea parada ! Aceeaşi idee că românul n-ar fi om de arme fusese infirmată şi printr-un şir mai vechi de atentate, de la care omul locului nu se eschivase. Ce altceva fusese moartea lui Barbu Catargi, acel prim-ministru împuşcat pe Dealul Mitropoliei ? Susţinătorii acestui punct de vedere ascundeau faptul că atentatul împotriva lui Barbu Catargi, lider alb, fusese o afacere roşie, ticluită de camarila lui Cuza şi pusă-n aplicare cu mijloace comunarde. Probă că despre autorul atentatului nu s-a putut afla nimic. De ce n-ar fi recurs şi albii la un atari procedeu ? Spiritul de aventură ieşise în uliţă,

contaminase pînă şi înaltul cler. Nu cu mult timp în urmă un înalt prelat trăsese cinci gloanţe de revolver într-un alt prelat, probă că duhul sangvinard nu cunoaşte granițe de clasă, rang politic sau eclesiarhic. Era urgent să fie identificaţi toţi cei cu „duh sangvinard", disponibili pentru crimă sau incitînd la crimă. Toţi aceştia se aflau acum în partida albă, se puseseră în mişcare, mărşăluiau deja pe poteca riscului, presărată cu fulminat de mercur de Domnul de la „Timpul". Cine era Domnul de la „Timpul" ?

Un scurt consiliu al cabinetului de miniştri, la ceas de noapte, dar fără Kogălniceanu, care nu fusese convocat, a decis continuarea anchetei. S-a rostit numele gazetei albe, dar nu s-a indicat numele celui ce-o redija. Dac-ar fi fost prezent, e probabil că Kogălniceanu ar fi urlat. Domnul de la „Timpul" îi era un fel de nepot, prin boierii Iuraşcu din care se trăgea mama poetului. Fără zarvă, prefectul de poliţie a fost însărcinat să continue ancheta şi să scoată chestiunea din mister. Era pe de o parte agitaţia făcută de gazeta „Timpul", era — pe de alta — persoana redactorului. Dar agitaţie făcuse şi parlamentul. Propoziţiile fulminante rostite acolo ar fi putut alcătui un gros dosar, şi totuşi nimeni nu făcuse caz, aceste propoziţii / rechizitoriu se publicau curent în „Monitorul oficial". A cenzura asemenea texte, a face caz de ele însemna să introduci dictatura. Cînd, după război ? Un asemenea procedeu, retrograd, nu era în spiritul partidului roşu, un spirit radical liberal, antidictatorial. Dar spiritul radical trecuse între timp la albi şi se întemeia acum pe texte. Acestea erau manifeste împrăştiate zilnic. Brătianu nu citea „Timpul", cunoştea însă partitura. Îi era de ajuns s-o audă vocalizată, de la tenor la bariton şi bas, în parlament. „Timpul" îl citea amicul Rosetti, dar cu furie, deşi el pretindea contrariul. Pe spusele lui nu se putea întemeia ceva obiectiv. Prefectului i-a revenit misia de a citi mai întîi „Timpul" şi de a identifica frazele incendiare. Tot el urma a stabili dacă aparţin sau nu Domnului de la „Timpul". Abia după această urma a se vedea ce e de făcut şi a se aviza în consecinţă. Dar cu mult calm, fără a se pripi, şi mai ales fără a irita opinia publică, deja aprinsă.

Prevederi inutile. În aceeași zi, grație lui Iordache, un articol manuscript de la „Timpul" a și sosit pe biroul prefectului.

— Cetiți-l, e cald.

— Tu l-ai cetit ?

— Eu ? ! !

Iordache nu citea, desigur !, făcea aport, dar Radu Mihail a citit și s-a îngrozit. Niște jupiteriene fulgere erau trimise de dimineață în direcția paradei care se pregătea :

> *„Va urma în viitorul apropiat, sîntem siguri, o paradă a fanfaronadei, o deșănțare fără țărmi a demagogiei și a retoricei vane, un bîlci al deșertăciunii la care vor cotiza toți domnii de la guvern și acoliții lor, și aceasta pentru ce ?, ca să se acopere fondul chestiunii, să se drapeze sub falduri mincinoși, pentru ca răul să nu se mai vadă, răul din fond. Niciodată pînă azi n-am trăit o asemenea demență a formei goale. Nu a formei fără fond, ci a formei care sfidează fondul".*

Era aceeași mînă ca și-n iarnă, cînd Iordache izbutise să sustragă de la „Timpul" un alt articol, care nici n-a mai apărut. Normal. Și tot normal era ca prefectul să arate șefului „corpul delict", chit că premierul încă nu se ridicase din pat.

— Iată, un atac la parada finală.

— Ei și ? Domnii albi să-și pună pofta-n cui, noi nu vom suspenda parada.

— Dar o atacă !

— Ei și ? La fel au atacat și războiul. Noi l-am făcut, fără să ne pese de ei. Acum vom face și parada.

Articolul nu se referea la evenimentul major / minor al paradei, ci la cu totul altceva, dar cei doi — robiți clipei — n-au priceput, cum n-aveau să priceapă nici mai

tîrziu la ce fel de evenimente se referea gazetăria Domnului de la „Timpul“ !

Acesta o şi scrisese : „Eu nu scriu despre evenimente, scriu despre Evenimente“, drept care în articol domnul Brătianu, ca autor moral al paradei, dar şi prinţul Carol, nici măcar nu erau pomeniţi. În viziunea Domnului de la „Timpul“ evenimente erau doar : „facerea poporului român“, apoi „epoca sa de glorie“, apoi „desfacerea sa“ prin fanarioţi, prin „pătura superpusă“ şi prin „acţia liberală“, prezidată de C.A. Rosetti. Acum însă premierul din nou nu era numit şi bolnavul, aflat sub plapumă, a fost cu mult mai concesiv. A îndepărtat textul adus de Iordache, via Radu Mihail, cu un zîmbet glumeţ :

— Fugi, dragă, d-aici, nici nu vreau să văz. Astea-s speculaţiuni beletristice. Şi-apoi patern, ca un om înţelept ce era : Vezi mai întîi cine-i omul !

Nu era vanitate în dorinţa prinţului ca parada să fie cît mai reuşită, armata română merita o paradă, o mare paradă, cum meritau şi bucureştenii. Războiul suspendase sărbătorile, ca momente ale expansiunii obşteşti, suspendase şi micile bucurii ale familiei — atîtea cîte mai erau !, ce alt lucru mai nimerit decît o paradă în care lumea — familia şi societatea — să se regăsească ?

În viziunea prinţului, parada era o recompensă pe care o armată şi-o cucerea, trebuia să şi-o cucerească. De la sosirea în ţară şi pînă la război prinţul asistase la o mulţime de parăzi fără sens, simple momente zgomotoase, care nu însemnau nimic pentru obşte. Pe unele le suspendase, pe altele le restrînsese la un minimum simbolic. În materie de primiri, vizite, ceremonii, prinţul Carol introdusese un stil frigid contrar temperamentului local, cel puţin la oraşe. În genere, oraşele erau lacome de parăzi, carnavaluri, ceremonii fără noimă, dar care să sature nevoia de desfătări a mulţimilor. În lumile sărace mai ales, parăzile nu puteau lipsi, cum nu lipseşte martie

din post. La români, ca ortodocşi, supuşi unui calendar desuet, martie nu lipsea din post niciodată, deci nici parăzile, cu sau fără sens. După reînfiinţarea armatei naţionale — prilej de unanimă bucurie — parada devenise instituţie. Ce-şi puteau oferi o armată fără glorie, aproximativ echipată, şi nişte mulţimi rupte în coate, dar avide de glorie decît parăzi, cît mai multe parăzi, dacă se poate în toate zilele anului, nu numai de sărbători ? „— Ce se prăznuieşte azi ?“ a întrebat o dată prinţul, auzind fanfarele. „— Nimic. E o paradă. S-a zvonit c-ar veni la regiment măria-ta. „— Să se suspende parada !“ Şi parăzile se suspendau una după alta, cădeau ca popicele la apariţia prinţului. „— Am anunţat eu că voi sosi în mare ţinută ? ! Ofiţerii să mă aştepte în mică ţinută, la poarta regimentului.“ Cel mai anapoda moment pentru organizarea unei parade fusese la începutul anului, prin februarie, cînd armata în retragere de pe front, în Oltenia, cu rîndurile rărite, se afla într-o situaţie aproape umilitoare, incompatibilă cu ideea de ceremonie. Fiind informat de pregătirile pentru primirea trupelor, care se făceau la Craiova, prinţul a ordonat suspendarea momentului festiv, înlocuit cu o simplă şi cuviincioasă intrare în oraş. „— Mai bine un Te Deum !“ a spus el atunci. Deşi ordinul n-a ajuns la timp. La Craiova, sub o ploaie cu lapoviţă, s-ar fi desfăşurat şi o simili-paradă şi un simili-Te Deum, ambele ratate. „Mai bine o rugăciune decît un pas de defilare !“ ar fi spus el altă dată. Rugăciunea presupunea reculegerea, nu expansiunea debordantă cu fanfare şi steaguri, capul descoperit, fruntea plecată, trupul cucernicit într-un gînd. „— Dar să ne lase măria-sa cu rugăciunile şi posturile, că nu sîntem naţie de habotnici ! ar fi tunat cineva, un ofiţer de salon, trecut la politică. Sîntem latini şi nu ne intimidează ceţurile mistice ale nordului, din care vine el ! Romanii..“ „— Romanii s-au bătut mai întîi ! ar fi replicat măria-sa, auzind vorbele. Chiar acest domn, aşa cum se prezintă el, cu grade nemeritate pe umeri, este productul unei victorii romane.“ N-a mai spus o victorie regretabilă, cum s-ar fi cuvenit. Ca foarte tînăr ofiţer, prinţul l-ar fi putut provoca la duel pe acel ipochimen, n-o putea face însă, cum o făcuse cu ani în

urmă, în prima sa patrie, cînd fusese insultat, asculta insultele, dar nu le auzea.

Acum pregătea parada. Îndemnul lui Brătianu : „— Aveţi grijă de paradă !" era de prisos. Niciodată prinţul n-a pus o mai mare atenţie, un scrupul mai încordat, dar şi o mai intensă bucurie decît în actul mecanic, în fond de a pregăti parada. Dar de ce mecanic ? s-a întrebat. Parada era în sfîrşit un eveniment, marele şi ultimul eveniment, pe care îl meritau poporul şi armata. De cîte secole nu se mai întorsese o armată română acasă, precedată de steagurile învinşilor ? Da, prim punct : steagurile învinşilor, steagurile dobîndite în bătălii, trebuiau să preceadă armata, să treacă primele pe sub Arcul de triumf.

Dar, al doilea punct prevăzut în program implica o carenţă care se răsfrîngea negativ şi asupra primului punct : lipsea Arcul de triumf. Această lacună în proiectul paradei, prezentat de subordonaţi, i-a sărit prinţului în ochi imediat ce şi-a pus problema trecerii steagurilor. Cum de lipsea tocmai Arcul de triumf ? ! Chestionat asupra amănuntului, Văcărescu — şi el surprins — a servit pe loc explicaţia :

— Ştiţi, pînă azi nu s-a pus această problemă. Pentru ce-ar fi fost nevoie de un arc de triumf, ce victorii să serbăm ?

— Dar erau victoriile vechi !, a ripostat prinţul. Şi acestea trebuiau prăznuite.

— În absenţa unor victorii contemporane ?

— Da. Arcul de triumf ar fi reprezentat un memento, un îndemn la înălţare. Apoi mormăit şi mustrător : Fiinţa unei ţări se păstrează şi prin arcurile ei de triumf, chiar cînd sînt nişte simple relicve.

Prinţul nu i-a invocat pe romani, ca strămoşi ai românilor, nici Văcărescu nu i-a invocat pe ceilalţi strămoşi, dacii, care nu cunoşteau arcurile de triumf. Atît doar a spus :

— Pe la noi, în vechime, şi victoriile şi înfrîngerile erau consemnate prin nişte simple altare, de piatră sau de lemn.

— Dar acum e în cauză o victorie ! a ripostat prinţul.

N-a spus prima din istoria modernă, nici marea victorie, dar felul cum a spus-o nu lăsa dubii : victoria aceasta nu

putea fi prăznuită printr-un simplu altar de lemn. A şi precizat :

— Ne trebuie un arc de triumf ! Apoi în consecuţie logică : Pe sub ce vor trece steagurile învinşilor, iar mai apoi răniţii ?!

Punctul doi din programul paradei îl reprezenta defilarea răniţilor, a coloanelor de răniţi şi a corpului sanitar. Semn al jertfelor, dar şi al păcii, răniţii se întorceau acasă. Arcul de triumf nu era în fond altceva decît poarta casei, iar prinţul — în faţă cu harta Bucureştilor — a însemnat şi punctul în care să fie înălţată această poartă :

— Aici !...

Locul era bine ales : cel de al doilea rond de pe Şoseaua Kiseleff la intrarea de est a oraşului, deşi armata se întorcea acasă din sud — acolo fusese frontul !, de fapt din vest — acolo fusese retragerea !, de fapt din nord — acolo fusese regruparea, în munţi. Mai nimerit ar fi fost ca la toate punctele cardinale ale oraşului să fie înălţate arcuri de triumf, dar prinţul a optat pentru cea mai simplă soluţie : un arc la est, pe aici intrase Cuza în Bucureşti, în anul în care se înfăptuise Unirea. Era în acest gest şi o dorinţă de a-l reaminti pe predecesor ? Mai curînd un bun sentiment de geograf : răsăritul soarelui ar fi aureolat arcul pe sub care urmau să treacă trupele. Cînd soarele s-ar fi aflat la zenit, prinţul dorea să primească din centrul oraşului defilarea aceloraşi trupe : el fiind centrul. Dar Alteţa-Sa n-a insistat asupra detaliilor care îl priveau. A spus, în treacăt :

— În fruntea coloanei sanitare va merge generalul Davila !

Ce onoare ! Văcărescu a zîmbit : Davila — cel care îl adusese pe prinţ în ţară, împreună cu Brătianu, Davila — cel care se ridicase mai apoi împotriva prinţului, bătîndu-se ca voluntar în războiul franco-prusian, Davila care luptase pe front împreună cu prinţul primea acum onoarea de a intra în Bucureşti pe postul de ocrotitor al răniţilor, îmbrăcat probabil în alb.

— Şi Alteţa-Voastră ?

Întrebarea se excludea de la sine, prinţul a ridicat ochii din hîrtii, foarte contrariat. Văcărescu oare nu ob-

servase că-n planul paradei litera C, încercuită cu roşu, preceda şi coloana steagurilor şi coloana răniţilor ? Primul avea să intre în Bucureşti, pe sub Arcul de triumf, vodă Carol.

Greul pregătirilor de paradă a căzut totuşi asupra generalului Cernat, care a fost nevoit să-şi amîne demisia. Chestiunea paradei finale era prea importantă ca să fie lăsată pe mîna oricui, a unui succesor dedat numai la asemenea ceremonii, cum se găseau duium, şi cum aveau să urmeze !, chestiunea trebuia tratată cu toată gravitatea şi cu toată răspunderea. Chit că, obiectiv vorbind, o paradă nu era altceva decît o manifestaţiune de rutină, prima prăjitură pe care se grăbesc s-o prepare ofiţerii, imediat ce pun mîna pe aluatul trupei. Acum însă subordonaţii urmau să-şi pună pofta în cui — de paradă se ocupa direct generalul Cernat, aluatul îi revenea.

Paradoxal era şi faptul că cei doi bărbaţi, ministrul şi prinţul, erau siliţi să se ocupe de ceea ce detestau mai mult : o paradă. Prinţul respingea vanitatea paradei, golul ei în sine, Cernat o socotea o pierdere de vreme, timp furat instrucţiei de luptă, şi, în subsidiar, sursă de satisfacţii ieftine pentru ofiţerimea de salon. Cernat însă trecuse acum pe o poziţie cu totul diferită, avînd totuşi grija ca poziţia nouă şi poziţia anterioară să nu se excludă, cel puţin în ochii subordonaţilor, pe care i-a prevenit : „Să fie clar, le-a spus celor direct răspunzători, parada e una, războiul a fost altceva. În foc, pot să-mi permit să arunc un soldat rupt în coate sau cu fundul gol, sau flămînd, cum o fi. La paradă, nu. Inamicul nu se uită la nasturi şi nici la luciul cizmelor. Nici nu le vede. Or, la paradă, toate fleacurile astea se văd !"

Deci, s-a dedus, nasturii mai întîi, apoi luciul cizmelor. Apoi ungerea şi lustruirea armelor. O recomandare

din aceeași cărțulie destinată instrucției trupelor a fost reprodusă textual de Cernat :

> *„Lama baionetei nu trebuie frecată cu un corp aspru, căci se zgîrie. Este de ajuns a o șterge cu o cîrpă unsă, cu care apoi se șterge și teaca“.*

Era un mod delicat de a spune că în instrucția pentru paradă nu trebuie să se procedeze excesiv, deja nervii oamenilor erau întinși coardă, ci cuminte, cu cap, „cu o cîrpă unsă“. Soldații nu trebuiau să transforme bucuria paradei într-un calvar. Ca primă măsură, Cernat a suprimat participarea recruților la paradă, fapt care a provocat uimiri.

— Și recruții ?

— Recruții să aștepte în cazărmi, a decis generalul. Să-i vază pe veterani cum se întorc la cazarmă, după paradă, încărcați de flori.

— Și florile ?

— Asta, dragă, nu mai intră în atribuțiunea armatei. Florile le va arunca populația civilă. Soțiile sau fiicele dvs., sau logodnicele care-au așteptat, în fine. Și avertinzînd : Să nu văz cumva în drumul spre paradă un singur soldat purtînd vreo floare la capelă ! Florile p'ormă. Florile sînt o chestiune particulară, care privește relațiunea armatei cu poporul. Dar în alt cadru, după Arcul de triumf.

Arcul de triumf încă plutea în aer, dar pe Cernat nu-l privea. În această chestiune el aruncase odată așa, într-o doară :

— Să facă bine domnii civili de la primărie și să înalțe un arc de triumf. E treaba lor. Noi le-am dat victoria, arcul îi privește.

Odată soluționate aceste chestiuni, Cernat s-a reîntors cu toată ființa la ghimpele care-l împungea din interior : demisia. El nu voia să se despartă de armată, precum Mihai Cristodulo Cerchez în iarnă, generalul dorea să rămînă un militar, dar nu ministru. După război contactul armatei cu lumea civilă avea sigur să se intensifice. Aveau să fie abolite frontierele dintre cele două corpuri,

mai mult ca sigur. Deja un vînt gregar sufla dinspre presă și dinspre parlament. Săbiile aveau să fie vîrîte în teacă, la ordinea zilei soldatul decorativ, scos de cîteva ori pe an la paradă, și ofițerul de salon. Ceea ce el unul detesta. Acel ofițer fanfaron și tenace, gata să se arunce și în politică. Fără o mînă forte — Cernat nădăjduia la prinț —, armata putea să fie subminată de politică, precum în prezent biserica, sfînta credință. Or, fără biserică și fără armată ce se făcea nația ? Repetînd în orice ocazie adagiul latinesc *Mens sana in corpore sano,* Cernat se apăra de insinuarea că ar fi un retrograd. „— Cum adică, sînteți împotriva școlii, a școlirii soldatului ?“ Dar armata, riposta el, e și o școală. La fel biserica. Cele două școli făcuseră să dăinuie nația. Deși în parlament nu o dată se pusese chestiunea școlarității moderne. Pînă și lui i se spuse direct : „— Domnule general, vă satisface asemenea armată ? Nu-i vedeți, au rămas toți înapoiați ca niște daci !“ „— Ba sînt și romani !“ a ripostat el atunci, iar acum putea să adauge : „— Cu acești daci și cu acești romani am cîștigat eu războiul !“ Desigur, revenind la chestiunea școlarității, generalul n-ar fi avut nimic împotrivă ca în armata română să se introducă abecedarul. O și recunoscuse într-o clipă de amărăciune, chiar acolo pe front, văzînd mitralierele și alte arme noi : „Va fi greu, dragă, în lumea de azi, să ne descurcăm cu o armată de analfabeți !“ Dar de aici și pînă a admite eroziunile unor reforme excesive era cale lungă. Reformele ar fi trebuit introduse gradual, în scară, precum scara gradelor în oștire. Mai întîi știința de carte pentru caporali și sergenți, apoi învățătură temeinică pentru ofițeri, nu pospăială ! Spre masa trupei generalul arunca o privire iubitoare, ca spre o zarvă de copii. Îl încălzea, dar îl și îndîrjea această zarvă, începînd cu aceea a recruților intrați în cazărmi : „Lasă, le promitea în gînd generalul, mai întîi să zburde, scot eu oameni din ei. Oameni care să fie gata, la orice clipită, să moară pentru patrie.“ Și răsucindu-și amenințător mustața : „În frunte cu domnii ofițeri !“

Aceștia, totuși, în război, își făcuseră conștiincios datoria, a convenit Cernat. Chiar și fanfaronii, pușlamalele. Fusese, tocmai de aceea, binevenită inițiativa prințului de

a acorda post-mortem grade şi decoraţii unor ofiţeri căzuţi pe front, cu prilejul paradei finale. Nu toţi fuseseră decoraţi pe merit, unii în grabă, ca la foc, acolo pe front, lîngă baia de sînge. Acum listele trebuiau reexaminate, revizuite, şi generalul îşi luase răgazul de a cerceta tabelele, teancurile de tabele, cu toată liniştea.

— Şi Petrescu ăsta cînd a murit ?

— Într-un spital, după luptă.

— Văd că are *Virtutea militară* şi *Crucea trecerii Dunării !*

— E puţin, domnule general, a insistat secretarul. Merită *Steaua României.*

Cernat ar fi procedat mai zgîrcit, dar a şters semnul anterior şi-a scris în dreptul numelui un S.R.

— Şi Maican cînd a murit ? a întrebat tulburat, cu ochii umeziţi.

— N-aş putea preciza unde şi cînd. Undeva, mi se pare, în spatele frontului. La un spital sau la un hotel din Bucureşti. Apoi admirativ : A fost o mare haimana.

— Las' că-l ştiu eu.

— Dar situaţia lui e clară. După lupta de la Rahova a fost avansat maior. Ce mai vrea ?

— A lăsat ceva scris ?

— El nu, dar camarazii lui insistă, fac presiuni. Au depus un memoriu. Cer, pentru Nae, *Crucea trecerii Dunării* post-mortem.

— Dar a trecut Maican Dunărea ? Cînd ? Ştiu că ăsta era oful lui cel mare, să treacă Dunărea.

— Ei pretind că da. Au depus şi-un referat al domnului general Lupu.

A parcurs referatul, recunoscînd scrisul şi stilul generalului Lupu :

> *„Căpitanul de marină N (Nae) Maican s-a ilustrat sub comanda mea în lupta pentru Rahova, scufundînd un monitor otoman prin trei lovituri de mortier, lucru ca şi imposibil. Anterior, ca scafandru, a extras din Dunăre o torpilă, cînd armata noas-*

tră tocmai traversa podul, fiind grav rănit, fără răni vizibile, dar contuzionat de presiunea exploziei subacvatice. Încă şi mai anterior, în primăvară, împreună cu un ofiţer rus, de la bordul vasului Ada, Nae Maican a trecut fluviul înot, la ceas de noapte, cutreierînd ţărmul otoman, într-o misiune de cercetaş".

Şi cu umor, în încheiere :

„*Bref, a trecut Dunărea, gol ca Adam. Merită* Crucea trecerii Dunării."

Cernat a pus alături referatul, lîngă memoriul camarazilor lui Nae. Chestiunea îl depăşea, comportînd unele dubii. Ce isprăvi făcuse Nae în acea incursiune ? El cutreierase şi mările lumii, nu numai ţărmul otoman. Or, pe-acolo, prin lume, doamne ce isprăvi ! Însuşi Lupu făcuse să planeze un fin echivoc : „... a trecut Dunărea, gol ca Adam." Deşi, puteai să te întrebi, de cîte ori trecuse Adam, gol, Dunărea ? Şi cînd ? La intrarea sau la ieşirea din rai ? Generalul a readus în faţă memoriu şi a scris cu mîna lui : „Se propune pentru *Crucea trecerii Dunării.*"

Apoi Cernat a fost sorbit de alte chestiuni presante, silit să reintre în zarva pregătirilor pentru paradă. Întrebări anapoda, ţîşnite din frenezia momentului, care-i antrenase pe toţi, începuseră să-l şi încolţească pe Cernat.

— Ce facem cu cîinii ? a întrebat cineva. Ofiţerii vor să defileze cu cîinii lor !

De unde pînă unde cîini la paradă ! Caii, desigur, era normal, dar şi cîinii ?

— Şi porumbeii voiajori ? a intervenit un alt subordonat. Ar fi normal să defileze şi porumbeii. Ăştia au fost, vă rog să mă credeţi, militari veritabili. Au trecut ca fulgerul peste liniile de foc. De ce să nu defileze şi ei ?

Unde voiau să ajungă ? Nu cumva își închipuiau că parada va căpăta aspect de carnaval sau panaramă ? Generalul a vrut să le strige : „Marș d-aici !“, dar cascada neroziilor nu se oprise, cineva, un alt subordonat, a întrebat cu candoare :

— Domnilor, pentru paradă, baionetele se mai ascut ?

— Cum să se ascuță, monșer, ești nebun ? ! a zbierat generalul. E pace. Domnii ofițeri se vor prezenta la paradă cu săbiile și cu stiletele de paradă. Ce nu e clar ?

Chiar și-n minister intrase nițică zăpăceală.

Armata intrase în exaltare, parada — ca și victoria — îi revenea. Căpitanul Georgescu-Magnus dormea cu soldații pe cîmp. Batalionul lui se apropiase destul de mult de Capitală, ajungînd într-o poziție înaintată. Îl preceda cavaleria, cîteva escadroane de călărași și roșiori, care-l împiedicau în mișcări, îi obturau vederea liberă, pătrunderea nestînjenită spre obiectiv. Căpitanul își muncea mintea cum să facă să scape de acest obstacol, de încleștarea care-l sugruma, fiindcă și pe flancuri era opresat — la stînga de o coloană de tunuri, la dreapta de un divizion de geniști. O asemenea situație mai întîlnise doar pe front, cînd se afla într-o poziție ingrată și cînd același căpitan, aproape strivit de inamici, izbutise să iasă deasupra, dar cu mari pierderi de oameni și material. Jumătate din efectivul batalionului fusese atunci completat cu oameni noi, majoritate recruți. Acum situația era alta, pe Georgescu-Magnus nu-l stînjeneau trupe inamice, ci amice, ba chiar foarte amice, camarazi de armă, unii chiar amici intimi, dar aici intervenea absurdul : n-ar fi vrut ca tocmai el, cu oamenii lui, să ajungă coadă la parada finală.

— Domnilor, vă rog să înțelegeți bine ! a declarat într-o pauză de instrucție, cînd el și oamenii lui erau lac

de apă. Unitatea mea are o poziţiune aparte : toţi sînt din Ilfov, bucureşteni. Asta a şi făcut ca astă iarnă să mă trezesc hodoronc-tronc cu ei acasă, să încurc adică itinerariul. Şi eu am fost de vină, e drept, dar şi ei. Acum itinerariul e clar : Capitala. Vreau să intru primul, mă-nţelegeţi ?

Ca să intre primul, Georgescu-Magnus chinuia zi şi noapte soldaţii, vrînd să ofere comandamentului diviziei o paradă preliminară. Plictisit de insistenţe, generalul Cerchez i-a refuzat ofiţerului parada preliminară şi atunci Georgescu-Magnus a recurs la o altă cale. insistenţa prin interpuşi, iar pînă la urmă, ca să învingă încăpăţînarea comandantului, a depus şi un memoriu scris.

— E abuziv ! a tunat generalul, aruncînd hîrtia. Pisălog şi abuziv.

— Asta i-am zis şi eu ! a secondat colonelul Algiu. Peste toate se opune şi un alt argument : Georgescu-Magnus nici măcar nu-i din Ilfov. E botoşănean.

— Auzi colo ! s-a enervat şi mai tare Cerchez. Păi acolo, dragă, la Botoşani, sînt oameni cuminţi.

— Ca să vedeţi cum ne-a smintit pe toţi războiul.

Cerchez a căzut pe gînduri, într-adevăr războiul izbutise să facă o foarte ciudată ispravă : dezvoltase în oameni sentimentul de corp, o unificare a sensibilităţii şi a voinţei spre ţinte care transgresau persoanele. Starea de exaltare pe care o trăia Georgescu-Magnus nu era doar a lui, o trăiau şi alţi ofiţeri, toţi ofiţerii de-a valma cu trupa. Era starea amestecată cu spaimă premergătoare atacurilor, cu lăcomia reuşitei, peste orice pierderi, acum ceva asemănător, vădit în atenţia faţă de amănunte, în ieşirile nervoase în risipa nesăbuită de energie. Cerchez a sancţionat acest abuz la modul lui :

— Dragă, e absurd să fie mai grea o paradă decît un război.

Totuşi nebunia pregătirilor pentru paradă l-a prins pînă la urmă şi pe el. Ieşind odată să-şi vadă trupele aliniate, Cerchez a simţit că-l cuprinde frenezia amănuntului, acel al şaselea simţ care dilată îngrozitor văzul,

auzul, pipăitul, mirosul şi chiar gustul. Da, mirosul şi gustul, fiindcă generalul a simţit de la o poştă, întîi pe cale olfactivă — dar mirosul a alarmat şi gustul — că lamele baionetelor fuseseră unse cu un ulei cam rînced.

— A ce dracu put baionetele ? a întrebat el.

Ar fi putut să i se răspundă : a sînge !, căci baionetele veneau de pe front, dar era clar că uleiul de armă adus de la depozit puţea. Deşi străluceau în soarele dimineţii, baionetele perfect aliniate emanau un miros absolut necorespunzător.

— Să se aducă alt ulei. Din Englitera sau din Germania ! a poruncit Cerchez, deşi ştia bine că ordinul e irealizabil.

Cînd să se mai aducă uleiul, pe ce cale să ajungă ? Îşi făcuse loc, iată, acea stare de nebunie, cînd, în momentele de maximă încordare, comandanţii emit pretenţii absurde, pun absurdul în faţa oamenilor, iar oamenii cred, atunci pe clipă, că irealizabilul e realizabil. Aceasta poate din dorinţa obscură de a putea justifica aposteriori o eventuală înfrîngere : vedeţi, n-am izbutit, v-am spus eu, fiindcă n-am avut ulei de armă din Englitera. Un soldat care nu-şi pierduse cu totul minţile, a aruncat printre rînduri, la cîţiva paşi de general :

— Să dăm cu busuioc.

Cerchez n-a auzit, şi-a cravaşat calul spre fruntea coloanei, a galopat, a oprit. Avea sub ochi încă o situaţie incredibilă : batalionul lui Georgescu-Magnus se insinuase, nu se ştie cum, imediat după fanfară. Comandantul diviziei n-a spus nimic, a suspendat inspecţia, dar întorcîndu-se la cantonament ca să se schimbe, a meditat la propria lui schimbare. Într-un tîrziu i-a spus lui Algiu în cel mai detaşat mod :

— Există în actele umane ceva ce depăşeşte individualul, raţiunea personală. Şi cu nervi : Noi acum, cu ocazia paradei, lucrăm pentru întreaga specie umană. Imaginează-ţi !

Exaltarea lui Georgescu-Magnus era însă cu o octavă mai sus.

*

Întîlnirea lui Theo cu Miètte avusese loc într-un anotimp cînd studenții de la Medicină nu scăpaseră de spaime. Theo nu evadase încă din coșmarul că va fi răpit de Ohrana, imediat după dispariția Estherei și după arestarea lui Vasia Tigheci. La spaimă se adăugase și durerea de dinți — caninul — care-i umflase falca. Între timp i se umflase și un ochi. Ochiul, dintele, falca, dispariția Estherei, iminenta apariție a agenților Ohranei la spital îl sileau să cutreiere noaptea pe străzi. Într-o noapte, la un colț de stradă, Theo a întîlnit o altă ființă hăituită și cei doi au schimbat, fugitiv, cîteva cuvinte :

— Te temi ?

— Da.

— Și eu.

Nu se mai știa care din ei se teme, vocile și spaimele li s-au amestecat.

— Erau după colț ! a șoptit ea. Dacă apar, să spui că sînt cu tine.

El a admis pe loc și, ca s-o salveze, a adus-o la el, la spital, pozînd pe drum în doi amanți înlănțuiți, cu respirația accelerată de spaima care venea din urmă.

— Nu întoarce capul, fă-te că nu-i vezi !

N-au mai întors capul — nici ea, nici el —, au intrat în odaie pe întuneric, nu s-au mai dezbrăcat, au rămas înlănțuiți în pat, pînă cînd el a simțit că durerea de dinți îi dispăruse ca prin farmec. După un timp, Theo a simțit că pică de somn. A auzit-o totuși :

— Pupi, tu n-ai nimic p-aici de ronțăit ?

N-avea nimic de ronțăit, dar ea — șoricel înțelept, nu s-a supărat. Își refăcea toaleta, se ruja pe buze și se farda pe obraji. Avea buzele fripte ca de o arșiță, arșița spaimei. Și le-a gustat, ea însăși, ca să le simtă gustul sec, apoi i-a notificat :

— Ies să fac rost de ceva de ciugulit. Tu să dormi, auzi ? Pa !

Au mîncat spre amiază, în pat, niște uscături aduse de ea, și abia atunci au făcut cunoștință, la lumina zi-

lei. Ea se dezbrăcase la întoarcere — şi el —, stăteau acum unul în faţa celuilalt, în genunchi, goi, pe pătură.

— Cum te cheamă ?

— Miètte. Pe tine ?

— Theo.

— Ce nume-i ăsta ? ! a ciripit ea. Mie nu-mi place. Am să-ţi spun Pupi. Sună mai bine.

Apoi Miètte a scuturat firimiturile de pe pătură şi de pe jos, le-a ciugulit de pe unde erau, după care le-a aruncat pe pervazul ferestrei, restituindu-le unor porumbei. Theo căpătase un fel de bună dispoziţie. A întrebat pasărea hoinară :

— Spune-mi, cine te-a botezat pe tine Miètte ? Ştii franţuzeşte ?

— Aiurea, boabă !... Cum cine ? Celelalte fete.

— Surorile tale ?

— Dacă vrei tu ! Şi candid : Pupi, să ştii, eu nu mă supăr dacă mă consideri surioara ta. Şi prevenitor : Numai să nu ne încurcăm unul pe celălalt, înţelegi ? Apoi cu un fel de mirare plăcută : Ştii, mie îmi place aici, la tine. E curat.

Mai mult n-au avut ce-şi vorbi. Miètte fredona şi se pudra în oglinda de poşetă, pe el îl apucase din nou durerea de dinţi. Caninul. Ea, sensibilă, a dat să se dezbrace. El a oprit-o, gemînd :

— Cred c-am să-l scot.

— De ce să-l scoţi ? Ştiu eu ce-ţi trebuie ţie. Hai, Pupi, te rog.

Au petrecut încă o noapte amîndoi, şi abia după acest răstimp fata a trecut la confesiuni, senin şi drăgălaş. Nu-şi putea închipui că el nu-i recunoscuse de la început identitatea. Aceasta a şi fost punctul de plecare al lui Miètte, încă o dată încîntată de noua cunoştinţă.

— Pupi dragă, de obicei bărbaţii nu-şi spun numele cînd merg la o fată. Ca să nu afle nevestele sau amantele oficiale. Or, ce mi-a plăcut mie la căpitanul Georgescu a fost că el era sincer, s-a recomandat de-adevăratelea de cînd ne-am cunoscut : sînt căpitanul Georgescu-Magnus.

Intervenise un nume, probabil ultimul, Georgescu-Magnus, dar Theo n-a luat în seamă confesiunea : Miètte era o ființă căreia îi acordase azil. De ce-ar fi fost iritat sau revoltat ? Ea și-a continuat confesiunea :

— Și tu ai fost sincer, te-ai recomandat de la început : sînt Theo, deși eu ți-am zis Pupi. Așa cum lui i-am zis Papi.

— Deci Papi și Pupi !

— Așa-mi place mie. Nu suport ca bărbații să plece de la mine cu numele lor adevărat. Pleacă și ei cu ceva, nu ? Își aduc mai apoi aminte : cum o chema dragă pe aia care mi-a spus Papi sau Pupi ? Iar tu, dacă-l mai întîlnești, ai parolă cu el : ce faci Pupi, sau Papi ? Sau Titi.

— A fost și un Titi ?

— Titi a fost numele mic al lui Georgescu-Magnus. Dar ți-am spus că nu mi-a plăcut numele ăsta. I-am zis întîi Tati, de la Titi, dar el s-a supărat. Nu-i plăcea, zicea că-l face senior. Și-atunci i-am spus Papi. A fost mai bine. Ce-am mai rîs... Apoi grav, cu ofensă : Ei, dar tu ai putea să-ți închipui că noi ne-am ținut numai de distracții.

Theo a fost mirat, nu înțelegea la ce anume se referă Miètte, dar ea l-a scos din dubiu, devenind și mai gravă :

— Ehei, a fost greu cu războiul ! Ce-am pățit noi...

— Care noi ? a tresărit el, rămas în urmă cu o întrebare.

— Noi, fetele. Și copleșită : Lume multă. Mulți ofițeri. Barim nenorocitele alea de la trupă nu-ți spun ce-au pătimit...

— S-a făcut o împărțire pe grade ? !

— Păi cum ! s-a revoltat ea. Venea și controale, poliția. Peste poliție e mai mare, s-o știi și tu, doctorul Felix. El e cu prostituția pe București. Uite, ți-o spun ca la fratele meu : dacă ajungi vreodată doctor în astea să nu te bagi.

— Și Georgescu-Magnus ?

— Dragă, ce halima a fost și cu el !

Fata s-a apucat să-i istorisească aventura cu Georgescu-Magnus, acel căpitan care adusese în București,

prin eroare, batalionul lui, în retragere spre Craiova, dar care mai apoi revenise în Capitală, într-o scurtă permisie, numai ca s-o întîlnească pe ea.

— Ca să vezi, Pupi dragă. Georgescu-Magnus, în fruntea batalionului, a *tranversat* orașul, m-a văzut dintr-o ochire, și la mine s-a întors. Peste numai o săptămînă. Chestie de destin, zicea el. Dar ce politicos om, un domn ! Și ce tulburat, mort de emoție, ca un puști. Cînd a aflat că mă cheamă Miètte s-a roșit la față și m-a întrebat : știți franțuzește ? *Com si, com sa*. Apoi m-a întrebat de ce fumez, nu credeți că cauzează ? La ce să cauzeze ? La sănătate. Apoi m-a pus să jur că voi fi sinceră cu el. Cum să nu ? ! La masă mi-a povestit numai isprăvi militare. Cai, împușcături, morți. Sus, la fel.

— Unde sus ?

— Ei, unde ! Dă-i cu atacuri, cu retrageri. Tati dragă, i-am zis, mă sperii. Să-mi spui Titi ! mi-a cerut el. Bine, atunci am să-ți spun Papi. Și a fost de acord cu mine. Înainte de a intra în pat s-a închinat, și-a făcut toate rugăciunile. Apoi a adormit buștean, adică tun. A doua zi am făcut amîndoi o fotografie. Vrei să ți-o arăt ?

— Nu.

— Vai, ce copii sînteți voi bărbații. Și încîntată : Pupi, nu cumva ești gelos ?

Pupi nici nu i-a răspuns. De ce să fi fost gelos ? Era vorba de o relație între doi oameni siliți de împrejurări să împartă același pat și să stea sub același acoperiș. Ea o victimă a împrejurărilor, a soartei, cum și spunea — „Pupi, asta a fost să fie soarta mea !“, el în schimb un revoltat, un creator de destin, un om cu teorie. Singurul lucru care îl irita în legătură cu ea era faptul că Miètte își accepta soarta cu seninătate, ca pe ceva natural. Nici prin cap nu-i trecea că lumea, omenirea, putea fi altfel. „Relațiile de piață, a meditat Theo în termenii lui Marx, degradează omul pînă la fibră. Constrîns de condițiile unui schimb silnic, individul accepta dictatul unui schimb oneros, vinde orice pentru a exista. Orice imperativ moral înalt e abolit, el acceptă morala lumii existente, morala schimbului, ca Miètte.“ Lucrurile, desigur, nu erau atît de simple, a convenit Theo, Miètte era o victimă, de cealaltă parte se

plasau călăii, inclusiv ultimul, în cazul ei acel Georgescu-Magnus. Acesta, un ofiţer, probabil căsătorit, nu jertfise măcar moralei formale, convenţionale. Acesta se purtase ca un barbar, profitînd de condiţia lui Miètte. Pe Theo l-a cuprins indignarea şi revolta. A privit crunt spre fată :

— Uite ce, i-a spus, de azi înainte să nu-mi mai pomeneşti de acest domn !

— De cine, Pupi ?

— De Papi. Şi să rupi fotografia.

— De ce ? Dar îl aştept. Apoi lăsîndu-l perplex pe Theo : Pupi, noi nu ne pregătim de paradă ?

Cineva trebuia să scoată din închipuire Arcul de triumf şi să-l aducă pe pămînt, dar graba a încurcat lucrurile. Primăria Bucureştilor a pus în construcţie un arc de triumf un pic cam teatral, nu pe gustul prinţului. Şi cam improvizat — o butaforie, urmînd ca altcîndva, după o altă victorie, din viitor, aceeaşi operă sau alta să fie transpusă în piatră. Deocamdată însă nu erau bani.

Alteţa-Sa ar fi dorit un arc de tip grecesc, desigur doric, artiştii locului au mers însă către soluţia corintică, dilatată roman, de un grandios grandilocvent, neconform cu locul. Se respinsese o schiţă convenabilă a maestrului Amann. S-a optat pentru viziunea flamboyantă a domnului G. D. Mirea, care a executat şi decoraţiile. Domnul Grigorescu nu isprăvise încă „Atacul de la Smîrdan“, în varianta amplă, comandată de primărie.

Atunci cînd prinţul a dat să refuze arcul, oficialii municipali au ridicat din umeri a neputinţă. Schiţa deja devenise monument. Aceiaşi domni au spus p'ormă :

— Să treacă şi Măria-Sa pe sub ce se găseşte. Căci tot aşa a trecut şi cînd a intrat în ţară, pe la Turnu-Severin. Ce, mai exista pe-atunci Turnul lui Sever ? A trecut şi gata. Iar azi îl avem domn. Să trăiască vodă Carol, ura pentru zece mai.

Parada urma să se desfăşoare în noiembrie, pe o vreme sumbră şi rece. Nemulţumirile presei, explodînd în articole scurte sau lungi, prevesteau un timp de vijelie.

„Timpul" era un vulcan în erupţie. Prefectului i-a fost frică să se apropie, darmite să coboare în crater. De la sosirea noului redactor, care se produsese în urmă cu un an, gazeta adoptase o linie feroce, coloanele ei — ţintite asupra guvernului — rivalizau în tevatură sonoră cu tunurile de la Plevna. Dar despre acest eveniment teribil „Timpul" încă nu scrisese nimic. Ce-i drept, gazeta nu apăruse cu chenar negru, nici cu chenar roşu — ca presa roşie !, dar fapt era că nu consemnase la modul major evenimentul, e drept nici nu-l trecuse printre bagatele. Plevna bagatelă ? ! O inculpare a gazetei ar fi putut porni de aici. Să fi cutezat „Timpul" să insereze Plevna printre bagatele, să glumească cu istoria abia încheiată !

Recapitulînd evenimentele, Radu Mihail a trebuit să convină că ştirea despre căderea Plevnei provocase în urmă cu un an un scandal, tot de presă, dar iscat de o altă foaie, „Naţiunea română", redijată de Frédéric Damé şi de Caragiale. Ultimul, farseur cum era, trîmbiţase căderea Plevnei cu mult înainte de a se produce, dînd-o ca certă, „din sorginte sigură", într-un moment cînd, pe front, luptele stagnau. Şi-atunci ce i se putea imputa gazetei „Timpul" care nu lua în seamă larma clipei, ci se erija a fi deasupra, chiar Timpul, cum s-ar zice. „Timpul" îşi dădea aerul de a fi o gazetă sobră, de conduită britanică, foaia nu cădea în plasa nimicurilor şi-n acest caz ce imputare i se putea aduce ? Sub noua conducere „Timpul" voia să fie o gazetă de idei, nu ca „Naţiunea română", care fusese o foaie de scandal. De mirare era cum Domnul de la „Timpul" putea să fie prieten cu Haimanaua care hălăduia de la un timp şi pe la „Timpul". O convenţie între cei doi, ambii de orientare albă ? Unul, amator de farse, oricît de subţire, celălalt un sangvinard, două caractere des-

părţite prin foc şi pară. Ce-i putea aduna laolaltă, ura faţă de guvern ?

Mergînd şi mai înapoi, la un alt eveniment, proclamarea independenţei, din nou comentariul din „Timpul" lipsea, dar prefectul a constatat că însuşi Domnul de la „Timpul" lipsise în acea perioadă de la gazetă, prin însuşi faptul că nu se instalase încă la Bucureşti, lucra pe atunci la o foaie din Iaşi. Şi-n acest caz, din nou, ce i se putea imputa ? Faptul că n-a făcut ulterior caz de acest eveniment capital ? Ba făcuse, dar în sensul lui. Domnul de la „Timpuri" scrisese negru pe alb :

> *„Nu-i vom fi slugi plecate nici Rusiei, nici Turciei, nici Austriei, ci vom sluji pînă la capăt independenţa şi demnitatea poporului român".*

Mai mult ce se putea spune ? Chiar dacă, în viziunea Domnului de la „Timpul", evenimentele ar fi trebuit să se desfăşoare cu totul altfel, pe un alt curs, urmînd unui proiect care era probabil numai al lui. Dar se putea închipui oare o altă desfăşurare a timpului decît aceea pe care timpul însuşi şi-o croise ? A te situa în judecător aposteriori şi a chema la judecată timpul, desfăşurarea timpului scurs, după o schemă ideală, valabilă doar în mintea ta, nu era o himeră ? Mulţi inşi, după război, căzuseră în această meteahnă, filosofau aposteriori, chiar bravul general Cernat pretindea, *post festum*, că războiul ar fi trebuit să se desfăşoare altfel, după opinia lui. Cum ? Generalul avea acum în cap alte scheme tactice, pe care însă nu izbutise a le pune în practică, de unde deziluzia, iar în ultimă instanţă demisia, pe care Brătianu i-o respinsese : „— Nu te poţi sustrage, monşer, de la un eveniment la care ai participat, pe care l-ai făcut. Ai fi vrut să-l faci altfel ? Înţeleg, dar de ce nu l-ai făcut altfel ? !" Domnul de la „Timpul" nu participase cu arma în mînă la eveniment, dar pretindea şi el acum, tot *post festum*, ca istoria să fi luat o altă desfăşurare, conformă cu proiectul său. Cînd cel mai simplu ar fi fost să lase istoria

de capul ei, să se desfăşoare singură, chiar dacă mai tîrziu s-ar fi împotrivit, ar fi denunţat — dar într-un mod rezonabil — faptul că n-a fost consultat. Mulţi nu fuseseră consultaţi, drept care, după expirarea faptelor, nici nu mai emiteau pretenţii. De ce el ? Fără să-i pese, redactorul era însă într-o adevărată rebeliune faţă de timpul real, aşa cum acesta fusese, rebeliune pe care o desfăşura frenetic în gazeta „Timpul". El scria :

„Dacă o generaţiune poate avea un merit, e acela de a fi un credincios agent al istoriei, de a purta sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care-l ocupă în înlănţuirea timpilor".

Bine, bine, dar ce însemna „înlănţuirea timpilor" ? Ce altceva făptuiseră românii, prin război, decît o bună includere în timp ? În chiar cursul acestuia, aşa cum timpul curgea ! Ei nu, Domnul de la „Timpul" era de altă opiniune, el pretindea că românii incitaţi de guvernul roşu, se lăsaseră vrăjiţi de o aparenţă, ignorînd esenţa. El o şi spunea mai departe :

„Este ascuns în fiecare secol din viaţa unui popor complexul de cugetări, care formează idealul lui, cum în sîmburele de ghindă e cuprinsă ideea stejarului întreg".

Perfect, dar din aceasta ce se putea oare înţelege, că domnul Brătianu nu s-ar fi lăsat cuprins de „complexul de cugetări" care formează idealul unui popor şi că primul ministru sau vodă Carol n-a văzut „stejarul întreg" ? Sau că nici unul, nici celălalt n-a fost un „credincios agent al istoriei" ? Sau că şi unul şi celălalt au îndrumat-o pe căi străine ? Acelaşi Domn mai scria :

„O forţare a timpului este iluzorie. Timpul creşte lent, organic".

Perfect, dar timpul mai și sare. Cu aceasta, Domnul de la „Timpul" nu era de acord. El scria :

> *„A arde etapele, cum pretind a face guvernanții de azi, este a te arunca în neant. Dar să se arunce ei în neant. Căci o și merită, căci o și fac. Din nenorocire nu se aruncă singuri, vor să arunce și țara".*

Urma imediat anatema, invectiva brutală, chemarea la revoltă :

> *„Contra instinctelor de rapacitate a unei societăți putrede și corupte, contra Bizanțului modern, cuvintele nu ajută nimic, ci numai biciul și baioneta".*

Deci, nu lăsați armele din mîini, ridicați biciul, împungeți cu baioneta. Nu doar răscoală, nu doar răzbunare, ci tribunal inchizitorial, un tribunal al timpului, care să decearnă inculpaților, urcați pe strada oprobiului, recompensa supremă, ștreangul, sau cum scria el : „Ordinul Sfintei Cînepe". Strîns în guleru-i tare, prefectul a zîmbit. Kilometrii de frînghie expulzați zilnic din mașinăria de la „Timpul" erau bine răsuciți în ștreang, fabricați dintr-o ață tare și crudă, cu o mînă de călău. Deși Domnul de la „Timpul" avea mîini lungi și fine. Cum se puteau preta, aceste mîini, la așa ceva ? Prefectul a recitit propoziția despre juvăț și cuvîntul justițiar : „Sfînta Cînepă". De-ajuns pentru încercuirea cazului. Domnul de la „Timpul" îi trata pe guvernanți ca pe cîini.

Dar dacă aceasta avea să se instituie, peste timp, ca un model ? Aveau oare să-l urmeze românii ? În rest, pentru celelalte elemente — frazele privind alte chestiuni fierbinți, care se constituiau într-un adevărat rechizitoriu adresat puterii — prefectul l-a desemnat pe Ariel. Să le scoată și să i le pună în față. Era prea mult de citit.

•

Ariel a preluat cu toată seriozitatea misia dată de prefect, fiind încîntat că șeful îi încredințează numai lui chestiunile subțiri. A citi o gazetă, fie și „Timpul", — mai ales „Timpul", gazetă îmbîcsită de abstracțiuni — putea reprezenta o corvoadă ucigătoare pentru un alt slujbaș de la poliție, mult mai dispus să frecventeze cluburile și cafenelele, să tragă cu urechea și să facă raport — oral sau scris — de preferință oral, aceeași sarcină în schimb îl atrăgea pe Ariel și-i flata priceperea de a descoperi bombe sub fraze uneori anodine. Frazele din „Timpul" nu erau totuși anodine ; uitînd de misie, de la primul contact, lectorul din Ariel a fost vrăjit :

„Cînd piatra cade-n mlaștină, ea nici un val nu face".

Ariel a transcris fraza pentru uz personal, era foarte nimerit s-o lanseze într-o societate, după un dejun, cînd s-ar fi adus vorba despre un personaj care-și dă aere ca apoi să cadă în baltă, sau despre un eveniment fără urmări, piatră căzută în baltă, nu baltă, ci mlaștină !, o apă care nu face valuri. Dar imediat, lăsînd condeiul, s-a întrebat despre ce piatră era vorba, despre ce eveniment ? Berlinul ? Nu, Berlinul a fost mlaștina. Apoi înșurubîndu-se în presupuneri și în deducții : ce e piatra, ce e mlaștina, ce e valul ? „Ce e val ca valul trece", dar asta era o vorbă de cafenea, culeasă de un Iordache, sau un proverb. Proverbul era de fapt altul : „Apa trece, pietrele rămîn." Despre val nimic în limba română, românii nefiind un popor maritim, deși nici continental în întregime. Războiul, ca eveniment, ar fi fost deci, în opinia Domnului de la „Timpul", un val sau și mai rău, o piatră căzută în baltă. Ce tristețe totuși... Ariel a transcris fraza pentru șef și a trecut apoi la alta :

„Ca un fel de refugiu de multele inconveniente ale vieții, Dumnezeu, în înalta sa bunăvoință, a dat omului rîsul cu toată scara, de la zîmbetul ironic pînă la clocotirea homerică".

În fraza imediată urma un „cînd“, efectul era cacofonic, Ariel a simțit impulsul să-l corijeze pe poet — Domnul de la „Timpul“ scria cacofonic !, dar năvala de lavă, din articol, l-a furat, a uitat de corectură, absorbit în tumult :

„Cînd vezi capete, atît de vitreg înzestrate de la natură, încît nu sînt în stare a înțelege cel mai simplu adevăr, capete în care, ca în niște oglinzi rele, totul se reflectă strîmb și în proporții pocite, făcîndu-și reverența și numindu-se sarea pămîntului, ai avea cauză a te întrista și a despera de viitorul omenirii dacă n-ai ști că după o sută de ani, de pildă, peste amîndouă despărțămintele geniilor contimporani, peste balamuc și pușcărie, va crește iarbă“.

Era Domnul de la „Timpul“ un optimist ? La „Ordinul Sfintei Cînepe“ — spînzurătoarea, el adăuga acum încă două despărțăminte — balamucul și pușcăria, ba și un al patrulea despărțămînt, cel suprem : iarba care să-i șteargă pe acești fameni „din amintirea generației viitoare, fără de nici urmă“, astfel încît să piară, cum spunea chiar el :

„...ca cercurile din fața unei ape stătătoare“.

Din nou intervenea timpul, de data aceasta ca apă stătătoare, care înghite tot. Poetul își asocia, ca mijloc ultim și radical de teroare, această formă teribilă a timpului care era chiar moartea, întîia oară văzută astfel :

„Garanția învingerii adevărului și binelui în lumea aceasta, este moartea“.

Ceea ce era cumplit, ca tot ce țișnise din pană imediat :

> *„Dacă moartea nu s-ar îndura să ne scape de o generație în disselecțiune, care produce atîția Mihălești, Fundești, Pătîrlăgeni, Costinești* — adică gunoaie, a notat Ariel —, *dacă moartea n-ar pune adevărul la adăpost de onoarea de a fi coexistat cu partea criminală și stupidă a omenirii, niciodată națiile n-ar fi putut strînge acel capital de adevăruri, care înnobilează asupra lor lupta pentru existență...“*

Ce aspru numită această „luptă pentru existență“, care ieșea de sub blestemul zbuciumului animal, se purifica. Apoi accentul tonic, cel care salva sau agrava profeția sumbră :

> *„...E o fericire pentru noi că, prostia și perversitatea fiind nemuritoare, cel puțin proștii și perverșii in concreto sînt muritori“.*

Dar în ce chingă brutală intrase acest domn, care coexista cu prostia și perversitatea nemuritoare, amăgindu-se că proștii și perverșii, contemporani lui, copleșitor de numeroși, fiind muritori, vor sucomba, pentru ca deasupra să răzbată numai binele și adevărul ! Dar cum, îți venea să-l întrebi, cînd prostia și perversitatea, „fiind nemuritoare“, coexistau cu binele și adevărul ? Îl consola oare dispariția inșilor, cînd principiile sau arheii — de care inșii țineau — proliferau în etern ? ! Ce fel de optimist mai era Domnul de la „Timpul“ ? Și cum era cu putință să nu se producă o „disselecțiune“, adică o nealegere între gunoaie și pietre scumpe, între fals și adevăr ? ! Cum de mai putea el rămîne pur în partida contrară, cînd „partea criminală și stupidă a omenirii“ urma veșnic a coexista cu cealaltă parte, de asemeni veșnică ? ! Domnul de la „Timpul“ era un individ aporetic, la fel ca și Vedeta

de noapte, acel militar sinucigaş. Care din ei era optimist şi care pesimist ? Şi la urma urmei ce-i mai rămînea, acolo, în eternitatea în care deja se plasase ?

> *„De acolo (din veşnicie) rîsul, ca un voios semn de încredere în zădărnicia acestei privelişti“* (contemporane)

Ariel întregise propoziţia, ca s-o facă inteligibilă. Rîsul Domnului de la „Timpul“, desigur sardonic, poate amar, se salvase. Dar Ariel divagase prea mult în urmărirea poetului. În fond, şeful nu dorea comentarii, dorea texte edificatoare pe chestiunile la zi. Chestiunile fierbinţi, în care poziţiile albe şi roşii se confruntaseră dur, se confruntau pătimaş în continuare. Răspunsul lui Ariel, pe baza textelor, trebuia să fie clar. — Ce-i cu „Domnul de la „Timpul“, în ce ape se scaldă, e alb sau roşu ? Căci dacă era vorba de radicalism, pe roşii nu-i întrecea nimeni, ei aveau o incendiară istorie — ce mai putea adăuga acest domn ?, iar dacă era vorba despre conservatorism nici pe albi nu-i întrece nimeni — ce se mai putea spune în plus ? Un conservatorism radical ? Un radicalism roşu, care, în intransigenţa lui, să urce pînă la alb ? După cîteva nopţi de muncă, Ariel a simţit nevoia să pună în ordine materia, să rînduiască opiniile Domnului pe materii sau teme : *problema agrară, justiţie, şcoală, comerţ, biserică, administraţie publică, problema Basarabiei, problema Dobrogei, problema evreească, problema puşcăriilor, problema ospiciilor* ş.a.m.d.

Dosarul creştea, Ariel a împărţit aceeaşi materie pe dosare. Şi acestea creşteau. Era de presupus că Domnul de la „Timpul“ nu scrisese singur, se ajutase probabil cu mai mulţi. Căci despre ce nu scrisese într-un singur an ? Ce chestiune publică nu abordase ? Întrebarea se putea formula şi altfel : despre ce n-a scris încă Domnul de la „Timpul“ ? Ce n-a văzut, ce nu vede încă Domnul de la „Timpul“ ?

Adusă la cunoştinţa şefului, chestiunea a iritat :

— Dumneata să-mi spui, a răcnit Radu Mihail, nu ce vede Domnul de la „Timpul“, căci el multe vede. Dumneata să-mi spui ce *nu* vede !

Dar imperativul, astfel formulat, s-a transformat pentru Ariel în întrebare. A şi îngăimat-o :

— Ce nu vede Domnul de la „Timpul“ ? Într-adevăr, ce rele nu vede ?

— Tocmai, te rog să notezi !

Ariel a pornit la muncă dezlănţuit.

— Dacă vrei, i-a strigat din urmă prefectul, îţi mai dau ajutoare. Îl ai şi pe Iordache.

Ce să facă Ariel cu Iordache ? Deşi agentul era totuşi bun la ceva. Se pricepea ca puţini alţii la adulmecarea datelor private. Apoi făcea aport. Ceea ce n-ar fi fost de prisos acum. Cum făcuse şi cu domnul I. L., adică Haimanaua, iar mai apoi cu Vedeta de noapte. „Politica, îi spusese o dată şeful, nu se poate face fără poliţie. Cel ce se bagă în politică trebuie să ştie că cineva se ocupă de el la poliţie.“ O ştia oare şi Domnul de la „Timpul“ ? Ar fi trebuit s-o ştie, fiindcă propoziţiile încredinţate hîrtiei de domnia-sa erau într-adevăr incendiare. Pe cît de nedrepte sau drepte pe atît de necruţătoare, încît la un anume moment Ariel, contaminat, s-a suspectat de adeziune. Transcria cu prea mult foc. Dar s-a recules şi s-a întrebat :

— E posibil oare ca albii să aibă dreptate, ca adevărul să se rostească prin gura unui alb ? ! Or adevărul se vede numai cînd cineva se află în opoziţie, precum albii, precum Domnul de la „Timpul“ ? Ar fi culmea !... Apoi, după încă un val de furie, încă necalmat : „— În acest caz, şeful ar putea să-i spună domnului Brătianu un lucru la mintea cocoşului : treci, domnule, în opoziţie, ca să te pui în ordine cu adevărul !“ Sau adevărul nu conta în politică ? Era cu putinţă ? !

Peste toate, era greu de decis dacă Domnul de la „Timpul“ era alb sau roşu — sau adevărul nu cunoştea asemenea limitări ? Totuşi, s-a mai întrebat Ariel, la el, la cel în cauză, chiar nici un dubiu ? Acest domn deţinea monopolul adevărului sau şi-l aroga ? În numele cui ? O frază despre timp, prizărită sub o notă neroadă — şi notele trebuiau citite ! — dovedea totuşi că Domnul de la „Timpul“ era sfîşiat de unele dubii, un dubiu privind chiar noţiunea de „timp“. Ariel a transcris, deşi era sigur că fraza despre timp nu-l va interesa pe şef :

„Asimetria timpului nu este totuşi valabilă. Timpul este mai curînd echidistant faţă de trecut şi faţă de viitor, atîta vreme cît timpul consumat poate măsura, cu durata lui infinită, timpul neconsumat, viitorul, ca timp probabil sau posibil, oricum infinit. Dar în acest caz timpul stă pe loc. E oare posibil ?"

Bine, bine, şi-a spus Ariel, e foarte posibil, depinde pe care versant al timpului te aşezi. Din nou „apa stătătoare", de fapt un punct nemişcător, în care acest domn se afla — absolutul ? — din care el contempla ravagiile timpului. Dar nu, el de fapt se afla în „insolubilul zilei". O frază, ca aceea care urma, era oare admisibilă ? A transcris :

„În România iresponsabilitatea e princiară".

Nu se putea spune că prinţul căzuse în preocupări minore, totuşi destul de multe ceasuri au fost jertfite de Alteţa-Sa operaţiunii de alegere a muzicilor pentru paradă. În ţară, pînă atunci, nu se învrednicise nimeni să compună un marş al victoriei, deşi tema era grandioasă. Lucrarea, dacă ar fi fost scrisă, şi-ar fi atins apogeul la ceremonia finală în execuţia corpurilor de fanfară, reunite pentru acest moment. „— Ştiţi, i-a spus Văcărescu, avansînd o scuză à propos de această carenţă, artiştii în genere reacţionează mai lent. Ei se vor incendia pentru temă abia mîine sau poimîine, după ce evenimentul de mult expirat va putea fi contemplat aposteriori." Dar, s-a întrebat prinţul, era aceasta o scuză ?

În lipsă de altceva — prinţul detesta improvizaţiunile, chiar şi-n muzică !, Alteţa-Sa a recurs la un program clasic pentru paradă, cu ajutorul domnului Hübsch, şeful muzicilor militare. Arma şi marşul. În intervalurile dintre corpurile armate, pauze sonore. Dar doamna, care nu suporta rigiditatea pauzelor, a intervenit la un anume moment sugerînd ca aceste intervaluri să fie umplute cu valsuri.

— Valsuri ? !

— În tribune se vor afla foarte multe doamne şi domnişoare. Şi-apoi valsurile au ceva trist. Gîndiţi-vă, nu totul este eroic...

— ? !...

— Şi-apoi defilarea cailor, a cîinilor, a porumbeilor...

Prinţul s-a concentrat mai departe pe chestiunea marşurilor, omiţînd valsurile. Hübsch îi lăsase o vastă literatură, un morman de partituri. Cît priveşte porumbeii voiajori, de unde oare apăruse ideea ? În fond de ce nu ? Ca auxiliari ai armatei, porumbeii ar fi putut defila împreună cu instructorii lor. În frunte, Ulf, porumbelul prinţului, un voiajor de o rigoare exemplară, care avea însă un singur cusur : cînd Alteţa-Sa aştepta aterizarea lină — ca la toate păsările de această varietate, Ulf pica brusc din cer, dîndu-se de trei ori peste cap, ca o pasăre de pradă. Ulf nu se încadra ireproşabil în regulament, bîntuia nebun prin aer.

Clipa cît s-a gîndit la zborul lui Ulf l-a sustras pe prinţ de la marşuri şi i-a dat o uşoară plutire nostalgică. Din nou frontul. Dar pauza a fost scurtă. Domnul Hübsch revenise şi aştepta în picioare, încremenit, trei paşi distanţă de pupitrul cu partituri, la care Alteţa-Sa lucra, de fapt visa. La dorinţa prinţesei, domnul Hübsch izbutise să găsească şi un marş cu desfăşurare lină, aproape aeriană, adecvat pentru porumbeii voiajori. Venise să-i prezinte prinţului şi acest marş volatil.

*

Încă o idee picată pe masa lui Cernat, privind prezența roșiorilor la paradă, l-a consternat pe general. Cum dumnezeu îi putuse veni unuia în cap să fie pudrați roșiorii ? Argumentarea era și mai absurdă :

— Așa cum sînt, arși de soare, prea arată deocheat. Veniți să-i vedeți și să decideți dumneavoastră singur dacă vă plac.

Cel ce vorbea pusese atîta patimă încît generalul a fost impresionat.

— Da, să se pudreze, a convenit el, dar cu maximă atențiune, să nu capete aspect de dame. Adică, a mai adăugat, nu prea abundent ! Și mai ales cu un fard neparfumat.

— Și dorobanții ? s-a avîntat un alt subordonat care părea păgubit, în numele camarazilor din infanterie.

Dar generalul a încruntat o sprînceană și a hotărît :

— Dorobanții să fie lăsați așa cum îi făcură mumele lor.

*

Domnul de la „Timpul" a scris într-o notă, formulată interogativ :

„Iresponsabilitatea se va insinua, la noi, în ritm de marș sau în volute de vals ?"

Apoi sec, amar, poate cinic :

„Am ieşit din disperarea rugăciunii, care înmărmurise naţia, urmează marşul, urmează valsul..."

Şi această notă a înfuriat poliţia.

*

Abia se soluţionase chestiunea decoraţiilor şi avansărilor pentru cei decedaţi şi în biroul generalului Cernat au apărut din nou cei trei camarazi ai maiorului Nae Maican. Într-adevăr, Nae fusese găsit mort la hotelul lui din Bucureşti, spălătoreasa care-l priveghea n-apucase să-i ţină lumînarea. Cei trei camarazi care-au ajuns ulterior la căpătîiul lui, depuseseră pe biroul ministrului un nou memoriu, în chestiunea funeraliilor. Camarazii afirmau că Nae ar fi lăsat cu limbă de moarte, deci prin testament, să fie nu înmormîntat ci incinerat.

— Asta nu ! a respins Cernat. Orice, dar asta nu.

— Dar a lăsat prin testament.

— Să văd testamentul.

Ministrul a citit foaia scrisă cu mîna lui Maican, pe puncte, a încercat să se reculeagă, n-a izbutit.

— Spuneţi-mi, s-a adresat el celor trei, cum i-a venit nebunia asta în cap ? Şi încă şi mai uimit : El n-a fost creştin ? La ce se închina ?

— Avea, cum să spun, a început Perticari, o religiune sui generis.

— Nu se ruga ?

— Nu l-a văzut nimeni rugîndu-se, a precizat locotenentul Mănescu.

— Foarte încurcată treabă ! a bombănit generalul. După care nu şi-a mai reţinut revolta : Auzi colo, să ne ardem morţii. Asta, după ştiinţa mea, o fac indienii. Şi în crescendo : Asta la Gange, domnilor, nu la noi la Dunare ! La noi nu s-au ars morţii niciodată.

— Ba s-au ars, permiteţi să vă contrazic ! a intervenit sublocotenentul Perticari.

— Cînd ? ! şi generalul l-a împuşcat cu privirea. Ştiu eu la ce te referi, i-a mai spus, dar pe-atunci ne prezidau zeii păgîni.

Mănescu a încercat să-i explice ministrului că incinerarea — ritual străvechi — era practicată şi de strămoşii românilor, de daci şi romani. Mari generali, căpetenii de oşti, imperatorii erau incineraţi. Expozeul l-a mai îmbunat pe general, dar ideea trupului care arde nu-i intra în cap. Cernat se simţea trupeşte pus în frigare, auzea cum îi sfîrîie carnea pe jăratec şi se înfiora. Nu putea accepta una ca asta în veci şi le-a spus asta celor trei :

— Şi voi nu vreţi ca la învierea morţilor să vă reîntîlniţi cu camaradul vostru ?... Păgînilor !

Cei trei au tăcut stînjeniţi. Ei nu erau păgîni, poate nici Nae nu fusese, n-o puteau şti. Totuşi cum să-l disculpe post mortem, pe ce cale ? Orice punţi de comunicare cu generalul păreau rupte. Sublocotenentul Garoflid a încercat totuşi o conciliere, în folosul lui Nae :

— E decorat cu *Steaua României*...

— Poftim, a izbucnit Cernat, mie îmi spuneţi ? ! Şi dispus la o nouă cedare : Dacă vreţi îl avansăm comandor. Incinerare însă, nu.

Apoi a tăcut, i-a privit ostil. Era incapabil să priceapă cum putuse duce în cîrcă povara războiului cu asemenea oameni ieşiţi parcă dintr-o altă rasă, aparţinînd unei alte legi.

— Şi sinucigaşii se îngroapă ! a mai spus Cernat.

S-a ridicat apoi de la birou, în semn că le suspendă audienţa. A şi schiţat gestul concedierii. Cei trei au salutat, s-au retras, dar ajungînd la uşă au fost din nou reţinuţi de general.

— Pe ce culoare a decedat amicul dumneavoastră ? i-a întrebat el pe ofiţeri.

— Hotelul în care Nae a murit e pe culoarea de galben, a răspuns Mănescu.

— Asta-i prost, a mormăit Cernat, încurcat în planul care-i venise în minte. Ar fi fost cu mult mai convenabil dacă Nae Maican deceda pe culoarea de albastru. Şi, indi-

cîndu-le soluția : Vedeți că acolo, la primăria de albastru, e un primar ateu. Să vă ajute el. Eu mă spăl pe mîini.

Rămas singur, Cernat a fost indispus tot restul zilei. Inutil se spălase pe mîini, faptul ca fapt rămînea. I se părea de prost augur ca simultan cu parada să se desfășoare niște funeralii bizare, absolut netradiționale, în urma cărora un trup omenesc se prefăcea în cenușă. Spre seară, generalul a revenit la gîndul demisiei.

Prefectul poliției era în culmea enervării : agenții lui se dovedeau niște sminitiți, cînd nu smintiți — ca Ariel, atunci niște nevolnici — ca Iordache. Căci nici Iordache, pedestru și pozitiv cum era, nu aflase mare lucru despre Domnul de la „Timpul“, deși-i luase urma.

— Ei, ce-ai mai aflat ? îl chestionase șeful cu mult înainte de paradă.

— Nimic, a recunoscut imbecilul, dar l-am identificat. El e. Are mustața stufoasă, ochi mari, aprinși și fruntea uite-atîta !

Normal ca șeful să-l dea afară, iar Iordache să-și continue alergătura. Îl numise de cîtva timp, pe cel urmărit, „Comunardul“, poreclă din vremea cînd același Iordache lucra pentru albi și spiona opoziția roșie. Agentul n-avea fantezia poreclelor, de fapt nici un pic de fantezie. Pe I. L. Caragiale tot el îl poreclise Haimanaua (de la Haimanale). Spre prînz, în aceeași zi, Iordache a revenit la șef, ca să facă aport.

— Stă-n Piața Amzei, la domnu' Slavici.

— Și cum stă, ce face ? N-ai intrat ?

— Ba am intrat ! a confirmat gîfîind Iordache, ștergîndu-și sudoarea cu basmaua. Am spus întîi săru'mîna lu doamna Slavici ; săru' mîna cucoană. El nu era acasă.

— Care el ?

— Comunardul.

Prefectul fierbea.

— Şi ce-ai aflat ?

Iordache voia pasămite să dozeze predarea prăzii şi a început cu mărunţişurile :

— Mi-a zis că nu mănîncă cireşe.

— Cine ?

— Domnul Slavici.

— Iordache, eşti nebun ? Ce legătură au cireşele cu afacerea noastră ? ! Acum e anotimpul cireşelor ? Ieşi afară.

Iordache s-a retras cu spatele, dar n-a dispărut, totuşi ceva aflase — Domnul de la „Timpul" era se pare un mare mîncător de cireşe, le consuma cu lăcomie, ceea ce nu se întîmpla cu domnul Slavici, acesta rezervat, suspicios faţă de asemenea fructe. Cînd vedea cireşe parcă vedea pilule de arsenic. Îl prevenise în primăvară chiar pe domnul Maiorescu, la anotimpul cireşelor, cînd acesta mînca cireşe, după un dejun, culegîndu-le cu mîna dintr-un coş de argint :

„— Domnule Maiorescu, nu mîncaţi cireşe ! Matei Corvin a mîncat şi a murit".

Profesorul de logică era tocmai cu o cireaşă în gură. Domnul Slavici a continuat a-l preveni :

„— De cînd am aflat ce i s-a întîmplat lui Matei Corvin, n-am mai pus cireşe în gură".

— Şi cine ţi-a spus basmele astea, doamna Slavici ? a întrebat prefectul, care cunoştea istorioara, devenită anecdotă, cu diferenţa că în dialogul dintre cei doi fusese vorba nu despre cireşe ci despre smochine.

„— Domnule Maiorescu, avertizase Slavici, nu mîncaţi smochine !

— De ce ?

— Matei Corvin a mîncat şi a murit !" etc.

Contrazis, în ceea ce privea specia fructei, Iordache a rămas mut, pus el însuşi pe gînduri de această precizare aruncată de şef. S-a redresat însă :

— Eu am zis că au ei ceva pe cuget dacă le este frică să nu fie otrăviţi de guvern chiar şi cu cireşe. Pardon, smochine !

— Aiurea, a respins Radu Mihail, ei sînt cei care otrăvesc naţia.

— Aşa e, a adeverit Iordache, toată lumea ştie ce fac, de ce nebunii se ţin cu gazetele lor. Apoi luînd o mutră gravă şi în acelaşi timp speriată : Dar să ştiţi, Domnul de la „Timpul“ e sincer. Ceilalţi însă sînt nişte perverşi.

Radu Mihail a rîs cu nervi, n-avea timp de vorbe. Iordache îi împărţea pe cei urmăriţi în două partide : perverşi şi sinceri. Astfel în iarnă, în timpul raziilor Ohranei, Iordache îi categorisise pe ruşii urmăriţi în două partide : panslaviştii-sinceri, fiindcă ţineau cu ţara lor, cu Rusia, anarhiştii (and comp.) — perverşi, fiindcă voiau s-o dărîme. În plan local, Iordache proceda la fel : domnul Brătianu era sincer — ca premier, domnul C. A. Rosetti nu, era un pervers, deşi făcea parte din acelaşi guvern şi era prieten cu domnul Brătianu. La Junimea de asemeni, unii erau sinceri — Domnul de la „Timpul“, alţii perverşi — Haimanaua, cum şi domnul Titu Maiorescu. Prefectul poliţiei ar fi vrut să afle în ce partidă îl categorisise Iordache, dar era de prisos.

Povestea cu cireşele, intrată în mintea agentului, spunea totuşi ceva. Deşi, după cum tot el aflase, Domnul de la „Timpul“ mînca cireşe, cu o bucurie enormă, ca şi domnul Maiorescu, minus bucuria. Nu se temeau cei doi de moarte ? Încăpută pe mîna lui Ariel, aceeaşi informaţie avea să capete o prelucrare savantă :

„Domnul de la „Timpul“ are un acut sentiment al eternităţii. Ca şi domnul T(itu) M(aiorescu). Pe trepte diferite au acelaşi sentiment al eternităţii şi ceilalţi domni de la Junimea, mai puţin domnul Slavici. Toţi sînt încredinţaţi că de la ei începe lumea“.

— Aiurea ! a respins Radu Mihail, aruncînd la coş în aceeaşi zi însemnarea lui Ariel. Pe mine nu mă interesează speculaţiunile voastre, eu vreau fapte, numai fapte ! Au pus sau n-au pus la cale ceva ?

Fapte, numai fapte ! era şi deviza lui Brătianu, şi într-un fel chiar deviza lui Iordache, care însă, în cazul acesta, înota în gol. Tot ce-a mai izbutit să producă Iordache pînă noaptea a fost o foiţă scrisă olograf de Domnul de la „Timpul“, pe care se aflau însemnate toate rufele pe care acesta le dăduse la spălat. Radu Mihail nici n-a vrut s-o parcurgă. Îi ajungea ce rufe se spălaseră la

Parlament, în iarnă, cu prilejul afacerii de la Spălătoriile Lemaître, o afacere în care era cît p-aci să fie maculată Armata. Prefectul nu mai voia să auză de cuvîntul „rufe", „rufe date la spălat", în ultimă instanță chestiunea rufelor era o mică afacere laterală preocupării publice — da, se spălau rufe, dar în familie !, or Iordache aflase cu întîrziere, necitind *Monitorul Oficial*, în genere necitind nimic, că chestiunea rufelor de orice fel indispunea guvernul. Prefectul l-a și chestionat pe subaltern, cu un aer mohorît :

— Tu crezi că asta ne interesează pe noi, cîte batiste sau cîți indispensabili trimite la spălat un om ?

Deja prinsese neologismul „indispensabili", chiar și Iordache îl folosise, notînd în raport cîte perechi de „indispensabili" trimisese la spălat Domnul de la „Timpul".

— Mie îmi trebuie alte fapte, a spus prefectul, abordînd un aer doct. Și subliniind cuvîntul : Fapte irecuzabile !

Iordache a priceput că afacerea e groasă. Trebuiau *fapte irecuzabile.* S-a întors după încă un timp și a raportat :

— Individul cîntă.

— Ce cîntă ?

— Raportez, doine. Și gîfîind : Adineaori cînta doine într-o locantă. Cu niște ardeleni. Îi am scriși. Altă dată a cîntat cu bănățenii. Și cu țînțarii.

— Țînțari ? !

— Aromâni, adică. Ăștia ai noștri, de peste Dunăre, din Tesalia, și din Pind.

— Păi ăștia-s țînțari ?

— Așa-s porecliți. Individul cîntă cu toți. Dar cîntă și de unul singur. Și la ureche : Mi-a spus doamna Slavici. Cîntă noaptea.

— Nu scrie ?

— Uneori scrie. Da cîntă.

Putea să constituie și cîntecul Domnului de la „Timpul" un corp delict ? Iordache era un ins de balamuc, la fel și Ariel. Amîndoi erau niște infirmi : unul sorbit în abstracțiuni filosofice goale, celălalt picat în patru labe în urmărirea firimiturilor, om de aport. Cu asemenea indivizi nu putea să funcționeze normal o poliție, cum nu

se putea garanta stabilitatea unei societăţi, a unui stat Prefectul i-a convocat pe ambii şi le-a spus-o ritos :

— Domnilor, vînaţi himere. Mie îmi trebuie nu fantezii, nu cîntece, nu cuvinte. Vreau documente, acte, să fie clar. Şi cu enervare sporită : Oare acest domn n-a lăsat altceva, nici o urmă palpabilă, decît ce-a pus el personal pe hîrtie ?

Şi pentru Ariel, şi pentru Iordache, cuvîntul „urmă" semnifica probabil ceva abstract. Ambii l-au privit pe şef cu nedumerire. Probabil că nici şeful nu pricepea ce semnifică, ce noimă are cuvîntul urmă : amprentă, probă, semn, dovadă a trecerii în nemurire ? Şeful a urlat :

— Şi Hristos şi-a lăsat amprenta. Şi răcnind Giulgiul !

Cei trei ofiţeri, locotenentul Mănescu, sublocotenenţii Garoflid şi Perticari, n-au găsit mai multă înţelegere nici la primarul culorii de albastru. Deşi liber cugetător, democrat din creştet în tălpi, prieten cu socialiştii de la medicină, tînărul primar n-a consimţit uşor la aprobare, din acelaşi motiv, sfidarea tradiţiei, bruscarea opiniei publice. El i-a prevenit pe ofiţeri, cu toată gravitatea :

— Vă rog insistent, domnilor, să nu-mi faceţi buclucuri. Fără discursuri, fără ceremonii *di granda,* fără companie de onoare !...

— Compania de onoare e obligatorie. Nae a fost un erou.

— Atunci nu pot aproba. Actul ăsta al lui Maican poate fi contagios. Gîndiţi-vă, întoarcem lumea cu susul în jos, o smintim. Există şi-n asta, în moarte adică, o regulă. La Bucureşti funcţionează şi o corporaţie a cioclilor, pe acţiuni. O alta, cu capital de la Viena, a fost înfiinţată acum, după război. Le luaţi deci corporaţiilor pîinea de la gură. Va fi vuiet. Lumea va veni la incendiul lui Nae

Maican ca la foc. Vreți să scrie presa, să am proteste, interpelări în parlament ?... Și-apoi popii ! Veți face (incinerarea)... fără preoți ?

— Fără. A fost dorința domnului comandor.

Deja cei trei preluaseră promisiunea lui Cernat că Nae va fi avansat comandor. Primarul încă nu-și regăsise calmul.

— Vor zice că se răsucesc în morminte toți morții din război ! a mai spus el. Apoi curios : Și unde veți pune cenușa ?

— Într-o urnă.

— Și urna ?

— Există un al treilea punct în legatul testamentar, a explicat locotenentul Mănescu, după care a depus pe birou testamentul, acea ultimă capodoperă a lui Nae.

— Testamentul rămîne aici ! a decis primarul.

— Nu se poate, a sărit Perticari, testamentul va fi ars odată cu trupul.

— Nu se poate ! a sărit omul autorității. Testamentul e singurul act care vă dă dreptul să întreprindeți arderea. Cum justificăm moartea ?

— Cu actul de deces.

Dar actul de deces încă nu exista. În zăpăceala momentului, nici proprietarul hotelului, nici Didina care a venit ca o nebună la fața locului, nici camarazii nu anunțaseră poliția și nici primăria de care hotelul ținea.

— Domnilor, a constatat cu fior primarul, dar atunci rezultă că omul dumneavoastră e viu.

— E mort, domnule ! l-au asigurat în cor camarazii, retrăind apoi și ei fiorul ireparabilului.

— Dar, iată, a spus locotenentul Mănescu, revenindu-și din emoție. Mort fiind, Nae ne acordă o șansă. O să-l mutăm într-un hotel pe culoarea de albastru. Îl declarăm decedat în raza primăriei dumneavoastră.

— După atîtea zile ? !

S-a decis ca ceremonia să se facă în afara Bucureștilor, pe Cîmpul de la Belvedere, în prezența celor trei, a unui avocat, a unui medic legist și a unui delegat al primaru-

lui, care să poată dresa, sub semnătura martorilor, încheierea finală.

— Încheierea finală are loc la Constanţa ! — a mai anunţat locotenentul Mănescu. Cenuşa lui Nae va fi aruncată în mare.

Primarul era mut, Perticari a mai adăugat :

— Sabia, decoraţiile, chipiul şi centironul domnului comandor plus pumnalul de paradă vor fi dăruite primăriei comunei Constanţa, pentru un muzeu al marinei.

Era ultimul punct din testament şi abia acum primarul s-a edificat, dar s-a şi mirat.

— Păi Constanţa e încă la turci. Azi se numeşte Küstenge !...

— Se va numi Constanţa, doar ştiţi.

Mai era un punct în testament, notat de Nae cu P.S., o prevedere pe care sublocotenentul Perticari n-a mai evocat-o. Nae scria : „Aveţi grijă de Didina. E o fată bună." Dar primarul a citit şi acest punct, după care a întrebat :

— Cine-i Didina ?

— Prietena lui Nae. Una dintre...

S-a hotărît tot atunci ca Didina să fie internată într-un aşezămînt de sănătate, pe seama primăriei de albastru, în balamucul de la Mărcuţa.

Într-un alt manuscript, încăput nu se ştie cum pe mîna lui Iordache, erau înşiruite arbitrar nişte nume de regi :

„Ramses...
...Radu de la Afumaţi...
Riurik...
Regele drumurilor de fier...
Regele chibriturilor...
...Regele baloanelor de săpun..."

Ariel a întors foaia pe-o față și pe cealaltă, dar altceva nimic. În dreptul ultimului rege, cel al baloanelor de săpun, era pus un B. Oare Brătianu ?

Se presimțeau prin vuiet trupele, se auzeau fanfare. Mișcările de oameni clocoteau la orizont. Dar trupele încă nu pătrundeau în oraș, își rețineau euforia, încordînd-o arc. Își stăpînea dorința de a intra în Capitală și căpitanul Georgescu-Magnus, cel care în iarnă pătrunsese-n București prin eroare, cel care revenise mai apoi, dar ca simplu particular. Acum dorea cu ardoare să revină, în fruntea batalionului său, în chip triumfal, pe poarta cea mare. Le-a și arătat soldaților orașul, cu un gest napoleonic :

— Băieți, ce vedeți voi acolo în zare ?

— Nimic, domnule căpitan ! au răspuns soldații în cor.

— Cum nimic, mă ? Acolo-i inima țării. O auziți cum bate ? Acolo veți ajunge și voi curînd.

Bătea accelerat și inima sublocotenentului Micu Georgescu. Logodnica lui, domnișoara Didona, se mutase între timp la o rudă din Capitală și-l aștepta. Logodna celor doi tineri se făptuise în munți, în timpul unui marș, sub ploaie, acum ar fi urmat nunta, tot fără permisiunea părinților fetei. „— De s-ar isprăvi odată această aventură !" spunea mătușa domnișoarei Didona, care o secondase pe fată în fuga ei de acasă. De-ați intra și voi în rîndul lumii !" Intrarea în rîndul lumii era legată de intrarea trupelor în București, de parada finală, care, în chip fericit, ar fi trebuit să coincidă cu nunta.

Gazda domnișoarei, un magistrat pensionar, domnul Mironescu, încă mai spera că băiatul lui, plecat în urmă cu un an pe front, se va întoarce acasă, deși toate datele îl contraziceau. Ștef nu venea, nu mai venea, iar exasperarea îl ținea pe bătrîn treaz, mereu cu ochii afară, cu sufletul la gură.

— Vin ! tresărea el din cînd în cînd, asigurîndu-le pe doamne că cei plecați vor veni. Se aud fanfarele !...

Domnul Mironescu nu mai pretindea că și Ștef va veni, dar trăia emoția. A venit în schimb într-o noapte sublocotenentul Micu Georgescu, pentru un ceas, ca să-și vadă logodnica, și să se schimbe. Intrevederea între tineri a avut loc cu martori, cum se și cuvenea. Logodnica a stat tot timpul în partida doamnelor, sublocotenentul în partida domnului Mironescu, ambii tineri au respectat cu strictețe formele, abținîndu-se de la orice gest sentimental. Despre introducerea actelor de căsătorie s-a vorbit rece, oficial, ca despre un lucru ce ținea de domeniul public, cum ar fi pacea de la Berlin.

La plecare, conducîndu-l pe sublocotenent pînă la poartă, domnul Mironescu l-a întrebat cu melancolie :

— Despre eroi se mai știe ceva ?

Micu Georgescu auzise despre dispariția lui Ștef. I-a răspuns bătrînului fîstîcit, dar cu toată convingerea :

— Am auzit că li se vor înălța monumente.

Apoi a încălecat și a plecat în noapte.

*

Încă își revărsa lavele „Timpul". Într-un articol de o violență extremă, Domnul de la „Timpul" făcea din nou apel la frînghie și baionetă. Nu se mai repeta sentința „Cuvîntul nu ajunge" — cum să nu ajungă, doar Cuvîntul făcuse lumea !, sentința fusese corectată, dar agravată, împinsă acum pînă la absolut :

„Adevărul nu ajunge..."

Împotriva unei lumi de iad, simpla rostire a sancțiunii de pieire este ineficientă atîta timp cît nu e întărită prin acțiunea executorie. Ariel a subliniat cu roșu :

„Adevărul nu ajunge..."

Era de-ajuns acest text.

*

Prințul a respins și demisia lui Cernat, și demisia lui Kogălniceanu. „La victoire final, scrisese ministrul de externe, est toujours la fin de ce qui triomphe." [1]. Ceea ce prințului i se părea cu neputință de admis. Nu era admisibil ca vreunul din cei doi miniștri să iasă din scenă. Se pregătea parada. Ambii trebuiau să facă parte din distribuția finală.

*

Sustras mișcării sonore din marginea orașului, Rufino participa totuși la ea prin exaltarea muzicală proprie, închinată lui Gipsy. Din cînd în cînd, cele trei exclamații melodice — a patra fiind strigată ! — răzbăteau din mansarda astronomului afară, iritînd urechea vecinilor :

[1] „Victoria finală este totdeauna sfîrșitul celui care triumfă."

IX

În dimineaţa paradei, prinţul s-a sculat după orarul de front. Alteţa-Sa şi sergentul garde-de-corp s-au recunoscut prin întuneric. Prin semiîntuneric a început a se pune în mişcare lumea măruntă a curţii. Cu un singur moment de suspensie : rugăciunea. La acea oră din zori timpul a stat, cît Alteţa-Sa să se încredinţeze din nou Cerului, ca supus loial, lepădînd voia proprie : „Fie voia Ta." Afară, în curtea interioară, calul de paradă fusese scos din grajd şi înşeuat cu un ceas mai devreme. La fel caii suitei. Ieşind să vadă caii, prinţul a perceput auditiv nemişcarea oraşului, care încă mai dormea. Alteţa-Sa ştia că trupele în schimb sînt treze, ca şi pe front. În curînd avea să-şi revadă armata. În curînd, descoperindu-se odată cu armata, avea să se încredinţeze din nou Cerului, de această dată El şi Armata, dar nu oricum, ci într-un Te Deum intim, pe care prinţul şi-l dorea ca pe un suprem moment de fuziune între cele trei forţe : Cer, El, Armată. În faţa armatei, în Pădurea Băneasa, unde îşi dăduse întîlnire cu trupele, se întindea Capitala. Armata, în frunte cu prinţul, urma a porni spre oraş. Gloria trebuia să ocupe oraşul, să-l ridice la paroxism, Gloria urma să-i cuprindă frenetic pe cei ce-o aşteptau. După care ar fi urmat să se lase o uşurare fastă. Deja, printr-un jurnal al Consiliului de Miniştri, prinţul primise ca prim însemn al noului timp titlul de Alteţă Regală.

În biblioteca austeră în care s-a întors, prinţul a regăsit pe pupitru planul paradei, pe puncte şi pe ore.

îl lăsase decuseară deschis la ultima filă, cînd suflase în luminare. Nu mai era nimic de clintit, de șters, de adăugat, ca și la planul unei bătălii cîștigate apriori. Și acum, ca și pe front, refuza să creadă că forța recalcitrantă a absurdului, cea care se insinuează ades în cele mai chibzuite acțiuni, dîndu-le peste cap, ar fi putut — prin absurd — să intervină acum. Ca militar lucid, Alteța-Sa știa totuși că hazardul există. Hazardul, întîmplarea, surpriza lucrau uneori, acolo pe front, sub forma unei indispoziții fiziologice, o boală greu de stăpînit, care intervenea ca din senin, făcînd indisponibil un comandant chiar în clipa cînd trebuia să-și arunce trupa în foc. O pățise astfel căpitanul Romano, în fața Griviței. O pățise și Napoleon. Prințul însă se simțea la acel ceas al zorilor pe deplin sănătos. O altă cale de pătrundere a hazardului, după cea fiziologică, era cea meteorologică. O grindină, o ploaie, o furtună. Cum se întîmplase prea ades și pe front. Acum însă barometrul din perete arăta timp frumos. În rest ? Armata nu putea fi decît ca un ceasornic bine întors, identic cu cel aflat pe pupitru sub ochii prințului. Încă mai era timp.

Ca să-și umple timpul pînă la plecare s-a reîntors la niște hîrtii vechi aflate în bibliotecă. A scos dintr-o mapă un plan de fortificare a orașului, care, executat conștiincios, punct cu punct, ar fi putut asigura Bucureștilor stabilitatea, respirația civilă normală. Altfel se lucrează într-un oraș care se simte apărat asemeni unui mecanism ocrotit în carcasa-i metalică, și altfel într-un oraș fără carcasă, plasmă fără cochilie. O centură de forturi, corespunzînd unei centuri de cazărmi, ar fi putut închide Bucureștii dinspre toate zările, nelăsînd surprizei nici o șansă, poate una minimă legată de hazard. Hazardul nu se excludea, desigur, dar ravagiile aduse de elementele surprinzătoare se puteau preveni. Altfel victoriile ar fi atîrnat de întîmplare, ceea ce se excludea. Ca o garanție a întregului sistem de fortificații, prințul ar fi dorit să pună însăși persoana sa fizică, fie și postum. De mai mult timp — nu cu încordare și nici continuu — Alteța-Sa medita la un lăcaș pentru eternitate pe care l-ar fi dorit

înălțat în Capitală, pe un deal de la asfințitul orașului, nu departe de Cotroceni. Un mausoleu simplu, din marmură neagră, de fapt un turn cu mai multe etaje, care să găzduiască o activitate sobră, intensă, practică, meditativă. Sus, o cupolă din nervuri de metal și sticlă, acoperind un observator astronomic. Mai jos, pe trei sau patru nivele, cîteva biblioteci și laboratoare de fizică, matematică, geografie. Și mai jos, la nivelul pămîntului, laboratorul de geologie, în anexa căruia s-ar fi aflat o colecție de cristale și roci. La subsol, laboratorul de măsuri și greutăți, inclusiv etalonul metru, în platin, etalonul gram, plus un ceasornic de precizie care să măsoare timpul astronomic. Ar fi fost de dorit ca pînă atunci în România să se accepte sistemul zecimal și noul calendar. Sarcofagul în bronz, pe capacul căruia ar fi stat coroana de oțel, cea de rege, ar fi trebuit așezat într-o incintă subterană fără nici un element decorativ. Doar zidul circular de piatră lucie, oțelul coroanei și bronzul. Prințul nu putea concepe că, printr-un capriciu al posterității, osemintele sale ar putea fi rînduite în altă parte, la hazard. Deocamdată îl preocupa măsurarea timpului, acel pendul astronomic care ar fi trebuit să asigure o justă bătaie a orei și secundei, și chiar a fracțiunilor de secundă. Pînă unde ? Ideea unui infinit mic al timpului, un infrainfinit, care ar putea conține evenimente, ca și infinitul mare, l-a speriat însă. Undeva trebuia să fie un punct.

Era ora. A ieșit liniștit, cu pas măsurat, mai sigur ca oricînd de sine și s-a îndreptat spre peronul principal, unde fusese scos calul. L-a supărat însă lumina și a clipit surprins. Nu vedea bine ? La peron era tras cupeul de ceremonie. În fața cupeului, prințesa. El a scos un „o“, ea s-a reprimat, la doi pași, mareșalul curții a rămas confuz. În jur, ofițerii din suită și personalul mărunt, cu toții încremeniți, așteptînd reacția prințului. Pauza a ținut mult, momentul de confuzie a trecut asupra Alteței-Sale. Prințul și-a scos ceasornicul.

— Alteța Voastră, s-a adresat el doamnei, ar fi urmat să ajungă la tribună la orele zece punct. E cu mult mai devreme !

— Alteța-Sa, a intervenit Văcărescu, a dedus că va lua parte și la Te Deum.

Prințul nu mai putea întreba de unde și cum apăruse o asemenea deducțiune absurdă. A înțeles că nu putea spori confuzia și nici dilata momentul nefast. Dorise să fie singur cu trupele, acum nu se mai putea. I-a oferit doamnei brațul, ajutînd-o să urce în cupeu.

Caii nu se puseseră încă în mișcare, cînd un ofițer din gardă s-a prezentat la portieră, rugîndu-l pe prinț să primească un mesaj urgent de la Berlin. Alteța-Sa a coborît, profund tulburat. Nu-și putea refuza bucuria de a avea un mesaj din prima sa patrie, în dimineața paradei. Dar, surpriză, deși venea prin Berlin, mesajul provenea din altă parte, din Orient, era scris pe un sul de mătase, în hieroglife. A întors planșa cu semne ermetice pe toate părțile, a privit-o iarăși de la distanță. Abia acum a observat, cu plăcere, dedicația scrisă sus, orizontal, în germană :

„Comandantului (Vînătorului) victorios, azi, de ziua rememorării.
Colonel Nigata no Itu
care a contemplat cucerirea trofeelor."

A auzit alături glasul uimit al prințesei.

— O, ce păsări frumoase !

Într-o colivie de bambus, doi fazani albi.

— Fac o pereche ! a mai spus doamna, încîntată. Îi vom duce la Peleș, nu ?

Echipajul s-a pus în sfîrșit în mișcare, cu un sfert de oră întîrziere. Era prima întîrziere din orarul astronomic al prințului. În urmă rămăsese sulul cu hieroglife, lîngă colivia cu cei doi fazani albi. Dintre miile de martori străini, care-l văzuseră la Plevna, în clipa victoriei, unul singur — cel mai de departe — îi trimitea un mesaj.

Se pornise și vîntul.

*

Pentru a oferi bucureştenilor încredinţarea — şi chiar proba — că s-au trezit într-o realitate nouă, că ziua pe care o încep e alta decît cea precedentă, radical alta, primăria Bucureştilor a hotărît să schimbe numele unor căi, străzi, uliţe, fundacuri, rebotezîndu-le într-un mod neprevăzut. Cu alte nume, cu numele unor locuri de peste Dunăre unde se ilustrase armata română sau cu numele unor persoane bine cunoscute sau necunoscute pînă ieri, care atunci, brusc, au ieşit din anonimat ori şi-au sporit faima. Iniţiativa aparţinea probabil domnului C. A. Rosetti, numit el însuşi primar pe o zi. Domnul Rosetti, ca persoană marcantă, mai fusese numit primar pe-o zi, cu ocazia sosirii ţarului la Bucureşti, apoi cu prilejul plecării ţarului spre patrie, cînd domnia-sa şi-a prelungit mandatul pînă noaptea tîrziu. Primarul de-o zi — ziua paradei finale — a fost însă bine inspirat : Podul Mogoşoaiei, principala arteră mondenă a Capitalei, a devenit Calea Victoriei. O altă cale, care ducea spre Tîrgul Moşilor, a fost numită Calea Călăraşilor. O alta, care pornea de lîngă centru către lacul Herăstrău, unde poporul se bălăcea, a fost numită Calea Dorobanţilor. Roşiorii fuseseră păgubiţi. Şi vînătorii, şi artileriştii. Dar ei şi alţii se cuprindeau de fapt în numele bătăliilor, acum în numele unor bătălii devenite simple căi sau străzi, pe care bucureştenii călcau exuberant, în drumul spre paradă : Calea Plevnei, Calea Griviţei, Calea Rahovei. Cel mai răsunător nume, care trecea peste locuri şi persoane, desemna însăşi acţiunea de emancipare, acţiunea însăşi boteza nu o stradă sau o cale, ci un splai : Splaiul Independenţei. Erau totuşi impresionante şi numele noi de străzi, revenind persoanelor : strada sergent Cutare, strada colonel Cutare, uliţa sublocotenent Cutare, sau maior Cutare. O fundătură revenise şi soldatului Culiţă Culea. Dar un mitocan abia deşteptat din somn, văzînd numele scris pe plăcuţă, s-a revoltat şi a strigat : „—. Cine-i ăsta, domnule ? ! Nu voiesc, dar nu voiesc în ruptul capului ca să ajung să domiciliez pe o stradă ce aparţinează unei persoane necunoscute ! Dac-o fi f-un liberal ?“ Individul nu putea să se

mute de-acolo, era apropitar, dar se putea muta plăcuţa: Chiar el cu mîna lui a bătut-o pe un alt perete, la intrarea într-o altă fundătură, anterior numită Fundacul Cireşilor. Aici povestea s-a reluat: „— Cine-i ăsta, nene? Dac-o fi f-un conservator?", căci între timp şi-n mahalale intrase dihonia politică. Mai departe, istoria s-a repetat: plăcuţa cu numele soldatului Culiţă Culea, gornistul de la Rahova, a trecut la Fundătura Prunilor, apoi la Fundătura Caişilor, mahalaua fiind inundată de pruni, cireşi, caişi. Numele lui Culiţă Culea avea să colinde printre pruni, cireşi, piersici, caişi, pînă după următorul război — mondial! — cînd alte nume de eroi, o ploaie, aveau să cadă peste aceleaşi ulicioare, scoase iar la lumină de zelul unui primar de-o zi.

Numele lui Culiţă Culea era menit unei soarte ciudate: să se piardă printre aromele cireşilor, să reînvie la anotimpul înfloririi, să se uite la ceasul căderii frunzelor, în fiecare an, pînă într-un anotimp cînd şi cireşii aveau să dispară, raşi şi smulşi din rădăcini cu gheare mecanice, de furia secolului nou.

Cu acelaşi prilej, primarul de-o zi a promis bucureştenilor şi monumente, „o sumă de monumente care să consacre amintirea eroilor", iar această făgăduinţă s-a repetat pînă noaptea tîrziu, cînd mandatul urma să-i expire. Dar şi atunci, aproape de ultima clipă, domnul C. A. Rosetti a mai spus, cu ultima suflare:

— Voiesc monumente.

Racla lui Nae fusese aşezată într-un docar, căci domnul căpitan sau domnul maior circulase cît era viu cu trăsura sau docarul. Vehiculul, tras de doi armăsari negri, a luat-o din Calea Victoriei spre Calea Griviţei, cum se numeau acum, spre gară, pe linia tramvaiului cu cai. Dincolo de gară se întindea Cîmpul de la Belvedere, un şes vast, unde primăvara şi toamna îşi puneau vetrele ciobanii ardeleni, în pendularea lor sezonieră între

mare şi munţi. De la un timp, tot acolo se improvizaseră nişte barăci de circ, o roata norocului, nişte scrîncioabe cu lanţuri, un cort în care la zilele de tîrg sălăşluia „femeia peşte", pentru ca bucureştenii din această parte a urbei să nu-şi mai rupă tălpile pînă la Moşi. Cu un an în urmă, prin august, într-o zi de arşiţă teribilă, în aceeaşi direcţie pornise şi „femeia magnetică", urmărită de un grup de persoane de sex masculin, care nu credeau în existenţa ei. Aceeaşi femeie apăruse mai apoi la Griviţa, pe front, între linii.

Dar era vînt, dimineaţa se stîrnise un vînt rece. Oprind la biserica lui Marin Brutaru, ca să aprindă lumînări — pentru ei, pentru Nae — cei trei camarazi au observat cu emoţie că lumînările se sting. N-au comentat accidentul, dar, fără a o spune, fiecare simţea că ei, tustrei, participă la un fapt ieşit din comun, lăsîndu-se încă o dată — pentru ultima dată — duşi înainte de voinţa lui Nae. Sublocotenentul Perticari doar atît a spus, cu ciudă : „— Ce om, domnule !"

Pe Calea Griviţei începuse a ieşi lumea, îmbrăcată sărbătoreşte, pentru paradă, lume multă şi pestriţă, ca-n zi de tîrg. Nu se auzeau încă fanfarele, dar începuseră clopotele. Prăvăliile închise, şi cîrciumile şi bordelurile. Peste tot steaguri tricolore, la toate porţile, la toate stabilimentele. Un mitocan, privind trăsura, a arătat unui alt mitocan racla cu degetul :

— Uite, ăia duc un sicriu gol !

*

Tocmai în dimineaţa paradei în casa Răşcanu s-a instalat harababura. Nu haosul — ceea ce ar fi fost poate mai bine —, ci ordinea, o ordine nouă, introdusă energic de băciţă, care se mutase la reşedinţa avocatului, ca la rude, chiar din ziua cînd îi arsese lui Şiclovan prăvălia.

Era de-ajuns că tante Clotilde părăsise lumea celor vii, navigînd fără cîrmă prin oniria ei infantilă, era de-ajunsă

şi ruptura cu Toma, un tînăr cu care Răşcanu nu putea comunica, acum în viaţa casei, intervenise băciţa, care instaurase o necomunicare pură sau un altfel de comunicare la care avocatul n-avea acces, nici n-o concepea.

Bine, normal, femeia n-avea unde trage, căuta un adăpost, o streaşină, hazardul făcuse ca tocmai aceasta să fie streaşina — reşedinţa Răşcanilor. Desigur, un om simplu, o analfabetă. Dar, socotea Răşcanu, omul simplu e cu-vi-in-cios. Or, în privinţa cuviinţei, soaţa brînzarului Şiclovan, devenită rudă prin alianţă cu neamul Răşcanilor, avea propriul ei punct de vedere şi o manieră proprie de a se purta. Băciţa a socotit astfel firesc să se instaleze în casă, ca o matroană — în lipsa altei femei de sînge —, să-şi pună cheile cămărilor la brîu, să-şi aservească slugile, să introducă dictatura. Cu cel mai blajin şi cuceritor aer, ca pe o datorie sfîntă, ca şi cum acesta ar fi fost rostul ei pe lume. Impunea şi ţinuta ei de ţărancă, straiul negru de şiac, ia închisă pînă-n gît, betele, tîrlicii de lînă, pe care-i pîşpîia prin casă, gesturile moi, de oarbă, cu care atingea lucrurile, cu sfială şi tandreţe.

Cînd a intrat în casă, întîi şi-a făcut crucea legiuită, căutînd peretele cu icoane, după care l-a sărutat pe avocat pe amîndoi obrajii, ca pe un frate, ca pe un văr, ca pe un nepot, apoi a căzut pe un scaun şi-a cerut apă. A băut apa şi iar şi-a făcut cruce. Apoi a zis : „— Doamne, feri de mai rău. Că nu acu întîiaşi oară scăpai numai cu chelea. Dar din chele-i făcut şi omu, aşa se naşte, gol. Şi-abia apoi se-mbracă şi mere la drum."

Şi băciţa a şi pornit imediat la drum, încercînd întîi să se orienteze în noua lume : „— Asta cine-i, cum o cheamă, pe asta de la blide ? Dar pe ăsta, de la cai ?" Pe tante Clotilde a adoptat-o imediat, ca pe o minoră, numind-o „Fată hăi" sau „Fătucă", lui Răşcanu i-a spus „Cuscrul Alexandru", în public numindu-l însă „Domnu avocat". Pe Garussi, fost client al prăvăliei, îl avea în răsfăţ, îi zicea „Domnu deputat", provocînd perplexitate în casă şi uimire pe chipul lui Răşcanu, căci el era deputatul. Ca să-l consoleze pe cuscru, băciţa i-a modificat titlul, numindu-l în public „Domnu ministru". Hélène, mireasa de la Davos, era pentru băciţă „Mititica", „Sărmănica" sau

„Sărmana-de-ea". Slugilor le-a cerut să i se adreseze cu „Nînașa", să nu-i zică doamne feri „Coană mare". „Ziceți-mi nînașă, că eu nu-s cucoană, sînt de-ale voastre, eu de-aici înainte o să am grijă de voi." Și oftînd : „— Că-n casa asta nu-i bărbat și nici muiere."

Rășcanu n-a ripostat, nu putea să coboare pînă la acest prag, băcița în fond îl căina, nu-l condamna, ea pricepea că un „domn ministru" are altele pe cap, totuși în înțelegerea ei avocatul nu corespundea noțiunii de bărbat și femeia dorea să-l ajute, să-i țină locul. Acesta a și fost motivul pentru care cheile cămărilor și ale casei au trecut de la chelăreasă la brîul ei, și tot în contul ei a trecut rînduiala servitorilor și a cheltuielilor. Sentința : „Se face risipă !" l-a consternat totuși pe Rășcanu. Ce risipă se făcea ? Casa lui era o casă în buna rînduială a lumii. Ca și cealaltă sentință : „Aici se fură !" Cine fura ? Cum se putea pune sub semnul dubiului corectitudinea personalului și chiar a lui Garussi ? Cea de a treia sentință : „Nimeni în casa asta nu se roagă !" i-a provocat nervi. El nu se închina la masă, nici Toma, nici tante Clotilde. Ea s-a închinat, de la prima cină, luînd act cu mirare că nimeni n-o urmează. Nu i-a mustrat pe bărbați, era treaba lor, dar pe „fătucă", deja căzută în mintea copiilor, a certat-o, blînd însă și cu toată prevenirea. Apoi i-a zis : „— Hai, fătucă dragă, să te-nvăț să te-nchini." I-a luat mîna dreaptă și a învățat-o să-și facă semnul crucii, după care i-a îngăduit să mănînce. La sfîrșitul mesei la fel. Nici masa însă nu i-a plăcut băciței. A ciugulit o firimitură de pîine, a sorbit cu prudență din ceai, s-a înclinat și s-a retras la ea. La prînz, ea a fost cea care a apărut în sufragerie cu mămăliga. A pus tot ea pe masă brînză frămîntată, un castron cu borș, niște alivenci. „— Atîta-i de-ajuns ! a decis. Prea mare risipa. Gata, lingurile la brîu !... Deseară, la cină, lapte acru."

Rășcanu a crezut că e glumă și-n privința mesei și a rugăciunilor. Pînă la un punct, desigur, era o joacă de copii. Băcița nu putea fi altfel decît tante Clotilde ; ultima căzuse în lumea inocenței, prima se afla acolo ca-n sediul ei firesc, nu ieșise încă din ingenuitate, spre nivelul următor. Dar de ce s-o rabde el ? N-a protestat, n-ar fi fost delicat, dar și-a deliberat retragerea, a și

pus-o treptat în aplicare. Suspendarea micului dejun — o cafea în birou, suspendarea prînzului — dejunul la club, abolirea cineĭ — un ceai sec în dormitor şi o havană. Într-un anume fel degajarea de servituţile domestice reprezenta pentru Răşcanu o binefacere, pe care a şi acceptat-o, fără ofensă, ca pe o simplă eliberare. Îl agasa însă că băciţa îi prezenta seara socotelile, scrise în buchi chirilice — probă că ştia totuşi să scrie. Îl cicălea cu acest punct pînă la imposibil, persecutată de ideea de fraudă — faptul că în casă „se fură" — pînă cînd Răşcanu a suspendat întîlnirile, trecîndu-i cu totul gestiunea. Băciţa a refuzat totuşi să colaboreze în acest punct cu Garussi — n-avea încredere în „Domnul deputat".

Dar retragerea lui Răşcanu şi detaşarea lui totală n-au fost cu putinţă, băciţa îl urmărea pas cu pas, fiece pas înapoi al lui era urmat de un pas înainte al ei, pîşîit pe duşumea, în tîrlicii de lînă. Băciţa ar fi fost capabilă să-l dibuie şi să-l surprindă fie şi în cer. Căci de la cer, de la absenţa icoanelor a şi pornit de fapt scandalul. Era într-o vineri, în acea zi în casa Răşcanu s-a postit, fără protest. Avocatului nu i-a păsat, prînzise la club, dar la întoarcere, îl aştepta o surpriză. Băciţa introdusese în dormitor o icoană, o litografie ieftină, pe care o bătuse în patru cuie deasupra patului său. Răşcanu a luat act de reformă şi a coborît în sufragerie vijelios. Dar şi aici reformele erau în plină desfăşurare. Cu ajutorul slugilor, băciţa eliminase tablourile olandeze şi flamande care decorau încăperea, pregătindu-se să le înlocuiască tot cu litografii — de prost gust — pe subiect religios. Tocmai bătea una în perete, mînuind ciocanul. El a urlat :

— Ce e asta ? !

— O sfîntă icoană.

— E urîtă ! a strigat el.

— Dar e sfinţită, domnule ministru.

— O fi sfinţită, dar aşa ceva n-are ce căuta în casa mea.

— Şi-atunci la ce să ne închinăm ?

— Închinaţi-vă în gînd ! şi Răşcanu, revoltat, a părăsit sufrageria.

Lui i-a părut rău, totuşi, dar ei nu. Deşi femeia a înţeles că greşise, că acea casă avea alt rost, drept care litografia a fost mutată în compartimentul slugilor, bătută pe peretele dinspre bucătărie, loc în care şi ea, şi tante Clotilde, se închinau probabil înainte şi după masă. Dar alte asemenea obiecte de cult, toate de gust dubios, se insinuaseră peste tot, prin toate spaţiile, desigur şi prin grajduri.

Alarma avocatului s-a declanşat însă în dimineaţa cînd, după incidentul religios a urmat altul : incidentul averii. În acea zi băciţa a venit în persoană să-i aducă ceaşca cu cafea, s-a instalat în fotoliul din faţa biroului şi a abordat, ca între rude, partitura gravă.

— Şi cu Crăcăoanca ce faceţi ? Vă întreb aşa, ca rudă. Nu-i păcat să pierdem pămîntul ?

Răşcanu s-a ridicat în picioare şi i-a spus solemn :

— Doamnă, de afacerile mele de pămînt şi bani, şi de nume, mă ocup eu. Vă rog să înţelegeţi şi să vă retrageţi.

Ceea ce băciţa a şi făcut, înţelegînd că „domnu cuscru" are un moment prost, o zăticneală de bărbat. Deşi ea, ca muiere, sau ca bărbat în casa Răşcanu, îşi propunea să revină asupra chestiunii. Se vedea după mutra ei. Lucrurile însă nu s-au încheiat aici şi aceasta printr-o imprudenţă sau slăbiciune a stăpînului casei. Răşcanu dorea să restabilească bunul climat, fie şi formal, măcar de ziua paradei finale. Voia ca de paradă, în onoarea lui Hélène, să ofere o recepţie pentru prietenele de front şi pentru familiile care participaseră la jertfe. N-ar fi fost vorba de o serată mondenă, multe persoane dintre cele pe care Răşcanu voia să le invite arborau încă doliul, ci de o reuniune intimă, care, luînd ca pretext parada, sărbătoarea victoriei, ar fi trebuit să fie o serată a rememorării. Dar băciţa s-a opus. A declarat-o ritos, *en toutes lettres :*

— Ba eu zic că toată lumea să meargă la biserică şi să se roage. Şi-n acea zi să nu mînce nimeni, să ţină post pentru morţi.

Răşcanu n-a avut replică. Nu putea pofti lumea, nu putea să le propună invitaţilor să ţină împreună o seară de post negru. Totuşi un gînd negru deja îl scormonea : să-şi

ia cîmpii ? În tot acest răstimp, Rășcanu fusese cu ochii pe Garussi. La o ultimă întîlnire cu bătrînul Dissescu, acesta îl liniștise în privința ornulețului : „— Las' că ți-l fierb eu, pînă i-o sări capacul !" Așteptare zadarnică. După întîmplarea cu băcița, Rășcanu simțea că numai lui îi va sări capacul.

Pentru Theo, ziua paradei a fost o zi de ruptură. Miètte se zvîrcolise toată noaptea în pat, nici el nu dormise. Fetei i se părea, prin somn, că aude fanfare, el a domolit-o cu un „— Dormi !" foarte răstit, ea s-a smuls din așternut și i-a spus ca în transă : „— S-au pornit bătăile cu flori, la Șosea !", apoi a adormit buștean, iar el s-a plimbat cu nervi prin încăpere pînă la ziuă. A ieșit în curtea spitalului, el unul n-auzea fanfare. În schimb, băteau clopotele. A intrat să-i spună, a găsit-o fardîndu-se grăbit în oglinjoară.

— Vin trupele ! i-a strigat Miètte și a țîșnit afară.

Apoi a revenit, își uitase poșeta. Din fugă, i-a aruncat în urma lui Theo :

— Vine Papi.

Pupi a rămas năuc. Între Papi și Pupi, Miètte îl alesese pe Papi, venea Papi. Peste vreun ceas, Theo a hotărît să iasă și el. Se auzeau asurzitor clopotele. Orașul i se părea pustiu și străin. În fața spitalului, Dîmbovița murdară, tulbure. A pornit la vale pe chei, spre mahalaua tăbăcarilor. Un gînd tainic îi șoptea c-ar trebui să-și îndrepte pașii într-acolo. S-a lăsat atras și de miros. Acest miros urît îi aducea în minte o amintire. N-a mai putut-o stăvili, amintirea l-a inundat cu răsucirea ei, ca și acel miros urît resimțit pînă în stomac. În ultimul an de liceu, într-o zi, unul dintre colegi, un ins bubos, îl insultase, ștampilîndu-l cu o poreclă care l-a opărit pe Theo : „— Mă, tăbăcarule !" Ar fi putut să-i riposteze : „— Bubosule !", dar s-a repezit la acel băiat bubos cu pumnii — „Tăbăcar ești

tu, eu sînt un Râşcan !", ceilalţi colegi i-au extras pe cei doi din încăierare şi i-au ţinut despărţiţi, pînă şi-au lins sîngele. Erau amîndoi de condiţie bună, nici unul nu putea fi tăbăcar, copil de tăbăcar, deşi unul era un ins bubos. Apoi altă încăierare, urmarea unei alte scorneli odioase, lansată de acelaşi ins cu ifos ciocoiesc : „— Mama lui Theo e măritată cu un tăbăcar !" A vrut atunci, pe loc, să-l ucidă, apoi să dea foc mahalalei tăbăcarilor, căci scorneala a prins în liceu : „— Mama lui Theo trăieşte-n mahalaua tăbăcarilor." „— Ei şi ? !" Dar acest „— Ei şi !" a venit mai tîrziu, a venit foarte tîrziu, cînd rana lui Theo s-a cicatrizat, cînd jignirea a fost uitată şi cînd, treptat, tînărul s-a împăcat cu ideea de a fi nu un orfan ci copilul cuiva : „— Ce-ar fi în fond s-o caut, oriunde ar fi ?" şi-a spus uneori.

Mahalaua tăbăcarilor se vedea şi de pe dealul Mitropoliei şi de pe rîpa Văcăreştilor, era despărţită de oraş printr-un pod de lemn, dincolo de care Dîmboviţa se îneca în gunoaie. Aici, în jurul zăcătorilor de piei şi al atelierelor, în sumedenie de cocioabe, mişuna o populaţie care rar ajungea în centru, dar care se distingea printr-un miros specific, greu de suferit.

Ajuns la pod, Theo s-a oprit, ca în faţa unui zid, nu putea intra în duhorile grele. Tînărul şi-a ţinut respiraţia, apoi s-a decis : trebuia s-o găsească pe fiinţa ascunsă acolo, în acel infern. Cum o chema, cum ar fi urmat s-o strige ? Şi-a amintit, ca într-un vis urît, trăit în casa Răşcanilor : Mărgărita.

S-a hotărît, a depăşit bariera, a trecut dincolo.

Micu Georgescu şi-a ales un prost moment pentru a-şi introduce logodnica la general : dimineaţa paradei, cînd trupa fremăta gata de încolonare, cînd gradele de la sergent la comandant erau înnebunite de punerea la punct a ultimelor amănunte — acea scamă invizibilă descoperită

pe o uniformă, acea pată pe luciul unei cizme, dar care apărea numai cînd priveai lateral, dinspre stînga, dinspre dreapta nu, acel țipăt involuntar al goarnei puse la probă și care dovedea că gornistul are trac.

— Domnule, i-a reproșat colonelul Algiu lui Micu, alt moment și mai prost decît ăsta nu puteai să-ți alegi ? Și către logodnică : Domnișoară, e mai rău decît pe front ! Căci chiar atunci, în dimineața atacului de la Grivița, domnul general ar fi avut mai mult timp decît acum.

— Dar, l-a contrazis galant domnișoara Didona, chiar domnul general Cerchez e cel care a stabilit această zi și această oră.

— Da, a confirmat și Micu, emoționat la culme. Vreau adică să spun că sîntem așteptați.

— Imposibil.

Cerchez îi aștepta într-adevăr pe cei doi tineri. Generalul părea cu totul sustras tensiunii momentului, deasupra nebuniei generale, deși nu peste mult timp ar fi trebuit să iasă în fruntea trupelor încolonate, gata de marș. Și-a consultat ceasornicul, dar nu pentru a scurta întrevederea, ci doar ca să se asigure că are timp. Încă dispunea de un ceas. I-a și poftit pe cei doi să se așeze — Micu rezista, se încăpățîna să rămînă în picioare, dar domnișoara Didona s-a așezat în scaun, cu voința de a rămîne acolo, pe jăratec, chiar de s-ar face scrum. Generalul părea binevoitor, era în fond grav, ținea ca întîlnirea cu cei doi tineri să iasă din rutina unei vizite de prezentare, oricît de plăcută pentru cele două părți.

— V-ați decis deci ! a început el.

— Ne-am decis de cînd ne-am văzut întîiași dată ! s-a avîntat Micu.

— Asta-i bine ! a aprobat generalul. Deși, a observat el, opunerea părinților domnișoarei mai constituie încă un obstacol.

— Am sărit peste obstacol ! s-a aruncat mai departe sublocotenentul.

— Și asta e bine ! l-a secondat Cerchez. Îmi place hotărîrea voastră.

— Și nu ne vom opri, a mai spus precipitat Micu. Vom avea copii, vom avea nepoți.

— Foarte bine! a aprobat Cerchez. E normal să gîndiți așa și să vreți să fiți așa. Apoi grav: Dar dumneata, domnule sublocotenent, ai prevenit-o pe domnișoara ce rigori va avea de îndurat, de aici înainte, ca soție de ofițer?

— Da! au răspuns amîndoi, într-un glas.

Cerchez nu s-a oprit însă din cavalcada întrebărilor:

— Domnișoara știe ce obligații îi revin? Știe ce însemnează jurămîntul militar? Și ridicîndu-se în picioare: Domnișoară, îmi revine mie îndatorirea, în calitatea-mi de comandant, să vă dezvălui acest jurămînt. Și patern, către Micu: Nu înainte însă de a-l ruga pe Micu să se retragă.

Micu s-a și retras, aproape leșinat. Didina a rămas înghețată de emoție. Generalul a rugat-o să revină în scaun, s-a așezat și el. Apoi brusc, aproape violent:

— Domnișoară, nu aprob gestul dumitale. Știi ce înseamnă să fii soție de ofițer român?... De aici înainte familia dumitale va fi în perpetuă mișcare, casa dumitale va fi garnizoana. Copii? Copilul și garnizoana, altă garnizoană, alt copil. Și sever: Accepți una ca asta? Ești fată de condiție.

— ...

— Și-apoi viața ofițerului, a continuat generalul, este o mizerie. Acest om nu-ți aparține, e al statului, al soldaților lui. Te lasă cînd ți-e lumea mai dragă, ca să dispară unde nici nu visezi, cînd îl cheamă goarna. „— Madam' bagajele vin p'ormă!" Ia-l de unde nu-i, îi strălucesc ochii taman pe frontieră, pe munți sau la țărmul mării.

Ei îi străluceau ochii de fericire.

— Vorbeați de copii. Dar ce bucurie vei avea de la ei? Îi vei crește mai mult singură, iar cînd vor fi mai mărișori îi vei închide la școala militară, ca să scoată statul din ei ofițerii de care are trebuință. Aceasta e lege, să știi. Căci luînd un ofițer de bărbat, faci parte dintr-un ordin.

Ei îi dăduseră lacrimile. Și Cerchez era tulburat.

— Iată, imediat după război, eu am vrut să părăsesc armata. Chiar mi-am și prezentat demisia. Crezi c-am

izbutit ? Statul m-a reținut sub arme, se putea altfel ? Între timp mi s-a născut și mie o fetiță, îți fac această mărturisire. Crezi c-am putut să fiu prezent la botezul ei ? Am în buzunar această bijuterie pentru fetița mea. E o cătușă de platin, în care am pus să taie, în litere latine, numele pămîntului pe care l-am pierdut și anul : 1878. Vreau să i-o prind la mînă. Pînă cînd nu ne vom recupera pămîntul, toate femeile din neamul Cerchez vor purta la încheietura mîinii stîngi această cătușă.

Didona rămăsese cu ochii fixați pe acea cătușă de platin, pe care generalul o lăsase ca hotar între ei. Apoi sărind la altceva :

— Și dacă acești copii, pe care îi dorești, vor rămîne de timpuriu orfani ? Consimți să te vezi, nu peste mult timp, văduvă ? Domnișoară, moartea intră în datoria primă a ofițerului, peste vîrstă și grad... Te consolează gîndul că acești copii vor fi socotiți orfanii patriei, că soțul dumitale va muri moarte de erou ? Sau îți închipui că sacrificiul dumitale e necesar, că fără el nu se poate, că fără această suferință, la care consimți de pe acum, nimic nu se poate clădi ?... Dar ce-ți spun eu ? Observ că nu se poate discuta cu dumneata nimic. Iubești. Oare iubirea trebuie să fie inconștientă ?

— Domnule general, a ripostat Didona, sînteți căsătorit ?

— Desigur.

— Aveți copii ?

— Păi doar ți-am spus că am.

— Și copiii dumneavoastră, la băieți mă gîndesc, vor fi ofițeri ?

— O sper din tot sufletul.

— Și doamna general, cînd v-a luat de bărbat, în urmă cu ani, v-a iubit ?

— Domnișoară, nu mă șantajați ! Și ridicîndu-se din nou : Consimt să vă dau aprobarea de a intra în rîndul corpului militar, dar vreau mai întîi să vă sărut mîna și să vă spun eu mai întîi, în numele diviziei : doamnă !

La sfîrșitul ceremoniei, după ce generalul le-a prezentat ambilor tineri felicitările, Cerchez i-a oferit doamnei

Didona Georgescu un cartonaş alb, invitaţia la tribuna rezervată familiilor de ofiţeri.

Dar din nou, i s-a raportat lui Cerchez, batalionul lui Georgescu Magnus se strecurase în frunte, imediat după fanfară.

Ajunşi pe Cîmpul de la Belvedere, cei trei ofiţeri s-au trezit surprinşi de încă o nenorocire : preotul care ar fi trebuit să se afle lîngă rugul lui Nae lipsea.

Popa lipsea, deşi cei trei îi dăduseră arvună, convenind cu oficiantul în odăjdii ca acesta să se prezinte la rug fix la orele nouă. Era nouă, dinspre oraş se auzeau fanfare.

— O fi intervenit ceva !

— Ce să intervină ? A luat banii.

— Cine ne-a pus să ne încurcăm cu un popă pirat ? !

Tratativele cu popa pirat fuseseră anevoioase. Nici un preot de biserică din Bucureşti şi nici un călugăr nu acceptase să slujească la rugul lui Nae, şi atunci cei trei — care nu consimţeau să-l incinereze fără ceremonia ultimă — au recurs la serviciile unui răspopit dintr-o mahala, un ipochimen care era tocmit cu ceasul la slujbele pentru sinucigaşi. Aceştia — toţi cei care-şi dădeau moartea cu de la sine voie — erau îngropaţi fără preot şi fără slujba din urmă, în afara cimitirelor creştine, în care nu erau îngăduiţi. De la aceasta a şi pornit tocmeala cu individul scos din cler, care oficia prin contrabandă :

— Şi-a dat moartea cu de la sine voie ?

— Nu.

— A murit fără lumînare, nespovedit şi neîmpărtăşit ?

— Da.

Pînă aici întrebările erau canonice. A urmat o a treia :

— Şi de unde ştiţi c-a vrut chiar el să se dea focului ?

— A lăsat scris.

Răspopitul a căzut pe gînduri, un asemenea caz straniu nu mai întîlnise pînă atunci, prin Bucureşti. După dez-

baterile cu autoritatea militară, apoi cu cea civilă, venise la rînd tocmeala cu preotul, fie el şi un răspopit.

— Asta-i rău, a spus răspopitul, evaluînd dificultatea situaţiei lui Nae. Căci omul poate dispune cu de la sine voie de viaţa sa, dar şi de moartea sa ?

— Aşa a fost el ! a scurtat deliberarea locotenentul Mănescu. Şi-a risipit viaţa, îşi risipeşte şi moartea. Ce vreţi în plus de la Nae ?

— Bine, bine, înţeleg, a fost un lumeţ, a admis oficiantul. Dar acu întreb : el unde se duce ? Căci cei morţi se întorc în pămînt, cum scrie şi la cartea sfîntă : Pămînt eşti şi în pămînt te vei întoarce. Şi buimăcit : Omul dumneavoastră unde se întoarce ? !... Ce zic eu cînd ajung cu slujba în punctul acesta ? şi arătă cu degetul într-o carte de rugăciuni pe care o ţinea deschisă pe masă.

— Zici de cenuşă ! a propus Perticari.

— Adică să schimb textul sfînt ? !

Era clar că răspopitul vrea să ridice preţul slujbei, altminteri ce i-ar fi păsat de textul de pe masă, odată ce ieşise din cler ! Ofiţerii au priceput falsa dilemă şi-au mai adăugat un pol. Ei voiau să-l salveze pe Nae de moartea corporală şi să-i asigure veşnicia la orice preţ. Perticari a dictat noua formulă :

— Zici aşa : Pămînt şi cenuşă eşti...

— Şi mai departe ?

Mai departe, din nou, textul de pe masă nu se potrivea.

— Ce zic mai departe ? a întrebat bărbosul, în nedumerire. Căci morţii se întorc în pămînt, or el, iată, se va întoarce în foc... E focul temelia lumii ?

Scandalul liturgic fierbea, textul sfînt trebuia schimbat în continuare pînă la inadmisibil. Ceva în schelăria sacră a lumii ar fi urmat să se dărîme. Ofiţerii au mărit suma, răspopitul a consimţit la noile modificări şi întregiri în text. A pus banii în buzunar, sub rantie, dar a mai întrebat :

— Şi pe urmă cu cenuşa ce faceţi ?

— O dăm pe apa mării.

Încă o sfruntare nemăsurată a canoanelor, oricît de răsturnate, pînă în acea clipă. Era prea mult, bărbosul

ajunsese în cea mai cumplită cumpănă şi s-a ridicat de la masă. A întrebat :

— Spuneţi-mi, domnilor, dar de ce-a vrut să se dea focului ?

Perticari a răspuns dintr-o suflare, fără a-şi da bine seama ce spune, şi răspunsul lui i-a uimit pe toţi :

— I-a fost frică de întuneric.

Răspopitul căzu înapoi în scaun, la masă. Nu-i venea să creadă, auzise întîia oară acest răspuns.

— Domnilor, a îngăimat, dar acest Nae al dumneavoastră n-a crezut în înviere ?... Pînă şi sinucigaşii cred.

Era prea mult şi răspopitul se sculă din scaun, dînd să plece. Tratativele se purtau într-un birt mărginaş, lîngă gardul unui cimitir, nu departe de mormintele unor sinucigaşi. Omul celeilalte legi, cea a sinucigaşilor, ar fi acceptat poate ca cenuşa lui Nae să se întoarcă în pămînt. Dar aşa ? Oficiantul a tras la sine şi traista în care avea pitite sculele, sacre, purtate prin contrabandă — patrafirul, cădelniţa, crucea. A pus banii înapoi pe masă, cu spaimă : banii parcă frigeau.

— Domnilor, bîlbîi el, mă vîrîţi într-o mare belea. Nu vă gîndiţi că şi dumneavoastră, nu numai el, veţi arde în gheena iadului ?

Mirosea a fript în tavernă, a carne arsă în frigări, pe jăratec. Întrebarea ultimă îi înfiorase pe cei trei : intraseră oare într-o afacere necurată ? Ar fi urmat oare ca şi ei să pătimească postum, după incinerarea lui Nae ? Răspopitul avertizase, restituind şi suma.

Locotenentul Mănescu ajunsese însă la capătul răbdărilor. Ce-i păsa individului unde vor arde ei, cei trei succesori ? Pînă unde se ridica preţul slujbei ? În fond, cît mai voia răspopitul ca să-l treacă pe Nae în eternitate ? Mănescu a procedat brutal, tratîndu-l pe oficiant ca pe un pirat, cum şi era de fapt :

— Cît vrei, mă, ca să-l treci dincolo ?

A sărit şi Perticari :

— Vrei să te ducem legat pînă la rug ?

Piratul cedase, a reluat arvuna, a convenit asupra orei de întîlnire şi a locului ceremoniei ultime : Cîmpul de la Belvedere. Dar n-a sosit, deşi trecuse de orele nouă.

Băteau clopotele peste București. În poiana din Pădurea Băneasa, Armata și Prințul se descoperiseră pentru rugăciune. Toată suflarea masculină din poiană s-a descoperit. Suflarea feminină și-a plecat frunțile și a privit în pămînt. Încă nu se auzeau tobele, pașii ritmici, alama fanfarelor. Se auzea doar arama clopotelor care cîntau victorios în aer. Auzul tresărea și se bucura, Capitala era toată cu sufletul în văzduh. Dar urechea bucureșteanului alegea, deosebea, culegea, desprindea din aer partea de sunet ce revenea sufletului său inundat de bucuria sonoră :

— Astea-s clopotele de la Mitropolie. Astea-s clopotele de la Sărindar, de la Sfînta Vineri, de la Boteanu, de la Pantilimon, de la Bucur, de la Stavropoleos, de la Domnița Bălașa; de la Sfîntul Gheorghe, de la Sfîntul Ioan cel Nou, de la Bărăție, de la Sfîntu Iosif, de la Cotroceni, de la Biserica celor patruzeci de sfinți mucenici, de la Antim, de la Biserica Albă, de la Biserica dintr-o zi...

Un altul număra în gînd alte biserici și alte turle, spulberate în vremi, din care nu mai rămăsese urmă — orașul fiind mereu sub vremi, rînd pe rînd certat de cutremure, năvăliri, revărsări de ape, incendii — acelui om părîndu-i-se însă că și acele clopote dispărute sună, încă se mai aud.

— Astea-s clopotele de la Stîlpari, de la Biserica Sfintei Mucenițe Ana, de la Petrea Haiducu, de la Banu Antonie, de la Hagi Chirea, de la Negru Vodă...

Nici el n-a putut istovi pomelnicul bisericilor duse, căci s-au pornit și alte clopote, de la Batiște, de la Frumoasă, de la Mavrogheni, de la Zlătari, de la Mătăsari, de la Tabaci, de la Biserica Doamnei, de la Silvestru, de la Cuțitul de Argint, pînă cînd numărul de trei sute de lăcașuri s-a împletit într-un sunet unanim suitor în slăvi. Dincolo de zarea de la miazăzi, băteau lin, în ecou, clopotele de la Cernica.

Armoniile se topeau acum în aer, îndulcite, stinse. Încă mai vuiau văzduhurile, încă neașezate, tinzînd către țărmii de dincolo de cer, cînd au țipat goarnele. Pe zare, în lumina răsăritului, se vedea Arcul de triumf.

•

Cei trei ofiţeri n-au mai aşteptat preotul. Au aprins rugul chiar în clipa în care armata intra pe sub Arcul de triumf. Nae Maican fusese înfăşurat în drapelul tricolor. Cînd scînteia a atins lemnele uşoare, bine uscate, stropite cu ulei aromatic de India, rugul s-a transformat în torţă.

•

Trecea coloana răniţilor pe sub Arcul de triumf. Ideea crîncenă a cuiva a fost ca în fruntea coloanei să se insinueze sau să fie anume distribuit un soldat fără picioare, cu pieptul plin de decoraţii, care călca în mîini, pendulîndu-şi ciotul trupului printre braţe.

Fanfarele au tăcut. Domnii din guvern, corpul diplomaţilor, corpurile publice, publicul s-au descoperit şi s-au ridicat în picioare.

Marele mutilat a trecut primul, absolut singur, pe sub Arcul de triumf. Apoi, de pe celălalt ţărm, le-a făcut semn cu mîna camarazilor valizi, rîzînd cu toţi dinţii spre ei. „— Hai, veniţi ! De aici mai departe v-aşteaptă gloria !" Şi-a rîs iar, cu toţi dinţii lui de bărbat sănătos şi tînăr.

Marşul răniţilor s-a reluat. Şi-au reluat melodia fanfarele. Domnii şi-au repus jobenele şi au aplaudat. Asistenţa s-a reaşezat în tribune numai în clipa în care marele mutilat a fost dus pe braţe la trăsura ce-l aştepta dincolo de arc.

•

Treceau acum dorobanţii pe sub Arcul de triumf. Cei pe care în iarnă Domnul de la „Timpul" îi văzuse goi şi bolnavi, la prima lor intrare în Bucureşti, cînd scrisese :

> *„Au sosit în București dorobanții de pe cîmpul de război. Acești eroi cu care gazetele radicale se laudă atîta sînt, mulțumită guvernului, goi și bolnavi..."*

Consemnat în birou, Ariel citea și transcria, deși afară, la Arcul de triumf, clocotea parada. Cîteva propoziții din acel articol din iarnă trebuiau excerptate și puse la dosar, chiar dacă erau cunoscute de șefi. Cu atît mai bine, să le citească încă o dată :

> *„Nu sînt în toate limbile omenești la un loc epitete îndestul de tari pentru a înfiera ușurința și nelegiuirea, cu care stîrpiturile, ce stăpînesc această țară, tratează cea din urmă, unica clasă pozitivă a României, pe acel țăran, care muncind dă o valoare pămîntului, plătind dări plătește pe acești mizerabili, vărsîndu-și sîngele onorează această țară..."*

De ziua paradei, în „Timpul" nu apăruse nimic defăimător împotriva guvernului, dar Ariel stătea la pîndă, așteptînd un supliment de ediție. Dacă, doamne ferește, apărea o nouă ediție a „Timpului", cu același articol din iarnă, picat taman acum la prînz, la spartul tîrgului !

Pe sub Arcul de triumf treceau dorobanții. Tineri, arși de soare, energici, purtînd la căciuli penele de curcan. În fruntea primei coloane, într-un băț de călușar, mai înainte de steagul regimentului, balaurul dacic fîlfîindu-și coada în aer. Trupa avea ceva sălbatic, purtătorii armelor păreau mînuitori de ghioage, aprigi în confruntarea corp la corp, în atacul lor la baionetă sau cu pușca prinsă de țeavă și

învîrtită cu ambele mîini, spre sfărîmarea de capete. Ţărani de Ialomiţa, Teleorman, Bîrlad, Dolj, Vlaşca, Buzău, Argeş, care deja asociaseră la numele regimentelor numele luptelor de la Griviţa, Rahova, Opanez, Smîrdan. Înaintau impetuos, mulţi şi deşi, nepăsîndu-le parcă de ce lăsaseră în urmă, dincolo, izbind ritmic opinca de pămînt şi revărsînd peste tribune un miros de sudoare caldă şi de usuc de oaie. Domnii din tribune, cei care nu mai călcaseră de mult pe la ţară, şi-au revăzut argaţii de pe moşii. Şi pălmaşii. Şi datornicii. Erau mulţi şi crunţi. Muzica, tumultuoasă şi frenetică, nu putea să le îndulcească figurile. Erau mulţi, deşi, crunţi.

Apoi un respiro. Apăruse o unitate de genişti, cu echere şi instrumente topometrice, precedată de steaguri romane. „— Da, a consemnat cineva, avem totuşi şi o armată modernă. Nu sîntem fără cap !"

Apoi încă un respiro, un marş fastuos : intra cavaleria. O domnişoară a sărit din tribună şi a ţîşnit ca să-şi îmbrăţişeze logodnicul.

Astronomul n-a ieşit din casă de ziua paradei, încă şi-o evoca pe Gipsy. A fost surd la boscorodeala menajerei care voia cu orice chip să-l scoată din pat.

— Ieşi, domnule, la soare; nu sta ca huhurezii, noaptea pe acoperiş, ziua în pat.

El n-o auzea. Isprăvise de fapt cu veghea de noapte pe acoperiş, în urma experienţei cu „Infractorul" ; isprăvise şi cu lumea văzută la zi, după povestea cu Gipsy. Se afla acum într-un spaţiu intermediar, împărţind aceeaşi cameră cu menajera, lăsîndu-se bombănit şi bruftuluit, într-o nesimţire pe care chiar ea a numit-o astfel, ieşind din casă şi trîntind în urmă uşa :

— Nesimţitule !

Nesimţitul s-a conformat insultei, rămînînd inert şi lăsînd-o să plece în oraş. Deja se auzeau fanfarele. Acordurile triumfale care răzbăteau în odaie l-au întremat oare-

cum pe astronom. Nu știa ce se petrece în lume, n-avea importanță, probabil vreo ceremonie, dar muzica i-a făcut bine ; la un anume moment, cu paharul sufletului plin Rufino a avut în față evidența că Gipsy fusese frumoasă. „Da, avea conștiința că-i frumoasă, trăia plenar simțămîntul perfecțiunii ei." Ca să se confirme, Rufino a examinat cazul unor animale lipsite de acest sentiment, papagalul, spre exemplu, sau cazul unor necuvîntătoare care, dimpotrivă, sufereau din pricina imperfecțiunii lor, acel pisoi cerșetor. „Animalele știu cînd sînt frumoase, a dedus. În natură frumosul funcționează ca o lege." Apoi în dubiu : „Să deducem de aici că un cristal funcționează perfect doar în condiția cînd e perfect frumos ? Dar o stea ?"

Gipsy era frumoasă pînă acolo încît un alt tip de frumusețe, muzica spre exemplu, îi stîrnea gelozia, chiar furia. Nu suporta să se facă muzică în casă, chiar Haendel și Haydn o exasperau, cînd cînta Rufino pisica miorlăia îngrozitor și astronomul a fost silit să renunțe din această pricină la acordarea instrumentelor muzicale, ocupație care îi aducea un bun venit. Acorda instrumente, dar la domiciliul clientului și nu în prezența lui Gipsy. Orice fel de muzică, fluierată sau cîntată, îi dădea pisicii o stare de neliniște, în special sunetele instrumentelor cu coarde o torturau. Rufino a mustrat-o, nici vorbă : „— Dragă, cum nu observi că muzica exprimă frumosul ?" Ea era de cu totul altă părere, voia să spună că frumosul e mut. Încă o încercare de a o împăca pe Gipsy cu muzica — Mozart ! — a ratat : „Nu mă tortura !" a miorlăit ea. E drept, nici cîinii nu suportau muzica, acum, în contratimp cu fanfarele, cîinii din mahala urlau. Rufino și-a spus că, în natură, muzica își croia drum pe o altă cale, nesonoră, mai conformă cu intimitatea profundă a materiei, pe care omul probabil o viola. Ar fi trebuit găsită probabil o cale de a degaja muzica profundă, cea care să fie în deplin acord cu frumosul exterior, fără nici o distorsiune sau disonanță. Ceva pe lîngă liniște, o hieroglifă a imensului rezervor de tăcere care e universul. Acum muzica fanfarelor devenise și mai zgomotoasă, și cîinii schelălăiau îngrozitor. Pisica Gipsy s-ar fi aflat în mod sigur pe acoperiș, dirijînd de acolo, de pe coș, cu miorlăiturile ei, protestul animalelor. „Ce dum-

nezeu, și-a spus Rufino, el însuși iritat, solemnitatea presupune obligatoriul zgomotul ?"

Gipsy, ca femelă, știa să fie solemnă în cel mai enigmatic mod. „Căci frumosul, a meditat Rufino, nu e lesne de citit. Nu e reductibil la do, re, mi, fa, nici la alfa, betà, gamma. Nici numeric nu se poate exprima. Uneori e izbitor în formula cea mai simplă. Simplitatea, cu concizia ei, e ades stupefiantă. Îi dai ocol, ca Gipsy unui indiciu olfactiv, și te întrebi : cum e cu putință ? ! Isprăvești desigur prin a-ți spune : *Das ist unmöglich !*"

La fel fusese și cu Gipsy, cînd și-a găsit într-adevăr dragostea. „O, a exclamat astronomul, evocîndu-și momentul. Tot ce se petrecuse mai înainte fusese doar un exercițiu nesemnificativ. Atunci însă a fost ca o suspendare a timpului. Nimic echivalent în univers." Se știa cine-i Ea, și cum apăruse, și de ce energii dispune, dar de unde apăruse El ? Brusc, cei doi, El și Ea, au desființat și spațiul și timpul, instituindu-se ambii ca unică realitate în Cosmos. Lui Rufino nu i se întîmplase niciodată așa ceva, nici menajerei. Aceasta, furioasă, pusese la cale o ispravă cruntă : „— Îi opăresc ! Pun apă la clocotit și arunc pe ei!" „— Pe cine ? !" „— Pe ăi de pe casă !" „— Nu înțelegi că nu ne putem amesteca ? a protestat el. Ce sîntem noi față de ei, în această clipă ? Ce e lumea noastră, față de lumea lor ? !" „— Huo, nebunule, urcă și tu pe casă !"

El și Ea urcaseră în regiunea astrală a nunții, dar bipeda de pe sol nu putea pricepe. Ea nu suise acolo nici măcar cu gîndul. Și precis, nefiind în stare să priceapă nimic, ființa infernală pusese la cale ceva cumplit, un atentat. A și auzit : „— Dacă mai fată iar, o înec. Și pe ea, și puii." Rufino a simțit atunci, întîia oară, nevoia de a avea o armă. El calibra și pistoale, și puști, dar nu ținea în casă arme de foc. Atunci însă ar fi fost în stare să tragă, cum simțise și-n clipa cînd un idiot a rupt o cracă de prun înflorit — nu o floare, o cracă ! — smulgînd-o cu totul. „Domnilor, i-a venit atunci să strige, respectați nupțiul firii. Călcați în vîrful picioarelor cînd înfloresc prunii, cînd gunguresc columbele, cînd se giugiulesc guguștiucii, cînd miaună de fericire pisicile, cînd nechează armăsarii și iepele, cînd se desfac în soare magnoliile și platanii. Toate aceste specii se respectă unele pe altele. Aud ? A formulat

cineva vreo obiecție, a adus vreun argument contrariu ? Vreau să știu, vreau dovada că mă aflu în eroare !" La acest discurs mental n-a răspuns nimeni, dar Rufino a realizat, contemplîndu-se retrospectiv, că atunci, în acea clipă, era gata de crimă. N-a spus „vreau să ucid", dar se simțea în stare. În față avea bipeda care-ar fi trebuit ucisă: un munte de incomprehensiune, o minte ermetic închisă, impenetrabilă la orice fel de argument. A și lăsat-o în pace, întorcîndu-se cu gîndul la cuplul magic de pe acoperiș.

Astronomul bănuia ce se petrece acolo, sus. El care știa ce reprezintă atracția și respingerea în univers vedea bine că cele două corpuri astrale nu glumesc, erau implicate în ceva fatal și total. „Din această situație imposibilă, și-a spus, va rezulta cu siguranță ceva nou". Și absolut convins : „Nu un simplu pisoi."

În perioada nunții, Gipsy abandonase orice cochetărie. La fel și celălalt corp celest. Amîndoi erau de o gravitate sublimă. Acolo, sus, pentru un timp, s-a instaurat liniștea, o liniște ca între două astre legate unul de altul prin acuta opoziției. Ceva îi depășea. Ceva ce mistuia distanța, ce anula voința de a rămîne puncte fixe, arcuind asupra-le o altă putere, care le transforma în puncte arzătoare, două globuri de foc. Arderea le putea preface în scrum, astronomului i-a fost frică, mai văzuse asemenea întîmplări pe întinderile astrale. „Trebuie să fac ceva, și-a spus, să le dau apă. Grozăvia aceasta nu mai poate dura mult." A șoptit : „— Pis, pis !" Nimic. „— Coboară măcar tu. Sau tu." Ruperea din tensiunea cosmică era cu neputință, poate doar printr-o catastrofă. Newton calculase această putere din Univers, îi dăduse și un nume, Rufino stătea mut în fața acestei forțe, în fața numelui ei. Ce să facă, să-i dea alt nume ?

Totul ar fi fost desăvîrșit dacă în universul acelei nopți — căci era noapte — ar fi fost suverană doar o singură pereche, acea pereche de aștri fericiți. Dar a intervenit o altă stea. Un el, o ea ? Greu de precizat, căci instantaneu s-a dezlănțuit vijelia. Electricitățile și-au schimbat semnul, atracția s-a convertit în repulsie, a urmat o cădere abisală, partenerii s-au rostogolit prin aer pînă în pivniță — întîmplător aflată cu oblonul deschis, iar acolo jos, într-un

alt fel de întuneric, s-a dezlănţuit bătaia. Menajera s-a repezit, a închis oblonul şi a pus mîna pe un toroipan : „— De-acu nu-mi mai scăpaţi, dracilor !" „— Ce ai cu ei, lasă-i !" Dar Rufino n-a mai avut puterea să pună mîna pe acea puşcă imaginară şi să tragă, s-a retras sus, la el. Învins. Învins în primul rînd de cei doi sau de cei trei cîţi se aflau în hărmălaia din pivniţă.

Toată viaţa Rufino trăise teama de a fi singur, doar el, unul. Unu, dar fără nici un orgoliu. Singurătatea îl şi stingherea, îl şi împlinea, astronomul pendula între nevoia de comunicare şi impudoarea comunicării, o impudoare desigur, de vreme ce divulga fie infirmitatea unuia, fie a celuilalt. Cum era cu putinţă ca două fiinţe imperfecte să se pună în rezonanţa unui acord perfect ? Acel acord îl putea izbuti doar unul, în acord desăvîrşit cu sine, un acord monoman, precum cel al principiului prim, care, rupînd pînă la urmă cu monotonia de a fi singur, s-a rupt în două şi a creat lumea. Deci el şi lumea sau El şi Ea. Deja un sîmbure de melancolie — faţă de unitatea pierdută, şi de mizantropie — faţă de părţi — căci părţile în separaţie nu mai puteau fi echivalente, nici între ele, nici în întreg.

O vreme, Rufino, ca bărbat ce era, s-a amăgit cu superioritatea şi supremaţia principiului masculin — totul de la Tatăl purcede !, apoi a jertfit femininului, slăvindu-şi mama şi intrînd, cu remuşcări, în subordinea ei. Mama cea născătoare !, apoi a încercat să rămînă neutru, deasupra jocului circular al celor două principii. „Nu, şi-a spus, de aici încolo începe tragedia, eu unul nu mă ard, nu vreau să intru în acest cerc vicios. Nu intru, să fie clar !" Şi nu s-a băgat, păstrîndu-se astronomic la echidistanţă, ca să poată mai bine urmări precaritatea celor două principii în luptă, neputincioase în a se substitui unul celuilalt, incapabile de a rămîne în separaţie, incapabile fiecare de a fi unu, rîvnind în cuplu la starea de unu, ca să intre mai apoi, cu forţe unite, în aberaţia multiplului. Chiar el a exclamat : „Ce tragedie ! Cei în cauză nu pot suporta, iată, nici nenorocirea (sau fericirea) de a fi unu, nici contrariul ei, nefericirea (sau fericirea) de a fi în multiplu." Şi pocnindu-şi palmele, a neputinţă : „De ce, cînd fiecare principiu în parte este în fond perfect ?"

Chestiunea perfecţiunii principiului feminin i-a fost evidentă lui Rufino din clipa cînd a cunoscut-o pe domnişoara Hélène Răşcanu, de care s-a îndrăgostit, cum s-a îndrăgostit mai apoi şi de Gipsy, la modul teoretic. Menajera l-a mirosit. Plecînd să acordeze un clavecin în oraş, Rufino s-a parfumat, întorcîndu-se de acolo a adus parfumul unei alte case, o mireasmă cu care s-a şi retras pe acoperiş, în plină iarnă, chipurile ca să exploreze cerul. Cu pisica lucrurile se petreceau aproape la fel : Rufino rămînea minute în şir prostit în faţa ei, examinînd-o ca pe o planşă de astronomie. „— Ce vezi la mîţa asta ? !" i-a strigat menajera. „— Dragă, i-a răspuns el, aiurind-o, Gipsy e atît de frumoasă încît nu ştiu cum să fac s-o văd fericită." Femeia şi-a făcut cruce, apoi s-a ciocănit cu degetul la tîmplă, cu sensul că Rufino ar fi nebun.

N-a trecut mult şi s-a petrecut tragedia de pe acoperiş, cu epilogul din pivniţă. Femeia intrase peste parteneri cu toroipanul — un iraţional adăugat iraţionalului în sine. Zgomot, hîrdaie răsturnate, miorlăituri, una dintre fiinţe, căţărîndu-se fulgerător pe pereţi, a izbutit să ajungă din nou pe acoperiş. El, ea ? Pasămite el, căci Gipsy revenise în mansardă aproape fără viaţă, cochilie zvîrlită la un ţărm de mare. Nici n-a privit-o, astronomul a deschis lucarna şi a strigat spre cer :

— Cobori în jos, nenorocitule, criminal ce eşti.

Deşi la fel de bine putea să fie ea pe acoperiş, superbă, rece, indescifrabilă.

— Cobori în jos, nenorocito, criminală ce eşti.

Iar el, un schelet aruncat la mal, să rămînă inert, în mansardă, indiferent la moara valurilor care-ar fi trebuit să-l soarbă şi să-l macine pînă la pulverizare. Era normal ca Rufino să le strige ambilor :

— Dar puneţi-vă odată de acord : unul sau multiplu ?

Cîinii din mahala urlau, urlau fanfarele.

Theo înota prin mirosurile insuportabile, din mahalaua tăbăcarilor, ca prin noroaie. Aşa pătise şi la Plevna, în sălile de operaţie din corturile sanitare, cînd cîte cineva,

vreun medic chirurg, îl punea să care afară vreun picior amputat, vreo mînă, vreo altă piesă anatomică desprinsă de trup, trimisă la groapa de gunoi. Reprezenta acest cartier groapa de resturi a orașului ? „Cum pot trăi aici oameni ?“ s-a întrebat și a pășit mai departe, în universul cocioabelor.

Se auzeau de-acum fanfarele, lama alămurilor răzbise pînă aici. A mai făcut un pas, a strigat :

— Mărgărita !

— Mărgărita a lui cui ? l-a întrebat cineva.

Apoi o femeie, nici tînără și nici bătrînă, s-a repezit de undeva spre el, s-a prăvălit să-i sărute mîna. Era mama lui Theo.

*

Și un alt om rămăsese izolat de tumultul paradei, domnul Grigorescu, care încă lucra la pînza cu titlul „Atacul de la Smîrdan“. Prințul cedase primăriei tabloul, pentru pinacotecă, dar artistul nu izbutise să-l isprăvească, în varianta mare, deși avea ca termen de predare parada. Niște domni consilieri, care-i oferiseră meșterului un avans important, îl vizitau adesea la atelier, îl zoreau, punîndu-i în vedere termenul, supraveghind mersul lucrării și dînd sugestii :

— Mai introduceți turci !

— Cîți turci ? !

— Mai introduceți dorobanți !

— ...

— Mai introduceți cai !

Aceeași solemnă comisiune, cu țilindre și mănuși, a fost de opinie că lucrarea ar trebui extinsă spre vest, desigur pînza !, dar și spre est, unde luptele ar fi avut un caracter mai dramatic, chiar crîncen. Și chiar în sus, ca să se vază și țărmul român. Artistul a încrucișat brațele, apoi fără un cuvînt a scos pînza de pe imensul șevalet

şi a sprijinit-o de perete, cu faţa la zid, spre stupoarea comisiunii.

— De ce, maestre ?

Era ştiut că domnul Grigorescu lucra rapid, trasa cît ai clipi un car cu boi, un cal, un coş cu flori, un copil, o pajişte. Acum însă întîrzia, o tot tîndălea, deşi lupta de la Smîrdan, oricît de eroică, ţinuse scurt. Cît timp trebuia ca să trasezi în culoare, scurt dar măreţ, lupta de la Smîrdan ? Comisiunea nu dorea altceva în fond decît un pic de măreţie în plus, măcar atîtica !

— Gîndiţi-vă, o văd copiii !

Domnul Grigorescu n-a fost înduioşat, nici măcar atîtica.

Soarele trecuse de zenit, prinţul rămăsese drept ca un stîlp, primind defilarea armatei sale. Armata era tînără, soldaţii în rînduri strînse, cu ofiţerii în cap, aveau o exuberanţă frenetică de copii. Prinţul ar fi putut să li se adreseze cu freneticul „Mes enfants“. Ei urmau a rămîne copii ; în fiecare primăvară şi toamnă armata se primenea, rămînînd cantonată la aceeaşi vîrstă, impetuoasă, eternă. Chiar cînd rîndurile ei se răreau în bătălii, cum fusese acum, armata se împlinea numeric şi rămînea tînără. „Mes enfants / Copiii mei“. Dar prinţul nu putuse renunţa, nici în timpul luptelor, nici după, la formula obiectivă de adresare : „Soldaţi !“ Nici măcar „Soldaţii mei“. Soldaţii erau o realitate obiectivă, ca munţii şi apele. Ca şi acestea ei purtau un nume primordial : soldaţi.

Soldaţii defilau. Coloanele se mişcau la incidenţa a trei puncte, astronomic fixe : Oraşul, Prinţul, Arcul de triumf. Linia mişcării, ordonată, sigură, fără vîrstă. Armata era etern tînără, îmbătrîneau doar comandanţii, pe aceştia

timpul îi scotea din uz. În zori, cînd se pregătea pentru paradă, prinţul descoperise în sprînceana stîngă — scrutîndu-se în oglindă — un fir de păr alb. Un alt fir în barbă. N-a avut răbdarea să caute şi să găsească cel de al treilea fir. Căci precis erau trei Superstiţia cifrei trei nu putea să nu funcţioneze şi să producă o rebeliune a albului în păr şi în barbă, măcar un fals efect optic. Pe prinţ însă asemenea efecte nu-l preocupau. Asculta fanfarele, se lăsase inundat de muzică, îşi privea soldaţii.

Ca să iei act că soldaţii sînt atît de tineri, să te demarci de realitatea vîrstei lor, era totuşi semnul că ceva neobişnuit se petrecuse între timp, o separare involuntară, ieşirea din flux pe un ţărm mai înalt, într-un punct de contemplaţie de unde vîrsta soldaţilor se vedea : ei sînt tineri. Şi prinţul şi-a repetat constatarea cu plăcere, întîi în limba maternă, apoi în latină : „*Juvenes sunt*", apoi în română, dar exclamativ : „Cît de tineri sînt !"

Cu trei ore mai devreme, intrînd în Piaţa Arcului, în fruntea trupelor sale, prinţul fusese primit cu urale de mulţimea din tribune care s-a ridicat în picioare. Mişcarea, frenezia florilor, fluturarea batistelor şi a eşarfelor nu l-au împiedicat să observe, tot brusc, mulţimea de capete încărunţite, de domni şi doamne cu păr alb. Intrase oare el însuşi într-o nouă vîrstă ? Sau tocmai faptul că observase albul era dovada că separaţia se menţinea, că prinţul se afla pe un ţărm de contemplaţie, punct fix între două vîrste ?

Treceau soldaţii. Albul capetelor albe rămînea pe loc, reper fix. Printre doamnele în doliu, din tribuna familiilor de veterani, prinţul o zărise şi pe văduva maiorului Ene, frumoasa domnişoară Adela Balş. Gestul de salut al prinţuliu — palma la chipiu — o implica abstract. Salutase albul doliului.

Apoi a zîmbit, salutîndu-şi soldaţii. Brătianu, aflat în tribună, înnălbise într-o singură noapte, cînd armata română trecuse Dunărea.

*

Ariel rămăsese consemnat la poliție toată ziua paradei, semn că prefectul nu-l mai suporta. Speculațiile beletristice ieșite de sub pana lui îl enervaseră pe Radu Mihail, care a isprăvit prin a se înfuria. Din nou slujbașii lui făceau literatură ! Dar nu pentru asta îi plătea, fie și pe deștepți. Ariel ar fi trebuit să nu se lase prins de considerațiuni psihologice, filosofice, ca la Universitate, ci să răspundă simplu, clar, precis, concis, ca la poliție, unui șir de întrebări. Prefectul a și scris întrebările pe o filă, iar Ariel, în liniștea biroului, a răspuns, pe puncte :

1. Ce-a publicat ? *„Domnul de la „Timpul“ n-a publicat pînă acum decît vreo 10 poezii. Hotărît nu-i poet, n-are facilitatea de a scrie precum dl. Alecsandri.“*

2. Ce studii are ? *„Are studii incomplete (Viena și Berlin), școală nemțească — nu franțuzească, nici grecească, precum cîndva la noi. Cartea pe care o știe este inaproximabilă prin varietatea năucitoare a disciplinelor.“*

3. Rudenii ? *„Familie aristocratică de rang modest. Copii mulți ; fratele său Matei, în vîrstă de 21 de ani, comandant de pluton la Plevna, decorat cu „Steaua României“. Va fi probabil avansat locotenent. Înrudire cu onor dl. Kogălniceanu, prin familia Iurașcu, de unde spiritul de justiție socială care-l animă. Nu-i înrudit cu dl. Maiorescu, pe care îl cultivă, nici cu dl. Hasdeu, pe care îl admiră ; mai curînd cu regretatul Heliade, prin spirit polihistor. E atîta vanitate (or-*

goliu) în persoana acestui domn încît își închipuie că nimeni d-aici înainte nu s-ar putea înrudi fizicește sau psihicește cu el.“

4. Dacă-i dispus să contracteze datorii ? *„Da, îngrozitor de mari. Domnul de la „Timpul“ ar împrumuta ad infinitum în ideea că geniul e solvabil. După opinia sa, cei care îl împrumută, nația, ar contracta o datorie disproporționat de mică față de importanța lui ca persoană. Cunoaște însă că statul e sărac, de la bancheri n-ar împrumuta o lețcae (se știe de ce !), practic nu i-ar ajunge aurul din toate budgetele lumii, dacă ar fi să cheltuiască. Ce destinațiune ar da banilor ? Cărți, manuscrise rare, nu și obiecte de lux (ca dl. Kogălniceanu). Pentru cărți s-ar vîrî dator pînă peste anul două mii, iar ce n-ar putea cumpăra ar copia cu mîna, în varii alfabete. Nici vorbă, s-ar îmbrăca desigur ca un dandy, i-ar plăcea un echipaj extravagant, cu condiția să fie văzut de dl. C.A. Rosetti, care să crape de necaz pe trotuar. E limpede că nu e cumparabil.“*

5. Alte vicii ? *„Este greu de determinat atitudinea lui față de femeie. Într-o societate afemeiată (el zice efeminată), Domnul de la „Timpul“ afișează un aer aparte. Prin femeie, de la el nu s-ar obține nimic.“*

6. Alte slăbiciuni ? *„Iubirea față de orfani. Ardelenii, bucovinenii, basarabenii, aromânii trag la el ca muștele. Ca și alți inși „fără țară“.“*

7. Motive de respingere ; ce distrage de la el, ca doctrină sau ca persoană ? *„Mai întîi aroganța, ceva rece, distant și nelumesc, chiar cînd rîde. Nu s-ar bate în duel cu nimeni, din dispreț. Apoi faptul că vrea să-i convingă pe români că salvarea lor ar fi* munca. *Pe acest plan, Domnul de la „Timpul" nu va izbuti să obțină nimic în România, nici un dram de popularitate. O viitoare campanie electorală în care el ar susține* să muncim, *iar adversarii* să nu muncim, *le-ar aduce ultimilor un triumf. Ideile lui sînt menite a rămîne singulare. Nu văd pe cineva, care, în viitor, să apuce pe calea lui. Vrea absolutul, or noi știm că nu se poate, că trebuie să mai trăim oleacă, măcar* olecuță. *Pe scurt, n-ai de unde să-l apuci. Nici prin femei, nici prin bani, nici prin altceva."*
8. Dacă are vocația politicii profesionale ? *„Domnul de la „Timpul" n-are vocația politicii profesionale, dovadă faptul că dl. Maiorescu nu l-a trecut pe lista sa de ministeriabili decît la rezerve. Rezervă pentru ce, pentru „comuna conservatoare", care ar fi nația ? Concepînd politica asemeni unui sacerdoțiu, Domnul de la „Timpul" se vede pe sine ca pe un prelat în alb, un mag conducîndu-și neamul printr-un pustiu roșu — pustiul liberalismului — către un eden care s-ar plasa dincolo de orizontul zilei de azi. Cine să-l însoțească într-acolo, dl. Maiorescu, d-l Caragiale? În viziunea unora el ar fi un fel de Harap Alb, și se pare că acest basm i-ar fi fost închinat, anul trecut."*

9. Ce s-ar vrea? *„În mod sigur, martir. Dacă situațiunea prezentă nu i-o oferă, va găsi el mijlocul.“*

Sosise și Iordache, leoarcă de apă — fusese consemnat alergăturii. În sfîrșit, prada adusă de agent nu era de lepădat : un manuscript german cu cerneala proaspătă. Peste oboseală, Iordache era dezamăgit, dureros dezamăgit, îi venea să-și pună capăt zilelor :

— Uite ce-am găsit ! a spus el, indicînd cu mîna manuscriptul. Lucrează pentru nemți. Și el e un pervers.

Ariel s-a repezit asupra hîrtiei fine, caligrafiate în gotică. A examinat scrisul mărunt și elegant. Nu era caligrafia lui, era gotica Doamnei Elisabeta.

— De unde-l ai ?

— De la el de pe masă. Prescria și scrîșnea. Și-un orb vede că pun la cale ceva.

Ariel n-a mai ascultat, s-a pus să descifreze manuscriptul. Citea și nu-i venea să creadă, citea și nu înțelegea nimic. O poveste cu natură, cu brazi, fagi, paltini și munți ; printre munți un munte și mai mare — Vîrful cu Dor. O atmosferă de legendă germană, foarte romantică și foarte încîlcită, în care se amestecau și niște nume românești. L-a mai întrebat o dată pe Iordache :

— De unde-l ai ?

— Ehei ! a făcut Iordache cu sensul de cîtă osteneală. Mai întîi, a șoptit agentul, i-am luat urma ei.. Ieșise tocmai de la palat.

— Cine ?

— Ea... și el o aștepta, înnebunit.

— Cine ?

— El... El era cu mințile aiurea, rar om mai înnebunit. Am priceput din felul cum se frămînta el față de ea și ea față de el, că ascund ceva...

— Da, l-a dezumflat Ariel, știe toată lumea. E secretul lui Polichinel. Domnul de la „Timpul“ și doamna Mite,

soția doctorului Kremnitz de la palat, se iubesc. Faptul e notoriu.

— Și manuscriptul ? !

— Du-l înapoi. E al prințesei. Domnul de la „Timpul“ s-a angajat, pre cît văd, să traducă această polologhie.

După plecarea lui Iordache, la sfîrșitul chestionarului, Ariel a adăugat în *post scriptum :*

„*P.S. : Din faptul că el a acceptat să traducă în românește o compunere literară a prințesei nu se poate trage concluzia că Domnul de la „Timpul“ și-ar fi schimbat atitudinea față de tron sau față de femeie. În ambele chestiuni el rămîne un excesiv, dincolo de lumea de azi. Deși în prezent a consimțit clipei, e îndrăgostit. Aceasta și explică de ce el a cedat insistenței doamnei M.K. de a traduce proza Înaltei Doamne. E și el un om.*“

— Ce fel de om e ăsta, domnule, a strigat Iordache, de se impiedică de el o întreagă lume ?

Un frison a adus în tribune apariția ambulanțelor de Cruce Roșie. Fusese primul război la care participaseră doamnele. Tăcuseră fanfarele, corurile reunite ale Azilului „Elena Doamna“ și ale altor școli au intonat un imn serafic. Vocile școlărițelor salutau domnișoarele și doamnele în alb, așezate solemn în luxoasele trăsuri Langebock, lustruite și negre, care păreau niște mausolee în mișcare. În trăsurile de ambulanță se aflau și răniți, alții decît cei care defilaseră în deschiderea paradei, iar acei țărani

umili, luați pe sus de pe la casele lor, îmbrăcați în cămăși de noapte și puși pe perne, priveau zăpăciți, de la ferestrele echipajelor, mulțimea simandicoasă de boieri care nu mai contenea să-i aplaude. Pe ei, pe cucoanele în alb ?

Refuzaseră să urce în trăsuri — nu era de bon ton să defilezi ! — maica Ana Ghica, doamna Natalia Șuțu, doamna Irina Mavrogheni și alte doamne care fuseseră pe front, iar acum se aflau în tribune, alături de lumea clerului. În schimb a fost lăsat să zburde în voie tineretul, domnișoarele de la Pitar Moș și de la alte pensionate care acceptaseră ca elevele să plece dincolo de Dunăre, să se amestece printre bărbați — de orice condiție ar fi, să panseze răniți sau să scrie scrisori pentru ei, în numele lor. Acum domnișoarele reveneau, reintrau în scenă, îmbujorate de purpura victoriei. Izbutiseră chiar ele, cu mîinile lor, să aducă în țară cununa de lauri care s-ar fi cuvenit să încoroneze fruntea unui rănit simbolic. Acesta, pentru a fi în gustul saloanelor, ar fi trebuit să întindă o mînă către o doamnă în alb, Maica Țară, cerșind apă — „Eu îți dau sînge, tu dă-mi apă“, tabloul fusese deja comandat aceluiași domn G.D. Mirea care nu izbutise să-l finiseze pentru paradă ((lucrase la Arc).

Ambulanțele doamnelor n-au dus totuși lipsă de ornamentații, foarte variate, foarte adecvate locului din care proveneau daniile pentru răniți : Iași, Craiova, Bacău, Botoșani, Galați, Pitești, București, dar și Brașov, Oradea, Orăștie, Năsăud, Cernăuți, Ismail, Cahul, Cetatea Albă, aceste nume de locuri, ca și numele de pe Arcul de triumf, încercuind din nou perimetrul Daciei.

Și poate că trecerea ambulanțelor n-ar fi impresionat atît dacă la trăsuri n-ar fi fost prinse și eșarfele altor societăți de Cruce Roșie, care au susținut prin voluntari sau prin daruri cauza română. Rînd pe rînd, Crucea Roșie suedeză, britanică, germană, italiană, spaniolă, olandeză ș.am.d. și-au etalat eșarfele, împletite cu stegulețe tricolore.

Doamna Elisabeta lăcrima. Lipseau de la acest moment o voluntară căzută în drumul spre front, doamna Elena-Elenko-Leanța Grădișteanu, distinsă post-mortem cu cifrul în aur al prințesei, și domnișoara Hélène Rășcanu, inter-

nată la sanatoriul din Davos, imediat după întoarcerea de pe front.

Un vals, cu un titlu nou — „Valurile Dunării“ — a umplut pauza, anunţînd balul de după paradă.

Rugul lui Nae ardea. Din curiozitate sau din grijă faţă de soarta postumă a comandorului, sublocotenentul Perticari îl mai căutase o dată în buzunare, înainte ca scînteia să işte vîlvătaia. În buzunarul de sus, de la veston, Perticari a găsit un bileţel de care posesorul nu izbutise să se debaraseze sau uitase. A citit, fără a mai arăta misiva şi celorlalţi doi camarazi :

> *„Domnule maior,*
> *regulat mă ocoleşte norocul, am adică ghinionul de a nu vă întîlni, deşi vă ies regulat în cale. Cum să punem capăt acestei situaţiuni infernale şi inadmisibile ? Voi fi în faţa pavilionului de muzică, joi p.m. la 6 ore, în mînă cu o umbrelă violetă deschisă, orice vreme ar fi.“*

Rugul ardea. Perticari a aruncat bileţelul în foc.

Intrarea cîinilor pe sub Arcul de triumf a produs senzaţie. Aplauzele s-au transformat în urale, iar fanfara a abordat pentru patrupedele întoarse de pe front un marş patetic. Cîinii au resimţit interesul stîrnit de apariţia lor, dar n-au ieşit din pasul militar, n-au întors ochii spre tribune, şi nici n-au fîlfîit din cozi. Pînă cînd o tînără doamnă a recunoscut cîinele soţului ei şi l-a strigat :

— Lord !

Lord a lătrat și a zvîcnit din lesă în două picioare către stăpîna lui. Apoi alte strigăte :

— Azor... Grivei... Jacques... Mozoc...

Cîinii strigați au rupt lesele și s-au aruncat veseli și liberi asupra tribunelor. Au izbucnit hohote de rîs, lătrături, lacrimi. Adela a simțit un junghi în inimă cînd cineva a strigat Zdup. Cel numit astfel era un șoricar, care se și instalase în poala unei doamne tinere.

Ordinea a fost restabilită cu cravașa și goarna, parada și-a reluat pasul triumfal. Cernat era totuși cătrănit, cîinii îi turtiseră fesul. Mai urmau să apară și ardelenii, o unitate de voluntari care ținea morțiș să defileze cu mascota ei în frunte : un berbec. Berbecul ca berbecul, dar acei ardeleni aveau și o strigătură de pe la ei de-acasă, și generalul se temea ca soldații voluntari să nu care cumva s-o chiuie în auzul distinsei asistențe în clipa trecerii pe sub Arcul de triumf :

„Ies flăcăii dintre brazi,
Toți sînt rumeni la obraji,
Cu căciulile pe spate
Și cu puștile-ncărcate."

Cernat și-a spus, mușcîndu-și mîna înmănușată : „— Dacă-i aud, îi împușc, sau mă împușc." Dar voluntarii ardeleni n-au apărut ca unitate separată. Chiar el dăduse ordin să nu se admită o asemenea fragmentare a oștirii : „— Ce-i asta, se revoltase generalul, în oștire toți sîntem una, nu există olteni, munteni, ardeleni. Oștirea e a nației. Toți sîntem români." Deși, dînd acest ordin, motivația interioară fusese cu totul alta : „— Dacă apar cu berbecul, dacă chiuie strigătura lor..." Acum îi părea rău. „— În fond, și-a zis el, într-o armată națională intră fiecare provincie cu tradițiunile ei. Dac-au intrat cîinii, putea intra și berbecul." Apoi a tresărit : dar strigătura ?

Se auzea un zgomot de tingiri și polonice. Generalul Cernat a țîșnit în picioare și a rămas încremenit.

*

Era culmea : tocmai ceea ce generalul Cernat interzisese cu desăvîrşire, sub ameninţarea cu moartea, se petrecuse : apariţia bucătăriilor de regiment, care încheiau parada. „— Dacă-i văz pe bucătari în ochi îi sfîşii !" ameninţase Cernat, dar tocmai ameninţarea cu sfîşierea şi nu cu împuşcarea fusese interpretată de subalterni ca un semn de îngăduinţă, drept care, după ameninţare, au urmat parlamentări : „— De ce să nu fie şi bucătarii prezenţi, domnule general ?" „— Să nu-i văz în ochi ! Ăştia n-au văzut moartea cu ochii lor. În schimb ciorbele..." „— Cum n-au văzut moartea cu ochii lor, cum puteţi afirma una ca asta ! Dar bravii noştri bucătari..." S-au adus argumente, Cernat a rămas intratabil. Un subordonat, cam lichea, l-a secondat pe şef în refuzul său înverşunat, invocînd un caz de la aliaţi : un bucătar hoţ ar fi fost aruncat de soldaţii împărăteşti în cazanul cu borş. „— Asta da, a aprobat Cernat, ăsta chiar c-a văzut moartea cu ochii ! Dar ai noştri ? !" Subordonatul lichea a pus capac : „— Aşa e, domnule general, toţi au fost nişte hoţi !" „— Păi vedeţi, a întărit el, toţi au fost pe front nişte hoţi." „— Nu toţi, domnule general." „— Nu toţi, admit." „— Se spune că şi borşul ruşilor ar fi fost mai gustos după introducerea bucătarului în cazan. S-au lins toţi pe deşte." „— Asta s-o crezi dumneata !" „— Nu cred, dar vă spun ce ştiu, ce-am auzit. Pe cîtă vreme bucătarii noştri... Ce ziceţi de nea Tică ?" Cernat nu voia să audă de infamul Tică, cel care maşinase introducerea bucătarilor la paradă. „— Ştiţi că-n iarnă, la parada de la Petersburg, au defilat şi bucătarii ? A bătut pasul şi făcătorul nostru de chiftele, soldatul pe care nea Tică l-a făcut cadou marelui duce Nikolai, cu aprobarea dumneavoastră ! Acum face chiftele pentru ţar." „— Minciuni ! a urlat generalul, simţind chifteaua minciunii în gît. Minciuni, a repetat el. Mai ales că chiftelele de la Vidin au fost execrabile." Şi radical : „Să nu-i prinz la paradă pe bucătari !"

Parlamentările au golit de sens chestiunea. Cînd Brătianu voia să aibă cîştig de cauză într-o chestiune gingaşă,

o punea în discuţia parlamentului — unde se înfunda — ca apoi să aibă mînă liberă. La fel au procedat subordonaţii, sabotîndu-l pe general, astfel încît Cernat, în auzul unui marş fantastic, acompaniat de zgomotul polonicelor şi al tingirilor, s-a trezit la paradă cu bucătarii. Unul dintre ei prepara tocmai chiftele, cocoţat pe platforma unui car alegoric. I se improvizase şi o vatră, ieşeau flăcări.

În fruntea corpului de bucătari, nea Tică, marţial. Căpitanul de aţă era pedestru, i se interzisese calul, în schimb călca măreţ. În spate, unitatea, unităţile, dar nu pedestru, ci toate în care alegorice, ca la romani. Pe platformele carelor, cazanele cu borş în clocot, cu răcanii învîrtind demonstrativ polonicele. Alţi răcani tăiau ceapa sau curăţau cartofi, sau alegeau fasole, prefirînd şirurile de boabe în lumina triumfală. Mari cununi de ceapă împodobeau carele, dar la hamurile cailor atîrnau ca nişte trofee snopi verzi de praz bulgăresc, adus de peste Dunăre. „—Vom intra în era prazului, a mormăit cineva, s-a zis cu ceapa naţională."

Nostalgia cepei, realitatea prazului. Nu se zisese însă cu mămăliga naţională, nutrimentul de bază al soldatului român în marele război. Pentru mămăliga de la paradă se turnase un cazan special, un ceaun uriaş, cum nu existase pe front, închipuit de nea Tică, meşteşugit la Arsenal de un mare artist. Era incredibil ceaunul acesta, care scotea valuri de aburi. Operă retorică, şi prin dimensiuni şi prin aspectul mămăligii, mare cît un astru. Cineva a şi spus : „— Aşa ceva nu există !" (Poate la Londra !) Toată lumea era curioasă unde, în ce loc se va răsturna acea mămăligă de proporţii astrale, care ar fi făcut să dîrdîie urbea sub un nou cutremur, în cazul în care ceaunul n-ar fi fost întors cu maximă atenţiune. În schimb nu păreau nicicum incredibile butoaiele cu murături care încheiau coloana. Mari, negre, cu doage şi capace de stejar, bine cetluite în cercurile lor de fier, pîntecoasele butoaie care făcuseră campania la sud de Dunăre, rămînînd intacte, au fost primite de bucureşteni cu urale. Dinspre butoaie venea un iz semnificativ de acritură. Dacă varza fusese aruncată de nea Tică în fluviu,

murăturile se salvaseră, bravul căpitan izbutise să le aducă tefere pînă la Bucureşti, şi cînd anume ? *pour la bonne bouche !*, taman la paradă.

Un alt incident, legat de paradă, avea să coloreze viaţa de seară a oraşului : domnii Maiorescu şi Hasdeu primiseră acelaşi loc la tribuna rezervată demnitarilor ştiinţei. Ambii domni, fără familii — căci doamnele se aflau la tribuna celuilalt sex —, după ce-au lichidat formalitatea salutului, au luat act de situaţiunea ingrată, au privit surprinşi cartonaşele oficiale de invitaţie, după care s-au scrutat reciproc cu multă duşmănie. Ambii au spus „Pardon !", aproape simultan, dar nici unul n-a cedat. Profesorul de logică venise primul şi apucase să se aşeze, cîntau fanfarele, natural ca domnul Maiorescu să se ridice în picioare, să lămurească situaţiunea ilogică. Istoricul sosise impetuos, ceva mai tîrziu. Domnia sa socotise probabil normal ca celălalt să se ridice — chestiune de prestigiu şi vîrstă !, dar n-a consimţit să se aşeze pe locul ce credea a-i reveni, mai înainte ca partenerul de incident să mai spună încă o dată : „Pardon !" Domnul Maiorescu a repetat formula „Pardon !", iar domnul Hasdeu ar fi spus, indicînd oficialii :

— Cîţi îngeri cred domnii ăştia că pot încăpea pe vîrful unui ac ? şi s-a şi aşezat.

Cei din jur au rîs zgomotos, au dilatat ulterior dialogul, repovestind altfel scena :

Maiorescu : — *Dac-aţi fi mai mic, v-aş ţine în braţe.*

Hasdeu : — *Dac-aţi fi doamnă v-aş ţine eu.*

Aceleaşi persoane au dat incidentului o turnură dramatică, răsturnîndu-l în ceartă :

Hasdeu : — *Dă-te la o parte cu plasele dumitale logice, istoria e altceva.*

Maiorescu : — *Istoria e un abuz, în opinia dumitale !*

Hasdeu : — *Istoria e pathos, am spus şi o repet !*

Maiorescu : — *Sîntem în plin absurd, domnilor!* şi profesorul de logică ar fi intrat în defensivă.

Cîntau fanfarele, un tînăr jurnalist care credea într-adevăr că istoria e altceva, nu absurd, cum pretindea profesorul de logică, ci pathos, a scris atunci, ca să se ţină minte :

„Datorită războiului şi datorită domnului Hasdeu, în România bate un vînt de grandoare."

Dar domnul Maiorescu n-a fost prezent la paradă, pe care de-altminteri nici n-a consemnat-o în jurnalul său intim. Întreaga scenă a fost scornită de răuvoitori.

Parada nu se încheiase încă. În clipa cînd mulţimile au rupt cordoanele de dorobanţi, ca să dea buzna în piaţă după ultimul soldat, să treacă cu chiote pe sub Arcul de triumf, în fruntea lor a apărut Garussi, pe un cal alb. Omuleţul călărea de-a dreptul pe păr, fără şa, iar calul era o mîrţoagă. Garussi a apucat să treacă primul, călare pe acel animal, deshămat de la o birjă, pe sub arcul de mucava, cu mahalalele după el. El se răsucea şi se deşuchea pe spinarea gloabei, strigînd de mama focului :

„Iaca na,
maşala,
Iaca, iaca,
iaca na."

Mulţimile au ţinut-o înainte după calul alb de-a lungul Şoselei Kiseleff, apoi au intrat pe Podul Mogoşoaiei, alias Calea Victoriei, spre palatul lui Vodă. Apoi şi mai la vale, cu alai sporit, spre Dîmboviţa.

Lui Garussi îi sărise capacul.

*

Încă nu se desfăcuse jăratecul, deşi flacăra murise. Nae era risipit în vatra roşie, în bulgării încă albi de dogoare, în spuza care încă fierbea. Sau poate se topise ca un abur, în sus. Deşi aveau consemnul să tacă, sublocotenentul Perticari a început prin a se întreba, fără a observa dacă ceilalţi doi îl ascultă :

— Eu nu înţeleg de ce-a cerut Nae să-l ardem pe cîmpul de la Belvedere ?

— A vrut el ? Nu-mi amintesc !

— Ba eu îmi amintesc, a confirmat Luky Garoflid. Înc-a spus ceva despre o femeie cu care ar fi avut întîlnire.

— Aici sau pe front ?

— Nu mai ştiu. Nae însă era pe-atunci la Dunăre, la bateria lui de tunuri. Sau în spital.

— El era totdeauna în altă parte decît acolo unde se afla.

Priveau tustrei jăratecul care se stingea lent. Locotenentul Mănescu şi-a aprins în sfîrşit o ţigară. Fuma, scutura scrumul, tăcea. Apoi într-un tîrziu, cînd ceilalţi încă îl urmăreau pe Nae în gînd :

— După Nae, cea mai teribilă femeie din lume s-ar fi aflat la Troia. Domnilor, ne-a zis el într-o zi, acolo s-a văzut ce poate femeia, căci în raiul biblic Adam şedea la margine, fără vreun rol mai acătării în piesă. Nu el e cel care a strivit capul şarpelui, ci un alt bărbat, mai tîrziu, tot un om antic. Prin Elena însă s-au mişcat naţiile, popoare, ginţi, clanuri, mirmidoni, ahei, danai etc. A apărut pînă la urmă şi Homer, la spartul tîrgului, ca să ne spună cum s-a întîmplat.

Ceilalţi doi ascultau ca şi cum pe Nae l-ar fi ascultat sau pe Homer. Deşi tustrei ascultau, chiar dacă vorbea locotenentul şi nu comandorul.

— Toate cetăţile greceşti, cum se ştie, mai spunea Nae, şi-au arogat faima de a-l fi dat pe Homer. Dar de ce ? Căci el, orbul, a mărturisit întîiul întru femeie !... Tot el a cîntat-o şi pe cealaltă, pe Penelopa, care era o casnică. Şedea acasă şi ţesea. Elena ţesea la intrigi şi

punea la cale catastrofe, iar Penelopa ţinea casa. În acest timp unde credeţi că erau bărbaţii? Acasă? Aş, la Troia, la catastrofe. Războiul între sexe ea, Elena, l-a inventat. Deşi, sincer vorbind, mai spunea Nae, nici spatele de front al aheilor nu stătea mai bine. Încheierea? Pe bărbat în nici un timp nu-l aşteaptă zile bune. Între Elena şi Penelopa pendulează toată viaţa bărbatului. Dincolo de aceste extreme nu mai e nimic: *finis Terrae*... Acum, să ştiţi, ne-a mai zis, eu plec la Troia.

Locotenentul Mănescu şi-a stins ţigara, apoi a mai adăugat:

— Cînd lipsea de la regiment, şi lipsea adesea, camarazii ştiau că domnul maior e plecat la Troia. Cum e şi azi...

*

La Dîmboviţa, unde ajunseseră soldaţii, ordinea nu s-a mai putut menţine. Ordinea este şi ea o ambiţie umană, constrîngerea ei are — ca toate cele omeneşti, o limită sau un soroc de sfîrşire. Armata intrase sub cetluirea ordinei, sub cercul ei de fier, straşnic strîns, în urmă cu un an. Nici o pauză, nici o clipită de răgaz din ziua în care soldatul s-a încheiat la toţi nasturii şi şi-a strîns centura. Armata înaintase spre front cu nasturii bine încheiaţi şi lustruiţi. Urmase războiul, apoi întoarcerea în ţară, apoi retragerea în munţi, cu mulţi nasturi lipsă. Apoi intrarea în noile uniforme, cu lustruirea nasturilor, cu strînsul centiroanelor pînă să crape, sub pasul de paradă, fără nici un respiro.

Pentru paradă armata se sculase înainte de zori, pe la orele trei. Poate trei şi un sfert, oricum pe întuneric. Ceaiul se distribuise în picioare, pîinea se înfulecase în grabă. Încolonarea grabnică n-a mai lăsat răgazul pentru micile necesităţi, care au fost suspendate, amînate apoi răsamînate încă de la începutul războiului. O probă de pas, prin întuneric, apoi încă o ceaşcă de ceai sub lucoarea zorilor, pe frig. Cailor li s-au dat grunji de zahăr, ca să fie în formă. Apoi careul pentru Te Deum, în pădurea Băneasa, aşteptarea os prin os. „— Le mai dăm ceai?“ „— Nu, e tîrziu.“ Trebuia să apară Măria-Sa, se auzeau

goarnele. Trupa s-a liniştit apoi, dar cu nervi, sub constrîngerea rugăciunii. Apoi destinderea salvatoare : intrarea în pasul de paradă, sub impulsul fanfarei. Pasul ferm şi ritmic, care ţine muşchii supraîntinşi. „Dac-ar ţine fanfara, dac-ar ţine pasul." Pasul a ţinut sub uralele mulţimilor, ochii ţintă înainte, pieptul bombat. Apoi ţinta finală : Dîmboviţa.

Dar drumul era lung : de la Pădurea Băneasa pînă la rond, la Arcul de triumf, de la Arc pînă în centrul urbei, la Palat, de la Palat la Teatrul Naţional, şi de aici prin tot oraşul pînă la Dîmboviţa, drumul era îngrozitor de lung. Un drum lung, care nu se putea parcurge în zbor. Deşi un soldat bălan, moleşit de căldură, dar bătînd pasul, ud leoarcă, dar bătînd pasul, cu sudoarea răzbind prin cămaşă, prin obraji, prin păr, pe sub chipiu, dar bătînd pasul, s-a abandonat muzicii, a luat-o cu gîndul în zbor, pînă acolo : gata, fie ce-o fi, şi a simţit că l-a trecut udul.

Dar nimeni nu s-a eliberat, nu s-a putut elibera, marşul era ferm, regulat, egal, articulat perfect pe tactul muzicii, una cu sine şi cu trupa, care nu putea să ardă etapele, nu putea nici să le abordeze în pas alergător ! Încă o întîrziere : la schimbarea marşului, în dreptul Hotelului Brofft, acolo unde Osman-Paşa, învinsul de la Plevna, fusese găzduit în iarnă. Aici sute de doamne bucureştene au oprit armata în loc sub încă o canonadă de flori. Prima victimă : cavaleria. „— Ce se întîmplă, domnule, de ce-am oprit ?" „— S-a înţepenit coloana cavaleriei !" „— Cît mai durează ?" Acest „durează" durea, devenise dureros, dura.

Dar după Hôtel Boulevard fanfarele au abordat o horă. Inimile băteau năvalnic în piepturi, paşii s-au înteţit, instrumentiştii din fanfare spărgeau alămurile cu suflul lor, ultimul suflu. Apoi goarnele. Apoi comanda :

— Rupeţi rîndurile ! Spre Dîmboviţa, pas alergător !...

Oameni şi cai, de-a valma. Nechezuri şi urale. S-au rupt, în fugă, nasturi de la prohab. Apoi o tăcere solemnă, pe ambele maluri ale rîului, căci unele unităţi dementizate trecuseră dincolo, pe poduri. Priveau acum apa cu satisfacţie, eliberaţi, destinşi, după un an.

Dîmboviţa curgea la vale satisfăcută, în spume. Spre Dunăre. Spre Mare. Apele s-au răvăşit doar cînd nea

Tică, destupînd butoaiele cu murături, a constatat — întîi prin damf apoi şi prin încercare, că zeama „doboară omul", l-ar doborî dacă... „Surpriza" se răsuflase. Căpitanul a deşertat murăturile în gîrla Dîmboviţei care le-a dus la vale. (Butoaiele au fost lăsate pe mal să se zvînte, pentru altă ocazie).

*

Dar începuse balul. Ca şi în urmă cu un an, la pornirea războiului. Din nou mişcarea fastuoasă de echipaje şi costume în jurul Teatrului Naţional. Din nou mulţimile de gură-cască, apoi un glas uimit, cuiva i s-a părut că-l vede sosind la bal pe bardul de la Mirceşti şi a arătat într-acolo. Nu era el, bardul lipsea. El era prezent totuşi, căci se cînta „Hora Unirii". La Teatru se cîntase şi un imn pe versurile scrise de bard, special pentru această ocaziune. Dar cîtă lume lipsea !

Nu era prezent cuplul Păuna Catargi şi Parva, care lipsise şi la balul de zece mai, din urmă cu un an. Nici soţii Răşcanu nu erau, şi nici domnişoara Hélène, deşi acelaşi cronicar monden, domnul Claymoor, care-i notase prezenţa la primul bal din viaţă, avea să transfere propoziţia flatantă pentru ea unei alte domnişoare, costumată aproape identic :

„...Un simple rose piquée au corsage faisait tournir les têtes." [1]

Printre cei puţini din urmă cu un an, s-a remarcat maiorul Costi Aldea, în cîrji, însoţit de doamna Ada, mult îmbătrînită. Îşi adaptase coafura acestei noi situaţii, subliniind argintiul părului printr-o parură de platin cu briliante, care sclipeau. Domnul Claymoor le-a numit, în cronica sa, „lacrimi scumpe". Îndemnul Adei „— Costi, noi, nu valsăm ?" ar fi fost absurd, costumată identic, doamna Ada trebuia acum să refuze orice alt partener, deşi în jur se înteţeau invitaţiile :

— Îmi permiteţi, domnule ? Îngăduiţi doamnei să-mi acorde acest vals ?

---

[1] „Un simplu trandafir, prins la corsaj, făcea capetele să se întoarcă."

Făcea furori noul vals, „Valurile Dunării“, încă nelansat oficial de căpitanul Ivanovici, dar prins din zbor, furat și răspîndit pretutindeni cu o viteză amețitoare. În scurt timp nici o orchestră și nici o fanfară de pe continent n-aveau cum să se mai poată sustrage acestui vals, scris și valsat întîia oară după parada victoriei de la București. Unduirile muzicii erau nespus de contagioase, valsau pînă și oglinzile. Un tineret nou, altul decît cel din anul precedent, se aruncase în frenezia valsului. În oglinda parchetului, în vîrtejuri, perechile nu se mai puteau desprinde, la insistența tuturor generațiilor valsul se relua, mereu și mereu, lărgindu-și orbita, multiplicîndu-și elipsele, ca să cadă totuși în regularitatea sa aproape mecanică, atenuată de melodie sau vizibilă prin melodie, în aprinderi și stingeri ample.

Urmărind dansul, urmărindu-i apoi proiecția în imensele oglinzi ale sălii, multiplicate la infinit prin lumina candelabrelor, lui Costi Aldea i s-a părut că vede, ca și în urmă cu un an, un dans pe gheață. Gîndul maiorului a fost același, n-avea însă cui să-l mai spună, alături doamna Ada fremăta, ca și atunci. Rășcanu, partenerul conversației de ieri, lipsea.

— Îi vezi ? Nu vor să se despartă. Nu pot să se despartă. Își prelungesc rămînerea în clipă, cu orice preț. La noi contează clipa. Un *Carpe diem* fără de sfîrșit...

Atunci, la balul de zece mai, maiorul profețise :

— Chiar moartea va fi pe aici un eveniment monden de mari proporții.

Nu-și mai retrăsese gîndul odată rostit, acum trăia mut confirmarea. Deși atunci Rășcanu protestase, totuși fără prea mare vigoare :

— Ești nedrept, dragul meu. Lumea vrea să uite că proporțiile morții care se anunță vor fi impunătoare.

Ar fi trebuit atunci să întrebe : să uite cu anticipație ? Ce absurd. Își amintea că-i răspunsese cu o constatare banală, amar banală, pe care ar fi putut-o acum relua.

— Doamne, cît de inconștientă e lumea din acest sfîrșit de veac.

Reluase constatarea banală, adăugînd la vechea propoziție doar cuvîntul „sfîrșit“.

N-a durat mult şi, după revărsarea Dîmboviţei, s-au ridicat pe cerul oraşului trîmbe de praf : praful răscolit de tîrnurile municipale la ordinul primarului de-o zi, care atîta ştia, atîta făcea : să ridice praful. Ţigănimea cu măturoaie s-a aruncat cu furie asupra prafului vînăt, stîrnindu-l de pe oriunde se pitise, trezindu-l din somn, luîndu-l la bătaie, nelăsîndu-l să se aşeze din nou peste fiinţe şi lucruri după datina lui orientală, zădărîndu-l şi zbuciumîndu-l după legea unui alt ev, făcîndu-l astfel irespirabil, precum „atmosfera de la parlament". În viziunea d-lui C.A. Rosetti aceasta însemna „a face oraşul lună", după cum la parlament aceasta însemna „a face legi" sau „a face tăcere în jurul unei cestiuni arzătoare". Cum noul secol al XX-lea bătea la uşă, municipalitatea găsise metodul de a-l întîmpina ridicînd praful, nelăsîndu-l o clipă să se aşeze, pentru a-l putea ridica şi mai sus, în chip radical.

În dreptul prefecturii de Ilfov, ţiganii au înghesuit un cîine, l-au prins, i-au legat de coadă o tinichea, au început a izbi animalul cu măturoaiele, dîndu-l cum se zicea „în tărbacă". Făcut vîrtej, nefericitul sălta cu disperare în sus, încerca să-şi apuce coada, cădea, era din nou prins în hora măturoaielor, nevoit să se arunce în toate părţile, să rupă cercul blestemat — dar unde ? — căci fluierăturile, huiduielile şi rîsetele, plus tinicheaua legată de coadă îl înnebuneau. El a scăpat o clipă spre Lipscani, s-a învîrtit pe maidanul pe care avea să se înalţe Banca Naţională, a luat-o apoi spre Hôtel Boulevard, l-au prins alte tîrnuri, a izbutit să fugă pe Calea Victoriei, spre Hôtel Brofft, aici însă alte fluierături şi huiduieli i-au ţinut calea pînă în dreptul Palatului, cînd, năuc, animalul şi-a spart capul de stîlpul unui felinar, astfel încît gazul aerian s-a stins. Peste oraş s-a lăsat întunericul.

*

Marele mutilat, cel care trecuse primul pe sub Arcul de triumf, fusese depus între timp la marginea orașului, într-un loc dinainte convenit, unde îl așteptau o căruță cu un cal scheletic și un băietan. În căruță, armonica. Cerșetorul a reluat-o. Băietanul l-a ajutat pe mutilat să se așeze mai bine în paie, ca pentru drum lung. Calul nu se grăbea. Cerșetorul cutreierase deja, din sat în sat, cam toată România Mică. Voia acum să treacă mai departe, peste Carpați. Căci și cei de dincolo trebuiau să știe cum fuse la Plevna :

„Măi Osmane, dumneata,
nu ai nimic a-mi striga ?...
..În tunuri să ne tunăm,
în puști să ne împușcăm,
sau la trîntă că-i mai dreaptă
și de Dumnezeu lăsată ?“

*

Căpitanul Georgescu Magnus și-a petrecut ziua în arestul de la Malmaison. Abia la sfîrșitul defilării, de fapt după isprăvirea balului, i s-au restituit centironul și sabia.

*

Nu s-a putut stabili cu precizie ce-a făcut în acea zi de duminică, 8 octombrie, 1878, Domnul de la „Timpul“ : a tradus din „Vîrful cu Dor“ ? S-a văzut cu doamna Mite ? A cîntat de unul singur sau în cor cu „țînțarii“ ? Peste oraș se întinsese treptat o destindere, ca după o descărcare a cerului. Istoria, deja expirată, se strămutase în aer.

X

Se instalase golul. Nu mai veneau veşti de nicăieri, nu plecau spre nicăieri veşti. În această absenţă a timpului, doamna Elisabeta a luat ea însăşi act cu surprindere de o altă absenţă, care-o privea direct : nici în timpul războiului şi nici după, prinţesa cu tot zelul ei nu frecventase un anume aşezămînt pentru nenorociţi — ospiciul de nebuni de la Mărcuţa. „— Doamne, cum i-am uitat !" şi-a spus cu imputare şi lacrimi, pregătindu-se de drum.

După război, în Capitală, şi în alte tîrguri, se înmulţiseră nu numai dezertorii, cerşetorii, cîinii hoinari, vitele de pripas, dar şi nebunii. Aceştia, abandonaţi de armatele de mult retrase, erau acum ai nimănui, nimeni nu-i revendica, nici un stat, nici un imperiu. Pentru alienaţi, în oraş, exista doar aşezămîntul doctorului Şuţu, un ospiciu pentru elite, deşi alienaţii erau cu mult mai numeroşi. În faţa acestei situaţii, nebunii de alte naţii au început să fie îndrumaţi către aşezămîntul popular de la Mărcuţa, fostă mînăstire, ca să fie puşi sub pază. Nu înainte ca autoritatea să întreprindă demersuri pe lîngă consulii puterilor interesate pentru aceşti rătăciţi cu mintea, să fie recuperaţi şi retraşi la adresele lor. Nici un răspuns, imperiile refuzau să-şi retragă nebunii vărsaţi la Bucureşti. În marginea acestei chestiuni gingaşe, Domnul de la „Timpul" inserase o notă în care, referindu-se la lipsa de răspundere a politicienilor, sugera că „ţara va să ajungă în curînd o casă de nebuni." La zarva opiniei publice a fost sensibil doar consulul Suediei. Acest domn a făcut o vizită cu trăsura la Măr-

cuța și a extras de acolo, expediind acasă pe speze proprii, un sergent sanitar care pretindea a fi Carol al XII-lea. Consulul, cu toată înțelegerea de care dispunea, l-a oprit pe alienat la Turnul Colței, a admis să i se facă o fotografie lîngă zidul acestui turn înălțat de suedezii marelui rege, după care l-a condus la gară, anturat de o numeroasă asistență bucureșteană.

Și prințesa a consultat, în prealabil, niște fotografii. Cu cîțiva ani în urmă fusese editat, pentru uzul unui congres internațional, un prim „Albumu photographicu cuprinzându phisionomiile alienațiloru de la Ospiciu Mărcutza-Romania", în care se aflau expresive portrete defel fioroase. Strîngerea de inimă a principesei s-a calmat după contemplarea figurilor care nu păreau inumane. Un bărbat tînăr, cu plete, semăna izbitor cu Mozart. Un altul avea o încruntare napoleonică, foarte expresivă, bolnavul se vădea a fi prin întreaga lui alură o personalitate. Erau și niște poze de copii, gravi și triști, cu ochii cuminți, fără nici o strălucire. Unul singur afișa un aer de impertinență, o anume ostentație agresivă, se simțea că băiețelul este un abandonat. Prințesa a dispus să se prepare cîteva lădițe cu dulciuri pentru acești copii, iar pentru adulți cărți de rugăciuni, cruciulițe și șiraguri de mătănii. Pe lîngă acel „Albumu photographicu", înalta doamnă mai primise în dar, pentru a se instrui, și o broșură științifică recent apărută, aparținînd unui medic, un proiect de „corijarea omului, indiferent de nația ori maladiile sale", proiect care purta titlu impunător : „Ameliorarea rasei umane".

Inconvenientul principal al vizitei a provenit din faptul că prințesa a sosit la ospiciu pe neașteptate, cum proceda și-n vizitele uzuale pe la spitalele de campanie sau pe la lazaretele de Cruce Roșie din urmă cu un an. La Mărcuța medicii lipseau, nu sosiseră încă, era prea devreme, prin curte doar paznicul, un fel de arnăut — chiar albanez, după fes, șalvari și mustăți — care mînuia un imens măturoi, mișcînd praful. Pus la curent despre înalta persoană, mustăciosul a lăsat-o să intre, mai mult, a deschis ușile încăperilor, îndepărtînd drugii și lanțurile. O doamnă de onoare îi oferise și cinci lei, de aur.

Prinţesa a spus „Bună dimineaţa“, intrînd fără sfială într-o primă încăpere, în care se aflau doar şase paturi de fier şi o lumină chioară, abia răzbind prin obloane. Albanezul însă şi-a făcut datoria şi a deschis obloanele, dinspre exterior. Pacienţii, buimăciţi, s-au ridicat — cinci dintre ei — din paturi şi au privit-o ca pe o nălucă.

— Staţi jos ! le-a cerut doamna. Nu vreau să fac deranj.

Unul dintre bărbaţi, într-un frac rupt, a făcut oficiile de gazdă, foarte aferat, cu multă distincţie, vorbindu-i franţuzeşte. Lipsea însă un scaun. Albanezul a alergat să aducă scaunul din cabinetul directorului, l-a şi adus, după ce a spart uşa. Acel scaun a fost înfăţişat doamnei ca un tron, de omul în frac. Ceilalţi erau în cămăşi de noapte murdare. Doamna a fost înfiorată de lipsa de igienă, a poruncit să fie aduse cămăşi de noapte de la palat. Apoi conversaţia s-a legat uşor, fără importante dificultăţi, după împărţirea dulciurilor. Domnul în frac pretindea a fi chimist, german după nume, purta de altfel un nume impunător : Herman von Offenbacher şi prinţesa l-a invitat să vorbească nemţeşte.

— De ce nu vorbiţi germana ? i-a reproşat doamna, în limba maternă. Iată, eu vorbesc.

Domnul Offenbacher s-a sfiit. I-a spus totuşi doamnei în nemţeşte, dar cu un ton confidenţial, că în lume germanii au o situaţie nefericită, li se impută şi azi, după Luther, că s-au rupt de Papă. Prinţesei nu i s-a părut întemeiată această teamă, l-a asigurat pe domnul Offenbacher că ea una nu se sfieşte să vorbească germana, nici să aparţină confesiunii lui Luther.

— Sînteţi protestantă ? a întrebat cu alarmă domnul în frac.

— Da, l-a asigurat ea. Şi nu mă tem să mă rog în limba mea. În lumea de azi orice cale către Dumnezeu e admisibilă.

I-a oferit domnului în dar o biblie mică, în gotica lui Luther, chiar biblia ei.

— Reîncepeţi s-o citiţi ! l-a îndemnat. Vă veţi simţi cu mult mai bine.

Ospiciul încă mai păstra vechiul cadru de mînăstire. Odăile de bolnavi erau chilii, deşi lipseau crucifixele şi

icoanele. O litografie religioasă, adusă de doamna și bătută cu ajutorul domnului Offenbacher deasupra patului unui bolnav făcea foarte bine. Au fost utile și mătăniile. Un șirag, oferit unui alt domn care stătea în picioare și își tot număra degetele, a reprezentat un dar inspirat. Bolnavul a mulțumit cu plecăciune, spunînd „săru'mîna" și repetînd apoi formula la infinit. Apoi s-au auzit niște urlete.

— Îl bat ! au strigat bolnavii, sărind în picioare, minus individul rămas în pat, cu fața la perete.

— Pe cine îl bat ? ! a întrebat ea.

— Nu-l bat, înălțimea voastră, a intervenit paznicul. Așa urlă el. Nu vă luați după ăștia că-s... Și paznicul a făcut un gest către propriul cap, sugerînd cum sînt pensionarii.

Pensionarii nu s-au liniștit, încă erau în starea de agitație. Dar urletele au contenit, iar ei au revenit la apatia anterioară. Păreau acum cu totul absenți. Prințesa a simțit abandonul și a trecut la celălalt pacient, cel care rămăsese în pat, întors cu spatele la vizitatoare. A încercat să-l îmbuneze, să-l atragă spre vorbă.

— Lăsați-l ! i-a spus bolnavul cu mătăniile. Dirijorul e obosit.

— E dirijor ?

— A dirijat toată noaptea. N-am închis o clipă ochii de răul lui. Ar trebui să-l ducă la nebuni, aici n-are ce căuta.

Domnul Offenbacher a fost însă de altă părere : dirijorul, un om onest și foarte muzical, n-avea aici un cadru adecvat, o sală. Doamna și-a reamintit de „Albumu photographicu" și de poza aceea a unui nebun muzician. A întrebat :

— El e Mozart ?

— Nu, i s-a răspuns, Mozart era ftizic, a murit anul trecut, prin aprilie.

— Ce păcat ! a spus ea. Aș fi vrut să-l cunosc.

— Nu-i nici un păcat, a respins alt bolnav, clocotind de gelozie. Mor și geniile. Și ca s-o consoleze : Îl veți cunoaște acuși, acuși pe dirijor.

Sosiseră între timp cămășile de noapte, aduse de un

valet de la palat şi de doi infirmieri. Doamna s-a ridicat cu discreţie, deşi cu multă părere de rău.

— Domnilor, s-a scuzat, mă retrag. Vă las să vă schimbaţi. Şi surîzîndu-le. Dar mai revin, nu vă spun adio.

Spre prînz, doctorul Pavelescu, intrînd val-vîrtej, a găsit-o pe doamna Elisabeta în penultimul salon, la femei. Medicul avea o figură speriată şi tremura. Primul lucru pe care îl făcuse, sosind la Mărcuţa, a fost să-l cîrpească pe albanez, apoi să dispună ca saloanele prin care trecuse prinţesa să fie din nou încuiate. Groaza medicului era că doamna îi iritase pe furioşi. I s-a prezentat gîfîind, abia stăpînindu-şi emoţia :

— Doamnă... De ce-aţi venit aici singură ? Sînt doctorul Pavelescu...

Prinţesa i-a întins mîna, apoi i-a oferit o bomboană. Îi dăruise bomboane şi unei femei care legăna un prunc imaginar. Pavelescu era cu totul scos de pe ax, nu ştia ce să mai facă, a socotit util — din zăpăceală — să-i prezinte acest caz :

— E Claudia, o bolnavă la locul ei. O sarcină falsă din care a provenit acest curios dezechilibru nervos. Curios este şi faptul că a apărut lactaţia. Imaginez-vous, lactaţie la o persoană care n-a născut...

— Calmaţi-vă ! l-a rugat doamna.

— Dar sînt calm !

— Aveţi mîinile transpirate, ochii măriţi.

— Vă asigur că sînt calm.

— Sînteţi amabil să mă conduceţi în cabinetul dumneavoastră ?

În drumul spre cabinet, doamna îşi reţinea cu greu o anume surescitare. Sosise şi celălalt medic, doctorul Jean Ioan. Cu părul vîlvoi şi barba fluturînd, psihiatrul arăta ca un internat, deşi peste cîteva clipe şi-a revenit şi a încercat să preia dialogul. N-a fost chip, doamna se afla încă sub ecoul acelor urlete intermitente de la începutul vizitei, pe care nu le putuse ignora. A întrebat :

— E adevărat că pacienţii sînt bătuţi ?...

— Cine v-a spus ? s-a repezit Pavelescu.

Doctorul Jean Ioan îşi păstrase calmul. A tuşit şi a intervenit doctoral :

— Vă referiţi la tratamentul cu şocuri ?... E un metod admis internaţional. Şi amănunţind : Se aplică şocuri calde, şocuri reci sau şocuri dure... Desigur, procedeul e vechi, poate să pară învechit, poate chiar un procedeu babilonic. Nu se cunoaşte însă alt metod...

— Dar de ce ?

— Cum de ce ? a sărit Pavelescu, revenindu-şi în fire. Dar, Alteţă, nebunii văd îndeobşte altceva decît ceea ce există. Şi atunci ei sînt aduşi treptat la realităţi.

— Cu sila ?

— Uneori şi cu sila, a precizat Jean Ioan. Uneori însă ei nu se împacă nici cu lumea lor, cu lumea din interiorul lor...

— Şi atunci ?

— ...le dăm ceaiuri somnifere. Şi oftînd : Cum să-i readuci în prezent ?

Mai departe, doctorul Jean Ioan i-a prezentat doamnei o doctă expunere, despre spectrul maladiilor, despre cazurile aflate la Mărcuţa — în similitudine cu alte cazuri din străinătate, ajungînd bineînţeles şi la principala izbîndă a aşezămîntului de sănătate mintală, acel „Albumu photographicu", care stătea pe masă.

— Aici sînt însă cuprinse numai cazurile universale ! a precizat el, cazurile de interes internaţional. Am evitat cazurile locale, maladii mai puţin precizate, care nu prezintă ştiinţific nici un interes. Aş putea spune că ies din interesul ştiinţific.

— Bolile locale ? !

— Un anume tip de melancolie, spre exemplu, care s-ar putea numi *accedia carpathica*... o anume jale, fără motiv.

— Defel interesant, a minimalizat Pavelescu. Altceva este să pui mîna pe un caz cum a fost Mozart ! şi medicul a deschis albumul la fotografia în cauză. E păcat că nu l-aţi cunoscut cît mai trăia...

— Şi nebunii mor ! a constatat Jean Ioan cu regret.

— Da, dar apar alţii. Priviţi !...

Doamna întorsese pagina şi se oprise la figura aceluiaşi copil impertinent.

— Şi acest copil ?

— Nu l-aţi întîlnit ? E mare, are acum barbă.

— Nebunii cresc ? !

— Da. Și se fac mari...

— Am avut o dată un caz foarte interesant, l-am și numit așa : „Cazul Omul“. Acest om, datorită tratamentelor, începuse să numere, mai apoi să lege sunetele în silabe, și, treptat, să articuleze unele cuvinte, să ajungă adică la logos. Iată Omul !... Din păcate, ni l-au cerut colegii de la Viena. Omul a și pornit, știu sigur, într-un turneu european. Ar urma să scrie despre el chiar maestrul Lombroso.

— Ce oribil nume ! a respins prințesa. Cum se poate numi cineva așa : Lombroso !

— Domnul Lombroso e cel mai mare savant în maladiile psihice din Europa !...

— Este singurul care știe ceva despre ceea ce se ascunde în lumea craniană ! a mai spus Jean Ioan.

— Ce se ascunde în lumea craniană ? a întrebat doamna.

— Eu unul cred că e un alt univers. Cu mult mai adînc și mai larg, și mai necunoscut decît cel descoperit de astronomi.

— Sau decît cel descoperit recent de domnul Pasteur, lumea mică, invizibilă ! a adăugat celălalt medic. Apoi brusc : Ați văzut colecția noastră de cranii ?

Doamna s-a înfiorat.

— E și craniul lui Mozart, să știți !

Doamna s-a ridicat zguduită de un fior de frig și a dat să iasă. Dar n-a mai putut. Pe culoar, ușile erau zguduite de puternice bătăi cu pumnii și de răcnete de furie. Cei doi au reținut-o în prag. Apoi, cu prudență, au condus-o afară la trăsura păzită de albanezul în șalvari. Prin obloane încă răzbăteau glasuri :

— Ne-au luat prințesa... Să ne dea prințesa... Criminalii !...

Apoi tăcere. Se instalase golul și la Mărcuța, un fel de *vacuum vitae* în care cît p-aci să apară plictiseala, acea boală a inșilor și a istoriei din care foarte rar se scapă. Era periculos — a cîta oară ? — ca timpul să reînceapă de la un grad mai jos.

Apariția unor poeme latine de Parva n-a produs ecou, a fost tot ca o cădere în gol. Revista în care fuseseră tipărite era o publicație obscură, destinată unor fervenți ai limbii latine care se amăgeau cu iluzia că, după război, românii vor reveni la limba strămoșilor romani și că Lucrețiu Parva, ca ultim poet latin, se va așeza cu faima lui postumă între Vergiliu, Ovidiu și Catul.

Între timp, în vară, la Montpellier, fusese premiat *Cîntecul gintei latine*. Alecsandri primise cupa felibrilor, niște entuziaști ai latinității, aceștia ignoraseră însă că Parva chiar și scria sau scrisese în latină, cum n-o făcuse bardul de la Mircești. Dar cine să fi apreciat poemele lui Parva ? se întreba Bogdania, care editase textele cu gîndul competiției. Poate domnii de la Junimea ? Poate Hasdeu ? Ca inițiator al unei *Alianțe latine*, acum defuncte, domnul Hasdeu ar fi trebuit să se pronunțe, dar Monstrul nu scotea un cuvînt asupra poemelor lui Parva, pur și simplu tăcea. Bogdania l-a provocat, i-a pus sub nas mai întîi poema lui Alecsandri, care începea grandilocvent :

„Latina gintă e regină
Într-ale lumii ginte mari ;
Ea poartă-n frunte-o stea divină
Lucind prin timpii seculari."

Monstrul n-a marșat însă. El a subliniat opoziția „stea divină" — „timpi seculari", insinuînd că poetic n-ar fi de lepădat, deși Bogdania o socotea falsă. Timpul Romei păgîne nu putea fi „divin", deci nu putea fi pus în cumpănă cu timpul erei următoare, cea creștină, aceasta ca timp „secular" !, cînd lucrurile stăteau exact invers. Apoi i-a pus în față o minusculă poemă de Parva, în numai patru stihuri, pentru a-l covîrși. Versurile sunau superb, pentru a le spori valoarea, Bogdania le-a și scandat :

„Equus me sella captum
Hinnitum iactans durum :
— Descendere non potes :
Sum Fatum."

A aşteptat cu emoţie efectul. Alecsandri rămăsese în urmă. Imaginea poetică din versurile lui Parva avea o asprime militară : calul primindu-şi stăpînul în şa, şi prevenindu-l printr-un scurt nechezat că nu va mai putea descăleca, urmat de lapidara formulă „Sum Fatum“ „Sînt Destinul“ erau grozave. Dar Monstrul, sustrăgîndu-se efectului, l-a negat pînă la urmă, printr-o întrebare anapoda :

— De ce n-a scris acest domn româneşte ?

Bogdania abia îşi stăpînea mînia. De la un timp, cînd se mînia, secretarei domnului Hasdeu îi zvîcnea o vînă între sprîncene, ca şi lui Parva. Unele ticuri ale lui Parva, unele gesturi dezordonate, un anume tip de bravură trecuseră de la Parva la ea, modificînd-o şi făcînd-o să-i semene. I-a răspuns la modul lui Parva :

— Ei bine, am să-ţi dovedesc că această poezie sună magnific şi-n limba română.

Monstrul a rîs, era gelos, evident. Bogdania ar fi putut să-l provoace pe Hasdeu la duel, simţea pornirea, dar s-a retras imediat şi s-a apucat să traducă cu patos în româneşte poemele lui Parva. Voia să le creeze un destin şi-n limba română. Primele trei, dintr-un ciclu eroic, purtau titluri semnificative : *Daci la Griviţa, Romani la Griviţa, Strămoşii*. Le-a publicat sub acest triplu titlu, despărţindu-le apoi prin cifre romane :

I

„Hirsuţi şi gînditori,
pe cai, dar şi pedeştri,
cu ochii pe sprînceana zării
metalifere,
Ei sînt decişi să moară,
dar şi să se întoarcă,
de-o fi şi-o fi, în cer.“

II

„Înverşunaţi, tenaci şi răi,
şi sumbri ; armele-n rastele,

în mîini unelte de metal
mai rele decît armele.
Scobesc pămîntul, 'nalță parapete
Şi taie drumuri în pustie.
Ei ştiu, lucizi cum sînt, că biruința
e fructul armelor civile."

III

„Strămoşii
nu mai pot face nimic pentru noi.
De ieri, divinii bătrîni,
uitați pe celălalt țărm,
ridică din umeri neputincioşi
şi văd, cu ochi goi, cum noi, cei de azi,
în incoruptibilă trecere,
Ne transformăm în strămoşi."

Războiul continua sub pana lui Parva. Dar nici aceste poeme n-au avut ecou.

Tot într-un gol al timpului a apărut pe țărmul român Robcănescu. Atunci cînd uriaşa navă otomană l-a cuprins în măruntaiele ei — ca singur pasager, sirenele au scos un muget de fiară, acelaşi muget l-au scos la debarcarea lui Robcănescu pe țărmul pustiu, la Constanța. Noile autorități încă nu se instalaseră, Robcănescu a intrat ca-n țara nimănui, deşi primul gest, odată ajuns, a fost să se arunce la pămînt şi să-l sărute zgomotos (pe o parte şi pe cealaltă, dacă se putea). S-a ridicat apoi, plin de țărînă şi a privit în juru-i — nu existau martori !, dar absența unei asistențe numeroase nu l-a necăjit, a privit din nou pămîntul de pe care se ridicase, cu milă.

— Biet pămînt al patriei mele, cît eşti tu de singur şi fără Dumnezeu.

Nici această frază memorabilă n-a fost auzită ; pe pămîntul fără Dumnezeu, în praf, se jucau cîţiva ţînci, pui de turci cum erau puzderie şi la Constantinopole de unde Robcănescu plecase. Unul dintre aceşti pui de turci i-a oferit călătorului guvizi înşiraţi pe sfoară.

— Aţi ajuns la aman ! a filosofat Robcănescu, respingînd guvizii. Şi mai apoi : Atît a mai rămas p-aici din imperiul lui Mehmet Fatih : un turc vînzînd guvizi.

Robcănescu era încîntat că în lupta pentru lichidarea acestui imperiu îşi făcuse datoria şi „armia română", deşi pe ţărm nu se vedea picior de soldat, încă nu apăruse vreunul. Nu erau nici steaguri — nici otomane, nici ruseşti, nici româneşti, ca şi cum un stat de care să depindă acest pămînt de la mare n-ar fi existat. Turnul geamiei pe lîngă care repatriatul a trecut cu indiferenţă părea un steag în bernă, o hampă de steag cu pînza verde lipsă. El a consemnat singurătatea turnului ceva mai tîrziu, cînd s-a întors şi şi-a făcut cruce.

— Gata, am scăpat din iadul verde !...

După încă vreo cîţiva paşi a nimerit la biserica grecească, de pe faleză. A intrat şi s-a prosternat la altar, nepăsîndu-i că în interior nu se afla nimeni. Cu atît mai bine : Robcănescu voia să fie singur cu Dumnezeu, într-un tête-à-tête cît mai mult prelungit. N-a prelungit totuşi excesiv tête-à-tête-ul, a ieşit afară şi a privit biserica din exterior. Cam mică. Pe aici ar fi trebuit să se înalţe nişte temple grandioase ; noul sosit avea deja în gînd o reformă a bisericii române, pe care intenţiona s-o rupă de Constantinopole, pentru ca să se poată îndrepta — absolut independent — spre Dumnezeu. Dacă el se întorsese la patria mumă, să se întoarcă şi biserica, să se rupă de „putredul Bizanţ", care încă şi-o aservea. Robcănescu simţea că poartă în suflet biserica neamului. „Dacă domnul Brătianu vrea să naţionalizeze masoneria, de ce eu să nu naţionalizez biserica ? şi-a spus noul venit. E un act cu mult mai patriotic, un act naţional !"

Ideea îi încolţise în suflet mai de mult, încă de cînd, prizonier fiind, la Istanbul, şi-a dat seamă că islamul nu-l putea încape. În islam Dumnezeu era prea sus şi prea de-

parte, Mahomed era un simplu profet al său, credinciosului îi lipsea un mijlocitor, o persoană de încredere cu care să se poată înțelege, cum era — în credința abandonată — Isus. Acesta fusese om, putea înțelege un om, ce Dumnezeu !

Și apoi pentru Robcănescu, trecerea la islamism nu însemnase doar o formă : el ar fi urmat să piardă, cu acest prilej, o bucățică din ființa sa. Sentimentul mut de alarmă în fața acestui sacrificiu fizic l-a silit pe prizonier să-și revizuiască decizia și să se îndoiască de pasul pe care urma să-l facă. În fond, de ce ? Nu-i putea oare sluji pe noii mentori scutindu-se de această pagubă ? El se înjugase la carul otoman fără să i-o ceară nimeni. Voia să-i scoată pe turci din groapa istoriei și să-i redea viitorului. Dar de ce cu jertfa unei părți — fie cît de mici — din ființa sa ? ! Jertfa de care se îngrozea Robcănescu fără să și-o spună, era nu atît convertirea la noua lege — el n-avea scrupul teoretic — cît circumciziunea.

Aflînd printr-un grec de aceste îndoieli ale prizonierului, monseniorul Lippi i-a întins un căpățel de frînghie : trecerea la catolicism. Dar savantul a urlat, invadat de revoltă : „— Cînd eram la ananghie, nu mi-au întins mîna ! O fac acum, în mod meschin, ca să-și sporească numărul fidelilor ? Ei bine, nu !" I-a trimis vorbă apostolului de la Roma că nu dă înapoi, e hotărît să-și urmeze calea, fie ce-o fi. Acesta, nedumerit, telegrafiase în primăvară la București : „Omul dumneavoastră se plasează în ininteligibil."

Dar chestiunea trecerii la islamism era urgentă și dintr-un alt motiv : din Berlin, creditorii presau. Prin firul spionajului bancar, aceștia aflaseră că datornicul lor se afla la Istanbul ; Bucureștii se lepădau de el, ca și cum n-ar fi existat. Capitala țării de la Dunărea de Jos, acum liberă, părea a spune că-l cedase pe Robcănescu în contul unui rest din tribut, ca pe un ultim vestigiu fanariot. Acest cinism al țării de obîrșie îl îndîrjea pe prizonier în voința de a trece, cu dinții strînși, la noua lege. „— Dacă nici atît nu fac pentru mine, să-mi plătească datoriile, trec la islamism fără remușcări."

Înainte de a se hotărî să treacă la islamism, Robcănescu mai făcuse o haltă, încercase să treacă la iudaism, cu mult înainte de război, cînd se afla la București, în aceeași acută criză de bani și ideal. „Vreau un popor mesianic, declarase el pe atunci. În lipsă de altul, căci nimic bun pe la noi, trec la mesianismul iudeu, singurul just."

Supărarea lui Robcănescu pe nație începuse de atunci. „M-am săturat de lichele, de indivizi care nu cunosc nici ce-i suferința, nici ce-i ispășirea." În semn de protest, Robcănescu și-a lăsat barbă și a abordat pălăria galițiană. S-a echipat și cu o solidă pregătire teologică, tocind Talmudul și Thora, căznindu-se să asimileze chiar și limba primă a Bibliei. Printr-un prieten, ușor de găsit în cartierul Văcărești, a pătruns într-un cerc de habotnici și a învățat melodii hasidice. Le-a ascultat de fapt, transfigurat, auzindu-i cîntînd pe niște galițieni. Voia să consacre și un studiu acestei muzici care-i deștepta nostalgii pastorale, copilăria proprie, în Carpați, printre ciobani. Robcănescu a plîns cînd a aflat din gura lui Katz Voiajorul că evreii din Galiția — autorii acelor cîntece — au și trecut la păstorie și agricultură sau vor să treacă, nu asta era atunci important, ci plînsul autentic al novicelui. Chestiunea tăierii împrejur nu-l persecuta pe atunci. Era normal, își spunea, să sacrifici o parte din tine, ca să fii admis într-un corp spiritual nou. Și Isus fusese tăiat împrejur, iar creștinii — deși creștini, neadmițînd adică modesta operație rituală ! — prăznuiau totuși ziua în care Fiul Omului devenise iudeu, prin acest mic sacrificiu. De ce nu l-ar fi acceptat și el, cînd ceea ce pierdea era cu mult mai puțin important decît ce cîștiga în primul rînd moral.

Totuși Robcănescu le-a devenit suspect evreilor din clipa în care aceștia au aflat că are datorii. La efuziunile lui sentimentale, ei au răspuns în chip comercial : „— Sînt cam mari (datoriile), domnule Robcănescu. Și-apoi încă ceva : ce ne facem cu un goi în templu ? De așa ceva

avem nevoie azi ? Atragem trăznetele asupra noastră, asta ne face şi mai vulnerabili. Dacă vreţi, slujiţi-ne din afară, cum o face şi domnul Rosetti. Despre datorii mai vorbim."

Robcănescu însă nu voia slujirea din afară. Voia să-şi piardă urma faţă de creditori, dispărînd sincer în cadrul unei alte identităţi. „— Domnilor, sînt sincer evreu, vă rog să mă credeţi !" Evreii însă nu erau atît de cruzi ca turcii, să ceară proba sincerităţii, nici istoria nu ajunsese atît de satanică. Chestiunea circumciziunii i se părea pe atunci savantului o bagatelă.

Robcănescu nu putea aduce otomanilor nici un repros, nu ei veniseră cu oferta de trecere la islamism, el ceruse doar ca ei să-l accepte. În schimb ei îl lăsaseră liber, în drama pură a opţiunii, cum făcuseră şi cu popoarele luate rînd pe rînd în stăpînire. Robcănescu însuşi spusese : „— A opta înseamnă a te elibera." Cînd a optat, el s-a simţit într-adevăr eliberat de povara unei tradiţii stînjenitoare, a urcat în exaltare pînă foarte sus, sub ochii înduioşaţi ai domnului Sadîk, care l-a asigurat că se va simţi încă şi mai uşor „după circumciziune."

Savantul n-a reacţionat — ar fi trebuit să-şi prelungească entuziasmul, dar l-a indispus un fior mic de frig, pe care n-a izbutit să-l elimine. A urmat şi o mîncărime în zona abdomenală, foarte neliniştitoare. Aceste simptome fizice s-au propagat rapid din exterior în interior, dîndu-i o stare de moleşeală cu care prizonierul n-a mai putut lupta. L-a năpădit o umoare neagră, de om învins. Robcănescu nu găsea totuşi raţiune acestei stări, se ştia pe deplin sănătos, corporal întreg, limpede la minte. Opoziţiile dintre cele două doctrine, creştinism şi islamism, fuseseră depăşite în cugetul lui, de la început. Atunci ? Într-o noapte, trezindu-se într-o răspîntie a spaimei, a apucat-o orbeşte, din nou, spre hăul acelui cuvînt imposibil : circumciziune.

Apoi s-a liniştit. Ieşind din lagăr afară, a văzut în juru-i numai oameni normali, adică circumcişi. Nici un semn exterior nu trăda lipsa, nici o diferenţă între el şi ei, în afară doar de tipul fizic : el european, ei asiatici. Alţi cîţiva paşi, şi Robcănescu a trăit mulţumirea de a se şti la fel cu acei oameni, una cu ei — dacă actul ritual ar fi fost săvîrşit !, dar imediat a realizat superioritatea lui prezentă : el nu era circumcis, ei da. „— Oricum ai întoarce-o, şi-a spus savantul, lor le lipseşte ceva !" şi Robcănescu a revenit la starea de frig şi nemulţumire. Dilema lui a căpătat, peste încă vreo cîţiva paşi, un aspect metafizic : „— De ce oare, pentru a fi identic cu ceilalţi, cu Sadîk spre exemplu, ţi se pretinde un sacrificiu ? Nu-i oare de ajuns adeziunea, pură şi simplă şi sinceră ? !" Domnul Sadîk păşea cuminte în urma gînditorului, pe post de ucenic umil. Deşi ar fi trebuit să-i fie ghid, minusculul funcţionar acceptase postura de fervent discipol al prizonierului, în chestiuni de istorie europeană, otomană, dar nu numai. Pe Robcănescu, docilitatea şi admiraţia fără rezerve a tînărului îl prost-dispuneau, fiindcă Sadîk nu scotea din gîtlej decît propoziţii idolatre şi aprobări papagaliceşti : „— *Mais oui !*", la toate ideile pe care Robcănescu le prăvălea în cascade sau le zvîrlea în fantastice curcubeie. La un anume moment, tînărul a întors spre maestru nişte ochi tandri, absolut ameţiţi de adoraţie. Savantul s-a retras circumspect, punîndu-şi întrebarea : „Oare acest domn a cunoscut femeia ?" În continuare, prizonierul a divagat abundent, în marginea acestui subiect, femeia, dar Sadîk a rămas neutru. A rămas pe gînduri şi Robcănescu, întrebîndu-se dacă nu cumva acesta va fi fost efectul circumciziunii. Ori, cumva, Sadîk era eunuc !

A vrut să renunţe la plimbare, deşi Sadîk insista rugător : „— Dar de ce ? Doar încă un pas !" Insistenţa de a se prelungi plimbarea i s-a părut lui Robcănescu cu atît mai semnificativă cu cît în apropiere se profilau minaretele geamiei imperiale şi zidurile palatului Ydil-kiosk. Deci asta era. Sadîk îl trăgea către estrada puterii, i-o indica, îl momea cu acest miraj. Acolo, în faţă, căpăta contur ispita, dar şi preţul ispitei : sacrificiul. La otomani, nu puteai pătrunde în intimitatea puterii absolute fără a

fi un castrat. De ce ? Din nou o chestiune de metafizică, la care Robcănescu nu putea răspunde decît prin întrebări perplexe : de ce ?

Oare puterea însemna, aici sau oriunde, castrarea de putere a celorlalţi ? De ce ? ! O societate de eunuci, delegînd unei singure persoane capacitatea virilă, toţi dîndu-şi obolul la exacèrbarea unui phalus ridicat la puterea unui superlativ absolut ? De ce ? De ce să cedezi puterea ta, ca preţ al pătrunderii în orizontul puterii altuia, ca la albine sau ca la furnici ? Ideea unor societăţi create după asemenea model l-a speriat pe savant, care şi-a strîns mai puternic traista la şold, nevoind să cedeze. Mitul acesta, şi-a mai spus, n-a funcţionat totuşi la greci şi la romani, la europeni adică. Doar la egiptenii antici, la africani, la persani, la arabi, la indieni, cum şi în Asia cea mai adîncă, în China. Era probabil un străvechi mit politic, despre care Platon însă nu suflase o vorbă în *Politeia* sa. De ce ? Platon avea sub nas exemplul persan şi faraonic, puterea se delega încă de pe atunci unei singure persoane, puterea poporului era deja ameninţată, în Elada. De ce-a tăcut, de ce ? Platon ar fi putut de pe atuncea să ne prevină asupra ameninţării acestui Unu, care-i aruncă pe toţi ceilalţi — Multiplul ! — în hecatomba castrării ! Dar accepta oare Europa, după două milenii, aşa ceva ? Poate doar Rusia. Intervenise totuşi, între timp, Revoluţia Franceză ! Irupseseră ştiinţele, artele, literatura, libertatea, liberacugetare, morala civică, democraţia. Şi atunci cum ? !

În acest punct al cugetării, Robcănescu s-a reîntors spre lagăr, abandonîndu-l pe Sadîk, care a rămas pe loc, năucit. Aflat într-o poziţie de rugă, maestrul trimitea în gînd un apel fierbinte către tinerele republici, atîtea cîte se găseau răspîndite pe suprafaţa Terrei, prevenindu-le : „— June republice, ţineţi-vă firea. Nu lăsaţi să vă lucreze pe dedesubt vechiul morb. Căci admiţînd modelul barbar, veţi tolera să fie castraţi cetăţenii. Ne autocastrăm adicătelea ?" Ar fi fost oare admisibil să se întoarcă un asemenea timp în care o întreagă societate să-şi jertfească sexul, vocaţia puterii, delegînd unui singur ins putere, avere, guvern, parlament, cuvînt, gînd, acte, artefacte, proiecte, efecte, copii, morţi şi vii, prezent, absent, recent, curent,

centrifugal, central, local, abisal, piramidal — dar de ce ? Şi de ce atît de repede să aibă loc prăbuşirea ? !

— Ştiţi, l-a întrerupt din gînduri Sadîk, tremurînd de emoţie, poimîine se va produce evenimentul cel mare.

Traista, în care Robcănescu îşi pitea noaptea comoara, i-a căzut de pe umăr, inutilă. A şi lăsat-o jos, în noroi. Sadîk săvîrşise o singură imprudenţă faţă de savant : nu precizase suficient de clar distincţia dintre cele două noţiuni : cea maximă — castrarea, cea minimă — circumciziunea.

În noaptea din ajunul marelui eveniment, Robcănescu n-a mai putut atinge perna. A căzut ca înjunghiat, o dată cu întunericul, dar s-a deşteptat în scurt timp, scăldat în sudori reci, apoi în valuri fierbinţi de apă. Ce urma să i se facă ?

Întrebarea nu putea sparge întunericul ; captivul a izbit cu pumnii în uşă şi-n pereţi, s-a zvîrcolit din zid în zid cu o putere neobişnuită, s-a urcat pe stinghia patului, încercînd să dărîme tavanul, s-a năruit pe duşumea. Nimic nu se mai putea face : era captiv. Constatarea l-a readus la el, la neputinţa trupului istovit, încă tînăr. Avea oare să nu-şi mai aparţină de aici înainte ? Să nu mai fie întreg, aşa cum fusese destinat a fi, la intrarea în existenţă ? Să-şi plimbe prin lume mutilarea, chiar şi invizibilă, sub ochii omenirii indiferente, fără a putea atrage asupra-şi mila, compasiunea, înţelegerea ? Ar fi trebuit să ceară — orice condamnat avea dreptul la o ultimă dorinţă — să i se facă măcar o fotografie, pentru ca chipul anterior actului să rămînă fixat, pentru ca omul de după să poată purta atîrnată la gît, cu un lănţug, imaginea lui veche : poftiţi, acesta eram. Fiindcă precis după act — Robcănescu evaluase consecinţele — aveau să apară nişte transformări ireversibile. Captivul le şi aproximase, după figura şi înclinările lui Sadîk. Apatia acestuia faţă de femeie era evidentă. Cum nimic bun, nici o desfătare nu-i promitea nici instituţia haremului, care-i trezise iniţial euforia. Acum înţelegea natura momelii, pentru sufletul naiv. Harem, dar pentru cine ? Captivul a decis ca măcar la ziuă să impună protectorilor să-i facă o fotografie, care să rămînă document. În caz de forţă majoră, cînd el n-ar mai fi fost el, scotea fotografia : „Priviţi, ăsta eram !“ Un

fel de Zeus abdicat, arătînd incredulilor proba falei defuncte.

Apoi brusc, ireprimabila întrebare : de ce ? De ce barbaria aceasta ? De ce oare, ca să-l adjudeci pe cineva în oastea fidelilor, să recurgi la un sacrificiu atît de gingaș, echivalînd cu o alienare a eului propriu ? Dar poate că nu era așa. Nu castrare, ci simplă circumciziune, după latinul *circumcidere. Circumcido, -dĕre, -di, -sum,* a tăia împrejur, a suprima, a lăsa la o parte, a reduce. Ce să reduci ? Cît ? !

Captivul a intrat pe culoarul panicii, un culoar circular pe care alerga hăituit de cuvinte, hăituindu-le la rîndu-i, nici unul neizbutind să-i indice proporția acelei reduceri : *circumcido caespitem gladiis,* a tăia cu sabia brazde de iarbă ; *circumcideo arbores,* a reteza copaci ; *circumcideo ungues,* a tăia unghiile ; *circumcideo genitalia,* a tăia prepuțul. A găsit cu groază, în memorie, și instrumentul metalic al operației : *circumcisorium,* pe care l-a aruncat din minte urlînd. După care a căzut lat, la pămînt, gîfîind. Apoi încă o speranță : a luat unul după altul toate verbele cu rădăcina *circum,* le-a conjugat, s-a aruncat într-un delir al conjugărilor, a suit în vîrtejul de timpi și forme tot mai sus, pentru ca, uluit, să obțină dintr-o dată evidența : *circumcidere,* ca vocabulă, nu exista în limba română. Românii nu cunoscuseră circumciziunea de cînd existau pe fața pămîntului, ei nu îngăduiseră pe teritoriul limbii lor odiosul cuvînt, nu-l luaseră din latină, deși se trăgeau din romani. Atunci de ce el, ca unic exemplar, să-l cunoască ?

Lucrurile s-au încurcat însă din clipa în care mintea savantului a început a lucra cu celălalt verb : *castrare*. În acest caz, n-ar mai fi fost vorba de o parte, o bucățică — indiferent cît ! — ci de tot. *Castro, -are* însemna a castra, a tăia, dar și a purifica. Deci adio. Ar fi urmat ca, după operația sacră, el, Robcănescu, să fie un purificat. Dar, curios, în română nu exista, direct moștenit, nici acest cuvînt. Românii nu castrau bărbatul, omul, doar masculii altor specii. Prin castrare, cocoșul devenea clapon, taurul bou, armăsarul cal, vierul porc, berbecul batal ș.a.m.d., iar fiecare operație purta un nume specializat : scopire, claponire, curățire, întoarcere etc. La tauri, gin-

gaşa operaţie nu izbutea uneori complet, şi-n acest caz rezultau nişte boi nătîngi, care nu mai ştiau ce vor, care mai păstrau o amintire confuză a sexului, comportîndu-se zmucit şi smintind cirezile. Un asemenea bou, fost taur, era numit *rînc*. Urma să ajungă şi el un rînc, dacă operaţia nu izbutea ?

Trebuia să mai facă un efort — *capere conatum*, să ia o hotărîre — *capere consilium*, s-o rupă la fugă — *capere fugam*, dar încotro ? A început să plîngă, fără voia lui. Printre lacrimi, a desfăcut traista, ca să contemple proporţia pagubei. Nu putea pricepe ce-ar fi fost să se întîmple cu el, cu partea lui esenţială, pe care n-o apreciase la justa valoare decît acum. Apoi, sub pleoape ude, o iluminare. Albea a ziuă : în mintea împîclită a captivului prindea a miji o şansă. Se putea dumiri nu abstract, rece, teoretic, ci practic, prin Sadîk. Urma să-i cadă în genunchi, la deschiderea uşii, şi să-i ceară, cu glas implorator : „— Arată-mi-o !"

În sfîrşit, scăpase teafăr, iar acum se afla la Küstenge, alias Constanţa, întărind fizic rezoluţia domnului Brătianu : „Orice bun e bun".

Brătianu adusese un om, prinţesa eliberase unul. Într-o nouă vizită la ospiciul Mărcuţa, Alteţa-Sa izbutise să stea de vorbă în sfîrşit cu pacientul care stătuse pînă atunci întors cu spatele, să-l facă să vorbească. N-a fost uşor. Cînd l-a abordat, bolnavul cînta. Cînta o melodie lungă, monotonă, defel frumoasă, obsedantă însă prin repetarea motivului melodic, mereu altfel reluat, prelungit la nesfîrşire.

— Ce-i asta ? a întrebat doamna mirată.

— Este o melodie locală, i-a răspuns domnul Offenbacher.

— E o cîntare de epocă fanariotă, a adăugat medicul Jean Ioan.

Era chiar aşa. Alteţa-Sa a ascultat încă o dată şi apoi încă o dată acea monodie care nu se mai sfîrşea. Era un fel de strigare, muribundă, un alean, o renunţare, o implorare, oricum repetarea la infinit a unui nume — Ion, Ionel ! şi a unui atribut — părul făcut inele, nişte plete desfăşurate în nefinitudine :

„Ionele,
Iionelee,
cu părul făcut inele,
cuuu părul făcut iiinele,
Iiionele,
Iiionelee...“

Prinţesa şi-a dus ambele palme la urechi, excedată şi a dat să iasă din salon, deşi domnul von Offenbacher insista în nemţeşte să rămînă :

— Vă rog, e un veritabil muzician, aşteptaţi o clipă !

Cu toată mila disponibilă, doamna Elisabeta n-a mai avut puterea să rabde, s-a retras în cabinetul celor doi medici, unde monodia nebunului încă mai răzbătea : „Iiionelee“...

— Aţi văzut ? ! a mustrat-o medicul Jean Ioan. Nu se poate suporta. E o melodie locală, desigur, dar imposibil de răbdat. Undeva ar trebui să se rupă, ei bine, la el nu se rupe ! Credeţi că e tolerabil ?

Totuşi, „colegul de cameră“, domnul Offenbacher, o asigurase pe prinţesă că Spărgătorul de talgere era un om de o vocaţie muzicală indiscutabilă, că personalul de la Mărcuţa nu-l admite „din snobism“. „— Doamnă, îi spusese nebunul în frac, ăştia n-au ureche pentru propria lor muzică.“ Şi tot el, cu entuziasm : „— Spărgătorul de talgere reprezintă indiscutabil o autoritate. Faţă de el, Mozart era un simplu diletant“. Doamna i-a chestionat în cabinet pe cei doi medici, care s-au arătat rezervaţi.

— Autoritate în ce ? a întrebat Jean Ioan. Ca interpret l-aţi auzit, vocea lui nu-i prea bună.

— Şi ca dirijor ?

— E greu de spus, nu cred c-ar atinge performanţe.

— Lăsaţi-l totuşi să dirijeze ! a propus doamna.

— N-are spaţiu, s-a văicărit Pavelescu. Timp ar avea de-ajuns. Şi n-are nici o orchestră corespunzătoare, decît poate în cap. Lui însă nu i-ar ajunge formaţiunile orchestrale de pe întregul continent. Cu energia de care dispune, el ar putea dirija furtuni, tempeste, oceane.

Doamna părea impresionată, celălalt medic a intervenit din nou, moderînd lucrurile :

— O, nu-i chiar aşa. Uneori e calm, discret. Produce o muzică dulce. O dirijează adică, dar o şi emite.

— De ce-i poreclit Spărgătorul de talgère ? s-a interesat doamna.

— Vedeţi, aici e aici ! i s-a răspuns. Dumnealui, căci nu ştim precis cum îl cheamă, se pare că ocupa un loc modest într-o orchestră, cînta la talgere, le zăngănea. Dar ştiţi, desigur, cît e de infimă partitura talgerelor, cînd şi cînd cîte ceva. El însă se pregătea cu frenezie pentru momentele lui. Cînta în gînd cu toată orchestra şi-şi aştepta semnalul. La semnul baghetei, talgerele lui sunau desăvîrşit. Odată, însă, la un concert, dirijorul s-a bîlbîit, nu i-a dat intrarea la timp sau pur şi simplu l-a omis. Ce credeţi c-a făcut dumnealui ? S-a aruncat în zbor, pe deasupra orchestrei, pînă la pupitru şi-a preluat bagheta. A fost, nici vorbă, adus aici.

— Pentru atîta lucru ? !

— Nu credeţi că e grav ?

— De ce ? !

Încălzit de interesul doamnei, doctorul Pavelescu a preluat descrierea cazului, adăugînd noi amănunte :

— Mintea lui e o bibliotecă de partituri, o adevărată roză a vînturilor. Dacă-i priveşti însemnările rămîi uimit. Ce nu găseşti ? Palestrina, Vivaldi, Monteverdi, dar şi marii zgomotoşi, Beethoven, spre exemplu.. Îi ştie pe de rost.

— Şi-i cîntă pe toţi ? !

— Îi cîntă şi-i corectează, a precizat Pavelescu, improvizează în contul lor. Uneori scrie bucăţi remarcabile. Priviţi !

Pavelescu a scos dintr-o mapă cîteva foi cu note muzicale aparţinînd pacientului. Doamna le-a consultat şi le-a lăsat pe colţul mesei. O bucată se numea „Sfîrşitul timpului". O altă, scoasă în grabă, purta un titlu insurgent,

„Deşteptarea“. Doamna Elisabeta n-a mai cercetat partiturile, dar a întrebat, nestăvilindu-şi uimirea :

— De ce nu-l eliberaţi ?

— Dar cum asta ?! s-au mirat cei doi, cu totul interzişi de propunere.

— Simplu. Apoi la fel de simplu : Ce rău face lumii Spărgătorul de talgere ? Şi princiar : Eliberaţi muzica !

Din nou a intervenit, cu aceeaşi pacienţă, doctorul Jean Ioan, care păstra în colţul buzelor un surîs discret :

— Alteţă, a început el, eu totuşi n-aş fi atît de entuziasmat. O spun cu sinceritate : nu de la asemenea cazuri se va porni în „ameliorarea rasei umane“.

Era o ciupitură la adresa acelui coleg, autor al broşurii cu acest titlu, care-şi îngăduise să includă alienarea „ca parte din întreg“, din întregul uman, un întreg ce nu-şi putea permite „să excludă partea“. Zîmbind superior, doctorul Jean Ioan a mai spus :

— Noi n-avem mari nebuni. *Accedia carpathica*, de care mă ocup, nu dă formula marelui delir, de grandoare spre exemplu, nici marea depresiune, căderea abisală. Şi concesiv : Putem să-l lăsăm liber, nici vorbă, numai că prin puţin se va deosebi de ceilalţi, de cei absolut sănătoşi !

— N-ar trebui totuşi să vă pierdeţi speranţa, domnule doctor, a spus doamna consolator. Va veni şi nebunia mare, poporul acesta e foarte înzestrat.

La cererea prinţesei, un ofiţer din suită adusese deja un rînd de haine pentru pacient, peste pachet, de-a-curmezişul, o baghetă dirijorală din bambus alb.

— Să înţelegem că eliberarea Spărgătorului de talgere e un ordin ? a întrebat Pavelescu.

— E o sugestie, a replicat ofiţerul din suită. Doamna oricum va mai trece pe aici.

Ca să nu contrarieze înaltul personaj, medicii l-au eliberat peste cîteva zile pe Spărgătorul de talgere, care părea un om paşnic. De-ajuns ca opinia publică, în criză de evenimente, să facă scandal :

— Au fost eliberaţi nebunii, închipuiţi-vă ! Şi cînd ? Cînd erau la ordinea zilei atîtea cestiuni restante.

Încă trei poeme de Parva, aparținînd unui ciclu thanatic, reprezentau trei instantanee de front : *Un mort, Alt mort, Și încă unul.* Poemele, în traducerea Bogdaniei, erau despărțite cu cifre romane și purtau o dedicație polemică : „Domnului Vasile Alecsandri."

I

„Un mort e țiriit de greieri —
semănătoru-i isprăvit.
Ascult adînc, în întuneric.
același veșnic țîrîit.

Aud și muște, o lumină,
semănătorul zace-n drum.
l-a-ncins și l-a umflat căldura ;
pe ochi, duium de muște-acum.

Tunica-l strînge, și centura,
Și cizmele. Și chiar scheletul
de care-ar vrea să se dezbare,
nici repede și nici pe-ncetul.

Nămiezi. S-a descheiat tunica,
i s-a destins în praf piciorul.
Bărbatu fierbe în lumină —
acesta e Semănătorul.

Sămînța lui, umflată-n boașe
e gata, iată, să plesnească.
N-a isprăvit cu semănatul,
nici cu puterea lui lumească.

II

Alt mort, zvîntat de-acuma
e-o frunză stătătoare, încă nesmulsă-n vînt.

El nu mai e al țărnii,
nu-i duh și nici cuvînt,
e-un nedesprins de sine,
un neintrat în cer.
Sămînța reînvierii
ce mîine va să vie,
nu s-a ivit în aer
Și nu am cui s-o cer.
E împlinit în pacea
de dincolo de lume.
Și dincoace de drumul
cu ropote de pași.
E singur, e cu ceilalți,
e-n toți ?
Nu are nume.

III

Și încă unul încă,
întors cu fața-n jos,
ascultă-atent pămîntul.
E tare curios.
Ascultă adînc soldatul ;
e chinuit de soare,
ascultă cu întreaga-i ființă gînditoare,
deși pămîntul nu-i dă, nu-i dă
nici un răspuns.
Soldatul îl adastă. Nu el,
ci un ascuns
care îi lasă duhul
dus dincolo de moarte.
Un altul îi ia arma
și pleacă mai departe.

*

În aer plutea și strigarea Spărgătorului de talgere : „Ionele, Ionelee..."

„Ionele,
Ionelee...".

Ajuns pe un deal, Spărgătorul de talgere părea că se liniştise. Nu recunoştea lumea din jur, dar se împăcase cu situaţia lui de străin în lume. În resemnarea lui nedureroasă era o consimţire mută, ca în faţa a ceva ireversibil, fatal. Dealul însuşi părea că ocupă o poziţie oblică faţă de el, şi pasagerul prin lume a încercat în cîteva chipuri să-şi modifice poziţia — a lui, a dealului ? — după care a renunţat, întorcîndu-se cu spatele la ceea ce-ar fi trebuit să fie poziţia ideală. Şi cursul văii părea de neschimbat. În vale, o fostă apă. Apa nu mai avea forţa să curgă nici înainte, nici înapoi, nici să revină din amintire. Omul a regăsit însă puterea de a relua acel cîntec, din ce în ce mai stins. Acum parcă striga morţii.

*

Bogdania a încercat să forţeze în continuare opinia publică. După ciclul thanatic, a publicat şi un ciclu erotic de Parva, sub un titlu lung : *Îţi scot cerceii, Te smulg cu rădăcini cu tot, Şezi pe genunchii mei.* Textele erau despărţite prin cifre romane şi purtau dedicaţia *Ad Pavam* (Păunei) :

I

„Îţi scot cerceii mai întîi
şi-i pun alături
Ca să ne vadă indirect cu ochii lor
de ametist barbar.
Apoi colanul, şarpe lung, perfid,
care de-ajuns ţi-a stat încolăcit
pe gît să te sugrume.
Cînd sare cingătoarea, metalele mugesc ;
un ţipăt din viscere mă sfîşie-n auz,
apoi tot ele tac, cătuşe calme,
sfărmîndu-se pe jos.
Apoi ciorapii moi şi inutili.

Un deget leneş dă îndemn
să mă îndrept întîi spre el,
dar lasă, stinge lumînarea.
Apoi volanul sau jacheta ?
Grăbiţi sînt sînii, ţine-i bine,
pînă mă-ntorc. Nu-i încuiată uşa ? !
Ce caraghios : eşti goală ca un fulger,
care-a străpuns în două cerul
ca să-l unească iar, în întuneric.
Ţi-e somn ?
Eu dorm pe patul armei."

II

„Te smulg cu rădăcini cu tot din mine,
ca să te uit. Încep tăindu-mi singur
braţul drept. Apoi continui mutilarea
cu ochiul stîng. Mai greu fii-va-mi
să-mi mîntui respiraţia de tine,
şi să te scot din sînge, strecurîndu-l
prin alambicul minţii, pic cu pic,
purificîndu-l pîn' la alb.
Sînt alb cînd isprăvesc.
Ce sînge
voi mai vărsa în luptă ?"

III

„Şezi pe genunchii mei, Păuna,
ca să te legăn.
Sînt un profet bătrîn ; prefac
timpul de mîine-n azi ;
timpul de ieri,
într-un prezent incert, himeric.
Nu-i legănare, amorţire este,
căci gem şi scîrţîie-ale mele gînduri
şi chiar scheletul tău,

în mine. L-auzi ? Mi-a amorţit şi gura ;
n-am glas şi n-am silabe. Un fin nisip
se tot prelinge lent să umple-un gol,
ca să rămînă golul sus, în minte.
Întorc clepsidra — nu-s nici sus, nici jos.
Şi nu-s definitiv. De ce mă cauţi ?
Doar ploaia între noi. Placidă."

După război, Parva era singurul care-şi clama iubirea, într-o lume placidă.

Parva se juca de unul singur, post mortem, în limba lui Ovidiu şi Catul. Bogdania a publicat încă vreo cîteva poeme, dintre care una — o prelucrare în latină a unui haiku, dintr-un clasic japonez, l-a scandalizat pe Hasdeu : „— Ce să caute, în latină, un haiku japonez !" a respins el. „— Ce să caute un japonez la Plevna !" a replicat Bogdania. Haiku-ul purta o dedicaţie lămuritoare : *Principi Nigata no Itu* (Prinţului Nigata no Itu), iar acest personaj, un colonel de la curtea din Tokyo, ajuns pe frontul balcanic, era cunoscut la Bucureşti, îl vizitase şi pe domnul Hasdeu, căruia îi dăruise aceeaşi poemă, aparţinînd unui clasic nipon : Motoori Norinaga. În semn de omagiu şi ca suprem compliment, prinţul japonez îl comparase-atunci pe domnul Hasdeu cu Motoori Norinaga. O spusese expres : „— Dumneavoastră sînteţi, prin amploarea cugetării şi prin multitudinea preocupărilor, unice într-un secol, un Motoori Norinaga." Acesta, se ştia, fusese un enciclopedist, poet şi filosof, poate tot atît de mare ca Dimitrie Cantemir al Moldovei, cu care şi era contemporan. Domnul Hasdeu n-a fost însă suficient flatat, aştepta se vede mai mult. El l-a şi corectat, în glumă, pe oaspetele asiatic : „—Aş fi, dac-aţi fi spus : Motoori Norinaga este, sper că ştiţi, un fel de Hasdeu al Japoniei."

Acum avea în faţă poema lui Motoori Norinaga, tradusă de Parva în latină, şi era furios : i se furase jucăria.

— Tălmăceşte-o şi dumneata ! l-a îndemnat Bogdania, ca să-l împace. Prelucrează-o în elină sau în sanscrită !... Îndemnul mai rău l-a aţîţat ; Monstrul s-a concentrat în continuare asupra haiku-ului, care purta un titlu enigmatic-interogativ :

Quid corde suo celat Yamato ?

— Ei bine, să vedem, ce poartă-n inimă Yamato ?

Poemul izbutea să fie, prin vigoare, frăgezime şi laconism, o definiţie a ţării de la Soare Răsare, antica Yamato, aşa cum o vedea Motoori Norinaga sau Lucreţiu Parva :

Quid corde suo celat Yamato
Cum insularum choro infinito ?
Candentem nimbis inter matutinis
Silvatici cerasi florem. [1]

Ar fi trebuit să plouă cu mirări, să înflorească uimirile. Dar pămîntul şi sufletul erau sleite. După război, nu se mai mira nimeni de nimic.

---

[1] Ce poartă-n inimă Yamato
Cu infinitu-i cor de insule ?
Sclipind în nourii de zori,
O floare de cireş sălbatec.

XI

Redeschiderea Camerelor a avut loc fără tărăboiul obişnuit. Preventiv, Brătianu a absentat de la parlament, era încă bolnav. A lipsit şi prinţul. Mesajul Alteţei Sale către Corpurile legiuitoare a fost citit de Kogălniceanu, care acum reprezenta singur trinitatea politică, deşi îşi avansase demisia la întoarcerea de la Berlin. Dar citirea mesajului de către conu Mihalache avea o limpede semnificaţie : prinţul voia să spună că aproba conduita ministrului său şi a guvernului, ministrul de externe la rîndu-i îşi exprima aprobarea pentru acţiunea prinţului, pe care o slujise, o mai slujea. Altfel de ce-ar fi citit chiar el mesajul ?

Era ştiut, parlamentul intrase în vacanţă cu puţin timp înainte de începerea Congresului ; parlamentul îşi relua lucrările după Congres, într-o altă lume, iar lumea — şi cea nouă şi cea veche — se întreba acum la redeschiderea lucrărilor: cum putuse intra în vacanţă un parlament taman în clipa-în care în Europa se întîmpla un eveniment capital, cînd se puneau la cale hotărîri fundamentale pentru existenţa acelui for şi a ţării pe care forul o reprezenta ? De ce nu lucrase parlamentul zi şi noapte, în sesiune continuă, ca la cutremur ? Răspunsul era clar, un purtător de cuvînt nu ezitase să-l ofere încă o dată publicului şi presei : parlamentul intrase în vacanţă fiindcă aşa era normal ; în luna iulie parlamentul îşi suspenda în chip obişnuit lucrările. Cum ar fi putut absenta de la vacanţă parlamentul român ? Ar fi însemnat să nu respecte propriul regulament, să înceteze de a mai fi un chezaş al ordinei, să se exproprieze de funcţiunea sa, aceea de a garanta norma-

litatea. Iată, acum își reluase lucrările conform regulamentului anterior aprobat.

Cu vocea lui de stentor, Kogălniceanu s-a substituit pentru o clipă instanței princiare, dînd cuvintelor din mesaj o gravitate pe care n-ar fi avut-o în rostirea incoloră a Alteței-Sale :

> *„Domnilor Senatori,*
> *Domnilor Deputați,*
> *Europa a primit România în familia statelor independente, înapoindu-i gurile Dunării și întinzîndu-i posesiunile pînă la Mare. Totodată însă marele tribunal a chemat România la un dureros sacrificiu; la cedarea județelor noastre de peste Prut".*

Și dregîndu-și vocea pentru a lăsa răgaz adunării de a trece în registrul emoției :

> *„Nu există român, de la domn pînă la ultimul cetățean, care să nu deplîngă deslipirea unei părți din pămîntul strămoșesc..."*

Parlamentul a ascultat în tăcere mesajul, care n-a fost spart cu aplauze precum în alte dăți. Nu s-a auzit nici vociferarea „ultimului cetățean" din tribuna publicului, care de obicei urla. Alteța-Sa cerea în mesaj stăpînire de sine, sînge rece, privirea realității în față, cum și o hotărîre „care să nu ne compromită prezentul, ba chiar să ne asigure viitorul", cuvinte care s-au prelungit printr-o tăcere densă, după care s-a acordat pauză. Grupurile și fracțiunile parlamentare au devenit volubile prin zgomotul scaunelor și prin mișcarea de pe culoare și din foaier, care nu s-a transformat însă în agitație, ca la sesiunile precedente. Echipa guvernamentală a rămas în pauză pe loc, la

banca ei, preocupată probabil de chestiunile curente. Conu Mihalache și ceilalți — Rosetti, Câmpineanu, Chițu, Cernat — au schimbat saluturi discrete cu unii domni rămași în aulă, mai mult, domnul Rosetti nu s-a sfiit să coboare la parter și să se întrețină cîteva clipe cu un gazetar din partida albă. Destinul se rostise, spunea probabil domnul Rosetti, hotărîrile Congresului de la Berlin fuseseră înmînate oficial guvernului, puteau fi consultate liber de oricine, de parlamentari și de presă, deci asta era, peste orice supărări de moment. Domnul Rosetti a glumit, a făcut un semn sibilinic cu mîna — lasă, trece și asta ! —, după care a rîs, iar rîsul său a atras atenția, acel rîs a zburat peste sala goală pînă sub cupolă, rămînînd acolo, speriat, ca un vrăbioi prizonier. Conu Mihalache a privit o clipă în sus, spre vrăbioiul prizonier, frecîndu-și barbișonul. Dintre toți cei din echipa guvernamentală, el avea totuși situația cea mai proastă, deși n-o mărturisea. Dacă țara, ca țară, cîștigase ceva important și pierduse — urma a pierde ceva important, el ca cetățean și ca apropitar pierduse cel mai mult în timpul evenimentelor, în toată această vreme de risc și sacrificii. Se spunea că ministrul de externe ar fi urmat să-și pună în vînzare faimoasa colecție de artă, pentru acoperirea unor enorme datorii. Dacă providența n-ar fi intervenit cu o soluție miraculoasă, conu Mihalache ar fi trebuit să pună la mezat și biblioteca, o bibliotecă de asemeni faimoasă, pe cîte se spunea, cuprinzînd cărți și manuscrise rare. Ce-ar fi urmat să se întîmple cu aceste valori ? O licitație publică, în țară, nu însemna mare lucru, o licitație peste hotare, la Viena, Münich, Paris, l-ar fi expus pe ministru criticelor : de ce asemenea valori să părăsească patria ? De ce aceste valori să nu fie oferite statului ? Statul l-ar fi putut recompensa pe slujitorul său, dacă și el, la rîndu-i, ar fi oferit colecția în condiții mai avantajoase, eventual pe datorie. Ideea se excludea totuși, atîta timp cît conu Mihalache deținea încă portofoliul de ministru. Să demisioneze mai întîi, să devină un simplu particular, abia apoi urmînd a se aviza. Conu Mihalache ezita asupra soluției ; pînă una alta, avea în buzunar și oferta, și demisia. Dacă albii ridicau glasul, imputîndu-i rezultatul adus de la Berlin, el ar fi fost gata să dea replica : „Ce-ați sacrificat domniile voastre ? Iată

ce-am sacrificat eu !" și să scoată din buzunar fie oferta, fie demisia.

N-a fost însă cazul. Atmosfera era calmă, fără obișnuitele convulsiuni. În pauză, la bufet, atmosfera a prins chiar a se dezmorți, printre îmbucături, în clinchetul de furculițe, pahare, cești, în schimbul de amabilități uzuale, în consemnările mute — da, e prezent și domnul cutare !, urmate de saluturi afabile, ca în tren sau ca pe o navă. Domnii deputați și senatori se regăseau în fond pe coverta aceleiași nave, care din nou pornise în larg, deși bărbatul de la timonă lipsea. Absența primului ministru nu părea să dea neliniște pasagerilor, domnii deputați și senatori se aflau cu toții la bord, iar nava plutea bine merci. Pasagerii fumau, conversau, priveau, mîncau, ceva îi asigura că nava merge ; ei simțeau că undeva în adîncime bat motoarele, drept care socoteau superflu să comenteze mișcarea. Ei ar fi comentat, desigur, ar fi intrat în neliniște, ar fi trăit panica, dacă mișcarea s-ar fi oprit brusc, fie și o clipă.

— Mă întreb totuși unde vom ajunge ? a aruncat cineva, o figură anonimă.

Anonimul părea un ins venit de pe altă lume, întîmplător aflat la bord, un domn inocent, lipsit de orice orientare și de orice instinct al clipei. Individul a insistat în a repeta întrebarea, nimeni nu i-a dat atenție, el a perseverat, oprindu-se pînă la urmă în fața unui personaj important, cu monoclu. Pe acesta l-a abordat altfel, cu un fel de panică :

— Coane Petrache, dumneata ce crezi, iar o să se pună pe tapet chestia țărănească ?

Conu Petrache i-a întors spatele — disprețuia evident inocenții, inocentul s-a îndreptat către altcineva, către conu Lascăr, pe care nimeni n-ar fi cutezat să-l deranjeze din mizantropie cu vreo întrebare oarecare.

— Coane Lascăr, dumneata ce zici ? dar n-a mai așteptat răspuns, a continuat de unul singur : Mă tem că iar se va pune pe tapet chestia țărănească, la fel ca la '64, și-atunci ce facem, ne întoarcem de unde-am plecat ?

Întrebarea a provocat un început de iritație, cineva a lăsat furculița și a răspuns vehement, cu adresă către guvern :

— Nu ne întoarcem, domnule ! Şi net : Chestia ţărănească, dacă se va rezolvi, se va rezolvi în fracţii, s-o ştii dumneata de la mine !

— Şi chestia evreiască ? a mai întrebat inocentul, dar cei prezenţi n-au catadicsit să acorde vreun interes acestei întrebări, fiind de presupus că „chestia evreiască“ se va rezolva tot „în fracţii“, prin consens, ca şi „chestia ţărănească.“

Cîţiva domni au aprobat, dînd din cap, cu bucăţelele în gură. Inocentul s-a mişcat nesigur pe aceeaşi punte în balans, printre domnii cu ceşti şi pahare în mîini, privind întrebător de la unul la altul. A mai făcut un pas şi s-a oprit. A pus pe o consolă ceaşca proprie, pentru mai multă siguranţă, apoi s-a adresat din nou colegilor de voiaj, de fapt a meditat de unul singur :

— Fiindcă dacă chestia evreiască sîntem siliţi să o rezolvim, căci ne somează Europa, chestia ţărănească e pur a noastră, internă, şi-atunci mă întreb de ce s-o rezolvim ? Ne obligă cineva ?

Nu s-a dat atenţie nici acestei idei care era la mintea cocoşului, nava plutea liniştit mai departe, domnii senatori şi deputaţi încă nu-şi isprăviseră aperitivele. Individul s-a împiedicat într-un şervet de olandă, scăpat din mîna cuiva, s-a oprit în faţa corpului alb, a privit după un chelner, s-a aplecat apoi, a cules şervetul, l-a depus pe o măsuţă, la întîmplare, peste nişte farfurii. Ar fi trebuit totuşi ca cineva să consemne scandalul — iată pînă unde s-a ajuns, dacă-ţi scapă şerveţelul din mîini n-are cine să ţi-l ridice !, dar frumoasa fabulă a rămas neobservată, domnul s-a şters pe degete cu batista, a mai privit o dată în jur, căutînd o aprobare, apoi a băut apă. După care a mai spus :

— E bine totuşi. Şi lunecînd brusc în amintiri : În 1812, parcă văd şi azi, cînd s-au retras de la noi armatele ţarului Alexandru Întîiul, Valahia a fost obligată să le pună ruşilor la dispoziţie, pentru transporturi, douăzeci şi cinci de mii de care. Ce corvoadă, închipuiţi-vă. Peste o sută de mii de animale, plus oamenii de dîrvală... Convoaiele de care trebuiau să pornească tocmai de la Belgrad, să se ducă adică tocmai la Belgrad, să încarce acolo poverile — muniţii, arme, bagaje, iar apoi să se întoarcă la drum de-a lungul

țărilor române, pînă la Nistru. Ce grozăvie... Era vară, călduri toride, fusese un an de secetă, ca și azi, lanurile erau nesecerate și în acel an nesecerate au rămas. Și revenindu-și : Acu totuși e bine. Armatele țarului Alexandru al Doilea se retrag pe drumul de fier, cu vagoanele, sau pedestru, conduse de la spate pînă la frontieră de armata țării. Deși lanurile au rămas nesecerate, pînă azi. Atunci, la plecare, ne-au luat toată Basarabia. Acu ne iau doar trei județe. E bine...

Într-un colț se discuta cu glas potolit despre „remedii" și „paleative", persoanele antrenate în dezbatere nu se puseseră de acord dacă un „paleativ" poate fi „remediu", dacă remediul însuși nu e un paleativ, dar n-au insistat. În plan medical, spusese cineva, chestiunea revenea nu pacientului ci medicului !, în plan politic, a mai spus aceeași persoană, chestiunea revenea guvernului. Să găsească guvernul remedii, fără a recurge la paleative ! Adiacent s-a pus și chestiunea stării sănătății premierului.

— Nu știți, s-o fi restabilit domnu Brătianu ?

Nu s-a mai insinuat, ca în alte dăți, că domnul Brătianu ar lipsi strategic de la parlament. De ce-ar fi lipsit, cînd nici prezența și nici absența sa nu mai putea schimba lucrurile ? Ce carte imprevizibilă ar mai fi putut scoate din mînecă domnu Brătianu ? Dar nu, premierul era siguraminte bolnav. Nu se putea pune, în aceste condiții, problema unor remanieri în echipa guvernamentală. Chiar prințul, se spunea, ar fi avansat ideea menținerii echipei, printr-o formulare care a calmat pentru moment opoziția : „prezența stîngii la guvern în acest moment e un noroc ; pentru reforme mari și pentru rezolvirea chestiunilor nepopulare trebuie ales tocmai partidul popular !" Ambele chestiuni, și „chestia țărănească" și „chestia evreiască" erau nepopulare, și atunci de ce să nu le rezolve partidul roșu ?

Dar în incinta bufetului a apărut un băiețel ca de doisprezece ani, curat îmbrăcat și distins. Băiețelul, cu șapca de licean în mîini, căuta pe cineva și a întrebat politicos pe domnii de lîngă ușă :

— Vă rog frumos, domnul Carada se află cumva pe aici ?

Domnul Carada nu era la parlament, nici în aulă și nici la bufet, lucra probabil pentru premier dar cineva a recunoscut în acel băiețaș pe fiul premierului :

— Ionel, dumneata ? ! Ce face tata ?

Ionel a spus ce știa — tata face proiecte !, a dat să se retragă, domnul Carada nu era de găsit, băiețașul a salutat în stînga și-n dreapta, ca un familiar al parlamentului, dar i-a ieșit în cale inocentul.

— Ionel, mata ești ? Cît ai crescut, doamne, era să nu te mai recunosc. Și încă și mai entuziasmat : Doamne, cum semeni cu tata și cu tata mare !...

Băiețașul tăcea fîstîcit, inocentul l-a mîngîiat pe obraz :

— Dacă-ți lași barbă, ești leit Brătianu. Apoi către persoanele din jur : Cum trece timpul...

Timpul trecuse vijelios, deși unora li se părea că războiul suspendase timpul. Dar aprozii au sunat reluarea lucrărilor. Un clănțău deja urcase la tribună, repezindu-și mîinile și glasul spre aula plină ochi, mai înainte ca domnul C.A. Rosetti să anunțe deschiderea dezbaterii, prin cîteva bătăi cu creionul în clopoțel. Prezidentul Camerei nu apucase să-i dea cuvîntul, dar n-a fost surprins, s-a asigurat mai întîi — consultînd lista vorbitorilor — că acel domn este înscris la cuvînt. Era. Deci putea continua. Și domnul a continuat :

— Domnilor, sînt cestiuni arzătoare la ordinea zilei. Plus cestiunile restante !...

Se revenise deci la clipa „cestiunilor arzătoare". Plus cestiunile restante. Lumea din aulă a respirat ușurată. Parlamentul român revenise la normal.

•

Un eveniment despre care gazetele n-au scris, pasămite fiindcă acesta nu se insera în ordinea mare, a fost întîlnirea prințului cu veteranii de război dintr-un sat de cîmpie, aproape de Oltenița, o așezare nouă, întemeiată de la o zi la alta, care primise printr-un decret al guvernului un nume surprinzător : Curcani. Veniseră și cîteva trăsuri

cu domni și doamne de la oraș ; domnii erau încîntați că „problema țărănească“ începuse să se rezolve „în fracții“, doamnele veniseră să vadă cum se ară. Cei cu aratul stăteau la margine, posomorîți și sumbri, înșirați lîngă plugurile lor, ca lîngă tunuri. Ei concentrau totuși întreaga curiozitate a lumii distinse, dar și a satelor năvălite cu mic cu mare să-i privească pe împroprietăriți și să se mire. Lăsînd la o parte trăsura, o persoană venită cu întîrziere s-a interesat unde se ține slujba, a căutat cu ochii praporii, icoanele, preoții, foarte neliniștit.

Zi de duminică, dar satele nu se strînseseră în jurul bisericilor și-n cimitire, cum ar fi fost firesc, dăduseră buzna pe locul gol : la Curcani. Noua așezare n-avea case, nici garduri, nici ulițe, n-avea nici fîntîni, nici biserică, nici cimitir. Era un pămînt pustiu, parte dintr-o mare moșie a statului, luată prin decret din mîna stăpînului abstract și dată în stăpînirea țăranilor, ca ființe vii, doar opt sute din cei lăsați la vatră. „Ne dase nume de curcani / un hîtru bun de glume, / Noi am schimbat lîngă Balcani / porecla în renume.“ Domnul Alecsandri lansase acest nume — emblemă încă din primăvară, prin poema sa „Peneș Curcanul“, faimoasă și-n armată, și-n lumea civilă, dar și la parada finală, cînd flăcăii întorși din război — „Toți dorobanți, toți căciulari, / Români de viță veche, / Purtînd opinci, suman, ițari / Și cușma pe-o ureche“ — bătuseră pasul prin fața Măriei-Sale, probîndu-și încă o dată ardoarea în trecerea lor pe sub Arcul de triumf. Acum porecla atribuită pe front dorobanților devenise un toponimic, nume de comună, la Dunăre. Da, avea să se oficieze și o slujbă, aici la Curcani, o slujbă pentru morți și o slujbă de întemeiere, o sfeștanie. Acel domn care venise pentru slujbă putea fi liniștit. Se și adusese un altar portativ, ca pe front, cum și un clopot mic, atîrnat într-o clopotniță mobilă, cărată de doi oameni. Un preot militar, purtînd pe patrafir *Crucea trecerii Dunării*, trebuia să sfințească vatra comunei, să împrăștie în văzduh fumul de tămîie și să stropească cu aiazmă țărîna. Era de mirare cum avea să se întemeieze un sat într-o pustie, ca-n pampasuri, unde pămîntul e virgin, unde nimeni nu bătuse un țăruș, și tocmai de aceea lume adunată de la mari

depărtări se înghesuise să vadă. S-a auzit și vocea prefectului, mustrătoare, căinătoare, cicălitoare :

— Mă, oameni buni, nu vă îmbulziți așa, ca la urs. Acuși vine Măria-Sa, rămîneți la distanță !...

Măria-Sa a sosit într-o trăsură neagră, protejat de o escortă restrînsă. Era în mică ținută, în uniforma-i de tunar, purta la piept, la fel ca și țăranii, *Crucea trecerii Dunării*. L-a indispus pe moment îmbulzeala, aerul de tîrg săptămînal sau de bîlci, colbul stîrnit de miile de oameni, de roțile carelor, de copitele animalelor. Era totuși altceva decît atmosfera de tabără militară, știută de pe front, aici se strivea o mulțime fără ordine, deși o anume ordine se făcea simțită, ordinea emoției, ceva la limita dintre paralizie și dezlănțuire, ordinea unei mase umane posedată de un miraj, hotărîtă să treacă într-o altă soartă, numai în vechea soartă nu. Momentul trecerii Dunării fusese, ca emoție, un simplu episod festiv pe lîngă tensiunea de aici, o așteptare încordată, care făcea să zbîrnîie aerul.

Pe prinț îl însoțea Cernat, încă ministru de război, și reîntîlnirea generalului cu foștii subordonați, redeveniți țărani-țărani, a introdus încă un element de emoție. În Cernat a zvîcnit imboldul de a prelua comanda, ca pe front, cînd venea în inspecție Măria-Sa, și de a reintroduce el însuși ordinea. „— Mă, voi unde vă aflați ? îi venea să strige. Ia rînduiți-vă pe arme, pe regimente !“ Nu mai putea porunci, simțea că nu l-ar fi ascultat nimeni, în îmbulzeala țărănească domnea altă lege, și generalul și-a rechemat cumpătarea. Era o altfel de masă, o gloată. Tot ceea ce a izbutit să facă acea uriașă gloată, la sosirea prințului, a fost să se descopere, să tacă, fără alt îndemn. S-au auzit totuși și cîteva strigăte de „ura“ și un „vivat“ exuberant, apoi din nou vocea prefectului, care se aținea ca la oi :

— Faceți loc, faceți loc, oameni buni, și rămîneți la distanță. Mă, nu vă îmbulziți așa !...

Cernat nu-și putea domoli iritarea : nu așa arăta o mulțime în uniformă, nu așa arătaseră aceiași oameni cu o săptămînă înainte, în dimineața paradei, cînd, perfect aliniați și cu pieptul bombat, priveau țintă în ochii comandantului lor și erau gata la un semn. Pe prefect, cel mai

mare peste mulțime, nu-l băga nimeni în seamă, reprezentantul guvernului ajunsese acum să se roage :

— Mă, oameni buni, faceți loc, vă rog.

Totuși prințul a fost primit cu pîine și sare, înfățișate de-un uncheș, pe-un ștergar.

— Măria ta, a vorbit uncheșul, azi te primim cu pîine din calicie și cu sare vînătă. Da' la anul cînd o fi să mai vii pe la noi, la Curcani, te-om primi cu pîine din prisos și cu sare curată. Că de azi înainte gata, ni s-a sărat inima.

— Ce-a spus, ce-a spus ? s-au auzit voci.

Prefectul era opărit, una îl învățase el pe bătrîn să spună, și alta debitase uncheșul, dar presa lipsea și declarația buclucașă n-a fost consemnată. Gustînd din pîine, după ce-a pudrat-o cu sare, prințul a făcut figură seacă, pasămite ambele erau amare. Nu s-a auzit ce-a răspuns Măria-Sa, cuvintele i-au fost înecate în acordurile fanfarei unui regiment de roșiori, deși în Monitorul Oficial cuvîntul prințului s-a putut citi în întregime :

„Sînt fericit de a putea fi astăzi nașul întîii comune a însurățeilor, care trebuie să poarte numele de Curcani... Vouă, noilor proprietari, vă urez fericire în această comună, înființată prin aplicarea legii. Faceți ca, prin munca voastră, ea să prospere !"...

Nu se admisese armată la ceremonie, dar se adusese o fanfară și, peste fanfară, au răzbit din nou strigătele de vivat și ura ale domnilor de la oraș, care au acoperit cuvintele oficiale, inclusiv acel „Să trăiți !" din final.

A urmat slujba, inaugurată printr-un incident : în cădelnița preotului care a început printr-un foarte sonor „Doamne miluiește !", lipsea tămîia. Cărbunii ardeau, dar fumul binemirositor nu ieșea și nu se vedea. Oficiantul în odăjdii a întrerupt rugăciunea, s-a întors către dascăl și l-a întrebat mînios :

— Costache, n-ai pus tămîie ? !

— Ba da, părinte, s-a apărat Costache, am pus-o în cădelniță.

— Caută-te bine în buzunare, precis n-ai pus tămîie ! Și către asistență : Un moment, domnilor, începem imediat !

Cernat a ieșit din poziția înțepenită, așa ceva, pe front, nu s-ar fi putut întîmpla — un popă care să vină la slujbă fără tămîie !, un asemenea scandal nu se putea produce decît în societatea civilă, civilii reintraseră în arenă, cu popi cu tot, readucînd în lume haosul. Generalul n-a mai putut privi cum popa și dascălul căutau pe jos boabele de tămîie, scuzîndu-se cînd unul, cînd celălalt cu aceleași vorbe : „Un moment, domnilor !"

Momentul penibil a trecut, în sfîrșit, slujba s-a reluat prin același „Doamne miluiește", fumul tămîiei suia acum liber spre cer, nu era vînt, vorbele preotului se auzeau limpede, prințul părea absorbit în acele cuvinte. Partea gravă a ceremoniei o trăia doar Măria-Sa și țăranii. Cînd s-a rostit „Tatăl nostru", mulțimea a îngenuncheat, iar prințul a repetat rugăciunea vorbă cu vorbă, ca pentru sine. Un vaet involuntar s-a auzit doar în clipa cînd preotul, cu glas înalt, a invocat pîinea. Unele persoane din asistență au întors capul în direcția din care venise acel vaet, cineva gemuse sub junghiul rugăciunii, dar mulțimea a rămas nemișcată, cu fruntea la pămînt. Adunarea de oameni îngenuncheați — bărbați, bătrîni, femei, copii — a rostit în cor cuvintele sacramentale :

„...pîinea noastră cea de toate zilele
dă-ne-o nouă astăzi..."

În picioare rămăseseră doar animalele — caii și boii de la pluguri, iar lîngă altarul portativ, prințul, generalul Cernat, prefectul, domnii și doamnele de la oraș. Generalul ministru s-a închinat cu evlavie, rugîndu-se pentru toți cei de față și din viitor, ca să-i învrednicească Domnul măcar de-aici înainte cu pîinea cea de toate zilele. Redresîndu-se apoi și reluîndu-și încruntarea, Cernat nu

s-a putut stăpîni să nu trimită un gînd zburlit către lumea oficială, compusă majoritar din tîrgoveţi. „— Cum îşi închipuie aceşti domni că se poate menţine o armată înjghebată numai din flămînzi ?“ Şi încă şi mai zburlit, adresîndu-li-se direct : „Aţi strîns-o ca la foc, aţi înarmat-o cu ce-a dat Dumnezeu, dar mîine ? Mîine pe unde veţi scoate cămaşa, domnilor ? !“ Generalul a trimis însă un gînd aspru şi către foştii subordonaţi : „— Lasă că nici cu voi nu mi-e ruşine. Una, două, pămîntul ! Una, două, jalbă, cerere de permisie, ieşire colectivă la raport, că stă pămîntul nearat, necosit, necules, neşemănat. Păi cînd e război e război, fraţilor, şi alergi la război chiar dacă crapă pămîntul !“ Şi mustrător : „Uitaţi-vă şi voi cum fac războaiele nemţii, cîtă disciplină, cît elan !“ Stînd de-a stînga prinţului, la un pas în urmă, Cernat l-a privit cu sfielnic respect pe omul ce-i condusese pe români în luptă, recunoscîndu-şi încă o dată infirmitatea de a nu fi ca el — rece, sever, exact, german. „— Da, şi-a mai spus Cernat, potrivindu-şi chipiul în clipa în care slujba s-a isprăvit, românii nu sînt nemţi.“

După slujbă, a venit rîndul prefectului să-şi rostească alocuţiunea. Acesta a tuşit mai întîi şi a băut apă, ca la bara Camerei, apoi s-a avîntat — lung, lăcrimos, gongoric. A refăcut întreaga istorie a războiului — pentru cine ? prinţul, Cernat, ţăranii fuseseră pe front şi o ştiau !, dar nu s-a mulţumit, s-a aruncat şi într-un excurs politic — chestiunea agrară de la 1864 încoace !, dar nu s-a mulţumit nici cu atît, a mers şi mai înapoi, s-a avîntat şi într-un nemărginit expozeu de istorie naţională, înotînd tot mai ostenit din erou în erou, din bătălie în bătălie pînă spre epoca năvălirilor, dar nu s-a oprit, Cernat şi-a pierdut din nou calmul, a aruncat printre dinţi : „Ăsta nu se opreşte pînă n-ajunge la Traian şi Decebal“. Generalul nu s-a abţinut să nu i-o zică în gînd : „— Domnule, nu aşa se procedează cînd te afli în faţa unei mulţimi. Un discurs nu trebuie să difere de-un ordin de zi. Trebuie să fie, adică, scurt, concis, sever, precis !“ Încă o dată se vădea că românii nu erau nemţi şi că ordinea militară jinduită de prinţ n-avea sorţi de izbîndă. Din contra se generalizase dezordinea şi verbiajul, introduse întîi la parlament, ex-

tinse acum şi la prefecturi, urmînd a ajunge în curînd pînă la comune. Chiar Brătianu i-o spusese generalului, într-o clipă de furie : „— Domnule, la noi n-are cine-ţi bate un cui. Toţi ţin discursuri." Generalul l-a întrebat în şoaptă pe ofiţerul aghiotant din stînga sa :

— Pe unde-a ajuns ?

— E pe la goţi. Nu mai e mult !

Deci mai era de răbdat. Pe front, cînd era silit să îndure asemenea ceremonii, în timpul unor discursuri interminabile, Cernat se lăsa istovit în şa şi moţăia pe cal. Acum generalul nu moţăia, se afla pe sol nu pe cal şi se gîndea la cui. Căci, à propos de cui, premierul o păţise şi el chiar în timpul campaniei, dar altfel. Generalul l-a mai întrebat o dată pe ofiţerul aghiotant :

— Pe unde-i acum ?

— Pe la retragerea aureliană.

Avea deci timp să-şi reamintească povestea : premierul se afla în inspecţie, undeva prin zona frontului, şi vrînd să-şi atîrne pardesiul într-o cameră goală, unde fusese găzduit, domnul Brătianu, intrigat de absenţa cuierului, i-ar fi spus unui slujbaş al locului : „— Ştii să baţi un cui ?" „— Da, domnule prim-ministru !" „— Ai un cui ?" „— Cum să nu, domnule prim-ministru, poftim !" şi individul, în loc să bată cuiul, s-a avîntat să-i explice premierului de unde provenise acel cui, cu cîte dificultăţi îl dobîndise, să-i ţină adică un discurs. Clocotind, Brătianu a repetat întrebarea : „— Ştii să-l baţi ?" „— Cum să nu, domnule prim-ministru !" l-a asigurat individul, gata să intre în alte explicaţii. Premierul nu i-a spus : „— Bate-l !", cu nervi, cum ar fi fost normal — acel cui ar fi trebuit bătut înainte de sosirea înaltului oaspete ! — i-a spus altceva : „— Atunci să-l baţi cînd ţi-oi spune eu !", după care a plecat furios. S-a dus mai departe, valvîrtej, lăsîndu-l acolo pe acel limbut, cu cuiul în mînă, unde stătea probabil şi acum, aşteptînd ordinul de a-l bate. Ofiţerii care-i povestiseră lui Cernat anecdota o comentau în chip diferit : „— Eu l-aş decora, a spus unul cu admiraţie. Acel om stă şi azi la datorie, cu cuiul în mînă, aşteptîndu-l pe premier, care nu i-a dat pe loc repaos. Iată, domnilor, proba că avem şi noi nemţi !"

„— Aş, a respins altcineva, cretini se găsesc la toate neamurile".

Dar discursul prefectului nu se isprăvise încă. Cernat a întrebat, furios :

— Pe unde mai e ?

— A ajuns la gali.

— La gali ? !

Prefectul îi invocase şi pe gali, trecuse deci şi-n Occidentul antic, în epoca lui Caesar. Voia să-l scoată probabil pe prinţ un Iulius Caesar. Trebuia scos grabnic cuiul, nu mai era timp de pierdut, Doamne fereşte, şi-a spus Cernat, ca un asemenea discurs să se instituie în România ca model. Dar n-a fost nevoie să intervină. Discursul s-a isprăvit patetic, printr-o adresare către ţărani, printr-o formulă a domnului Alecsandri :

„Voi aţi schimbat lîngă Balcani / Porecla în renume".

A urmat o rumoare de glasuri, apoi o tăcere încremenită, ca şi cum mulţimii i-ar fi stat inima în loc. Se citeau decretele princiare de împroprietărire.

*

Primul nume strigat, la Curcani, Petrache Gheorghe, a căzut ca un fulger. Veteranul s-a desprins de lîngă plug şi a păşit pînă în faţa Măriei-Sale. Cei ai lui, rămaşi lîngă vite, îngenuncheaseră. Au rămas acolo, una cu pămîntul, pînă cînd prinţul Carol, înmînîndu-i tînărului decretul, i-a spus în auzul întregii omeniri de pe cîmpie :

— Acest act nu-l poate rupe nimeni niciodată. Pămîntul vă aparţine în veci.

Nu s-a mai strigat ura. Cei şase de lîngă vite rămăseseră lipiţi ţarinei, cu frică. Un vecin de grup, un şugubăţ, i-a îndemnat totuşi să se ridice, iar lumea i-a auzit glasul şi s-a întors către cei şase care s-au redresat, treziţi ca dintr-un somn :

— Hai, sculați-vă, de-acu aveți pămînt. Și ghiontindu-i : Hai, mă, puturoșilor !...

Lumea a rîs la această alintare, hohotele au adus un început de destindere, cei șase nu s-au supărat, dar nu știau ce să facă, stăteau zăpăciți și prostiți, în văzul omenirii, uitîndu-se unii la alții, uitîndu-se la acea hîrtie strînsă sul, pe care veteranul o vîrîse în sîn. Un copil ca de șase ani a dat s-o apuce, tatăl l-a izbit peste mînă cu o mutră cruntă :

— Să nu pui mîna pe ea că te omor ! a urlat el, gata de crimă.

Și din nou s-a rîs, dar printre dinți, se simțea că nu va fi de glumit cu acel om, care, deși nu băuse, era pus pe bătaie.

— Ce ai, mă, cu copilul, de ce dai în el, prostule ? !

„Prostul" rînjea, ținînd sulul la piept, la piele, privind urît la cei din jur, ca un dulău încolțit.

— Mă, i-a strigat o muiere, ție nu ți-e milă ?

Nu-i era milă. Nici lui, nici celorlalți care au urmat după el, care reveneau la ai lor cu sulurile în mîini sau în sîn, cu figuri crîncene, dar și mîndre. Ei toți așteptau încă ceva, nu se știe ce, iar așteptarea îi ațîța, mai voiau ceva, nu se știe ce, hîrtiile purtate în sîn li se păreau prea ușoare. Tocmai în acest moment, un negustoraș, cățărat pe scaunul unei trăsuri, a strigat spre mulțime :

— Atențiune, atențiune, decretele de împroprietărire se pun în rame, sub sticlă, și se atîrnă în casă, pe peretele de răsărit, la icoană. Și arătîndu-și marfa : Aveți aici ramele gata pregătite, domnilor !

Deci lipseau ramele ! Cîțiva ambulanți aveau deja pregătite ramele pentru decrete, care trebuiau încadrate și atîrnate la icoane, spre răsărit. Felul cum negustorul se adresase noilor stăpîni de pămînt, nu cu „bă" ci cu „domnilor", a dat încredere. Cîțiva posesori de decrete s-au și grăbit să cumpere rame, dar s-au repezit și alții, cei fără decrete, care cumpărau rame goale cu sutele. Prețul ramelor creștea, apăruseră și cîteva rame cu scoici, foarte scumpe.

— Astea la ce-s bune ?

— Sînt mai frumoase, atrag atențiunea. Au alt aspect.

Împărțirea decretelor încă mai continua, dar tulburarea sporea. Un alt individ, un slujbaș de la prefectură, a strigat peste omenire, cu voce spartă :

— Toți cei care au primit decretele trec la dreapta, în partea cealaltă, dincolo !

S-a iscat învălmășeală. Absurdul ordin a provocat dezordinea. Împroprietăriții s-au rupt de la locurile lor, au început să treacă la dreapta, cu vite, pluguri, bătrîni, femei, copii, punînd în destrămare mulțimea, care s-a rupt în două.

— Unde-i duc, domnule, ce fac cu ei ?

— Și cu noi ce fac, oameni buni ?

Strigătul a pus mulțimea în fierbere, au țîșnit niște înjurături, niște așchii de mînie. Un oficial a încercat să astîmpere vocile, tot rugîndu-se de oameni.

Ca să acopere tumultul de glasuri, să potolească spiritele, a pornit din nou fanfara. Cînta un marș patetic, „Ultima noapte a lui Mihai Viteazul“, pe versurile lui Bolintineanu. A intervenit și un cor de copii — fuseseră aduse și cîteva coruri școlare, și versurile sublimului poet s-au auzit distinct, vorbă cu vorbă :

„Ca un glob de aur, luna strălucea,
Și pe-o vale verde, oștile dormea...“

Nu dormea nici o oaste, tumultul creștea peste fanfară și cor, deși corul îndemna la chibzuință și calm :

„Iar pe-un vîrf de munte
stă Mihai la masă,
Și pe dalba-i mînă,
fruntea lui se lasă...“

— Nu ne lăsați aici ! urlau disperații. Vrem pămînt !...

Cernat citise această strigare în jalbele soldaților, acum o auzea. O auzea oare și Vodă Carol ? Prințul era rece,

abstract, pogorîse brutal din sublimul istoriei pe pămînt, dar încă nu voia să atingă pămîntul. Măria-Sa nu vedea încă țăranii, vedea în fața ochilor soldați. Încă nu se isprăvise împărțirea decretelor, dar corul și fanfara continuau :

„Nu vă doresc viață,
căpitanii mei.
Dimpotrivă, moarte,
iată ce vă cei !"

— Isprăviți odată ! a strigat și prefectul. Să tacă fanfara !...

A tăcut fanfara. Au amuțit și corurile. Se strigau acum ultimele nume din pomelnicul împroprietăriților :

— Vlad Vasile... Toma Nicolae... Gheorghe, Petre...

Un alt oficial, din asistență, nemulțumit de felul cum se desfășura mișcarea absurdă, a avansat un alt proiect cu mult mai adecvat :

— De ce nu-i duc, domnule, la stînga ? ! Era cu mult mai aspectuos.

Cernat s-a rupt din suita prințului și s-a dus să calmeze mulțimea. Și-a recăpătat, pășind spre hărmălaie, aerul marțial de pe front.

— Hei, a urlat, cu cine vorbesc eu aici ? Să iasă în față sergenții.

Au ieșit în față sergenții. Au făcut drepți, rămînînd smirnă. Lumea amuțise. Cernat s-a îmbunat însă, i s-a muiat glasul de cum i-a văzut.

— Ce-i cu voi, băieți ?

— Domnule general, a început unul cu lacrimi în glas, vrem și noi să trecem dincolo...

— Și noi făcurăm războiul, a adăugat altul. De ce numai ei ?

Generalul n-a apucat să-i răspundă, să-și zburlească mustața, să strige „stînga-mprejur !", un altul, un obraznic, l-a înfruntat pe ministru :

— Cîte războaie trebuie să dăm, domnule general, ca să luăm în stăpînire pămîntul ?

Cernat a redevenit marțial. L-a privit pe obraznic, i-a văzut decorațiile, și-a răsucit cu nervi mustața, apoi l-a întrebat :

— De unde ești tu, mă, urîtule ?

— Din Calafat, a răspuns omul.

— Și tu ?

— Din Vlașca.

— Și tu ?

— De peste munți, din Ardeal.

— Și cum de-ați venit pînă aici ?

„Urîții" n-au răspuns, se codeau. A aruncat răspunsul cineva din spate, vreun rezervist care nu se astîmpăra :

— Au venit și ei să vază minunea...

Se vedea într-adevăr minunea. Începuse aratul. Cînta fanfara. Domnul prefect dăduse semnalul aplauzelor.

Guvernul nu cedase Rusiei Basarabia de sud decît *pro forma*, Brătianu o spusese clar : „— N-am pămînt de dat !" „— Bine, dar clauza tratatului ?" „— Asta nu mă privește, clauza cedării nu afectează moralmente statul român." Și mai apoi, cu tonul cel mai banal cu putință : „S-o cedeze prefecții (prefecții celor trei județe), eu unul habar n-am." Sofistica aceasta voia să spună nu că Brătianu își spăla mîinile, ci că e dispus să joace pe cartea acestui pămînt pînă-n pînzele albe. Brătianu lăsa să se înțeleagă că guvernul se supune dispozițiilor tratatului, nu însă și țara. Guvernele sînt provizorii, declarase el, vin și pleacă, o eroare la care consimte un guvern, oricare guvern, nu poate să afecteze soarta unui neam, a oricărui neam, care are dreptatea lui.

Dispoziția de a nu se face nici o ceremonie oficială predare/primire a ajuns pînă jos la prefecții celor trei județe, Cahul, Ismail și Bolgrad, acești oameni fiind puși în situația incomodă de a preda niște hîrtii și niște birouri succesorilor, nu în numele statului ci sub titlu personal,

ca la o simplă schimbare de prefecți. Statul rămînea, voia să spună Brătianu. Parlamentul fusese de asemeni invitat, peste tulburările opoziției, să nu facă nici o zarvă : undeva, în răsărit, într-un ungher de provincie, se petrecea un schimb de sigilii. Dar cei născuți acolo, cei care aveau să se nască — sugera Brătianu — erau și rămîneau români. Nimic mai simplu pentru ei decît să-și mențină identitatea, chiar sub noul sigiliu, pentru ca mai apoi, la clipa potrivită, să se declare ceea ce sînt, ceea ce erau : români.

Aceeași dispoziție — cedarea fără cedare — a creat însă derută în armată, unde ordinele nu suportau echivocul. Armata acționa ca un mecanism al spațiului și timpului întrupat într-o singură alcătuire : trupa. Pînă unde înainta trupa, pînă la care frontieră ? Dilema a trecut întreagă în locotenentul Arghir. Acesta primise ordin strict : „Arghir dragă, îi conduci pe musafiri pînă la frontieră !“ Dar care frontieră, cînd guvernul nu acceptase noua frontieră ? Deci vechea frontieră ! Astfel stînd lucrurile, Arghir îi urmărea pe cei în retragere de pe frontul balcanic pe drumul către vechea frontieră : Nistrul. Intervenea și-un element emoțional, care sporea încordarea : Arghir nu văzuse Nistrul. Învățase despre această apă la școală, apoi la școala militară, dar n-o văzuse cu ochii lui. „Măcar acuma, pînă se duc, pînă nu intră !“ și-a spus Arghir, foarte zorit, cu gîndul să suspende popasurile sau să le reducă, dacă se poate, la cîteva simple opriri.

Sub semnul acestei grabe și a incertitudinii dramatice a stat și discuția locotenentului cu prefectul de Cahul, care se pregătea să părăsească scaunul :

— Unde mergeți, domnule locotenent, încotro ?

— La frontieră.

— Care frontieră ?

— Frontiera noastră, doar se știe.

— Păi azi e înapoi. În spate, nu în față !

Derută. Fiecare trăgea în altă parte.

— Eu am ordin să merg înainte ! a spus locotenentul, ca în delir. Eu n-am văzut Nistrul.

În grabă, Arghir l-a abandonat pe prefect, care, tot în grabă, părăsind și el biroul, și-a uitat în cuier pălăria.

A făcut drumul, pînă la Prut, pe jos și cu capul gol. A mers lent, ca la mort, în urma trăsurii cu hîrțoage, care-l preceda. Abia ajuns dincolo și-a amintit de pălărie, dar nu s-a ma întors. Avea în mînă și ștampila județului, pe care a pus-o în buzunar. Și-a promis să revină, ca să-și reia pălăria, altă dată.

Îl lăsase în scaun pe subprefect.

Între chestiunile rămase restante, după paradă, Brătianu soluționase cu totul altfel, dar cu totul altfel decît se aștepta lumea, și chestiunea Dobrogei, un pămînt care revenea României, prin același tratat de la Berlin. Guvernul primise reîntregirea teritorială spre sud, dar nu ca o compensație pentru pierderea de la est, nici ca simplă despăgubire de război, ci drept ceea ce era : un pămînt cuvenit, o reîntoarcere a românilor pe fruntaria lui Mircea. Ideea fusese însă cu mult mai tranșant exprimată de opoziție, chiar în coloanele gazetei „Timpul" : „Nu dau un singur tătar din Dobrogea, scrisese Domnul de la „Timpul", pe toată șleahta liberală, în frunte cu onor domnul Brătianu." Domnul Brătianu își freca de data asta mîinile, ignorînd că fusese ridicat la rang de căpetenie de șleahtă, pus în cumpănă de către Domnul de la „Timpul" nu cu toți tătarii din Dobrogea, ci cu un singur tătar.

Primul ministru poruncise ca intrarea în Dobrogea să se facă cu onoruri militare, în prelungirea paradei finale, ba chiar cu și mai mare amploare decît parada de la București. S-au adus pentru aceasta la Dunăre trupe proaspete, punctul de concentrare fiind țărmul dintre Brăila și Galați, unde Siretul și Prutul se întîlnesc cu marele fluviu. Aici se întîlnea Moldova cu Țara Românească, și chiar Ardealul tot pe aici își croise calea spre „Marea cea mare". Steagurile cu bouri și corbi ale celor mai vechi pămînturi române precedau noul stindard care,

deşi mai tînăr, cu mult mai tînăr, ieşise biruitor dintr-un mare război, iar acum urma să fluture dincolo, pînă la „Marea cea mare". Vuietul apelor se amesteca cu vuietul trupelor şi cu fîlfîirea drapelelor.

Era în aer şi un frămînt de păsări întîrziate în zborul lor spre sud. O lume pestriţă dar solemnă se adunase la ţărm, ca să vadă armata. Se simţea un frămînt de lume şi pe celălalt ţărm, ca în ceaţă. Fluviul curgea sumbru, cu apele lărgite, între cele două lumi. De la Galaţi, Dunărea devine un fel de golf marin, apele salmastre dau să urce pînă aici, urcă adesea, în amestec cu apele dulci şi cu mîlurile continentului. Apele dulci şi apele sărate, mîlurile continentului şi mîlurile lumii se învîrtucă şi curg împreună, începînd de la Galaţi, întîi învrăjmăşite, apoi din ce în ce mai domolite, apoi aproape moarte, din clipa în care intră în fierberile Deltei. Hăt departe, în mare, dar nu prea departe, ultimul pinten de pămînt pietros, Insula Şerpilor, ţine pe creştet un far, veşnic aprins, care vesteşte navigatorilor că de acolo înainte, pe Dunăre, în sus, spre nord, spre sud şi spre vest, începe aventura Europei. Sau că acolo, la Insula Şerpilor, se sfîrşeşte. Spre far pornise o ambarcaţiune militară, prima care s-a avîntat, cu steagul.

Ceremoniile premergătoare traversării se împliniseră fără grabă, ca atunci cînd se face un lucru definitiv. Se aştepta sosirea prinţului. Nici Alteţa-Sa nu s-a grăbit, din sentimentul bine consolidat în sine însuşi că va participa la săvîrşirea unui fapt deja adjudecat de timp. La graba liberală a administraţiei s-a opus şi mişcarea lentă a armatei şi mişcarea cumpănită a poporului care nu voia să se precipite, simţea sau ştia că ceea ce se va petrece e un act unic într-un veac, dacă nu chiar într-un mileniu : nu de multe ori în istorie îşi lărgiseră românii casa. Acum doar, şi pe vremea lui Mircea.

La băştinaşi se adăugaseră şi cei de alte neamuri — greci, turci, evrei, lipoveni, găgăuzi, bulgari, tătari. Veniseră ca la o nuntă care-i privea pe toţi. Nu numai curiozitatea îi aduna — se înghesuiseră pe ţărm mulţimi de femei şi copii, dar îi lega şi interesul faţă de destinul fluviului, Dunărea fiind fluviul care-i hrănea, obligîndu-i pe

toți să fie prezenți, într-un amestec multicolor de straie și graiuri, un amestec de bazar, căci Dunărea era bazarul acestui colț de lume. Vasele austriece, ancorate la țărm, arboraseră și pavilionul românesc. La fel o navă militară de la Dunărea de Sus, din prima patrie a prințului, care sosise să-i aducă salutul. Aferați, neliniștiți, enigmatici erau doar consulii străini din port, vreo douăzeci, care reprezentau interese navale — și nu numai ! ale unor țări foarte îndepărtate, vrînd toate să participe la o comisie a Dunării, cu sau fără riverani. Printre riveranii înghesuiți la țărm încerca să-și croiască drum și consulul Olandei. Excelența-sa, domnul van der Hooten, aștepta sosirea unui vas sub pavilion olandez, care ar fi urmat să aducă din Brazilia un dar pentru doamna Elisabeta : o orhidee. Galeșa floare venea spre țărmul românesc cu pămîntul ei cu tot, plantată într-un ghiveci de cristal care fusese pus la timonă. Orhideea traversase cu bine Atlanticul. La Gibraltar, îmbobocise. La Pireu, floarea era cît pe-aci să se deschidă, dar un vînt rece pătruns în cabină îi ținuse strînse — încă neofilite — cele cinci petale. Căpitanul navei a dus-o în propria-i cabină și a vegheat cu grijă ca ființa exotică să nu-și dezbrace precoce splendoarea, nici să se ofilească, nici să înghețe. Cu o zi în urmă nava olandeză se afla la Sulina. Domnul van der Hooten și doamna Edwiga, soția consulului, așteptau cu emoție. Nimic nu se opunea ca nava să sosească la Galați cu puțin înaintea începerii paradei, care, în chip avantajos, întîrzia.

— Mai întîrzie ?

— Nu mult ! l-a asigurat cu foarte mare grabă prefectul de Galați.

— Aș fi interesat să întîrzie, a murmurat domnul consul, abia stăpînindu-și tulburarea.

— Cum să întîrzie, domnule ?! s-a revoltat prefectul. Nu se admite nici o întîrziere. Intrăm în Dobrogea, acum, pe clipă.

— Am regreta, a intervenit și doamna Edwiga. Știți, în această clipă, deja orhideea a înflorit.

Dar deja erupsese mugetul sirenelor din port, un muget care s-a propagat din navă în navă pînă spre Porțile de

Fier, la punctul unde Balcanii se bat cap în cap cu Carpații deasupra celui mai mare fluviu al Europei. Apoi, după o pauză, clopotele de pe cele două maluri, urmate de salve de tun. Cînd au tăcut tunurile, pe țărm a apărut prințul. Încă nu începuseră fanfarele. Comanda : „Pentru rugăciune, descoperiți !“ s-a auzit clar între lumi, pînă la cer. Și lumea s-a descoperit.

Atunci, în această sincopă a timpului, de la țărmul drept s-a desprins o luntre. Trecea Dunărea urna cu cenușa lui Nae Maican.

XII

Urmărirea pe care Arghir trebuia s-o execute se desfăşura printr-o mare de praf. Trupele străine lăsau în urmă praful, un nour stătător şi gros, prin care oamenii şi caii răzbăteau anevoie.

— Să-l lăsăm să se aşeze ! a propus sergentul. Să mai aşteptăm.

— Nu, a respins Arghir, că dacă-l lăsăm nu mai pleacă, aici se aşază şi se face troian. Aici rămînem definitiv, înghiţiţi în praf.

Praful n-avea de gînd să se mişte aiurea, se tot aşeza, escadronul înainta la pas ca printr-o hulă fără capăt, oamenii neizbutind să vadă nici ce-i jos, nici ce-i sus sau în lături. Spaima lui Arghir, ca nu cumva cei urmăriţi să rămînă în urmă, fusese depăşită, trupele străine îşi urmau mai departe drumul lor greoi, singurul obstacol era colbul care se aşternea înainte, etapă cu etapă, pas cu pas.

La un popas, Arghir a inspectat soldaţii şi caii, pipăind cu mîna lui micul pachetaj din spatele şelei, care ar fi trebuit să nu joace, să stea fix. Pachetajele stăteau fix. Apoi a prelungit repaosul, pentru ca totuşi praful să se mai aşeze. În repaos, aşa se prevedea la cavalerie, ofiţerul trebuia să stea de vorbă cu soldaţii, să glumească cu ei, să-i însenineze, să le dea curaj. Arghir nu gusta glumele, n-avea umor, dar ştia că datoria lui este să se întreţină cu trupa, să-i pună pe soldaţi să facă ceva plăcut, eventual să cînte. A încercat şi acum :

— Mă, voi nu cîntați nimic ?

Soldații n-au reacționat, nu erau în voce. De fapt nici Arghir nu era în voce, nici lui nu i-ar fi venit să cînte, chiar și la ordin. Altceva ce se mai putea face ? Arghir s-a scărpinat în cap. A, da, se putea recurge la *Cărțulia soldatului*, care avea întrebări și răspunsuri pentru orice ocaziune. Acum, ocaziunea era repaosul, întrebările puteau fi luate din oricare parte, iar soldații erau datori a răspunde la întrebarea superiorului in corpore, adică în cor. O recapitulare n-ar fi stricat, căci timp era, iar drumul era lung. Trebuia o întrebare adecvată pentru drum lung, și întrebarea a fost găsită imediat.

Întrebare : *În cîte județe se împarte România ?*

Răspuns : *România se împarte în treizeci și trei de județe.*

A ordonat, apoi încălecarea și a cerut soldaților ca județele să fie cîntate în cor, în pas de marș, după ordinea lor alfabetică : Argeș, Bacău, Bolgrad, Botoșani, Brăila, Buzău, Cahul, Covurlui, Dâmbovița, Dorohoi, Ialomița, Iași, Ilfov, Ismail ș.a.m.d pînă la Vlașca, cînd Arghir a oprit. Locotenentul era satisfăcut că soldații nu săriseră, din înșiruire, județele care tocmai se cedau, le strigaseră ca și înainte. A întrebat totuși, răsucindu-și mustața, în văzul tuturor.

Întrebare : *N-ați sărit vreo unul ? Ia gîndește-te, soldat !*

Un soldat deștept s-a gîndit ce s-a gîndit și a dat răspunsul, cu un adaos surprinzător.

Răspuns : *Mai urmează a se număra Tulcea și Constanța.*

Arghir a vrut totuși să-l pună pe soldatul deștept în derută.

Întrebare : *Și atunci cum vine, scadem trei județe și adăugăm două ?*

Răspuns : *Deh.*

Trupa n-a luat parte la acest dialog atît de abstract, neprevăzut în cărțulie.

Şiclovan trecuse Nistrul ; îşi urma drumul către oile lui din Crimeea, fără a şti de incendiul rămas în urmă. Ceea ce lăsase în spate nu-l necăjea, era bine păzit ; chiar înainte de plecare baciul îşi pusese averea nemişcătoare sub garanţia unei poliţe de asigurare pe care o avea în buzunar. O hîrtie de preţ, chiar preţul averii, deşi nu toată asigurată.

Uimirea stîrnită de Şiclovan prin satele rare de dincolo de Nistru era aceea că pe acolo sosise un străin, un om din Apus. Ultimele gazete tipărite cu slovă nemţească le-a văzut la Odesa, tot acolo baciul a sporovăit cu nişte negustori greci, armeni, ovrei despre cele ce se hotărîseră la Berlin, dar mai departe nici gazete, nici negustori, doar întinderi goale de pămînt, iar ici şi colo sate, foarte rare, cîte trei sau cinci zile de drum de la o staniţă la alta. Pe-aici localnicii păreau scoşi din timp. Mîncau seminţe, scuipau cojile, se uitau unii la alţii, se uitau la străin, se minunau, îl lăsau să plece mai departe, uimiţi de apariţia care avea să fie comentată şi mai tîrziu, întoarsă pe toate feţele, vara şi iarna, ani în şir. Unul dintre aceşti localnici, care-l privea pe Şiclovan cu o mare curiozitate, i-a propus baciului pînă la urmă să-i cumpere chimirul, care îl încîntase.

— Omule, îţi dau pe el un cal. Calul e bun, să ştii. Nu s-a mai văzut un asemenea cal. Şi cu noi argumente : Oricînd, ca om ce eşti, ai trebuinţă de un cal. P-aici pe la noi nu poţi răzbi decît călare. Dă-mi chimirul şi-ţi dau calul.

Şiclovan şi-a făcut socoteala că pe acolo s-ar fi putut face o bună afacere cu chimire, curele, lacăte, clanţe, belciuge, tot soiul de alte obiecte de manufactură. Greu era cu drumul, nici un drum, ca în Sahara. Puteai veni de oriunde şi pleca oriunde. De aceea, poate, uluirea oamenilor faţă cu apariţia unui străin picat în stepă.

— Şi cum, chiar nu vrei calul ?

Baciul s-a despărţit de amatorul de chimir hăt departe de staniţa acestuia, în plină golişte, pînă unde împătimitul îl urmărise călare, cu calul disponibil după el. Despre

rezultatul războiului nu se știa nimic. Războiul fusese nici vorbă o vînzoleală mare, dar departe, *na morea,* nu pe-aici. Pe-aici era pace ! și oamenii păreau mulțumiți în pacea lor. „Dacă-i pace se face grîu și cucuruz. Și hrișcă, i-a spus cineva. Vara pepeni și toamna dovleci." Dovlecii din anul trecut încă mai erau, în stive cît dealurile. Se păstrau în paie, munți de paie aurii, bune pentru foc. Lîngă foc, i s-a mai spus, se strîngeau oamenii de pe-acolo, bărbați și muieri, coceau dovleac, spărgeau în dinți semințe și spuneau povești. Într-un sat de moldoveni, o comună mare, Cantemirovka pe nume, Șiclovan s-a simțit bine, a vorbit mult cu oamenii, ca să afle cum viețuiesc după atîta noian de vreme de cînd vodă Cantemir al Moldovei îi așezase acolo, după refugiul lui în Rusia.

— Și cum trăiți pe-aici ? a întrebat baciul, care se împrietenise cu starostele satului, un oarecare Udriște.

— Păi cum să trăim ? a vorbit starostele de la Cantemirovka. Mai rîdem, mai plîngem, ca oamenii. Și pus pe vorbă lungă : Moldovenii cînd se strîng la petrecere, mai întîi își cuvîntă. Ca noi acu. Apoi îi cunoști, care cu-ale lor, după nevoi. La un colț de masă plîng, la un colț de masă cîntă. Unii se-ntreabă : cum de-am ajuns, măi oameni buni, tocmai aici la capătul lumii ?

— Și sînteți mulți ? l-a întrebat pe preotul Liviu Damian, care-a răspuns.

— Împreună cu morții sîntem și mai mulți. Din sămînța neamurilor care-au venit aici întîi n-a pierit nici unul. Apoi înșirîndu-i ca într-un pomelnic : Hăbășescu, Baraboi, Țurcanu, Lungu, Vranciu, Puhă și Moscalu, Dumbrăveanu, Ursu, Verhovețchi, Talpă, Botoșanu și Nenescu... Mai sînt apoi ai lui Movilă, și-ai lui Bujor. Și-ai lui Dediu, și-ai lui Stoica, și-ai lui Bold, și-ai lui Enache.

— Nu s-a nimerit și-un Șiclovan printre voi ?

— O fi prin celelalte sate moldovene, care merg pe sărite, printre stanițele căzăcești, pînă spre Cuban. Și încercînd să-și amintească : Eu unul am știre despre un Șiclovan care ar avea stîne cu mulțimi de oi la Crîm, la tătari.

Șiclovan își venise în fire : oile lui existau deci. A respirat. Nu știa ce să-i mai spună gazdei. A mai întrebat tot despre viața de la Cantemirovka :

— Şi cum o duceţi pe-aici ?

— Cel mai bine-i iarna, s-a avîntat Udrişte, cînd ne acoperă omătul. Omătul se clădeşte de trei stînjeni deasupra caselor şi pe om nu-l mai supără nimeni, nici om, nici Dumnezeu. Deasupra noastră furtunile cele mari ale lumii îşi fac de cap, noi ardem paie de grîu în cuptoare şi coacem pîini. Dar şi toamna-i bine, cînd stepa se desface-n noroaie cît cuprinzi cu ochii. Împărăţia nu mai răzbeşte pînă la noi.

— O să răzbească, n-avea grijă ! le-a spus Şiclovan. De ţug n-aţi auzit, de tren adică ? Nici de telegraf ?

— Ce ne pasă nouă ? a aruncat localnicul. Peste stepă nimeni n-are putere pînă la Sibir. Nici azi şi nici mîine.

— Şi vînturile ?

— Cu vînturile te înţelegi. Nu de vînturi fuge omul, a mai spus starostele, oftînd. Fuge de dări, de angarale. Dar dai şi scapi. Dai grîu, dai vite. Dai flăcăi la oaste. Pe flăcăi îi trimite împărăţia tocmai pe Kavkaz sau na Amur, la Marea Galbenă, în coasta chitailor. Cazacii de pe Amur fac oaste-n Basarabia sau la Marea Albă. Uite-aşa se amestecă limbile şi neamurile...

Starostele se aşezase pe o poveste lungă, deşi baciul era grăbit. Poposise să schimbe caii la troică. A ascultat totuşi.

— Eu cînd am fost la oaste, am legat prieteşug na Baikal cu nişte fraţi moldoveni de la Tighina. Apoi minunîndu-se : Tii, mare-i lumea. Numai că-i rară pe-aici pe la noi. Mergi prin împărăţie zile în şir şi nu întîlneşti ţipenie de om.

Mai departe, starostele i-a povestit baciului întîmplări cu hoţi, chiar ei dăduseră un hoţ mare, unu al lui Grozavu, care băgase groaza-n stepe pînă spre Tiraspol, iar la sud pînă la Marea de Azov.

— Aici hoţul dacă te omoară, a conchis Udrişte, mort eşti. Nimeni nu-ţi mai ştie de nume. Nici despre Grozavu al nostru azi nu se mai ştie nimic.

Pe Grozavu îl sorbise stepa, ca şi pe victimele lui. Şiclovan s-a înfiorat, se mişca printr-o lume străină, avea-n

chimir pistol şi cuţit, dar stepa era nemărginită. A întrebat dacă autoritatea nu-i prinde pe hoţi şi Udrişte a rîs :

— Păi cine să-i prindă şi unde ?

*

Arghir intrase în ţara nimănui. Locotenentul ajunsese din nou la conacul din urmă cu un an, care părea pustiu. Cînd escadronul a descălecat, în ferestre lucea o lumină, reflex al asfinţitului. Apoi brusc, întunericul, noaptea. Suspect era doar faptul că nu se afla nici ţipenie de suflet, nici cîini măcar, care să-i latre pe oştenii ajunşi la conac sau să se gudure la picioarele lor. Cîinii ar fi trebuit să-l recunoască pe locotenent, Arghir mai fusese pe aici în primăvara anului trecut. Intrase, Doamne fereşte, într-un cimitir ?

Familia Răşcanu-Dorojinski nu revenise la proprietatea basarabeană, pendula pe cîte se pare printre două sau mai multe imperii, încă în fiinţă. Totuşi aici, acasă, ceva era încă în fiinţă : se auzea pianul. În interior cineva zdrăngănea pe clape aceeaşi mazurcă de Chopin. Arghir a intrat hotărît, forţînd cu mîna clanţa, dar în salon nimeni. Nici în sufragerie, deşi masa încă nu era strînsă — pahare, tacîmuri, ceşti, pe un platou de porţelan abureau nişte bucăţi comestibile, calde încă. A muşcat dintr-o pulpă de curcan.

Apoi Arghir s-a aşezat pe un scaun, ca să mestece în linişte. A adăugat o fărîmă de pîine, moale, cu coaja rumenă. Şi un strop de vin, care i s-a prelins instantaneu în sînge. O altă felie de pîine a presărat-o cu sare şi a mîncat-o încet, ca să-i simtă gustul real. Totul era real. Atunci de ce intervenise o nelinişte pe care nicicum nu şi-o putea lămuri.?

Ca să se calmeze, Arghir a hotărît să-şi scoată cizmele şi să se întindă pe o canapea. Pe canapea, un voal indian. L-a dat la o parte — fusese uitat de cineva, apoi şi-a zis că e mai bine să-l mute. Cu o imensă grijă, Ar-

ghir a pus voalul pe un fotoliu ca şi cum în fotoliu s-ar fi aflat o doamnă, care ar fi primit voalul pe umeri. S-a retras cu sfială.

„— Vă deranjează că mă întind ?"

„— O, nu !"

„— N-am avut o clipă de linişte într-un an de zile. Aş vrea să dorm."

„— Poftim."

Şi doamna a dispărut cu voal cu tot, iar Arghir a şi adormit cu o imensă mulţumire, cu mîhnirea de a nu fi izbutit să facă un singur gest delicat pentru femeia aceea care precis îl vedea. A nu-ţi ţine somnul în faţa unei doamne i se părea locotenentului insuportabil, dar iată că nu izbutise să-şi ţină somnul. „Asta nu mi s-a întîmplat niciodată !" şi-a spus. Apoi cu ciudă, cu uimire : „Cum ne-a abrutizat războiul, marşurile, atacurile !" A mormăit ca-n somn, poate din somn, neputînd să se ţină treaz. Chiar el însuşi îşi vedea consternat neputinţa : „Să dormi în faţa unei femei, să nu-ţi ţii somnul, este ca şi cum ai dormi în faţa superiorului !" Dar nici acest gînd nu l-a putut scula — a dormi în faţa superiorului !, cum nu l-a putut trezi nici extinderea raţionamentului : „Dar dacă şi subordonaţii dorm ?!" Afară s-ar fi putut să doarmă întregul escadron, şi caii, de-a-npicioarele.

În cursul zilei, Arghir devenise atent la un zgomot suspect de copite, apoi la un trap de herghelie, pe care le simţise cînd în dreapta, cînd în stînga, cînd înaintea sa. Locotenentul călărea în fruntea escadronului, la o oarecare distanţă de trupă, cu un sagace sergent după el. Auzind din nou tropotul, locotenentul a oprit calul, l-a aşteptat să vină alături pe sergent şi l-a întrebat.

— Simţi ceva ?

— Nu, a infirmat acesta, după ce-a ascultat mai întîi cu auzul încordat.

— Acum e pe flancul drept, acolo. Numai el şi calul... Hei, cine-i acolo, care eşti măă ?

Nici un răspuns. Au pornit mai departe şi jocul s-a reluat. Arghir şi-a propus să nu scape oamenii de sub mînă şi a ordonat escadronului să călărească în pas cu el. O vreme tropotul de copite nu s-a mai auzit, se confunda

probabil cu pasul în galop al trupei. Dar la un pod peste o apă seacă, i-a apărut în cale un om, Arghir a oprit și l-a întrebat dacă a văzut cumva vreun alt călăreț înainte.

— E polcovnicul Gomula, a răspuns individul. Iar muncește caii. Zi și noapte îi aleargă pînă i-o isprăvi pe toți.

Arghir n-a mai întrebat cine-i Gomula, dar a trăit un scurt fior de teamă pentru caii lui, caii escadronului. La primul popas ar fi trebuit să adăpostească animalele și să le pună sub pază. N-a mai durat mult și a ajuns la conac. Același. L-a captivat din prima clipă pianul. Același. Și aceeași mazurcă, și aceeași masă întinsă. În plus femeia cu voalul indian.

Apoi Arghir s-a trezit într-o vijelie de cai, într-un fel de furtună. Lui, nimănui altcuiva, îi revenise misia de a opri furtuna. Furtuna dinspre Asia, dinspre Europa ? Nu se cunoștea direcția vîntului, doar tropote, ropote, sarabande. Niște cai nu se puteau smulge din pămînt, tot încercau neputincios, tot își zbăteau zadarnic în aer picioarele din față, în vreme ce picioarele din spate se afundau. O iapă albă se zbuciuma agonic, gata să dispară în pămînt, în timp ce alți cai, mii de alți cai, dispăreau în vînt. Pînă la ziuă, Arghir s-a luptat de unul singur să țină piept vijeliei, să nu lase caii sorbiți în acea hulă care se căsca între două continente. Erau cumplite și nechezăturile de mînji, de noateni, de tretini, de cai striviți, de armăsari și iepe în amestec. Pe rafala unui nechezat înspăimîntător a dispărut și voalul de India, Arghir nu mai avea ce face, și-a tras cizmele și a ieșit afară, în lucoarea zorilor.

Locotenentul s-a plimbat ca beat ziua întreagă. Nu mai putea porni la drum, îl ținea pe loc un fel de moleșeală, o nevoință, un început de febră. Ca să facă ceva, s-a pus să numere caii. Erau toți. Apoi i-a inspectat pe rînd și a identificat animale cu potcoave lipsă sau cu potcoave care jucau, sau cu potcoave tocite. A pus să li se schimbe sau să li se întărească potcoavele. A supravegheat chiar el operația, deși n-ar fi trebuit. Între timp, trăgea cu coada ochiului către conac. N-ar fi trebuit ca seara, după

căderea amurgului, să mai intre. Avea la oblînc hrană rece. Şi ei, şi trupa. Ce? Biscuiţi şi brînză uscată, cum scria la regulament. Apă exista. Ba nu, în acest tărîm nu exista apă. Acelaşi om de la pod îi spusese că apă s-ar afla doar la Sarighiol, de unde localnicii o şi aduceau cu burdufele sau cu putinele. Arghir n-ar fi trebuit să facă altceva decît să trimită caii acolo, sau şi mai bine, să trimită o căruţă de la conac, cu putini şi burdufe, ca să aducă apă. Şi lui îi era sete. Şi n-a mai ezitat. A intrat în conac.

Pe ţărmul Mării de Azov, mai înainte de a pătrunde în munţi, în zona de păşune unde-şi avea oile, Şiclovan a avut surpriza să descopere o mică aşezare germană, de colonişti. Se aştepta ca în Crimeea să-l întîmpine stîni şi minarete, aule de tătari şi sate de transilvăneni, căci erau mulţi transilvăneni ajunşi cu oile pe-acolo, dar nemţi ?! Şi încă nemţi din Elveţia, o colonie frumoasă şi veselă, ca pe malul lacului Constanza. Nemţii plantaseră vii pe stînca goală, răsădiseră lămîi şi portocali în terase, iar prin curţile caselor plantaseră migdali, mirţi şi oleandri. Alungaţi de sărăcie din ţara lor, pribegii găsiseră în Rusia de sud un azil, în care puteau să dezvolte şi cultura pămîntului, şi meşteşugurile, dar şi comerţul. În centrul aşezării, o modestă casă de rugăciuni, cu orgă. Ca fel de viaţă şi ca avuţie, coloniştii se aflau la mii de leghe distanţă faţă de localnici, în majoritate tătari, dar şi rusi.

— Stăpînirea ne protejează, l-a lămurit domnul Mehring, şeful comunităţii, pe Şiclovan. Am primit pămînturi în discreţie, dar şi credite. În rest, munca.

— Şi localnicii ?

— Asta nu ne priveşte. E ţara lor, au obiceiurile lor. Îi priveşte. Domnul Mehring i-a mai spus apoi lui Şiclovan că, dacă tranzacţia de la Berlin se aplică, Petersburgul e hotărît să colonizeze cu germani şi Basarabia de sud.

— Asta o știu de la un om al nostru de la Zürich! a precizat el. Și foarte convins: Singura soluție în chestiunea pămînturilor acestea semipustii este colonizarea cu mînă de lucru germană.

— Și mîna de lucru locală? a repetat întrebarea Șiclovan.

— Asta nu ne privește! a repetat domnul Mehring.

Șiclovan a înțeles că chestiunea mîinii de lucru locale nu-i privea pe coloniștii nemți, dar nu interesa nici autoritatea de la Petersburg. Guvernul imperial voia pasămite să civilizeze imensa țară, dar cu mînă străină, cu coloniști, în nici un caz cu mîna oamenilor casei, văzuți ca niște paria. Ca și cîndva, în Transilvania, sub stăpînirea Angevină. Și nemții semănau cu cei de-acasă, din Ardeal. Harnici, rezervați, exacți. În turla lăcașului de rugăciune meșteri din Elveția montaseră un orologiu care bătea la ore pline o melodie metalică în trei părți și treisprezece dangăte, cel de la urmă rămînînd totdeauna stingher.

— Dar de ce dangătul ăsta din urmă, a întrebat baciul, rămîne așa, singur-singurel?

— Și Dumnezeu e singur, amintește-ți! și domnul Mehring a ridicat un deget spre cer.

În fața templului cu orologiu, un cazac încremenit în loc nu știa dacă să se mire sau să înjure. A plecat furios mai departe, înjurînd nemții.

— Mare-i Dumnezeu! și-a spus Șiclovan, închinîndu-se înainte de a-și relua călătoria.

În orașul în care intrase urma să caute o rubedenie, de fapt nu o rubedenie de sînge, ci tot un oier, cioban ținîndu-se de coada oii, nu ca el care se băgase și-n alte daraveri. Căutînd strada și casa, Șiclovan se gîndea la puterea împăraților și la averile de care aceștia dispuneau — Angevini, Habsburgi, Osmanizi, Romanovi. Ce fac împărații cu bogățiile de care dispun, de care au dispus? Era încă sub impresia discuției cu domnul Mehring și și-a răspuns singur: Le împrăștie. Le dau cui nu se cuvine. Le iau necuvenit, le dau necuvenit. Asta e.

Pe drum, în ziua precedentă, Șiclovan trecuse și pe la Ialta, dar reședințele de vară ale țarului, care arătau ca niște cazărmi nemțești, nu-i plăcuseră. Mai frumoase erau palatele de la Baccisarai, deși aflate în ruină. El

ştia că Romanovii intraseră în Crimeea hăt tîrziu, că mai întîi îşi aserviseră hanatul tătarilor de Crîm, recunoscîndu-i autonomia, ca pînă la urmă să-l desfiinţeze cu totul, transformînd ţara tătărască în gubernie. Cum făcuseră tot aici în sud şi cu regatul georgienilor din Caucaz, aceştia fiind însă creştini, nu islamici. Cum făcuseră în nord şi-n vest, ba şi-n răsăritul îndepărtat cu alte neamuri. Pentru ce să iei pămînt de la alţii, s-a mai întrebat baciul, cînd n-ai ce face cu atîta pămînt ? La ce să-l iei, ca să chemi nemţii să-l ocupe ?

Baciul era înciudat pe acei nemţi colonişti, cum era şi pe nemţii de la Sebeş sau de la Orăştie. Bangul orologiului din turnul luteran nu-i ieşise din cap, acel bang stingher care spunea că Dumnezeul nemţilor e numai al lor. Fie ! Dar la cîţiva paşi, turla unui minaret. Şiclovan a auzit glasul muezinului. Dangătele orologiului nemţesc, cu cele douăsprezece bătăi, doar una stingheră, se amestecau straniu în mintea baciului cu glasul muezinului care-l striga pe Alah ca pe unic Dumnezeu. Şiclovan s-a descoperit cucernic, cum s-a descoperit şi-n faţa templului cu orologiu.

Un cazac, lîngă care baciul se oprise întîmplător, acelaşi din ziua precedentă sau altul, se scărpina la ureche, sub cuşmă, zgîndărit parcă de o mîncărime foarte urîcioasă : cînd apăruse acolo minaretul ? părea că se întreabă. O mulţime de tătari sărmani se prosternaseră în faţa geamiei. Cazacul părea şi mai nemulţumit : cînd apăruseră tătarii ? În sfîrşit omul, cu sabie la şold, şi-a pleznit cuşma pe ceafă şi a plecat înjurînd : „Ciorti, prea mulţi tătari pe lume ! Mai mulţi decît nemţi !". Cazacul a dat buzna într-o locantă, la parmaclîcul căreia se aflau legaţi caii mai multor cazaci. Şiclovan l-a pierdut din vedere, dar ştia că acolo înăuntru fierbea samovarul, şi fierbeau şi nişte gînduri tulburi. Gîndurile aveau să dea în clocot spre noapte, după cum urma să afle peste puţin timp. Bine-încălziţi, cazacii aveau să se năpustească nu asupra minaretului, nici asupra templului nemţesc, ci asupra unui templu evreiesc de pe strada vecină. Pe ovrei încă nu-i proteja nimeni pe-aici. Dar, după mintea cazacului, ei stricaseră legea, cei dintîi. Abia după asta veneau la rînd mahomedanii, iar la urmă nemţii, cu orologiul lor.

O asemenea scenă mai văzuse Şiclovan şi la Bucureşti, în 1866, cînd o şleahtă de zurbagii făcuse praf o sinagogă. Nici atunci, nici acum, baciul nu s-a amestecat, a făcut-o pe neamţul, cu gîndul la oile lui, dar rumegînd totuşi sumedenii de gînduri. Uite, şi-a zis, că nici dumnezeii nu se înţeleg între ei, ca şi împăraţii. Deşi acel cazac începuse să pună un început de rînduială, să nu mai fie haos nici pe pămînt şi nici în cer. Şiclovan a mai căutat o dată în buzunarul surtucului, ca să găsească hîrtiuţa cu adresa gazdei, dar scoţînd-o a dat la iveală şi o altă hîrtie, un manifest tipărit în două limbi, în rusă şi-n germană. Cine i-l vîrîse în buzunar, neamţul Mehring, stărostele Udrişte, cazacul care intrase în ceainărie ? Alţi oameni nu văzuse şi nici unul dintre cei trei n-ar fi putut pune pe hîrtie cuvintele pe care baciul le-a citit :

„Rusia se va dezgheţa, va ieşi din letargie. Cine nu se va trezi la timp, va fi mort pentru cauză."

Cuvintele l-au cutremurat, parc-ar fi fost scrise de Liviu. Deci şi pe-aici mişca ceva, altceva decît ceea ce era la vedere, ca şi dincolo, în imperiul Habsburgilor. Nişte tineri şcoliţi, băieţi de oameni cu stare, ca şi Liviu al lui, la Viena se întîlneau clandestin, puseseră mîna pe arme. Alt sînge, alte lacrimi, nu altfel decît dincolo, la Viena sau la Berlin. Avea să curgă sînge şi pe-aici, şi-a mai spus baciul, înciudat că nicăieri lumea nu se liniştea.

Pe înnoptate, Şiclovan a tras la casa ardeleanului, care însă era plecat în munte la oile lui. Acasă boreasa, o muiere din Sălişte. La fel de toantă şi de gospodină ca şi muierea lui.

— N-o, i-a zis în timp ce se ospăta, dar voi pe-aici n-aveţi biserică ? Toţi au, numai voi nu ?

— D'apoi că s-o face una, că doar au toate naţiile. Şi greci, şi jidovii, şi armenii...

— Şi voi ?

— Noi ne închinăm la biserica grecească.

— Nu la ruşi ?

— Păi ce-avem noi cu stăpînirea ? Ei cu bisearica lor, ceilalți cu bisearicele lor. Așa-i la Crimeea.

Deci toanta nu știa nimic din cele multe cîte se petreceau la Crimeea.

— Dar e rău că oamenii sînt răi, a spus el lăsînd lingura, cu gîndul la zguduirile pe care deja le presimțea sub tălpi.

Ea îl priveghea. Voia să vadă ce știe, dacă știe ceva despre oile lui. A oftat :

— Păi unde nu-s oamenii răi ? Și mai tîrziu : D'apoi s-o mîntui și lumea asta care-i acu. O veni alt rînd de oameni. Și oftînd iar : Acu, după război, s-or așezat iar turnul lui Vavel.

„Așezarea" acelui turn i s-a părut baciului de speriat. De obicei turnurile se risipeau, dar femeia vedea cu mintea ei cea proastă că turnul lui Babel „se așezase" în risipirea lui. Ce-avea să mai urmeze ?

— Omul nu chere ! a răcnit bătrînul într-un fel de răzmeriță nestăpînită, care-l cuprinsese. Că dacă chere, chere și Dumnezeu. Cine-i mai dă dajdie ?

Șiclovan era hotărît că dacă-și regăsește oile să-i dea lui Dumnezeu o dajdie importantă. Poate chiar să nalțe o biserică. În pronaosul acelei biserici ar fi vrut să poruncească să fie zugrăvit un sfînt cu chipul lui Liviu. Dar femeia și-a dus palmele la gură, îngrozită de acele vorbe.

— Doamne, cum poți grăi așa ?! a îngăimat ea, aproape fără glas. Păi ce, dajdia ta îl ține pe Dumnezeu în ființă ? Dacă, Doamne feri, te aude împăratul ceresc ?

Dar Șiclovan, care presimțea că lucrurile nu-s în rînduială cu oile lui, și-a dus mai sus dezlănțuirea.

— Lasă-mă și cu împărații ! a strigat el. Că prea s-au întins cît nu-i ține oghialul !

După rînduirea afacerilor cu oi din Rusia, Șiclovan avea de gînd să treacă și-n celălalt imperiu, la otomani, să-și pună la punct și socotelile de-acolo. Avea bani buni dați cu camătă unor negustori din Constantinopole, care ajunseseră între timp la Cairo. Dar dacă — Doamne feri ! — nu s-or fi iscat zarve și pe acolo ? Căci peste tot lumea se smintise, și la nemți, și la ruși, poate și la turci.

Ca să se-așeze lumea într-o bună ordine, cu priință omului, ar fi trebuit un dumnezeu cu mai multe capete, care să nu se bată însă cap în cap. N-a mai spus aceste vorbe, s-a ridicat de la masă și s-a închinat singurului Dumnezeu pe care-l slujea și cu gîndul și cu chimirul.

Ea l-a ajutat să se culce. Ajuns în pat, bătrînul a și adormit. Era ceasul lui de somn. Dar în crucea nopții s-a smucit în sus, deșteptat de un vis rău. Bătrînul se simțea treaz, dar visul încă îl poseda, îl ținea în gheare, de unde spaima, căci, ceea ce vedea, vedea cu ochii limpeziți. Se făcea că merge, chiar și mergea — călca pe așternut ! că merge pe o margine de munte, într-un strai alb — era în cămeșoiul alb, să-și caute oile, turma pierdută. Dar știa că turma nu-i pierdută, că-i furată de alți păstori, de unde spaima. Care, cîți ? se întreba, hălăduind prin întuneric și prin spini. Turma trebuia să fie una, păstorul unul, el. Dar unde erau oile, cum de se risipiseră ? Cum de îngăduise Dumnezeu să se facă asemenea pagubă ? A pășit pînă la marginea unei prăpăstii, pe muchia patului, urlînd:

— Sînt prea mulți ! Și cu frică : Doamne, apără-mă !...

Gazda a apărut, în cămașa-i albă, în mînă cu o lumînare aprinsă, auzise zgomot. Văzînd lumina, Șiclovan i-a strigat, îngrozind-o :

— A murit Dumnezeu.

Într-un alt colț al continentului, într-un alt pat, la fel urlase, deșteptîndu-se dintr-un coșmar, într-o altă noapte, și domnul Nietzsche.

*

Arghir ieșise afară să se limpezească. În prag, bătrînul valet fuma. Era același om pe care îl întîlnise și la podul de pe apa seacă. Locotenentul nu-l cunoscuse în urmă cu un an, în primăvară, dar se vedea că bătrînul era de-al casei, o slugă rămasă pe loc, uitată aici, poate din celălalt veac, martor al marii cedări din 1812.

— Aici e un porto-franco al cailor ! i-a spus valetul în loc de bun găsit. Caii se vînd, se schimbă, se fură, pe aici pe la noi, de cînd lumea. Pe cei care dispar, n-ai cum să-i mai găseşti. Scapă dincolo, în stepele din răsărit, dincolo de Volga şi de Ural, în Asia. Uneori se întorc, vin în vijelie, ca acum. Cei care s-au dus, alţii ? Cine mai ştie. Sînt şi prea mulţi cai...

Pe Arghir îl cuprinsese iarăşi neliniştea, grija pentru caii escadronului. Fuseseră lăsaţi afară, sub pază, ca şi-n urmă cu un an, cînd cu cealaltă urmărire, în grajduri n-ar fi fost loc, dar sub pază, ca şi acum ! Simţindu-i neliniştea, valetul a intervenit :

— Nu-i bai dacă dispare vreo unul. Să găsesc alţii, duium. Nici nu merită să-i mai cauţi. De ce să tot alergi după cai morţi ? Ca să le iei potcoavele ? Îţi alegi alţii, cîţi pofteşti. Peste toată această afacere cu cai e mai-mare polcovnicul Gomula.

Dispăruseră într-adevăr patru cai. Arghir ştia bine că n-avea voie să continue urmărirea pedestru. Oricum, dar nu pedestru, căci Arghir detesta infanteria. Dar iapa Puica şi căţeluşa Puck erau prezente, ordonanţa lui Arghir nu le scăpase din ochi. Locotenentul n-a avut însă puterea să mai pornească în urmărirea cailor pierduţi, a dat ordin să-i prindă soldaţii, apoi s-a retras în conac să-şi bea ceaiul.

Din nou pîine caldă, scoasă atunci din cuptor. Îl servea, priveghindu-l cum mănîncă, o jupîneasă cu şorţ, care din cînd în cînd îşi ştergea nasul cu o batistă scoasă şi vîrîtă în mînecă. Samovarul fierbea harnic. Femeia a întrebat dacă domnul ofiţer dormise bine, el a răspuns că nu. Dormise, desigur, dar cu grija escadronului. Şi se zbuciumase.

— La noapte, i-a spus femeia, să nu vă mai hodiniţi la conacul vechi.

— Conacul vechi ? !

— Da. Aici unde beţi ceaiul este conacul nou. Acolo i-o paragină...

— Şi pianul ? a tresărit Arghir.

— Pianul e stricat. N-a mai cîntat nimeni la el, ehei, de mult...

— Dar l-am auzit şi anul trecut, în primăvară...

— Înseamnă c-aţi dormit tot la conacul vechi.

— Asta-i bună ! şi Arghir s-a ridicat violent de la masă, aruncînd cît colo şervetul alb, de olandă.

Lui nu-i plăcea să încurce lucrurile, ştia bine unde dormise, exact în locul în care dormise şi prima oară, acolo unde cînta un pian. Aceeaşi melodie îi suna şi acum în cap, o putea fredona : o mazurcă. Aceeaşi femeie i-a mai spus :

— Şi să nu mai vorbiţi cu el !

— Cu cine ?

— Cu bătrînul. Apoi confidenţial : E cu ei !

— Cu care ei ?

— Cu dînşii.

„Ei", „dînşii", cine puteau să fie ?, dar Arghir n-a dat importanţă destăinuirii, mai ales că întorcîndu-se afară a constatat că dispăruseră încă doi cai. În aceste condiţii nu mai putea pleca. Arghir a trimis alţi oameni în urmărirea animalelor, iar el a trecut să se asigure că Puica nu lipsea. Nu lipsea, animalul l-a recunoscut, a scos spre stăpîn un nechezat tandru. Puck a lătrat scurt, prevenitor.

Dar acest nou incident i-a readus lui Arghir febra, o febră cu care se tot luptase s-o biruie în tot lungul marşurilor. „Boala se vindecă dacă n-o iei în seamă", îi spusese cîndva căpitanul Căpăţînă. Boala nu-i ca glonţul, poc şi gata." „La fel şi oboseala ! îi spusese acelaşi mentor. Oboseala se tămăduieşte prin activitate !" Arghir, care-l asculta orbeşte pe căpitan, şi-a făcut de lucru : a început să-şi curețe singur armele, după ce a dat ordin ordonanţei să se ocupe de Puica, s-o ţesele şi s-o plimbe.

— Domnule ofiţer, de ce staţi în picioare ?

Cel care-l întrebase era valetul. Îi adusese un scaun fără spătar. Arghir îşi ascuţea sabia în mijlocul curţii. S-a aşezat pe scaun, după ce-a mulţumit omului, care s-a şi retras. Într-adevăr, nu se cuvenea să stea în picioare în mijlocul curţii. Dar care curte ? Nici o împrejmuire, nici urmă de poartă sau gard. Doar conacul, în plină stepă. Spre sud, nişte smîrcuri de unde venea o larmă de păsări călătoare, un zvon ca de oştiri aeriene. În rest, nimic. Arghir ar fi vrut să-l mai întrebe pe bătrîn unde era conacul vechi, în ce parte, dar valetul deja dispăruse spre conacul

vechi. N-ar mai fi vrut să intre acolo, deşi-l obseda mazurca, o auzea din nou.

După asfinţit, a picat la curte şi polcovnicul Gomula, cu obrazul lui spînatec, de tătar. Oaspetele călărea un cal nepotcovit, fără căpăstru şi hăţ, şi se ţinea într-o şa fără scări. A lăsat calul liber, la ceardac şi a intrat în salon ca la el acasă. Arghir nu s-a sinchisit de această prezenţă, iar polcovnicul s-a aşezat la masa din sufragerie fără a fi poftit. Cizmele lui largi, de iuft, cu turetci răsfrînte, miroseau a iute.

— La noapte o să fie o mare trecere de cai ! a vorbit polcovnicul, fără a se adresa cuiva anume.

Era de faţă şi valetul, care a confirmat. Ştia se vede şi bătrînul această uriaşă mişcare de cai.

— Trec caii lui Napoleon, a spus polcovnicul. Caii care au mai rămas în Rusia. Şi fără pauză : Trec iute, căci acuşi-acuşi cad zăpezile. Apoi după o lungă pauză : Baltica a îngheţat deja. Nu se mai poate trece nici prin stepa leşească, e deja acoperită de troiene. Doar pe aici. Marea Neagră încă n-a îngheţat.

Jupîneasa îi făcuse un semn discret lui Arghir. Îl chema dincolo. I-a şoptit, confidenţial :

— Nu-l crede, şi polcovnicul Gomula e cu ei !...

Dar Arghir s-a întors în sufragerie, era tulburat de această veste, deşi totul i se părea normal.

— Trec şi caii ruşilor, a mai spus polcovnicul. Caii risipiţi în toate războaiele lor, prin Balcani. Vin în sens invers. Va fi la noapte o mare învălmăşeală de cai.

Se lăsase tăcerea, era noapte, ar fi trebuit deja să se audă învălmăşeala cailor. Polcovnicul a mai adăugat :

— Mai sînt apoi şi caii tătarilor. Căci ăsta este Bugeacul, un imaş tătărăsc. Tătarii vînau caii sălbatici, înghesuindu-i mai întîi într-o mlaştină şi apoi trăgînd în ei cu săgeţile. Aţi văzut mlaştina ? Ei bine, nu toţi caii lor au murit. Încă se mai zbat, necheză, rînchează, urlă...

— Nu-l crede ! i-a făcut semn jupîneasa, de după o perdea, ducîndu-şi un deget la buze.

I-a făcut semn în replică şi Arghir să-l lase în pace, un semn de enervare. Astea nu erau treburi de femei. Ce să caute muierile în chestiuni de cavalerie ! Şi-a tras scaunul mai aproape de polcovnic :

— Atunci de ce nu și caii lui Alexandru cel Mare ? a întrebat locotenentul.

De fapt voia să întrebe, să pună răspicat această chestiune, dar îl răzbise un fel de moleșeală. Atît doar a mai șoptit :

— Cînd trec ?

Căci trebuiau să treacă pe-aci, dacă era vorba pe-așa. În sens invers, desigur. Iar mai apoi aveau să treacă și caii lui Darius. Pe unde ar fi urmat să se mai întoarcă acești cai acasă, prin jurul Mării Negre, pe la Caspica, sau înapoi prin Balcani, prin peninsula Haemus adică ? Arghir voia să întrebe, dar polcovnicul evoca acum nu caii lui Darius, ci caii marelui suedez, armăsarii lui Carol al XII-lea, care hălăduiseră tot pe aici.

— Ați auzit de calul hatmanului Mazepa ? a întrebat Gomula. Eu îl cunosc noaptea după nechezat...

— Nu-l crede ! insista jupîneasa.

— Lasă-mă-n pace, cucoană ! a urlat Arghir.

— Calul lui Mazepa a fost ucis la Akerman, după luptă, cu un foc de pistol. Ce poți face cu un cal rănit ? Îl împuști...

— Chiar dacă-l iubești ? ar fi vrut să întrebe Arghir, dar gîndul l-a abătut în altă direcție. Cîți cai poți iubi într-o viață ? s-a întrebat. Cîți cai poate iubi un ofițer sau chiar un mare comandant ? Sub trupul lui Napoleon căzuseră, se știa, nouăsprezece cai. Îi iubise Napoleon pe toți ?

— Cum se numea ultimul cal al lui Napoleon ? a mai întrebat Gomula.

— Cine mai știe ? a răspuns Arghir, care nu-și mai amintea.

— Cailor uciși să nu le spui pe nume ! a prevenit polcovnicul, în timp ce jupîneasa făcea semne de dincolo : Nu-l crede !

Dar Arghir a trecut peste avertisment. Nu-i mai păsa de Gomula, nici de jupîneasă, îl căuta acum în gînd pe Alcor, armăsarul lui, ucis cu un foc de pistol în timpul retragerii, îl căuta ca să-i spună pe nume și să-l mîngîie. A început să plîngă, fără rușine, ca și cum ar fi fost singur. Caii lui, caii camarazilor, caii uciși. I-a apărut în fața

ochilor mai întîi Bombonel. Bombonel era calul căpitanului Căpăţînă. Apoi Bichette !... Bichette era iapa maiorului Anghel. Apoi Alcor !... Dar lîngă Alcor a apărut şi măgăriţa aceea, un animal urît, în cuplu amoros cu Alcor, şi Arghir s-a înfuriat. Polcovnicul Gomula avea cap de măgăriţă şi rînjea. De ce rîde ? Am să-i şterg eu rînjetul. Nu aşa se poate discuta despre cei dispăruţi.

A ieşit în noapte să strige caii, părăsind sufrageria şi răsturnînd în drum nişte scaune. În noaptea vastă, fără stele, cerul clocotea. Arghir s-ar fi pierdut în singurătate, dar i-a venit inima la loc. I-a apărut în cale Puica, în pas de dans. Mînza valsa graţios, în două picioare, evitîndu-l însă. Se ferea de el în răsuciri lente, cu paşi mici şi deşi sau cu paşi mari, ampli, în volute largi, din ce în ce mai largi, încît Arghir rămăsese prostit la mijloc, prostit dar şi încîntat, ca în centrul unui manej vast, înconjurat de orizonturi. Dansul ei, prelungit mult în sus, spre gît, lărgea zările. „Numai de n-ar aplauda cineva acest dans straşnic", şi-a spus Arghir, cu strîngere de inimă. Suveranii nu se aplaudă, nici suveranele." Or Puica era, da, era o suverană. Puica ar fi putut da naştere unui mînz Isabelle. Oricît ar fi fost de mică talia cavaleristului — Arghir ar fi vrut să strîngă iapa la piept, să se confunde cu ea, să se înalţe. El întinsese braţele în sus, dar pianistul din salon a stricat brusc ritmul, o hodorogeală, dansul nupţial s-a spart, polcovnicul Gomula, ivit în prag, hohotea. Arghir a tras fără milă.

În zori, locotenentul s-a trezit din risipire, cu mîna pe pistol. Afară Puica l-a primit docil, lăsîndu-se încălecată brutal, cu ostilitate, ca după un vis rău. Arghir îşi pusese căciula de iarnă. Şi el, şi soldaţii din escadron, care erau prezenţi toţi, pînă la unul. Şi caii. Deşi toţi păreau mohorîţi, şi oamenii şi caii. Locotenentului nu-i trecuse febra, arăta rău, ca după chef. Caii erau zburliţi de frig, chiar dacă soldaţii îi curăţaseră de brumă, scuturînd sarea nopţii pe jos. Conacul nu ieşise încă din întuneric, părea acum o casă moartă. O singură casă, într-o cîmpie spuzită de brumă. Nici urmă din conacul vechi, ca şi cum n-ar fi fost. Privind casa, Arghir a ordonat cu glas răguşit :

— Înainte !

*

Marşul spre Nistru a continuat fără popasuri, pe un pămînt gol. Arghir a intensificat goana sub starea febrei. Pe roşiori îi sorbea golul din faţă, îi purta pe sus, mai ales pe Arghir, care călărea rupt de escadron, singuratec şi nebun, la o mare distanţă de trupă. Urmărindu-l, sergentul din vîrful primului pluton trăia spaima de a nu-l pierde pe comandant din vedere, de a nu rămîne prea înapoi, în golul din spate. Urmărirea îşi schimbase sensul nu mai era cea din urmă cu un an, prin ceaţă, nici cea de pe front. prin zăpezi, nici cea din toamnă, prin praf, era o urmărire în urmărire. Ici şi colo, umbra lui Arghir, care nu întorcea capul înapoi, spre trupă.

Caii erau leoarcă de apă şi însetaţi. Nu-i putuseră adăpa în ghiolurile sărate, amare, în gîrliţele sulfuroase, în bahnele cu gust de nămol. Un nisip sălciu, întins cît se vedea cu ochii, mărginea spre sud marea, ţărmurea spre nord cerul. Din cer, golul. Din cînd în cînd tufe de scaieţi sau păpuriş. Şi un sălaş de tătari, de fapt un saivan cu cai nomazi. La trecerea escadronului, înşirat riguros pe zare, caii sălbatici au ridicat gîturile, au aspirat cu nările-n vînt. Soldaţii au auzit, din urmă, nechezatul sălbaticilor care îi vesteau pe caii aflaţi în goană ordonată că acuşi-acuşi vor bea apă din Nistru şi că vor deveni altfel de cai.

N-a mai durat mult, Arghir se oprise pe mal. Escadronul şi-a strîns rîndurile, şi, la pas, s-a apropiat de umbra comandantului, care, încremenit pe geana soarelui răsare, îşi scosese căciula. Apa nu se vedea. Nu i se auzea susurul. Soldaţii şi caii îl vedeau doar pe Arghir. Şi s-au oprit.

— Ehei, Nistrule...

Strigase careva, ca într-o uimire. Arghir n-a întors capul să-l vadă pe acel soldat, iar dacă l-ar fi întors într-o doară, oamenii din escadron poate nu l-ar mai fi recunoscut. Cum nici nu l-au recunoscut, atunci cînd s-a întors.

— Ce-i, ce vă uitaţi aşa la mine ? a urlat locotenentul. Sînteţi nebuni ?

Locotenentul avea ochii albaştri. Nu negri, aşa cum toţi îi ştiau, ci albaştri. Un albastru senin, ca apa din vale, care nu se vedea, numită Nistru.

*

Şiclovan avea să se sfîrşească tot atunci, în munte, la capătul unei poteci care se tot strîmta pînă în muchia goală a unei prăpăstii. Acolo îl aşteptau nepotul şi slujitorii lui, un cazac şi un tătar.

— Ce caţi aici ? i-a strigat nepotul, în limba lui de-acasă, ca şi cum ar fi avut înainte-i o stafie. Şi-apoi scurt : Cheri, drace !

Şi l-a împins, scurt, în abis, urmărindu-l apoi în căderea din stîncă, împreună cu cei doi slujitori. Pe nepot îl chema tot Liviu.

XIII

Dinspre nord de fluviu se auzeau fanfare. Urna lui Nae Maican a ajuns pe țărmul dobrogean în amurg. Cei trei ofițeri, Perticari, Luky Garoflid și locotenentul Mănescu, avuseseră grijă ca traversarea să se desfășoare cu bine.

Lui Nae i se acordase pînă la urmă *Crucea trecerii Dunării,* cu puțin înainte de paradă, iar apoi, printr-un ordin al prințului, imediat după incinerare, Nae fusese avansat post-mortem la gradul de comandor. I se spunea acum „Domnul Comandor“, deși din căpitan, maior, comandor mai rămăsese doar amintirea.

Pe țărmul drept, unde ofițerii au debarcat, o muiere care spăla rufe în Dunăre, uitată parcă acolo de dinainte de război, s-a îndreptat din șale, a privit spre străini, a arătat spre urnă, a întrebat :

— Ce duceți acolo, oameni buni ?

— Cenușa unui om.

— Vai de capul lui ! l-a căinat muierea. Și unde-i duceți cenușa ?

— La mare. Din mare a venit, în mare se duce.

— Vai de capul lui ! a repetat ea, apoi din nou s-a minunat : Da' de ce-l dădură focului ? Că noima omului e alta. Și arătînd spre vasul de pămînt : Ăsta, dac-ar fi fost bărbat, avea și el o muiere, care-i făcea copii. Și-acu, muierea îl bocea, își smulgea părul din cap după moartea lui, și-i ținea datina. Ziceți-mi și mie, rogu-vă, cine-l plînge ?

Cei trei bărbați n-au zis nimic, au lăsat muierea să-și spele rufele și au pornit mai departe. La Niculițel, comună de lîngă Dunăre, dar pe malul drept, cei trei s-au simțit ca

acasă, reîntorşi parcă în lumea românească pe care abia o părăsiseră. În localul vămii se instala val-vîrtej o staţie telegrafică, un funcţionar de la Bucureşti ţipa că nu merg bine lucrurile, nu merg ca la Bucureşti, în Occident, că merg ca la otomani, lent, ca-n Asia. Pe urma ofiţerilor, într-o navă cu aburi, sosise şi o primă fanfară. Se zvonea, acelaşi telegrafist adusese vestea, că-n Dobrogea, de la Niculiţel la Babadag, vor fi introduse fanfarele, iar apoi drumul de fier. Din perspectiva contemporană, Babadagul era un mare centru — Tatăl Munţilor — care nu putea să nu fie legat de Dunăre prin fanfare, prin telegraf şi prin drumul de fier. Impresionase însă fanfara, care deja se instalase pe noul ţărm. Dobrogenii n-aveau fanfare ; primul bun pe care Capitala îl trimitea în noul teritoriu, înainte de sosirea trupelor, era o fanfară în formaţiune completă, cu echipament şi instrumente muzicale noi. La debarcader apăruseră şi cîţiva negustori de ziare, vînzători dar şi cumpărători, amatori de gazete proaspete, tot de la Bucureşti, pe care nişte ambulanţi desculţi le-au şi oferit mai întîi ofiţerilor şi puţinilor alţi străini sosiţi în pustia otomană.

— Luaţi *Românul*, doi bani *Românul !* ... Ediţiune pentru Dobrogea... *Românul*...

— S-a ieftinit *Românul* ! a constatat Garoflid, fără a cumpăra gazeta. Se vinde mai ieftin în Dobrogea decît la Bucureşti. Numai doi bani.

— Pe aici încă n-au apărut banii, a observat Mănescu.

— Au apărut în schimb gazetele, a adăugat sublocotenentul Garoflid. Şi tot el : Lui Nae i-ar fi fost silă de aşa ceva. În primul rînd că el detesta politica. Zicea că e o curvă. Chiar şi spunea : domnule, ce curvă şi politica asta ! Nu pricep cum se pot încurca cu ea nişte bărbaţi serioşi.

— Auzi colo, Nae !

— Da, să nu te miri. À propos de politică, Nae ne-a şi spus odată : Domnilor, la drept vorbind, ne mişcăm printre nişte abjecţi. Ştiţi pentru ce mă lupt eu ? Pentru că nu pot să admit ca să-şi bată cineva joc de ceva sacru.

— La ce se referea ?

— Nu poţi fi zilnic, mai zicea el, mîncat de păduchi ! La un anume moment, pe clipită, te cuprinde o revoltă, ca să spun aşa. Şi atunci te dezbraci pînă la piele, pui uni-

forma la fiert, baţi soldatul — dacă rábdă vreun păduche viu ! şi ieşi curat din baie, dar gol. Hainele-ţi sînt ude, nu le poţi îmbrăca. Eşti gol ca un melc, aflat în afara găoacei, adică a cochiliei lui. N-ai nici o formă şi nici un rost. Atunci îţi apare, în faţa ochilor, ţara, ca o femeie fără de care nu exişti. Şi atunci ? Atunci, ori te-nfăşoară ea, cu trupul ei, şi-n cazul ăsta nu mai scapi, ori o-nfăşori tu, cu trupul tău, şi nici atunci nu scapi. E cineva, p-aici, prin regiment, care n-a iubit astfel ?

Mănescu şi-a aruncat privirea în jur, cercetător şi sever, imitîndu-l pe Nae. Nimeni nu l-a contrazis. Locotenentul a continuat :

— Păi cu ce-o încălzeşti, domnilor, pe patrie, ne-a mai zis Nae, dacă nu-i dai nimic decît aşa, o idee goală ! Adică nu tu corpul tău ? ! Patria nu există, domnilor, decît sub forma confundării corporale : tu şi mama, tu şi iubita, căreia îi legitimezi, nota bene, copiii. Şi tot el : Aici, în acest punct, doresc să adaug o vorbă a căpitanului Căpăţînă : ţara-i o cloşcă ce-ţi sare în cap, cînd o zădărăşti.

Camarazii au înţeles că Nae era şi intransigent, luînd partea patriei în revoltă, la fel ca şi acel căpitan Căpăţînă, care lansase vorba cu cloşca.

— Dar cînd le-o sări cloşca-n cap ălor de azi ? a mai spus tot Nae ; deşi Domnul Comandor nu pusese punct chestiunii evocate acum de camarazi, o lăsase în suspensie.

Trăsura cu urna înainta încet, la deal, spre Mînăstirea Cocoş. Din spate, de pe ţărm, se auzeau strigînd vînzătorii de ziare :

— Luaţi *Românul*, cumpăraţi *Românul*, doi bani *Românul*...

Pe un deal gol de piatră, între cîţiva stejari pitici, strălucea în asfinţit o chinovie de rit bizantin. Părintele Narcis Şiclovan, superiorul Mînăstirii Cocoş, care i-a găzduit pe ofiţeri, nu s-a mirat prea mult de situaţia defunctului

Nae Maican, aflat în urnă, cum se întîmplase dincolo, pe celălalt țărm :

— O, a exclamat sfinția sa, e de-al nostru ! Pe aici pe la noi, în Dacia Pontică, riturile funerare au fost amestecate. E drept, creștinii au renunțat la incinerare, n-au consimțit să-și mai lepede focului trupul, ca păgînii, pregătindu-l astfel pentru a doua înviere. Dar se cunosc cazuri cînd ritul încă ezită. Chiar aici la noi, pe deal, călugării mei au găsit un mormînt antic cu o situație curioasă. O fetiță, cert creștină, se afla îngropată după cuvîntul Dumnezeului nostru : în racla ei de piatră s-a găsit semnul Mielului. Dar în același sarcofag, lîngă ea, se afla și cenușa părinților, într-o urnă ca aceasta a camaradului dumneavoastră Nae Maican.

— Și cum ați procedat ?

— Am slujit, bine-nțeles, numai osemintele fetiței. N-am separat-o însă de părinți, urna lor a rămas acolo în raclă. Duhul ei, salvat prin Sfîntul Botez, ajutat și prin implorarea noastră, se va ruga în etern pentru părinți.

— Înțelegem deci că nu-l puteți sluji pe Domnul Comandor...

— Voi reveni la chestiune, după ce vă voi lămuri, că aici, la noi, toate lucrurile se prezintă într-adevăr altfel. Noi preoții creștini avem o situație specială în această lume a morților din Dobrogea. Aproape zilnic trebuie să oficiem și pentru cei din antichitate, pe care, mereu și mereu, îi tot descoperim. Se ivesc ici și colo, unde nu te aștepți, într-o vie, la capătul unui canal roman abia desfundat, sub lespezile unor vechi bazilici, ca să nu mai vorbim de necropole. Necropolele, pe aici, țin de două ere, dacă nu de mai multe... Anul trecut, părintele Teoctist Sălișteanu a găsit pe drumul Babadagului, chiar la drum, oasele unui centurion roman, care pitise abil, sub platoșă, semnul crucii. A fost identificat și numele lui : Barnaba. Am adus craniul, platoșa, o tibie și falangele mîinilor lui aici la noi, la mînăstire. Eu le socot totuși niște moaște. Acest Barnaba din Dobrogea nu poate fi canonizat ca sfînt, dar mă întreb : de ce nu ? ! Au fost p-aici martori, adică mărturisitori, cu duiumul. Căci, să știți, credința creștină a încolțit întîi aici și abia apoi a trecut dincolo, în Barbaricum.

— Sfinţia voastră plasează Nordul în Barbaricum?

— Nu mă refer la Dacia, mă refer la nordul germanic şi la estul scitic la care lumina credinţei a ajuns tîrziu, abia ieri, alaltăieri, mult după secolul al patrulea, cînd se încheiase încreştinarea noastră. Şi acum vă întreb : de ce credeţi că această religie dăinuie atît de spornic şi atît de pur pe aici ? Fiindcă a fost semănată chiar prin cuvîntul apostolilor, care au călcat cu picioarele lor goale această ţărînă a noastră. Dumneavoastră, ca români, vă revendicaţi de la romani. Eu, ca cetăţean al cerului — fără naţie adică — mă revendic de la primii creştini. Dar şi eu, vă rog să mă credeţi, am o istorie. Eu cînd sărut ţărîna Dobrogei, sărut picioarele Sfîntului Apostol Andrei, care a binecuvîntat aceste zări de dincolo şi dincoace de Dunăre. Nu, domnilor, Dunărea nu s-a vărsat în sălbăticie, cum pretind geografii. La capătul celor trei guri — căci sînt trei, ca în Treime — s-a petrecut nu moartea duhului, ci Învierea.

Ofiţerii erau mişcaţi, nimeni nu cuteza să întrebe cine va asigura şi pe ce cale învierea comandorului, pe care toţi îl iubeau. Părintele Narcis a mai spus :

— Tocmai de aceea mă mir ca din Dacia să mai pogoare, adus de dumneavoastră, un om mai vechi decît era creştină sau, dacă vreţi, un om modern...

Sublocotenentul Perticari a strigat :

— Dar Nae a crezut.

— Posibil, a spus părintele stareţ. În acest caz, însă, omul dumneavoastră ţine de două ere. Era păgînă veche şi era păgînă nouă.

Părintele Narcis a consimţit totuşi ca urna lui Nae să fie aşezată, pentru noapte, aproape de pridvorul sfîntului lăcaş, între pietrele antice recuperate de călugări, care alcătuiau un uriaş lapidariu, şi între moaştele de sfinţi şi păgîni, aflate în amestec. Un părinte dominican, găzduit şi el la mînăstire, se plimba prin curte, cu capul gol, recitînd din biblia latină. Un călugăr pravoslavnic, din Deltă, aşezat pe un ciot de statuie de marmoră, buchisea în limba lui Chiril.

Noaptea era densă, cu cerul negru, spre Barbaricum.

*

Înțelegerea era ca un tătar, slujitor la geamia din Babadag, să-i conducă pe ofițeri pînă dincolo de Beș-tepé la o tîrlă a românilor, de unde musafirii urmau a călători mai departe pînă la Kûstenge. Tătarul nu vorbea decît limba lui și turcește, cu străinii s-a purtat ca un mut. Din cînd în cînd doar scotea cîte o interjecție destinată cailor. Luky Garoflid a spus :

— A te da pe mîna unui călăuz mut este ca și cum te-ai încredința lui Charon.

— Aiurea ! O să-l rugăm să cînte.

— Cîntecul va fi fără noimă. Nae nu suporta tăcerea.

Tăceau împrejurimile, drum nu mai era, doar stepă și gurguiele gorganelor. Sub ruina unui deal se vedeau niște păsări albe. Apoi o moară de vînt cu aripile încremenite. Zi albă și caldă, către sud, pe zare, începuse a tremura lumina.

— Ar fi trebuit să luăm cu noi niște apă, ceva de băut.

— S-o găsi p-aici măcar apă. Nu ne-om fi trezit, așa, deodată, într-un ținut absolut arid !

Mutul de la cai n-a spus nimic, a scos doar o interjecție către cele două animale. Nici ofițerii n-aveau chef de vorbă. Se săturaseră de vorbă la Babadag, unde, în pustiul unui han la care poposiseră, un grec le-a turuit vrute și nevrute tot timpul :

— Domnilor, le spusese grecul, aici în Dobrogea, între Dunăre și Pontul Euxin, a fost de cînd se știe o mare înghesuială de popoare. De speriat, nu alta. Cîți n-au fost p-aici, pînă și persanii lui Darius. Te întrebi, ce-au căutat ? Dar grecii, romanii, bizantinii, otomanii !... De-acu să sperăm însă că lucrurile s-or mai liniști, să apucăm să respirăm și noi un pic, măcar o generație. Căci nici așa nu se mai poate, toată ziua cu armele-n mîini !..

Ofițerii îl aprobau în tăcere, veghind cu rîndul urna. Grecul nu i-a lăsat în pace, s-a întors din nou spre ei :

— Căci de ce se fac războaiele ? Pentru victorii. Dar eu unul mă tem de victorii. Victoria îi încîntă pe unii și-i îndîrjește pe ceilalți. Victoria nu miroase niciodată a bine.

— Ba nouă ne miroase a bine ! a strigat Perticari cu toată convingerea.

— Așa ar fi de dorit, a replicat grecul, numai să nu ne fălim. V-aș invita, dac-ați avea răgazul să vizitați mausoleul romanilor de la Adamclisi. Știți ce veți vedea acolo ? Cel mai mare monument funerar din întregul imperiu, înălțat în urma unei victorii. Domnilor, atunci s-a cîntat cîntecul de lebădă al imperiului roman. Dar urmele podului lui Constantin cel Mare, tot aici la Dunăre ! Ba se zice că și Alexandru, după nenorocul lui la Dunăre, l-a urmărit ghinionul și-n Asia. De ce ? Și-acum, cu otomanii la fel. De ce ?

Ar fi trebuit să răspundă Nae, numai el avea răspuns la orice chestiune. Tot aici, plimbîndu-se pe uliți, cei trei ofițeri au observat cu surprindere cum fîlfîiau la niște ferestre cîteva stegulețe românești. Ghidul turc i-a lămurit pe musafiri.

— Sînt evreii din Babadag, cîteva familii. Ei salută totdeauna orice schimbare de stăpînire. Noi, turcii, nu dorim schimbări.

Au cunoscut apoi și pe unul dintre cei doritori de schimbări, pe un anume domn Leizăr, proprietarul unei locante cu numai două mese, un personaj plin de entuziasm.

— Cine-a spus că nu-s posibile schimbări pe-aici ? a strigat proprietarul. Prostii ! Aici e ca în Cartea Facerii. Cerul e ca-n ziua întîi, totdeauna tulbure. În Deltă încă nu s-a ales pămîntul din ape ca-n ziua a doua. P-aici, la Babadag, cum vedeți, a apărut pămîntul, ca-n ziua a treia. Mai încolo spre mare veți vedea cum s-a împodobit pămîntul cu lighioane, tîrîtoare, zburătoare și alergătoare, ca-n ziua a patra. Ce vreți mai mult ? Mai trebuie și un om, căci altfel totul intră în paragină, adică-n haosul de la început. Să fie acest om vodă Carol ?

Și domnul Leizăr era un cugetător, ca și turcul, ca și grecul, ca și călugării de la Mînăstirea Cocoș. Cu același prilej, locotenentul Mănescu a remarcat :

— Pe dumneavoastră, aici, vă mănîncă cugetarea.

— Asta-i drept, a aprobat domnul Leizăr. Toți dobrogenii sînt filosofi, adică orientali. Ne trebuie un ferment de la București. Eu unul vreau să mă abonez la un jurnal

din Capitală. Pe aici nu există jurnale. N-aveţi cumva, din întîmplare, vreun jurnal ?

Era de presupus că, dacă afacerea cu locanta nu va merge, domnul Leizăr se va hotărî să editeze un jurnal. El a şi notat, concluziv :

— Oamenii de aici nu trăiesc în clipă. Sînt închirciţi în trecut.

— Dumneata, i-a replicat Mănescu, gîndeşti exact ca domnul C.A. Rosetti. E un domn la Bucureşti cu care semeni bucăţică tăiată.

— Bucăţică tăiată din cine ?

Acest entuziasm nestăpînit al domnului Leizăr a fost sancţionat printr-o bruscă încruntare a sprîncenelor de turcul care era de faţă. Omul care-i însoţea prin Babadag, Ceamuri-effendi, era un bărbat întunecat la faţă, dar blajin, care vorbea binişor româneşte, cum vorbea binişor şi greceşte, bulgăreşte, tătăreşte, cu oamenii pe care-i avea sub mînă, fiecare după seminţia lui. Cu domnul Leizăr proprietarul locantei la care au prînzit ofiţerii, a vorbit însă turceşte destul de aspru. Domnul Leizăr i s-a închinat ca unui stăpîn. Acelaşi domn a făcut să dispară steguleţul buclucaş, care-l indispusese pe Ceamuri-effendi, pentru ca steguleţul să reapară cînd ofiţerii români au revenit din plimbare, la locantă, fără însoţitor.

— Ei, ce v-a spus, a întrebat domnul Leizăr, v-a prezentat oraşul ?

Prezentîndu-le „oraşul", Ceamuri-effendi procedase sumar :

— Aici stă Ibrahim, ţine oi. Aici domnul Gheorghiadis, cherhangiu, are numai casa-n Babadag, trei băieţi şi-o fată. Aici un prăpădit. Aici alt prăpădit, tot tătar. Aici domnul Mocanu, magazin de fierărie, cuie, caiele, broaşte de uşi de la Viena. Aici alt prăpădit. Domnul Trandafirov vinde geamuri, tutun şi frînghie. Aici casă goală ; toţi au plecat în hagialîc la Mecca. Aici alt prăpădit...

„Prăpădiţii" erau destul de mulţi, şi de multe naţii, deşi aşezarea părea cuviincioasă — case de piatră cu acoperiş de olan, mai ales curate, fără miros fetid de Orient.

— Tîrgul rîde cînd e tîrg, a mai spus Ceamuri-effendi. Şi tot el : Tîrgul supărare n-are.

Ofiţerii i-au reprodus domnului Leizăr aceste ziceri ale turcului. Domnul Leizăr a părut încîntat.

— Spuneţi-mi pe nume, s-a rugat el de cei trei ofiţeri. Mă cheamă Marcel. Pe dumneavastră cum vă cheamă ?

Acum înaintau prin stepa scrumită şi uscată ; înaintau spre sud, pe nici un drum. Discutau despre cei pe care-i întîlniseră la Babadag : un turc, un grec, un evreu. Vinul băut la Babadag nu le priise. Garoflid îşi simţea capul greu.

— Acum devine de înţeles interdicţia Coranului, de a nu consuma vin, a spus el. Un tabu de ţară caldă.

— Totuşi vechii arabi, întemeietorii Coranului, n-au cunoscut acest tabu, a observat Perticari. Şi-acum mă întreb de ce arde vinul ? Să-l fi făcut Marcel sau grecul ? Grecii, ca să mă refer la antici, nu falsificau vinul.

— Lasă-mă cu grecii dumitale, domnule ! l-a repezit Mănescu. M-am săturat de greci. Dacă au fost atît de grozavi, de ce-au abandonat cursa ?

— Cum adică au abandonat-o ?

— Cum vezi. Uită-te-n jur. Se zice că aveau pe aici o civilizaţie înfloritoare.

— La fel pot zice eu despre romanii dumitale ! a răspuns Perticari. Şi ei au abandonat cursa.

— Iar acum otomanii ! a secondat Luky Garoflid. Toate naţiile, după o vreme, ies din cursă. E probabil o chestie de destin.

— Ce destin ! a protestat Mănescu. Comunităţile nu pot dispărea aşa, brusc, precum indivizii.

— Uite că dispar. Dispar naţii mari, naţii mici.

Ceamuri-effendi le spusese ofiţerilor că la Babadag printre români, lipoveni, greci veneau şi cerchezi la tîrg, să-şi vîndă mînjii, pînă la război.

— Şi cerchezii unde sînt ? a întrebat.

— Au avut sate, dar cu războiul din urmă s-au vînturat. Înapoi în Caucaz nu se mai pot duce. Caucazul tot e al creştinilor. Cerchezii, gata cu naţia lor.

Mănescu se gîndea că nu e cu putinţă ca şuvele, păsări rare, care încă mai hălăduiau pe dealurile Dobrogei, să trăiască, iar o seminţie de oameni să dispară, nu într-o

eră; ci într-un singur an. N-a comunicat camarazilor această constatare. A spus doar atît :

— Aşa au dispărut, tot în anii ăştia, şi pieile roşii din America.

Caii se opriseră la malul unui pîrîiaş coclit. O apă mocirloasă, verde, se scurgea printr-o albie cu reflexe verzi-roşcate, metalice. Tătarul a bolborosit ceva, arătînd cu biciul spre un deal de piatră. La poalele dealului se deschidea o hrubă. Din hruba aceea ieşea izvorul coclit.

— E mina de aramă de la Altîn-tepé ! a spus în sfîrşit tătarul.

Era seară. Din urmă, dinspre Babadag, venea glasul muiezinului. Apoi s-a auzit şi un zvon de clopote. Localitatea ţinea trei sărbători pe săptămînă : vinerea, sîmbăta şi duminica. Luky Garoflid a întrebat :

— Despre ce vorbeam ?

— Despre felul cum dispar naţiile.

— Nu, parcă despre altceva, a răspuns Perticari, despre faptul că-n Dobrogea sînt mai multe religii, pînă şi turcii sînt de două feluri, şiiţi şi suniţi.

Informaţia le-o dăduse domnul Leizăr, care mai spusese că şi între turci sînt lupte, ca la toate naţiile. Una singură, zicea el, nu era liniştită şi stăpînă pe sine. Poate de aici înainte românii, mai spusese Marcel, ca să-i flateze. După care a adăugat :

— Toate naţiile se macină pe dinăuntru, cum se macină şi una cu alta, care să apuce mai întîi adevărul.

— Şi care-i adevărul ? întrebase acolo, în locantă, Luky Garoflid.

— Fiecare jură pe adevărul lui, a răspuns rapid Marcel atoateştiutorul. Cîte cărţi sfinte atîtea adevăruri. Eu însă una ştiu : adevărul e azi ! Pe mine unul nu mă interesează ce faci pentru mine mîine sau ce-ai făcut ieri. Nu m-ajuţi azi, nu exişti. Aceasta nu înseamnă că nu trebuie să te întrebi : ce-o să fie mîine ?

— Şi ce-o să fie mîine ? au întrebat cei trei.

— Asta aş vrea să ştiu şi eu, dar eu nu sînt profet. Musulmanii au ştiut ce va fi mîine, şi uite ce-a ieşit. Poate că ştiţi dumneavoastră mai bine...

— De unde să ştim ?

— Tocmai de asta şi zic : nu ştim ce va fi mîine.

Zarea spre care mergeau părea enigmatică în lumina serii. Tătarul a oprit caii. A scos a doua vorbă din acea zi :

— Gata pe azi.

*

Unele dintre zicerile lui Nae se scuteau de orice comentariu. Camarazii le-au redat ca atare, în drumul lor spre mare, cum le-a venit în minte, la hazard :

„Ca să fie atît de crudă, trebuie că-i vreo barbară. Precis e o barbară ; ca şi mine."

*

„Ori bărbatul biruie mama din el şi face femeia să i se supună, ori viceversa, şi-atunci e pierdut."

*

„De ce nu se ofileşte, domnule ? Fiindcă n-a trăit destul."

*

„Era incomparabilă, dar ireparabilă. Am părăsit-o."

*

„Ce culmi ? ! În direcţia aceasta nu există culmi : numai prăpăstii."

*

„N-am decît o alternativă : ori s-o iubesc, ori să n-o iubesc. Nu pot ieşi din acest cerc. Sînt vicios."

*

Nae avea deci şi momente de mizantropie. Cînd se întorcea uneori chelfănit din expediţiile lui — la Troia — marinarul îşi evita camarazii şi rar scotea cîte o vorbă. Cîteva dintre aceste vorbe-perle, ieşite din gura lui Nae la momente critice, s-au mai reţinut totuşi :

„Femeia n-a intrat în istorie decît în măsura în care l-a făcut mai singur pe bărbat."

*

„Mi-a spus : pa ! după ce-am jertfit o noapte cu ea. Asta-i femeie ? !"

*

„Zid de fum : femeie !"

*

Înainte ca armata şi administraţia civilă să preia provincia dobrogeană, în pustia getică a sosit încă un personaj ciudat, un arheolog. Acesta a deschis în plină stepă, la marginea drumului spre Tomis, o tranşee în care lucrau cinci lipoveni hirsuţi, plus un tătar spînatec. Tătarul nu săpa, aducea apă cu sacaua pentru săpători. Şi chiar pentru arheolog, căruia nu-i plăcea acea băutură tulbure şi sălcie. Lua cu cana apă din butoi, gusta, apoi o vărsa. Lîngă escavaţie, individul plantase o umbrelă de soare roşie, dintre acelea pe care le folosesc şi micii ambulanţi, iar sub umbrelă fixase un scaun pliant cu fund de piele. În mînă avea un baston de trestie, ca un caducel. Cînd în groapă se petrecea ceva semnificativ, individul striga : „— Staţi !", dar nu cobora, cerea ca ciobul indicat cu bastonul să-i fie dat la mînă, ca să-l cerceteze. Acorda bărboşilor de jos o pauză şi-şi punea ochelarii. Dacă ciobul

îl nemulţumea, îl arunca deoparte pe o movilă de lut proaspăt şi poruncea ca munca să reînceapă. Munca se continua cu scurte şi dese întreruperi, care-i înverşunau pe săpători. Aceştia toţi au aruncat din mîini lopeţile şi s-au tras speriaţi în lături în clipa cînd pămîntul, sub izbitura unei scule, a sunat a gol.

Sosise şi echipajul cu cei trei ofiţeri. Călătorii s-au oprit lîngă umbrela de soare, au văzut scaunul pliant şi caducelul înfipt alături, în pămînt. Arheologul lipsea, coborîse în escavaţie.

— Ce s-a găsit ? a întrebat Luky Garoflid, foarte curios, de pe marginea groapei.

Cel din groapă n-a răspuns, a făcut doar un gest care putea să însemne : Vedeţi-vă de drum. Cei trei însă nu şi-au văzut de drum, s-au retras la căruţă şi au aşteptat. Erau şi caii foarte osteniţi şi chiar călătorii se simţeau fără puteri, măcinaţi de zdruncinătura drumului. De jos, din escavaţie, se auzea acum zgomotul unei singure unelte care scurma în piatră. După un timp a apărut din groapă şi individul cu ochelarii pe nas, i-a văzut pe ofiţeri, a pufnit spre ei :

— A, sînteţi tot aici ! Ce vreţi, mă rog ?

— De ce vă supăraţi, domnule, a intervenit Mănescu. Am văzut de la distanţă această umbrelă, apoi movila de pămînt, apoi bastonul. În pustia aceasta, dumneavoastră reprezentaţi o apariţie.

— Ceea ce vă interesează pe dumneavoastră, a strigat profesorul, cu dispreţ, ba chiar cu mînie, nu se află aici. Dumneavoastră sînteţi cu istoria mare, cu evenimentele. Se vede după uniformă.

— Domnule, aveţi ceva împotriva armatei ? ! a sărit Perticari, foarte jignit.

— Nu, domnule, eu n-am nimic cu armata, doar cu evenimentele mari. Acestea se văd de la o poştă, apar ca nişte falnice ruine, acoperind cu umbra lor viaţa umilă.

— Şi ce dacă ?

— Tocmai asta spun şi eu. Ceea ce vă interesează pe dumneavoastră nu se găseşte pe aici, dar există din belşug la alte adrese : la Tomis, Calatis, Histria, Axiopolis, Heracleea et caetera. Mergeţi acolo...

Le-a întors spatele, văzîndu-şi de lucrul lui. Ţinea acum în mînă un şirag de mărgele pe care tot el le înşirase pe o aţă. Tot din pămînt scosese şi o piatră funerară, spartă în două bucăţi. Întîi Mănescu, apoi şi ceilalţi s-au apropiat de movila de pămînt pe care fusese aşezată piatra. Individul o reîntregise în forma iniţială.

— Aţi scos o piatră cu inscripţie ? ! s-a interesat Mănescu.

— Da, a răspuns individul, cu satisfacţie. Dar ce credeţi dumneavoastră că scria pe ea, vreo proclamaţie, un tratat de alianţă, o capitulare ? Ei bine, nu. Şi clocotind : Pe mine nu mă interesează evenimentele epocale, n-am ce face cu ele, le las istoricilor ca să se spele dumnealor cu istoria mare pe cap. Mă obsedează, în schimb, viaţa măruntă sau dacă vreţi infimă.

— Infimă ? ! s-au mirat cei trei.

— Da. Nu cînd au spart goţii zidul nordic al Histriei, năvălind în cetate, nici cînd s-a fondat la Tomis cutare gimnaziu, ci clipa în care un băştinaş nenorocit a bătut în perete un cui. Să ştiţi dumneavoastră că de acel cui atîrnă totul.

— Aţi găsit cuiul ?

— De ce rîdeţi ? ! Apoi tot el cu patos : Micile evenimente, domnilor, dacă vreţi fleacurile, fac viaţa. Evenimentele mari au, să ştiţi de la mine, o respiraţie scurtă. Istoricii dumneavoastră greşesc atunci cînd vă îmbuibă capul cu ele : Ha, ha, marea istorie ! Ştiţi ce scurtă e ? Păi puneţi cap la cap războaiele sau năvălirile şi veţi avea un pumn de date, pe sărite. Dar între ele ? E capital acest *între*.

— Între ?

— Între sau dintre evenimente !

— Pentru cine capital ?

— Pentru om. Aşa-zisa istorie mare trece pe lîngă aceste umile bordeie, de care mă ocup, cu o putere de uragan. Chiar şi istoria antică. Ce rămîne în urma ei ? Rămîn nu templele, ci vetrele. Un bărbat şi o femeie. Un copil. Precum acest Lillas, al cărui nume e pomenit aici, pe piatra aceasta.

Şi-a dres vocea, apoi a citit textul latin, plimbîndu-şi degetele peste inscripţie :

— „Fiind mic și tînăr, de numai șase ani, mă numeam Lillas.“

— Cine e acest Lillas ?

— E copilul Ianuariei, „cea mult prea înlăcrimată“, cum scrie aici, și al lui Bassianos, „cel covîrșit de durere“...

— Și cine sînt Bassanos și Ianuaria ?

— Doi cetățeni ai provinciei, nu știu din ce an. Nici Caesar n-a știut probabil nimic despre ei. Nici Cicero. Și citind : „Spre pomenire. Nimic nu depinde de oameni, toate cad sub Destin.“ Atenție : Lillas nu îmbrăcase încă toga virilă. Și apoi mai sînt o seamă de lucruri de neînțeles, spre exemplu viața. Pe aceasta cum o explică istoria mare ?

N-a dat răspuns, a rămas în perplexitate, apoi profesorul a tresărit, întorcînd capul spre zarea de la nord.

— Ce se aude ? O fanfară ? !... A, vin trupele. Vine istoria mare... Dumneavoastră probabil precedați trupele. Veți spune că vă faceți datoria. Foarte bine. N-am nimic împotrivă. În ce an sîntem ? Pentru dumneavoastră e foarte important, pentru mine nu. Sîntem, probabil, în unul dintre anii aceia capitali, despre care v-am vorbit. Sigur, istoria mare vine bine echipată, cu un imens număr de suflători. O să le smulgă acestor cocioabe acoperișurile. Dar cît ține un uragan ?

— Domnule profesor, l-a întrerupt Mănescu, mie personal mi-a făcut o mare plăcere că v-am întîlnit. Am onoarea să vă salut.

*

Cei trei ofițeri conveniseră ca, înainte de a-i arunca cenușa în mare, să și-l scoată pe Nae din cap. Să nu-l mai evoce, să nu mai spună despre el nimic. Să-l lase liniștii. Perticari se frămînta ; în curînd urmau să intre în Tomis, Küstenge sau Constanța. Nemulțumirea lui pe sine însuși, pe vreme, pe soartă, s-a revărsat pînă la urmă asupra lui Nae.

— Şi cum, domnilor, a izbucnit el, Nae n-a spus nimic bun despre bărbaţi ?

— Ei aş' ! a făcut Mănescu. Da ce, el nu era bărbat ? !... Ştiţi cum e bărbatul ? ne-a spus Nae într-o zi. Ca ploaia, cînd e arşiţă, cînd pămîntul crapă de sete, ca acu. Şi atunci, cînd a spus-o p-asta, era tot secetă. Sînt norii călători, zicea Nae, dar şi cînd vin... Se întunecă cerul, strălucirea zilei dispare, semn că bărbatul s-a interpus între soare şi între pămînt ; aerul tremură, clipesc pe geana zării scîntei, apoi fierb orizonturile de jur-împrejur, se simte un uruit ca de cutremur, se despică adîncimea de sus sub un fulger, şi cea de jos, şi abia atunci vezi cît de înspăimîntătoare-i stihia ; apoi o linişte de gheaţă, pămîntului i se strînge inima cît unui gîndac, apoi tunetul, în sfîrşit năruirea apei. Aşa-i bărbatul... Eu, domnilor, după războiul ăsta, prevăd un anotimp al ploilor.

Ar fi fost ultimul cuvînt al lui Nae.

XIV

Încă nu veniseră ploile. În declinul anotimpului, prințul a urcat iarăși la munte. Nu-și îngăduise dinainte de război o retragere solitară, nu o vacanță — așa cum încercase în vară, cu doamna, ci un popas de reculegere. Voia să scape de cleștele timpului, măcar o clipă. Voia singurătatea, ca să se elibereze măcar o clipă de singularitate, și aceasta obositoare. Prințul resimțea din cînd în cînd nevoia de a fi un anonim ; măcar în odihnă, măcar în somn. Era nevoia de a ieși din timp, nu numai prin singurătate, dar și prin anonimat. Solitudinea și anonimatul erau pentru prinț o aspirație discretă, aproape monahală. Alteța-Sa izbutea însă rar să fie singur cu sine, doar în munți sau în clipa rugăciunii.

De unde nevoia unui asemenea om de a fi anonim ? Poate dintr-o atracție spontană către lucrurile reci și sigure, absolut obiective, cu care ar fi vrut să se confunde. Poate din nevoia de a scăpa de senzația că gestul, pasul, respirația sa sînt urmărite avid, sînt privite ca sigilii ale unei persoane ieșite din comun. Poate dintr-o trebuință lăuntrică de confort, din nevoia de a regăsi, pentru o clipă măcar, condiția comună. Persoana, gîndea Alteța-Sa, nu trebuie să fie ieșită din comun pentru a fi exemplară, îi era de ajuns să rămînă ceea ce este, o persoană, precum o planșă de anatomie care definește prin anonimatul ei o specie : bizon, cerb, acvilă. În cugetul lui anonimatul însemna răceala și nevanitatea de a fi o emblemă.

Dar la Cîmpina, unde a descins din tren, îl aștepta trăsura plus o importantă suită călare. Era prezent și prefectul de Prahova cu toți oficialii. Pe prinț l-a indispus

şi prezenţa prefectului şi prezenţa suitei militare. Voia să fie singur. A răspuns de aceea salutului cu răceală şi i-a indicat lui Văcărescu să-l descotorosească de alai. Se isprăvise cu paradele. A urcat apoi în trăsură, dar vehicolul n-a pornit, mai intervenise ceva. Văcărescu s-a oprit la scara trăsurii şi l-a informat pe prinţ :

— Domnul prefect ne sfătuieşte să nu călătorim fără suită. Dumnealui nu-şi ia răspunderea. În Prahova ar fi reapărut, din nou, se pare, banda lui Zarafu...

— Aşa e, măria ta, a confirmat prefectul, apropiindu-se. N-am izbutit să-i stîrpim. Ieri noapte au atacat conacul de la Filipeşti. Nu sînt sigur c-au mai rămas în preajmă, s-ar putea ca deja să fi trecut în alt judeţ. Dar oricum paza bună...

Aceste proverbe tot mereu repetate, şi cînd era şi cînd nu era cazul, nu-i mai plăceau. A rămas neclintit în hotărîrea de a renunţa la „paza bună“ şi a pornit imediat la drum.

— Poate-ar fi mai bine s-o luaţi spre Văleni, a mai strigat din urmă prefectul. Un ocol nu strică...

Au luat-o spre Vălenii de Munte, pe un drum ocolit. Prinţul n-avea de ce se grăbi, voia chiar ca trăsura să meargă la pas, fără a mai fi precedată de un sergent călare. Acel sergent călărea acum în urma trăsurii, după caii de călărie — al prinţului şi al lui Văcărescu, ambii legaţi la coada vehicolului. Mergeau acum la pas. Prinţului îi convenea şi lumina, văzduhul transparent şi răcoros, prevestind pădurile. Nimic nu putea să tulbure această retragere care promitea a fi blîndă şi anonimă. Nici caii, nici trăsura, nici pasagerii nu indicau o prezenţă aleasă, şi prinţul lăsîndu-se drumului începuse deja să se simtă un anonim, un simplu geograf.

După acceptarea de a primi coroana acelei ţări necunoscute de la Carpaţi şi Dunăre, prinţul l-a invitat la el pe domnul Karl Vogel, un prieten de familie, cerîndu-i avizul ca geograf ce era. Domnul Vogel i-a spus atunci :

— Regiunea la care vă veţi duce nu-i încă destul de istorică pentru a fi atras luarea aminte a acelora ce scriu istoria. E mai mult geografică. Dacă vă deplasaţi acolo ca să scrieţi geografie, vă aprob.

— Vreau să fac istorie ! a răspuns prinţul, exaltat.

— Cu cît ne apropiem de Ecuator sau de poli, a glosat domnul Vogel, fără să-l audă, cu atît istoria devine mai nesigură, adică mai geografică. Şi invers.

— Românii se află în zona temperată ! a răspicat prinţul, simţindu-se în consonanţă cu acea temperatură şi încredinţat că se va plasa pe un mare culoar al istoriei.

— Vă înşelaţi ! l-a contrazis domnul Vogel. Ei ocupă un pămînt al exceselor. Omul de acolo n-a avut cînd intra în istoria mare, căci nu l-a lăsat geografia.

— Poate că nu l-a lăsat istoria ! a obiectat prinţul, uşor descumpănit.

— Posibil. Pe cît se pare, istoria ar fi intrat pe acolo năvalnic, mereu în exces. A venit, a devastat, a plecat. Vă imaginaţi ce stare de gol se va fi lăsat după asemenea dezastre ?...

A lăsat cu intenţie o pauză, pentru ca cel ce pleca acolo să realizeze cu anticipaţie starea de gol şi să se teamă. Apoi domnul Vogel a continuat :

— Geografia în schimb i-a fost favorabilă localnicului. Omul de acolo s-a complăcut în ea, astfel încît, pînă azi, cel puţin, acest om nu s-a lăsat atras de istoria mare, n-a pătruns în ea.

— Poate c-a fost istoria altora ! a observat prinţul, avansînd o scuză.

— Istoria e a tuturor ! a replicat doct domnul Vogel, care era un savant cu vederi largi. A fiecăruia e numai geografia. După un timp, domnul Vogel a mai adăugat o precizare formulată aproape didactic :

— E util poate să reţineţi că neamul la care vă referiţi se află la confinele geografiei cu istoria. Ce ştiţi despre omul de acolo ?

Nu putea răspunde nimic, a spus totuşi cu jumătate de gură :

— Am auzit că nu au încă drumuri de fier. Apoi, îmbărbătîndu-se : Dar au o spiritualitate. L-am cunoscut azi pe domnul Brătianu

— Şi e de-ajuns să definiţi o ţară printr-un om ? ! s-a mirat domnul Vogel.

Întrebarea nu l-a derutat pe prinţ. A răspuns rece, sigur de sine, ritmic, scandînd parcă :

— Pinguinul definește specia pinguinilor, bradul specia brazilor, cerbul specia cerbilor, Brătianu specia brătenilor. Noi geografii o știm.

Seara, la lumina lumînărilor, consultația s-a reluat, fiind de față și prințul Karl-Anton. Domnul Vogel adusese cu el, spre edificarea înaltelor personaje de la Sigmaringen, niște hărți și niște texte antice.

— Aceasta e provincia romană Dacia ! a spus, desfășurînd o hartă. Pînă a o cuceri, romanii însemnau pe hărți asemenea spații prin expresia *Hic sunt leones !*

Domnul Vogel l-a privit apoi pe tînărul candidat la domnie peste acel spațiu al necunoscutului.

— Pe atunci, a mai spus, pe vremea romanilor, încă existau lei în Haemus. Apoi domnul Vogel a așteptat efectul, care însă nu s-a produs. A continuat : Ultimul a fost ucis pe vremea împăratului Justinian. În Carpați hălăduiau niște alți suverani : zimbrii. N-aș putea preciza dacă acum mai există.

S-au concentrat apoi în trei asupra unor texte vechi. Le-au descifrat, încercînd să așeze partea aceea necunoscută de Europă, într-un ansamblu : mai întîi în Imperiul Roman, apoi în Imperiul Bizanțului, apoi au pierdut-o cu totul din vedere, simplă bucată de pămînt într-un mileniu tulbure, cel din care cu greu s-a limpezit întreaga Europă. Același domn Vogel adusese și niște litografii după figuri antice, capete de statui în piatră sau bronz existente prin muzee. Fiecare imagine reprezenta o enigmă. Domnul Vogel a definit enigma acelui spațiu printr-o expresie a lui Pliniu cel Bătrîn :

— *Ibi creduntur esse cardines mundi.*

Dar fiul a sărit din vraja amintirii, trezit brusc de un răcnet spart :

— Stai ! Banii jos !

Trăsura a stat, au încremenit și soldații, și prințul, care a apucat să-și ridice ochii în direcția de unde țîșnise somația. Pe un stei de piatră, deasupra drumului, un dezertor înarmat. Își țintea carabina spre Alteța-Sa, care n-a cutezat să se miște.

— Jos banii ! a repetat trențărosul în uniformă, care purta la căciulă pana de curcan.

Nimeni n-a mişcat şi tensiunea a fost brusc frîntă de acelaşi ins cu carabina în mîini, care a schimbat poziţia armei, vîrîndu-şi degetul în trăgaci.

— La a treia somaţie trag ! a răcnit el.

S-a auzit declicul unor arme, în lături şi în spate, oamenii prinţului fuseseră înconjuraţi. Foarte departe, în urmă, suita călare galopa liniştit.

— Tu eşti Zarafu, nu-i aşa ? a strigat prinţul spre hoţ.

— Nu, domnule, eu sînt Ghiţă ! a răcnit hoţul.

S-a lăsat o pauză, numele lui Ghiţă plutea năpraznic în aer, timp în care numitul Ghiţă şi-a schimbat poziţia picioarelor, înţepenindu-se în tălpi şi încordîndu-se arc.

— Şi din ce regiment dezertarăţi ? a mai întrebat Măria-Sa.

— Din regimentul nouă dorobanţi ! a răcnit o altă voce, din dreapta, foarte de aproape.

— Regimentul nouă, compania a doua ! a strigat altcineva, din stînga.

Prinţul s-a răsucit spre dreapta, către un ins bărbos, aflat la cîţiva paşi de trăsură, dar mai sus, apoi spre stînga, către un alt individ care-l ţintea cu puşca. Amîndoi erau în uniforme rupte, dar cu pana de curcan la căciuli.

— Voi v-aţi bătut la Opanez ! a constatat bărbatul în negru, mîhnit. Şi v-aţi bătut apoi şi la Smîrdan, nemernicilor !

Nemernicii intraseră în freamăt, erau mai mult de trei, unul aflat hăt în urmă, a strigat cu glas tunător :

— Pune jos tot ce ai prin buzunare, boierule ! Da iute, că ne grăbim.

Fără grabă, prinţul a scos din buzunarul de sus al vestonului ornicul său de platin şi l-a depus pe bancheta trăsurii, aproape de sine. Lănţugul pendula.

— Altceva n-am, a spus Alteţa-Sa. Nici armă, nici bani ! apoi a tăcut.

— Ai fi mai sărac decît noi ! i-a strigat Ghiţă, de sus, dar prinţul a tăcut.

Tăcerea s-a prelungit de ambele părţi, se putea auzi ţăcănitul ceasornicului.

— Staţi, jos armele !

Interveniseră prompt roşiorii. Hoţii s-au făcut nevăzuţi, în afară de Ghiţă, care n-a putut scăpa, s-a dat prins. A fost adus, între arme, pînă la trăsură, în faţa Măriei-Sale.

— Ce grad ai avut în armată, de unde eşti, din ce sat ?

Apoi alte întrebări, răstite, dure, sub pumnii ridicaţi, sub gurile pistoalelor :

— Nu-l cunoşti pe capul ţării, banditule ? Cum ai îndrăznit ? Vorbeşte, sergent !

„Sergentul“ încremenise, cu dinţii strînşi, cu o dîră de sînge curgîndu-i în barbă, dar prinţul a intervenit :

— Du-te acasă ! Ia şi ceasornicul !...

L-au lăsat pe „sergent“ în urmă, cu ceasul în mînă. Toamna era frumoasă, dar seacă, frunzele îngălbeniseră de timpuriu. Măreaţă era indiferenţa cu care dealurile lăsau să treacă printre ele echipajul şi călăreţii, prin cernerea frunzelor. Prinţul ieşise involuntar din timp, reintrase în geografie, însă retragerea la munte ratase.

Ratase şi întîlnirea lui Theo cu mama. Minute în şir, femeia a stat fîstîcită în faţa tînărului, apoi s-a învîrtit în jurul lui, ca în jurul unui stîlp, neştiind cum să-i zică. L-a luat de mînă şi l-a dus pe muteşte la ea, într-o casă cu o singură odaie, un fel de adăpost de front. Casele vecinilor nu erau diferite de acest adăpost, întreagă mahalaua tăbăcarilor de pe Dîmboviţa arăta ca o închegare provizorie între colibe şi case, o tabără gata să se mute aiurea, la prima adiere de vînt. O ţineau pe loc bolovanii şi cărămizile de pe acoperişuri, o priponeau duhorile grele care emanau de peste tot. Intrînd aici, pe uliţele contorsionate şi murdare, Theo a avut senzaţia de a fi pătruns într-un stomac animal. Era de prisos ca Mărgărita să-i spună : „— Aici stau eu !“, se vedea. Pe lîngă pereţi, nişte paturi. O vatră, un ceaun care fierbea, atîrnat în cujbă, o masă cu trei picioare şi nişte scaune pitice de

lemn. Totuşi şi un obiect de lux, strident acolo : o noptieră franţuzească, cu blat de marmoră, pe care se afla un sfeşnic mic de porţelan. Sprijinit de sfeşnic, o fotografie. Femeia l-a aşezat pe tînăr lîngă mobila franţuzească şi i-a pus în mîini fotografia. Privindu-se, Theo nu s-a recunoscut. Fotografia înfăţişa un copil de un an, ţinut în braţe de o tînără elegant costumată, dar purtînd pe chip spaima clipei cînd s-a aprins lumina de magneziu.

— Stai să-ţi dau să mănînci ! atît i-a spus femeia, care s-a şi apucat, foarte grăbită, să trebăluiască. Apoi într-un tîrziu : Acuşi vin şi ei.

Cine erau ei n-a mai spus, se presupunea că „ei“ erau cei ai ei, femeia pregătea masa pentru ei, pentru el, pentru ea, Theo o rămas inert cu fotografia în mînă, pînă cînd, într-un tîrziu, l-a intrigat un miros urît, familiar totuşi nărilor lui din sălile de operaţie de pe front şi tînărul s-a întors să recunoască sursa. Chircită lîngă vatră, Mărgărita curăţa nişte intestine. Cu ochii măriţi, Theo a urmărit chirurgia care se aplica asupra maţelor, cu cuţitul, pe un fund de lemn.

— Îi plătesc cu maţe, a comentat femeia preocupată de lucrul ei. Da' le dau şi bani, o dată la săptămînă.

Cine erau cei plătiţi cu maţe, dar şi cu bani, o dată la săptămînă ? Deocamdată, femeia deşerta conţinutul fetid al intestinelor într-un vas de lut, pe care l-a şi evacuat afară, ca să nu lăţească duhorile. S-a întors cu o cofă de apă şi a spălat maţele în acelaşi vas de lut. Apoi a continuat curăţatul cu lama de metal, eliminînd prisosurile interioare, necomestibile, pe care Theo le-a numit, în gînd, cu numele lor ştiinţific, din manualele de medicină. Pînă atunci nu-şi putuse închipui că totul e comestibil — da, totul era comestibil, la scară umană, ca şi la scară subumană, la microorganisme. A întrebat-o pe femeie, din pură curiozitate ştiinţifică :

— Şi cum le gătiţi ?

— Păi le fierbem sau le frigem, i-a răspuns bucătăreasa, chircită asupra maţelor. Cînd n-ai untură le fierbi, le dai gust cu borş. Da azi avem untură, azi facem maţe fripte.

Deci „maţe fripte“ ! un specimen gastronomic necunoscut în casa Răşcanu şi nici chiar pe front. Apoi femeia

a spintecat cu același cuțit și o cavă stomacală, probabil un stomac de porc sau de vită. Theo primise în palme, pe front, pentru a evacua din cort, o asemenea piesă anatomică de exact aceeași formă. Se consumau stomacuri animale în mahalaua tăbăcarilor ? Nu numai stomacuri și mațe, ci uneori și oase, femeia i-a mai spus :

— Uneori le dă și oase, să știi ! Cîte-o căpățînă, niscaiva spinări, apoi țurloaie și bodolane, și coaste. Da barim oasele se dă la abator fără plată, se împart ca la cîini. Și privindu-și feciorul : Tot e bine că nu s-a ajuns pînă acolo încît să se scoată la vînzare și oasele.

Theo văzuse afară, lîngă cișmea, o movilă de oase. O căpățînă de vită fusese înfiptă într-un par, ca o emblemă a casei : aici se consumă oase ! Alte căpățîni, de porc, de vită, de cal, înălțate în pari sau în furci, străjuiau mahalaua, avertizînd trecătorii sau cîinii că acolo era de fapt un sui generis cîmp de execuție. Al vitelor, al oamenilor ? Dar femeia părea stînjenită de nemișcarea tînărului, rămas stingher, cu fotografia în mînă. Ea a deschis o ladă, a scos de acolo o cărțulie, i-a pus-o în față, pe noptieră.

— Ia și cetește ! l-a îndemnat. Cînd n-am somn, cetesc și eu.

Theo a luat cărțulia, o broșură de tălmăcit vise, a răsfoit-o, a pus-o la loc, lîngă fotografie. Totuși un text din broșură îi rămăsese în minte : „Păduchi de vei visa, bani mulți vei avea." Și un altul : „Cînd visezi ceva negru, va fi alb." Theo trăia un vis negru.

— Ei cetesc ? a întrebat-o pe femeie.

— Păi cînd ? Ei cînd ajung acasă, mănîncă și-apoi dorm.

A pătruns apoi în odaie un bărbat tînăr, asudat și mirosind a rachiu. Apoi încă unul, tot tînăr, și ambii au rămas nehotărîți în prag.

— Dumnealui e Theo ! l-a indicat femeia. Și spre Theo, numindu-i pe cei doi : El e Pamfil, el e Ilie. Și șoptit : Sînt băieții lui !...

A sosit apoi un al treilea, un băietan ca de vreo cincisprezece ani și prezentarea s-a repetat :

— E Culai. Apoi spre băiat : Culai, treci și sărută-l pe fratele tău. El e Theo.

Culai, cel mai nevîrstnic, tăbîrcise în spinare un sac cu oase de vită. Şi el, ca şi ceilalţi fraţi, lucra probabil la noul abator. A depus sacul într-un colţ şi i-a spus mamei :

— Vezi că astea-s cu măduvă !...

Apoi s-a îndreptat spre Theo ca să-l salute, dar s-a oprit în loc : avea mîinile murdare de sînge. A dat să se şteargă de pantaloni, a renunţat, s-a retras :

— Ies să mă spăl.

Cînd a intrat stăpînul casei era întuneric. Venise înjurînd, era băut, prezenţa străinului l-a făcut să-şi frîneze mînia, dar a privit urît în jur. S-a răstit la muiere :

— Ai pus de mămăligă ?

— Azi mîncăm pîine.

Culai a fost trimis să cumpere pîine, stăpînul casei i-a poruncit să aducă şi-o sticlă de rachiu. Dar stînjenirea şi tăcerea nu se risipeau. Băiatul cel mare a ieşit afară să taie lemne, tăia cu furie. Cel de al doilea îşi făcea de lucru în interior, se apucase să bată un cui. Stăpînul casei se frămînta pe loc, pînă la urmă s-a aşezat şi l-a întrebat pe Theo :

— Dumneata ai ajuns doftor ?

— Încă n-am ajuns.

— Noi, slavă Domnului, n-avem trebuinţă de doftor, sîntem sănătoşi.

Era limpede că nu mai aveau ce-şi spune, nu găseau cuvinte, Theo se zbătea în neputinţa de a comunica. O neputinţă jenantă, pe care celălalt om a încercat s-o curme printr-o preocupare domestică :

— Unde-i farfuria ? s-a zburlit el la muiere. Fă bine şi scoate farfuria de unde-ai ascuns-o. Şi paharul cu picior, care era p-aici. Şi către Theo : Am avut vreo trei pahare cu picior, da s-au spart. Cînd îţi intră cineva în casă, ca acu, n-ai paharul cu picior.

Theo a înţeles că va bea rachiu din paharul cu picior şi că farfuria existentă în casă i se rezervase tot lui.

Culai se întorsese cu pîinea, adusese şi sticla cu rachiu. Ceilalţi doi bărbaţi, isprăvind cu treburile, aşteptau morocănoşi. Femeia îi rînduise de masă lui Theo pe noptieră. Lîngă vatră fusese aşezată masa cu trei

picioare și scăunelele. S-a tăiat apoi pîinea, a fost umplut paharul cu picior, stăpînului casei i-a revenit sticla.

— Ia și bea, și Dumnezeu să-ți ajute! i-a spus lui Theo, fără a îndrăzni să ciocnească cu el.

Ceilalți așteptau. Theo a dat paharul pe gît, simțind instantaneu arsura. Apoi a mai băut un pahar, administrîndu-și-l cu silă, ca pe o otravă. Ceilalți își urmăreau rîndul la sticlă. Nu i-a privit, nu putea vedea și nici auzi cum gîlgîie alcoolul pe gîturile acestor oameni care abia așteptau să se culce. Ar fi vrut totuși ca scena să fie privită de Marx și de amicul său Engels. Acești oameni între care Theo se afla nu știau nimic despre cei doi și n-aveau conștiință de clasă. Numele Salvatorului nu răzbise pînă aici, deși între Spitalul Brâncovenesc, unde lucra discipolul, și între mahalaua tăbăcarilor erau doar cîțiva pași. Acestor oameni le era de ajuns, iată, alcoolul și cărțulia de vise. Apoi s-a culcat într-o înghesuială de trupuri asudate, între mamă și între Culai. A visat urît, îi era sete. Pe vatră fusese pusă la îndemînă cofa cu apă, pe care maica o acoperise cu cărțulia aceea. N-a avut puterea să se ridice și să bea. Îl înăbușea căldura, îl sufocau mirosurile — de transpirație, de alcool, de fiertură de mațe, dar și un iz de busuioc, insinuîndu-se nu se știe de unde.

S-a sculat în zori, laolaltă cu ceilalți, a hoinărit mult pe străzi. Voia să se elibereze de coșmarul nopții, să revină la el, să se reîntoarcă în teritoriul meditației — și chiar al programului! — dar altfel. Între cărțulia de vise și între *Das Kapital* era o prăpastie, ca și între oraș și mahalaua tăbăcarilor, ca și între casa Rășcanilor și casa mamei, ca și între el și Culai, acest Culai care n-avea acces nici măcar la cărțulia de vise. Dintre toți, băiatul mirosea frumos, parcă a lapte, parcă a busuioc, parcă a zăpadă. Era și mirosul mamei lui. Îl regăsise sau i se părea?

Ajuns la spital, Theo l-a reîntîlnit pe colegul Sabin, care părea cu gîndurile aiurea. Nu i-a păsat, primele idei, la fierbinte, trebuia să i le împărtășească mai întîi lui Sabin, pentru a-i domoli radicalismul, pentru a-l sili să judece altfel, să pornească altfel la acțiune.

— Va trebui să pornim mai încet ! i-a spus Theo, fără nici o introducere. S-o luăm ceva mai lent. Chiar și tu va trebui să-ți strunești nițel nerăbdarea. Și din nou eruptiv : Știi în ce stadiu ne aflăm ? Va trebui mai întîi să scoatem lumea din ignoranță și bigotism. Să refacem omul. Apoi să-l învățăm pe acest om, treptat, ce e conștiința...

— Dar, Theo, a izbucnit Sabin, eu unul nu mai am timp. Viața-i prea scurtă, trec la liberali.

*

Noaptea petrecută de prinț sus, în drumul spre munte, a fost o noapte de insomnie și coșmar. Ca să se liniștească, după întîlnirea cu „sergentul", Alteța-Sa a poruncit un popas pe o măgură, la Casa Orbului, un loc pe care îl mai cercetase cîndva, în urmă cu ani, chiar în primul an al domniei. Abia sosit în noua țară, prințul se afla încă sub impresia discuțiilor cu domnul Vogel despre geografie și istorie, despre raportul de respingere dintre cei doi factori sau de convergență, atunci cînd intervine un al treilea factor, omul. „— Ce știți despre omul de-acolo ?"
Cînd i-a răspuns domnului Vogel, prințul cunoscuse doar pe Brătianu, apoi l-a cunoscut pe căpitanul Grădișteanu, care-i fusese dat ca ofițer garde-de-corp și ca ghid în noua patrie. Patria nouă era ca și ghidul, ispititoare și la prima vedere chiar bună. „— Veți pătrunde aici, i-a spus ghidul, într-o lume pe care n-a răvășit-o încă mercantilismul și civilizația." Și mai tîrziu, într-o primă excursie : „— Totul e clar și simplu, așa cum a fost lăsat de Dumnezeu." Drept dovadă, i-a arătat prințului minunile locului, numindu-le în nemțește, în latinește și-n românește, începînd cu vulturii : „— Acesta este *Gyps fulvus*, aceasta *Aquila chrysaetos*, acesta *Falco peregrinus* !" Într-o pădure, Grădișteanu a așteptat fîșîitul în frunze al șarpelui, un *Elaphis sauromates*, și i-a vorbit despre șarpe, despre perfecțiunea subtilă a acestei ființe, adăugînd și îndemnul : „Fiți blînzi ca mieii și înțelepți ca șerpii". Pre-

zida pe aici modelul naturii şi prinţul a fost încîntat s-o afle.

După lecţia despre şarpe, Grădişteanu l-a condus pe prinţ pe un drum subcarpatic, exact drumul pe care îl străbătuse acum, către o poiană, unde trăia un bătrîn care fabrica oale. Ghidul îi prezentase şarpele, in concreto, în lecţia anterioară, acum voia să-i arate prinţului ce înseamnă un simbol viu, pornind de la acelaşi şarpe, modelat însă de un om, un orb. Scena o revedea ca în vis : Orbul la care s-au oprit făcea oale nu pentru lume, ci pentru casa lui. Deocamdată frămînta lutul, din care mai apoi a modelat, sub ochii prinţului, un şarpe de lut. Pe care l-a încolăcit, desenînd întîi fundul circular al vasului, fără a isprăvi însă şarpele, pe care l-a încolăcit mai departe, în sus — pereţii, ca apoi să tot restrîngă încolăcirea — gîtul, pînă cînd a lăsat liberă gura vasului, cea care ascundea golul. Din încolăcirea şarpelui rezultase un culcuş. Apoi, orbul a intrat cu mîna în acel culcuş, netezind interiorul oalei. Apoi torţile — doi şerpi mai mici. Apoi a pus vasul la uscat, pe o poliţă, sub lumina Carpaţilor. O lumină rece. Prinţului i-a plăcut acea formă umedă, rece, purtînd în ea amprenta mîinii omeneşti. Ar fi vrut s-o cumpere şi a cerut-o. Orbul a înţeles că străinul vrea oala în dar, şi i-a spus că i-o dă, după ce s-o usca. Să mai aştepte un ceas, două sau să revină la munte, cînd o putea.

Dar scena nu se isprăvise, orbul şi prinţul se aflau în ea ; prinţul ajunsese într-un punct al lumii carpatice unde banii n-aveau valoare de schimb, doar de podoabă. Bătrînul orb a ţinut în palmă banul de aur dăruit de Măria-Sa, l-a pipăit, a spus :

— Asta-i bun de atîrnat la gîtul unui miel alb.

Cînd a spus „alb“ i s-a luminat faţa : ştia totuşi ce-i albul. Amîndoi, şi prinţul şi orbul, se bucurau de lumina toamnei, resimţită liniştitor pe piele. Apoi orbul a cerut străinului îngăduinţa de a-i dărui şi el ceva. Ce ? Prinţul n-a priceput despre ce-i vorba, deşi orbul o spusese limpede :

— Stai, omule, să-ţi dau un purcel.

Un purcel sau un miel, auzise bine ! Dar mieii din primăvară erau cîrlani sau berbecuţi, nu putea fi vorba de un miel. Bătrînul a plecat pîş-pîş să aducă purcelul. Căpi-

tanul Grădişteanu, care lipsise cîteva clipe, a alergat să vadă ce se întîmplă :

— Ce vrei să faci cu purcelul ?

— Să-l dau călătorului, a răspuns bătrînul privind în altă direcţie.

— Du purcelul înapoi ! a intervenit şi prinţul. De ce l-ai rupt de la ţîţa maîcii lui ?

Orbul a rămas cu purcelul în braţe, foarte contrariat. Tot ce se afla în această bătătură săracă era de dat în dar. Cei doi călători, încălecînd în pripă, şi-au reluat drumul spre munte, lăsînd măgura şi Casa Orbului înapoi. Prinţul şi-a promis atunci să revină.

Revenise. Ieşise afară, în plină zi, din cortul instalat pe măgură. Casa Orbului nu mai exista. Dispăruse şi Grădişteanu. Şi cîteva specii rare de vulturi. Nu mai exista nici domnul Vogel, rămăsese undeva departe, cu interpretările lui despre istorie şi geografie. Intervenise războiul. Intervenise brutal „sergentul". Acesta deja se mistuise în lumea clocotitoare de jos, purtînd ceasornicul prinţului în sîn. A privit spre văile sumbre. Avea în faţă o lume necunoscută. S-a întrebat :

— *Hic creduntur esse cardines mundi ? !* [1]

Ariel a vrut să confrunte ideile Domnului de la „Timpul" cu ideile Vedetei de noapte, acel sinucigaş care lăsase în afară de cîteva scrisori provocatoare şi un fel de testament. Bizara lucrare, regăsită într-un dosar, i-a fript degetele. A citit totuşi :

> „*1. Cînd o ţară riscă să epuizeze resursele de care dispune, precum azi România, singura rezervă pe care o mai poate convoca — printr-un ordin de zi — este inteligenţa umană. Cum a făcut şi face în lume Englitera. Cum nu face*

[1] Aici se crede că ar fi ţîţînile lumii ? !

România, care se amăgește că încă mai dispune de resurse.

2. *E mai profitabil să hrănești animalul de jug sau de sacrificiu decît să-l schilodești în muncă și-n înfometare, ca să cîștigi mai mult. Cum nu fac românii. Chestiunea ține de un nou raport om-natură, care implica pe* a da pentru a lua, *treaptă la care românii n-au ajuns. Ei au rămas în stadiul economiei de pradă, pe care o aplică pămîntului, animalelor și lor înșile.*

3. *Proasta așezare a acestei țări i-a împins întotdeauna pe români la marginea marilor fluxuri istorice. În antichitate, strămoșii lor nu participă decît infim la civilizația sudului elenic și roman ; în era modernă ei sînt ținuți în afara civilizației atlantice și a nordului industrial. Ei rămîn permanent în Barbaricum sau la margine, prizonieri pentru încă un mileniu răsăritului autocratic, dacă și acest răsărit al invaziilor nu va porni pe alt drum într-o bună zi. Istoria se face întotdeauna în altă parte, niciodată în folosul lor.*

4. *Încă un blestem : spiritul concesiv față de vremi, față de rău, acel „Nu-i dracul atît de negru !" cu care se laudă românul, specializat în draci și-n vreme rea. De unde nesfiala față de rău, acceptarea răului ca o fatalitate bună. „Rău cu rău, dar mai rău fără*

rău." De aici pînă la întovărășirea cu răul nu-i decît un pas: „Fă-te frate cu dracul pînă treci puntea!" Dar cum să-ți păstrezi firea cea bună consimțind răului? Și cum să te amăgești că slujindu-i și intrînd în consimțire cu el, răul nu va dăinui în etern? Dar piară cei buni, care se aservesc răului, pentru ca omul să iasă de sub vremi și lumea să renască!

5. *A păstra, noțiune care nu se cunoaște. Din cînd în cînd, un impuls al distrugerii, care rade tot: tradiții, instituții, legi, documente. Se reîncepe de la zero, cu euforia de a constata că ceva totuși a mai rămas în picioare: teritoriul și limba. Aceste răzvrătiri de-o clipă reîntorc omul la condiția vieții primare: românii sînt fericiți cînd văd că scapă din incendiul istoriei numai în pielea goală.*

6. *Statul, un rău pe care românii încă nu l-au asimilat. Statul roman, statul barbar, statul imperial de varii forme, statul fanariot, o carapace care asfixiază elanul public, de unde permanenta opoziție om-stat, din care rezultă o imensă hemoragie socială. Omul poartă statul ca pe un jug, jugul nu îngăduie animalului uman să devină om, adică cetățean. Un stat care are nevoie de animale nu de cetățeni, un om care se apără de condiția animală*

păcălind statul, rămînînd la răspîntia micii chiverniseli, la hotarul nestatornic dintre sălbătăcie și barbarie. Frica față de stat echivalează cu frica de istorie, ca forță inumană. Dar umanizați odată statul, fie și prin sfărîmare, ca să puteți ieși dintr-o istorie subumană.

7. *Atitudini polare : nu-i nimic de făcut cu acest popor ! spun cei ce trăiesc pe spinarea românilor ; nu-i nimic de făcut cu acest stat, cu acest loc ! spun românii, fără a părăsi nici statul, nici locul, complăcîndu-se într-o apatică stare pe loc.*

8. *Voi cei de mîine veți fi în stare să învingeți apatia, să învingeți inerțiile istoriei și ale conștiinței, după ce i-ați învins pe cei din afară, și să intrați în rîndul lumii ? Românii nu-și vor schimba soarta, blestemata lor soartă, decît atunci cînd, din disperare — și nu printr-o împrejurare! — vor ști să fie centrul benefic al lumii.*

Ariel a ajuns la încheierea că înverșunarea Vedetei de noapte o depășea pe aceea a Domnului de la „Timpul". Acesta mărginea răul la „clasele superpuse" sau la răul din afară. Vedeta de noapte mersese mai adînc. Prin acel testament, el declanșase un adevărat război de prefacere a nației, pe care avusese grija să-l piardă, cu anticipație, retrăgîndu-se în moarte. Avea să-l continue oare Domnul de la „Timpul" ?

XV

În răstimpul premergător ploilor se reluaseră doar diatribele domnului Hasdeu, la cursul de filologie comparată de la Universitate. Diatribele erau lansate desigur împotriva guvernului, care, după ce în vară nu trimisese la Arhive saci de iută, sare şi oţet, acum, în toamnă, refuza să doteze aşezămîntul cu rafturi pentru rînduirea noilor documente, care curgeau către domnul director în valuri.

Cîteva uriaşe stive de acte orientale — otomane, şi nu numai ! — fuseseră aduse la Arhive de la Externe, de la Război, de la Domenii, la care se adăugau şi maldărele provenite de la numeroşi donatori particulari. Lumea, inclusiv instituţiile, voia să se debaraseze de hîrtiile vechi, scoase din uz. Ca la mutarea unei case pe o altă temelie, în urmă rămăsese un noian de moloz, aşa-zise lucruri inutile : *hatişerifuri*, care făceau să se cutremure lumea, *fermane*, care băgau groaza, *berate* aducătoare a fel de fel de porunci. Toate ar fi trebuit să intre în rafturi, după o descriere sumară — lungime, lăţime, dată de emitere, emitent, adresant — dar rafturi nu existau. Şi atunci se lucra ca la foc, documentele fiind clasate doar după ultimele trei repere — data cronologică, persoana (instituţia) emiţătoare, persoana (instituţia) primitoare, ignorîndu-se restul, dar în graba clasării contau numai două : lungimea şi lăţimea. „— Clasaţi-le întîi după dimensiuni !" sugerase un domn inspector, care mai bine ar fi adus rafturi. Căci, cum să clasezi după dimensiuni documente, fără a vedea mai întîi ce cuprind ? „— Păi ce cuprind ?" ar fi întrebat acel domn, văzînd eticheta de pe un sac cu hîrtii, pe care scria doar atît : *porunci*. Ce altceva putea să se afle

acolo, în sac, decît porunci de la Înalta Poartă ! Porunci lungi și porunci scurte sau simple sictiruri, scrise pe cîte-un petec de hîrtie pe șaua calului. Sau cîte o lamentație, vreo rugăciune de iertare de bir. Dar iată că, printre sictiruri și lamentații, în acel sac se găsiseră și niște rubayate persane. Micile poeme sticleau ca niște pietre prețioase : „— Dați rubayatele la o parte !" a poruncit directorul Arhivelor, fără a mai spune : astea-s bune la altceva ! Pentru a pune la punct haosul de la Arhive, domnul Hasdeu renunțase să mai participe la Congresul de orientalistică de la Florența, care tocmai se deschisese, în toamnă.

Clasarea era anevoioasă și dintr-un alt motiv : muriseră prin secole specialiștii, acei harnici pisari de cancelarie domnească sau de mînăstire, sau de reședință boierească, anonimii care întrețineau toată această complicată corespondență cu acel fabulos Orient din care țara ieșise. Sclavii/scribii de otomană, persană, arabă existenți la Arhive erau foarte puțini, excedați de imensul material. Între timp unul decedase. „În curînd, ar fi spus domnul Hasdeu, va trebui să apelăm la fantome, ca să descifrăm aceste hîrtii, capitale pentru noi." Și tot el, mai explicit : „— Dacă lucrurile merg așa, dacă penuria de specialiști continuă, va fi cu neputință să soluționăm chestiunea pe o cale normală. Trecutul se îndepărtează de noi cu o viteză fantastică, devenind pe zi ce trece ininteligibil".

Ca să apropie acest trecut, devenit de la o zi la alta inintelígibil, domnul Hasdeu era decis să întemeieze o școală de paleografi, pornind de la principiul emis tot de domnia-sa că limba română este „o limbă de convergență". De unde nevoia de a se pregăti specialiști în varii teritorii lingvistice : romaniști, slaviști, germaniști, eleniști, sanscritologi, turcologi, sinologi ș.a.m.d. „— Chiar și sinologi ?" se mirase la curs cineva. „— Da, chiar, căci pe aripile limbii române se prind vocabule venite din toate orizonturile lumii." A urmat un fantastic excurs, pornit de la niște banale cuvinte românești care au plimbat auditoriu — ca pe un covor zburător — peste mări, țări, continente, după care savantul a pus concluziunea :

— Față de asemeni fenomene, pas de a mai scrie istoria reacțiunii omului contra naturii pe malul Dîmboviței, fără a fi silit, vrînd-nevrînd, să alergi de la Bangkok la Edin-

burg şi de la Pekin la Gibraltar, ba chiar mai departe, dincolo de cuprinsurile atlantice."

Această referire la „cuprinsurile atlantice" era mai de înţeles, domnul Hasdeu putea ieşi foarte bine — ca memorie — din apele atlanţilor dar şi din Marea Chinei ? „— Păi cîte cuvinte chineze sînt în limba românească ?" a întrebat altcineva.

— Păi iată că sînt ! a replicat domnia-sa. Deocamdată în română n-avem cuvinte japoneze, deşi bat la orizont cîteva, cel puţin două, interesînd doamnele şi puterea politică : *kimono* şi *mikado*. Latina, prin intermediar portughez, i-a dat japonezei un singur cuvînt, *pan,* adică *pîine,* deşi japonezii nu consumă pîine. În privinţa chinezei, însă, am identificat în română mai multe cuvinte, unele foarte vechi. În afară de *ceai* şi *farfurie,* cuvinte foarte vechi, iată, în sfîrşit şi *taifun.* Se poate spune că războiul a fost pentru unii nu o furtună, ci un *taifun.*

Apoi domnul Hasdeu s-a lăsat posedat de cuvîntul *taifun* şi a trecut într-un iureş taifunic, înainte şi înapoi, peste cele două limbi, silind auditoriul să păşească şi să-l urmeze pe acelaşi covor fermecat :

— Este ştiut astfel că vocabula *han,* prin intermediar mongolic, semnificînd căpetenie sau şef militar, a pătruns în Europa prin invaziunea mongolilor şi a fost reconsolidată prin invaziunea tătară.

Vorbitorul părea el însuşi un han, care acum voia să-şi reconsolideze poziţiunea şi o făcea cu multă satisfacţie, mîngîindu-şi barba :

— Dar cuvîntul *han* e chinezesc, trebuie să ştiţi, reprezintă numele poporului chinez din era veche, la răspîntie cu era nouă, cînd peste China guverna dinastia Han şi chinezii înşişi s-au numit han, oameni ai „timpului han", cum au vrut să fie şi mongolii, care au adus cu orgoliu cuvîntul pînă aici la noi. Celălalt cuvînt este *tui* şi provine printr-un intermediar turcic. Steagul în cozi de cal, conferit paşalelor, e un insemn chinezesc, trebuie să ştiţi, la fel poate cuvîntul, preluat de limbile turcice. Ultimul steag cu cozi de cal, pe care l-au văzut bucureştenii, a fost steagul paşei din Vidin luat ca trofeu de armata română şi prezentat împreună cu alte trofee la parada finală.

Ce paradă ! Domnul Hasdeu prezentase cuvîntul cu euforie, ca pe un trofeu al erudiţiei sale, după care a înfăţişat auditoriului şi un sul de mătase, cu hieroglife, trimis de la Palat, cu rugămintea de a fi descifrat la Arhive.

— Poftim, a mai zis, recent s-a primit la Palat, în dar, şi acest sul cu hieroglife, din partea unui martor asiatic al victoriei noastre la Plevna, ca dovadă că departele e mai aproape decît aproapele, că depărtările se întîlnesc.

— Precis i se va înfunda ! au chicotit adversarii savantului. Domnul Hasdeu mai mult ca sigur nu va descifra sulul cu hieroglife.

— Precis li se va înfunda ! au decretat admiratorii. Domnul Hasdeu va descifra sulul.

Lucru care era dorit/nedorit cu ardoare, de ambele tabere, într-un anotimp fără evenimente.

Într-adevăr, sulul cu hieroglife primit în dar de prinţul Carol, în dimineaţa paradei, fusese trimis spre descifrare, la Arhive, direct domnului Hasdeu. Solicitarea, oricît de puţin importantă, venea după o epocă de răceală şi savantul, deşi flatat, a întîrziat să se apuce de lucru pînă cînd rugămintea n-a fost repetată. Într-o nouă vizită la Arhive, colonelul Văcărescu s-a conformat, formulînd încă o dată dorinţa prinţului, cu un adaos important : „Alteţa-Sa Regală vă cere concursul".

— Alteţa-Sa Regală, a repetat mareşalul curţii, vă cere concursul şi insistă ca documentul să fie repede tradus. Trebuie să mai ştiţi că prinţul a primit în dar, cu aceeaşi ocazie, şi doi fazani albi.

Încetase deci răceala, care putea fi socotită o simplă intrigă de moment, deşi momentul ţinuse şapte ani. Iniţiativa pornise de la prinţ, începea va să zică o eră nouă, prezidată simbolic de cei doi fazani albi despre care pomenise Văcărescu. Dar savantul temporiza.

— Important este, a replicat el, ca acest document fragil să fie mai întîi bine conservat. Fazanii nu mă interesează.

Hasdeu evitase formula „Alteță Regală", care nu-i plăcea. După opinia sa, prințul deja ardea etapele, voia să fie rege. Și-n acest caz, dialogul ar fi putut fi de la început mai simplu, aproape eliptic : „Regele insistă !" ar fi trebuit să spună Văcărescu. „Regele s-aștepte !" ar fi putut să răspundă domnul Hasdeu. Pînă una alta, directorul l-a lăsat să aștepte pe mareșalul curții, retrăgîndu-se într-o altă încăpere, cu sul cu tot. S-a întors de-acolo foarte tîrziu și destul de morocănos.

— Acest domn care i-a dăruit prințului sulul, a spus directorul, ar fi putut să transpună inscripția în sanscrită. Ar fi fost mai firesc. Sanscrită e ultimul hotar prin care atingem Asia Adîncă.

— Să înțelegem că textul este intraductibil ? a întrebat Văcărescu. Eu unul am presupus asta.

— Și ce-a spus Măria Sa ?

— *Das ist unmöglich.*

— Eram sigur.

Apoi domnul Hasdeu s-a lăsat — ca în scaun — într-o meditație sui generis, privindu-l pe vodă Carol, din care nu se putea deduce dacă-l acceptă, dacă încă îl respinge, dacă înclină către un armistițiu, sau, cum ar fi fost de dorit, către o antantă cordială.

— Prințul Carol, a spus savantul, trebuie că va fi văzut nația română foarte de sus, și foarte abstract, dacă a primit să domnească peste ea. Eu unul n-aș fi acceptat.

Era un nemărginit orgoliu în această declarație, dar și un mod de a da vina pe alții pentru toate cele întîmplate între cei doi. A continuat :

— La fel și nația, care l-a primit. Apoi tușind : Sper însă că, de aici înainte, nici prințul și nici nația nu vor consimți să mai coboare la mărunțișuri.

Ce se putea deduce de aici ? Că domnul Hasdeu nu va mai relua lupta antidinastică, pogorînd la mărunțișuri, sau că, știind cu cine are de-a face, prințul Carol nu-i va mai oferi pretexte domnului Hasdeu ? Sprîncenele Monstrului erau deja zburlite, aceste sprîncene avertizau explicit : să nu dea Dumnezeu să se repete războiul franco-german, sau, Doamne ferește, să înceapă vreun război româno-german ! Apoi a surîs, amuzat el însuși de ideea

care atunci îi trecuse prin minte. A continuat a păşi pe acest fir şugubăţ :

— Ştii ce noroc avem totuşi cu prinţul Carol ? a întrebat domnul Hasdeu. Că nu e un *pater patriae,* altfel ne-ar fi mîncat gaia. El are bunul simţ de a nu-şi aroga acest titlu, de a nu pretinde că a întemeiat neamul. El e, să fim lucizi, un moştenitor provizoriu. Şi mai departe, dar cu un spor de gravitate în glas : Ştii ce noroc avem cu ea, cu doamna Elisabeta ? Că nu pretinde a fi Lupoaica, mama Romei adică. Altfel ne-ar mînca Gea. Şi colocvial, minimalizînd : Nici nu ş-ar putea, sînt nemţi. Ce străin şi-ar permite o asemenea obrăznicie ? Dacă răul va fi să încolţească vreodată pe aici, atunci sigur va încolţi din sămînţa indigenă.

Ca să evadeze din aceste presupuneri sumbre, în care singur se încleştase, domnul Hasdeu a recurs din nou la soluţia profetică :

— Eu unul visez la o contradicţie de natură cosmică, în care acestui neam să-i revină un rol născător. Să dăm adică ceva esenţial în lumina mare a timpului.

Din toate cele spuse, părea că domnul Hasdeu deja se aşezase în lumina mare a timpului, deşi savantul i-a apărut lui Văcărescu din nou atemporal, poate anticipativ, poate anacronic. Maiorul a încercat să-l readucă pe sol, împingîndu-i în faţă sulul de mătase cu hieroglife.

— A, da ! a luat act Hasdeu.

— Presupun că-i o poemă scrisă în japoneză, a mai avansat Văcărescu.

Domnul Hasdeu nu l-a ascultat, nici măcar nu l-a luat în seamă.

— Va trebui mai întîi să scoatem din decorativ caligrafia, a spus el, tehnic. Aşa cum arată este nimic altceva decît o poemă vizuală.

— Şi vreţi să-i scuturaţi poezia ? !

— O, nu. Dar fiecare grafem este o muzică, n-o auziţi ? Va trebui să le redăm semnelor exactitatea caligrafică. Aşa păţim şi la persană, şi la otomană, şi la alte limbi vechi ale Asiei. În Europa acest stil a murit...

Domnul Hasdeu a dispărut din nou în acea încăpere ocultă, lăsîndu-l mult să aştepte pe omul de la palat.

Cînd a revenit, părea eliberat, dar şi trist. Retranscris de scribii din interior, pe o altă foaie, inscripţia arăta ca o planşă chirurgicală, un pur schelet cu şiruri de semne.

— Ce e asta ? ! a tresărit Văcărescu.

— Acelaşi text, dar redat precis caligrafic.

— Şi restul ?

— Mă tem că restul, a răspuns savantul, va veni în fracţii, pe măsură ce-l descifrăm. Nu v-am spus că n-avem specialişti ?

*

Operaţiunea de descifrare a poemei exotice, trimise de prinţul Carol la Arhive, mergea greu. Retranscrierea semnelor n-a dus lucrurile mai departe, textul rămînea ermetic. Un prim pas a fost totuşi făcut pornindu-se, la sugestia lui Văcărescu, de la cuvîntul fazan, ideogramă pe care domnul Hasdeu a căutat-o în toate dicţionarele disponibile. În japoneză fazanul era numit prin două cuvinte şi prin două semne : *yama* (munte) :

山

şi *tori* (sau *dori*) (pasăre) :

鳥

citite *yamadori* (pasăre de munte) :

山 鳥

În chineză aceeaşi pasăre era numită *dji*, semnele erau diferite grafic, deşi pasărea era aceeaşi :

雉

Savantul a plimbat apoi ultima ideogramă deasupra sulului de mătase, dar nimic nu-i corespundea. A dictat scribului :

— În poema cu pricina se vede a nu fi vorba de nici un fazan.

Monstrul fusese de la început enervat acceptînd sugestia mareşalului curţii şi pornind orbeşte în căutarea fazanului ; acum era copilăreşte fericit că Văcărescu fusese infirmat. A căutat mai departe o poartă de deschidere, o uşă, o crăpătură către text. Rînduite orizontal sau vertical, semnele rămîneau indescifrabile în armonia lor, precum coloanele unui minuscul templu. Abia dincolo de coloanele hieroglifelor se afla poemul. Hasdeu era şi scandalizat, şi captivat. N-avea totuşi în faţă un templu faraonic, precum Champollion, în Egipt, ci o fragilă bijuterie. Încercarea la care fusese supus de către Palat i se părea o provocare sau o capcană, mod de a fi pus într-o situaţie ingrată şi faţă de Palat, şi faţă de public, şi faţă de subalterni. El a şi dat afară scribul, care-l spiona, simţind că pe la colţuri slujbaşii de la Arhive deja şuşoteau : „— Ce face, aşa-i că nu ştie nimic ?“ Peste încă o zi de crîncene eforturi l-a rechemat pe scrib. Identificase numele autorului şi titlul poemei. A poruncit să fie recaligrafiate ideogramele, apoi a dictat :

— Titlul poemei este acesta :

觀獵

— Am identificat şi autorul. Este acesta :

王維

Apoi ştergîndu-şi barba, cu un prim surîs de satisfacţie — găsise încă o infirmare care-i convenea :

— Mai întîi că poema e scrisă în chinezeşte, nu în japoneză, cum se presupunea la Palat. Japonezii scriu şi azi cu semne chinezeşti, aşa cum noi pînă mai ieri scriam cu buchi slavone. Şi dictînd în continuare scribului, care nota zăpăcit : Poema aparţine unui poet chinez din secolul al VIII-lea, Wank Wei, şi poartă titlul „Contemplînd vînătoarea". Pentru azi, atît.

Trimisă la curte, modesta captură a părut nesemnificativă. Văcărescu se obstina în a crede că în poemă se află sigur pitit un fazan. Savantul însă nega. Pînă la urmă i-a trimis mareşalului curţii într-un plic semnul *dzi* :

Adăugase şi o replică aspră :

— Unde vezi dumneata în poemul trimis acest semn ? Menţine-te, îţi recomand, printre fazanii de la curte !

Pentru domnul Hasdeu orice sugestie reprezenta un ultragiu sau o provocare. În continuare a lucrat ultragiat, adică foarte nervos, stare de spirit care s-a transmis şi personalului de la Arhive, ba şi asupra poemei lui Wang Wei, care a fost tăiată în franjuri cu foarfecii, pe verticală, apoi dezmembrată şi orizontal în elementele constitutive, semn cu semn. Rezultase un haos, care i-a speriat pe colaboratori, micul templu al poemei devenise un morman de aşchii care sclipeau suferind. Apoi, prefirînd printre degete resturile, ca un copil care ar fi spart o nucă, domnul Hasdeu şi-a spus :

— Acum dăm la o parte substantivele, adică numele... Tragem la o parte şi principiile dinamice, verbale adică. Să vedem, ce mai rămîne ? Ce este această poemă în sinea ei ?

Aşa se alesese pasămite şi uscatul de ape, sub suflul primordial. Numai că suflul domnului Hasdeu provocase un ravagiu, şi unul dintre subordonaţi a îndrăznit să observe :

— Credeţi că-l interesează aceste cioburi pe prinţ ?

Savantul a trecut peste întrerupere, glosînd mai departe :

— Poemul lui Wang Weï este un act de bruscă iluminare, o transcendere a frumosului la un rang şi mai înalt, din care a rezultat accesul la taină, revelaţia. Şi către scrib : În fond, nu asta-i poezia ? A tuşit, a reluat expozeul : Poema este extrem de laconică, cuvintele sînt mai ales nume, o poetică a numelor. Sînt aproape eliminate verbele, sînt suprimate elementele de legătură. Predomină vizualul, dar un vizual enigmatic, care naşte muzica. Apoi aproape învins : Din păcate, o asemenea poemă nu se poate citi decît dacă izbuteşti să te plasezi înăuntrul ei, s-o vezi din ea însăşi. Căci ce se vede din afară ?...

Din afară se vedeau doar elementele prime, numele, desigur şi nişte nume dinamice, verbele, toate enigmatice vizual, probabil şi sonor, părînd asemeni unor bucăţi de jad, rubin, ametist, safir, nu însă în forma geologică a pietrei scumpe, ci în încordarea armonic-bizară a hieroglifelor. Domnul Hasdeu era mîndru de aceste hieroglife — elemente ale poemei — ca şi cum el însuşi le-ar fi creat. A ales pentru demonstraţie, drept dovadă că făcuse un pas înainte, cîteva hieroglife-nume, care pulsau magnetic :

Arc (kung) :

弓

vînt (făng) :

風

zbîrnîit (ming) :

鳴

Comandant de armată, general (ţianjün)

將軍

zăpadă (xue) :

雪

cal (ma) :

馬

A deveni uşor, a te elibera (ţing) :

輕

A se sfîrşi, a se stinge (ţîn) :

盡

Amurg, a se asfinţi (mu) :

暮

Un loc special în expunerea domnului Hasdeu l-a ocupat hieroglifa *brusc (deodată)* care-l reprezenta :

忽

Socotea că-l reprezintă și hieroglifa *a contempla (guan)* pe care a contemplat-o :

觀

Și hieroglifa *șoim (ying)* pe care a retrăit-o :

鷹

Ștergîndu-și barba transpirată, domnul Hasdeu a încheiat :

— Pentru azi de-ajuns.

Scribul a cules hieroglifele, le-a introdus într-un plic, și-a strîns însemnările, a dat să iasă, dar savantul l-a oprit.

— Stai, notează : numele proprii emană de asemeni de o imensă poezie. Liu-xing : Tabăra-sălciilor-tandre :

細柳營

— Sau Xingfăng-șî : Orașul-bogățiilor-viitoare :

新豐市

— Duceți astea la Palat. Cît privește fazanii, să-i caute domnul Văcărescu în altă parte, nu în curtea mea !

Din punctul de vedere al savantului poema deja zbîrnîia.

Domnul Hasdeu aruncase fazanul peste gard, în cealaltă curte, chiar la Curte, dar acesta i-a revenit ca un *bumerang* — alt cuvînt care bătea la orizontul limbii române. În fond ce-o fi cu fazanul ? s-a întrebat, stîrnit

ca de o chemare la o vînătoare filologică. În cele două limbi, chineză și japoneză, noțiunea nu părea limpede. Oare cele două neamuri, s-a întrebat savantul, nu vedeau *in concreto* fazanul, care pornise în zborul său spre Europa tocmai din acest spațiu ? „— Nu-i dați sugestii, c-o ia razna !“ avertizase cineva despre domnul Hasdeu. Avertisment tardiv, căci în urma sugestiei lui Văcărescu, domnul Hasdeu a și pornit de unul singur, hai-hui, în căutarea fazanului, amirosind prin glosare și tratate. Ca mare cineget ce era, el putea fi ușor abătut din urmărirea unei ținte înalte, pentru cine știe ce nimic care-i stîrnea interesul, obligîndu-l să se avînte în altă direcție. Acum, cuvîntul fazan.

Un ornitolog neamț identificase această frumoasă pasăre drept fazanul auriu, *Phasianus soemeringi*, reproducînd-o și într-o planșă colorată. Între fazanul din planșa neamțului și între ideograma japoneză părea mai sugestivă ideograma. Cum mai sugestiv era, tot în japoneză, țipătul pe care pasărea îl scotea cînd își striga puii : *„horo-horo“*. Savantul s-a pîrjolit o noapte sub țipătul fazanului auriu — *horo-horo*, pînă cînd spre ziuă, ieșind dintre dicționare și suluri caligrafice, a avut revelația : i s-a părut că izbutise să prindă în plasă ființa fazanului japonez. Acum înțelesese și ce dorea Văcărescu : să introducă în poezia română fazanul. Pînă în acea clipă, românii cîntaseră doar turturica — „amărîta turturea“ !, grație lui Ienăchiță Văcărescu, un strămoș al colonelului. Scurta poemă de la care savantul pornise aparținea unui ascet de templu, bonzul Gyoki, dintr-o vreme cînd Europa era copleșită de invazii. A tălmăcit haiku-ul, încercînd să salveze și onomatopeea *horo-horo*, fără a izbuti. A reușit în schimb să găsească o rimă șocantă : *zori de zi / yamadori*, care a înnobilat varianta română :

„Întreb cînd țipă,
în zorii de zi,
pasărea Yamadori,
sfîșiindu-mi cu ghearele teama :
Să fie oare tata,
să fie oare mama ?“

Un alt haiku, descoperit în antologia dăruită de prințul Nigata, era o poemă a nopții vaste, străbătută de un fior

erotic, care se desfăcea peste întinderi asemeni trenei fastuoase a fazanului auriu :

„În noaptea asta de pustiu,
care-și încetinește pasul,
precum fazanul auriu,
cînd penele își despresoară,
cine-ar fi singur ? Noaptea zboară."

Cea de a treia poemă, tot cu fazani, făcuse carieră și la București, în iarnă. Prințul Nigata no Itu o transcrisese pe o eșarfă de mătase, decorînd cu acea podoabă poarta Păunei Catargi, cu prilejul balului japonez. Savantul memorase semnele încă de atunci, acum le-a tălmăcit, dedicînd poema prințului Carol, notoriu prin răceala sa :

„Sub țipătul fazanului
care nu poate dormi,
Luna îngheață."

Domnul Hasdeu ar fi vrut să scrie *lumea,* nu *luna,* dar a lăsat textul așa. A trimis apoi în plic cele trei poeme, la Palat, nu înainte de a consemna propria manu pe manuscris :

„Fazanii din haiku-uri îmi aparțin"

*

Ar fi urmat ca domnul Hasdeu să se întoarcă la traducerea din chineză, după ce — pentru o rimă ! — cutreierase teritoriul unei noi limbi, japoneza. Rezultaseră, din această aventură, primele traduceri din japoneză în română, dar savantul nu se putea opri. Un banal accident l-a împins într-o nouă aventură.

Printre hîrtiile lui Parva, Bogdania descoperise între timp ciornele unui studiu, cu un titlu provocator : *„Schimbul (traficul) de sare, ambră, cai, femei, la Dunărea de Jos — din antichitate și pînă azi."* Subiectul studiului l-a învăpăiat pe Monstru. Domnului Hasdeu i se părea că Parva îi subtilizase tema, ca și în primăvară tema *„Melc, melc, codobelc,* ceea ce nu era de acceptat, chiar dac-ar fi fost în cauză o simplă coincidență. Dar cum ? ! Același subiect, exact același, cu un titlu absolut asemănător, stătea desfășurat pe masa de lucru a savantului, inclusiv

vocabulele *cai, ambră, femei,* căci la vocabula *sare* domnul Hasdeu renunţase, o amînase pentru un studiu viitor. Acest important excurs de lingvistică, antropologie şi etnologie comparativă aştepta în mape, în timp ce Parva — fără mape şi fără o instrucţiune adecvată ! sărise frontiera şi trecuse în inacceptabil. Pînă unde mergea provocarea ? Astfel, chiar în privinţa temei *femeie,* Parva identificase în limba română douăzeci şi nouă de cuvinte care-i defineau condiţia, pe cînd domnul Hasdeu doar treisprezece : *pruncă, fată, copilă, codană, mireasă, muiere, muică, naşă (nănaşă), bunică (bună), moaşă, maşteră, bătrînă, babă.* Parva se dovedea versat în temă, din epoca străromană pînă la zi, de la *pruncă* la *babă,* pe cînd domnul Hasdeu ? ! Scandalul a luat proporţii cînd Monstrul l-a surprins pe Parva, *post mortem,* într-o altă infracţiune, acea traducere din japoneză, care acum i s-a părut un scandal. Cum putuse pătrunde Lucreţiu Parva pînă la Rădăcina Soarelui, într-un teritoriu deja rezervat domnului Hasdeu, fără acordul prealabil al savantului ? Domnul Hasdeu nutrea ambiţia de a călca primul în orice teritoriu. Drept care el s-a angajat într-o nouă muncă, abandonînd preocuparea primă. Aflînd despre această nouă aventură a şefului, slujbaşii de la Arhive au lansat o vorbă de duh : „— Domnul Hasdeu e pe coclauri, vînează balauri !" Pe Monstru îl sufoca evident gelozia. Acest teritoriu — al prea multelor — îi era rezervat, cu necontestatul drept de a fi primul. Bogdania însă i-a replicat că Parva pusese bine piciorul la Rădăcina Soarelui, haiku-ul suna frumos de la primul vers :

„Quid corde suo celat Yamato...

Şi pînă la ultimul :

...Silvatici cerasi florem."

Savantul a făcut harcea-parcea traducerea lui Parva, contestîndu-i orice merit. A pornit de la coadă la cap.

— În ultimul vers, *cerasus* nu poate fi accentuat pe a doua silabă, ci pe prima, *cérasus,* căci aşa îl pronunţau latinii : *cérasus !*

Bogdania a replicat pedant şi savant :

— Oare domnul Hasdeu ignoră că în toate limbile romanice s-a pornit de la *cerásus* şi nu de la *cérasus ?* Altfel cum am avea în română cuvîntul *cireş* ? Şi apoi nu

observi că forma *cérasus* nu poate intra aici în nici un fel de ritm ? E o licență.

— Licență ? Vei vedea că rînd cu rînd totul e încărcat de erori și licențe. Poftim : *„Candetem nimbis inter matutinis..."* Acest *candens* e un scandal. De ce nu *fulgens ?*

— *Fulgens* ar fi fost brutal !, a replicat domnișoara. Forma *candens*, participială, este mai rară și mai prețioasă decît adjectivul *candidus*.

Bogdania pusese în funcțiune o întreagă vrăjitorie filologică, pentru a-i dovedi Monstrului că Parva tradusese nespus de bine în latină candoarea cireșului sălbatec japonez. Inutil însă, căci Hasdeu voia cu orice chip să scuture cireșul, și a opus alte mici mizerii :

— Versul unu : *Quid corde suo celat Yamato !* În loc de *celat* ar fi mers mai bine *habet* sau *tenet...*

— Era plat.

— Plat ? !

— *Celat* are avantajul de a evoca o anume ocrotire, de a tăinui o surpriză. Parva însinuează că Yamato ar fi un nume tainic.

— Chiar ? și Hasdeu a rîs. Mai dibuise între timp o obiecție, mai modestă, privind o diereză, simplu nod în papură : Ca să-i iasă ritmul, domnul Parva desparte arbitrar numele țării Yamato, Y-a-mato. Apoi perplex, el însuși : De fapt în japoneză cum o fi ?

Întrebarea l-a făcut să uite cu totul de traducerea din Wang Wei și să se ocupe în continuare, dar frenetic, de acel haiku al lui Motoori Norinaga. A uitat și de Parva. L-a captivat enigma poemului în patru versuri, care l-a absorbit mai mult timp. A intrat în minunea poemului, atras de corul de insule din cel de al doilea vers :

„Cum insularum choro infinito..."

Elinul *chorus*, utilizat de Parva, însemna *grup, mulțime,* dar și mișcare armonică, *dans* sau *cor*. Imaginea avea solemnitate corală, insulele țării Yamato, ca niște voci, celebrau la infinit zorile. Dar impulsul polemic îl lucra și Monstru, ca să rupă cu această imagine, care-i plăcea, s-a dus la textul lui Motoori. Aici, în poem, Yamato își împrăștia insulele precum cireșul de munte aroma, în răsăritul soarelui. Un joc de cuvinte : *Shiki-*

shima no, shiki = a întinde, a răspîndi, *shima* = insulă, ignorat de Parva, a fost prompt surprins de Hasdeu cu mare satisfacţie. Parva lucrase cu un alt strat al imaginii lui Motoori : nu aroma suavă, ci candoarea florii de cireş. Orice soluţie s-ar fi adoptat, mai rămînea un rest, poemul se dovedea ireductibil sau insondabil, organizîndu-şi dincolo de asediatori propria-i libertate.

Între timp au fost contramandate, prin absenţă, două conferinţe ale domnului Hasdeu, o publicaţie ştiinţifică şi-a amînat imprimarea în lipsa articolului ce-i fusese promis. Au sosit de la Viena şi nişte dicţionare, solicitate telegrafic de directorul Arhivelor.

Cei apropiaţi aşteptau cu emoţie. Domnul Hasdeu urma să revină printre cei vii, precum Zalmoxis din peştera sa, cu ceva ieşit din comun, printr-un gest ieşit din comun. El s-a întors într-o bună zi la Arhive, într-adevăr fericit, a scos din buzunar şi a depus pe masa secretarei cele patru versuri, scrise pe o filă. Bogdania a citit poema lui Motoori Norinaga într-o nouă variantă latină :

Requirat fortasse si quis
Quomodo nomen dispergat
Terra Yamato :
Flos ut montani cerasi
Odorem suavem cum suum
Effundit sole oriente. [1]

Ochii savantului sclipeau isteţ, cînd i-a spus domnişoarei :

— Latina mea e mai bună.

Domnul Hasdeu a trimis haiku-ul la Palat. Primind plicul şi aflînd şi de vorbele lansate de slujbaşi, la Arhive, prinţul ar fi spus :

— Aventurile domnului Hasdeu pe alte meleaguri (coclauri) sînt un noroc pentru ştiinţe şi arte.

---

[1] „Dacă unul întreabă :
cum îşi împrăştie numele ţara Yamato ?
Ca floarea cireşului de munte,
cînd îşi revarsă suava odoare
în răsăritul de soare."

De la Palat totuşi un semn de nemulţumire : domnul Hasdeu se risipise prea mult, cum se risipea disproporţionat în atîtea aventuri ştiinţifice, uitînd cu totul de textul care-l interesa pe prinţ. Poema chinezească, doar parţial descifrată, îi ieşise savantului din minte, iar readucerea în atenţie l-a iritat, ca şi la curs, cînd cineva îşi permitea o întrerupere. La curs sau la vreo conferinţă, savantul trecea de obicei peste întreruperi printr-un „aşadar“. Acum a procedat la fel, dictînd scribului :

— Aşadar, Wang Wei sau Wang Mojie, poet de epocă Tang. Şi pictor !... Prototip al artistului multilateral.

Era încîntat că descoperise, după Motoori Norinaga, încă un multilateral din Asia Extremă cu care semăna. Alinierea asemănărilor a continuat :

— ...Aristocrat. Primeşte de tînăr o demnitate la curtea Fiului Cerului, împăratul Xuan Zong, incompatibilă însă cu firea sa meditativă şi cu predispoziţia sa pentru budism.

Asemănarea flatantă la culme : prin budism, Wang Wei ştia sanscrita, ca şi domnul Hasdeu. Firea meditativă îl separase de cele lumeşti, ca şi pe domnul Hasdeu, care se situase pînă atunci într-o tenace opoziţie la tot şi la toate. N-ar fi vrut totuşi să se piardă în Marele Tot, precum chinezul, care nici el nu se pierduse, căci la puţin timp după retragerea din viaţa publică, Wang Wei luase parte la o revoltă populară.

— Aşadar, Wang Wei pactizează cu o răscoală populară (domnul Hasdeu se gîndea la conflictul său cu prinţul, din 1870) —, iar după o scurtă detenţiune, (aici domnul Hasdeu a răsuflat uşurat) — poetul se retrage cu totul din viaţa publică şi se izolează departe de curte, la Wangehuan, în reşedinţa sa personală (precum domnul Hasdeu la Arhive).

Scribul a îndrăznit să întrebe :

— Şi poema ?

De-o parte se aflau numele (substantivele), de cealaltă, principiile dinamice (verbele), dar lipsea suflul care să le lege. Duhul lui Wang Wei ?

Traducerea poemei avansase, pe savant îl inundase însă incertitudinea. Dificultățile se multiplicau pas cu pas sau semn cu semn, din exterior spre interior, dar și ascendent. Fiecare cuvînt descifrat, care ar fi trebuit să însemne o cucerire, lăsa în urmă un rest, din punctul de vedere al celeilalte limbi, fiecare vocabulă, abia abordată înălța împrejuru-i, ca să-și apere enigma, veritabile ziduri chinezești, uneori pînă la nouri. Abundau omonimiile — ziduri înșelătoare, curgeau în cataracte sensuri greu de strîns într-o silabă, iscau curcubeie atingerile dintre nume, iar textul rămînea hermetic, tălmăcitorul aflîndu-se la hotarul dintre două lumi, el însuși într-o postură enigmatică. Concluzia însăși s-a ridicat surprinzător, ca un zid himalaean : „Eu nu pot fi celălalt ? Ca să-l pricep pe celălalt, pe Wang Wei, trebuie să fiu obligatoriu el, deci să nu mai fiu eu ?" Apoi și alte interogații : „Cum numim ? Același lucru îl numim altfel ? Deci gîndim altfel ? ! Cum, cînd lumea e la fel ?"

În acest punct l-a scos din dilemă un text, aflat întîmplător pe birou, printre hîrtiile savantului :

„Chaque langue a conçu le Monde d'une manière propre et elle a créé un modele conceptuel particulier qui n'est pas interchangeable avec un autre."

— Desigur ! a triumfat domnul Hasdeu. Și încîntat de evidența acestei idei : Cînd am spus eu vorbele acestea ?

Vorbele-i aparținuseră însă lui Parva. Domnișoara Bogdania, care-i strecurase sub ochi și această hîrtie, se afla alături. Domnul Hasdeu a privit-o chiorîș, reîntorcîndu-se apoi asupra textului chinezesc. Lucra tocmai cu vocabula *făng,* care însemna *vînt.* Cuvîntul vînt, onomatopeic, în aproape toate limbile, l-a liniștit.

— Restul, și-a spus savantul, sînt vorbe-n vînt.

Înainte de a avansa această încheiere, a rîs : oare vodă Carol nu se aflase în aceeași dilemă, à propos de limba română ?

•

Încă un semn de nemulţumire de la Palat : vodă Carol şi-ar fi exprimat, printr-o monosilabă, aproape chinezească, impacienţa. Prin indiscreţia unei persoane din anturajul curţii, poate a doamnei Mite, poate a lui Văcărescu, monosilaba a făcut pui, s-a multiplicat, polisilabic, stîrnind veselia în oraş. Adversarii savantului au şi lansat în Bucureşti butada că, graţie războiului, domnu Hasdeu vorbeşte chinezeşte ca apa sau şi mai şi : „Domnul Hasdeu e un chinez." Admiratorii ar fi putut replica : „În materie de chineză toţi sîntem chinezi, pînă una alta !", dar savantul a ales o altă cale, pentru a-şi pune la punct adversarii, le-a spus-o răspicat la sfîrşitul unei conferinţe publice :

— Puşi faţă în faţă cu ei înşişi, profanii nu-şi pot recunoaşte că sînt profani.

Căci domnul Hasdeu îşi reluase conferinţele, iar între timp izbutise totuşi cîte ceva, cît de cît, şi-n materie de chineză, pe cînd profanii nu. Adversarii continuau a-l tachina, povestea cu fazanii — în care savantul avusese cîştig de cauză, se transformau într-o glumă rimată :

„Cînd e profan,
un fazan ?
Cînd nu-i profan,
niciun fazan !"

Era semnul că omenirea revenise la normal, că lumea începuse din nou să se joace, cel puţin la Bucureşti. Deşi prinţul insista, se încăpăţîna să afle ce cuprinde poema lui Wang Wei, cuvînt cu cuvînt. Palatul amînase scrisoarea de mulţumire pentru Tokyo cu încă o săptămînă.

În faţa acestei situaţii, domnul Hasdeu avea trebuinţa imperativă de un chinez veritabil, cu care să discute prin viu grai. Graţie lui Radu Mihail, poliţia şi-a reamintit că la Bucureşti exista un chinez viu — singurul ! domnul Ming, care a şi fost adus cu trăsura la Arhive şi debarcat în faţa domnului Hasdeu. Cei doi n-au trebuit să recurgă la

altă limbă, de vreme ce domnul Ming știa binișor românește.

— Aceasta e scrisă în limba dumneavoastră ? l-a întrebat savantul pe vînzătorul de baloane și flori de hîrtie, desfăcînd sulul cu pricina.

— Da, a recunoscut cu frică domnul Ming.

— Și putem afla ce conține ?

— Cum să nu ! a asigurat micul artist, solicitînd imediat hîrtie, pensulă și tuș.

A și fost introdus imediat în camera ocultă, unde chinezul s-a apucat cu îndemînarea-i notorie să-și frece tușul. „— Ce face ?" „— Își freacă tușul !" „— Mai ține ?" „— Mai ține !" Frecarea tușului și încercarea pensulelor a durat foarte mult — nu existau la Arhive pensule din păr de veveriță !, dar după încă un timp micul caligraf a apărut biruitor în cabinetul savantului. Ținea în mîini o splendidă planșă, în stil clasic, mai frumoasă decît originalul.

— Ce e asta ? !

— Inscripția...

— Păi ce-i cu asta ? !

— Aha, pricep.

Și domnul Ming a dispărut în camera ocultă, de unde a revenit peste încă un timp cu o altă planșă, caligrafiată într-un alt stil, flamboiant, perfectă și aceasta. Savantul era încîntat și dezamăgit, domnul Ming n-a mai așteptat altă reacție, s-a retras din nou în camera ocultă, de unde, cînd a revenit, cu o altă planșă în mîini, l-a găsit pe domnul Hasdeu în clocot :

— Domnule, poți să mă înțelegi ? a întrebat savantul. Eu nu doresc caligrafia, în orice stil ai rescris-o dumneata, doresc sensul.

Domnul Ming era și mai derutat : pe el nu-l privea sensul, el era cu caligrafia. A și recunoscut-o timid :

— Eu atîta pot ! și s-a lăsat în scaun.

S-a lăsat în scaun și domnul Hasdeu. Fiecare își ținea capul în altă direcție, respirînd ostenit, în afara oricărui sens. Domnul Ming, deși un bun caligraf, era analfabet. Nu știa să citească semnele, doar le copia, dar ca un artist. Ca mulți copiști români din veacuri și aceștia anal-

fabeți, deși caligrafi străluciți de slavonie și lătinie sau miniaturiști. Domnul Hasdeu l-a privit mult pe domnul Ming, a privit planșele hermetice, l-a privit din nou pe caligraf, a privit neputincios în sus, spre absolut, a exclamat :

— Totul este o hieroglifă !

Prințul a citit haiku-ul lui Motoori Norinaga în tălmăcirea latină a domnului Hasdeu, a contemplat fantastica risipă de energie, iscusință și neobișnuit har din cele patru versuri, a întors fila pe-o parte și pe cealaltă, a lăsat-o pe pupitru. Era contrariat de performanța de a se risipi atît — de mult ! pentru a se dobîndi atît — de puțin !

— Numai geniul poate jertfi gratuitului ! a spus Alteța-Sa.

Și a zîmbit.

Între timp, domnișoara Bogdania lucra de zor, în replică, la o a treia variantă a aceluiași haiku. În noua viziune inima țării Yamato își propaga sonor bătăile, odată cu numele. Traducerea poemei lui Wang Wei a fost uitată, de fapt amînată pentru alt veac, pentru un alt poet.

XVI

Se întinsese calmul şi la Petersburg. După prezentarea scrisorilor de acreditare în noua-i calitate de ministru plenipotenţiar, Iancu Ghica nutrea încredinţarea că va începe o eră de calm. Însuşi prinţul, în scrisoarea sa către ţar, relega viitorului chestiunile spinoase, optînd pentru un prezent de concordie între cele două lumi.

În aceste condiţii, de calm, Iancu Ghica a avut răgazul să mediteze la o chestiune care-l frămînta mai de mult : misia ambasadorului, funcţiunea acestuia de punte între două universuri aflate la antipozi. El însuşi fusese la antipod în sud, la Istanbul, acum din nou se afla la antipod, în nord, într-o lume pe care trebuia s-o înţeleagă. Această lume boreală nu se putea modifica după voinţă proprie, cum nu se modificase nici lumea cealaltă, a sudului, cu care Ghica încercase să se pună într-un sens, dincolo de prejudecăţi şi iluzii. Aici, poate, i se părea generalului, greşise Kogălniceanu, care ades lua iluziile drept realităţi, în viziunea conului Mihalache toţi partenerii fiind datori să-i cînte aria, notă cu notă, chiar şi fără note. Da, erau la mijloc desigur nişte principii de drept, oricine ar fi trebuit să subscrie la acestea, dar Kogălniceanu ignora faptul că diplomatul — fie în nord, fie în sud, fie în est, fie în vest — lucra într-o lume care nesocotea principiile lui de acasă, nici nu le concepea măcar !, chiar cînd acestea erau unanim admise, cel puţin *pro forma*. Nu era în dreptul său Kogălniceanu să-şi afirme principiile, să le strige în gura mare ? Desigur, dar nu aşa ! Acele principii se cuveneau în prealabil traduse, puse la cheia locului, adaptate la logica locală. Existau oare două logici,

ar fi putut să-l întrebe cineva, nu mai erau valabile universalele logicei ? Desigur, și-a răspuns Ghica, dar cu o retranslație a termenilor și chiar a propozițiilor principale, astfel încît sensul actului meu logic să devină comprehensibil și pentru celălalt, pentru toți ceilalți. Altfel ce rost mai avea ambasadorul ? Era sau nu era un tălmaci între două lumi ?

De la această idee a și pornit generalul în încercarea sa de a elabora o sinteză, iar dacă forțele nu l-ar fi ținut, măcar un compendiu, în sfîrșit, dacă nu și nu, atunci măcar un opuscul asupra problemei, un decalog al diplomatului. Pornind la drum s-a întrebat care ar fi prima poruncă a unui asemenea decalog ? Și-a răspuns fără să ezite : *să asculți mai întîi cealaltă parte — audiatur et altera pars !* Și a doua ? Tot fără să ezite : *să înlesnești înțelegerea misiei tale de către cealaltă parte.* Și a treia : *să constați sine ira et studio ireconciliabilul sau conciliabilul pozițiilor.*

Cu primele trei porunci, generalul o scosese cumva la capăt. Dar a patra ? Deja asudase. De la a patra poruncă încolo începeau dificultățile, căci pînă la acest punct diplomatului nu i se cerea altceva decît să fie o persoană comprehensivă și inteligentă. Mai departe însă îi revenea un rol direct, ca persoană, el ca el urmînd a se pune în joc, izbînda misiunii atîrnînd de izbînda propriei ființe, deci de atributele acesteia. Dar Ghica n-ar fi vrut să facă din persoană cheia chestiunii — era mai indicat să se ocupe de această problemă într-o anexă la tratat —, el dorea să se mențină la generalitate, emancipînd problema de incidența oricărui factor conjunctural sau subiectiv, ridicînd-o la un nivel de abstracție care s-o facă valabilă oriunde, oricînd și pentru oricine. Văzută așa, cea de a patra poruncă trebuia să cuprindă doi termeni, polar opuși, dar strict legați unul de celălalt : *să înțelegi ireconciliabilul poziției celuilalt ; să-l faci să înțeleagă ireconciliabilul poziției tale.* Altfel spus : *să constați că adevărul e aporetic, dar să nu lași ca lucrurile să ajungă într-un punct mort.*

Răscolind prin bibliotecă, discutînd și cu alți diplomați, Iancu Ghica și-a dat repede seama că despre întreaga chestiune nu se scrisese decît foarte puțin, mai nimic. Lumea era obsedată de tratatele de discordie

— strategie, tactică, subversiune — nu însă şi de tratatele de concordie. Acestea lipseau. Chestiunile privind pacea se rezolvau pragmatic, de ici pînă colo.

Se oprise la porunca a cincea. Ce-ar fi trebuit să cuprindă aceasta ? Porunca a cincea ar fi trebuit să aibă un caracter practic, decurgînd din precedenta : *să încerci să apropii departele ţării tale de aproapele ţării în care te afli.* Cu propoziţia omoloagă pentru diplomatul celeilalte părţi, aflat în capitala ta : *să încerce să apropie departele ţării sale de aproapele ţării în care se află.* Corelate, cele două poziţii ar fi trebuit să concorde în abordarea necunoscutului / ireconciliabilului şi din departe şi din aproape, şi de la faţa locului şi de la distanţă.

De obicei însă diplomaţii oboseau tocmai în momentele propice apropierii departelui, în clipele de calm sau acalmie, cînd ar fi trebuit să lucreze cel mai mult. Nu putea formula noua idee într-o poruncă — *folosiţi acalmia, nu lăsaţi ca evenimentele să se concentreze exploziv, ireversibil !*, dar a constatat realitatea : în momentele de acalmie diplomaţii se ţineau de petreceri, serate, baluri, jocuri de cărţi, curse de cai, cum făcuse o vreme şi el. Discutînd la Petersburg în iarnă cu colonelul Candiano-Popescu, sosit cu un mesaj al prinţului : pentru ţar, Iancu Ghica îl întrebase ce anume făceau ofiţerii în momentele de acalmie de pe front. „— Păi nu ştii ? i-a răspuns Candiano. Ce face omul, cînd n-are ce face ?" Deci şi militarii ! À propos de acalmie, Candiano-Popescu îi mai spusese că acum, după război, el însuşi plănuia să-şi strîngă într-o plachetă producţiunile lirice scrise pe front, punîndu-le sub un titlu semnificativ : *„Cînd n-am ce face."*

A revenit la chestiune, cu tristeţe. Iată cum nefolosindu-se acalmia, înainte de război, lucrurile ajunseseră prin imprudenţa părţilor într-un punct congestiv. N-a mai fost nimic de făcut. Acum, din nou îi venea să strige : „Gîndiţi-vă că din nou vom ajunge într-un punct congestiv !" Generalul trebuia să ia act, în ultimă instanţă, de realitatea punctului congestiv — cel ce fusese, cel ce venea. De unde întrebarea : ce e de făcut cînd apare blestematul punct congestiv, cînd cei doi termeni sînt agregaţi într-o opoziţie din care decurge fatal explozia ?

Cea de a şasea poruncă ar fi trebuit să antreneze noi termeni, în cazul în care confruntarea dintre termenii primi ar fi condus la explozie. Ar fi urmat explozia ? O, nu. Atunci ? O lărgire a chestiunii devenea obligatorie. Deci introducerea unor factori noi, mediatori, moderatori, purtători de bune oficii — rolul conferinţelor internaţionale, eventual internaţionalizarea întregii probleme, pentru ca litigiul dintre cele două părţi să fie stins rapid. N-a găsit însă o expresie fericită pentru idee şi a trecut mai departe, la porunca a şaptea, care, obligatoriu, trebuia să conţină şi un avertisment : *internaţionalizarea nu trebuie să conducă la un conflict internaţional, astfel încît răul să se extindă.* Altfel spus, cu mult mai bine spus : *A se face totul ca un conflict local, parţial, să nu devină un conflict global sau total.*

Porunca a opta nu putea evita impasul : *pace sau război ?* şi Ghica s-a dovedit incapabil s-o formuleze. Îl bruiau nişte adagii vechi : *mai bine-o pace strîmbă decît o judecată dreaptă, capul ce se pleacă sabia nu-l taie, fă-te frate cu dracu pînă treci puntea.* Dar şi contrariile, duium, toate incitînd la ridicarea armelor, pînă la ultima : *mai bine mort decît viu.* Ultima a avut totuşi un rol trezitor, limpezitor : de ce moartea ? Aici, la a opta poruncă, diplomatul ar fi trebuit să invoce porunca Decalogului, s-o plagieze pur şi simplu. *Să nu ucizi !*

Şi a noua ? Îi era clar ce trebuia să cuprindă : *nu rupe dialogu cu celălalt, chiar dacă încrucişezi armele. Mai lasă un rest.* Altfel spus : *lasă celor de după tine şansa înţelegerii.* Sau şi mai bine : *nu uita că omenirea nu se termină aici.*

Ghica era încîntat de soluţiile găsite, drept care s-a frizat, s-a pomădat şi parfumat, cumpărase un parfum franţuzesc, foarte bun ! şi a plecat la Feodosia Petrovna, cu cel mai deschis şi cald sentiment de amiciţie. Era dispus s-o accepte şi s-o înţeleagă aşa cum era. Şi grafina îl aştepta, era destinsă, într-o formă bună, cum generalul n-o văzuse de mult.

— Îmi pare bine, Ivan Grigorîci, că te reîntîlnesc, i-a declarat ea din primul moment. E timpul să dăm uitării toate mizeriile vechi. M-am gîndit adesea c-am greşit

amîndoi. Căzusem poate fără voia noastră într-o ciorovăială locală, absolut lipsită de sens pentru restul lumii! Căci, s-a încălzit ea, ce importanţă avea dacă blestematul ăla de pămînt dintre Prut şi Nistru e la noi sau la voi!

Grafina îi atinsese rana; acum îl invita să dea uitării tot. Dar se putea da uitării chiar tot? Văzîndu-l opărit, grafina a insistat în a minimaliza:

— Mai bine că-i la noi, ca să nu mai aveţi bătaie de cap cu „ce lambeau de terre". La noi e altceva, unde merge mia merge şi suta.

Şi fiindcă el continua a rămîne interzis, ea a aruncat şi un ultim argument:

— Aici, oamenii voştri o să se simtă bine, le dăm libertatea de a trece cu mic cu mare la cultura rusă.

— Dar de ce, Feodosia Petrovna, a ripostat Ghica, deşi nu voia, de ce să treacă la cultura dumitale cînd ei au cultura lor?

— Ce cultură?! l-a contrazis ea. Vezi că nu cunoşti chestiunea? Păi ei, în majoritate, sînt ţărani, adică neştiutori de carte. Şi-atunci ce să înveţe şi mai ales de la cine? Căci trebuie să înveţe şi ei sărmanii, să se ridice spiritual, că doar n-o să-i lăsăm proşti. Îi vom învăţa limba rusă, aşa cum i-am învăţat şi pe georgieni, chirchizi, uzbeci, polonezi, armeni, tătari şi alte naţii cîte sînt în imperiu.

Din nou a intervenit Pierre, care era de faţă:

— Mamă, dar toate aceste naţii au limbile lor, tradiţiile lor. Polonezii, letonii, estonii, lituanienii sînt catolici, chirchizii, uzbecii, tătarii sînt islamici, georgienii şi armenii sînt ortodocşi, nu se poate să-i aducem pe toţi în aceeaşi albie, să-i facem o apă şi-un pămînt!

— De ce nu? s-a mirat ea. Dacă Rusia a luat în stăpînire un turn Babel, noi cei de azi să menţinem această ruină forfotitoare, s-o lăsăm în starea ei penibilă de acum? De ce? Nu-i mai bine să rezidim lumea pe baza credinţei pravoslavnice şi să fim toţi o zadruga?

Ghica era de prisos, dialogul aprins dintre cele două părţi avea perspectiva să ţină pînă-n veacul de-apoi. Chiar Pierre părea depăşit de situaţie, de prelungirea acestui conflict steril şi el i-a spus generalului, în şoaptă:

— Confruntarea noastră va dura la infinit, dacă Rusia însăşi nu va găsi o soluţie nouă.

— Păi de ce să căutăm o soluţie nouă, cînd deja o avem ? ! a strigat Feodosia Petrovna care auzise. Şi către Ghica : Generale, astă primăvară te-ai retras din trenul de Optina, ţi-a fost frică să mergi pînă la capăt. Ei bine, asta-i soluţia. Şi net : Du-te la Optina măcar acum.

Grafina s-a ridicat şi s-a retras la ea, generalul s-a ridicat la rîndu-i, nu mai voia să rămînă la masa de seară. Din prag, Pierre i-a mai spus, tot în şoaptă :

— Da, lucrurile par ireductibile dintr-o perspectivă imediată. Dar mai există şi cealaltă perspectivă, a timpului de mîine. Aceşti oameni, pe care dumneata i-ai cunoscut şi aici şi la Stambul, n-o pot împiedica. Nici nu-ţi dai seama cît seamănă unii cu alţii : ţarul cu sultanul, Gorceakov cu Bismarck, Savfet-Paşa cu cancelarul Andrassy şi cu Dissi. Seamănă toţi între ei pînă la confuzie. Apoi pe gînduri : Să fie epoca de vină ?... De la un timp mă tot întreb cum, în ce mod vor fi scoşi toţi aceştia din scenă ? Prin atentate, printr-o răsturnare generală, de mari proporţii, cum ar fi o revoluţie ? Sau pe o cale naturală, prin decesul epocii ca atare ? Mă gîndesc, spre exemplu, la sfîrşitul erei glaciaţiunilor...

— Cine să mai apuce acest sfîrşit ? a murmurat Ghica.

— Cum cine ? Noi sau cei de după.

— După cîte generaţii ?

— Are vreo importanţă ?

— Ştiţi, eu, aici, reprezint clipa ! i-a şoptit generalul din prag. Ce facem azi, aici, acum, pentru nenorociţii de oameni ? Îi predăm, aşa nenorociţi cum sînt, viitorului ? Atunci de ce-au mai sîngerat ieri ?

L-a lăsat pe Pierre în dubiu şi s-a reîntors la reşedinţă, hotărît să mediteze şi la o a unsprezecea poruncă pentru diplomaţi. Aceasta ar fi trebuit să sune cam aşa : *diplomatul să nu uite că lucrează în prezent, pentru clipă, că reprezintă clipa. Altfel nu şi-ar putea asuma nici izbînzile şi nici eşecurile. Le-ar trece pe toate în seama viitorului.* Ar fi drept ? s-a mai întrebat el. Dar poate că, pînă mîine, s-ar mai putea salva, azi, o fiinţă.

XVII

Un ultim venit în lupta pentru salvarea vieţii lui Hélène a fost doctorul Darsh. Om fără un bun renume în corpul medical şi fără bani, Darsh a ales o cale ieşită din comun pentru a se ocupa de caz — consultaţiile prin corespondenţă, iar ca metodă de tratament — aplicarea remediului mai întîi pe propria-i piele.

Darsh pornise de la nişte constatări / cugetări generice, cu mult anterioare cazului, pe care le-a încredinţat hîrtiei, ca să le revadă şi eventual să le dezvolte cu idei noi. Constatările priveau nu atît cazul Hélène, de care doctorul încă nu se ocupase, cît propriul caz, situaţia unui medic în actul de cunoaştere. Cum poţi cunoaşte, ce condiţie prealabilă trebuie să îndeplineşti ? Date publicităţii, ideile lui Darsh despre cunoaştere l-ar fi exclus, în mod sigur, din corpul medical, care nu admitea ca lege a cunoaşterii decît observaţia, fără nici o altă condiţionare prealabilă. Teză cu care Darsh nu se împăca, o şi scrisese :

„Nu înţelegi nimic dacă ai inimă rea.“

Inimă bună însemna, în viziunea lui Darsh, disponibilitatea pentru cunoaştere, deschidere participativă spre existenţă, bucuria cunoaşterii cu implicare, dar şi cu o privire de sus. Nu a judecătorului, ci a făptuitorului, ca şi cum acesta ar participa retrospectiv la actul consumat. Corpul medical bucureştean, dar şi european, ar fi respins teza, prin faptul că Darsh condiţiona cunoaşterea, îi asocia un element extraneu, care, la rîndu-i, cum se putea determina ? Ce însemna să ai inimă bună sau rea ? Un examen anatomic al organului pus în discuţie nu ducea la concluzii care să-l confirme pe Darsh. Acesta introdu-

cea în actul cunoașterii un element indeterminabil, nici metafizic și nici sentimental. Cum metafizicul se excludea din principiu, mai rămînea fizicul. Despre sentimente corpul medical european nu știa nimic și nici nu voia să știe ceva, îi ajungea fizicul, după axioma : boala este o deteriorare fizică, punct de vedere pe care Darsh îl respingea. „Boala nu e numai fizică !" pretindea el, după cum tot el pretindea : „Cunoașterea nu-i numai fizică !" El nu se împăca cu reducerea observatorului la condiția de obiect fizic, pretinzînd în chip absurd — pentru optica celor din jur — că un obiect fizic nu poate contempla. Între obiect și obiect — obiectul observației și obiectul care observă — relația e nulă, mai susținea Darsh, dacă ultimul nu e înzestrat cu facultatea contemplației, prin abstragerea din raportul obiect-obiect. Și atunci, dizerta el, de ce să nu-l contempli (obiectul) cu o inimă bună, cînd deja sub această privire comprehensivă apare viața următoare (chiar și viața de dincolo) ?

Darsh își inoculase ftizia încă din iarnă, cu bucuria de a afla, de a cunoaște. El strămutase obiectul cunoașterii din exterior în interior, pentru a-și stimula pasiunea participativă, pentru a nu se înșela prin distanțare și pentru a nu greși în aplicarea remediului, dacă l-ar fi găsit. Evoluția cazului său era paralelă cu cazul Hélène, dar și interferată, după cum o dovedea jurnalul doctorului, pe zile :

„17 ianuarie : *Sînt invitat la un consult al domnișoarei H. R., care suferă de ftizie. Prin consens se admite acest diagnostic. Dar nimeni dintre colegi nu e curios să afle ce e ftizia. Se spun baliverne. Sustrag o batistă.*

5 februarie. *Profit de o răceală cu guturai și aspir batista. Reușesc să reîmprospătez, cu propriile-mi secreții nazale, petele de sînge. Guturaiul trece, nu spăl batista, o pun în buzunaru de la vestă.*

20 februarie : *Procur o nouă batistă, bine maculată, cu roşu sanguin. O aspir. Dar am scăpat de mult de guturai. Domnişoara H. R. e fermecătoare. Cum ar putea fi altfel cînd ştie ce sfîrşit va avea ? N-a aflat că-i fur batistele.*

1 martie : *Prim simptom de febră. Nu e cu putinţă, probabil m-am agitat prea mult. O revăd : ochi măriţi de febră. Mă soarbe cu ochii ca o disperată, s-ar agăţa şi de un pai. O sorb cu ochii. Habar n-are că m-am îmbolnăvit. În curînd va fi nunta ei.*

13 martie. *N-am fost invitat la nuntă. H. n-a ştiut că i-am furat batistele. Discutat azi cu ea despre telefonie, telepatie, magie, magnetism. Am asigurat-o că nu cred în magie. Dacă boala mi se va transmite, va fi pe o pură cale simpatică, o boală falsă. Nu există microbi. O asigur şi pe ea, contrar opiniunii domnului Pasteur, că dacă microbii există, atunci aceştia există în noi, ab initio, ca părţi prime, încă de la începutul vieţii. (Probabil, pe atunci, nişte părţi neautonome de viaţă !)*

23 martie : *Am cerut oficial o batistă domnului A. R., tatăl domnişoarei, imediat după nuntă, care s-a şi consumat între timp. Domnul Răşcanu a fost surprins de parc-aş fi cerut, retrospectiv, mîna fetei sale. I-am spus că vreau să mă inoculez cu ftizie,*

pentru a găsi un remediu acestei maladii îngrozitoare. Deja caut. Mi-a promis că H. îmi va trimite cu poşta o batistă, de la Davos, dar fără a i se divulga în ce scop. Sub cuvînt de onoare.

1 aprilie : *Sub cuvînt de onoare, i-am divulgat domnului Priescu-Rufino faptul că ftizia e o maladie mortală, iar acest domn a fost cutremurat. M-a întrebat : H. ştie ? Bănuiesc că da, i-am răspuns. Deci e sigur că va muri ? Mai mult ca sigur. Dacă pînă atunci nu voi afla un remediu. Şi el îl caută. Pe o cale matematică. Acest domn din Bucureşti e convins că moartea poate fi înfruntată pe o cale matematică. Mi-a şi spus că moartea nu e în fond altceva decît un viciu de cunoaştere. Nu cred. Nu cred că această teorie ar putea să prindă la Bucureşti — moartea ca viciu de cunoaştere ! — unde lumea e mai curînd frivolă decît gravă. Eu cred mai degrabă că moartea trebuie experimentată, ruptă în fracţii, iar apoi asumată parte cu parte, ca să fie cît de cît înţeleasă, asemeni unei împărţiri neefectuate : viaţă / moarte. El a fost de acord cu mine. Va calcula. Deşi mi-e teamă că Rufino va muri între timp. Şirul e prea lung, tinde spre absolut.*

10 mai : *Ziua prinţului domnitor, febră.*

15 mai: *Febră cu frisoane, deşi nu sînt răcit.*

1 iunie: *Febra deja stabilizată, care reapare însă după orele 6 post-meridian, cu regularitate.*

3 iulie: *M-am rănit la nas, un imbecil m-a bruscat pe stradă. Îmi curge sînge din nas sau din piept cînd tuşesc. Primit încă o batistă de la Davos.*

8 iulie: *Mă tem că şi viaţa e o boală endemică. Trăiesc. Mă bucur de noua batistă. Parc-ar fi ruptă chiar acum din gura ei.*

Încă o însemnare, spre sfîrşitul Congresului de la Berlin:

„Camera bolnavului este regatul medicinei. Eu sînt propriul meu regat, tu eşti regina mea. Acum medicina e la margine, trăiesc doar pentru regină."

1 august: *Trăiesc, mor? Nu mai funcţionează telefonul, deşi-l aud. Dar sînt fericit, remediul meu va izbuti. Cum să-i transmit bucuria mea? Nu mi-a mai trimis batiste. E ceva suspect cu fracţiile. Trebuie să găsesc un remediu la ftizie. Prin* similium.

*

Cînd s-au pus tîrnăcoapele pe Mînăstirea Sărindar, cînd primul zid a fost tras cu frînghiile la pămînt, Garussi

care se afla în preajmă pe Calea Victoriei, la colț, a scos un chiot de triumf :

— Gata, s-a zis cu trecutul de rușine. Sîntem liberi, sîntem independenți !

A trecut apoi mai departe, spre cartierul Noua Propășire, cum îi zicea el, unde imobilele vechi și modeste erau luate cu asalt de niște mulțimi de salahori cu cazmale, tîrnăcoape, tărgi, ca să se facă loc edificiilor erei noi. Acolo unde pietonul se oprise, urma a se înălța o bancă sau o casă de economii și consignațiuni, sau un teatru de vară. Indecizia edililor plutea încă în aer, dar primà satisfacția ruinelor, euforia de a dărîma. Un alt pieton, oprit în loc, vorbea de unul singur :

— De s-ar fi salvat măcar tiparele...

— Ce tipare să se salveze, monșer ? !

— Edificiile grecești și romane, a continuat pietonul al doilea, și-au salvat totuși tiparele în era creștină. Pînă și marmora vechilor temple a intrat în noile construcții, vă asigur.

— Păi la noi ce să se salveze, domnule ? a strigat Garussi, gata să-l ia de piept. Ce să intre în noile construcții, paianta ? !

— Măcar tiparul, a bîiguit Rufino.

Rufino ieșise din casă, îl scosese sărăcia. Și tot sărăcia îl silise să accepte o meserie pe care n-o suferea, în condițiile oferite : construcția de edificii de uz practic. El concepea arhitectura ca pe o artă solemnă, o introducere monumentală în univers, prefigurare — la scara umană — a marii ordini în care omul ar fi fost dator să se includă. Ce e templul ? se întreba el. Un receptacol terestru al marii ordini. Dar casa ? Un receptacol al templului, o reconstrucție a marii ordini în interior, pivotul ordinei umane, prima verigă.

Or, în București, la puțin timp după paradă, începuse dărîmarea ordinei vechi, iar Rufino, împins afară, s-a trezit într-un haos de ziduri năruite și colb. Cum, domnilor, a strigat, dărîmați mai înainte de a ști ce puneți în loc ? El însuși fusese convocat să pună ceva în loc, să traseze proiectul unui hotel, dar locul ce i se oferise pentru plantarea hotelului arăta deja ca o ruină. Clădirea veche fusese dărîmată. Ce-a fost aici înainte ? Cine să-i mai răspundă ! Nu exista înainte de, exista numai înainte ca înainte, sub forma unui loc viran. Întors de pe șantier, i-a scris în aceeași seară lui Costi Aldea :

„Nu mai e nimic de făcut. Dl. Krașmaru a pus tîrnăcoapele pe Hanul de Turtă-Dulce. Cu această relicvă a vechiului oraș, gata, s-a isprăvit, cum s-a isprăvit, tot zilele acestea, și cu Mînăstirea Sărindar. Dl. Krașmaru vrea să înalțe în locul hanului un hotel de tipar parizian, cu cinci caturi, pe care eu unul nu i-l pot executa. I-am înfățișat schițele pentru o renovație, pe care vi le și trimit. L-am întrebat : de ce să distrugem, cînd aici sînt valori ? De ce să surpăm totul, pînă la temelii, ca s-o luăm de la capăt ? Oare neamul acesta e blestemat a distruge mereu și a nu păstra nimic din ce-a zidit același neam, în urmă cu o generație ? Dl. Krașmaru, aici este istoria orașului ! i-am zis. Vreau istoria mea personală ! mi-a răspuns el.“

Discuția cu Krașmaru se purtase în biroul acestuia. Noul satrap financiar al orașului se adresa oamenilor cu *mă* și *bă*, iar femeilor cu *fă*. Pe Rufino l-a privit ca pe un ins picat din cer. N-a cutezat să-i zică nici *bă*, nici *mă*, dar l-a ascultat fără să-l audă, cu gîndul la ale lui. Rufino

i-a expus proiectul de reconstrucţie, pornind fie şi de la vechile temelii, în puţine cuvinte, schiţîndu-i pe loc cu creionul nişte planuri sublime. Kraşmaru nu putea citi planuri, nu şi le putea închipui, el voia să pipăie, înţelegea numai cu mirosul şi pipăitul, în termenii practici cei mai elementari : pe unde se intră ? pe unde se iese ? de ce nu se văd ghişeele ? ! Cum să se vadă, domnule, ghişeele, cînd eu îţi prezint nişte linii ? ! Poftim, ghişeele sînt linia aceasta ! Kraşmaru a tras o linie peste desenul lui Rufino, anulîndu-l. Rufino mai scria :

> *„Noua clasă s-a pus, cu furie, să lichideze tot. Nu cred să existe pe pămînt vreo altă naţie în care toată viaţa publică şi privată să se dea peste cap mai iute şi mai desăvîrşit decît la noi, încît trecutul să moară complet şi fără urmă. Ies din uz zilnic mobile, ustensile de lux, haine, cuvinte. O furie a lepădării de sine a cuprins întreaga lume. Se aruncă pe uşi şi pe ferestre tot ce ţinea de anul trecut, aşa cum după Unire s-a aruncat tot ceea ce fusese mai înainte, la 1848, aşa cum atunci s-a dat focului întregul secol care precedase Revoluţia. Românii n-au pietate, să ştiţi, n-au nici sfinţi, nici eroi, deci, nici statui, iar acum, după război, s-au aruncat într-un păgînism al prefacerii care va conduce astfel lucrurile încît, mîine, despre noi cei de azi, nu se va mai şti nimic. De ce zilnic să pornim de la nimic ?“*

Rufino n-a mai notat că satrapul îi aruncase schiţa la coş, dar acel coş cu hîrtii rupte — proiecte, iluzii — a devenit pentru astronom un fel de sorb cosmic, o gaură care sugea şi mistuia tot. Şi-a continuat ideea, stimulat de această reprezentare stihială :

„Un asemenea apetit al schimbărilor ar fi salutar, dacă răul ar fi aruncat cu aceeaşi furie cu care este lepădat binele sau frumosul ascuns sub formă veche. Dar nu. Răul rămîne ca o constantă, şi reapare intact după ce praful se aşează. Noua clasă moşteneşte exact aceleaşi monstruoase păcate ca ale clasei precedente, astfel încît procesul să se reia la infinit, anulîndu-se la infinit. La noi, cu cît viteza prefacerilor este mai mare cu atît forţa răului devine mai rezistentă, rezultanta fiind o societate stătătoare, aceeaşi, dar sub o altă formă. Seducţiunea formei primează, strangulînd revolta fondului. În consecinţă vom avea : la un pol frivolii schimbării, la un pol nebunii conservării. Frivoli şi nebuni. Consideraţiunile mele le-am şi cuprins într-o formulă, formula înaintării imposibile (care se autoanulează) — pe care v-o supun atenţiei cu tot respectul.“

Urma o pagină întreagă de calcule matematice, aceleaşi pe care ar fi vrut să le supună şi atenţiei doctorului Darsh, deşi îl paraliza o teamă : n-ar fi vrut ca Darsh să-şi închipuie cumva că el, Rufino, ar fi izbutit să pună în ecuaţie formula vieţii, antinomia viaţă/moarte, dovedindu-se un sceptic, prin rezultatul la care ajunsese. Preventiv, Rufino şi-a cenzurat gîndul şi pentru Costi Aldea :

„Dea Domnul ca cineva mai norocos decît mine să găsească o soluţie de depăşire a acestui impas matematic, fie prin casarea formulei, fie prin reducerea ei la absurd.
Ca să vă amuz, vă pun în plic şi schiţele edificiului dărîmat, precum şi proiectul de restaurare a Hanului

de Turtă-Dulce, care ar fi putut deveni, în viziunea mea, un palat al poștelor."

Peste cîteva zile, Costi Aldea i-a răspuns lui Rufino, și-a găsit puterea de a reveni, de-acum și poșta începuse să funcționeze normal :

„Rufino dragă, cred totuși că greșești. Noi trăim eternitatea în actual, iar tu numești asta schimbare, ceea ce e fals. De fapt la noi nu se schimbă nimic. Românii trăiesc corporal ideea de ordine, chiar cînd pare altfel. Ei au nevoie de lege, deci de stat. Ei refuză devenirea în sine, devenirea oarbă. Refuzînd-o, nu cunosc neliniștea. N-au spaimă de ziua de mîine și nici de moarte. Ei nu se întreabă „ce va fi mîine ?", nici nu spun „nu știm ce va fi mîine". Ei știu că mîine va fi la fel, indiferent sub ce formă. Căci, spun ei, ceva rămîne perpetuu, contrar aparențelor : rămîn tiparele. De aceea românii nu se întristează și nu se miră. Ei trăiesc într-un azi etern. Cel mai goethean personaj al istoriei universale e țăranul român, care trăiește eternitatea ca prezent pur."

Din ceea ce urma se putea deduce că invalidul n-a continuat scrisoarea în aceeași zi, intervenise o pauză — poate durerea leziunilor, poate o întoarcere în amintiri, care i-au tulburat gîndul prim. Continuarea vădea acest frison :

„Am intrat, cert, într-o eră a neliniştei, care nu-i numai a noastră. Discutînd pe front cu ruşii, unii dintre ei se căinau că n-au avut Renaştere. Cine n-a avut-o, mi-a spus unul, o va avea sigur în viitor. Un altul mi-a spus că ruşii vor să realizeze o civitas dei *pe pămînt. Mi-e teamă de amîndouă aceste profeţii. N-aş dori să avem vreo Renaştere şi nici să ne erijăm în ziditorii unei* civitas dei *la noi. E prea mare vanitatea. Ambele teze vădesc existenţa unei crize în raportul omului cu timpul."*

Costi Aldea era sigur că bate la uşi deschise punîndu-i lui Rufino această problemă. N-a vrut să insiste, voia să facă o aplicaţie, să localizeze chestiunea, ştiind că astronomul cutreieră pe cer, nepăsător la cele ce se întîmplau pe pămînt.

„La noi e totuşi altfel. Prin ţărănime, care reprezintă majoritatea absolută a naţiei, românii trăiesc în plină eră mitică. Ei sînt desigur şi creştini, practicînd un creştinism sui generis. La ei religia a rămas mai puţin o formă de constrîngere socială cît o chestiune de ideal în trăire. În lumea nouă, care respinge idealul şi-i substituie scopul, ei se simt stingheri. Vor trebui să iasă la luptă cu alte arme : cu egoismul, cu negoţul, cu libera concurenţă. Dacă n-o fac sînt, istoriceşte, pierduţi. Dacă o fac ei cad din etern, ei devin, se prefac, se subordonează utilului şi erorii ; ei vor ajunge pînă la urmă o mică naţiune industrioasă şi efemeră, la cheremul tuturor crizelor şi dezastrelor.

Vor produce electricitate, vor extrage petroleu, vor folosi puterea aburului și alte puteri tot mai perfecționate și tot mai mari, pentru a fabrica mașinării, săpunuri, săruri, parfumuri, hîrtie de împachetat fum."

O nouă pauză în scrisoare, semn că maiorul fusese silit să se supună din nou acelui tratament medical urîcios, inhalații cu săruri calmante, care-l făceau indisponibil o vreme. Costi Aldea refuzase o deplasare la Karlsbad, pentru cură, preferînd să-și administreze sărurile acasă, deși cu neplăcere. La neplăcerea tratamentului se adăuga și suferința de a formula niște idei care-l dureau.

„Pe mine ceea ce mă înspăimîntă este ideea de putere în dezvoltare cantitativă, căreia în prezent îi taie drum, cu ambele mîini, domnul Brătianu. Puterea politică a sfîșiat lumea îndeajuns pînă acum. Să i se substituie oare puterea tehnicei ? Totuși puterea politică avea o limită. După stat urma imperiul, după imperiu, imperiul universal, și cam atît. Puterea tehnicii va intra însă în scenă ca o putere fără limită, tinzînd spre absolut. Și atunci ? Vom pierde imperiul eternității și vom cîștiga o clipă mai bună sau mai rea. Căci acesta este omul istoric, setos de neesențial. Dacă nu cumva ne vom trezi într-un pleistocen sau carbonifer al unor mașinării uriașe, prin jungla căruia micul biped, cu praștia inteligenței în mînă, va căuta să-și taie un drum de scăpare spre cine știe ce lume nouă și nebănuită. Calea e alta, e..."

Un același *e*, care curmase și ultimul poem al lui Parva, a pus punct scrisorii lui Costi Aldea, pe care Ada i-a expediat-o totuși lui Rufino, împreună cu un faire-part îndoliat. Înmormîntarea urma să se desfășoare la moșia Mînzeasca, „într-un cadru intim", dar n-a venit nimeni. N-a venit nici Rufino, spre neliniștea doamnei Ada, care a stat ceasuri în șir la poarta casei, privind în zarea cîmpiei. Expus în sufrageria mare, Costi Aldea l-a așteptat pe Rufino trei zile în șir; cu ochii închiși, de fapt ațintiți în plafonul pictat de părintele Damian, un plafon albastru cu roșu în care pluteau dirijabile, roți dințate și îngeri.

Hélène a continuat a-i trimite batiste doctorului Darsh, însoțite de bilețele, uneori de scrisori mai lungi, însemnări fugare, file de jurnal.

> *„Ieri, calm. La Davos a nins. Candoarea îmi face bine. Și frigul. Ideea să fiu adusă aici, într-un loc al înfloririi perpetue, a fost grozavă. Minus un accident, întîmplat tot ieri : O bolnavă, ieșind să se plimbe singură în parc, și-a expulzat plămînii pe zăpadă, într-un acces de tuse. Doamnele și domnișoarele din sanatoriu au privit de la ferestre scena, fără a putea să schițeze un gest. Personalul de serviciu a intervenit totuși, niște brancardiere au adus-o pe agonică în interior, apoi au șters pata aceea. Azi a nins din nou."*

Peste cîteva zile :

> *„Contesa Șahovskaia, de la Crucea Roșie Rusă, care a fost la Plevna, ca*

și fetele noastre, și-a construit aici, la Davos, un cavou. Pentru ea și pentru fiica ei Sonia, o minoră. Se pare că Sonicika se va instala mai întîi în cavou. Ambele au deja pregătite plăcile tombale. Azi, împreună cu contesa, cu Sonicika și cu arhitectul — un italian foarte simpatic — am vizitat monumentul. După opinia mea e nițel cam înzorzonat, aproape zgomotos."

Peste încă o vreme :

„Ne distrăm, discutăm zi și noapte despre bărbați. O întrebare care revine mai cu seamă la domnișoare este aceasta : cum e cînd începi viața ? S-a conchis că fetele încep viața mai tîrziu decît băieții, uneori nici n-o mai încep. O maestră în materie de viață e Aurica, slujnica mea, poreclită Dona Aura, de Adelina Patti, care a refuzat să-mi cînte la nuntă. Așa i-a rămas numele și în Alpi. Ei bine, Aurica sau Dona Aura a fost pusă de celelalte fete să povestească tot. Eu am suprimat, în traducere, unele descrieri, în alte cazuri nici n-am știut ce să traduc. Astfel : „Gata, am rămas, mi-am zis cînd am văzut că nu-mi mai vine." A mai spus că, la puțin timp după ce nu i-a mai venit, au început grețurile, sila de orice. Ce înțeleg din toate acestea bărbații ? Ce grețuri resimt ei după un amor ?

Într-o altă scrisoare, Hélène părea scuturată de o criză de gelozie :

„L-am văzut cît e de sănătos, de puternic, de tare şi mi-a venit să-l muşc. Ar fi trebuit atunci să-l muşc, să-i dau boala. Sau să mă fi dat lui acolo, în baie, cînd se bărberea — i-am cerut voie să-l văd cum mînuieşte briciul pe obraz, dar ceva m-a oprit, nu-mi dau seama ce, acum regret, ar fi trebuit să trec peste orice interdicţie. Mai ales că el, din emoţie, s-a tăiat cu briciul la buză. Acum, sigur i-a trecut. E deplin sănătos, disponibil, tare."

Altă dată :

„În genere, mi-a spus o daneză, bărbaţii sînt urîţi. La malaezieni, mi-a mai destăinuit acea doamnă, care a călătorit foarte mult prin colonii, bărbaţii ar fi chiar oribili, buzaţi, colţoşi, păroşi. Pilozitatea îi apropie de urangutani, dacă o fi aşa. Femeile în schimb sînt gingăşia pură, nişte fluturi. La japonezi ar fi la fel, deşi nu sînt păroşi. La specia umană, în genere, par a fi avantajate femelele, care sînt cu mult mai frumoase decît la celelalte specii. Sînt oare frumoasă ? Sau poate că ideea de forţă, zic eu, se exprimă mai pregnant prin urîţenie. Frumos la scara întregii specii umane a fost doar Alexandru cel Mare, dar cam efeminat, după gustul meu. Toma este aşa şi-aşa. Parva era nici vorbă urît. Frumos a fost Isus. Dar răspunde oare ideii de bărbat ?"

Şi mai departe, dezvoltînd aceeaşi idee, dar din celălalt unghi :

„Sînt revoltată uneori pe slăbiciunea femeilor. Dintre toate metresele lui Napoleon niciuna n-a izbutit să-i vină de hac, nici cele două legitime. Doar el, Franței, căci Marianne l-a suportat pînă dincolo de margini. Și era mic, obraznic, mincinos. Incapabil de iubire, ca sentiment. Oare bărbații nu pot jertfi și altceva decît averea lor seminală, nu-și pot plasa oare sentimentele — atunci cînd le au ! — și-n altceva decît în efemeritatea istoriei, în iubire, să zicem ?“

De la un punct înainte, însemnările lui Hélène coincideau — prin superbia lor feminină — cu sentențiile lăsate testament de bunica Grădișteanu. Cele două, aflate la vîrste diferite se întîlneau în același sentiment față de viață, de societate, de om — bărbat/femeie. Tinerețea își lua însă revanșa. O notație fugară :

„...Să-l mușc, să-i dau boala. Dar de ce ? Se va căsători cu o alta, cu o ea. Vor fi probabil fericiți. Vor mînca seara ceva frugal, soldățește : ceapă, slănină, pîine neagră. Își vor face apoi rugăciunile și se vor culca în același pat, pe aceeași pernă. Pe care eu o mușc.“

La consultație :

„Azi, la consultație, un tînăr medic mi-a recenzat dintr-o privire alunițele — una deasupra buzei de sus, alta pe gît, spre ceafă. Nu mi-a spus nimic, dar i-am simțit tulburarea, l-am prins într-un flagrant delict care m-a tulburat și pe mine. El ar

fi trebuit să uite că e bărbat, nu-i așa ?
...Apoi a cerut să mă dezechipez, să-mi trag peste cap cămașa de noapte și să mă acopăr cu cearșaful alb. Ținea să mă consulte iar...
...I-am acceptat barba pe piele. Horcăia urît. Nu i-a plăcut se pare cum sună plămînii mei. A ieșit din cameră transpirat."

În aceeași seară :

„Revin la ideea de bărbat. Bărbatul urît și violent nu-mi repugnă totuși."

O depeșă :

„Îmi simt sînii pietrificați. Mă dor."

Doctorul Darsh simțise, cu trei zile înainte de primirea depeșei, o durere asemănătoare. Și el încredințase jurnalului constatarea, în termeni exacți :

„...o mîncărime suspectă în sînii proprii, urmată de o durere acută în mamelonii mici, abia vizibili."

Cînd durerea s-a accentuat, Darsh a dat cu spirt. A trecut apoi la un autoconsult minuțios și a constatat, cu uimire, că avea sînii măriți. Ca răspuns la telegramă, a scris :

„În curînd, remediul. Mai trimiteți batiste."

Starea lui Hélène nu s-a ameliorat, a notat în jurnal :

„Stîngaci, brutali, inconsecvenți, egoiști, repede satisfăcuți cu puțin,

indiferenți în momentele de paroxism, incapabili să meargă pînă la capăt, apoi bătrîni, urîți, cu totul indisponibili, reumatici, proști, plîngăreți, văicăricioși, cicălitori, maniaci, cam asta sînt. Căderea lor în regimul infantil e penibilă, căci nu mai au candoare, doar senilitate. Se țin ca țîncii de poala bonelor — situații, vanități politice, avere. De ce-aș fi trăit, ca să le văd declinul pînă la capăt ?“

Apoi fragmente la întîmplare, vorbe auzite, așa cum i-au venit în gînd :

„...Poate să și tune, eu nu mă tem cînd este el cu mine. Poate să se sfărîme Terra. Și ce ?“

„...Dragă, m-a desfăcut ca pe-un pachet, cu o curiozitate ca și absentă. Fuma, între timp. Mă tot gîndeam : ce am asupra mea ? eram și eu la rîndu-mi curioasă. Am fost rece, impasibilă, frigidă...“

Apoi note sincopate, din ce în ce mai rare :

„Văd ca prin ceață, ca printr-un voal fluid care face ca lucrurile să tremure în aer, să se destrame. Parc-aș fi prinsă între niște orizonturi tremurătoare, ca vara, în cîmpie, cînd ți-e sete...“

Peste încă un timp :

„...Acu mi-e frig. Am intrat într-un frig de care mi-e frică, frică de în-

tuneric, un întuneric alb. N-am cu ce mă acoperi, nu-mi ajunge nimic, îmi clănțănesc dinții, vreau să intru în pielea cuiva..."

Și din nou o revenire :

„Bărbatul ! Ce mister are, unde se ascunde acest mister, dacă el ca el e atît de rectiliniu, de rece, de elementar ? Ce mister are Theo, în afară de mutra-i zburlită ? Cine și-ar pierde mintea pentru el ? Dar papà, cu pasiunea lui pentru politică ? Sau Parva, cu care m-am sărutat o dată ? Sau Costi Aldea cu care am valsat primul meu vals ? Ce alți bărbați am mai întîlnit ? O, caraghiosul Mișa ! Măcar el trage la măsea și la armonică. E ceva în lume cu mult mai presus decît teoria. De ce atîtea teorii despre bărbați, femei, obiecte, cînd totul de la un timp mi se pare atît de simplu, și clar : îl iei/te ia. Vă pierdeți amîndoi în infinit, precum m-aș fi putut pierde în menuetul acela al lui Rufino, rămas nescris.

...Aș dori să mănînc pîine pe marginea unui rîu, cu un bărbat. S-o rupem și apoi s-o mestecăm amîndoi și s-o înghițim pînă ne-ar durea fălcile. Ca să-i înțelegem gustul, în sfîrșit. Apoi să facem împreună ceva mare, universul de pildă."

Lui Darsh, numindu-l ca atare — „Domnule Doctor" — Hélène i-a scris doar atît :

„Domnule Doctor, te rog să nu te jertfești pentru mine. Ar însemna că

mă iubești. Sau că-mi iubești boala, ca boală. Fă-o dacă poți pentru întreaga lume. N-aș suporta să mori pentru una ca mine, înțelegi ?"

Acasă, Hélène n-a scris nimic în tot acest răstimp. N-a răspuns nici la asediul epistolar al soțului fictiv, lăsîndu-l pe Toma într-un dubiu care trebuia să ajungă la un sfîrșit.

L-a provocat chiar el. Într-o bună zi, Toma a trecut munții înapoi în Ardeal, așa cum venise. Casa Rășcanu a rămas în derivă.

XVIII

Lumea în care Adela a pătruns era aparte, cu totul altfel decît aceea pe care o cunoscuse pînă atunci. Din acea lume, din care provenise maiorul, Adela nu cunoscuse pe nimeni altcineva decît pe vărul Petre Ene, cel care urma s-o întîmpine la gară. A și întîmpinat-o, la Adjud. Însoțită de guvernantă și de fetițe, Adela a fost singurul pasager mai important al trenului. Sergentul Petre Ene s-a mișcat greu spre ea, cu proteza lui de lemn. Era cu capul descoperit, iar în spatele lui se afla un băietan ca de treisprezece ani cu biciușca în mînă, echipat semițărănește, dar încălțat cu cizme noi, de croi militar.

— Acesta-i Petrișor ! I-a indicat Petre Ene, făcîndu-i rînd feciorului la sărutatul mîinii.

Ceremoniile de prezentare au fost anevoioase și stîngace. Petrișor a ezitat dacă să sărute mîna celor două domnișoare sau dacă să le sărute pe obraz, cum se cuvenea între veri. Franțuzoaica abia rupea românește și feciorașul a privit-o ostil, i se părea ca un ghimpe între cei din neam. Petre Ene s-a aburcat greu în trăsură, după ce-a ajutat-o să urce pe Adela, apoi pe franțuzoaică și pe fetițe, după care a spus :

— De-acu om porni spre sărăcia noastră.

Petrișor a dat bice cailor și trăsura s-a urnit pe un drumeag prăfos. Se culeseseră viile. Dealurile carpatice, care se aflau întoarse cu fața spre sud, miroseau a tescovină. Ici și colo pîrîiau deasupra podgoriilor moriștile de vînt.

— Anul ista, a început a vorbi vărul Petre, am avut noroc cu viile. Roadă mare. Bătrînii zic c-așa ceva ei nu

ţin minte să mai fi apucat. Dreptu-i c-a fost şi seceta. La vie seceta prieşte, numai să cadă cu puţin înainte de ceasul culesului.

— Aţi început culesul ?

— Ehei, vinu-i fiert. Lumea, p-aici, a şi pornit nunţile. Vremea merge, cui şi ce-i pasă de morţi !... Îl vezi pe Petrişor ? În trei ori patru toamne o să zbîrnîie după însurătoare. Îs cam iuţi oamenii de-aici, de pe la noi. Şi muierile, şi bărbaţii. N-adastă, se pornesc de cu vreme la drum, cum se crapă de ziuă.

— Noi ne-am sculat cu noaptea-n cap ! a intervenit băiatul, cu voce groasă, posomorîtă de nesomn.

Au tăcut multă vreme. Adela nu găsea nici un subiect de conversaţie cu vărul Petre, deşi se simţea bine alături de el. Nu o stînjenea absenţa celei de-a doua cizme, înlocuită cu un sprijinitor de lemn, nici pe el nu părea a-l stînjeni lipsa piciorului. Într-un tîrziu, într-o doară, Adela a întrebat totuşi :

— Şi ce mai e p-aici, pe la noi ?

A spus „pe la noi" în chip spontan, simţindu-se deja asimilată de această lume în care intrase.

— Ce să fie ? Bine ! a răspuns vărul Petre. Apoi cu înverşunare : Numai că toate-s ca acu o mie de ani. Nimic nu s-a clintit din loc.

Era o încordare în glasul lui, iar pe obraz îi apăruse brusc o cută sumbră. Adela nu l-a mai necăjit cu alte întrebări, l-a lăsat în moarea lui, cum spun moldovenii, moarea fiind o zeamă acră şi limpede, rezultată din fermentarea legumelor puse la murat. Uneori moarea are tăria alcoolului, fiind totuna cu umoarea neagră a celui ce-o duce în el. Astfel era, în umoarea lui, şi vărul Petre, căruia Adela i-a spus doar atît :

— Or trece toate... Apoi mai tîrziu : Ai văzut cît au crescut fetiţele ?

Vărul Petre s-a înseninat, a întors ochii frumoşi spre fetiţe, ochii lui Din. Dar pînă în Valea lui Din, cum o numea Adela, mai era de mers. Vărul Petre a recăzut pînă la urmă la ale lui. A spus cîte ceva despre necazurile oamenilor de pe vale în frînturi de vorbe : un proces pentru pămînt, început încă de pe vremea lui Ioniţă Sturza-vodă, apoi o chestiune încurcată de hotărnicie cu

austro-ungarii de peste Carpați, apoi povestea unui vad de apă revendicat de răzeși, împotriva statului, niște munți disputați între cei de aici și cei de dincolo de munți, în schimb nici un cuvînt despre el, despre copii, despre familia lui. Reprezentîndu-și neamul, răzeșul se păstra în cea mai pură nepăsare față de sine.

Adela mai știa totuși cîte ceva despre această lume a lui Din ; chiar maiorul, în timpul vieții, intervenise, în cîteva rînduri, în favoarea rubedeniilor lui, ajutîndu-le într-un proces care se desfășurase la Casație. Adela a și întrebat :

— Ce mai e cu procesul ?

— Tot așa, a răspuns vărul Petre. Și tot înverșunat : O să-i răzbim noi în vreo mie de ani.

Petrișor, care mîna caii, devenise atent. Oamenii lui Din fuseseră neam de plăieși puși de strajă la cotul răsăritean al Carpaților, și huzurind de bine — *ab antiquo* —, cum ei înșiși pretindeau, pe vremea vechilor voievozi, de la care deținuseră numeroase privilegii. Dar unul dintre ultimii domni fanarioți, Alexandru Moruzi, dăruise uriașa moșie a statului pe care plăieșii se născuseră unui acolit al său, logofătul Costache Ghica, cel care de-atunci a și devenit Ghica-Comănești. Aceasta i-a strîmtorat dinspre deal. Dinspre vale i-a strîmtorat un văr al Adelei, Alecu Balș. Au început procesele care s-au ținut lanț. Rubedeniile lui Din, cu organizația lor militară — s-au pus în linie de bătaie. Au fost și omoruri, ani de ocnă, pribegiri peste munți și peste Dunăre. Hotarul fragil dinspre Ardeal fusese și acesta uzurpat, prin abuzul autorităților chesaro-crăiești care răpiseră o parte din moșia plăieșilor, cu păduri de fag, cu pășuni și pămînturi de agricultură. O răfuială sîngeroasă cu uzurpatorii, inițiată de plăieși, a obligat autoritățile din cele două țări — o țară și un imperiu — să treacă la tratative pentru restabilirea frontierei. Dar plăieșii lui Din aveau interese și spre sud, pînă în Dobrogea turcească și pînă la Bugeacul tătărăsc. Pe toate aceste trasee — pe unul dintre ele pătrunsese și Adela — mirosea a sînge.

Cele două fetițe nu participau la conversație, cum nu participa nici Petrișor, care mîna caii. Dar cele două

vîrste se adulmecau, căutau temeiuri pentru o apropiere. Seara, Adela avea să fie întrebată de una din fetițe :

— Mamă, a ce miroase țăranii ?

Mama a fost surprinsă de această întrebare, care se referea la rubedeniile soțului ei, la neamul în care intraseră fetițele. N-a ezitat să răspundă, căci și ea identificase acel miros nou, propriu unei alte specii de oameni :

— A cal, a sudoare, a busuioc, a bou, a pămînt...

— Și tata ce miros avea ?

— De oștire.

Răfuiala pentru restabilirea hotarului proprietății plăieșești, spre Ardeal, pe care vărul Petre o evoca, avusese loc destul de recent pe timpul prințului Carol, pe care plăieșii nu-l iubeau, pentru vina de a-i fi urmat lui Vodă Cuza. Răzbunarea lor pe Neamț se rostea regulat la alegeri, cînd plăieșii-răzeși de pe Valea lui Din votau cu gruparea liberală, pentru un timp antidinastic, deși ei, in corpore, erau conservatori. Vărul Petre nu se considera țăran, deși era !, disprețuindu-i în chip dur atît pe boierii mari, spre care tindea, cît și pe țăranii cu statut neliber, pe care-i socotea niște gunoaie. El era un prinț al locului și ca fruntaș al văii, ca șef al clanului electoral de care răspundea, trimitea regulat un om de profesiune liberă în parlament. Vărului Petre îi plăcea să pună țara la cale numai cu oameni de seamă, mai importanți decît el, iar acum, pe drum, mîndria lui a fost din nou mîngîiată, cînd, din sens contrar, la vale, a apărut un alt echipaj, echipajul unui mare boier și mare patriot, conul Basil Alecsandri.

— Uite-l pe conu Basil, a strigat el, foarte emoționat, fiind sigur că echipajul se va opri.

În aceeași zonă, nu departe de Valea lui Din, conul Basil avea și el moșie, încă una, proprietatea Bogdana, pe care venea s-o viziteze o singură săptămînă pe an, cît își rînduia conturile. Cînd vărul Petre a strigat : „— Uite-l pe conul Basil !“, Adela a tresărit cu bucurie. Nu-l mai revăzuse pe bard poate de douăzeci de ani, de la Iași, din adolescența ei strălucită. Vărul Petre a mai adăugat :

— Uite-o și pe cucoana Paulina !, iar Petrișor a oprit caii, pentru ca întîlnirea între cele două trăsuri să fie obligatorie.

Sergentul Petre Ene a dat să coboare, ca să-l salute pe bard, dar conu Basil, care-l cunoştea pe sergent, l-a oprit şi a coborît el mai întîi, cu pălăria de pai în mînă, ca să-i depună Adelei omagiile.

— Frumoasa domnişoară Balş, a început bardul, este încă şi mai strălucitoare ca doamnă !...

Apoi şi-a revenit cu stînjenire, plecîndu-şi fruntea : frumoasa doamnă Adela Balş se afla în ţinută de doliu. Fără a retrage complimentul, poetul s-a lăsat mişcat de o emoţie factice, care i-a umezit colţurile pleoapelor. S-a emoţionat şi mai tare, adică tot uşor, cînd le-a văzut pe cele două fetiţe, odraslele maiorului. A strigat-o pe coana Paulina în franţuzeşte, rugînd-o să coboare, ca să le aprecieze şi ea. Paulina a descins din trăsură, a coborît şi Adela, şi guvernanta, au rămas pe loc doar fetiţele şi băietanul de la cai. Schimbul de mirări şi complimente a fost plăcut şi graţios.

Alecsandri vorbea atît de frumos franţuzeşte de parcă vorbea româneşte. Sergentul Petre Ene îl pricepea şi era fericit, chiar dacă nu înţelegea o boabă din cele ce se spuneau. La fel de frumos vorbea coana Paulina, poloneza lui, pe care Adela o aprecia ca pe o norocoasă, o favorită a soartei. Din slujnică frumoasă de han, cum fusese, Alecsandri făcuse din ea o doamnă, rapid, adică facil, spre stupoarea întregii lumi, cei doi rămînînd împreună, gunguritori şi fericiţi pînă la senectute. Ca să-i sporească fericirea, Adela s-a simţit datoare să-l măgulească pe poet, aducîndu-i aminte de acea cupă, cucerită cu cîteva luni în urmă, în sudul Franţei, la un concurs de poezie. El a tremurat de emoţie, apoi a protestat, bătînd în retragere : nu socotea trofeul atît de important.

— O, dar ce sînt eu faţă de voi ! a mai spus bardul, apărîndu-se elegant cu pălăria din pai de orez. Ce sînt eu faţă de acest brav sergent ! şi l-a indicat pe Petre Ene.

Petre Ene se simţea la rîndu-i măgulit, Petrişor stătea bosumflat pe capră. De-acolo, de pe capră a văzut, cu dispreţ, cum tatăl său se chinuia să recite o poezie a domnului Alecsandri, pe care băietanul o ştia şi-n somn :

„Din vîrful Carpaților,
Din desimea brazilor,
Aruncat-am ochii mei...“

— O, nu! O, nu, e prea mult! a protestat, factice, poetul. Și direct către sergent: Te asigur, dragul meu, vorba lui Hugo, că *„J'aurais été soldat si je n'était poète“* [1]...

Și această frază, parțial înțeleasă, l-a încîntat pe sergent. Miezul îl pricepuse: cele două vorbe de temelie *poet* și *soldat*. Poetul rîvnise să fie soldat, soldatul se aflat în fața poetului, cei doi erau o lume candid fericită, alcătuită din poeți și soldați. Conu Basil a isprăvit printr-un lung omagiu la adresa celor căzuți în război, morți sau răniți, vibrant și cald, aproape lăcrimos, ca la tribuna Senatului. Era de mulți ani senator. Vorbind despre război, micul domn în alb vădea un fel de euforie, ca și cum moartea lui Din și moartea celorlalți ar fi reprezentat o biruință personală, obținută de el împreună cu ei. A recitat încă o dată acel vers din Hugo, la care ținea atît de mult, după care, încălzit, și-a făcut vînt cu pălăria.

În conul Basil vibrau fanfare, care se asortau fericit cu mirosul de parfum englezesc, cu costumul lui alb, de vară, cu pălăria de pai, cu surîsul Paulinei. Adela l-a lăsat fericit acolo, în mijlocul drumului, îndepărtînd cu mîna un val de aclamații, făcîndu-le semne tuturor celor prezenți și celor absenți, celor de atunci și celor din viitor, semne din ce în ce mai depărtate, mai albe și mai mici, cu pălăria.

Peste mai puțin de un ceas, spre asfințit, trăsura a intrat pe Valea lui Din. O vale îngustă, cuprinzînd un număr mic de sate, al căror șir se isprăvea în munte, de fapt un deal fălos, Dealul Măgura. Acolo voia să ajungă Adela mai întîi, împreună cu fetițele. Pe acel deal, Din, desculț, păscuse oile și se jucase de-a românii și tătarii. Undeva, nu departe, la Borzești, Ștefan cel Mare, copil, se jucase, la rîndu-i, de-a românii și tătarii, fapt care-i hotărîse soarta. Pe coasta dealului se aflau și niște urme

---

[1] „Aș fi dorit să fiu soldat, de nu eram poet.“

de morminte vechi. Din îi spusese Adelei că el, împreună cu ceilalți copii de pe vale, se jucau printre morminte. Acum dealul arăta urît, ars de secetă, plin de scaieți și bălării. Sergentul Petre Ene, stînjenit, voia să spună, a și început să-i spună Adelei că Din nu se născuse acolo, în acel loc pustiu, că acolo era doar locul de joacă al copiilor de pe vale, dar cumnata l-a întrerupt, luîndu-i-o înainte :

— Aici vom face pomenirea ! a hotărît ea.

Peste numai o zi, același deal ars de secetă, Dealul Măgura, împînzit pînă în acea clipă cu spini și bălării, a fost acoperit cu zece mii de lumînări, răsădite de femeile de pe Valea lui Din. Cînd a început slujba de pomenire, poruncită de Adela, lumînările s-au aprins, una de la cealaltă, pînă la împlinirea numărului de zece mii.

Toți se întorseseră în pămînt, unul singur intrase în eternitate pe o altă cale : Nae Maican. În calitatea sa de șef suprem al oștirii, prințul a luat act de această defecțiune, dar cu întîrziere, cînd încă se afla în munți. Faptul că un subordonat dorise să se transforme post mortem în flacără, încălcînd legea după care ceilalți, urmașii, ar fi trebuit să-i aprindă la mormînt lumînări, l-a indispus și l-a răsucit lăuntric. Poți să faci cu tine orice, s-a întrebat, sau ești dator să te supui normei statornicite de alții, de premergători ? Gestul lui Nae, ofițer de marină, pe care prințul îl avansase post mortem la grad de comandor, însemna o răzvrătire. Dac-ar fi aflat la timp, prințul ordona — mai mult ca sigur ! — funeraliile uzuale. Nu aflase însă și acum era într-un fel eliberat, izbăvit de datoria de a lua o decizie arbitrară, care ar fi încălcat voința ultimă a comandorului. Ceva trebuia totuși să facă pentru a-l pune pe Maican în ordine cu lumea și prințul, în timpul călătoriei în munți, a meditat multă vreme la un act reparatoriu, care să conserve memoria celui dispărut. Pînă la urmă l-a scos din dificul-

tate creionul cu care desenase propriul mausoleu, în dimineața paradei. Un mausoleu pentru Nae Maican ? Mai bine un far. Un far uriaș, de fapt o torță, împrăștiindu-și lumina peste apele mării. Prințul nu cunoștea noul pămînt de la mare, nu-l străbătuse cu pasul pe țărm, nu-l contemplase nici de pe ape. A navigat multă vreme în închipuire, purtînd în gînd silueta monumentului marin, fără a putea hotărî în ce loc să-l planteze, pe un țărm lin sau pe un țărm frămîntat de talazuri. Unde era mai nimerit să-l pună : la Constanța, la Mangalia, la Midia ? A hotărît să înalțe noul far, purtător al memoriei lui Nae Maican, într-un loc izolat, pe o stîncă goală din mare, care avea însă un nume foarte potrivit pentru un asemenea destin : Insula Șerpilor.

Peste încă o zi, o altă defecțiune a fost adusă la cunoștință prințului, din nou cu mare întîrziere : locotenentul Arghir, purtător al livretului militar nr. 2513, ofițer de roșiori, „talie medie, ochi negri și obraz smead", căpătase brusc ochi albaștri, în timpul îndeplinirii unei ultime misiuni, pînă la hotarul de pe Nistru. Ascultînd povestea incredibilă, prințul n-a vrut s-o admită și a cerut un raport scris. Raportului i s-a adăugat un crochiu care trasa punct cu punct itinerariul parcurs de Arghir, de la punctul de pornire pînă la ultimul popas, din răsărit. Ce se întîmplase acolo ? Totul părea straniu, iar de la un punct încolo totul devenea inadmisibil. Inadmisibil mai ales faptul că subalternii nu-l mai recunoscuseră pe comandantul lor, după schimbare. „Nici chiar iapa nu l-a recunoscut !" se scria în raport, iar Alteța-Sa a subliniat curioasa propoziție. „Cînd locotenentul Arghir a descălecat, se mai spunea în document, animalul nu l-a mai recunoscut pe stăpînul său, trăgîndu-se brusc îndărăt. Cum s-a tras și cățelușa Puck, care a lătrat." Schimbarea consemnată în raport, dar mai cu seamă vuietul legat de acest caz neobișnuit, ar fi putut provoca distorsiuni în armată. Or, armata, a meditat Alteța-Sa, nu putea cuprinde cazuri, armata — și-a mai spus — e o masă medie, ordonată, comună. Să-l scoată pe Arghir din armată ? Dar ce vină avea subordonatul său ? După o îndelungă deliberare, prințul a recurs la o decizie medie, la fel ca și un strămoș al său, Frederic cel Mare, care,

într-un caz asemănător, a sancționat un ofițer pentru o anume abatere, prin trecerea sa de la o armă la alta. Sub numele ofițerului cu ochi negri, transformat într-un ofițer cu ochi albaștri, prințul a scris :

„Se trece la infanterie“.

Un al treilea caz de defecțiune îl privea pe Ulf, porumbelul voiajor al prințului, care avea un zbor bizar, anormal, un zbor de pasăre de pradă. Ulf sau Fulg, cum îl numea sergentul care-l avea în grijă, apărea de obicei din cer într-un picaj vertical, dîndu-se de trei ori peste cap, asemeni unui uliu, după care cădea scurt pe sol, rămînînd ca piatra. Același Ulf își repeta performanța și în sens invers : se reîntorcea săgeată în sus, se dădea de trei ori peste cap, și abia apoi își relua zborul normal, după legea speciei lui. Ciudățenia acestui zbor atrăgea atenția, provocînd larma subordonaților, care-l primeau sau îl conduceau pe zburător cu alai. Cum se pregătiseră să facă și acum, cînd Ulf era așteptat cu un mesaj urgent. Dar Ulf nu venea. Prințul a îndurat așteptarea un ceas, apoi încă un sfert. De obicei Ulf era prompt. Distanța de la București la Sinaia nu depășea în zbor direct mai mult de două ceasuri, poate două și un sfert. Ulf, iată, întîrziase inadmisibil și prințul a dat să încalece. L-a oprit însă larma suitei, care aclama cu mîinile spre cer : Ulf venea în vijelie. Prințul rămăsese cu piciorul în scară. Pasărea nu s-a abținut să nu execute cîteva tumbe în aer, comportîndu-se din nou ca un saltimbanc sau ca un subordonat frivol. Adusese ce-i drept mesajul, dar picătura ultimă a revărsat paharul.

— Ulf se trece la pensie ! a decis Alteța-Sa, vădind un plus de uscăciune, care i-a uimit pe subordonați.

Apoi prințul a coborît, mohorît.

XIX

Începuseră nunțile, începuseră bătăile cu flori la Șosea, începuseră anonimele, se învîrtea din nou roata norocului. În această atmosferă — normală — apăruse și Libi.

Îl chema Libi, filosofia lui era simplă, la îndemîna oricui, mai ales practică : nu pot să-ți fac un mare bine — nu dispun de mijloace !, dar pot să-ți fac un bine mai mic, mic de tot, la care-mi poți răspunde tot cu un bine, oricît de mic. Libi numea serviciu acest bine mic, iar negoțul acesta curat cu binele era numit schimb de servicii. Hai să nu ne mai promitem marea cu sarea, mai spunea el. Eu îți ofer ceva, un serviciu, la care dumneata, dacă vrei, îmi răspunzi tot cu un serviciu, oricît de mic. Dacă nu, nu. M-am săturat de cei care vor binele în general. Aceștia sînt cei care aduc cel mai mare rău lumii.

La București, Libi s-a instalat în preajma cartierului Lipscani, unde deschisese un oficiu al bunelor oficii, și, deși era nou în forfota pestriță a omenirii din bazar, părea vechi de cînd lumea. Îl cunoșteau toți vecinii, îi cunoștea pe toți, îl recunoșteau persoane cu totul necunoscute, pe care la rîndu-i Libi le recunoștea cu entuziasm. El degaja, prin întreaga lui ființă, bunăvoință și entuziasm. Era și modest, nu se supăra cînd cineva i se adresa fără formule de politețe, ba chiar pretindea să i se spună pe nume : Libi. Ceea ce desigur șoca lumea atît de formalistă și de orientală a locului, mai ales cînd Libi insista : spuneți-mi Libi ! Ziceți-mi pe nume, suspendați cu mine formulele cavalerești, tratați-mă drept ceea ce

sînt şi voi fi ca atari, totdeauna la dispoziţia dumneavoastră : Libi. Isprăvea cu formula : Votaţi cu domnul Brătianu, trăiască partidul liberal !

Libi a lansat o primă invitaţie la simplificarea moravurilor, la o descheiere, decentă, a nasturilor de la redingotă şi veston. Deocamdată unilateral, căci Libi continua să se adreseze clienţilor şi coasociaţilor cu toate formulele în uz, fiecăruia după gustul, după rangul sau după fantezia sa. Dar, micşorîndu-se în chip voluntar, oferind oricui posibilitatea să-l minimalizeze, Libi se făcea util şi dobîndea succese. Succese mici, acele succese care pun doar vag premisa bunelor relaţii. Fără s-o declare, fără să-şi propună s-o facă, poate şi fără să vrea, Libi reuşise să modereze porunca „Iubeşte-ţi aproapele ca pe tine însuţi", dîndu-i o fizionomie practică, imediat accesibilă : „Fii util aproapelui tău, cum îţi eşti util ţie însuţi !" Vechea poruncă biblică nu mai speria. Intervenise în sfîrşit un criteriu care s-o controleze cantitativ : utilul. Îţi este util aproapele ? Îl foloseşti. Nu ? Nu-i nimic ; nu-l foloseşti, dar nu-i rămîi indiferent : încerci să i te faci util. Cum ? Prin bune oficii, oricît de mici. Oferindu-i-le aşa cum ţi le-ai oferi ţie însuţi. Uneori şi-un cuvînt bun poate fi util. Micilor negustori din preajma Lipscanilor, care navigau pe lîngă faliment, Libi nu le putea fi de folos decît cu un cuvînt bun, pe care nu ezita să li-l acorde :

— Ce-ai făcut azi ?

— Nimic.

— Tot e ceva. Eu n-am făcut nimic, chiar nimic. Dar ştii cum ? Nimic, nimic, nimic.

— Asta-i rău.

Libi îşi lua partea rea, răul, trecînd mai departe şi lăsînd în urmă, dacă nu binele, măcar o consolare factice. Căci dacă binele, în general, nu se putea făptui — era o minciună !, — acest bine făcuse numai rău lumii, Libi introdusese un corectiv, el era de fapt autorul unei mici reforme, la mintea cocoşului : un bine mic, pentru fiecare persoană în parte ! Un fel de cadou. Şi concluziv : Hai să reformăm lumea pe această cale şi să ne simţim fie-

care bine. Binele meu n-are atingere cu binele dumitale, ne vom respecta reciproc, la fel ca în cadrul unui mic contract comercial.

De la mici contracte a pornit și Libi. Mici contracte cu obiect derizoriu, unele avînd la bază neantul. La un prim contract, încheiat la București, Libi avea doar o participare morală, secondînd ideea unui domn care scrisese pe o firmă : „Vînd momeli de pește." Momeli de pește ? s-a întrebat Libi, apoi singur și-a răspuns : De ce nu ! Ideea n-a prins totuși, fiindcă pescarii din București, în majoritate țigani, nu foloseau momeli de pește din import — un produs vienez — ci rîme sau mămăligă rece. Întreprinderea a dat faliment, dar ideea scrisă pe firmă a fost reținută : firma atrăgea. Foarte mulți trecători dădeau buzna în magazin, întrebînd : Ce se vinde, domnule, aici ? Chiar momeli ? !... În locul momelilor de pește se putea vinde altceva. Un alt contract, la care Libi s-a asociat, privea vînzarea clanțelor, broaștelor și încuietorilor de uși. În București se înmulțiseră spargerile și întreprinderea era extrem de utilă. Cu un corectiv : în interior să se vîndă nu clanțe, broaște, lacăte și alte mecanisme de încuiat, ci polițe de asigurare. În magazin, care era foarte bine utilat, minunile tehnice de ultimă oră erau prezentate cu ajutorul unor mici reclame în versuri : „— Vrei o ușă să descui ? / Ba mai pune-ți pofta-n cui !" Sau : „Cel ce-a făptuit păcate / Nărăvit e la lăcate. / Dar acest lacăt pătrat / Va rămîne încuiat." Experiența contrară începea cu lacătul pătrat, care era descuiat în doi timpi și trei mișcări, sub ochii zăpăciți ai clientului, de mîna unui spărgător de profesie, angajat al magazinului, cu aprobarea poliției. Spărgătorul, unul Sile, făcea și alte minuni, simula tot soiul de spargeri, pînă cînd clientul îngăima îngrozit :

— Bine, domnule, dar cum e cu putință ? !

— Cum vedeți ! Credeți că există lacăte care să aibă secrete pentru spărgători ?

— Dar atunci cum să ne mai apărăm !

— Cu pușca ! răspundea negustorul, iar clientul era invitat la rafturile cu arme de foc, puști, pistoale, carabine cu repetiție și revolvere de toate calibrele.

— Bine, protesta clientul, dar într-o casă mai sînt şi doamne, şi copii. Văd că chiar dumneavoastră aţi scris aici : „Cine violează uşi / violează şi păpuşi !" (sau „mătuşi", după caz.)

— Avem şi armament pentru copii.

Unii cumpărau puşti şi pistoale, conformîndu-se îndemnurilor rimate, afişate în dreptul fiecărei arme de foc : „Vrei să-ţi ocroteşti nevasta ? / Ia, române, puşca asta !" Sau : „Căci vei fi cu curul gol, / De nu iei acest pistol !" Alţii, însă, speriaţi de arme, ezitau, şi atunci negustorul intervenea :

— În acest caz, domnul meu, cumpăraţi o poliţă de asigurare. În caz de deces, cînd criminalul v-ar ataca cu arme de foc, averea vă rămîne intactă, iar succesorii vor prospera fericiţi. Cum se şi scrie aici : „Poţi deceda liniştit, / Cînd te-ai asiguripsit." Sau altfel spus : „Vei muri neconsolat / De nu te-ai asigurat."

Şi clienţii se asiguripseau. În cîteva luni, de cînd începuseră spargerile, mica societate de asigurări, avînd în faţă un magazin de încuietori, îşi dublase capitalul. Evoluase şi Libi, care-şi făcuse tot mai consistentă filosofia : Omul e natură ! a declarat Libi, în clipa în care a pătruns într-un cerc ceva mai distins. Darwin zice că nu sîntem altceva decît nişte maimuţe care şi-au înţeles necesităţile, micile necesităţi. Să pornim de la micile necesităţi sau de la micile năzuinţe. Căci eu, mai spunea el, nu sînt chiar aşa, un tip *terre-à-terre*.

A şi deschis, pentru demonstraţie, un mic magazin, cu o firmă adecvată : *„La micile necesităţi"*, apoi un alt magazin, în apropiere, cu firma *„La micile năzuinţe"*, apoi a unificat magazinele şi firmele, legîndu-le printr-un *and : „La micile necesităţi şi micile năzuinţe"*. În acest bazar se găseau de toate : şi clanţe, şi capoate anglées, din cauciuc, şi mantale cauciucate pentru intemperii, şi săpunuri parfumate, şi arme de foc. Sub acelaşi acoperiş, dar la etaj, Libi a deschis şi un birou de mică publicitate, sub firma : *„La mica fericire"*. Să isprăvim cu marea fericire, a spus el, care e totuna cu marele egoism, insuportabil. Să trecem la micul egoism, suportabil. Concesiu-

nea, concesionarea, concesiunile de orice fel, a mai spus Libi, pot pune baza unei lumi mai acătării, pornind chiar de la cuvinte. Un cuvînt, care provoca repulsie, poate fi înlocuit, în dicționar sau în conversație, cu un alt cuvînt, acceptabil pentru partener și spunînd în fond același lucru. De reținut, pentru orice eventualitate și proba contrarie, care, de asemeni, putea ieși foarte bine, pînă la proba contrarie.

Libi avea nevoie și de cooperarea unui filolog, deși nu-l durea capul, lucrurile mergeau ca de la sine, totul pe lume se schimba, nimic nu dăinuia, nimic nu suporta rămînerea pe loc. Și atunci ? Atunci era altceva mai bun de făcut decît să observi partea bună a lucrurilor și să militezi ca binele să se generalizeze ? Libi era partizanul meliorismului, după el orice lucru bun putea deveni și mai bun, începînd cu lucrurile mici, desigur ! Ca program pentru epoca de după război, Libi a propus, în consecință, ameliorarea necesităților și ameliorarea năzuințelor, prin produse de tot felul, tot mai multe și tot mai variate, care să iasă prompt în întîmpinarea năzuințelor tot mai ameliorate ale onoratei clientele. Pentru aceasta era nevoie doar de un pic de deschidere, la șireturi, decolteuri, nasturi, vămi, zîmbete, moravuri. O deschidere și în sus, spre lumea mare, dar și în jos, spre mulțimi. Libi nu disprețuia mulțimile, și nici mica lume mare. El era la mijloc în postura unui intermediar. În viziunea lui, diferită de viziunea politicienilor, contrariile se puteau acomoda. Necesitățile erau aceleași, mai mici sau mai mari, chiar dacă năzuințele nu coincideau. Dar de ce, în fond, să nu concorde și năzuințele ? Încă o societate bătea astfel la orizont : „Concordia română“.

Pentru împlinirea acestei mici năzuințe, Libi avea nevoie de pace. În general, să fie pace, spunea el. Nu în general, că nu se poate, dar măcar ici și colo, pe unde se poate ; e știut că generalul nu poate exista, generali sînt doar în armată, eu sînt un mic particular, un pacifist. Sînt și un acomodant. Așezarea cea mai avantajoasă este și cea mai incomodă, fiind strivită între două interese care se exclud. Totuși abia aici, la interstiții, se poate

prospera, deşi se spune că aici e inconfortul. Eu prefer acest inconfort confortului pur. De ce ? Tocmai fiindcă interesele contrare îşi întorc spatele, iar cine e priceput ştie să-şi asigure rolul de stîlp al balanţei. Nu vă cer deci nimic decît să-mi daţi două interese contrare şi toată lumea va fi mulţumită, iar eu unul le voi mulţumi tuturor, mulţumindu-i pe toţi. Încă un magazin bătea la orizont — „La mulţumirea morţilor" — căci şi morţii urmau a fi mulţumiţi.

Ici şi colo, lumea începea să fie mulţumită, iar Libi aclama acest efort de acomodare al oamenilor, cu noul timp. El aplauda din răsputeri noul, orice fel de nou. În om e ceva care conduce la nou, spunea el. Omul nu e o fiinţă veche, e ceva nou. De aceea el este atît de dispus de a înlocui lucrurile vechi cu lucruri noi, chiar şi părţile vechi din fiinţa sa, cu părţi noi, tari sau moi. Iată, a venit războiul, s-au pierdut pe cîmpul de luptă atîtea mîini şi picioare, dar lumea merge mai departe cu mîini noi şi cu picioare noi. Libi a participat şi la fondarea unui magazin de proteze, care a reprezentat o altă noutate în Bucureşti. În acelaşi magazin se vindeau ochelari, articole tehnice pentru dentişti, cum şi mici articole de intimitate pentru doamne şi domni. Treptat, spunea Libi, omul va fi reconstituit bucată cu bucată, începînd de la mîini şi picioare, pînă la ochi şi dinţi. De ce o roată dinţată şi nu o gură dinţată, cu dinţi metalici de cea mai bună calitate, după deviza : „Vreţi un dinte sănătos ? / Evitaţi dinţii de os !" Căci pînă la urmă, spunea el, se va merge pe calea sintezelor şi omenirea va fi salvată. Nu vom urca cu gîndul atît de departe — omul sinteză !, dar e timpul să medităm la nişte sinteze iniţial modeste, foarte mici, uşor suportabile, chiar rîvnite, în acord cu micile necesităţi : a mînca, a bea, a respira, a urina. Plecînd de la natural, vom ajunge la om aşa cum este el, prin natura lui, natural. Vom veni în întîmpinarea chemărilor naturale, stimulîndu-le pe calea cea mai adecvată. Să pornim de la oalele de noapte, prezervative şi pastă de dinţi.

Partea tare a lui Libi era igiena. Niciodată mediile populare nu produseseră un tip mai curat, mai distins,

mai cochet, fapt care avea să-l împingă pînă în incinta parlamentului, un așezămînt de multă vreme insan. Libi purta o lenjerie albă, impecabilă și emana un miros plăcut de săpun. Cravată arătoasă, deși ieftină, sacou cadrilat, cu vesta ingenios asortată, ceasornic mic, cu lanț. Ceasornicul, pe care Libi îl mînuia expert, părea o vietate metalică, făcînd parte din ființa sa și rămînîndu-i prizonieră. Domnilor, mai spunea el, eu am un singur zeu : minuta. La minută mă scol, la minută mă spăl — animalele nu se spală pe dinți !, la minută ies pe ușă și mă apuc de treabă.

Libi era pus pe treabă, iar treburile îi mergeau la minută, începînd cu magazinul, cu biroul de mică publicitate, cu societatea de asigurări și isprăvind cu compania austriacă de pompe funebre, la care avea o mică participație. Aici Libi introdusese încă o reformă : morții, bine spălați, zîmbeau. Astfel, a mai spus Libi, în scurt timp se va putea construi o civilizație, adoptîndu-se la început același sistem de măsuri și greutăți : centimetru, metru, kilometru, centigram, gram, kilogram. Ca unitate de timp, minuta.

În București înfloriseră, imediat după pace, și instituțiile norocului, loteriile. Dacă războiul fusese un noroc — pentru unii, de ce n-ar fi fost și pacea, viața ca viață ! Mahalagiii cu progeniturile lor continuau a se înghesui la roata norocului din Tîrgul Moșilor, dar lumea amploiaților împreună cu profesiunile libere și chiar cu unii apropitari faliți, disperați de criză, jucau la loterie, încredințîndu-se hazardului salvator. Cei ce nu dispuneau de un ultim capital, tot mai mulți, găsiseră o altă soluție : *epistoliile de noroc*, niște hîrtiuțe scrise de mînă și trecute din mînă în mînă, din oraș în oraș, din țară în țară, pe deasupra noilor frontiere, ba chiar și dincolo de vechiul

continent, de unde se reîntorceau îmbogățite. Epistolille de noroc nu puteau să nu seducă lumea, de vreme ce nu pretindeau decît o minimă bunăcredință, precum și știința de a scrie și citi. Un avertisment, în cinci limbi, inclusiv româna, prevenea cititorul : *Nu ieșiți din lanțul norocului, nu-l rupeți !*. După care urma textul :

> *„Această epistolie de noroc se dă mai departe, din mînă în mînă, numai în mîna știutorilor de carte, carele s-o prescrie cu mîna lor și s-o dea mai departe din mînă în mînă altor prescriitori care s-o prescrie cu mîna lor, dînd-o mai departe altor prescriitori, care s-o dea mai departe, fără a rupe lanțul norocului"*.

Mai departe, prescriitorii erau încredințați, printr-un șir de istorioare, despre felul cum funcționează „lanțul norocului", jur-împrejurul Terrei, atunci cînd intri în el, dar și atunci cînd îl rupi, te rupi de el adicătelea :

> *„Căci cel care iese din lanț se rupe de noroc, carele nu-l va mai întîlni poate pînă la capătul zilelor lui, după cum urmează :*
>
> *Un danez, dl. Danilson, avînd a depune la bancă suma de 20 florini, a prescris această epistolie, a dat-o mai departe, pentru ca a doua zi să vază că Norocul i-a pus în comptul său suma de 200 000 florini. Un engles din colonii, posesiunea Nepal, sub coroană britanică, dl. căp. Dewis din Katmandu, vrînd să urce pe muntele numit Himalaia, n-a prescris epistolia, n-a dat-o mai departe și a căzut brusc într-o prăpastie. În schimb un rus, dl. Arcadie Ivanovici Proto-*

popov, aparținînd de Sanct-Petersburg, a prescris epistolia, a dat-o mai departe altor persoane din imperiu, cîștigînd peste noapte o mare avere, care-i va ajunge siguraminte pînă la anul 1985. La fel, un australian din pustia Kalahari, rămas singur cuc, fără a avea măcar un unic membru din familia sa, care, nerupîndu-se din lanțul norocului a trăit etern".

Cazul australianului i-a impresionat în chip aparte pe prescriitorii români, mai cu seamă pe micii funcționari nefamiliști, aflați la dispoziția unor șefi teribili de răi și abuzivi, care nu-i promovau. Despre un asemenea nenorocit se scria :

„Un funcționar, dr. Francis Dulitt, a primit scrisoarea, a uitat de ea, și, la cîteva zile și-a pierdut postul. A scris atunci 20 scrisori, refăcînd lanțul norocului și a primit un post mai bun".

Drept care epistolille de noroc au fost copiate mai departe, cu fervoare și bunăcredință, în iluzia că se va repeta și la București cazul acelui australian fericit, care trăia etern.

Scrisoarea se încheia cu același avertisment în cinci limbi :

„Nu ieșiți din lanțul norocului..."

Domnul de la „Timpul" notase, tot atunci, pe un colț de filă :

„Ei au doar stele cu noroc
Și prigoniri de soarte,
Noi nu avem nici timp, nici loc,
Și nu cunoaștem moarte."

Se părea că geniile cîştigau la loterie cu mult mai uşor.

•

La puţin timp după paradă începuseră şi anonimele. Oricît de mare ar fi fost energia cheltuită de populaţie în timpul războiului, un rest mai rămăsese disponibil şi acest rest a luat o cale paradoxală de a se rosti : un val de scrisori nesemnate a invadat ţara, trimise către toate forurile publice şi private, bisericeşti şi laice, centrale şi locale, anonime ale tuturor contra tuturor. Cele mai absurde îl vizau pe nea Tică, blajinul căpitan de manutanţă, acuzat c-ar fi furat de pe front varza trupei, cum şi niscaiva murături, şi pe Rufino astronomul, învinuit c-ar fi complotat în timpul campaniei cu o putere suprapămînteană. Textul împotriva lui Rufino a şi apărut într-o foaie şi suna astfel :

> *„De mai mulţi ani în urbea noastră locuieşte un individ suspect, care o face pe nebunul, sfidînd naţiunea română“.*

Anonimele erau astfel alcătuite încît să provoace adresantului consternare, revoltă şi să-i solicite riposta : „— Cum, domnule, pînă şi Rufino ? !“ Infailibile ca formă, anonimele păreau alcătuite după un manual — *Manualul român de alcătuire a anonimelor* — ale cărui principii se puteau deduce şi ordona în felul următor :

> — *anonimele trebuie să provoace stupoare în legătură cu persoana sau situaţia în cauză ;*
>
> — *să divulge o situaţie incredibilă şi intolerabilă, dar care să se reazime pe un sîmbure de adevăr ;*

— *să provoace ecou, transformîndu-se instantaneu în zvon sau în curent de opinie, care să pună în mişcare alte anonime ;*
— *care să se repete pînă la exasperarea adresanţilor, pînă cînd aceştia, înnebuniţi, să se hotărască a întreprinde ceva ;*
— *fără să ştie ce anume, contracaraţi de valurile de noi anonime, din sens contrar ;*
— *care să-i paralizeze pînă în punctul cînd adresanţii să declare : „— Domnilor, din situaţiunea aceasta nu se mai poate ieşi !" ;*
— *fără a-i linişti în vreun fel, fiindcă în cazul anonimelor eficiente totdeauna mai rămîne ceva.*

Condiţia anonimelor eficiente se reazimă pe trei puncte :

— să fie incredibile
— să se repete
— să fie anonime.

Cum şi erau. În urma valului de anonime, generalul Cernat şi-a depus din nou demisia în calitatea de ministru la Război şi s-a retras din armată, fiind înlocuit de un ofiţer obscur, colonelul Dabija, amestecat în răzmeriţa militarilor din anul 1870, dar reconciliat cu prinţul, după paradă.

•

Încă o noţiune nouă : surpriza/surprizele. Surprizele au isprăvit prin a pătrunde pînă şi-n plăcinte, prin răva-

șele de plăcintă, care, după război, au fost tipărite în coli, tăiate cu foarfecele, introduse în aluat, date la cuptor, oferite la masă, luate în mînă cu prudență, ca lozurile, în sfîrșit desfăcute și citite în gura mare, pentru ca de fiecare dată, la fiecare nouă plăcintă consumată, să se asigure ascultătorilor cea mai plăcută surpriză. În această afacere se băgase un tipograf falit, domnul Cucu, care, după lichidarea gazetei „Națiunea română", a trecut la răvașe în asociere cu un scriitor. Nu scriitorul care-l condusese la faliment, ci un altul, un om nou, mai practic, indiferent la gloria eternă, dar isteț, pus să ajungă cineva în imediat. Talentul său asigura surprize pentru toate vîrstele, sexele, situațiunile.

Pentru o tînără :

„Ești o mare patrioată,
Ții prea mult la paza țerii,
De aceea-ți plac,
dom'șoară, oficerii".

Pentru un tînăr :

„Cînd vezi șefu'
Îți piere chefu'"

Pentru un domn în vîrstă :

„Cînd ai pletele-argintii,
Să nu faci iconomii".

(„Cînd ești chel,
Nu fii tembel.")

Generalități :

„Haractirul și talentul
Sînt probleme capitale ;
Într-o țară cînd lipsește,
E fatale".

Unul dintre răvașe, cu ton de epigramă, îl viza pe domnul Cucu, aventura acestuia, din iarnă, cînd dăduse faliment „Națiunea română", fără ca totuși adresantul și coasociatul său domnul Caragiale să fie numiți. Tipograful a editat epigrama, lansînd-o prin mijlocirea plăcintelor, pentru hazul general :

„La Ploiești, la Haimanale,
Sînt cam multe mangafale.
Cum întîlnești mangafaua,
Cum ți-ai și găsit beleaua".

Domnul Cucu și autorul epigramei scontau pe reacția consumatorilor :

— „Cine-i, domnule, mangafaua ? !"

În sfîrșit, filosofări nițel sceptice, nițel triste :

„Cînd va fi bine și pe-aici,
Să dați plăcinte la pisici,
Cînd va fi bine și pe-aici".

Sau cugetări care predispuneau la încă un pahar :

„Bine-i Doamne să trăiești.
La Paris și-n București.
Însă totuși să nu mori,
cum se-ntîmplă uneori".

După fiecare răvaș citit, urma a se striga vivat sau ura de trei ori :

„Ura, ura de trei ori,
Să-ți miroase gura-a flori".

Răvașele se desfăceau cu solemnitate, în cadrul ceremoniei numită petrecere, ceremonii care se înmulțiseră după război din spaima că totul trece. Convivii se grăbeau și din spaima că de la Apus vine filoxera, care va prăpădi

viile, că de la Răsărit acuşi, acuşi vine Crivăţul sau vreo altă năvălire. De unde poziţiunile radicale care se formulau în legătură cu aceste subiecte sau cu altele, de către diverşii convivi :

— Noi, coane, aici rămînem pe vecie, fie ce-o fi. Nu ne mai mişcăm de-aici, rămînem în secolul al nouăsprezecelea. Căci ce se vede dincolo, în următorul secol, al douăzecilea ? Nimic bun.

Un altul :

— Domnilor, mi-e groază ca nu cumva în ţările române să apară beţia.

Într-o plăcintă cu brînză de vaci, acelaşi domn spăimos a descoperit un răvaş, lansat tot de tipograful Cucu. Şi-a pus ochelarii, l-a desfăcut cu mirare şi a citit, redobîndindu-şi siguranţa de sine :

„Cînd va fi rău în România,
În veci ne fie ca acum,
De cînd s-au inventat beţia ;
Romani sîntem, romanus sum".

Pentru a veni în întîmpinarea curiozităţii de geograf a prinţului, într-un anotimp fără evenimente, Iancu Ghica a trimis Alteţei-Sale din Petersburg mai multe comunicări ştiinţifice obţinute de la Academia Imperială, cuprinzînd noutăţi despre roci, plante, animale puţin ştiute sau neştiute.

Parcurgînd în prealabil materialele, diplomatul se oprise asupra unei fiinţe bizare, cîinele Enot, „aparţinînd unei specii de şobolani de apă, mari cît cîinii." La descrierea ştiinţifică se adăuga şi o planşă colorată, pe marginea căreia Ghica a scris : „Băştinaşii de pe Amur şi Ussuri îi şi numesc aşa, cîini de apă sau cîini Enot ; ei îşi au obîrşia chiar în această zonă de unde ar fi pornit cîndva spre

Europa şi otomanii." Urma apoi descrierea traseului urmat de aceste fiinţe, plecate deja în exod.

> *„Deocamdată cîinii Enot se află pe Amur, dar este de presupus că pînă la sfîrşitul secolului vor ajunge pe Volga, iar mai departe, cine ştie, poate pe Don sau pe Nistru. Nu se poate aprecia cînd vor ajunge la Atlantic."*

Şi-n încheiere :

> *„Nu ştiu în ce măsură acest fenomen bizar reţine atenţiunea Alteţei-Voastre Regale."*

XX

La Căldăruşani fusese adusă o „femeie îndrăcită“, misionara feministă Bertha Krüger, o persoană care vizitase Bucureştii în urmă cu un an, cînd smintise cîteva domnişoare de pension şi chiar cîteva doamne cu ideea emancipării sexului slab. După ce Radu Mihail o expulzase din ţară, declarîndu-i că „femeia română nu se va emancipa, madam', niciodată !“, Bertha plecase la Stockholm, apoi în alte capitale nordice, unde ideea a izbutit să facă prozelite. Textele Olympiei de Gouges, prima animatoare a emancipării, încă din vremea Revoluţiei Franceze, dar şi texte mai recente, cum era „L'Assujettissement des femmes“ de John Stuart Mill, făcuseră furori în saloane, determinînd unele nubile să se ţină scai de Bertha, chiar să fugă cu ea. Fugise cu ea şi o domnişoară din Bucureşti, Anette Costaforu, care ulterior o părăsise, prin măritiş. Dar undeva, prin Suedia, intervenise criza Berthei Krüger. Criza s-a dezlănţuit sub impulsul nopţii polare, în cursul iernii, iar medicii au opinat pentru o internare a pacientei la un sanatoriu din sud, în Sicilia. Clima nu i-a priit Berthei, crizele s-au înmulţit şi fidelele au instalat-o ceva mai la nord, aproape de Livorno, pe insula Elba, unde fusese relegat şi Corsicanul, după prima abdicare. Dar abdicarea Berthei la un comportament normal s-a dovedit a fi ireversibilă, cel puţin în opinia unor medici care şi-au declinat competenţa. Căci bolnava îi ataca, se repezea asupra lor cu unghiile, să-i sfîşie. O călugăriţă din ospiciul în care Bertha se afla a declarat-o „demonizată“, iar la acest diagnostic tradiţional s-au asociat şi adepţii lui Esculap, care nu puteau elucida cazul. Bertha urla că se

simte sclavă. În clipele mai limpezi declară că „une société qui se proclame libre, libérale, emancipée et qui condamne l'autre moitié du genre umain à l'esclavage, est une société absurde". Declarația întărea convingerea călugărițelor de la ospiciu că Bertha e o demonizată, căci astfel ce-ar fi împiedicat-o — dacă voia să fie liberă — să se consacre Domnului de Sus ! Dar nu, protesta bolnava, căci și acela era un bărbat, de unde rezultatul : „l'assugettissement de femme par Dieu." Disputele au condus la încăierări, în care s-au amestecat și unghiile, și teologia, și medicina, fără vreun rezultat consemnabil. Cu fervoare, Bertha pregătea o nouă „Declarație a drepturilor doamnelor", după cea a Olympiei de Gouges — „Déclaration des droits des femmes", din 1791 ; așteptînd la rîndu-i să fie decapitată pentru curaj. Ea repeta ades, scuturîndu-și pletele : „— Deci, pe cînd eșafodul ?" Zîmbea visînd la un eșafod grandios, instalat într-o piață, asediată de fidele. Acestea, după execuție, atingînd sîngele ei, ar fi urmat să propage „Declarația" mai departe și mai departe, pînă la capătul lumii, scriindu-i numele cu roșu, pe zări.

Dar o pacientă valahă, o bătrînă zgripțuroaică exilată de familie tocmai acolo, pe Elba, a avut ideea de a propune tot un remediu tradițional — desdrăcirea — povestind călugărițelor despre „minunile" pe care fratele Gheorghe le săvîrșea în astfel de cazuri, prin rugăciuni, la mînăstirea Căldărușani, de lîngă București. Bertha Krüger a revenit în România și a fost instalată, nu mult timp după paradă, la Căldărușani, unde fratele Gheorghe a admis-o apatic, secondat de Robcănescu, acesta în calitate de tălmaci. Părintele Teofil s-a înclinat văzînd cum crește colecția de specimene rare de la Căldărușani, după care a spus : „— Mare-i grădina lui Dumnezeu !"

Cum ajunsese Robcănescu la Căldărușani ? Simplu : printr-o decizie a lui Brătianu, adică din nou printr-un gest arbitrar.

Înainte de a se arunca la picioarele premierului, Robcănescu avea discursul pregătit. Urma să spună : „— Domnule prim-ministru, sînteți un om mare, sînteți un bărbat genial, știți să ieșiți deasupra din orice situațiune sau eveniment." Apoi de jos, cu coada ochiului, observînd reacția : „— Dar de ce singur ? Noi, ceștelalți, ce să facem, să nu ieșim ?". Robcănescu scosese deja broșura cu titlul „„În iadul verde", în care-și istorisea pătimirile la otomani. O ținea la piept, între cămașă și steag, scrisese și dedicația, voia s-o ofere, dac-ar fi fost bine primit. Dacă însă premierul n-ar fi marșat, poftindu-l să se ridice, ca să participe la guvernare, Robcănescu ar fi urmat să-i spună tot adevărul în față, ridicîndu-se cu propriile-i forțe și anatemizîndu-l cu : „— Aha, acum înțeleg de ce-n țara asta ne merge rău ! Fiindcă sîntem cinstiți, adică naivi, adică avem încredere în toți. În loc să fi procedat radical, să fi desființat toate partidele care ne-au prostit, amăgindu-ne că ne dau ceva, albe, roșii, galbene, verzi, cum or fi, și să fi instaurat o dictatură. Așa cum merita și nația, și clasele care-o conduc. Acu înțeleg de ce ne merge rău și ne va merge din ce în ce mai rău, dacă vom continua." Dacă Brătianu s-ar fi muiat și l-ar fi invitat să stea, după predarea broșurii și arătarea steagului, Robcănescu i-ar fi expus pe loc celălalt proiect, pe care deja îl avea în cap, în afară de „naționalizarea bisericii" : un moratoriu asupra datoriilor. Nu mai avea geantă, toate ideile le păstra acum în cap, ca să nu i se mai fure. Căci, ajungînd la București, Robcănescu aflase că ideea lui de a se proclama urgent independența bisericii naționale fusese deja subtilizată de cineva, fără ca el să se aleagă cu nimic. Și atunci ?

Ideea centrală a moratoriului asupra datoriilor, principiul călăuzitor în raporturile statului cu contribuabilii și al băncilor cu clienții, avea o formulare șocantă : cei care aveau să dea să nu dea nimic, cei care aveau să ia, să nu ia nimic. Ceva mai simplu nu se putea găsi, iar formularea era și explicită și lapidară : n-ai nu dai, ai nu dai. Se desființau dintr-o dată și beneficiarii și contribuabilii, se abolea opoziția dintre furnizori și clienți. Toți redeveneau

egali, ca la început, fiecare cu ce-a apucat, iar timpul rămînea pe loc, etern egal cu sine. În situația în care datoria externă a țării creștea vertiginos, cum creșteau și datoriile cetățenilor, ideea devenea imperativă, iar aplicarea nu putea să nu conducă la un rezultat salvator. „— Altfel trecem datoriile în contul generațiilor viitoare ! avea să mai argumenteze el. Ne vindem cu anticipație, îi obligăm și pe cei din viitor să se vîndă. Să curmăm de pe acum această situațiune insuportabilă, să n-o mai admitem !" Dac-ar fi fost întrebat : „— Dar cum ?", Robcănescu era pregătit să arunce soluția : „— Să ne proclamăm in corpore faliți. Să ne asociem cu alți faliți, la scară planetară !"

Dar discurs, idei, proiecte, rezoluții, moțiuni n-au mai avut curs prin simplu fapt că Brătianu nu l-a putut primi pe repatriat, pretinzînd că e bolnav. Intervenția lui Radu Mihail în favoarea lui Robcănescu s-a lovit nu atît de o împotrivire cît de o specie de plictis.

— Domnule, i-a spus Brătianu prefectului, nu crezi că omul dumitale mișcă prea mult aerul ?

— Dar dispune de o energie colosală...

— Tocmai, să se mai liniștească. Toți voim într-un fel sau altul să ne mai liniștim. Și într-o doară : Tot s-a întors la sînul bisericii mame, ce-ar fi să se instaleze undeva la o mînăstire, să zicem la Căldărușani ?... Aș putea interveni.

Robcănescu sosise la Căldărușani într-o vineri. Fratele Gheorghe i-a strigat de la distanță :

— Unde-s ceilalți nouă ?

Pelerinul a tăcut stînjenit. Era vorba despre cei zece leproși, vindecați de Isus printr-o minune, dintre care

doar ultimul — un străin de neamul iudeu — s-a întors să dea mulțumire Dumnezeului adevărat.

— Pe ceilalți de ce nu i-ai adus ? a mai strigat nebunul, certîndu-l.

Pelerinul și-a înfrînat răspunsul. Cunoștea pilda și înțelegea mustrarea pe care fratele Gheorghe i-o adresa : „— Bine, tu te-ai tămăduit. Acum vii să mulțumești Dumnezeului nostru al tuturor, dar pe ceilalți nouă, care la rîndu-le s-au tămăduit, de ce nu i-ai adus cu tine aici ?" Ce să răspundă — că ceilalți nouă nu s-au tămăduit, că erau nu nouă ci nouă sute nouăzeci și nouă, care nu se tămăduiseră încă sau că, nouă fiind, erau cu toții niște ingrați ? A tăcut, iar fratele Gheorghe i-a aprobat tăcerea înfiorată.

— Deci tu ești străinul ! i-a spus. Apoi concesiv : Bine, rămîi, aici.

Robcănescu a intrat, după ce mai întîi a scos steagul de sub cămașă, și l-a atîrnat pe gard, într-un par.

Murise Costi Aldea, Rufino nu mai avea cui trimite scrisori. Se vedea acum și mai bine uriașa dimensiune a pierderilor de tot felul provocate de război. Pierderile umane nu-l impresionau totuși pe astronom. Viața oamenilor era oricum mai scurtă decît a elefanților sau a copacilor Sequoia, mai lungă desigur decît a efemeridelor. Dar se pierduse mult, într-un singur an, în circuitul universal al materiei, aprecia Rufino. Contabilizînd aceste pierderi, astronomul îi trecea pe oameni tot la rubrica pierderilor de materie, la materie vie, catalogată sub un titlu global : *animale, oameni, plante*. Nimeni nu ținea totuși această contabilitate, se întreba el, mai ales după ce, la Berlin, avusese loc, regularea finală a conturilor ?

Rufino urmărise aceste daune, dintr-un alt punct de vedere, punctul de vedere al meseriei lui, isprăvind prin a se revolta. Iată, într-un timp scurt, „micul biped, cu praștia inteligenței în mînă", izbutise să acopere scoarța terestră ca un abur de moarte universală. Ce ispravă!

Pe Rufino îl indigna vanitatea speciei umane, care nu realiza faptul că nu-i buricul lumii. „— Imbecilii, scrîșnea adesea, nici nu-și dau seama cît sînt de periferici!" Și adresîndu-li-se direct: „— Domnilor, într-o galaxie ca a noastră, cu un diametru, hai să zicem, de o sută de mii de ani-lumină, soarele acesta pe care îl vedeți, cel care vă chiorăște zilnic, ocupă o pozițiune marginală: Ce vreți?" „De pe Marte apărem ca o stea slabă, de pe Saturn sîntem siguraminte invizibili". Pe Rufino îl revolta, de asemeni, apariția speciei umane ca specie distrugătoare. Îi și găsise un nume: *termita humana*. „— Ia să vedem ce-a mai făcut azi termita!" exclama Rufino, deschizînd dimineața gazetele. Și astronomul însemna într-un catastif toate distrugerile, indiferent unde se făptuiau, fiind atent mai ales asupra distrugerilor gratuite, cum le și spunea, acele vandalisme din care, pentru om — ca individ și ca specie — nu rezulta nici un cîștig. La acest capitol al „porcăriilor gratuite", a inclus împușcarea ultimului linx din Tirol, în anul 1875, așa după cum a notat, pentru era antică pe timpul împăratului Iustinian, o pierdere la fel de mare: lichidarea ultimului leu din Balcani. Românii nu erau excluși din această contabilitate neagră. Dar defrișările de păduri, ca și desțelenirile de pampasuri, preerii, bărăgane, stepe, care continuau pretutindeni? Apăruse și locomotiva cu vapori, un balaur pus pe șine de fier. „— Dar cum să circule oamenii? a întrebat cineva. Doar cu caii?" „— Să circule cu dirijabilul, prin aer!" a răspuns Rufino. „— Și ce să mănînce?" „— Cum ce? tot ceea ce este sortit pieirii pe o cale naturală. Altfel termitele vor consuma tot. Nu le mai ajung pădurile, copacii vii. Vor trece și la depozitele fosile. Vor consuma pînă la urmă și fosilele de animale, mamuții, batracienele gigant și dinosaurii!" Acest apetit criminal l-a scîrbit

pe astronom și i-a dat spasme stomacale. Nu mai era vreme de pierdut, trebuia întreprins ceva. Se întîlnea în acest gînd și cu domnul Camille Flammarion, care la rîndu-i era îngrijorat de ceea ce se petrecea pe Terra, o și spusese într-o comunicare, foarte apreciată de Rufino :

> *„Notre planète est tres inférieure, ses conditions d'habitation sont lamentables, la vie des êtres ne peut être entretenue que par la destruction des animaux et des plantes. La bataille est partout dans la nature terrestre ; notre mode d'alimentation est grossier et ridicule, les instinct de l'espèce humains s'en ressentisent fatalement ; la perfection n'est pas de ce monde.“* [1]

Ceva trebuia făcut, dar ce ? Termitele erau flămînde. Într-o străfulgerare de geniu, Rufino a găsit : atmosfera. O atmosferă comestibilă, care să se regenereze perpetuu, prin însuși procesul respiratoriu al oceanelor și al pădurilor de pe micuța planetă.

În acest gînd — atmosfera comestibilă —, Rufino se întîlnea din nou cu domnul Flammarion, preocupat și el de o chestiune asemănătoare. A vrut să-i scrie, dar franțuzul trecea printr-o pasă proastă. După înfrîngerea țării sale în 1870, domnul Flammarion avea dese crize de mizantropie, pe care le revărsa, ca astronom, asupra planetei pe care totuși domnia sa locuia. Domnul Flammarion devenise, după ultimul război, încă și mai mizantrop, părîndu-i-se că la baza răului universal stau nemții,

---

[1] „Planeta noastră este cît se poate de inferioară, condițiile sale de locuire sînt lamentabile, viața oamenilor nu se poate întreține decît prin distrugerea animalelor și plantelor. Lupta (pentru existență) este pretutindeni în natura terestră ; modul nostru de alimentare este grosolan și ridicol, iar instinctele speciei umane se resimt fatal ; perfecțiunea nu este a acestei lumi.“

intelectualii germani, că aceştia ar fi *causa causorum* a tot ce era nenorocire în lume. Cîteva date îl îndreptăţeau pe francuz : nişte chimişti germani elaboraseră un procedeu de sinteză, care, încăput pe mîini necurate, ar fi putut provoca în viitor mari nenorociri. Aceasta — situaţia din chimia sintezelor — nu-l justifica totuşi pe domnul Flammarion să scrie ce-a scris, *en toutes lettres :*

> *„Mais ce qui est plus evident encore c'est que les intellectuels allemands sont à la tête de toutes les brutes terrestres."* [1]

Încă o dată se putea constata cum un fapt din istoria măruntă putuse deturna un gînd salvator la scara mare. Dar ca să lucreze la scara mare Rufino avea nevoie de bani. Ar fi trebuit să se asocieze cu un chimist şi cu un fiziolog : găsise doi, dar nici aceştia n-aveau bani. „— Pentru ce există bani, a urlat el, dacă aceşti bani, risipiţi absurd, nu contribuie la fabricarea atmosferei comestibile !" Şi către nişte persoane care îl ascultau cu uimire : „— Locuim cît se poate de inconfortabil, mîncăm prost. Flammarion are dreptate, condiţiile pe planeta Pămînt sînt dintre cele mai inferioare, mai cu seamă la Bucureşti."

Rufino a reluat salahoria la o antrepriză din oraş, acceptînd să fie şeful unei echipe de meşteri care întindea tabla pe un acoperiş. Ţinea în gură cuiele şi mînuia ciocanul. Nu mai putea vorbi, îl împiedicau cuiele, nu putea auzi, îl blocau zgomotele uneltelor metalice. El însuşi arăta ca un salahor, dar purta tot timpul la el, în buzunar, borcanul cu „atmosferă comestibilă". Din cînd în cînd deschidea capacul, respira, şi devenea euforic. Apoi privea oraşul înecat în praful dărîmăturilor. O altă persoană, doctorul Istrati, un tînăr chimist cu bun renume, respirînd din acelaşi borcan, a leşinat.

[1] „Dar ceea ce-i încă şi mai evident este faptul că intelectualii germani sînt în fruntea tuturor brutelor terestre."

•

La Căldăruşani se poruncise post negru pentru toată fiinţa şi se ceteau de către întregul sobor catavasiile Sfîntului Vasile cel Mare. Fratele Gheorghe voia s-o vindece pe femeia îndrăcită.

Robcănescu trăgea clopotele, cu ambele mîini...

XXI

Se zvonise la București, printr-o știre transmisă de agenția Havas, că dincolo de fluviu, într-un port la Marea Neagră, două nave englezești încărcau oase pentru fabricile de îngrășăminte din Marea Britanie. Englezii n-aveau oase pentru a-și îngrășa cîmpurile, pe insula lor nu mai fuseseră războaie în ultima mie de ani. Erau acum nevoiți să cumpere ciolane de pe continent, tocmai din peninsula balcanică. Fără a mai aștepta confirmarea, Domnul Eminescu a scris un teribil pamflet, dar articolul n-a apărut în „Timpul", a fost amînat, din prudență, pînă în anul următor — nimeni nu-și putea închipui grozăvia ! — iar cînd avea să fie tipărit n-a provocat decît o furtună de scurtă durată. Deși rîndurile, dac-ar fi fost reluate de agenția Havas, ar fi provocat spasme liniilor telegrafice de pe continent :

> *„Nu va trece mult cînd într-unul din porturile Engliterei va sosi o navă cu vapori încărcată cu o marfă bizară provenind de la Dunărea de Jos. Nu atîrnă greu marfa, nu cereale urmează a măcina moara engleză..."*

O pauză indica ruperea gîndului sau faptul că poetul voia să mediteze ulterior asupra cuvîntului *moară : moara timpului ? moara utilitaristă ? moara politiciană ? moara de palavre ? moara morții ?* O moară care strivea viața postumă redusă la emblema ei minerală : oasele.

„Ale cui oase ? Ale soldaților căzuți în fața Plevnei. Cei nerecunoscători au dezgropat pe rușii și pe românii căzuți pentru eliberarea pămîntului lor, pe turcii lui Osman-Pașa și i-au vîndut..."

Urma descrierea încărcăturii :

„Amestecați laolaltă, bieții cazaci de la Don, dorobanții din Vaslui și Vrancea, ostașii din trei continente ai împărăției osmane, toți la un loc pornesc la moară (pornesc să moară încă o dată), moara sub ale cărei pietre grele vor scrîșni oasele vitejilor (martirilor), pentru a forma gunoiul trebuincios utilitarismului englez..."

Nava nu pornise încă, oasele nu ieșiseră încă de sub fierul plugului — arăturile de toamnă întîrziau — dar moara se auzea.

Se căuta încă proprietarul acelei baionete, aruncată-n drum, încă din primăvară, a cărei serie fusese publicată în Monitorul Oficial, cu următorul anunț :

„Deținătorul baionetei seria BO 73739 este prevenit a veni s-o ridice de la sediul prefecturii Craiova, direct de la dl. Mărculescu. Contrar, obiectul se depune la Arsenalul Armatei".

Nimeni n-a mai venit să revendice baioneta, iar anunțul s-a tot reluat, deși persoana care deținea obiectul, dl. Mărculescu, decedase, din senin, pe la finele lunii

august, înainte de a ieşi la pensie. Anunţul s-a repetat şi după tristul eveniment, pînă la finele secolului şi chiar dincolo de acest fine, pînă la anul 1913.

•

Prin inerţie, *Jurnalul de Operaţii* al Diviziei lui Cerchez continua să se rostogolească, într-un timp fără operaţii. Acum la timona jurnalului — cu obligaţia de a consemna evenimentele — nu se afla un ofiţer superior, apt să discearnă lucrurile, ci un simplu furier, ştiutor de carte. Acesta ţinea jurnalul, dar cu spaima de a nu-i scăpa vreun fapt capital, care să nu lase urmă pe hîrtie. După prima zi fără evenimente, furierul a ieşit la raport :

— Domnule colonel, raportez, azi nu s-a întîmplat nimic.

— Şi ce-mi spui mie ? ! l-a repezit domnul colonel, care răspundea de acest serviciu, cîndva într-adevăr capital.

— Las filă albă ?

— Cum asta, dragă ! l-a mustrat superiorul. Scrii pe fila albă cuvîntul nimic.

— Cu *n* mic sau cu *n* mare ?

Furierului i se acordase liberul arbitru : putea să scrie cum voia cuvîntul nimic. Şi el a scris cu mînă tremurată, ca să nu stîlcească vreo literă :

„Azi, 23 novembre, nimic."

Apoi a rupt foaia şi a scris pe filă nouă :

NIMIC.

•

...Se întorcea un ultim soldat acasă, tunarul Athanase Călin Zancu. Scăpase nevătămat din război. Singura vătămare care-l lovise, dar tîrziu, după parada finală, îi afec-

tase doar ținerea de minte. Primise foaia de lăsare la vatră, primise și foaia de eliberare din spital, dar odată ieșit pe poarta așezămîntului nu mai știa încotro s-o apuce. La plecare, un om în alb îl întrebase, ca să se asigure că totul e normal :

— Te simțești pe deplin sănătos ?

— Păi cum să nu mă simt ! dăduse încredințare Athanase.

— Știi cum s-ajungi acasă, în satul tău ?

— Păi cum să nu ! răspunsese sergentul tunar, foarte stăpîn pe sine.

— Cum te cheamă ? îl mai întrebase omul în alb.

Tunarul a tăcut, închis într-un lăuntru neguros. Era probabil că întrebarea îl jignise, și omul în alb n-a mai insistat să-l readucă la sinea lui. Doar atît i-a mai spus, înainte de a-l concedia, cu blîndețe :

— Vezi că ai în buzunar rețeta !... Apoi cu ton profesional : Cînd te ia, să nu te sperii ! Înghiți hapurile pe care ți le-am prescris. Dacă auzi tunuri, să știi că nu-s adevărate. Tunurile alea sînt numai în capul tău. Nu trage nimeni, să știi... Și din nou, ceva mai cald : Nu-ți fie frică ! Iei hapurile și ții regim.

I se recomandase tunarului să țină regim, un regim complicat, minuțios, împărțit în două rubrici : *ce să consume* (bolnavul), *ce să nu consume.*

Citind în gura mare recomandarea medicală, pacienții din lazaretul militar l-au privit pe Athanase, după întoarcerea din cabinet, cu un hazliu respect, ca pe un boier sau ca pe un ins picat din lună.

— Auzi, mă, ce trebuie să consumi... Ține minte : carne de vițel, carne de miel, carne de purcel, pește de mare, nisetru și morun. Iar ca ciorbă *con-so-mmé !...*

Acel cuvînt bizar, *consommé*, a provocat hohote. Apoi altul :

— Auzi, mă, ce să nu consumi, ține minte : mămăligă, murături...

— Și ți se mai recomandă, a intervenit un al treilea cu glas înalt, să stai la aer...

Athanase ieșise la aer. Dar nu mai ținea minte.

•

Se înmulţiseră cîinii hoinari, înturlucaţi în haite, amirosind drumurile şi încăierîndu-se pe la răspîntii. Despre cîinii părăsiţi, adevărată plagă, nu se publicau anunţuri în gazete, în schimb despre caii fără stăpîn şi despre boi se puteau citi „afipturi" lipite pe ziduri, în mai toate locurile publice :

> *„Pe teritoriul comunei Ibăneşti, plasa Prutu-de-Sus, s-au pripăşit un cal murg, potcovit şi cu şaua pe el."*
> *„În raza comunei Bogdăneşti, prefectura de Suceava, s-aŭ găsit de pripas una mînză sură şi un bou porumb, înfierat la cornul drept. Şaua mînzei, de paradă."*

Pe un deal, lîngă Cahul, un cal rămăsese priponit la o roată de tun. Săptămîni în şir calul a învîrtit roata aceea, ca pe o piatră de moară, pînă cînd animal şi tun au intrat în pămînt.

•

Ce mizerie ! Întorcîndu-se acasă de pe şantier. Rufino a găsit lîngă lunetă o depeşă de la Observatorul Astronomic din Greenwich, semnată chiar de şeful instituţiei, sir George Briddell. A luat hîrtia cu o mînă ostenită, a citit cu un ochi obosit :

> *„Ştergeţi lentilele şi pe dinafară, nu numai prin interior. Prin neatenţie, un găinaţ de rîndunică sau de porumbel poate să vă apară drept un obiect sideral nou, încă neconsemnat pe hărţile astrale. Se mai întîmplă".*

Se putea întîmpla desigur, Rufino a lăsat hîrtia, care reprezenta nici vorbă punctul de vedere al Londrei. „— Prin neatenţie deci !" a repetat el aproape mecanic. Apoi trezit : „Va să zică, dacă cineva din Beta Centaur ar simţi o mişcare ciudată într-un alt colţ al universului, ar observa-o, ar consemna-o pe hartă, eu, străin cu totul de eveniment, să-mi permit să-l şicanez, să-l contest de la distanţă, să-l avertizez printr-o depeşă : ştergeţi lentilele şi pe dinafară !" Rufino s-a ridicat în picioare, a deschis fereastra. Acum i se părea că-l are în faţă pe sir George Briddell, stînd călare pe meridianul zero al lumii. I-a spus-o ritos, faţă la faţă, aşa cum cei doi se aflau :

— Domnule, dumitale îţi convine să stai călare pe meridianul zero al lumii şi să arbitrezi. N-am nimic împotrivă, e şi acesta un punct de vedere, deşi niţel arbitrar, după opiniunea mea. Fiindcă, stînd şi privind de acolo, ţi se pare că ceilalţi sînt în afară. Dar nu-i aşa, să ştii ! De fapt dumneata eşti în afară, eu mă aflu în interior. În această seară, cel puţin acum cînd noi doi stăm de vorbă, meridianul de la care începe numărătoarea trece pe aici. Eu sufăr aici.

•

Se aşternuse între timp o linişte binefăcătoare. Tot la sud de Dunăre, sub un dîmb surpat, s-au descoperit, ca într-o oază a timpului, scheletele unei companii austriece de fanfară, din al optsprezecelea veac, cu toţi instrumentiştii bine conservaţi, rînduiţi precis, cu instrumentele în mîini sau la gură, exact aşa cum îi surprinsese moartea, într-un fortissimo impetuos. Cu trecerea vremii, odată cu descompunerea instrumentiştilor, sub ploi şi zăpezi, muzica se calmase însă. Cînd s-a tras la o parte pămîntul mai rămăsese totuşi linia uverturii, punctată de oasele albe şi de alămurile galbene. Şi de bumbii de la uniforme, distribuiţi halandala. Precum o cascadă de note picată din cer. Cineva a spus admirativ : „— Vedeţi, aurul nu se corupe !" şi s-a pus să culeagă acei bumbi. Un altul a dat la o parte

oasele, strîngîndu-le grămadă și făcînd vizibilă, dintr-o dată, schema muzicală rămasă în pămînt. Toți o auzeau. Individul s-a mirat totuși : „— Ce-au căutat, domnule, austriecii în acest spațiu? Ce-aveau ei cu Balcanii?" Altul : „— Dar rușii?" Altul: „— Dar turcii!" Apoi din nou al doilea domn: „— Pămîntul păstrează tot." Apoi al treilea: „— Pămîntul înghite tot." Primul domn a pus punct conversației, un punct melodic :

— Suverană e muzica.

O iritare, la sfîrșit de sezon, a resimțit — în sfîrșit ! — și premierul Brătianu, à propos de domnul Hasdeu, care necontenit avansa pretenții și profera acuze. Prezentîndu-i-se un nou memoriu, subscris de directorul Arhivelor, Brătianu s-a debarasat cu un gest : „— Ce mai vrea, iar vrea sare, iar vrea oțet, iar vrea rafturi ?" Și oftînd : „— Omul ăsta e culmea !" Culmea a ce ? Dar n-a spus.

Secretarul însă știa că domnul Hasdeu era — printre altele — și o culme de uitare. Oare savantul uitase că, încă din urmă cu un an, sub iminența ocupației rusești, o parte din materialul de la Arhive fusese refugiat în Oltenia și pus sub pază militară ? Inițiativa aparținuse domnului Hasdeu, domnul Brătianu o aprobase, ambii ținuseră secretul, în plus Brătianu susținuse tehnic operația, punînd la dispoziția savantului mijloace militare de transport. Tot tapajul făcut ulterior de domnul Hasdeu în legătură cu incendiul fusese un moft, praf în ochii lumii, ca să se mascheze golul de acolo, un gol de care statul avea nevoie, ca să-și conserve avuția strămutată în altă parte. Pentru această abilă acțiune, Brătianu avea de gînd să-l decoreze pe domnul Hasdeu cu *Bene merenti*, clasa întîi, dar între timp uitase — avea și premierul amnezii. Peste uitare, intervenise acum iritarea, o iritare pe care nu și-o mai putea stăpîni. Dar fiindcă secretarul insista să rămînă în fața biroului, cu jalba domnului Hasdeu în mînă, premierul a întrebat, arțăgos :

— Şi-acu ce mai vrea ?

— Vrea să aducă înapoi documentele.

Premierul a rămas o clipă surprins, căuta în memorie :

— Păi unde erau ?

— În Oltenia. Vrea să le aducă înapoi, ca să reintrăm în normal. Nu-i normal ?

Brătianu a scris pe loc rezoluţia : „Ce-i normal, e normal." Şi a semnat.

*

Foarte tîrziu s-au deschis şcolile. Lumea eşuase în cotidian. Despre război nu mai vorbea nimeni, doar manualele şcolare şi cerşetorii încărcaţi cu decoraţii. La prima serbare şcolară, din începutul de an, doamna Aristiţa Dimăncescu le-a permis copiilor să se joace de-a războiul pe scenă. Textul piesei le aparţinea şi cuprindea, într-un amestec bizar, frînturi din pluguşoare, din colinde şi din Vicleim :

„— Măi Osmane, dumneata,
nu ai nimic a-mi striga ?
Căci eu am ceva să-ţi zic,
dar să mai adaşti un pic..."

Conform piesei, Osmanul trebuia să tacă, dar Românul care avea cuvîntul nu dispunea de echipamentul adecvat. Era desculţ, cu capul gol, încins pe piept cu o eşarfă tricoloră. Nici armă n-avea, doar un băţ. Doamna Aristiţa a strigat, peste capetele sătenilor din sală, către şeful de post care-şi ţinea chipiul pe genunchi :

— Domnule Gîldea, nu vreţi să-mi daţi o clipă chipiul dumneavoastră ? Numai o clipă, pînă se termină scena.

Chipiul plutonierului a trecut din mînă în mînă, ajungînd pînă pe scenă, apoi pînă în capul copilului, acoperindu-i şi ochii, pînă sub nas.

— Acum dă-i drumul ! l-a îndemnat institutoarea, cu blîndeţe.

„ — Măi Osmane, dumneata,
nu ai nimic a-mi striga ?"

Copilul care îl interpreta pe otoman ieşise între timp afară, dar scena a fost foarte reuşită, chipiul domnului Gîldea s-a reîntors peste cîteva clipe în mîna proprietarului de drept, care l-a pus pe genunchi şi a tăcut. A urmat un cor. Sătenii s-au întors cuminţi acasă, după serbare.

SFÎRŞIT

Sfîrşit 2 : La sfîrşitul unor nopţi de calcule şi observaţii prin lunetă, căci Rufino urcase din nou pe acoperişul propriu, astronomul a notat :

Înaintăm spre Vega. Viitoarea noastră stea polară, de peste 12.000 de ani, va fi Vega. Prin anul 13.878, vom ieşi din zona Carului Mic şi ne vom apropia de constelaţia Lirei. E lucru cert.

Sfîrşit 3 . Un ultim sac cu manuscrise, provenind de la Parva, avea să sosească la Bucureşti peste patruzeci de ani, cînd în vîltoarea noilor evenimente — cele ale anului 1918 — nu l-a mai desfăcut nimeni. Nici n-ar fi avut răgaz cineva să mediteze despre limbi, despre gîndurile lui Parva privind suficienţele/insuficienţele, putinţele/neputinţele, voinţele/nevoinţele graiurilor umane într-un ceas cînd lumea era din nou răvăşită, cu graiurile ei cu tot. Din maldărele de materiale rămase de la Parva s-au extras, ceva mai tîrziu, doar cîteva crîmpeie de gînd, notate cu creionul :

„...prea multe limbi moarte..."
„...prea multe limbi care mor..."
„...cu fiecare vorbitor / scriitor moare o limbă..."

„...rîndul acesta, scris de mine, Lucrețiu Parva, în limba română, este irepetabil..."

Sfîrșit 4 : Pornit de pe Amur, de la obîrșia otomanilor, cîinele Enot avea să ajungă în Delta Dunării, nu la sfîrșitul veacului al XIX-lea, cum se prevestise, ci abia prin 1943, în timpul celui de al doilea război mondial.

Grație vapoarelor, gugușticii aveau să treacă Atlanticul în Lumea Nouă.

Avea să intre și fazanul în poezie, prin aceeași mișcare de rotație, grație poemei lui Wang Wei, tradusă în românește — mult după încercarea lui Hasdeu !, dar de un alt poet și sub un alt titlu : „A fost săgetat fazanul". Fazanul, în sfîrșit, fusese săgetat :

Aprinsu-s-a iarba,
Văpăile cresc furtunoase ;

Fazanul s-arată
Și iarăși dispare în zare.

. . . .

„Ați tras minunat !"
Lingușindu-l, îi spun
generalului.

Trofeu legănat,
Strîns puternic de șa e,
fazanul.

Cad penele-i alb, alb, alb,
Sub copitele calului...

Sfîrșit 5 : În 1878, pe la începutul lui decembrie, a nins. Ca și în urmă cu un an, ca și în urmă cu un veac.

∞

ZĂPEZILE DE ACUM UN VEAC

ISBN 973-24-0849-9
ISBN 973-24-1056-6

Preţ: 80.000 lei + TVA